

EESTI VABARIIGI TARTU ÜLIKOO LI  
**TOIMETUSED**

---

**ACTA ET COMMENTATIONES**  
UNIVERSITATIS TARTUENSIS  
(DORPATENSIS)

**B**

HUMANIORA

**XLIV**

TARTU 1939

EESTI VABARIIGI TARTU ÜLIKOOLI  
TOIMETUSED

---

ACTA ET COMMENTATIONES  
UNIVERSITATIS TARTUENSIS  
(DORPATENSIS)

**B**

HUMANIORA

**XLIV**

TARTU 1939



## Sisukord. — Contenta.

---

1. **Bernard Kangro.** Eesti soneti ajalugu.  
Résumé: Histoire du sonnet estonien.
  2. **Elmar Ilus.** Piiratud asjaõigused omale asjale.  
Referat: Die begrenzten dinglichen Rechte an eigener Sache.
-

# EESTI SONETI AJALUGU

BERNARD KANGRO

AVEC UN RÉSUMÉ :  
HISTOIRE DU SONNET ESTONIEN

---

TARTU 1938



## Sissejuhatus.

Kirjandusteadus, uurides mitmesuguseid kirjanduselu nähtusi ja valides oma keskseks probleemiks kord küsimuse vooluloolisest arengust, kord teatud autori toodangust, kord ühistest sisumotiividest, kord üksikutest vormivõtetest jne., kujundab uurimismeetodi vastavalt oma igakordsele ülesandele.

Käesolevas *Eesti soneti ajaloo*s lähtume — nagu päälkirjastki näha — soovist anda ülevaade ühest kirjanduslikust žanrist eesti keeleala piirides. Kui meenutame, et žanriks nimetatakse ajalooliselt tingitud kirjandusliku kompositsiooni tüüpi (näiteks: novell, romaan, komöödia, ood jne.), siis mõtleme esmajoones selle kompositsioonitüübi üldkujule, selle esinemisele kirjanduses, selle üksikuile tunnuseile, nende ajaloolisele muutuvusele ja püsivusele. Seega on öeldud ka meetodi kohta: üksikute žanritunnuste kaupa tehtud analüüs, mille tulemusi kasutatakse sünteesi saavutamiseks. Seejuures on oluline žanri vormi, mitte tema igakordse ning juhusliku sisu ajalugu.

Muidugi ei ole kirjanduses olemas niisugust abstraktset žanrilist vormi, mis muutumatult või ka pisut varieerudes kanduks ühelt teoselt teisele. On olemas ainult rida teoseid, mille vormilises struktuuris võime konstateerida konventsionaalseid võtteid. Niisiis võiks väita, et tõeliselt elavad ainult teosed. Kuid samuti võiksime kaitsta vaadet, et elav on ka žanr, niisama tõeliselt kasvav, arenev ja püsiv nagu teoski. Oleme kaugel F. Brunetièrè'i teooriast („*L'évolution des genres*“), mis põhjeneb žanri sarnasusel looduses elavate liikidega, kuid me ei saa eitada, et just see traditsiooniline, konventsionaalne pool kirjanduslikust teosest on

varustatud iseseisva eluga. — Mis on see saladuslik x teoses? Mis on see, mis elavast ainemassist teeb igipüsiva (vähemalt meie kultuuri-piirkonnas) meistriteose? Mis on vorm, mida mõned püüavad eitada, nimetades teda ülearuseks, ja mida teised tahavad jälle vankumtult kaitsta? — Et sellele vastata, me peaksime murdma läbi suure statistilise materjali ja lõpmatute arutluste, läbi tuhandete analüüside ja sünteeside, ja võibolla seisa'ksime siis sääal, kuhu jõudsid need, kes tahtsid vormelisse mahutada ilu igavesi seadusi. Asudes eesti soneti ajaloo jälgimisele oleme niisiis teadlikud piiridest. Missugune on soneti vorm üldiselt? Kuidas ja millal avaldub ta meie kirjanduses? Kust ta on siia tulnud ja kuidas siin edasi arenenud? Millest on olenenud tulemused ja missuguses suunas ta arenemine jätkub? Jne. — Need on küsimused, millele võiksime vastata katsuda.

Oma ülesande lahendamiseks me oleme pidanud registreerima võimalikult kõik eestikeelsed trükitud sonetid. Selleks on tulnud bibliografeerimisel läbi vaadata umbes 60 aasta jooksul ilmunud luuletuskogud, koguteosed, albumid, kalendrid, õpperaamatud, ajalehed, ajakirjad ja nende kirjanduslikud lisad. Ja leidubki sonette ligi sajas luuletuskogus: V. Adams, *Suudlus lumme*, H. Adamson, *Mulgimaa*, M. Aleksa, *Tulease*, A. Alle, *Üksinduse saartele* <sup>1-2</sup>, B. Alver, *Tolm ja tuli*, J. Andreller, *Naerev kurbus*, E. Aun, *Laane Linnuke*, J. Barbarus, *Tulipunkt*, J. Bergmann, *Laulud* <sup>1-2</sup>, M. J. Eisen, *Helinad Emajõelt*, E. Enno, *Uued luuletused*, *Valge öö*, *Kadunud kodu*, O. Grossschmidt, *Veikene Lille Kimbukene*, E. Hiir, *Meeri Maria Mari*, *Lemmiklaulud*, *Puhtevird*, J. Hurt, *Tormipuhanguid*, J. Jaik, *Rõuge kiriku kell*, P. Jakobson, *Luuletused I—II*, M. Kampmann, *Kandle hääled*, B. Kangro, *Sonetid*, F. Karlson, *Rännakuil*, L. Koidula, *Kogutud luuletused*, *Valitud laulud*, J. Käerner, *Maises ringis*, *Aja laulud*, *Lõikuskuu*, A. Leithammel, *Uus Harju laulik „Laene“*, M. Lekstein, *Kurbus*, H. Lepik, *Sügis akkorde*, Jakob Liiv, *Viru Kannel I—III*, *Leina-lilled*, *Kirjatööde I—II*, *Lüürilised laulud*, *Päikese veerul*, Juhan Liiv, *Kirjatööde kogu*, *Laulud*, A. Lints, *Aovalgel*, M. Lipp, *Kodu kannid I—II*, *Päikese kullas*, G. E. Luiga, *Uued laulud*, H. Masing, *Neemed vihmade lahte*, E. Mänd, *Inimese laulud*, E. Nukk, *Eleegilised laulud*, A. Raag, *Unustuste saar*, A. Rannaleet, *Õhtused külad*, M. Raud, *Äitsmik*, *Kauge ring*, R. Reiman, *Lambi valgel*, *Vaikus*, *Läbi öö*, V. Ridala, *Kauged rannad*, V. Rosenstrauch, *Arm ja valu*, *Põhja-lilled I*, V. Rännang, *Luuletused*, J. Semper, *Pierrot* <sup>1-2</sup>, *Jäljed*

lüival, Viis meelt, Päike rentsliis, Tuuleratas, M. Simtmann, Lohutus mures, J. Sinimäe, Isamaa, G. Suits, Tuulemaa<sup>1-2</sup>, Ohvrisuits, Kõik on kokku unenägu, Aastate aknal, H. Talvik, Palavik, J. Tamm, Ärganud hääled I—II, M. Under, Sonetid<sup>1-3</sup>, Eelõitseng<sup>1-2</sup>, Sinine puri<sup>1-3</sup>, Lageda taeva all, Kivi südamest, Ja liha sai sõnaks, P. Viiding, Traataed, H. Visnapuu, Amores<sup>1-2</sup>, Jumalaga Ene!, Talihari, Valit värvid jt., mitmekümnes koguteoses ja albumis: EÜS-i Albumid, Noor-Eesti, Siuru, Õitsituled jne., paljudes ajakirjades: Agu, Eesti Kirik, Eesti Naine, Eesti Noorus, Elukevad, Ilo, Kevadik, Kodu, Linda, Looming, Murrang, Noor-Eesti, Noorusmaa, Odamees, Olion, Oma Maa, Säde, Sädemed, Tallinna Kaja, Tarapita, Urikivi, Uudismaa, Vaba Sõna, Vikerkaar jt., mitmes ajalehelises ja ajalehes: Eesti Postimees, Isamaa, Kirjandus ja teadus, Kirjandus-Kunst-Teadus, Kratt, Külaline, Olevik, Oleviku Lisaleht, Ork, Postimees, „Postimehe“ Lisa, Postimehe lõbulisa, Vaba Maa, Valgus, Virmalised, Virulane, Virulase lisa, Võru Teataja, Õpilasleht jt. Seejuures on hulk sonette ilmunud esialgu perioodilistes väljaannetes, kust nad hiljemini luuletuskogudesse on koondatud. Paljud on jäänudki ajakirjanduse veergudele ja seega enamasti juba ammu ringkäigust kadunud.

See suur ning oma laiuses üllatav materjali hulk on jäänud ja jääb oma valdavas enamuses käsitlemata meie kirjandusloos. Käesolevas uurimuses on kõiki sonette tulnud tarbe korral arvestada, sest žanritunnused võivad väheväärtuslikkudes sonettides veel selgemalt esineda, ühtlasi näidates, mis sünnib siis, kui pole tabatud žanri struktuuri tervikuna. Kuid elavam osa on vormist see, mis ilmub täielikkudes ja kirjanduslikult kõrgeväärtuseliste sonettides. Neis on, kuigi alati mitte traditsiooniline, nn. vormihing — see, mis pedantsele uurijale võibolla tabamatuks jääb.

Eesti soneti ajalugu, mis haarab 55-aastase arengu-ea eesti soneti algusest (1881. a.) kuni käesolevas töös arvestatud aastani (1936. a.), on jaotatud kolmeks erinevaks perioodiks. Igal ajajärgul on oma erinevused ja iga ajajärgu sonetti on vaadeldud üksikute žanritunnuste kaupa. Teoreetiliste aluste tähistamiseks on antud sissejuhatava osana ülevaade soneti žanritunnustest ja nende esinemisest mujal, perspektiivi saamiseks on lisatud lühikesed teated soneti levimisest Euroopa teiste rahvaste kirjandustes.

## I. Soneti žanritunnused.

Seitsmesaja-aastane vahekaugus tänapäeva ja soneti sünni-aja vahel ei ole lääne-euroopalise kultuuri arengus lühike aeg. Nende sajandite jooksul on nii palju mitmesuguseid vaimuvoole vaheldunud, et me ei mõista enam hästi sisse elada varasemate ajajärkude kirjandusse ega hinnata vananenud kirjandusliikide oma-aegset võlu. Pääliskaudselt vaadates tundub, nagu oleksid suurelt osalt kõik kirjanduselu nähtused nihkunud paigalt, nagu oleks areng läinud täiesti uusi teid. Ometi hakkavad õige varsti selguma muutumatud osad ürgsete motiivide, üksikute stiili- ja kompositsioonivõtete, -liikide ja -tüüpide näol. Üks neist püsivaist, huvitavaist nähtustest Itaalia renessansi ja meie päevade vahemaal on sonett kui traditsiooniline kirjanduslik žanr.

Kuigi kanooniline kuju, mille andsid sonetile Itaalia renessansi suurmeistrid Dante ja Petrarca, on olnud musterkujuks, mille poole sajandite kestel ikka ja jälle on pöördutud klassilise soneti nimel, ei ole ometi ka soneti üksikud tunnused muutumatuks jäänud. Koguni vastupidi — soneti teisendamise alal on järjekindlalt, kuigi asjatult katsetatud.

Et soneti põhituuma, tema tähtsamaid põhitunnuseid tabada, peame vaatama sonetivormi tema ajaloolisel arenemisteel, peame tänaseni püsinud tunnuseid valgustama ka läbi muutuste. Viiks liiga pikale ja mõjuks oma korduvusega väsitavalt, kui vaadelda soneti arenemisetappe tervikuna igal tähtsamal käänukohal. Paremaks on osutunud eritella soneti tunnuseid ühekaupa. Nõnda saame ühel hoobil pildi nii soneti olemusest kui ka ta arenemissuundadest. Ühtlasi saaksime aimu ka mitmekesistest võimalustest, mis avanevad isegi nii kanoonilise žanri tõlgendamisel kui on sonett.

Sonetti on täie õigusega peetud kõige raskemaks luuleliigiks. Tõepoolest on temas ette määratud stroofide jaotus, ridade arv, riimide järjekord, meetrum, keel ja koguni: 154 silpi on klassilises sonetis! Kuid mitte ainult need välised formaalsed tunnused, vaid ka soneti nn. sisevormiline liikumine ei ole vaba. Teema areng, sisulised pausid, tõusu- ja murdekohad on samuti kindlaks määratud. On tähelepanav, et sisevormi nõuete tähtsus on tõusnud uuemal sonetiteoreetikuil kord-korralt silmapaistvamale kohale. Õigusega võime meiegi soneti ilu otsida rohkem tema

temaatilisest liikumisest ja üksikosade ning võtete täiuslikust kokkukõlast kui õigeusklikust traditsiooniliste riimimisviiside jälgendamist. Kuigi soneti formaalseteks tingimusteks jäävad välisvormilised tunnused, saavutab sonett oma kõrgema ilu ikkagi ühtsusega ja seesmise harmooniaga.

Et küsimust ülevaatlikumaks teha, eraldame sise- ja välisvormi tunnused eri gruppidesse. Nõuded stroofi, riimide, värsi ja keele kohta eraldame esimeseks, teema ühtsuse, murdekoha ja sisuliste tõusude küsimused teiseks päätükiks. Tegelikult on raske täiesti puhast piirjoont tõmmata mõlema rühma vahele, ja seda ei ole sonetist kui tervikulisest kompositsioonist mõeldes vajagi. Küllalt, kui me selle eraldamisvõttega võime õiglasemalt jaotada tähtsustavat valgust ja varju.

## A. Välisvorm.

### 1. Stroof.

Soneti kõige ürgsemaks ning iseloomulisemaks tunnuseks on tema koosnemine kaheksugusest stroofivormist. Juba ajaloolisest hämarusest, mis katab sonetivormi tekkimise algfaase, paistab selgesti silma kaheosalisus. Olgu sonett kahe *strambotto* (sitsiilia *ottava* ja toskaana ürg-*rispetto*) ühinemisest saadud ja kunstluulesse üle toodud, mingu soneti algupära tagasi provantsaali kantsoonile, või olgu sonett kunstlik leiutis, mis araabia zadžalist mõjutatud — igal juhul võime märgata juba soneti algkujudes kahte erinevat osa. Oktaav (8-realine esiosa) ja sekstett (6-realine järgosa), mõlemad omaette riimisidemetega seotud, on omakorda varakult jagunenud: sekstett kaheks tertsetiks ja oktaav kaheks kvaträäniks (või mõnikord neljaks kaksikreaks) <sup>1)</sup>.

<sup>1)</sup> Antonio da Tempo (14. s.) jagab soneti kaheks, esimese osa aga omakorda neljaks kupleeks (copula) ja teise kaheks tertsetiks (volta): „Dividitur in duas partes... in pedes et voltas. Nam prima pars communiter appellatur pedes. Secunda appellatur volte. Et prima subdividitur in octo versus: quorum communiter quilibet appellatur vnus pes. Sed duo primi appellatur vna copula... Secunda pars in sex versus subdividitur. Quorum tres primi appellatur vna volta...“ Tsiteeritud W. Schirmer'i artikli *Das Sonett in der englischen Literatur* järgi. *Anglia XLIX/XXXVII (1926)*, lk. 7.

Juba enne Dantet ja Petrarcat, 13. sajandi itaalia poetidel saab üldiseks kahest nelikvärsist ja kahest kolmikvärsist koosnev kuju ( $4 + 4 + 3 + 3$ ). Kui hiljemini on tekkinud sellest kõrvalekaldumisi, on kaheosalisus siiski säilinud. Tuleks lisada, et sonett, mis stroofivahedeta kirjutatud, ei kaota veel kaheosalisust stroofivormis. Kahesugused stroofid on püsima jäänud ka neis muundvormides, mis kõrvale kalduvad normaalsest värsside või üksikstroofide arvust. Nii näiteks tunti juba vanasti nn. „sabaga sonetti“ (*sonetto colla coda*), kus juurde lisati kolmas tertsett<sup>1)</sup> või teatavate värsside järele lühike 4-—5-silbiline rida<sup>2)</sup> või lõppu lihtsalt üks ülearune värss. Mõnikord kirjutati mõned stroofid kahekordselt või suurendati nende ridade arvu<sup>3)</sup>. Teinekord jäeti mõned stroofid sonetist ära<sup>4)</sup>. Tuntud on ka ümberasetatud stroofidega sonetid, kus kolmikud on toodud nelikute keskele või ette<sup>5)</sup>. — Kõik need sonetivormi teisendid on aga normaalse kuju kõrvale jälle unustusse vajunud. Üks teisendvorm on aga soodsates ajaloolistes tingimustes kauemini püsinud kui teised, see on Inglismaal eliisabetlaste poolt viljeldud nn. inglise sonett, mis koosneb kolmest nelikust ja ühest kaksikvärsist nende lõpul ( $4 + 4 + 4 + 2$ ). Nagu näeme, on ka siin kahesugune stroofivorm.

<sup>1)</sup> Leiutaja Lesso Nucolli (13. s.). Kirjutati ka Prantsusmaal.

<sup>2)</sup> Hispaania päritolu. 2., 4., 11. ja 14. reale järgnes veel lisavärss. Lisandid olid nelikuis nelikutega ja kolmikuis omavahel riimitud.

<sup>3)</sup> Kahekordseid sonette on mitu eriliiki. Esimene on 28-realine sonett 4 kvaträäni ja 4 tertsetiga, mis sisaldavad kaks riimi. Eeskujuks andjaks oli prantslane Jean de Boyssière (16. s.). Teine kahekordse soneti kuju on hispaania algupära. Selles lisatakse igale nelikule kaks rida, igale kolmikule üks rida. Nii saame siis luuletuse kahest sekstetist ja kahest kvaträänist. Sisaldab ainult kaks riimi. Kolmas liik on itaalia vorm. Selles korduvad stroofide esimesed read stroofi lõpul või õieti korduvad ainult 2—3 esimest sõna. Sisult peavad need täiendread seotud olema eelneva ja järgneva osaga, riimilt peavad liituma eelneva osaga. See 18-realine sonett on midagi vahepeälset soneti ja rondoo vahel.

<sup>4)</sup> Siia kuuluvad prantslase Maynard'i leiutatud nn. päata sonett, milles esimene nelik puudub, ja poolik sonett. Viimane on vastand kahekordsele, sisaldab ainult ühe neliku ja ühe kolmiku.

<sup>5)</sup> Ümberpööratud sonetil on kaks kuju. Esimene: kolmikud enne nelikuid, harilik riimijärjekord. Teine: kolmikud soneti keskel, uued riimid kolmikuis, nelikud aga kokku riimitud.

Stroofovormilisel kaheksjagunemisel põhjened ka temaatiline murrang soneti kvaträänide ja tertsettide osa vahel. Kuid nii nagu sisuliselt sonett ühte ideed, elamust jne. peab sisaldama, nii teeb eriline riimimisviis sonetist ühestroofilise luuletuse. Kordumatus, mida annab riimide komplitseeritud asetus sonetis, lubab kõnelda sonetist kui stroofide stroofist.

Vähe sellest, et sonett on raske ning komplitseeritud stroofovorm. Sonettide kirjutamist tehakse veel keerulisemaks, ühendades neid teatud kindlate seadustega määratud tsükliks. Tuntuim on juba varakult väljaarenenud, 15 sonetist koosnev soneti-pär-g. Sonetipärja iga soneti viimane rida on järgmise soneti esimeseks reaks; 14 soneti esimesed read annavad juhtsoneti ehk magistraali, mis on paigutatud harilikult pärja lõppu, vahel ka algusesse:

I soneti 14. rida =	II soneti 1. rida
II „ „ „ =	III „ „ „
III „ „ „ =	IV „ „ „
. . . . .	
XIV „ „ „ =	I „ „ „
XV „ 1. rida =	I „ 1. rida
„ „ 2. „ =	II „ „ „
„ „ 3. „ =	III „ „ „
. . . . .	
„ „ 14. „ =	XIV „ „ „

## 2. Riim.

Juba soneti nimetus (provanssaali *son*, *sonet* — laul, vulgaarladina *sonus*, itaalia *sonare* — helisema, kõlama) sisaldab karakterset viitamist kõlakujundite tähendusele. „The word *sonnetto* gives the effect of the recurring sound of a little peal of bells, skilfully rung once to attract attention or commemorate a passing event,” ütleb E. Gosse <sup>1)</sup>. Et sonett tekkis keskaja lõpul, millal värsikirjanduse õitseng tähendas kõlaliste elementide ja üldse laulu suurt osatähtsust, siis sai ta kõlavate riimide kohtumis-

<sup>1)</sup> E. Gosse, *The Elisabethan Sonnet-Cycles. Chambers's Cyclopaedia of English Literature I*, lk. 286.

kohaks, riimide suurepäraseks triumfikäiguks ja luuletajate riimioskuse katsekiviks. „So fällt denn die Kunst des Sonetts immer mit Gipfelpunkten der Reimkunst zusammen,“ leiab ka P. Habermann<sup>1)</sup>. Riim ja sonett, need assotsieeruvad ka sellel, kes soneti nimetuse algupära on unustanud.

Riimide suur osatähtsus kuulub küll soneti põhilisemate tunnuste hulka, kuid ei olda üksmeelsel seisukohal riimisse puutuvais üksikasjus. Riimide asetuses on terve rida variante ja riimide soo küsimuses on mitu eri seisukohta. Siiski on nelikud alati omaette ja enamasti alati kokku riimitud, sisaldades kaks riimi teatava korra järgi asetatult. Kolmikud moodustavad omaette ja teiste põhimõtete järgi riimitud stroofide ühiku, sisaldades kas kaks või kolm riimi õige mitmesugustes kombinatsioonides. Soneti esi- ja järgosa lahkuriimimine toetab sama kaheksjagunemist, mida vaatlesime soneti põhilisema tunnusena. Kuid ka sellest tunneb soneti ajalugu kõrvalekaldumisi soneti kujul, mis sisaldab ainult kaks riimi.

Nelikute riimimisel on käibel süli- ja ristriimilised skeemid. Seejuures peetakse klassilisemaks esimest ja selles on kirjutatud enamik Petrarca, Dante, Michelangelo ja Tasso sonette. Ristriimiline, olgugi et ta on ürgsem, ei vastavat nii hästi soneti sümmeetrilisele ja antiteetilisele iseloomule<sup>2)</sup>. Mõlemad nelikud kokkuriimitult annavad niisiis skeemid: *abba abba* või *abab abab*.

Klassilistest skeemidest on tehtud mitmesuguseid kõrvalekaldeid, varieerides riimide arvu ja segi paisates nende asetust. Nii on kirjutatud kolme ja nelja riimiga kvaträäne (prantsuse *sonnet licencieux* ja *irrégulier*, levisid 17. s. algul mujalgi), on vaetatud sisemisi ja väliseid riimipaare (*abba baab*, *abab baba*), on kirjutatud paarisriimilisi nelikuid (*aabb* ja *aabb*) jne. Siiski kõik need uuenduspüüded on jäänud katseteks lihtsa ning harmoonilise klassilise asetuse kõrval.

Kui nelikute riimimisel need kaks põhiskeemi üldiselt domineerivad, siis jäävad tertsetid palju vabamaks. Algselt maksis

<sup>1)</sup> P. Habermann, *Sonett*. Merker-Stammler, *Realexikon der deutschen Literaturgeschichte* III, lk. 247.

<sup>2)</sup> A. W. Schlegel, *Vorlesungen III*, lk. 210: „Eine Stufe höher steht also schon eine Strophe, wo ein Couplet von 2 andern verknüpften Zeilen eingefasst wird: ABBA. Und, um diesz gleich beyläufig zu bemerken, so liegt darin mehr als in ABAB, weil hier die Trennung nicht so vollständig, und das unmittelbare Paaren gar nicht darin vorkommt.“

siin kahe riimi nõue, hiljemini sai ka kolmarv armastatuks. Seejuures on sageli igal maal kujunenud oma traditsioonid. Nii on Itaalias tarvitusel *cde cde*, aga ka *cde dce* ja *cdc dcd*<sup>1)</sup>. Prantslastel on juba Clement Marot'st saadik Petrarcal mitte-esinev *ccd eed* armsaks saanud. Selle kõrval tuntakse teist päätüüpi *ccd ede*, mida on viljelnud Du Bellay ja P. Ronsard<sup>2)</sup>. Itaalia eeskujul arvab Schlegel, et tertsettide nõutav erinevus kvaträänide riimiasetusest saavutatakse siis, kui kummaski kolmikus ükski riim ei kordu. Nii saame esimesest tertsetist mulje, nagu ei riimuks tertsetid üldse. Viimase stroofiga aga laheneb dissonants. Seega oleks ideaalseks skeemiks *cde 000*<sup>3)</sup>. Vene teoreetik Šulgovski, kes väljub samuti tertsettide erinevuse vajadusest, määrab kindlaks, et süliiriimiliste nelikute puhul peab esimese tertseti kolmas värss riimuma teise tertseti teise värssiga (*eed cdc, cdc dcd, cde ced* jne.), ristriimiliste nelikute puhul peavad riimuma kolmikute viimased read (*ccd eed, ced ced* jne.). Kokku võttes siis esimesel juhul: *00d 0d0*, teisel: *00d 00d*<sup>4)</sup>.

Üldiselt ei ole ükski tertsettide skeem saavutanud absoluutset enamust. Harilikult rohkem kui kahte riimi ja kahte riimipaari ei asetata kõrvuti (*ccc ddd, ccd dee* jne.). Sonetti lõpetav paarisriim annab sonetile epigrammilise ilme. Seepärast tunduvad inglise sonett oma kolme ristriimilise kvaträäniga ja paarisriimilise kaksikreaga epigrammilisem<sup>5)</sup> kui näiteks prantsuse sonett, mis sisuliselt kalduvat rohkem epigrammi suunas.

Soneti riimid olid itaalia keeles esialgu naisriimid. 17. sajandil pääses Prantsusmaal valitsema mees- ja naisriimi vaheldus, mis juba ka varemini on esinenud. „L'alternance des rimes féminines et des masculines était connue bien avant 1549,“ tõendab prantsuse soneti ajaloo uurija M. Jasinski<sup>6)</sup>. Ka saksa soneti-

<sup>1)</sup> Nii on Petrarca 317 sonetist *cde cde* tüüpi 116, *cdc dcd* — 107, *cde dce* — 67. Michelangelo 80 sonetist on 71 esimest tüüpi, 8 — teist jne.

<sup>2)</sup> M. Jasinski, *Histoire du sonnet en France*, lk. 96—97.

<sup>3)</sup> A. W. Schlegel, *Vorlesungen III*, lk. 212—213.

<sup>4)</sup> N. N. Šulgovski, *Тропія и практика поэтического творчества*, lk. 473—475.

<sup>5)</sup> W. Schirmer, *Das Sonett in der englischen Literatur. Anglia XLIX/XXXVII (1926)*, lk. 9: „Im englischen Sonett ist aber die Struktur des Ganzen epigrammatisch, auf den Schluss hin eingestellt.“

<sup>6)</sup> M. Jasinski, *Histoire du sonnet en France*, lk. 101.

teooriasse tuli M. Opitz'i vahendusel riimisoo vahelduse nõue, mille aga Schlegel mõneks ajaks tagasi tõrjus itaaliapärase naisriimi kasuks <sup>1)</sup>). Inglise keele iseloomule vastavalt on sääl kalduvus meesriimi suunas.

Et riim on üks põhilisemaid ja tähtsamaid soneti elemente, siis on arusaadav eriline hoolikus soneti riimimisel. Riim peab olema kõlav, puhas ja sundimatu. Kistud ja ebapuhtad riimid rikuvad soneti ilu. Et soneti riimide leidmine ja rakendamine ei ole kerge, on saavutatud tagajärgede raskused sundinud pingutama riimiseppade võimeid. Päämiselt barokkajastust on pärit rida sonetiteisendeid, milles riimimine on veelgi raskendatud. Riimi on katsutud laiendada ka värsside algusse ja keskele, nii et need on üksteisega seotud kolmekordse riimiketiga. 17. sajandil läks Prantsusmaal moodi sonett antud riimidele (*bouts rimés*) <sup>2)</sup>). Itaalias oli moes küsimuse ja vastuse sonett <sup>3)</sup>). 16. s. kirjutati sonette, mis sisaldasid kolm erinevat luuletust <sup>4)</sup>).

### 3. V ä r s s.

Vanaitaalia värss, mis oma languste ja tõusude vaheldusega jambile lähenes ja mida kasutati renessansiaja sonetis, muutus igal keelealal vastavalt keele iseloomule. Prantsusmaal oli tarvitusel esialgu *vers commun* ja hiljemini P. Ronsard'i ja Du Bellay mõjul alexandriin. Saksamaal ja mujalgi tarvitati alguses alexandriini, hiljemini (18. s.) aga jambi ja muid värsimõõte. Jambiga sarnanevate värsimõõtude kõrval on sonetis laialt tarvitatud ka trohheust ja daktülit. Kuigi jamb oma rahuliku voola-

<sup>1)</sup> Saksa keeles on naisriimiks sobivate sõnade teises silbis väga sageli vokaal e, mis teeb riimid monotoonseks. Selle vältimiseks on itaaliapäraselt naisriimi nõuet kahjulikuks peetud. Th. Fröberg, *Beiträge zur Geschichte des deutschen Sonetts*, lk. 18—35.

<sup>2)</sup> Selle muundvormi sünniloost räägitakse: 17. s. keskel kaebas üks veider prantsuse vaimulik (Dulot), et temalt 300 sonetti varastatud. Need polnud aga valmis sonetid, vaid ainult riimid. Juhtum tekitas seltskonnas naeru, kuid sellest tuldi mõttele luua vastav riimimäng. Ülesantud riimid olid võimalikult veidrad ja kauged, nende järjekorda ei tohtinud muuta.

<sup>3)</sup> Üks poeet esitas teisele mingi küsimuse soneti kujul, teine vastas sonetiga, mis ehitatud samadele riimsõnadele.

<sup>4)</sup> Värsaside esimesi pooli lugedes saime ühe, teisi pooli lugedes teise ja kogu värssi lugedes kolmanda soneti. Tarvitati poeetilises võitluses.

vusega näib kõige sobivam sonetilise harmoonia saavutamiseks, võib sisust väljudes mitmekesisuse nimel leppida teiste meetri- kaliste süsteemidega.

Värsijalgade arv sonetis on olnud kõikuv. Klassiline sonett Saksas ja mujalgi on itaalia 11-silbiku (*endecasillabo*) eeskujul 5-jalgne. Kuid omal ajal oli moes 8-silbik (*sonetto anacreontico*); isegi 1—3-silbiliste pisiridadega on sonette kirjutatud <sup>1)</sup>. Kõigil neil juhtudel on aga silpide arv kõikides ridades enam-vähem võrd- seks jäänud, ainult vanemast ja kõige uuemast ajast leidub muut-liku reapikkusega sonette. Reapikkuse muutmisest on Prantsus- maal omal ajal tekkinud eriline muundvorm — lonkav sonett (*boiteux*), milles üks värss igas nelikus erines värsijalgade arvu poolest: 5-jalgnes sonetis oli üks rida 3—4-jalgne, 4-jalgnes — 5—6-jalgne.

Nõuded värsi ehituse kohta haaravad osalt juba soneti sisu. On tähelepandav, et soneti üksikrida kuni viimase ajani kaldus terviku poole; lause vabalt poolitamine kahe värsi vahel oli kitsen- datud. *Enjambement*, mida võiksime eesti keeles nimetada siir- deks, lõhub soneti harmoonilist ning rahulikku voolamist ja oli vanasti mittesoovitav. Teame, et Schlegel pahandas klassilise soneti nimel: „Kam nun vollends die unmusikalische Freyheit der Enjambemens dazu, so konnte es völlig überflüssig scheinen, Sonette zu schreiben“ <sup>2)</sup>. Uuemal ajal on see nõue lõdvenenud. „Es (Enjambement) ist ein Prüfstein, der am klarsten die Diffe- renz des klassischen Sonetts vom modernen in formaler Hinsicht aufzeigt,“ leiab H. Mitlacher <sup>3)</sup>. Koguni vastupidi Schlegelile, siire annab juurde võimalusi erinevate nüansside tabamiseks. Muidugi kehtib üldiselt siirde puudumise nõue soneti nelikute ja kolmikute vahel (ainult erandjuhtudel võib see lubatud olla), kuigi sedagi eriti uuemas sonetis ei austata. Värsi terviklik ja

<sup>1)</sup> Toome näiteks Paul de Rességnier' soneti „Épitaphe d'une jeune fille“:

Fort	Sort	Rose	Brise
Belle,	Frêle!	Close	L'a
Elle	Quelle	La	Prise.
Dort.	Mort!		

<sup>2)</sup> A. W. Schlegel, *Vorlesungen III*, lk. 215.

<sup>3)</sup> H. Mitlacher, *Moderne Sonettgestaltung*, lk. 41.

antiteetiline iseloom on siirde tõttu mahenenud voolavamaks; juba minusklid värsside algul sümboliseerivad üksiku värsi ter-  
viklikkuse kadumist.

#### 4. Keel.

Nõuded soneti kohta ei piirdu mitte ainult stroofi, riimi ja värssi elementide normeerimisega, vaid nad riivavad ka keelt kui sonetilist väljendusabinõu. Kuigi soneti keelenõuetel on rohkem ajalooline kui tegelik tähtsus, ei saa me tänapäevalgi neist vaikides mööduda. Kõne alla tulevad küsimused keele erilisest kõlavusest, puhtusest, selgusest ja ülevusest, sõnade kordumatus-  
sest ja sünonüümiderikkusest.

Keele kõlavus on nõue, mis osalt juba soneti nimega on ära tähendatud. Vastavalt iga rahva keelele tähendab kõlavus assonantsi, alliteratsiooni, häälikusümboolika ja teiste eufooniavõtete tasakaalukat rakendamist. Keele puhtus ja selgus on kergesti arusaadavad nõuded sonetis, kus kõik peaks olema kuni viimse detailini kaalutud ja harmooniline. Selge, puhas ja arusaadav, vigadeta ja loomulik olgu sonett keeleliselt, enne kui ta seda saaks olla sisuliselt. Varemini (eriti prantsuse klassitsismi-ajastul) pidi soneti keel olema valitud ning ülev. Hinnatavas sonetis pidi siis kõrgele ning ülevale sisule vastama ülev keel. Vulgaarsus lausestuses ja madalad ning realistlikumad sõnad pidid sonetist paratamatult eemale jääma. Alles hiljemini, kirjandusliku maitse muutumise järel murenes sonetistiili ülevuse nõue.

Soneti keel ei tarvitse olla valitud ning ülev, kuigi ta peab olema painduv, sünonüümiderikas ja tihe. Sonetis peab rohkem kui kuskil mujal arvestama üksikute sõnade atmosfääri. Juhuslik, lame ja kistud lausestus ja sõnastus ei lase sisu reljeefselt ja veatult esile tõusta. Juba ammust ajast on sonetis keelatud ühe ja sama sõna kordumine (välja arvatud sidesõnad ja prepositioonid). Kuid siin peame vahet tegema juhusliku ja ettekavatsetud sõnakorduse vahel. Viimane neist täidab stilistilisi ülesandeid ja võib sonetile väärtust juurde anda. Keelu alla käib juhuslik kordus. See on ka arusaadav, kui meenutame, et sonett sisaldab ainult umbes 70—90 sõna. Selles väikeses kogumikus võib sõnade kordumine stiili ilule kahjustavalt mõjuda.

## B. Sisevorm.

### 1. Ühtsus.

Sonetist öeldakse, et ta on ühe tervikliku elamuse väljendajaks. Teema ja elamuse ühtsus on igas kirjanduslikus teoses oluline. Ühtsuse mõistel on sonetis aga kindlapiirilisem tähendus. Nimelt arendatakse siin üht ainust ideed, kirjeldatakse üht ainust seisukorda, lahendatakse üht ainust küsimust nii, et kogu soneti sisuline kude on tihedasti ning sonetipäraselt läbi põimitud. Juba soneti alguses peaksime võima öelda, kuhu ta sihib. Soneti lõpul me võiksime siis leida, et luuletuse seesmine areng on olnud loogiline ja lõpp kokkuvõtlik, kuid üllatav. Soneti teema ettemääratud liikumisel on kõrgemaks nõudeks see ühtsus, mis seob ja lähendab soneti alguse, nelikute kulminatsiooni ja soneti lõppread. Kuid mitte ainult neis ülesehituslikes määranguis, vaid ka iga üksiku detaili kokku- ja üldsusse-sobivuses on ühtsus määravaks nõudeks. Üksikud motiivid on ülimal määral üldise teenistuses; napp ruum ei luba midagi üleaurust ega laiutavat.

Sonetti on nimetatud poetiliseks fuugaks, kus teema taandub, kuid tuleb tagasi ühtsana ja uuena soneti lõpul. Sonetti on võrreldud sümfooniaga, kus salvide asetuses on ette kavatsatud sümfoonia ühtsad osad. Kuid sonett ise on tõeliselt võrreldamatu ning ainukordne kunstiline ehitus. Ühtsus kompositsioonis, stiilis ja sisuski ei tähenda veel, et sonett võtaks kunstliku ja mõistusega konstrueeritud luuletuse ilme. Vabaks, loomulikuks ja huvitavaks peab ta jääma oma kitsendavaist reegleist hoolimata.

### 2. Kaheosalisus.

Kahesuguse stroofivormi liitumisel tekkinud stroof — sonett, sisaldades kaalutud ühtsust, jaguneb paratamatult kahte erinevasse ossa. Juba algusest pääle on tuntud soneti sisemine jagunemine nn. murdekohal, s. o. nelikute ja kolmikute vahel. Seda kaheksjagunemist on mitut viisi iseloomustada katsutud. Üldiselt õpetatakse, et nelikuis antakse teema ja arendatakse ta tõusvalt 8. rea lõpuni, tertsettides murdub aga valla lüüriline elamus ja jookseb ilmeke ning kokkuvõtva lõppvärsini. Kirjeldus ja mõt-

teline süvenemine, väite ülesseadmine ja selle tõestamine, küsimus ja vastus jne. — nõnda on veelgi katsutud iseloomustada soneti esi- ja järgosa vahekorda <sup>1)</sup>). Tõeliselt aga jääb mõlemate osade eri-ilmes alati püsima see, mida pakuvad erinevalt riimitud nelikvärsid ja kolmikvärsid vastavalt oma struktuurile. Nelikud on üldiselt aeglasemad ja seda aeglust aitab suurendada süliiriimiline kohmakus; kolmikud on kiiremad, ebasümmeetriline ning ootamatu riimijärjekord aitab kaasa loomulikule lõpueelsele kiirusele. See stroofide iseloomus peituval erinevusel põhjenev murdekoht esineb ebateadlikult ja tahtmatult igal sonetistil.

Kuigi soneti murdekoht on erinevate stroofivormide esinemisega 8. ja 9. rea vahele kindlaks määratud, ei ole paljud sonettide kirjutajad seda arvestanud. Sisuline käänak on harilikult hiljemini, sageli ka varemini antud. Stroofivormil põhjenev loomulik kaheosalisus ei lange sisulise käändekohaga ühte. Puhas ja mõjukas murdekoht on seega rikutud. Et murdekoht nõuab pikemat pausi, siis nõrgendab ka nelikute ja kolmikute vaheline siire murdekoha mõju.

Murdekoht, nagu teda mõistetakse tavalises ehk itaalia sonetis, puudub nn. inglise sonetil ( $4 + 4 + 4 + 2$ ). Vastavalt tema stroofidesüsteemile, võiks öelda, on inglise sonetil murdekoht enne kaht viimast värssi. R. D. Havens väidab, et Inglismaal ei olevat kuni 19. sajandini soneti kaheosalisest struktuurist aru saadud; eliisabetlaste sonetist oli murdekoht arusaadavalt välja tõrjutud: „One feature of the Italian sonnet which seems not to have been understood in England until the nineteenth century is the bipartite structure, or the turn in thought which should come at the beginning of the sestet. Such a turn, though frequent in Elizabethan quatorzains, is apparently accidental” <sup>2)</sup>). Ja edasi: „... such turn as there is seems to come before the last two lines; but in most of Milton's either there is no turn at all or it falls earlier or later than it should, sometimes in the middle of a line. In these particulars the eighteenth century often followed him” <sup>3)</sup>).

<sup>1)</sup> A. T. Quiller-Couch'i antoloogias *English Sonnets*, lk. VII, öeldakse näiteks järgmist: „The octave should present the poet's idea, the sestet apply it: or the octave should introduce and develop an image, the sestet give back the general reflection suggested by it.“

<sup>2)</sup> R. D. Havens, *The Influence of Milton on English Poetry*, lk. 486.

<sup>3)</sup> *ibid.*, lk. 487.

Olgu see siis teema teisendamise või vaatenurga muutmine, põhjenegu see stroofide iseloomul või luuletaja teadlikul püüdlusel — igal juhul näib soneti kaheksjagunemine olevat üks ta olulisemaid jooni. Sama kahe erineva osa ühendust nähakse proosaliste ja luuleliste elementide koosinemises. „Vor allem wurde immer mehr der zwitterhafte Charakter des Sonetts erkannt, die Tatsache seiner ursächlich von reiner Lyrik unterschiedenen Sprachform: seine Mischung aus Elementen der poetischen und der Prosasprache, sein Rezitatives,“ arwab Mitlacher <sup>1)</sup>. Juba Schlegel leidis: „Man sieht leicht ein, dasz durch so feste Verhältnisse eine so bestimmte Gliederung das Sonett gewaltig aus den Regionen der schwebenden Empfindung in das Gebiet des entschiedenen Gedankens gezogen wird“ <sup>2)</sup>. Ometi algavad paljud soneti iseloomustust: sonett on lüüriline luuletus. „Сонетъ — форма для выражения лирических переживаний. Это — гнѣвъ. Конечно, могутъ быть сонеты и описательнаго характера, но все же лиризмъ, личное переживаніе поэта должно въ немъ преобладать, выѣшняя картина должна быть проникнута личнымъ настроеніемъ.“ <sup>3)</sup> kirjutab ŕulgovski. Sonett on temale laul. Vastuolu ületamine tunde ja mõistuse, vaba lürismi ja skematiseeritud proosalisuse vahel on kroonitud sonetis harmooniaga. Muidugi on murdekoha nõue sonetis ka päris reaalne. Suhet soneti mõlemate osade vahel on katsutud isegi matemaatiliselt tähendada (8:6 nagu 14:8), viies seda tagasi kuldlõike vahekorrale <sup>4)</sup>.

Ei puudu ka katsed sonetti kolmeks jagada. Sonetis nähakse nimelt lähenemist dramaatilisele vormile. Sonett sisaldavat ekspositsiooni, arengut ja katastroofi <sup>5)</sup>. Mõnelt poolt on soneti jagunemist võrreldud Pindaros'e oodi kolmjaotusega. Ka sugulust epigrammiga on mitmed teoretikud rõhutanud. Tõepoolest on sonetti epigrammina kasutatud juba õige varakult Itaalias. Epigrammiseerimine läks hoogu Prantsusmaal ja

<sup>1)</sup> H. Mitlacher, *Moderne Sonettgestaltung*, lk. 7.

<sup>2)</sup> A. W. Schlegel, *Vorlesungen III*, lk. 216.

<sup>3)</sup> N. N. ŕulgovski, *Теорія и практика поэтической творчества*, lk. 477.

<sup>4)</sup> H. Bähr, *Der goldene Schnitt am Sonett. Das literarische Echo* (1924).

<sup>5)</sup> A. W. Schlegel, *Vorlesungen III*, lk. 217. J. Minor, *Neuhochdeutsche Metrik*, lk. 488—489.

prantslaste eeskujul ka Saksas ja mujal. Eriti eliisabetlaste sonett Inglismaal lähenes oma struktuurilt epigrammile, nii et säälsed poetikudki (Harrington, 1591) ütlesid: „Sonnett or Epigramme“. Ometi ei tarvitse sonett sugugi olla epigramm, kuigi soneti vormis on kirjutatud küllalt ka epigramme.

### 3. Tõusud.

Soneti kaheksjagunemine murdekohal on loomulikuks eelduseks, millel põhjeneb teema tõusupunktide olemasolu. Nelikute osa areneb tõusvas joones kuni 8. rea lõpuni, saavutades siin kulminatsiooni. Kaks süliriimiliselt ühendatud nelikvärssi oma sümmeetrilise ülesehitusega jätavad iseenesest rahuliku tõusu mulje. Sama riim 1. ja 8. värss aitab omakorda rõhutada vastu-seadmist ja lõpetamist tõusuga.

Tertsettides on luuletuse tempo kiirem kui kvaträänides, üldplaani on laiem, elamus isiklikum või tähenduslikum. Pinge kasvab samuti nagu eelmises osas, aga sellesse haardub palju rohkem oluliselt lahendavat. Soneti viimastes värssides või viimases värssis antakse kogu sonetist kokkuvõtte või väljendatakse soneti idee plastilise ning üllatava pildi kujul. Soneti lõppu on peidetud tähtsaim mõte, motiiv, meeleolu jne. eriti väljatöötatud ning mõjuva värssina. Sonett ilma puändita peaaegu ei olegi sonett. Halb ning täiendav lõpprida rikub kogu soneti; seepärast ongi mitmed soovitanud soneti kirjutamist alata viimasest värssist.

Soneti 1., 8. ja 14. värss on erilisel rõhutatud kohal. Nad on sisuliselt üksteisega sõlmitud tihedamalt kui teised. Esimeses reas peame aimata võima soneti teemat, kaheksandas on esimese osa sisuline tõus ja viimane värss pakub kokkuvõtva ning lahendava puändi.

Graatsia ja selguse nimel on sonetis ka loomulikud pausid ette määratud. Kõige pikem paus on kvaträänide ja tertsettide vahel. Vanemad poetikad nõudsid siin tingimata punkti või pikkuselt temale vastavat kirjavahemärki. Uuema aja sonettidel on aga kaldumus ka murdekohta ületada siirdega. See toob küll vaheldust soneti seesmisse liikumisse, kuid võib vähendada puhtvormilist ilu, eriti kui aine paratamatult ei tingi siiret. Loomulik on ka 4. ja 11. värssi järel pikem peatus, kuid selle puudumine ei tarvitse soneti harmooniat rikkuda.

### C. Sisu.

Juba loomisprotsessi kõige algsemast nirekesest alates etendab kunstiteoses küllalt tähtsat osa vorm. Eriti suur osatähtsus on vormil luuletustes. Vorm ja sisu on siin teineteisest nii tihedalt läbi põimitud, et neid on lahus peaaegu võimatu jälgida. Sonetis on vormilised traditsioonid veelgi tähtsamaks tõusnud kui mujal. Siin võiks rääkida peaaegu vormi türanniast, kui mitte soneti nõuete hulka ei kuuluks see, et sonett peab sisurikas, loomulik ja selge olema.

„Inmitten eines Wirbelsturms sinnlicher Leidenschaften die stille, unsinnliche Sonettform pflegen: das bedeutet eine geistige Askese — und als solche wird es auch empfunden. Das Leid wird in der Form überwunden — und dabei abstrahiert, stilisiert: schon nicht mehr ganz wirklich, schon in eine kühl-ferne Begriffswelt erhoben: das ist wohl das, was Goethe einmal „die innere Unwahrheit der Form“ nennt. Sonettform ist auch in diesen Liebes-Sonetten kein Zufall: der Dichter wählt hier seine Form nicht, er wird von ihr erwählt“<sup>1)</sup>.

Võime täie õigusega ühineda K. Viëtor'iga, kui ta kõneleb sonetipärasest ainest: „Man kann z. B. durchaus vom „Sonettmässigen“ eines Stoffes reden. Womit gemeint ist: der Stoff habe in sich schon eine Tendenz zur Gattung des Sonetts, welche zu fühlen, zu erkennen und zu erfüllen, mit zu den Aufgaben des Dichters gehört“<sup>2)</sup>.

Vormi surve soneti sisule piirab üldiselt elamuste ja ainete vallast ainult teatavat soneti jaoks. See materjal, millest sonett peaks saama, olgu niisiis küllalt lühidalt kokkuvõetav, olgu jaotatav nelikute ja kolmikute vahel, pakkugu võimalust hääks puändiks. Kõigist lüüriliseks luuletuseks sobivaist elamusist ei saaks me hääd sonetti kirjutada. Sageli ongi ehk halbadel sonettidel just see viga: elamus, materjal, idee jne. on olnud kas liiga väike ja vähe tähtis või liiga laialt haarav ja lihtsalt teisi võtteid ning piire nõudev. Ei tule unustada, et sonett lubab ka ainult teatud poetilisi võtteid ja surub osalt pääle oma, s. o. tasakaalukat, distsiplineeritud meelelaadi.

<sup>1)</sup> H. Mitlacher, *Moderne Sonettgestaltung*, lk. 75.

<sup>2)</sup> K. Viëtor, *Geschichte der deutschen Ode*, lk. 2.

Kuivõrd on luuletaja elamus sobiv sonetivormile, on raske otsustada. Õieti ei saagi me kunagi teada, kuipalju on vorm teiseks andnud ja muutnud esialgset elamust või kuipalju elamus ise ainult vorm ongi. Vaadelnud soneti vormielemente ükshaaval ja katsunud nende olemust, päritolu ja tähtsust ära määrata, kerkib meil tahtmatult küsimus: mis on siis õieti see, mis sellele raskele ning keerulisele stroofivormile erilise tähtsuse annab? Võime kohe väita, et see peitub väga palju vormis endas, tema harmoonilises, selges ning klassilises ülesehituses. Aga me teame kohe, et me sellega rahule ei jää: Kas ainult selles? Kindlasti mitte, olgugi et me sonetis märkame vormi kitsendusi siis, kui sonett ise sisuliselt ei ole hää. Hääs sonetis on sisu nii loomulikult ja ülejäägitult vormi sulanud, et ainult ehk sisu räägib meile kõige enne, siis alles märkame vormilisi peenusi ja imetleme vormi ilu. Sisu on siiski see oluline, mis vormi täidab elava eluga.

Muidu ei ole soneti ainekute jaoks mingisuguseid erilisi piire. Küll on aga igal ajajärgul oma traditsioonid ka siin. Vanemad poetikad jaotasid sonetid sisuliselt viide liiki: 1. armastussonett, 2. erootiline, 3. usuline, 4. epigrammilis-poleemiline ja 5. kirjeldav sonett. Kui tänapäeval katsuksime läbi ajada nende rubriikidega, satuksime kohe raskustesse. Armastus- ja erootiline sonett ei ole meie jaoks eri mõisted, usulisest sonetist võime õige harva kõnelda, minavaatlusi meeleoluliselt seisukohalt käsitlevaid sonette ei oskaks me kuhugi asetada jne.

Mõnede uurijate arvates on sonett arenenud armastuskirjast ja tema ürg- ja päaliik ongi see, või vähemalt üldse kiri. Armastussonette on tõepoolest vahest kõige rohkem kirjutatud, kuid see võib tulla ainult sonetiharrastuse ja armastuslühirika kõrgjärkude kokkusattumisest. Pääle selle on armastus üks rikkamaid lühirilise luule allikaid. Et siin lihtsalt aja- ja meelvoolude mõju kõige tunduvam on, näeme hiljemini isegi eesti soneti lühikese ajaloo vaatlemisest: Missuguste ainet käsitlemine on luules üldse moes, seesuguste päralt on ka sonett. Sonetide ainekute ja nende sisumotiivide laiemas mõttes on iseloomulikud eri ajajärgudele, mingit üldist seadust siin ei näi olevat.

#### D. Kokkuvõte.

Vaadeldes soneti žanritunnuseid ükshaaval, nägime, et üksikud tunnused võisid ka puududa. Siiski nimetasime neid ebatäielikkude tunnustega luuletusi sonettideks. Kus on aga siin piir? Kas on mõned tunnused paratamatult tarvilikud ja seega põhitunnused? — Sellele võib vastata nii jaatavalt kui ka eitavalt. Stroofovormilt kahte ossa langemine, soneti esimese ja teise osa erilised riimiskeemid, 14-realisus jne. (sellest lähevad lahku tahtlikult moonutatud teisendid) on kahtlematult tunnused, mis sonetis harva muutuma kalduvad. Teised tunnused on ajaloo jooksul siia-sinna kõikunud. Sageli aga näeme, et üksikute tunnuste puudumisel peavad teised omadused olema ilmselt sonetipärased. Tähtis on ka luuletaja kavatsus sonetti kirjutada või sonetivormi moonutada, sest mõlemal juhul on aluseks olnud traditsiooniline sonetivorm. Kõige üldisemaks kriteeriumiks on esiteks välisvormiliste nõuete täitmine, kuigi iga 14-realine, nelikuiks ja kolmikuiks jagunev, 5-jalgnes jambis kirjutatud luuletus ei tarvitse olla veel sonett. Klassilise ja täiusliku soneti jaoks on vajalik enam-vähem kõikide ajalooliselt püsinud vorminõuete täitmine.

Sonetile on sageli ette heidetud, et ta on nagu Prokrustes'ee voodi: mis sellesse on lühike, venitatakse pikemaks; mis liiga pikk, sellelt raiutakse osa ära. Tegelikult on aga luuletuse sisu ja vorm, nagu juba öeldud, esimestes inspiratsioonisähvatustes sageli olemuslikult liitunud. Võime täie õigusega kõnelda sonetipärasest ainest ja pole tarvis, et sonetivormile mitesobivaid elamussoneti liistule hakataks koolutama.

Sonett on kindel ja harmooniline ehitus, kooskõla ja tasakaal tema üksikute osade vahel on teinud tast selle, mis ta on: kuninganna luuležanrite hulgas. Idee, meeoleu, aine või teema ühtsus on tas kooskõlas välisvormilise ühtluse ja stroofilise ülesehitusega. Sisevormilised omadused aitavad püsida välisvormi tunnustel, mida traditsioon üksi oleks liiga nõrk kaitsma.

Rännates maalt maale ja sajandist sajandisse on soneti oluline tuum püsinud. See on kokkukõla vormiliste tingimuste vahel. Terviklikkus, puhtus ja selgus, aga raskus ja artistlikkus on paigutatud soneti nappidesse värssidesse. Iga kord, kui need omadused luules on aukohal, on ka sonett armastatud. Kirjanduslike voolude vahelduses on sonett mitu korda kõlbmatuna

kõrvale heidetud, aga järgmised põlved on jälle valmis tema poole tagasi pöörduma. Maailmas on otse riitade viisi sonette kirjutatud, kuid õnnestunud on neist vähesed. Aga säääl, kus on saavutatud täiuslik sonett, väärrib see tõepoolest pikka poemi, nagu Boileau arvas: „Un sonnet sans défaut vaut seul un long poëme.“

## II. Ülevaade soneti levimisest Euroopa kirjandustes.

Soneti võidukäik Lääne-Euroopa kultuurpiirkonnas langeb kokku renessansilaine liikumisega maalt maale. Prantsusmaa, Hispaania, Inglismaa ja Saksamaa kujunevad Itaalia kõrval soneti emamaadeks, mis omakorda mõjutavad teiste rahvaste kirjandusi. 16.—17. sajandil jõuab sonett peaaegu kõikide tolle-aegsete Euroopa kultuur-rahvaste kirjandustesse ja hakkab arenema igal maal natuke eri suunas.

Põhjaliku ülevaate andmine kõikide rahvaste sonetist ja selle arengust on käesoleva töö piirides võimatu ja üleaarunegi. Et aga eesti soneti ajaloo juurde asudes meil oleks üldisemgi pilt soneti levimisteedest ja teiste rahvaste tähtsamatest nimedest soneti alal, toome konspektiivse ülevaate mõnede tähtsamate maade sonetist.

Itaalia. Soneti tekkelugu on kaetud hämaruselinikuga. Teada on ainult, et ta 13. sajandil Itaalias poeet Guido Cavalcanti ja teiste loomingus juba 14-realise luuletusena esines. Küll on katsutud esimese sonetistina nimetada Sitsiilia valitseja Frederic II kantslerite Piero delle Vigne't, poeet Giacomo da Lentini't ja teisi, kuid kellegi suhtes ei olda ühisel arvamisel. Soneti algupära küsimuses on mitu seisukohta. Ühed peavad tema alg-eoks provanssaali kantsooni, teised itaalia strambotto't, kolmandad arvavad, et sonett on kunstlik leiutis sitsiilia rahvaluule eeskujul. Enne Dantet ja Petrarcat kasutati sonetti kirjavahetuses ja poleemikas, kirjutati ohtrasti satiirilisi (Folгоре), humoristlikke (Rustico di Filippo) ja epigrammilisi (Cecco), aga ka armastus-sonette. Dante ja Petrarca kanoniseerisid sonetivormi ja

tegid tast päämiselt armastusluule edukama žanri. Nende eeskujul on Itaalias, nagu mujalgi, palju sonette kirjutatud <sup>1)</sup>. Silmapaistvusest ei olevat aga renessansi meistritele ükski autor järele jõudnud. Uuemast ajast on klassilisena tuntud Gabriele d'Annunzio vormikindlad sonetid.

**Hispaaania.** Hispaanias olid esimesed sonetivormi levitajad Juan Boscán (umbes 1500—42) ja Garcilaso de la Vega (1503—36), keda „hispaania Petrarcaks“ nimetati. 16. sajandi keskpaigast pääle on Hispaanias peaaegu iga poet sonette kirjutanud. Paremana nimetatakse 19. sajandist Gaspar Núñez de Arce't, katoliiklikkude rahvaste suurimat kahtlejat.

**Portugal.** Esimene portugali sonetist oli Francisco de Sá de Miranda (1491?—1558). Tema kuulsuse ületas L. V. de Camões (1524—80). Paljudest hilisematest sonetistidest on kuulsaim M. M. Barbosa du Bocage (1765—1805).

**Prantsusmaa.** Iseseisvamalt kui Hispaanias ja Portugalis arenes sonett Prantsusmaal. Kaks luuletajat Melin de Saint-Gelais (1491—1558) ja Clément Marot (1495—1544) võistlevad esimese prantsuskeelse soneti kirjutamise pärast. Alles Plejaadi säravamad tähed Pierre Ronsard ja J. du Bellay andsid soneti arengule õige hoo. Sonett sai tol ajal Prantsusmaal ja mujalgi galantse seltskonna harrastusesemeks, sonetivõistlustest võtsid isegi riigivalitsejad osa (tuntud võistlus kahe soneti „Uranie“ ja „Job'i“ vahel <sup>2)</sup>). Romantikuist kirjutas Alfred de Musset ilusaid lüürilisi sonette. Eriti armastatud vormiks oli sonett parnaslastele. Oma vormikindluselt kuulsad on José Maria de Hérédia sonetid (*Les trophées*, 1893). Aga ka Charles Baudelaire, Paul Verlaine, Arthur Rimbaud, Albert Samain jt. on hääde sonetistidena tuntud.

**Holland.** Prantsuse mõju piirkonnas algas hollandi sonetikirjandus. Juba esimene sonentt Coornhert'ilt (1522—90) on kirjutatud aleksandriinis. Varasemast lüürikast on silmapaistvad Vondel'i sonetid. Tähelepanuväärt on, et hollandi sonett M. Opitz'i kaudu saksa sonetile mõju avaldas. Uuem lüürika on esile kergitanud palju nimesid soneti alal: Jacques Perk (1859—81), Willem Johan Theodoor Kloos (1859), Frederik

<sup>1)</sup> Alustati koguni Piibli sonettidesse seadmist, millega jõuti 2. Moosese raamatuni.

<sup>2)</sup> J. Lahillonne, *Sonnet. La Grande Encyclopédie* XXX, lk. 273.

van Eeden (1860—1932), Hermann Gorter (1864—1927), Albert Verwey, Helene Swarth, Pieter Cornelius Boutens, Henriette Roland Holst jt.

Inglismaa. Sonetikirjanduse kolmandaks tähtsamaks kodumaaks peetakse Inglismaad. Siin ilmus sonett esimest korda a. 1557 (*Tottel's Miscellany*) Thomas Wyatt'i ja Earl of Surrey vahendusel. Kuigi inglise soneti algallikad viivad tagasi itaalia ja prantsuse eeskujudele, Petrarca ja Ronsard'i juurde, tekkis siin eriline kolmest nelikvärsist ja ühest kaksikvärsist koosnev teisendvorm. Sir Philip Sidney sonetisari *Astrophel and Stella* (1591) kutsus 16. sajandi lõpul esile otse sonetiepidemia (1591—97)<sup>1)</sup>, kuid eliisabetlaste suurearvulisest sonetitoodangust on tänapäevani püsima jäänud tähtsamatena William Shakespeare'i<sup>2)</sup> ja Edmund Spenser'i (*Amoretti and Epithalamion*, 1595) sonetid. Järgnevast ajastust on tähelepanevad John Donne ja Milton, kes normaalselt nelikuiks ja kolmikuiks jaguneva itaalia soneti Inglismaale töid. 18. sajandil oli sonett Inglismaal, nagu mujalgi, halvas kuulsuses. Coleridge, Southey, Wordsworth, Keats, Byron jt. viisid sonetitraditsiooni uuesti kirjandusse. Hilisemast ajast võiksime nimetada Dante Gabriel Rossetti't ja Elisabeth Barret-Browning'ut (*Sonnets from the Portuguese*, 1847) paljudest nimedest väljapaistvamatenä.

Saksamaa. Ka saksa sonett algas Itaalia tähe all, nimelt ilmus 1556. a. Christophe Wirsung'i tõlkes Bernardo Ochini sonett. Esimesed originaalsonetid kuuluvad J. Fischart'ile (1547—90) ja viitavad prantsuse mõjudele. Päämiselt prantslaste mõju all areneski saksa soneti teooria ja praktika Martin Opitz'il, G. R. Weckherlin'il, Schede'l ja nende järglastel. Romantikud G. A. Bürger'iga alates tõstsid vahepeäl langenud soneti uuesti ausse. A. W. Schlegel'i kaudu tegi saksa sonett tähelepanev pööride itaalia eeskujude suunas. Sonettide kirjutajatena on tuntud terve rida nimesid, nagu W. v. Humboldt, Uhland, Chamisso, Körner, Heine, Hebbel, Geibel, Herwegh, Droste-Hülshoff, Zedlitz, Lenau, Burte, George, Rilke, Heym, Werfel, Trakl, Däubler jt. Kuid nii

<sup>1)</sup> S. Lee, *A Life of W. Shakespeare*, lk. 153—154.

<sup>2)</sup> „Shakespeare, above all, breathed into the sonnet a lyric melody and a meditative energy which no writer of any country has surpassed,“ leiab S. Lee artiklis *The Elizabethan Sonnet. The Cambridge History of English Literature III*, lk. 247.

populaarseks nagu Prantsus- ja Inglismaal ei ole sonett Saksas saanud.

**T a a n i.** Taani esimese soneti kirjutas keeleuurija Peder Syv (1631—1702). Esimene tähtsam sonetist oli A. W. S. v. Staf-feldt (1769—1826), paljude sonettide autor. Hilisemast ajast võiks nimetada Johannes Jörgensen'i.

**N o r r a.** Norra sonetiharrastus läheb tagasi saksa eeskujudele. J. S. Welhaven (1807—73) kirjutas 1834. a. sonetitsükli *Norges dæmring*, mis kutsus esile suure kirjandusliku tüli.

**R o o t s i.** Rootsi kirjanduses algas sonetiharrastus Georg Stiernhielm'i sonettidega a. 1644. 17. sajandi tähtsam saavutus on Gustav Rosenhane (1618—84) 100-sonetiline *Wenerid*. „Svenskar, som studerade vid tyska univ., synas ha varit de tidigaste svenska sonettförfattarna; de skrevo på tyska, franska, italienska och spanska“ — öeldakse rootsi esimeste sonetistide kohta<sup>1)</sup>. Vahepeäl vaibunud sonetiharrastus algas uuesti 18. s. lõpul ja 19. s. algul Franzén'i ja Lorenzo Hammarsköld'i ja jätkus Atterbom'i ja Stagnelius'e toodanguga. 19. s. teiselt poolelt on tähelepandavad Snoilsky sonetid (*Sonetter*, 1871).

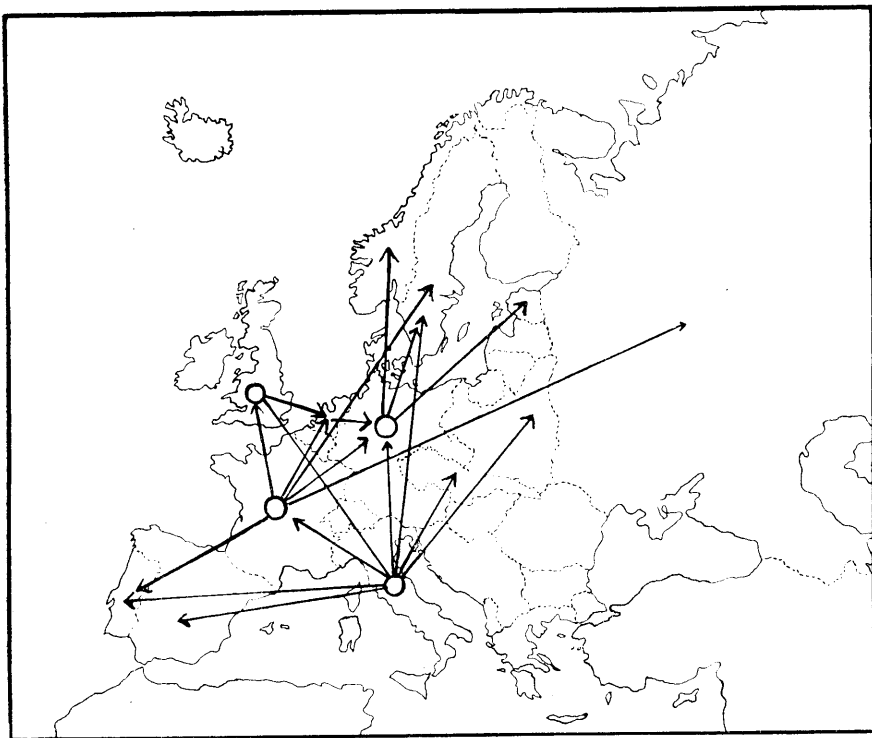
**L ä ä n e - j a l õ u n a s l a a v i r a h v a d.** Tšehhi sonetikirjandus algab Jan Kollár'i (1793—1852) 622-st sonetist koosneva raamatuga *Slávy Dcera* (1824). Vastavalt tšehhi keele iseloomule kasutatakse säääl värsimõõduna päämiselt jambi. Hilisemast ajast väärrib mainimist J. Vrchlický. Vanakroaatia trimeetris on kirjutatud juba 15. sajandi lõpul ühine käsikiri kahe luuletaja Šiško Menčetić'i (1457—1527) ja Gjore Držić'i († 1507) poolt. Uuskroaatia kirjandusse tõi soneti Stanko Vraz (1810—51) sloveeni luulesse — Francé Prešeren (1800—49) oma byron'liku *Sonetide vanikuga* (1838).

**P o o l a.** Poolas ilmusid esimesena Mikołaj Sęp Szarzyński (1551—81) sonetid. Need on 11-silbikud, inglispärase kaksikvärsiga lõpul. Poola soneti uuendaja oli Adam Mickiewicz, kelle aleksandriinis kirjutatud *Sonety krymskie* (1826) kuulub ta meistritööde hulka.

**V e n e m a a.** Vene luulesse tuli sonett võrdlemisi hilja ja ta ei ole säääl täiesti kodunenud. Esimese soneti kirjutas Tredjakovski oma poeetilistes reeglites 1735, see on prantsuskeelse soneti

<sup>1)</sup> R. G:son Berg, *Sonett. Nordisk Familjebok XVIII*, lk. 125.

„Grand Dieu...“ tõlge. Esimene väärtuslike sonettide looja oli Puškin. Läänud sajandi lõpust nimetatakse krahv Buturlin'i (1859—95), kelle sonetid lähenevat Hérédia täpsusele ja sügavusele.



Ülevaade soneti levimisteedest.

S o o m e. Soome kirjandusse jõudis esimene sonett mõniküm- mend aastat varemini kui meile. Aastal 1854 ilmus *Suomettares* August Ahlqvist'i „Suomalainen sonetti“, mis jäi esialgu pea- aegu ainukeseks. Alles 1893. a-st pääle esines ka teisi autoreid: A. Jännes, J. H. Erkko, K. Kramsu, Koskimies, E. Leino jt. Käes- oleva sajandi algul algasid O. Manninen ja V. A. Koskenniemi sonettide kirjutamist, mis tänapäevani on jätkunud. Vahepeäl on ka rida nooremaid luuletajaid soome sonetti arendanud <sup>1)</sup>.

<sup>1)</sup> A. Simelius, *Sonetti suomenkielisessä runoudessa. Valvoja XXXIV (1914)*, lk. 685—699.

Nagu sellestki lühikesest ülevaatest selgub, on sonett üle-euroopaline ja õige laialdase levikuga luulevorm. Kõikidel haritud rahvastel on sonetitraditsioonid palju kaugemale ulatuvad kui meil. Sadu ja tuhandeid kordi on sonett kümnetes eri keeltes kõlanud, enne kui ta meie kirjandusse tee leidis. Eesti kirjandus nimelt võis end alles 19. sajandi eelviimasel aastakümnel siduda sonetiga. Soneti tulek tähendas kohase kirjandusliku pinnase olemasolu ja üheõigluselise jõudmise esimest märki teiste rahvaste kirjandustega võrreldes.

## Eesti sonett.

### I. Üldvaade.

Asudes käsitlema eesti soneti ajalugu ja jälgima sonetivormi arenemisfaase eesti kirjanduses, märkame juba pääliskaudsel vaatlusel, et sonetiharrastuse haripunktid vahelduvad langusjärgudega. Eesti soneti 55-aastases elueas võime märkida kolme tõusuaega: 1885—1900, 1914—1922, 1932—1936. Need õitseajad satuvad meie rahva poliitiliste, kultuuriliste ja kirjanduslikkude olude täiesti erinevaise arengijärkudesse: 1. venestus ja saksa kultuuri piirkonnas liikuv järelromantika, 2. sõjad ja revolutsioonid ja euroopastumise sihis liiguvad kirjanduslikud voolud, 3. iseseisvuse aeg ja süvenev eestilise kultuuri taotlus. Iga aja-järgu soneti karaktersete iseloomujoonte tõttu on võimalik aines-tikku käsitlemise hõlbustamiseks jagada, nii vormi, sisu kui ka autoreid arvestades, kolme järku: 1. järelärkamisaegne, 2. „Noor-Eesti“ ja „Siuru“ ja 3. tänapäeva sonett.

Olles teadlikud sellest, et sonetivormis luuletamine nõuab kõrgelearenenud keelt, ei julgenud varasemad eesti luulepõllu harijad asuda eestikeelse soneti loomisele. Kahtlemata olid ärkamisaegsed luuletajad sonetiga tuttavad saksa luule kaudu, kuid säälnelise sonetiharrastus ei ole jätnud meile peaaegu mingisuguseid jälgi. Ainult Kreutzwaldist teame, et ta kõige varasemaks dateeritud luuletuseks on Alexander Rydenius'ele pühendatud saksa-keelne kaksiksonett (1824. a.). Kreutzwaldi eestikeelsete luuletuste hulgas ei ole aga ainustki sonetti. Ärkamisaegseist luuletajaist on ainult Koidula mõne soneti kirjutanud, ja sedagi hilisemas

eas (ta neljast sonetist ilmusid tema eluajal ainult kaks: a. 1881 ja 1883).

Sonetivormis esialgseks katsetajaks saab 1860. a. paigu sündinud sugupõlv: M. J. Eisen (1857), J. Bergmann (1856), Jakob Liiv (1859), P. Jakobson (1854), J. Tamm (1861), M. Lipp (1854) jt., kelle loomingu algus langeb 90-ndaile aastaile. Nende käes on sonett veel kohmakas ja silumata. Saksast laenatud eeskujudki on olnud vahest vildakad; teoreetiliste teadmiste puudus annab end tunda jne. Siiski saavutavad sel ajajärgul üksikud sonetid püsivama kirjandusliku väärtuse.

Järgmine, noor-eestlaste ja siurulaste generatsioon: M. Under (1883), G. Suits (1883), V. Ridala (1885), H. Visnapuu (1889), A. Alle (1890), J. Kärner (1891), J. Semper (1892), R. Reiman (1893) jt., algab oma sonetitoodangut kirjanduslikult hoopis arenenumal ajajärgul — käesoleva sajandi teisel aastakümnel. Keel ei tee neile autoritele enam raskusi soneti kirjutamisel<sup>1)</sup>, teoreetilisi teadmisi soneti kohta on omandatud laiemalt. Autorid ei ole vorminõuete orjalikud täitjad, vaid oskavad vormi painutada sisule vastavalt. Sonett elab oma suuremat õitseaega sajandi teisel aastakümnel, kuna teise ja kolmanda kümnendi vahetuse järele algab allakäik. Järelsõjaaegsed kiiresti vahelduvad kirjandusvoolud ei soodusta enam harmoonilise ülesehitusega sonetivormi. Noored autorid jäävad veel sonetti viljelema ja temaga katsetama mõneks aastaks, siis kaovad needki; soneti kirjutamine harveneb või kaob juhuslikkude autoritega ajakirjade veergudele. See siuruaegse soneti mõjutatud järelõitseng liitub eelneva vooluga sisult ja vormilt, minnes ainult kaugemale lõdvenemistendentsis.

Vahepääl juhtima pääsenud nn. „eluläheduslaste“ vool ei soodusta sonetti kui nende arvates peenutsevat ning nikerdatud vormi. Alles neljanda aastakümne algul hakkab muutuma konjunktuur soneti kasuks. Vahepäälne irdriimi ja vabavärsi ajastu hakkab maad andma tugevamatele ning hoolikamatele vormitaotlustele. Isegi endised sonetistid, kes vahepääl sonette pole kirjutanud, hakkavad neid uuesti avaldama (Under, Semper jt.). Uus

---

<sup>1)</sup> A. Jürgenstein kirjutab küll veel a. 1918 (*Arvustused kirjatööd*, lk. 38): „Keerulisele, Eesti keele iseloomu vastasele soneti vormile on Tamm niisama vähe õiget elu sisse jõudnud puhuda nagu iga teinegi, kes Eesti tundmusi selle liistu peale on katsunud koolutada.“

kirjanduslik põlv tõstab vormi jälle silmapaistvale kohale. Soneti jaoks on soodus pind loodud. Ja sonetid ise ei jäägi tulemata. Käesoleva aastakümne keskel saavutab sonetiharrastus kvantitatiivse haripunkti. Ilmub koguni kolm sonetikogu: F. Karlsoni *Rännakuil* (1935), B. Kangro *Sonetid* (1935), J. Sinimäe *Isamaa* (1936). Pääle nende leidub sonette M. Raual, J. Barbarusel, P. Viiding'ul, U. Masing'ul jt. Mis suunas ja kui kaugele tänapäevane sonett areneb, on raske tema ajalise läheduse tõttu ette näha. Praegu tundub, nagu oleks väike tagasitõmbumine sonetiharrastuses.

Kokku on a. 1881—1936 umbes 140 autorilt ilmunud ligi 1200 algupärast sonetti. Kõige rohkem on neid kirjutanud Jakob Liiv (138), siis Karlson (106), Sinimäe (105), Under (96), Hiir (84), Kangro (48), Reiman (47) jne. Sonetikogusid on ilmunud 5: Underi *Sonetid* (1917), Hiire *Meeri Maria Mari* (1926), Karlsoni *Rännakuil* (1935), Kangro *Sonetid* (1935) ja Sinimäe *Isamaa* (1936). Sonette oli tõlgitud 1936. a. lõpuni väga mitmesugustelt autoritelt umbes 100 (1937. a. ilmunud G. Suitsu *Hollandi värsipõimik* ja A. Orase tõlgitud W. Shakespeare'i 60 sonetti toovad sellele tõhusat lisa).

Eesti soneti ajaleo jaotamine kolme ajajärku vastavalt tema loomulikule arengule näitab, et ka meie kirjanduse piirides on korduvalt soneti järele haaratud ja tast loobutud. Sonett ilmub säääl, kus vormi viljelemine tõuseb, ja kaob siis, kui rõhku pannakse sisule vormikindluse arvel. Sonett jookseb ummikusse ka sel korral, kui ta kivineb tühiseks vormimänguks ja vigurdamiseks sisu kulul. — Ühe sõnaga: säääl, kus mõlemad tendentsid on enam-vähem tasakaalus, on ka eeldused soneti kirjutamiseks.

## II. Järelärkamisaegne sonett.

Eesti soneti algus, tema esimene tõus ja sellejärgne langus mahuvad umbes kahekümne viie aasta piiridesse. Märkinud algusaastaks 1881, võime juba 1885. a. õige mitu sonetiharrastajat loendada (Jakob Liiv, Kaarel Krimm, Peeter Jakobson, Georg Eduard Luiga, Juhan Liiv), umbes kümme aastat pärast esimese soneti ilmumist on saavutatud ka sonetiharrastuse haripunkt

(kirjutavad pääle eelmiste Jakob Tamm, Elise Aun, Andres Rennit, Mihkel Kampmann, V. Grünstamm, Martin Lipp jt.) ja veelgi kümme aastat edasi konstateerime huvi langust soneti vastu (1904—06 ilmusid esmakordselt trükituna ainult kaks sonetti), 1907—08 kohtame veel nõrka järelõitsengut, kirjutavad H. Pöogelmann ja V. Rosenstrauch, siis kaob järelärkamisaegne sonett jäädavalt (teatava erandi moodustab ainult Jakob Liiv, kelle looming kestab kuni kõige uuema ajani ja kelle toodangus hiljemini märkame endist suunda ja vaimu). Sugupõlvete ja kirjanduslike voolude vaheldus sajandi esimesel kümnendil on loomulikuks piiriks kahe teineteisest nii vormiliselt kui ka sisuliselt erineva sonetiperioodi vahel.

Esimene eestikeelne sonett, M. J. Eiseni „Õnnesoov isamaale“ ilmus 30. juunil 1881. a. Eiseni enda koostatud luuleantoloogias *Eesti luuletused*. Sama aasta 16. septembril avaldas Jaan Bergmann *Eesti Postimehes* neli sonetti „Lein ja lootus“ ja albumis *Meelejahutaja III* (tsensori märkus 30. IX 1881) soneti „Unenägu“. Ka Lydia Koidula esimene sonett „Omal teul“ ilmus *Eesti Postimehes* sama aasta 23. detsembri numbris.

Andmete puudumine nende sonettide kirjutamisaja kohta ei lase meil jälgida eesti soneti kõige esimesi samme. Kuigi esimese trükitud soneti autori-au kuulub Eisenile, tuleks arvatavasti sonetivormi Eestisse tooja eesõigus jätta Bergmannile või Koidulale. Bergmannist on teada, et ta katsetas mitmesuguste luulevormidega ja tõlkis klassikuid. Bergmannilt võis Eisen aratust ja eeskuju saada, elasid ju mõlemad mehed vahepeäl koguni ühisel korteris. Eiseni sonett jäi ainukeseks tema laiaulatuselises luuletegevuses, ja tema soneti riimiskeem langeb täiesti ühte Bergmanni 1881. a. avaldatud viie soneti skeemiga (*abba abba cde cde*). Koidula oli muidugi juba varemalt saksa luule kaudu sonetivormiga tuttav, kuid tema esimene eestikeelne sonett on tekkinud arvatavasti mitte palju aega enne avaldamist. Kõigi kolme autori teemaks on isamaa kurb minevik, lõhestatud olevik (tookordne lõhe eesti avalikus elus kajastub niisiis esimestes sonettides) ja lootust-vajav tulevik. Eiseni „Õnnesoov isamaale“<sup>1)</sup> on neist kolmest kõige vastavam järelärkamisaegsele luulemoele:

---

<sup>1)</sup> Ilmunud: M. J. Eisen, *Eesti luuletused*, lk. 38. M. J. Eisen, *Helinad Emajõelt*, lk. 73.

Mis saanud sulle pikad aastasajad,  
 Mu isamaa ja püha Eesti pind,  
 Mis kaua, kaua kurvastanud sind,  
 Sult kustutagu ära oma rajad.

Mis aga igatsenud kõik su majad,  
 Mis nõuab taga iga põue, rind,  
 Mis on su elu kõige ülem hind,  
 Sull' kandku kätte kiirest' uued ajad.

Õnn, rahu, rõõm sus valitsegu vara, hilja  
 Su rahvast ühenduse õli täitku,  
 Et kasvaksid ja igaveste kannaks vilja.

Noor vabadus su poegi hellalt toitku,  
 See tütril äratuseks valgust näitku  
 ja kõiki elutee pääl järjest' hoitku!

Bergmanni sonetitsükli „Lein ja lootus“, millest siin toome esimese soneti <sup>1)</sup>, kajastub samuti tolelaegne olukord:

Kus kihvt ja kurjus rahvuskuue taha  
 Viis peitu pettes Kaini kavalust  
 Ja maalis salamõttel meelitust  
 Ning toetas toorest tujumeelt ja paha;

Kus ausad ajas kojast kiusu kaha,  
 Ja loodi jäledaste lahutust  
 Ning hävitati Eesti ühendust, —  
 Sääl jätsin silmaveega lootust maha.

Ja lootuseta heitsin unevoodi,  
 Ja pisaraid jõi padi palavaid —  
 Ning unel troosti leinajalle toodi.

Mu ette astus hiilgav Eesti ingel  
 Ja pühkis silmist hellalt pisaraid  
 Ning andis lootust ahastaval' hingel'.

Kõige huvitavam ning sügavam on Koidula „Omal teul“ <sup>2)</sup>:

<sup>1)</sup> Ilmunud: *Eesti Postimees* 1881, lk. 146. J. Bergmann, *Laulud*<sup>1</sup>, lk. 36. J. Bergmann, *Laulud*<sup>2</sup>, lk. 9.

<sup>2)</sup> Ilmunud: *Eesti Postimees* 1881, lk. 201. L. Koidula, *Kogutud luuletused*, lk. 30—31.

Mis kaebate, et sitke meie süda  
 Ja visa teie vasta meie viha?  
 Et armastusest keeled meil ei kiha.  
 Vaid meie hinged otsivad, kus ida?

Kes meile vabastanud keele kida  
 Ja hauast äratanud eluiha  
 Ning meelde tuletanud oma liha  
 Ja vere hõlbuks vabaduse vida:

Teil' tere, tere, oleviku ilmad!  
 Ei otsi ajakäigul selgind silmad  
 Meil kauem rada võõra kõie veul!

Meid kiitku tulevik ehk mõistku hukka:  
 Meil koit ka kukkus pimeduse tukka  
 Ja omad tallad käivad omal teul!

Eeltoodud kolmes sonetis on esindatud kaunis palju järel-  
 ärkamisaegsele sonetile iseloomulikke jooni. Individuaalsuseta  
 käsitus- ja sõnastusviis, kistud riim, vaevalt tähelepandav murde-  
 koht, enamasti ebaõnnestunud puänt jne. iseloomustavad ka  
 kogu kõnesolevat sonetiperioodi. Luuletajad ei olnud täiesti tead-  
 likud võimalustest ja vabadustest, mida sonett pakub, nad ei suut-  
 nud seda vormi täita isikliku ja elava eluga. Juhan Liivil oli  
 õigus, kui ta ütles:

Kes laulab kõlavais sonettides,  
 Raudriideis lõbutseb see lilledes.

Ja mitte vähem õigus ei olnud Reinwaldil:

Sonetis teevad riimid palju kära  
 Ja kägistavad põhimõtte ära.

Järelärkamisaegse soneti üksikasjalisemal vaatlemisel ja  
 analüüsimisel talitame kõige otstarbekohasemalt, kui käsitleme  
 kõikide autorite sonette üheskoos. Umbes 30 autorit arvult kokku  
 üle 200 ulatuva sonetiga moodustavad enam-vähem tervikliku  
 kogumiku. Nende nii vormilised kui ka sisulised nähtused luba-  
 vad end hõlpsasti üheskoos vaadelda.

## A. Välisvorm.

### 1. Riim.

Riimiskeemide vaatlemine ja võrdlemine võttis enda alla suure osa vanemates soneti-uurimustes. Tänapäeval ei ole mõtet teha seda statistikat, mis mitte kuhugi välja ei vii. Siiski ei pääse me mööda ka käesolevas ülevaates üldistest kokkuvõtvatest arvudest. Nagu eespool nägime, on eri maadel ja eri autoritel välja kujunenud oma erilised tavalisemad riimiskeemid. Ka eesti ainekliku piirides ilmneb seesama asjaolu. Kõnesoleval aja-järgul lubab meil ainult üldine statistika mõningaid järeldusi teha; üksikud sonetistid oma skeemidega ei erine teistest palju.

Nelikutes tarvitatakse ülekaalukalt süliiriimilist skeemi (83%), ristriimiline on vähemuses (17%). Mõlemad nelikud on enamasti klassilise soneti reeglite kohaselt kokku riimitud (*abba abba* või *abab abab*), kuid esineb ka kolme- ja neljariimiliste nelikutega sonette (kogu arvust ligi 10%). Tertsettide riimimine võrreldes võimalikkude variatsioonide rohkusega on võrdlemisi ühtlane: Kohtame ainult 13 erisugust skeemi ja nendestki on enamik üsna juhuslikult esindatud. Umbes 180 sonetist (mõnede autorite riimiskeem jääb arvestamata, sest et on võimatu vahet teha riimi ja mitteriimi vahel) on üle 100 soneti riimitud skeemil *cde cde*. Tähelepanndavad on veel *cdc ede* (26) ja *ccd eed* (25); teised tüübid (*cde edc*, *cdc dcd*, *cdd cee* jne.) esinevad ainult mõne korra. Suur ülekaal on kolmeriimilisel tertsetil (95%) kahe-riimilise ees. Seega on kogu ajajärgu tavalisem riimiasetus *abba abba cde cde*, mis on vastav Schlegel'i teooriale. Järelärkamis-aegse soneti vormiliste eeskujude otsimisel ei tarvitse meil nii siis kuigi palju kahelda: jäljed viivad ka teiste nähtuste juurest — saksa suunas.

On väidetud, et sonett polegi muud kui riimidele kombineeritud artistlik ehitus. See ei tarvitse aga õige olla, kuigi riimil on tõesti oma osa täita sisumotiivide kaasatoomisel. Igal keelealal võib märkida terve rea motiive ja nende kombinatsioone riimidest olenevaks. Kuid nii nagu riim sunnib pääle kinnis-motiive, nii soodustab ta ka uute kujutluste juurdevoolu; riim veab endaga kaasa sageli just ka seda, mida pärast nimetame luuletuses kõige tähtsamaks ning põhilisemaks.

Riimsõnade hulk, mis oli järelärkamisaegse luule sõnavaras tarvitusel, ei olnud väga suur. Veel väiksem oli sonetis tarvitatavate riimide arv. Juba ainestiku ja teema kitsus piiras soneti riime, pääle selle, et luulekeel oli kohmakas ja sõnastusviis vähepaindlik. Isamaa-laulud, tagasihoidlikud värsid kodanlik-vooruslikust armastusest, üldsõnaline looduslüürika, mõned filosoofilised või meeleolulised kaebelaulud, juhuluuletused tähtpäevade puhul jne. — suur see ala siis ära ei ole! Ja motiivid, mis tavaliste riimikettide külge seotud, liikusid kaunis kitsas ringis. Kodumaa, taevast, rand, mägi, päike, pind, maja, rada, koda, kallas, vesi, laev, puri, tuul, meri, laine, tee, sära, valgus, kiir, idu, süli, lootus, pidu, põlv, aeg, jutt, rind, hing, silm, meel, mees, valu, keel, tund, veri jne. — kui jätkata, saame peagi kõik riimsõnade nominatiivid. Siia juurde mõned riimuvad adjektiivid, prepositsioonid ja verbid — ja meil on käes kogu riimistiku olulisem osa.

Enne kui vaadelda mõnede tuntumate riimikettide kaasatoodud motiive, analüüsime riimi osatähtsuse näitena Jakob Liivi sonetti „Kodukoht 2“<sup>1)</sup> (millest on ka parandatud versioon päälkirja all „Minu luule hällipaik 2“):

Mul Peipsi pinnal paistis mõni puri, —  
 Kui lendaks õhus valge lagle lind, —  
 Mis tuules paisunud kui piiga rind,  
 Kel tundmata veel kavalus ja kuri.

Et mõni sõudja laenettesse suri  
 Ja lõhkes mõni paat, mil kallis hind,  
 See ütlemata kurvaks tegi mind,  
 Et vaikne vesi vahest nõnda kuri.

Nii kasvatasivad mu südamesse  
 Seal luule aimu vaikus, tormikohin,  
 Ja vete sina. tähtis taeva võlv.

Neid tundmuse nüüd liidan lauludesse,  
 Kui lubab isamaa, et laulda tohin,  
 Mis hinge peitis lahke lapsepõlv.

---

<sup>1)</sup> Ilmunud: Jakob Liiv, *Laulud, Viru-Kandle III anne*, lk. 5. Jakob Liiv, *Kirjatööd I*, lk. 7. J. Liiv, *Lüürilised laulud*, lk. 25.

Oletame, et selle soneti teemaks oli luule hällipaiga kirjeldamine ja lapsepõlve ilu ja mõjude näitamine („Mis hinge peitis lahke lapsepõlv“). Soneti esimene osa tahab anda laiema ja maalilisema kirjelduse. Teine osa näitab luulelätteid selles maastikus: „Nii kasvatasivad mu südamesse / Seal luule aimu vaikus, tormikohin.“ Vaatame nüüd sonetti veel kord algusest pääle: Esimesed kaks rida on nähtud pildina kahtlemata spontaanselt paberile pandud. Aga juba kolmanda värSIGa algab riimisundus. Võrdlus purje kohta „Mis tuules paisunud kui piiga rind“ mõjub otsituna juba üksinda, aga eriti veel eelmise võrdluse kõrval. Järgmine värss „Kel tundmata veel kavalus ja kuri“, pikendades eelnevat, aitab seda veelgi kohmakamaks teha. Aga oli ju riimi tarvis sõnadele „puri“ ja „lind“! — Teise salmi algus ei ole küll päris täiterida, kuid tundub, nagu oleks sõudja suremine riimi pärast juhtunud. Selle-eest „Ja lõhkes mõni paat, mil kallis hind“ on viinud luuletaja proosa valda — paati majanduslikult hindama. Nelikute lõpp: „Et vaikne vesi vahest nõnda kuri“ pole muud kui eelnevate värsside kahvatu kordamine; isegi uut riimi pole jõutud leida. Hiljemini on autor viimase värSi asendanud mitte palju õnnelikumaga: „Et armsal Peipsil vahest sassis turi.“ Kirjelduse asemel vaiksest ja tormisest Peipsist on antud kahjatsemine sõudjate surma ja lõhkenud paatide pärast. Nii näib, et nelikud pääle kahe esimese rea on sündinud või moondu-  
nud riimisunduse tõttu. Soneti eelviimane rida „Kui lubab isamaa, et laulda tohin“ on samuti asjatu vaheliide, et toetada loomulikku riimsõna „kohin“. — Kokkuvõttes on selles sonetis riimisundus umbes poolte ridade sisu ja kuju määranud. „Lind“ ja „puri“ on siin olulisemateks kujunenud kui luuletaja elamus ja mõte.

See oli aga ainult juhuslik näide, päälegi Jakob Liivilt, ajajärgu suuremalt sonetimeistrilt ja riimivirtuoosilt. Riimi arvele võiksime kirjutada palju sonetiridu. Ja ka sääL, kus fleksioon- ja eba puhtad riimid luuletamist kergendavad, pole lugu palju parem.

Kuid mitte ainult iga üksiku soneti sisu määramisel pole riimil oma osa, vaid riim on lähendanud ka mitmete autorite sonette üksteisele. Riim on toonud palju ühismotiive ja -võtteid kogu ajajärgu sonetikirjandusse. Juba mõni näide tuntumaist riimikettidest illustreerib seda nähtust. Nii näiteks abisõna

„sees“, iseenesest väga neutraalne sõna, esineb korduvalt säärases ühenduses:

Ja kõrged mäed kauge udu sees.

(M. Lipp, „Rist mäel“.)

Ja seisab ikka sinenduse sees.

(J. Tamm, „Sonetid Ebavere-mäele 2“.)

Kõik ümbrus hõõgas virvenduse sees.

(J. Tamm, „Kõrbes 2“.)

Et surra unustuse udu sees...

(Jakob Liiv, „Sonetid lauluisa Dr. F. R. Kreutzwaldi 100-a. sünd. p. 3“.)

Koolja kujul halli udu sees...

(Jakob Liiv, „Sonett Rakvere lossi varemetele“.)

Sõna „rind“ on tarvitatud ülekantud tähenduses südame, meelega, hinge jne. asemel riimiketis: pind — sind — mind — hind — lind:

Mis nõuab taga iga põue, rind...

(M. J. Eisen, „Õnnesoov isamaale“.)

Vihm viibis kaua... Lillekese rind

jäi kurvaks...

(R. Kamsen, „Lill“.)

Siin luulele on täidetud mu rind.

(J. Tamm, „Pühendus“.)

Oh näita seda! — Õõgel on mul rind.

(J. Tamm, „Sonetid Ebavere-mäele 7“.)

Kui paha poole painduv oli rind.

(Jakob Liiv, „Tänuks“.)

On mõni aeg ju minu roidund rind...

(Jakob Liiv, „Taaramäele 7“.)

Veel vaiksem vastust ootab minu rind.

(Jakob Liiv, „Tähtjas tund 1“.)

Ja tähtedele tuksus tundes rind.

(Jakob Liiv, „Minu luule 1“.)

Mill vaimustusest üle keeb mu rind.

(Jakob Liiv, „Taaramäele“.)

Isegi säärane proosaline sõna nagu „hind“ pääseb riimi tõttu sonettidesse. Eriti Jakob Liivil:

Ja käes nii kallis elu hind.

(„Heal meelel“.)

See on mu kõige kallim elu hind.

(„Tänuks“.)

Su laulule jääb ikka kõrge hind.

(„Sonetid P. Jakobsoni haual 2“.)

Ja lõhkes mõni paat, mil kallis hind.

(„Kodukoht 2“.)

- Mis mõetmata, mil määramata hind.  
(„Taaramäele 7“.)
- Mill kõrge, ärarääkimata hind.  
(„Taaramäele“.)
- Mul oli voorus ülem eluhind.  
(„Minu luule 1“.)

Sõna „tee“ on riimina väga tavaline ketis eel — veel — keel — meel. Enamasti tarvitatakse „teed“ aga ülekantud tähenduses ja ühendustes, kus teega ja liikumisega midagi tegu pole:

- Kes nõuab õigust taga eluteel.  
(G. E. Luiga, „Soovituseks“.)
- Et lahkuda meil tuli eluteel.  
(M. Lipp, „Ära nuta“.)
- Veel minnes orjarahva okasteel.  
(M. Lipp, „Fählmanni mälestuseks“.)
- Mu mõtteid läinud mineviku teel . . .  
(J. Tamm, „Ma käisin sääl“.)
- Ja vaatan vaikselt chavalgust taeva-teel.  
(J. Tamm, „Õhtul“.)
- Ma liginen su ette luule teel.  
(J. Tamm, „Kaks sonetti N. N-le 2“.)
- Kus takistusi polnud vaateteel.  
(Jakob Liiv, „Taaramäele 3“.)
- Kui oleks rutt ta laia voolu teel.  
(Jakob Liiv, „Tähtjas tund 2“.)
- Läeb täna täide, vend, su eluteel . . .  
(J. Bergmann, „Pulmapäevaks“.)

Üksikasjalisem uurimine lubaks koostada koguni terved motiivide read tuntumate riimikettide juurde. Palju oli meie toleaeagses ja võibolla üldse luules riimide külge seotud motiive ning kulunud ühisvara. Riim seob sisu sonetis rohkem kui üheski teises stroofivormis. Kuipalju aga pingutused uudse riimi poole ka sisu alal on värskendavat andnud, peab jääma küll iga luuletaja saladuseks.

Riimide puhtuse ja vigasuse arutlemine viiks kaugele riimi-teooriasse ja puhtsonetiliste nähtuste ringist välja. Üldiselt olid tookordsed riiminõuded ebamäärasemad ja sageli pandi värsilõpud fleksioonriimidega kõlksuma: isamaa — teenida, järele — kiireste, paelades — kujunes, puistavad — jampsivad, õitsenud — uinunud, usinalt — mahedalt jne. Ei ole haruldased ka säärased riimid nagu: vilu — valu, vara — sära — tera, mäel — pael jne.

Puhtate täisriimide vähesus ei olene mitte nende puudumisest üldse, vaid luulekeele vaesusest, vaatlusviisi kitsusest, epigoon-

likkusest ja väikestest võimetest. Sonett küll katsus teha midagi nendest puudustest ülesaamiseks, kuid just sonetis tõusid need asjaolud kõige teravamini esile.

## 2. V ä r s s.

Kui sonett meie kirjandusse jõudis, oli Saksas tema värsimõõduna tuntud põhimiselt jamb, kuigi ei puudunud armastus ka trohheilise meetrumi vastu. Ka meie järelärkamisaegne sonett on enamasti jambides kirjutatud (88%); trohheust on 11% ja daktülit — 1%. Huvitava erandi moodustab Martha Pärna „Õhtu“, olles kirjutatud peaaegu ilma kindla värsimõõduta (isegi puhtooniline süsteem ei tule arvesse):

Õitsva pärna all seisan üksinda, —  
Aral kõlal, viivitades vähelt  
Langeb vihmatilk veel roosi lehelt.  
Pilves keerlevad välgud paelana.

Värsid on enamasti 5-jalgised, kuid ei puudu ka mõned 4-jalgised. Värsijalgade arv ridades on kaunis täpselt loetud, isegi täpsemalt kui hilisemas eesti sonetis.

Nii jambilise kui ka trohheilise meetrumi kandjaks on põhimiselt kaheasilbiline sõna. Vaheldusvõimalusi, mida pakub ühes värsijalas kahe ühesilbilise, kahe värsijalas ühe neljasilbilise ja ühe kolmesilbilise esinemine koos ühe ühesilbilise sõnaga, ei ole eriti kunstikavatsuslikult kasutatud. Puudub ka siire ja üksikud värsid moodustavad kas tõusva või langeva lause või lauseosa. See kõik teeb soneti värsi rütmilt ühetooniliseks ja vaeseks.

On tähelepanev, et jambides anakruusina esinevad ühesilbilised sõnad: ja, kui, ei, et, mis, oh, nii, sääl, veel, kord jne. on sageli rohkem värsimõõdu kui sisu teenistuses. Ühesilbilisi, rea algusse sobivaid sõnu, mis mitte poleks ees- või sidesõnad, on eesti keeles vähe ja siirde puudumine raskendab nende kasutamist veelgi. Abisõnade read värsside algul räägivad selget keelt sellest, kui palju on jamb eesti luulesse toonud kõrvallauseid. Kus, mis, kui, et, kes, kel, kust jt., andes häid rea-algusi, sunnivad ebatraditsiooniliselt päälle kõrvallauseilise ütlemisviisi. Nii ei ole ime, et pikk, kõrvallausetega kiilutud periood on eesti sonetile iseloomulik:

Kas oled kord sääl verevainul käinud,  
 Kus kangelasta kaks on võitlemas,  
 Kus samm sääl astub veres voolavas,  
 Ja maru meeletu on mässu teinud?

(M. Lipp, „Vale ja tõde“.)

Mis üteldes end pööris ümber tema  
 Ja viis mind vähe kaugemale veel,  
 Kus takistusi polnud vaateteel,  
 Säält vaates alla hakkas kõnelema.

(Jakob Liiv, „Taaramäele 3“.)

Vaadeldes soneti lauseehitust ja katsudes umbkaudu ära määrata kõrvallausete ja „ja“ abil moodustatud lausete paratamatust, jõuame tulemusele: Kus jamb ei ole mitte kaasa toonud ilmseid täitesõnu, sääl on ta soodustanud „ja“-lauseid ja kõrvallauseid. Kõrvallauseline ütlemisviis toob omakorda kaasa kuivust ja paigaltammumist. Nii võib märgata, et isegi ainekäsitusse võivad jambilisel värsimõõdul oma mõjud olla.

Nagu juba tähendasime, puudub järelärkamisaegses sonetis siire värsside vahel või on siis ainult vaevalt märgatav. Reaterviku tunnuseks seisab suur algustähtki iga värssi algul:

Ju paistab vastu eha põhja valgus;  
 Kuu tõuseb hõbe helgil ülesse,  
 Kesk taevas udu õrnus, linnutee,  
 Ja tähed ilmuvad, kui ööl on algus.

Puud seisavad kui valged kujud salgus,  
 Pärg seatud pähe iga pöösale.

(Jakob Liiv, „Talve öö“.)

Siiski esineb üksikjuhtudel ka lausejätku poolitamist kahe värssi vahel:

Nad taguvad su tüvi sisse talva,  
 Mu Eestimaa!

Ei lillelaulu luua

Mull enam sünni, teretusi tuua  
 Ei lindudele!

(L. Koidula, „Laulu kohus“.)

Täis ahastust ja sõda sinu süli,  
 Mu isamaa!

Ja halastust ei jaksa

Su haavul leida kümme kohtusaksa.

(L. Koidula, „Tule!“)

Terviklikku, ainult ühest lausest või kõrvallausest moodustatud värssi lõhub paus, mida märgib punkt, hüüu- või küsimärk. Kõige rohkem kasutab seda võtet käsitledaval ajajärgul Jakob Tamm:

Veel mõni samm! Veel läheb aega vähe.  
 („Sonetid Ebavere-mäele 6“.)  
 Oh näita seda! — õõgel on mul rind!  
 („Sonetid Ebavere-mäele 7“.)  
 Eest tagane! — ei muidu maad ma näe!...  
 („Sonetid Ebavere-mäele 8“.)  
 Ma sõidan võõrsil. Lumine on nõlv.  
 („Talvisel teel“.)

Aga ka Lipul, Bergmannil, Juhan Liivil jt. võib kohata tervikliku värssi murdumist mitmeks lauseks.

Kus on see võitlus? Vale, tõe vahel...  
 (M. Lipp, „Vale ja tõde“.)  
 Õnn Sulle, Vanem! Sind on õnnistanud...  
 (J. Bergmann, „Dr. J. Hurtile“.)  
 Rind valutab! Sest karikast ma joonud...  
 (Juhan Liiv, „Sa Igavene“.)

Siire stroofide vahel, mida eesti soneti hilisematel arenemisjärkudel kohtame, on peaaegu täiesti tundmata. 4., 8. ja enamasti ka 11. värssi järel tarvitatakse punkti või teisi temaga võrduvaid kirjavahemärke. See asjaolu tõendab, et sonetivormi kasutades püüti võimalikult täpselt kinni pidada traditsioonilistest nõuetest. Nõuetele vastavus kehtib aga päämiselt välisvormis, sisevormiline ülesehitus — nagu hiljemini näeme — jätab klassilise soneti seisukohalt paljugi soovida.

### 3. Keel.

Soneti keele puhtus, selgus ja kõlavus on küll nõuded, mille täitmiseks töötasid paljud järelärkamisaegsed luuletajad, kuid täieline õnnestumine laskis end veel oodata. Lamedus, veretus ja kohmakus, mis tol ajal üldse kirjakeeles end tunda andsid, süvenesid värssis veel rohkem. Sõnad, mis ei mahtunud hästi meetrumi liistule, raiuti lühemaks või venitati pikemaks. Riimi saamiseks väänati sõna kuju ja tähendust. Järelärkamisaja sonettides ei või just märgata eriti vigast keelt, küll aga kohmakat. Paindliku keele väliseks kriteeriumiks on sünonüümide rikkus ja

sõnade kordumatus. Sõnakordused, mis kavatsetud teadliku, poeetilise kordusena, ei tähenda muidugi luuletaja keele vaesust. Kui palju juhuslikud sõnakordused soneti piiratud sõnadekvantumist ära võivad kulutada, näitab P. Jakobson'i „Vaikenud ööpik“<sup>1)</sup>:

Kui enne Taara puiestikus kõnnsin,  
Siis tuikas seal üks ööpik kenaste,  
Ta laulu kõla kostis kaugele;  
Ma palju rõemu tema laulust tundsin.

Ja kui ma hiljem Taara mäele jõudsin,  
Siin oli vaikend tema laulmine,  
Ta oli lendand ära kaugele,  
Ma kurvalt ööpikulle järe.' hüidsin:

„Oh ööpik, ööpik, miks sa lentsid ära,  
„Nüüd rõemuta on püha Taara hiis!  
„Kas võiksid lennata veel tagasi?“

Ta kaugelt mere saarelt vastas siis:  
„Ei laulda taha ma kus vaenu kära  
„On seganud mu kuldseid lugusi.“

Jättes kõrvale selle soneti keelelise väljendusvõime hindamise, võime lihtsalt statistika varal jõuda mõningate tulemusteni. Luuletuses on kokku (päälkiri välja arvatud) 80 sõna, neist korduvad „ööpik“ — 4, „Taara“ — 3, „laul“ („laulmine“) — 2 (3), „kaugele“ („kaugelt“) — 2 (3), „lendama“ — 4 korda.

Tavaline nähtus käsiteldaval ajajärgul on see, et luuletades ei ole arvestatud sõnade tundelist väärtust ega nende omapärast atmosfääri. See ei kuulu õieti peaaegu enam keele, vaid juba poeetilise võime valdkonda. Kuidas mõjub puudulik keeleinstinkt, näitab katkend M. Kampmann'i sonetist „Sülelapsele“:

Sa tihti kutsmata mu sülle asud,  
Mind kallistades vastu rinda rusud,  
Mu kätel sa kui pehmes kätkis susud,  
Ja seda mulle musudega tasud.

Laps, kui sa ükskord piigaks kasud,  
Kas sa siis kõike enam usud?  
Kui kallid siis on sinu suhkrumusud!  
Nüüd pakud neid ja minu rinnal lasud.

<sup>1)</sup> Ilmunud: P. Jakobson, *Luuletused II*, lk. 35—36.

Olgugi et järelärkamisaegne soneti keel tollaegsest üldisest värrikeelest paiguti veel madalamal seisis, ei keelanud see agaraid luuletajaid soneti värssidesse rakendamast ilukõla assonantsi ja alliteratsiooni näol. Keele ilust ja kõlavusest saadi niimoodi aru, et luuletus mõnikord ainult sõnakõlinaks muutus. Mitte loomulik keele rütm, mõte ja väljendusväärtus, vaid häälikute kokkukõla vedas enese järele sadu sõnu ja värse.

#### Allitereeruvad sõnaalgulised konsonandid:

Veel üksi ööpik laseb laulu lodusasti,  
Kui kiidaks kadund koitu eha kiiredes.  
(J. Tamm, „Õhtul“.)

Kuhu kaebust kahistavad kajal...  
(K. Krimm, „Kas selle pärast“.)

Seal pühadusest puhus pulmapill.  
(K. Krimm, „Me rahvas sulle“.)

Liig kõrge kaduval' su kihlusvara,  
Su kaasana su kuma käes ma — kaun —  
Sind tahan teenida, nii maitsta mahet sära.  
(M. Lipp, „Tõde“.)

#### Assonantsi leidub vähesemal määral:

Ja vaatan vaikselt ehavalgust taeva teel...  
(J. Tamm, „Õhtul“.)

Mina viibin viimseis viisides.  
(Jakob Liiv, „Laske rahus“.)

Ei kustu sinu ilu minu silmast  
Sa täheläikes mõtte-taeva pääl...  
Oh tule mulle paleuste pruudiks.  
(Jakob Liiv, „Luule“.)

See teadus litsub liiast minu rinda!  
(Jakob Liiv, „Kihlused 2“.)

## B. Sisevorm.

### 1. Ühtsus.

Sonetilise ühtsuse all ei tule mõelda mitte ainult elamuse, mõtte, idee jne. terviklikkust, vaid ka soneti üksikosade läbipõimuvust ja detailide kokkukõla. Analüüsida nii üht kui teist sonettides, kus välisvormi nõuded (riim, kõlataotlus jt.) on juhtinud teema arenemiskäiku ja moondanud elamust, ei ole kerge.

Järelärkamisaegsete sonettide hulgas on palju neid, milles vaevalt mingisugust ilukirjanduslikku väärtust leidub. Ja väärtuseküsimus on enamasti seoses ühtsuseprobleemiga. Kus iga-sugune seesmine organiseeriv struktuur puudub, sääl me saame ainult üksikud tühised, igasse külge laialikiskuvad värsid. Ja kus need üksikvärsidki ei oma haaravust, sääl ei saa luuletusest üldse juttu olla. Järelärkamisaegsete sonettide ühel osal on kalduvusi selle makulatuursuse poole. Et aga ühtsuse alusel siiski peaaegu võimatu oleks selget piiri tõmmata soneti ja mitte-soneti vahel, peame soneti üldkriteeriumiks siiski jätma välised, formaalsed nõuded.

Järelärkamisaja sonettide paremik rahuldab mõnevõrra ka sonetilise ühtsuse nõudeid, olgugi et päris puhtaid sonette on ainult üksikutel autoritel (Jakob Liivil, Jakob Tammel jt.). Jakob Liivi „Luuleteel“<sup>1)</sup> on toodud sageli hää soneti näitena:

Ma luule kõrgusesse tahtsin jõuda,  
Mul oli armas ka ta sügavus...  
Ta saladuse-maale püüdsin sõuda,  
Kuid saatja puudus... puudus Genius...

Nii üksi rännates hing tundis põuda,  
Teel mitu kord mind piinas väsimus.  
Ju vahest tahtsin teistelt otsust nõuda:  
Ehk on mu vaev kõik tühi jamsitus?

Nüüd sõba silmas, kortsud juba laugel...  
Kui kerjaja all trepi astmetel,  
Ka kuulan, kuidas teised üles läevad...

See pühapaik, nii õhkab hing, on kaugel,  
Kust luule paistab oma täiusel!...  
Ta ilu selgitatud silmad näevad.

Luule kõrgustesse igatseja tunneb, et tal puudub saatja — geenius; ta on üksi ja kahtleb; vanana ta märkab kaugel luule igatsetud pühapaika. Motiivid on selles sonetis kõik enam-vähem teemasse kuuluvad, kude on ühtlane ja areng loogiline ning loomu-

<sup>1)</sup> Ilmunud: *Linda XII (1900)*, lk. 784. J. Liiv, *Kirjatööd I*, lk. 4. G. Suits, *Eesti Lugesiraamat*, lk. 126. Sööt-Suits, *Eesti luule*, lk. 174. A. Kaarna, *Eesti Luuleilm*, lk. 41. H. Visnapuu, *Vanad ja vastsed poeedid*, lk. 55—56. J. Liiv, *Lüürilised laulud*, lk. 22—23. Jne.

lik, ainult puändis on tunda ülepingutust. „Ta ilu selgitatud silmad näevad“ on ettevalmistamata käänak ja langeb teema piiridest pisut üle. Et „luuleteel“ käimine silmad selgitaks ilu nägemiseks, ei järgne paratamatult ega vahenditult eelnevast.

Jakob Tamme sonetilist ühtsust kipub motiivide väljatoomise puhtus mörastama, eriti ta noorusea sonettides. Vaatame näiteks ta sonetti „Ma käisin säääl“<sup>1)</sup>:

Ma käisin säääl, kus lapsena mu meel  
Käis aina rohke rõõmu kuldset rada;  
Kus iga küngas mõtet külvas sada  
Ja imet rääkis iga taime keel.

Ma käisin säääl, ma tahtsin mängitada  
Mu mõtteid läinud mineviku teel,  
Et eluvärskust alla juua veel  
Ja õnne sülle enda sängitada.

Ma käisin säääl, sai täide salapäüüd —  
Kuid aga — kas säääl rõõm mul rinda täitis?  
Oh ei — mul hingest ärkas ohke hüüd:

Kas siin on koht, kus õnn mul ennast näitis;  
Kus lootus mind kord lõbudustel läitis?  
Kuis igav siin, kuis igav siin on nüüd.

Autor tõttab oma kuldsele lapsepõlve-maale, et ennast värskendada endise õnne varal, kuid sinna jõudnud, märkab ta oma rinnust tõusvaid ohkeid: kui kurb ja igav on säääl nüüd! Üldjoontes valitseb selles sonetis korraldava mõtte ühtsus. Tõusukohad on olemas, motiivid on õigesti kavatsatud, nähtavasti ainult sõnasuse raskus on kaasa toonud sekundaarseid kujutelmi. „Lõbuduste lootus“ langeb välja üldmeeleolust; „igavuse“ rõhutamine ei anna end kõrvutada värssidega: „Kus iga küngas mõtet külvas sada / Ja imet rääkis iga taime keel.“

Koidula „Laulu kohus“<sup>2)</sup> pakub seevastu näite temaatilise ühtluse puudumisest:

<sup>1)</sup> Ilmunud: J. Tamm, *Ärganud hääled II*, lk. 97—98.

<sup>2)</sup> Ilmunud: *Oleviku Lisaleht 1883*, nr. 39. Sööt-Suits, *Eesti luule*, lk. 98—99. A. Kaarna, *Eesti Luuleilm*, lk. 26—27. A. Kallas, *Täheleand*, lk. 201. L. Koidula, *Kogutud luuletused*, lk. 37—38. L. Koidula, *Valitud laulud*, lk. 28. Jne.

Nad taguvad su tüvi sisse talva,  
 Mu Eestimaa! Ei lillelaulu luua,  
 Mull enam sünni teretusi tuua  
 Ei lindudele! Hüüa, sarv, ja valva!

Kui enne sa ei ehitanud halva:  
 Kus nüüd nad rahvaelu üdi juua,  
 Su paleusi püüdvad võlla puua —  
 Mu nõder luule, helise ja salva!

Miks värised, et väeti sa ja vaene?  
 Kui sinus kiirgab tõsiduse loit,  
 Siis sinu säde nagu ehalaene:

Tall taevast tärkab noore elu toit!  
 Ei võida enam pimeduse paene —  
 Vaid üle ilma lendab kõrge koit.

Valvava laulu kohustus isamaa siseriidude ajajärgul murdub otseseks julgustamiseks tõsiduse ja ärkava koidiku nimel. Soneti esimese osa põhjal ei ole põhjust hüüda: „Ei võida enam pimeduse paine.“ Side üksikosade vahel on lödvapoolne. Väljenduse ühtsuse kaunis õnnestunud sonett kaotab teema arengu ühtsuse tõttu palju oma selgusest ja löövusest. Kogu luuletus tundub rohkem hüüatustena kui tõelise üleskutsena teemal: „Hüüa, sarv, ja valva!“

Järelärkamisaegsete sonettide paremikki analüüsid koh-tame üldiselt samu nähtusi. Ühtsuseõuete osalise täitmise kõr-val on neis rida puudusi. Kord on see teema arengulise ühtsuse puudumine, kord üksikmotiivide sobimatus, kord liiga hüppeline või liiga laiutav käsitusviis. Kõige rohkem on motiivide juhus-likkust ja laialivalguvust. Need loendatud puudused võivad esi-neda mõnikord kõik koos. Sel juhul saame päris pidemetuid ja segaseid värsse. Paljude sellesse liiki kalduvate ühise näitena loeme V. Rosenstrauch'i sonetti „Kaste ja pisarad“<sup>1)</sup>:

Ma haiget sain, kuid pisarad ei tule.  
 Ma vaatan külmalt, uhkelt ilmasse,  
 Et valus mul, ei näita temale,  
 Tal võtta ju mult midagi ei ole.

1) Ilmunud: V. Rosenstrauch, *Põhjalilled I*, lk. 161—162.

Mis oligi, mul seda enam pole,  
 Nad kõik on maetud juba hauasse.  
 Nii palju haiget tehtud minule,  
 Et tuimaks, külmaks muutus süda hale.

Kuid pisarad ei tule, süda nutab  
 Ja nagu ihkab nende järele —  
 Nad nagu troostiks olid temale.

Niisama kastetilgad lille ladvas —  
 Eks kosutust too ikka lillele.  
 Kui pole neid, siis närtsib lilleke.

## 2. Kaheosalisus.

Soneti sisuline kaheosalisus oleneb suurel määral nelikvärsside ja kolmikvärsside iseloomu erinevusest. Järelärkamis- aegne sonett on aga veel kaunis väljakujunemata oma üksikstroofide väljatöötuselt. Nelirida ja kolmrida lähenevad oma iseloomult teineteisele palju rohkem kui näiteks hilisemal ajal, kuigi ka nendes on formaalsed tingimused õieti samad. Nähtavasti ei lase ebamäärasus ja küündimatus üldse stroofi iseloomu selle spetsiifiliste joontega kuigi märgatavaks saada.

Sisuline jagunemine murdekohal, s. o. nelikute ja kolmikute vahel, ei ole paljudele autoritele nähtavasti üldse teadagi olnud. Sonett oli nendele neljateistkümne-realine, salmideks jagunev luuletus — ei muud midagi. Koos eelmises lõikes avaldatud asjaoludega võib väita, et murdekoha jaoks ei olnud iga kord väliseid eeldusigi. Seepärast on arusaadav, et hää ja õige murdekoht esineb vähestel järelärkamisaja sonettidel. Üks soneti põhilisemaid omadusi on hooletusse jäetud, sonett on kaotanud oma selgelt märgatava kaheosalisuse. Kuigi formaalsed tingimused on üldiselt samaks jäänud, satub sageli just nende kiuste sisuline murdekoht veel mujalegi kui kvaträänide ja tertsettide vahekohta.

Aine jaguneb murdekohal õige mitmel viisil. Kord peitub murre sündmustiku muutumises; kord järgneb olukorra või sündmuse kirjeldusele pöördumine kellegi poole meeoleolulisel toonil; kord antakse filosoofiline kokkuvõte eelnevast osast; mõnikord võib murdekoht tekkida ka küsimuse ja vastuse vahel jne.

Bergmanni „Unenägu“<sup>1)</sup> esindab sündmustiku muutumisest ja ühtlasi vaatlusviisi teisenemisest tekkinud murdekohta. Nelikuteks kirjeldatud rahulikule peomeeleolule järgneb tuuline pahanduse vaenuöö:

Kuldhommik hiigel hõiskas õnne idu.  
Ja kaste kõrtelt päike kuivatas  
Ja ööpik laulis õhus ülevas  
Ning õut ja aasu ehtis õilme nidu.

Ja pühaliselt algas armsam pidu.  
Mis õigus õhkel ammu ihaldas,  
Näis tõe toel täide minemas:  
Meid liitis rahvaks armastuse sidu.

Sääl tõivad pilveid pahanduse tuuled  
Ja vale rahe rikkus rahu tööd  
Ning kade laimus köitis kaitsvad huuled.

Ja Eesti inglil voolasivad silmad.  
Ja ähvardades ehitati ööd  
Ning udu mattis tuleviku ilmad.

M. Lipu „Hallikas“<sup>2)</sup> sobib teiselaadse murdekoha näiteks. Kirjeldus ja filosoofiline või meeleoluline süvenemine on selles asetatud vastamisi:

Kus enne kuldas kevadine ilu  
Meil kallis õie ehtes aasa halja,  
Sääl käib su silm nüüd üle surma salu,  
Ja valge lumevälja, palja, palja.

Kuid vaata, läbi ohurikka valu,  
Ja läbi lume lasu, hilja, hilja,  
Säält oru põhjast puhkeb värске elu,  
Kust hallik astub haua hõlmast välja.

Eks igavene hallik, inimene,  
Su sees ei ole sinu hinge vägi,  
Su vaimu võim, kel algus jumaline.

<sup>1)</sup> Ilmunud: *Meelejahutaja III (1881)*, lk. 273. J. Bergmann, *Laulud*<sup>1</sup>, lk. 25—26. J. Bergmann, *Laulud*<sup>2</sup>, lk. 8—9.

<sup>2)</sup> Ilmunud: *Oleviku Lisaleht 1883*, nr. 9. M. Lipp, *Kodu kannid I*, lk. 158—159.

Ja kui ka sindki surma side köidab,  
 Ei selle võimule ta pääse ligi,  
 Ta surma paelust pääseb, võidab, võidab.

Kõige tavalisemad viisid murdekoha saavutamiseks on kahes eespool näitena toodud sonetis tarvitatud võtted. Isikupärasemaid ja sisule vastavamaid murdekohti järelärkamisaegses sonetis me ei kohta. Soneti välisvormi täitmisel ollakse veel ebakindel, sisevormi taotlus võib alles hiljemini kõne alla tulla.

### 3. Tõusud.

Soneti stroofiehitusest tingituna ei ole kõik ta värsid sisuliselt võrdses asendis. 1., 8. ja 14. rida on pääle selle ka omavahel sisuliselt tihedamalt seotud. Teatud pauside süsteem toetab tõusude ja languste ettenähtud vaheldust. Kokkuvõetult paistab sellest komplitseeritud süsteemist kõige tähtsamana silma puänt, s. o. soneti iseloomustav lõpuvärss või värsipaar ja nelikutes tõusev ning nende lõpul kulminatsiooni saavutav sisuline tähtsus. Mõlemad nähtused, eriti esimene, on soneti sisevormis peaaegu kõige tunnusmärgilisemad paratamatult esineva murdekoha ja laiemale üle sonetilisuse piiride haarava ühtsusenõude kõrval.

Kuid järelärkamisaegses sonetis ei ole ei puänt ega nelikute tõus kuigi suurt tähelepanu leidnud. Tolleaegne luule on vaene üllatuslikest ja teravapiirdelistest väljenditest. Ei aita paradoks ega leidlik detail lõpuvärssse üle tõsta konventsionaalsustest. Järelärkamisaegsete sonetikirjutajate hulgas on vähe neid, kes oleksid tähelepanud olnud ka teistes stroofivormides luuletama. Ka ei ole mõni neist vahest teadmatusest katsunudki oma sonetti ilmekamalt ja kokkuvõtlikumalt lõpetada kui mõnd teist luuletust. Nelikute tõusul on loomulikult takistuseks olnud riimide leidmine ja veelgi suuremal määral teadmiste ja tahte puudus.

Puändil on järelärkamisaja sonetis päämiselt kokkuvõtliku ja seletava mõtte kandja ülesanne. Puänt ei vabasta midagi uut ega tõsta sonetti teisele tasapinnale sümboolse detaili kaudu. Seletava-ilmelise puändi näitena toome Juhan Liivi soneti „Mai hom-

mik“<sup>1)</sup>). Selle lõpprida: „Oh süda — nõnda arm end sulle maalis!“ annab seletava võtme soneti mõistmiseks, tõstes seega ühtlasi ka tähendusrikkust:

Õrn mai-kuu hommik imeilul koitis.  
Kõik linnud hõiskasivad ühes koos  
Ja kastekullal hiilgas iga roos,  
Mis mururinnast rikkalikult toitis.

Seal järve pinnal tõusev päike loitis;  
Ta peegel säras kuldses värvi voos  
Ja nagu hingas pehme õhu hoos.  
Mu silm ta pinnal igatsevalt uitis.

Üks magus soov sääl tuli tasa rinda:  
Oh, et nii kuldne seisaks armu tee  
Kui vesi oma hiilg'vas sinisaalis!

Seal — tormid puut'nud järsku järve pinda  
Ja kiskun'd laintel lõhki vaiksse vee:  
Oh süda, — nõnda arm end sulle maalis!...

Päris teritatud ja vaimukat puänti me ei kohta. Enamik sonetidest lõpeb aga nii, nagu võiks jumal-teab kuipalju värssse veel järgneda. Sisuliselt tähtsuselt ega väljenduslikult ilmekuselt ei erine nad teistest värssidest. Isegi Jakob Liivil leidub küllalt seesuguse lõpuga sonette. Ilma et tarvitseks palju otsida, võtame näiteks „Soneti Rakvere lossi varemete“<sup>2)</sup>:

Siin kui kuulduks tasast leina kaja,  
Endist nuttu vaiksel suve ööl.  
Valjus ehitab siin uhket maja,  
Vangid nutvad raskel orja töö.

Sõja vaim, kui elu hävitaja,  
Astub mäele, surma riistad võöl,  
Varemeteks langeb kindel maja,  
Müürid tunnistajaks tublil töö.

<sup>1)</sup> Ilmunud: *Virulane 1885*, nr. 36. Juhan Liiv, *Kirjatööde kogu*, lk. 296. Juhan Liiv, *Laulud*, lk. 126.

<sup>2)</sup> Ilmunud: *Olevik 1892*, lk. 1064. J. Liiv, *Laulud, Viru-Kandle III anne*, lk. 16. J. Liiv, *Kirjatööd I*, lk. 228. J. Liiv, *Lüürilised laulud*, lk. 320.

Nagu vaimud kahvatan'd kuu valgel,  
Koolja kujul halli udu sees  
Vaatvad müürid üle noore linna.

Linn kui neiu röömsal noorel palgel  
Ehib halli isakese ees...  
Ihkab ikka ilusamaks minna.

Selles sonetis ei ole viimasena esitatud motiivil, kus linn ihkab nagu noor neiu ilusamaks minna, millegagi sisuliselt ega väljenduslikult välja paista. Puändina on ta nõrk isegi igasuguse luuletuse, ammugi siis soneti jaoks.

Jälgides nelikute iseloomu nende sisulise tõusu suhtes, jõuame järgmistele tulemustele: Loomuliku tõusu asemel kohatame koguni sisulise pinge langust. Häädki kujutlused ja riimid muutuvad kesisemateks, mõte ja tunne ei paku sageli enam tähtsat soneti seisukohalt. Tihti kipub just nelikute lõpuosa vajuma kirjeldavaks ja korrutatavaks, tähtsuseta kõrvallause lõpetab soneti esimese osa.

Vaatleme kasvõi Jakob Liivi parimaks tunnistatud <sup>1)</sup> sonetti „Lauliku süda“, ikkagi näeme tas langevat joont:

Noor süda, kellele kord laulust osa anti,  
Sa ole puhas, nagu hiilgav kuld,  
Siis võid sa teise hinge tuua elutuld  
Ja röömustada rikast, kurba, santi...

Kõik eluröömud pane oma ande panti, —  
Laul nõuab nooruslikku hinge sult;  
Su laul on selleta kui kõrbemuld,  
Mis tormi võimul kaugusesse kanti.

Mitte ainult eeltoodud näide, vaid ka kümned teised on valmis tõendama, et soneti nelikute sündimisel on kaasa rääkinud värsside kombineerimine riimitellingute vahele. Neljakordselt seotud riimid, mõjudes oma korduvusega, nõuavad järk-järgult rohkem igalt realt. Teiselt poolt aga väsitab korduv riim luuletajat ja kitsendab ta mõttelendu. Luuletaja on sunnitud riimi

<sup>1)</sup> Joh. Aavik kirjutab *Lüüriliste laulude eessõnas* (lk. 13): „... mõned neist (s. o. sonettidest) on õige hästi korda läinud ja kuuluvad sel alal parimate hulka eesti kirjanduses, nimelt eriti „Lauliku süda“...“

nimel sisse tooma motiive, mille varal on raske sisulist tõusu teenida.

Et kvaträänides siiski võimalik on ka sisulist pinevust arendada isegi kõnesoleval ajajärgul, on väga tõenäoline. Teadlik tähelepanu pööramine ja nelikute vormivõimaluste ning iselaadi tundmine oleksid võinud palju ära teha. Ainult mõnedes sonetides on märgata oodatud gradatsioon. Koidula „Laulu kohuses“ ei puudu näiteks pinge tõus, hoolimata mõningast segavalt mõjuvast väljendusest:

Nad taguvad su tüvi sisse talva,  
 Mu Eestimaa! Ei lillelaulu luua  
 Mull enam sünni teretusi tuua  
 Ei lindudele! Hüüa. sarv, ja valva!

Kui enne sa ei ehitanud halva:  
 Kus nüüd nad rahvaelu üdi juua,  
 Su paleusi püüdvad võila puua —  
 Mu nõder luule, helise ja salva!

Mis puutub soneti ettemääratud pausidesse, siis on neid enam-vähem vastavalt senistele traditsioonidele peetud. Nelikute ja kolmikute vahel ei ole ainult paaris sonetis pikemat pausi. Esimese ja teise stroofi vahel on ka peaaegu alati punkt või pikkukselt temale vastav kirjavahemärk. Pikem peatus on tavaline ka esimese ja teise tertseti vahel.

### C. Sisu.

Katsudes järelärkamisaegses sonetis otsustada, kuivõrd on sääl sisu sonetivormile vastav, jõuame mitmesugustele tulemustele. Enamasti võime küsida, miks üks või teine luuletus on soneti kujul kirjutatud. Elamus ise mitte ainult ei nõua sonetivormi, vaid on koguni sobimatu sellele. Ainus põhjus, miks luuletus on sonetikujuline, näib olevat see, et luuletaja on mõelnud just sonetti kirjutada. Aine sonetipärasuse puudumine on raskendanud osalt ka puhtvormiliste nõuete täitmist. Nii näiteks ei ole aines kalduvust murdekoha poole, ei ole võimalust puändiks, aine ei saa pakkuda kirjeldust (aga selle tarvilikkuses näib luuletaja veendunud olevat). Mõnikord on mõte, millele sonett on

ehitatud, vähepiisav, ja siis on katsutud teda venitada soneti pikkuseks kõrvalmotiveide abil, teinekord ei ole öelda-tahtav kuidagi tahtnud soneti värssidesse mahtuda (seda juhtu esineb palju vähem kui eelmist).

Muidu on järelärkamisaegsete sonettide sisus palju ühiseid ja ajajärgule omaseid jooni. Kuipalju on sonettide ühismotiividel otsest sidet sonetivormiga, ei ole lahendatav. Analoogiliselt nähtustele soneti ajaloos (näiteks saksa romantikud jäljendasid Petrarcat mitte ainult vormi alal) võiksime meilgi oletada sonetivormiga koos liikuvaid rändmotive.

Järelärkamisaja luule tegeles palju luuletaja ja luuletamisega. Laulud luulest, laulikust ja laulu võimust kajastuvad ka sonettides. Nende motiveide vallas armastab liikuda eriti Jakob Liiv, aga ka teistel kõlavad samad motiivid koguni ootamatuis kohtades. Kandleid, ööbikud ja Vanemuine laulavad sonettides nagu mujalgi.

Väga paljudele sonettidele on ühine pisarate-motiiv. Luuletajad nutavad, öhkavad, tunnevad oma rinnas kurbust ja valu. Õnnepäike loojub, öö jõuab kätte, tormituuled hakkavad lõõtsuma, põud põletab maad, lilleke närtsib ... Ka ilusa või kurva mineviku, mälestuste paradiisi, muistsete kangelaste, kodumaa kurva saatuse jt. motiivid kuuluvad ajajärgu raudvara hulka. See romantilise päritoluga kinnismotiivistik ühtlustab kogu sonetitoodangu sisu ja lähendab sonette üldlaadilt üksteisele.

Oma ainestikult on järelärkamisaegsed sonetid mitut laadi. Kirjeldava soneti kõrval on kaebelaule ja loodusmeeleolusid. Filosoofilise sisuga sonette leiame kõrvuti armastussonettidega. Tähtpäevade puhul kirjutatud juhusonette võime eraldada isamaa- ja õpetussalmikutest. Ainult epigrammilise laadiga pilkesonette me peaaegu ei kohta (välja arvatud A. Leithammeli „Koor ja tuum“). Ükski sonetiliik pole oma laiuselt teistest eriti silmapaistev. Üldiselt näib kirjeldav laad siiski olevat kõige iseloomulisem selle ajajärgu luulemoele. Isegi armastussonetis pääseb puhas tundeelement harva valla, ikka on see peidetud mõistukõnelisse kaugusse või ebamäärasesse sõnadetegemisse. Jahe, ebaindividuaalne on kogu ajajärgu sonettide toon. Tundub, nagu oleks miski jäänud luuletaja elamuse ja sõnade vahele. Kuid selle põhjusi ei tule otsida mitte ainult sonetivormi kitsendavast mõjust.

### D. Kokkuvõte.

Järelärkamisaegne sonett on vormiliselt kaunis ühtlane, tema žanritunnused lähenevad üksteisele mõnikord üllatava sarnasuseni. See asjaolu laseb oletada, et sonetivormi on õpitud ühiselt algallikalt. Eespool nägime aga, et püsivatest traditsioonidest hoolimata on soneti üksiktunnustes suuremad või vähemad erinevused eri ajajärkudel, rahvastel ja autoritel. Kõnesoleva ajajärgu soneti algkoldena tähendasime juba saksa Schlegeli kooli <sup>1)</sup>. Siiski ei ole meie sonett oma saksapoolse musterkujuga võrdne (ka ei tule kõik mõjutused säält), vaid ilmutab teinekord koguni vastupidiseid arenemissuundi. Milline on siis kokkuvõttes järelärkamisaegne sonett?

Stroofivorm on normaalne — kahest nelikust ja kahest kolmikust koosnev, arvestamata ühte kolme tertsetiga sonetti. Riimiskeemis on esindaval kohal *abba abba cde cde*. Riimsõnade hulk on väike, seepärast leidub korduvaid riimikette. Riimid on vahel kistud ja toovad enesega kaasa ühiseid motiive. Puhta täisriimi kõrval esineb palju vigaseid ja fleksioonriime. Värs on jambiline, aga esineb ka trohheilist ja õige harva daktüülist meetrumit. Jambilise värsi algul olev ühesilbiline sõna on toonud kõrvallause- list ütlemisviisi ja kohmakust. Siire puudub peaaegu täiesti, rea murdumist mitmeks erinevaks osaks on üksikutel autoritel. Soneti keel pole eriti sünonüümiderikas ega painduv. Üks ja sama sõna esineb mõnikord ühes sonetis mitu korda, ilma et see oleks mõeldud stilistilise võttena. Assonants ja alliteratsioon on armastatud kaunistusvõtteks.

Sisevormi alal ei ole osatud või jõutud kõike traditsionaalset eesti sonetti üle tuua. Sonetiline ühtsus teema arengu mõttes on enamasti olemas, kuid detailide kokkusobivus ja läbipõimuvus pole küllaldast tähelepanu leidnud. Murdekoht on tuntav vähemikul kogu ajajärgu sonetitoodangust. Puänt järelärkamisaegses sonetis pole kuigi tähtsal kohal. Kui ta esineb, on tal kokkuvõtliku ja seletava mõtte kandja ülesanne. Nelikute tõusust saame ainult üksikute sonettide puhul juttu teha.

<sup>1)</sup> Kui võrd vähe oli autoril võimalik sonetist esialgu teada, näitab see, kuidas Jakob Liiv sonettide kirjutamist algas. Ta seletab enesest: Lugesin Lenau sonette, need meeldisid väga. Tuli himu katsuda, kas ka eesti keel soneti välja annab. Alguses ei teadnud vormist suurt midagi, hiljem alles puutus näppu mingi saksakeelne teos, kus räägiti sonetist natuke pikemalt.

On märgatav, et järelärkamisajal ei jõutud täiesti täita ega vahest ka aru saada soneti kõikidest tunnustest. Luuletajad kirjutasid küll lääne-euroopalise traditsiooniga seotud stroofivormis, kuid ei jõudnud seda täiesti omaseks teha. Osalt paremate eeskujude, osalt teoreetiliste teadmiste puudus, osalt ajajärgu madal kirjanduslik tase ja autorite küündimatus põhjustasid seda. Järgnev arenemisjärk, kui need eeldused olid vahepeäl paranenud, näitas aga, et sonett võib eesti keeles niisama hästi koduneda nagu mujalgi.

### III. „Noor-Eesti“ ja „Siuru“ sonett.

Koos järelärkamisaegse luule taganemisega uue voolu „Noor-Eesti“ ees kadus ka sonetiharrastus. Kuigi sajandite vahetusel ja pisut hiljemini veel mõned üksikud sonetid ilmusid, oli eesti soneti esimene õitseng ometi möödas. „Noor-Eesti“ liikumine algas küll juba esimesel kümnendil, aga tema esindajate tõsisem sonetilooming sai täie hoo alles järgmisel aastakümnel. Murdeajastu, revolutsiooniline võitluspalavik ei tootnud sonetti (küll aga tosin aastaid hiljemini). Esimesi sonette noor-eestlaste sulest on Johannes Aavik'u „Melanholia“ ja „Üksildus“, ilmunud *Noor-Eesti III* albumis 1909 ja Leena Mudi „Lein“, „Jutlus“ ja „Kodu“ samas väljaandes. Sama aastaarvu kannab ka Ernst Enno *Uued luuletused*, kus leidus 9 sonetti. Järgmisel aastal ilmuma hakkavas „Noor-Eesti“ ajakirjas avaldas Gustav Suits oma esimesed sonetid „Ootamatused“ ja „Nebulosa“ ja Marie Under oma „Kevadelaulud“. 1912. a. ei ilmunud ühtegi algupärast sonetti, kuid 1913 tõi pääle Underi nelja soneti, mis ilmusid albumis *Voog I*, ja Suitsu kahe uue soneti kogus *Tuulemaa* (kus ilmusid ka ta kaks varemini avaldatud sonetti teiskordselt) veel Henrik Visnapuu kaks sonetti: „Baroness Maggie Gripenberg'ile“ ja „Õhtu valguses“ albumis *Moment I*. Maailmasõja algusaastal alustasid teiste hulgas oma sonetitoodangut Villem Ridala, kelle *Kaugetes randades* ilmusid 17 sonetti, ja Rudolf Reiman, kelle *Lambi valgel* sisaldas 16 sonetti. 1915. a. avaldas Ridala *Noor-Eesti V-s* veel 6 sonetti, Under *Tallinna Kajas* 3 sonetti, Visnapuu säälsamas ja *Vabas Sõnas* kummaski ühe soneti. Samal aastal alustas August Alle *Virmalistes* oma sonetiperioodi („Sügisel“ ja „Muistne kalm“). Ühe soneti avaldas ka Johannes Barbarus

(alles 18 aastat hiljemini kirjutas järgmise). 1916. aasta tõi ainult 3 sonetti, nendest kaks K. A. Hindrey pilkesonetti *Postimehes*. Sonett sai värsket hoogu 1917. a., s. o. „Siuru“-rühma tekkimise ja albumite avaldamisega. *Siuru I*-ses ilmusid Underi kuulsaks saanud „Helged sonetid“ ja „Sina ütled“<sup>1)</sup> ja samal aastal kaks trükki *Sonettidest*, mis sisaldasid 50 sonetti. 1918. a. tõi Underi *Eelõitsengu*, milles oli 13 sonetti (osalt varemini ilmunuid), ja *Sinise purje*. Ilmus ka *Alle Üksinduse saartele*, kuhu oli koondatud ta senine sonetitoodang, kokku 14 sonetti; Reimani luuletuskogu *Vaikus* sisaldas 9 sonetti jne. 1919. a. saavutas sonetiharrastus oma kvantitatiivse haripunkti: 47 seniavaldamatut sonetti 19 autori poolt, neist 12 täiesti uut nime. Pääle selle ilmusid Underi *Sinine puri* teises ja *Sonetid* kolmandas trükis. Järgmine aasta ei tootnud enam niipalju uut; ilmusid: Enno *Valge öö* ja *Kadunud kodu*, Suitsu *Tuulemaa* teine täiendatud trükk ja valikkogu *Ohvrisuits*, Underi *Eelõitsengu* teine trükk, *Visnapuu Talihari* jne. Järgmine aasta tõi samuti vähe: Underi *Sinise purje* kolmas trükk, Kärneri *Aja laulud*, *Alle Üksinduse saartele* teine täiendatud trükk, Juhan Jaigi sonetid *Kirjandus-Kunst-Teaduses* jne. 1922. a. annab tähelepandavana ainult Suitsu *Kõik on kokku unenägu*. Sellega on „Noor-Eesti“ ja „Siuru“ nimega seotud luuletajate sonetiperiood möödas; alles aastate pärast kasutavad neist mõned uuesti sonetivormi. Kuid ei ole möödas veel siurulises sõiduvees liikuv noorpoetide sonetiharrastus. Selle perioodi sisulised ja osalt vormilised epigoonid ning katsetajad kestavad üle aastakümne esimese poole. Lopsakamaid kasve, aga küll juba pisut teiselaadseid, ajab see Erni Hiire, osalt ka Juhan Jaigi suurearvulises sonetitoodangus. Koguteoses *Bumerang* (1925), sonetikogus *Meeri Maria Mari* (1926), luuletuskogus *Lemmiklaulud* (1926) jm. ilmus Hiirelt üle 80 soneti. Jaigilt on ilmunud kogus *Rõuge kiriku kell* (1923) ja ajakirjades üle 30 soneti. Varasemaist autoreist on märkida ainult Reiman, kelle luuletuskogus *Läbi öö* (1925) ilmus ka eesti kirjanduses tänini ainsaks jäänud sonetipärg. Soneti levimisring laienes ka Nõukogude-Venes elavate eestlasteni. Nii näiteks on Ain Rannaleedi nimemärgi all ilmunud kümmekond sonetti (koguteoses *Tormipuhangud*, ajakirjas *Oras* ja luuletuskogus *Õhtused külad*).

<sup>1)</sup> Nende hulgas on „Sina ütled I“ Underi paljusõimatud ja parodeeritud „Oh sukki neid, mis lõppeda ei taha!“

Kõnesolev ajajärk eesti soneti ajaloos algab, nagu lühikesest ülevaatest nägime, õige tagasihoidlikult esimese aastakümne lõpul ja saavutab tõusvas joones arenedes teise kümnendi lõpul oma haripunkti, et siis mõned aastad hiljemini jälle madalduda. Noor-eestlastega alates, märkamatult siirdudes „Siuru“ aega ja selle järellainetusena ning mitmete voolusugemete murdlainetuses lõpetades pakub see järk palju huvitavat nii vormilises kui ka sisulises arenemises. Järelärkamisaegne sonett ei näi sellele eeskujuks olevat. Vormi alal toimub peaaegu täiesti soneti taastleutamine. Eeskujudid jälgides ei jõua me mitte ärkamisaegse soneti juurde, vaid samadele ja uutele algallikatele. Saksa kirjanikus, mis siiani oli enam-vähem ainuvalitsevaks, taganeb prantsuse, skandinaavia, vene ja itaalia mõjusugemete ees. Schlegeli kooli asemele astuvad teised mõjustajad, vormikäsitus muutub vabamaks ja painduvamaks, vorm ise puhtamaks, võiks isegi öelda — eestilisemaks.

Noor-eestlaste ja siurulaste kui ka nende järelaegsete sonetis on individuaalsused teravamad kui eelmisel ajajärgul. Ka väärtuse kraad on palju vahelduvam ja kõrgem. Järgnevas ülevaates arvestame žanritunnuste lahkamisel küll kõiki sonetivormilisi luuletusi, kuid üksikasjalisemalt vaatleme tähtsamate autorite sonette. Juhuslikel sonetikirjutajail, kelle arv ulatub poolesajani, on olnud enamasti ka juhuslikud teadmised sonetivormist ja vorm ei ole neis saanud võibolla võimete vähesuse tõttu selget kuju. Ühe või teise vorminähtuse illustreerimiseks on kasutatud ka neid, sest et just seesugustes vormi tugevused ja nõrkused, isegi ta formaalne olemus mõnikord selgesti silma paistavad.

## A. Välisvorm.

### 1. Riim.

Võrreldes järelärkamisaegse sonetiga on kõnesoleval ajajärgul riimimisviis ja -tehnik märksa mitmekesisemaks ja paremaks muutunud. Riim on võtnud individuaalse ilme, on muutunud loomulikumaks, puhtamaks, värskemaks ning huvitavamaks. Riimiskeemides võime aimata mitmesuguseid mõjusid ja kalduvust neid kohandada soneti sisule. Riim ei tundu enam tülika

raskusena, mis värssi lõppu riputatud ja mille otsa nii luuletaja kui ka lugeja komistavad. Riim ei too enam nii palju kaasa vägisi kistud ridu ja motiive; soneti seesmine käik on riimisundusest vabanemas.

Vahepäälsete aastakümnete jooksul, mis lahutavad eelmise sonetiperioodi kulminatsiooni kõnesolevast, on „Noor-Eesti“ liikumine oma mõju avaldanud. Võibolla oli sonetilgi oma osa täita enne sajandi vahetust ja ei jäänud kasuta need eesti keele ja luule harimise püüded, mis puudutasid ja soodustasid ka sonetti.

Piltlikult rääkides on riim sonetis nagu baromeeter, mis näitab luuletaja võimeid, kalduvusi ja maitset. Mitte ainult riimimistehnika üksikasjaline analüüs, vaid juba riimiskeemide statistika lubab mõningaid järeldusi teha.

Järgnevas vaatame tähtsamate sonetistide riimiskeeme ja katsume iseloomustada nende riimimisviisi.

Marie Underi 69 soneti (ilmunud 1911—1920) nelikud ei riimu kordagi ristriimiliselt. Normaalne süliriimiline skeem (*abba abba*) saab aga 7 juhul teises nelikus kaks uut riimi (*abba cddc*), 4 juhul — ühe (*abba acca*). Kolmikute riimides kohtame 16 variatsiooni. Kõige sagedamini esineb *ccd eed* (14 korda), siis *cde cde* (13), *cdd cee* (8), *cdc dee* (6) jne.

Nagu näeme, iseloomustavad Underi sonette järjekindlalt läbiviidud süliriimilised nelikud. Need koosnevad õieti üksteisele järgnevaist riimipaaridest. Aga ka Underi kolmikutele on iseloomulik paarisriimide rohke esinemine (umbes 50 sonetis). Nõue, et süliriimide puhul tertsetid ei sisaldaks paarisriime, on Underil seega kõrvale jäetud, nähtavasti ebateadlikult. See kokkuriimuvate sõnade kõrvutiasetus annab Underi sonettidele erilise ilme. On tähelepandav, et riim Underi sonettides pääseb rohkem mõjule kui teistel luuletajatel. Riim ja värss moodustavad tal terviku, kus riimil on tähtis osa kanda. Olgugi et ka temal ei puudu kistud ja ebapuhtaid riime, tõstab tema nähtavasti loomupärane riimimiskergus riimi kohale enamasti ikka mõtteliselt tähtsa sõna. Üsna juhuslikultki valitud näide lubab näha eeltoodud iseloomulikke jooni:

Nii üksi ma. Mu igatsus on suur:  
See lõhnu laotav aid kui kuldne puur,  
Kus vangis ma, — mu prints, oh tule ju!

Mind päästa sellest suveilu vaevast!  
 Kõik valmis vastuvõtma sind — näe, taevast  
 Ju oma roosa ampli süütab kuu.

(„Õhtud I“.)

Paarisriimide esinemine tekitab siin tugeva riimimulje, riimimiskergus on ilmne, riimsõnad on ka sisuliselt enam-vähem tähtsamad sõnad.

Riimi suur osatähtsus Underi luules ja tema riimimiskergus on hääd eeldused sonettide kirjutamiseks. Ja ei olegi juhuslik nähtus, et Underi muidu eriti mitte mõistusliku kallakuga noorusea loomingus on sonetil nii esinduslik koht ja et Under oma hilisemas loomejärgus pääle pikka vaheaega on uuesti soneti juurde tagasi pöördunud.

Gustav Suitsu 12 soneti (ilmunud 1910—1922) riimiskeemid on teistega võrreldes kõige mitmekesisemad: nelikud:

$$\begin{array}{l} a \\ b \\ b \\ a \\ a \\ b \\ b \\ a \end{array} \left. \vphantom{\begin{array}{l} a \\ b \\ b \\ a \\ a \\ b \\ b \\ a \end{array}} \right\} 6 \qquad \begin{array}{l} a \\ b \\ a \\ b \\ a \\ b \\ a \\ b \end{array} \left. \vphantom{\begin{array}{l} a \\ b \\ a \\ b \\ a \\ b \\ a \\ b \end{array}} \right\} 6$$

kolmikud:

$$\begin{array}{l} c \\ c \\ d \\ e \\ e \\ d \end{array} \left. \vphantom{\begin{array}{l} c \\ c \\ d \\ e \\ e \\ d \end{array}} \right\} 4 \qquad \begin{array}{l} c \\ c \\ d \\ d \\ e \\ c \end{array} \left. \vphantom{\begin{array}{l} c \\ c \\ d \\ d \\ e \\ c \end{array}} \right\} 3 \qquad \begin{array}{l} c \\ d \\ c \\ d \\ e \\ e \end{array} \left. \vphantom{\begin{array}{l} c \\ d \\ c \\ d \\ e \\ e \end{array}} \right\} 2 \qquad \begin{array}{l} c \\ d \\ d \\ e \\ c \\ e \end{array} \left. \vphantom{\begin{array}{l} c \\ d \\ d \\ e \\ c \\ e \end{array}} \right\} 1 \qquad \begin{array}{l} c \\ d \\ d \\ e \\ e \\ d \\ c \end{array} \left. \vphantom{\begin{array}{l} c \\ d \\ d \\ e \\ e \\ d \\ c \end{array}} \right\} 1 \qquad \begin{array}{l} c \\ d \\ e \\ c \\ d \\ e \end{array} \left. \vphantom{\begin{array}{l} c \\ d \\ e \\ c \\ d \\ e \end{array}} \right\} 1$$

Seega on siis nelikuis mõlemad põhiskeemid esitatud võrdselt, kolmikute 6 variatsioonist on *ccd eed* kõige sagedamad, kolmikud on alati kolmeriimilised. Variatsioonirikkus Suitsu riimiskeemides viitab mitmesuguste mõjutuste ja vormiotsingute suunas. Skandinaavia, itaalia ja prantsuse eeskujud on teatavasti kujundanud Suitsu sonetti <sup>1)</sup>.

<sup>1)</sup> Suitsult saadud andmeil on teda õhutanud ja õpetanud muuhulgas A. Österling'i sonetid.

Riimi osatähtsus Suitsu sonetivärsis tundub olevat väiksem kui näiteks Underil, kuna tal päärõhk on rohkem mõttelisel või meeleolulisel poolel. Suitsu sonetid tunduvad lugedes kompaktsamad, nõuavad pause ja järelemõtlemist; sisu raskus nendes tõmbab tähelepanu riimilt ära. Värsi mõttelist tuuma kandev sõna ei asu alati riimi kohal. See on ka arusaadav, sest Suits ei suhtu oma riimisse kerguse ning ladususega. Vaatleme lähemalt riime sonetis „Armud tarjad“:

„Me jaoks ei kerkinud see katushari,  
me iluks istutatud ei see hiis;  
tornkambrist aiani kõik tekkind siis,  
me kapteni kui hurmand armu tari.

Kuid asjata on põõsais valmind mari,  
kruus jalgteil rabisenud rehapiis:  
läind merele taas kapten põlves priis.  
Nüüd S a y l o r s H o m e'is õndub pikk kui vari!“

Ühendites „katushari“, „armu tari“, „rehapiis“ on riimuv osa vähemoluline kui esiosa. Ka riimid „mari“ ja „siis“ ei ole värsi sisulised kandjad.

Milline suhe on Suitsul oma riimiga ja kui artistlikult ta oskab riimi kasutada, näitab kasvõi juhulislikult valitud katke:

Kas mõte päeval pilvisel ei raba:  
kust, kuhu kõik see elu tüüritu?  
End ohverdand kui vangi müüritu,  
lokkjuukselise jälgid kleidi saba.

Miks laulad hoituid taga mitme taba,  
kel põrand hõljumiseks küüritu,  
ei seda, teenijaks kes üüritu,  
töös painutatud armsust ebavaba?

(„Tüüritu“.)

Riimsõnad „tüüritu“, „müüritu“, „küüritu“ ja „üüritu“ on kõik sisuliselt tähenduslikud ning ühtlasi uudsed <sup>1)</sup>. Esimeses värsis on riimsõnal ilmeka ja sobiva sõna iseloom, reas „lokkjuukselise jälgid kleidi saba“ annab riim ironilise efekti jne. Toodud näide on karakterne Suitsu loomingu laadile üldse: esikohal on isiku-

<sup>1)</sup> Suits on oma *Kogutud luuletustes* neid riime muutnud.

pärane mõte ja väljendusviis, mille tõttu luuletuse käik on natuke raskepärane ja mis lõpetab oma efektikad käänakud sageli üllatava, aga loomulikuks jääva riimiga.

Villem Ridala 23 sonetti (ilmunud 1914—15) on riimitud peaaegu ühe skeemi järgi. Nelikute asetus on alati *abba abba*, kolmikute oma *cdc dcd*, välja arvatud kahel korral (*cde cde*). Riimiskeemis ilmnevad nii Ridala austav suhtumine sonetti kui traditsioonilisse ning muutmatusse vormi kui ka tema vormiliste eeskujude itaaliapärasus. Ridala on sonetivormi õppinud Petrarcaalt.

Vaadeldes Ridala sonette ja nende riime, kohtame nii kainust ja asjalikkust kui ka liikumatust. Tema riimid on pärit enamasti kirjeldatavast keskkonnast, litsuvad lugeja konkreetse aine külge kinni. Ja kus tal võimalik pole leida kirjeldavat sõna riimi kohal (temal domineerib riimina asesõna ja omadussõna, verb esineb harva), sääl on ta valmis ja sunnitudki minema kistud ja proosalise motiivi või sõna sissetoomiseni.

Siis tulid äkki sulad, soojad sajud,  
ja huhtusivad talve kõntsast teed  
ja päästsid valla kevadised veed  
ja jäädest vabastasid mered, lajud.

Lõid hõilmitsema metsas hallid pajud  
ja nasipuude punahõite keed  
ja hõilmis valmistusid uued meed,  
kui algasivad mesilaste ajud.

(„Kevad 5.“)

„Sajud“, „teed“, „veed“, „lajud“, „pajud“ on loomulikud ning konkreetsest keskkonnast tulnud sõnad. Juba ainult riime lugedes võime teha järeldusi luuletuste sisu kohta. Kahjuks on autor sunnitud olnud minema niisuguste sõnadeni, nagu „mesilaste ajud“. Kuid juba ainuüksi Ridala riime lugedes aimame igavat korralikkust, mida sonetivorm on soodustanud. Võrreldes näiteks Underi ja Ridala looduslüüriilisi sonette, näeme, kui palju siiski isegi nii kanooniline vorm nagu sonett luuletajate individuaalsuste tõttu eri ilme saab. Ühe kergusest ja liikuvusest saab ka vorm haprama ilme, teise asjalikkusest ja reeglipärasusest jätkub raskeltliikuva vormi iseloomustamiseks.

August Alle 16 sonetis (ilmunud 1915—20) on nelikud mitmel viisil riimitud. Tavaline süliriimiline skeem esineb 10

korda, kolme riimiga süliriimiline (*abba acca*) — 2 korda. Ristriimiline asetus on kolmes ja muidu meil haruldane paarisriimiline (*aabb ccdd*) — ühes sonetis.

Kesk nõmme lagedat on muistne kalm,  
mis ajast — vaikib saaga hõbesalm...  
Kuid tihti karjased kesk kuuma suid  
siit leidnud tapreid, sõlgi, pehkind luid.

(„Muistne kalm“.)

Alle sonettide riimileksikoni kuulub palju vöörsõnu ja nimesid. Kõige karaktersem näide on ta „Mozarti menuett“<sup>1)</sup>:

Teil meeldis nii Mozarti menuett,  
see pitsitöö, kuldtikkes iga joon,  
kust hargub heliniit kui häiliv toon,  
sest graatsiat pas't nõudis etikett.

Versaille hoov, Marie Antoinette...  
Te koduhaldjal selle laulu loon,  
kus kivistiks hangunud Lyon  
ja luules öitseb voolitud sonett.

Te unistate: Nizza, karnevaal...  
kus elu keeb ja põleb kui rakett,  
siin külmal Sküüthi barbarite maal...

Sääl libiseb paat vaevalt puutes vett  
ja kaob puri silmapiiri ra'al,  
kui udulooris valkjast siluett.

Jaan Kärneri 24 soneti (ilmunud 1918—21) nelikud on kõik süliriimilised. 6 soneti tertsettides esineb nelikute riim *a*, andes skeeme: *abba acca add add* („Kesk verevaid välju“), *abba abba acc acc* („Maises ringis“). Variatsioon kolmikuis on õige rohkesti, nende hulgas pole ühtegi esileküündivamat. 3-riimilisi on umbes pooled kogu arvust.

Ernst Enno 22 sonetis (ilmunud 1909—20) on süliriimidel ülekaal, kuid kaheriimilisi on neist ainult 5, kolmelisi — 6, neljalisi — 11. Esineb ka vahetatud riimidega skeem *abba baab*.

<sup>1)</sup> Ilmunud: *Postimehe Lisa 1918*, lk. 97, A. Alle, *Üksinduse saartele*<sup>1</sup>, lk. 46. A. Alle, *Üksinduse saartele*<sup>2</sup>, lk. 50.

Tertsetid on riimitud 8 eri viisil, kõige tavalisem on *cde ded* (10 korda).

Rudolf Reimani 47 sonetti (ilmunud 1914—25) on riimitud kaunis järjekindlalt. Peaaegu kõik nelikud on ristriimilised ja 22 soneti kolmikute skeem on *cde ded*. 2-riimilisi tertsette on 36, 3-riimilisi — 11.

Erni Hiire 84 soneti (ilmunud 1924—26) nelikud on enamasti süliriimilised (56). Ülejäänud ristriimiliste kõrval on huvitav katsetus üheriimilise nelikuteosaga:

Mis tarvis mindki siia ilma lood,  
Eest minu kas sai kirgi innukarik jood,  
Mil ihun lauldi iharusel luigelood  
Ja lainet üheksandat lõöksid lembusvood!

Nii nauti elu siht ja joobumused nood  
Vaid ihat, alistuvad mõtetult kõik sood,  
Mind lood ja läbi ilma vilab nüüd mu ood,  
Jood, prassid saati, elad, kannatad ja lood.

(„Kodukurun III“.)

Kokkuvõttes on kõnesolevalgi ajajärgul suures ülekaalus süliriimiline asetus. On autoreid, kes kordagi ei tarvita nelikuis ristriime (Under, Ridala, Kärner) või õige harva (Reiman, Enno). Ainult Visnapuul on ristriimilised sonetid ülekaalus ja Suitsul mõlemad skeemid võrdselt. Kolmikute riimimisel on mõned luuletajad mitmekesised (Under, Suits, Kärner), teistel esineb ainult üks teatud tüüp (Ridala). Kui eelmisel perioodil olid tertsetid peaaegu alati (95%) kolmeriimilised, siis on nüüd kaheeriimiliste arv tunduvalt tõusnud. Kui enne oli esikohal *cde cde*, siis nüüd *cde ded* (Ridala, Reiman, Alle, Hiir).

Itaaliapärase soneti poole viitab ka mitme luuletaja nähtavasti teadlik naisriimi tarvitamine. Nii on Ridalal umbes pooled sonetid puhtalt naisriimilised, Alle 16 soneti hulgas on 10 naisriimilist ja üks puhtalt meesriimiline. Ka Reiman näib võimaluse korral naisriime kasutavat.

Mis puutub riimide puhtusse, siis on olukord märksa paranenud. Fleksioonriime me enam kuigi palju ei leia (pääle Enno). Kärner riimib küll lohku-õhku, Under — jõgi-tegi, siht-üht, siid-rüüd jne., kuid see oleneb rohkem nende isiklikust riimiteooriast kui võimetusest riime leida.

Vahepeäl toimunud luule üldise tasapinna tõus ja piiride laienemine on ka soneti riimile avardavalt, puhastavalt ning värskendavalt mõjunud. Soneti riimidest on kadunud see ühisvaraline ilme, mis oli omane järelärkamisaegsele sonetile. Kulunud kõnekujundid ja kinnismotiivid, mida raske riimimisviis kaasa tõi, on peaaegu kadunud. Luuletajate riimivõimed on märksa tugevamad. Paar tavalisemat riimiketti, mida eelmises päätükis vaatesime, annavad nüüd hoopis teisi tagajärgi. Näiteks riimikett sind-rind-mind-lind-hind esineb nüüd harvemini ja sõna „rind“, mis eelmisel perioodil teenis südame, hinge, mõtte jne. ülekantud tähendust, esineb selles tähenduses väga harva. Riimikettis teel-veel-eel-meel on sõna „teel“, mida seni tarvitati peaaegu ainult ülekantud tähenduses, mis ka muide veel otsituna tundus, võtnud nüüd ainult konkreetse sisu. Näiteks:

Ja unenägudeta sompund teel  
üksteise kõrval kõndisime veel.

(Suits, „Nebulosa“.)

Mai kuumis lõhnus uneleval nurmeteel.

(Reiman, „Pühapäeval“.)

Aegajalt õine väsind vedur huugab veel  
ja kõmisedes kaob kaugel, kaugel teel.

(Reiman, „Suve õhtul“.)

Läen, vari astub tähis linnuteel.

(Reiman, „Öölaul 14“.)

Komeedi langemist ja ärahälbind hingi  
vaid näeme valulevat südataeva teel.

(Kärner, „Luule tervitus“.)

Kõik on nii ihar, hõrk: mets, puhmad, puud  
ja rohu ladvad, lille sarjad teel.

(Ridala, „Suve öö“.)

Kullana valguvad päikese joad...  
mänglevad, hüplevad liivasel teel.

(M. Puru, „Keskpäev aias“.)

Eelnevaga ei taheta eesõigust anda ülekantud ega otsese tähendusega kõnekujunditele, vaid ainult näidata, et sääl, kus järelärkamisaegsed luuletajad mõnd riimsõna ainult tähendusmoondusena said tarvitada, võib nüüd arvesse tulla ka sõna otsese tähendusega esinemine.

## 2. V ä r s s.

Jamb on jäänud ka noor-eestlaste ja siurulaste sonetis peaaegu ainuvalitsejaks. Ainult järel-siurulise ajajärgu noorpoeedid (eriti E. Hiir) kasutasid vahel ka daktüülilist meetrumit. Noor-eestlased ja osalt ka siurulased (Suits, Ridala, Under jt.) kirjutasid järjekindlalt 5-jalgse jambis. Hilisematel autoritel venis värss kord-korralt pikemaks, kuni ta Hiirel saavutas oma maksimaalse pikkuse (8 värsjalga):

Neid kaks on kabareen: Floriis ja Lirva, Lirva ja Floriis!  
 Oi Himmel! Ümber neil kuis peekrid meeleolun vahutavad.

(„Lirva ja Floriis“.)

Daktüli puhul mõjuvad seesugused pikad read veelgi ebasonetilisemalt:

Oh, rünnumees, rünnata, ennata, lennata, kuhu, oo kuhu,  
 kuu pääle kui lendur ei ole, ei sugutai Marsi, utooplev fantast!

(Hiir, „Rünnumees“.)

Järelärkamisaegses sonetis oli värsjalgade arv ühe soneti piirides võrdne. Sama võime öelda ka kõnesoleva ajajärgu alg-aegade kohta. Mida ajalisel kaugemale, seda lohakamaks muutus silpide lugemine, kuni nähtavasti päris teadlikult kirjutati sonette, milles üksikute ridade pikkus kõikus 3—7 värsjalani:

Riit savikausse India ja Inglis punaseid.  
 Tsink-valgeid kapsapäid...  
 Sa keset laata, keset turgu käid. —  
 Täis restoraanid suitsurõngaid, hääli tinaseid.

(M. Jürna, „Vajadus“.)

Kuid need katsetavad tendentsid ei piirdunud mitte ainult värsjalgade arvu varieerimisega, vaid haarasid ka meetrumi pii-ridesse. Näiteks Hiire ümberpööratud stroofidega sonett „On sõda!“ ei luba end peaaegu mingisuguses kindlas meetrumis lugeda, lähenedes küll puht-toonilisele süsteemile:

Tööorjad palgaketest, rünklid tehaste puurist  
 on vabastet ja sõidutet kõik sõtta,  
 on naisedki ju asarterit lööminguist suurist!

Võib igat naist ja viina vabalt võtta,  
 et olla haarat veremöllun trallimistuurist —  
 ei keegi hurjutama meid nüüd tõtta!

Eelmisel ajajärgul võisime näha, kuidas paratamatud täitesõnad värsside algul koos siirde puudumisega osalt võisid põhjustada pikka, kõrvallausetesse uppuvat perioodi. Nüüd aga märkame, et see ei tarvitse sugugi nii olla. On luuletajaid, kes nähtavasti vajadustki pole tundnud ühesilbiliste abisõnade järele ja kelle lause liigub täiesti olenemata värssi skemaatilistest tingimustest. Parima näitena võime tuua Suitsu sonette. Värss ei tee siin luuletajale raskusi ega mõju monotoonselt, täitesõnu ridade algul me enam ei kohta. Näiteks:

All suve kõrge, helge taevaklaasi,  
kuldvihm kus õitena end kukutand,  
rohtaia puude piiratud oaasi  
pailastena me Muusa päevad hukutand.

Neid hõbepapleid sügis veel ei laasi  
ees majakese õnne lukutand.  
Õöviulid õrn käsi pannud vaasi,  
nii seltsib roosidega metsa and.

(„Oaas“.)

Mõnedel, ka parematel autoritel leiame siiski ka täitesõnu värsside algul. Jamb on sundinud mõnelegi sule alla „ja“ või mõne muu sõna. Eriti Ridala on silmapaistev oma „ja“-lausete rohkusega, tema luule on ühe pildi teise kõrvale lükkimine. Tema sonetiridadest algab vähemalt iga kolmas „ja“-ga. Milliseid nüansse annab „ja“-de kuhjamine, selgitagu paar näidet:

Siis tulid äkki sulad, soojad sajud,  
ja huhtusivad talve kõntsast teed  
ja päästsid valla kevadised veed  
ja jäädest vabastasid mered, lajud.

(„Kevad 5“.)

Ja kevadtuuli näitas lipu varras,  
ja püüsed vanad tahtsid parandada,  
ja vette viimist ootis võrgu jada.  
Ja vabuajal seisid mõrrad sarras.

(„Kevadasklid“.)

Siire, mis sonetis seni ainult juhuslikult esines, on eluõiguslikuna vastu võetud. Küll hoiavad üldiselt laused end vastavalt värssile, kuid vanast tervikliku rea nõudest ei saa palju enam juttu olla. Siire lõhub värssi monotoonse voolavuse, tekitades pause rea keskele. Näiteks:



Kisa. Tumm-tumm. Vālgatus. Lōök.  
 Tōrvund öö. Tiib vālgatav. Palu.  
 Halin. Rahu. Hōöguvus. Rōök.  
 Vālkund. Nurmed. Raiesmik. Salu.

Kodu. Süda emade. Kōök.  
 Kartulaid. Sünd. Pōöritus. Valu.  
 Kustus. Tuhmus. Lummutav nōök.  
 Silmus. Hergus. Veristet jalu.

Kahin. Sahin. Ahistav pahin.  
 Rahe. Valkab. Vakatus. Hiil.  
 Karje. Sārin elamustahin.

Naerdaks. Nuuksung. Pidemed-siil.  
 Pilkus. Algus. Külmetus. Vahin.  
 Verdub. Tardub. Tuiskude miil.

### 3. Keel.

Keel, mis järelärkamisaegses sonetis veel kohmakana ja ilmetuna meetrumi liistule oli kistud, saab alles noor-eestlastel hoo ja paindlikkuse. Me ei tunne enam äragi endist venitatud ja ilmetut ütlemissviisi. Isikupärasena ja palju puhtamana ning loomulikumana kui varemalt teenib ta soneti hää keele nõudeid. Ei esine enam kuigi palju eksimusi sõnade nn. atmosfäärilise vastu. Ettekavatsemata sõnakordusi on vähe, sünonüümiderikkus hoiab ära keelelist monotoonsust. Et luule laad on üldse konkreetsemaks muutunud, siis on palju seni ainult proosakeeles tarvitataavaid sõnu sonetti tunginud. Sonettide sõnavara on laienenud ka erialaliste ja murdesõnadeni.

Sõnavara rikastajana murdeist võetud sõnade varal on silmapaistev Ridala. Näiteks:

Päev laskub, ehama jääb õhtu süli  
 ja tüünes lehav meri, rand ja roog  
 kui unes lailatelev öine voog,  
 to viimne ulgumainingite lüli.

(„Suve öö“.)

Aga ka lindude, taimede jt. nimesid on täis mõnikord ta sonetiread:

Siis tulid vesilinnud esimesed:  
eel luiged, kajakad, siis koovid, hahed,  
ristlinnud, vaerid, möhitsed.

(„Kevad 3“.)

Siis tood sa, kevad, omad hõite annid:  
külmõlased, käekaatsad, sinihõllud,  
vilvallikad ja lõhnalised kannid.

(„Kevad 1“.)

Päris lilleaiad toob oma sonettidesse Under, näiteks:

Ah, floksi punapuhmad, astrid lillad,  
Levkoide kähär siid — kõik suland lõhnadesse.

Kui laps ma seisan väravate taga,  
Kus ümber verevad metsviina purpurketid.  
Kui tulukesed leegitsevad kressid,

Georgiinidel kuldkollased rosetid.

(„Aiad I“.)

Roosid, sirelid, hüatsindid, jasmiinid, kirsid jne. kirendavad ta värssides.

Kõrtsi sõnavara ja selle analoogial loodud uusmoodustisi kuhjab Hiir: lidu, lirva, tralling, pummelung, prasseldus, pungar, jõmm, töll-töll, trallitare, trill-trall, vuhv, nolk, töll-töllera, kungelbaal jne.

Saavutatud sõnavara mitmekesisus ja rikkus tõukab mõnda autorit uusmoodustiste otsimisele. Eespool-nimetatud katsetamistendentsid on viinud sõnade lõhkumiseni. Näiteks Hiirel on need dadaistlikud võtted toetust saanud tahtest edasi anda meeoleolu, šlaageri raidatusi juhtmotiivideks võttes<sup>1)</sup>. Ka siin on üks element organiseeriva printsiibina liiga välja tõstetud, mille tagajärjel sonetiline harmoonia on kadunud. Tunduvad ebasonetiliselt sellised sonetivärsid nagu:

Oo, bajadeer, ehh, tu-li-litt, oo, tu-li, ti-lu-lii,  
krambamba-bumba-bambuli, hõi lõmpsiv lidu,  
ah, lirva, li-lu-lii, naer hele kellel linnuprii  
nuttnätskest nohinast...

(„Amulett“.)

Oo, preii, preili Jimmy — balli pummelungi daam!  
Oi, tingel-tangel-tungeldus, hõi, kungeldus, huraa!  
Madaam Fox-Trottki trillib, trallib, — iharuse aam!  
Poiss pergel-mürgel-mürtsutai, tamm-tiri oll-lal-laa!

(„Trill-trall“.)

<sup>1)</sup> Hiirelt saadud andmeil.

„Siuru“ epigoonidel muutus see keelega ja uuendustega ise-  
äratsemine veidrustereni:

Hõng kolletai ja ratsutusil taeva  
loond laskumise hoogu kohe maad.  
Tad kohtamen om pidutsei paraad,  
salk merihunnide ja sõdalasi laeva.

(H. Hunt, „Mo heng“.)

Selle keelelise ebatavalisuse taotlemise kauge sugulane on ka murdes kirjutatud sonett. Sel alal on sulge proovinud J. Kitzberg (Tiibuse Mari), J. Kärner, H. Adamson, A. Adson, J. Jaik ja M. Aleksa. Neist on Adamsoni sonett mulgi, teiste omad tartu ja võru murdes. Murdekeel, mis annab lihtsuse, südamlikkuse ja soojuse kõrvalvarjundi, ei näi olevat päriselt sobiv soneti komp-  
litseeritud ülesehitusvõtetele, tekib midagi vastuolu taolist soneti-  
vormi ja ta keeleliste assotsiatsioonide vahel. Võibolla tuleb see lihtsalt ka harjumatuses. Kuid siiski omapärase mulje jätab kasvõi näiteks Adamsoni järgmine sonett<sup>1)</sup>:

Kes mõistmade sul, liblik, õrnal, valgel  
om siiva lillikirju küllest kakanu  
ja suigupeeniksil su siidiriidi jalgel  
raudvikatise küüdsiss jakanu?

Ku unen lühike mu liblikpäev om lännu  
ja merevaigun lebäp väike kerg;  
parm piriseja palgige om jäänu;  
üits õbesoomus sinust, vilgas särg.

Jalg laine pääle'i usu julgest astu,  
ei julgu käsi pilvist pidäde  
ja vaidlep mõte. vaidlep kike vastu. —

sääl jälle liblik lendap lillitet,  
om elun kajak rinnust läbi lastu,  
ja pövva päev tuup kosutevet vett.

Ilukõla taotlus, mis järelärkamisaegses sonetis mõnikord liiga silmapaistvale kohale tõusis, on nüüd tagasi läinud oma loo-

<sup>1)</sup> Ilmunud: H. Adamson, *Mulgimaa*, lk. 37.

mulikku asendisse. Meid ei häiri enam alliteratsiooni liigsus, vaid mõjub peaaegu ebateadlikult tagasihoidlik assonants:

Me jaoks ei kerkinud see katushari,  
me iluks istutatud ei see hiis.

(Suits, „Armud tarjad“.)

Jääroosi arabeskid akna klaasil  
on tulisinkjad sädemete värvis.

(Aie, „Nokturne“.)

...laest alla langeb valgus särav.  
Taga akna aval õue värav...

(Kärner, „Kohvimaas“.)

„... sest alla vaob aja vaskne kaal!“  
Üksteise vastu tõusvad rahva karjad.

(Visnapuu, „Noor-Eestile II“.)

Harvemini märkame alliteratsiooni:

Siis tulid äkki sulad, soojad sajud...

(Ridala, „Kevad 5“.)

All sirelipõõsa sinetavaid sarju...

(Under, „Sirelite aegu II“.)

See kleit on kapis rippund kaua-kaua.

— Oh, olid kurvad kannatamisajad —

(Under, „Ehtides I“.)

Räuskeelselt kaitstaks kõikjal isikmõnoluste kantsi...

(Hiir, „Ring' tavalik“.)

Niikaua kui eufoonia taotlemine ei ole liialdatud ega mõju kahjustavalt soneti sisule, on ta soneti keele kõlavuse nimel tere- tulnud. Eelmisel sonetiperioodil võisime kohata liialdusi. Kõnes- oleval ajajärgul on aga saavutatud õige tasakaal ja tagasihoid- likkus kõlakaunistustes.

## B. Sisevorm.

### 1. Ühtsus.

Soneti areng on läinud välisvormist sisevormi viljelemise suunas. Sääl, kus formaalsete nõuete täitmine juba iseene- sestmõistetavaks on saanud, võime küsida soneti sisevormilist ühtsust juba selle sõna kitsamas mõttes. Ja tööpoolest, mitte enam lihtne teema piirides püsimine ja loogiline ning paratamatu areng, vaid juba olulisema valimine antud teema jaoks kuulub ühtsuse alla. Niisiis tõuseb soneti veatuse kõrval üles küsimus ta sugestiivsusest ja väärtuslikkusest.

Kui eelmisel soneti õitsengul võisime lugeda õige väheseid ühtsaid ja sisevormiliselt veatuid sonette, siis nüüd on olukord muutunud. Muidugi leidub laitmatute sonettide kõrval ka laialivalguvaid, segaseid ja ühtsuse mõttes mitte-sonetipäraseid. Enamasti on tabanud see saatus noori ja juhuslikke autoreid.

Sonettide ja autorite arv on liiga suur, et jälgida neid ükshaaval. Peame piirduma ainult üldiste märkustega ja karaktersete näidete toomisega ühelt ja teiselt luuletajalt.

E. Enno on tuntud oma sisemise hõõgavuse, sugestiivse meeleolu, tundehämaruse ja helisevusega; luuletuste vorm aga on tal sageli vigane ja puine. Kuigi Enno kaunis palju sonette on kirjutanud, ei ole peaaegu ükski neist ta tuntumate ja paremate luuletuste hulgas. Juba välisvorm on Ennole mõningaid takistusi teinud (olgugi et ta riimimises endale vabadusi lubab). Ühtis, läbimõeldud ja selge nagu ei sobi Enno luulele. Ta sonetid on enamikus laialivalguvad ja sisuliselt hämarad, ilma sonetilise ühtsusetä. Toome ühe juhusliku näite ta hilisemast loomejärgust:

**Ja siiski! ...<sup>1)</sup>**

Ja siiski pead jätma ennast ikka,  
Kas tahad ehk ei tahagi, on see  
Nii kirjutatud meie loomusse,  
Nii jätkame kõik hingekasvu pikka.

Sest saime teises mõttes õnnelikka,  
Tee käijaid, kes ei teagi, mis tee ...  
Kui vaatad vaev, kõik vaikne vaev on see,  
Kui andusid, sest sisu leidsid rikka.

Üks siin, üks sääl, see teise õnne pere,  
See sisu mõttes õnneline salk —  
Sai sest me elu sisu sügav lugu,

Me vaev ja töö, me kasvamise lugu  
Ja rahva templis loobumise palk —  
Kes ial leidis ses end, kallid, tere! —

Hoopis teistele tulemustele jõuame näiteks Underi sonette vaadeldes. Et enamikul neist on teemaks välismaailmaline dekoratiivne kirevus ja armu- või hardusmeeleolu, siis tõuseb loogi-

<sup>1)</sup> Ilmunud: E. Enno, *Kadunud kodu*, lk. 30.

lise mõttearenduse asemele ühtsusenõudena meeoleu ühtsus ja detailide kokkusobivus. Ja Underil on seda sonetiks vajalist ühtsust, hoolimata mõnekordsest väljalangemisest või motiivide vastastikku sobimatusest. Kergus ja küllus, mis esineb Underi noorusea sonettides, voolab üle ta värsside ja loob ühtsa massi mulje; väikesed vead jäävad varju. Vaatleme ühtsuse seisukohalt näiteks ta paljutsiteeritud sonetti „Sinine terrass“<sup>1)</sup>. Selles värvide ja lillede, lõhnade ja õite segus moodustavad punane tüll, purpurrätik, trepi vanad astmed, pudenevad kivid ühtsa meeoleulise konglomeraadi, „mis meeli hämmastab kui õndsus mingi“.

Täis roosa eha sinine terrass,  
Kus punast tülli laotand akendelle  
Ning purpurrätiku mu õlgadele  
Päev loojaminev, kaunilt kustumas.

Kui verev roosikimp veel hõõgumas  
Ta taevas — õde lilledelle,  
Kes armust haiged. Aldis lõhnadelle  
Ma trepi vanal astmel istumas.

Siin halli kivi pudenevas praos  
Nõrk kummel argsi valgeid õisi ajab  
Ja kressid rohu niiskenevas vaos

Kui leegid roomlevad mul üle kingi,  
Ent põõsalt, peenralt lõhnu, lõhnu sajab,  
Mis meeli hämmastab kui õndsus mingi.

Selles luuletuses saab ühtsus, mis saavutatud esiteks detailide kokkusobivusega, tuge teema liikumise kindlast suunast. Pilt õhtusest terrassist ja loojenevast päikesest on esimeses kvataraanis veel üldine ja kauge; järgmises stroofis kordub eelmises toonitatud taeva värvus tugevamana (roosa — verev; akende asemel kõneldakse lilledest, „kes armust haiged“; luuletaja ilmub juba vanal trepiastmel istuvana, ise „aldis lõhnadelle“. Tertsettide pildid on pärit päris lähivaatlusest, silmad on langedanud otse jalgade ees kasvavatele lilledele: kummel kivipraos, kressid üle kingade. Siis tuleb lõpus korduvalt tagasi lõhnademotiiv, mida kohtasime juba nelikute lõpul, meeoleulise, kokkuvõtva puändina.

<sup>1)</sup> Ilmunud: M. Under, *Sonetid* 1—2, lk. 12. M. Under, *Sonetid* 3, lk. 17. G. Suits, *Eesti nüüdislühivika*, lk. 96.

Suitsu komplitseeritud ja tuumakate sonettide ühtsus on teist laadi. Temal ei ole niivõrd tähtis mosaiik-motiivide kokkusulavus kui sõnadetagune mõtte- ja meeleolu-pinge. Äärmine ökonoomia ja väljapüüdmine finessideni iseloomustab tema sonette. Kui kindel on Suitsu sonettide seesmine struktuur ja kui tihe ning kokkusobiv nende motiivistik, näidaku „Rooside elegia 1“<sup>1)</sup>:

Käes käsi samu teid me ikka käinud  
rohtaias oleme keskpäevi neil,  
kus roosid valged hõogel õitsma läinud  
ja lõhnad raskeks keetnud päikseleil.

Ei kaunimalt me paindund oksi näinud  
veel olnud õitsmisest neil aia teil.  
Ei kõnelda, ei pilku pöördä täinud  
sest uimast, üksi aimatavast meil.

Nii helgelt õnne, magust valu läitis  
tumm õite ärdus, südameid meil täitis  
kui ohvri hõõgmine, kui palve uhk.

Kui esimesi õisi tuule puhk  
siis varistas, ihk tundus imeine:  
üksteise armus ärapillamine.

Ridala sonetid on enamikus välisnähtuste asjalikud kirjeldused. Teema ühtsus ja kohati igavuseni viiv järjekindlus on neile omased. Plastilisus ja sonetiline teemakäsitus tagasipöördumiste ja tõusudega on Ridalale võõraks jäänud, hoolimata ta klassilisest välisvormi puhtusest.

Alle sonettide ühtsust mõrastab lahkukiskuvate motiivide sissetoomine. Kärneri sonetid on ühtsuse mõttes kaunis ebata-sased; kõrvuti laitmatute paladega kohtame laialivalguvaid. Reimani konstrueeritud ja ülepingutatud stiil toob nii palju lahk-motiive, et niikuinii uduine elamuse ja teema ühtsus kaotsi kipub minema. Hiire sonetid on nagu mõtete-valangute juhuslikud illust-ratsioonid. Kohati on nad paigaltammuvad, kohati aga katken-

<sup>1)</sup> Ilmunud: G. Suits, *Tuulemaa*<sup>1</sup>, lk. 77—78. G. Suits, *Tuulemaa*<sup>2</sup>, lk. 99—100. G. Suits, *Ohvrisuits*, lk. 105—106. G. Suits, *Eesti nüüdislühivika*, lk. 43—44.

dilised mõista-andmised. Sonetipärase tavalise ühtlase ning rahuliku voolamise asemel on säääl särtsukat siia-sinna raiumist (ja ka pihtalöömist). Soneti seesmine käik on mitmeti murtud, motiivistik ei ole paratamatu, vaid sageli ülepingutatud. Hiire sonetid on ühelt poolt tüüpilised siurujärgse aja allakäivale sonetile, teiselt poolt on nad uuendusi-taotlevad rangena tunduvais vorminõudeis. Näiteks sonetis „Naera, bajazzo!“<sup>1)</sup> on ühtsus ainult üldises meeleolus ja teatud-suunalises piltide-hoos. Hoolimata detailide komistusest ja mõttearengu puudusest ning segipaisatusest mõjub see sonett siiski kuidagi ühtsana. Kuid see sisevormiline käik, mida soneti välisvorm scodustab, jääb justkui õhku rippuma. Oleme õigustatud küsima, miks see aine ja niimoodi väljendatud elamus on nõudnud just sonetivormi.

Oo, naera, bajazzo, narr, mängi meil lõbustusrolle!  
 Mis hooli meil elust — aeg viivuke viibida siin!  
 All naljuri naeru meid kantseldab särisev viin,  
 teeb muretus targaks ka mõtisklus-tõbiseid lolle!

Joo kaasa, bajazzo, tee nalja! Siit manitsuskolle  
 sa naeruga kõrveta, nätskeks neid leotand piin.  
 Las nukrutseb, vingub triangel, gitarr, tamburiin,  
 me oleme rõõmsad, ei kurbusel tasu me tolle!

Me lõbu ei kitsenda tshekid, ei keeldumismorm!  
 Me lõplikult vabad moraalide moori idüllest,  
 on jumalaks täna meil tärisev esitusvorm!

Eks naera, bajazzo! Et olgugi arvutuist lüllest  
 teeveered garneerit — me tralling on rõõmude torm,  
 ilm väntsutet liigagi tapluste verimäng-müllest!

## 2. Kaheosalisus.

Murdekoht soneti kvaträänide ja tertsettide vahel kuulub noor-eestlaste ja siurulaste sonetis selle põhilisemate tunnuste hulka. Murdekoha nõudest on teadlikud olnud vististi kõik autorid. Vahepeäl toimunud luuleareng ei takista enam nelikute ja kolmikute eri-ilmete loomupärast avaldumist. Siiski on murdekoha küsimuse lahendanud üks autor õnnestunumalt kui teine.

<sup>1)</sup> Ilmunud: E. Hiir, *Meeri Maria Mari*, lk. 37.

Underi siuru-aegsed sonetid — loodusluule koos armastusmotiividega ja vastupidi, minavaatlused värvika ja pillava looduse taustal, loodusnähtuste projitseerimine oma minasse — on juba sisuliselt piiridest ülevoolavad. Underi sonettides tajume enamasti pehmet, teravalt piiritlematut langemist eel- ja järel- lauluks. Meeleoluline element on toodud kirjeldavasse nelikuteossa (juba hüüumärkide rohkus on iseloomustav) ja kirjeldav detail lööb veel soneti lõpuosas. Murdekoht muutub sisuliste tingimuste tõttu ähmaseks, vaevalt-aimatavaks. Siiski esineb üldiselt nelikuis laiahaardelisem ja objektiivsem kirjeldus, kolmikuis murdub see tunde väljendamiseks või selle toonitamiseks mõne värvikama detaili kaudu. Mõnikord muutub kirjeldus võrdlemiseks autori minaga. Näiteks:

Merilind <sup>1)</sup>).

Kuis luksub haledust su väike, valge rind,  
Sul tiivalöögis igatsuse kiirus —  
Nii lendled kerges, graatsilises tiirus,  
Sa punanokaline merilind.

Eks lohuta sind mere peegelpind,  
Mis hõõgub päiksemantli roosas viirus,  
Ta poole pilved kumardavad küürus —  
Eks meelita ta ilu, lind, ka sind!

Kuid sina igatsed nii inimlikul häälel,  
Et minu igatsuski pääseb valla  
Ja matab südant nukrustuse alla,

Ning kurgus pisarad... Nii ärdal meelel  
Kui saaks kui merilind ma üle niidu  
Ka saata oma haleduse hüüdu!

Sageli tekib murdekohal vaheldus staatilise ja dünaamilise vahel. Esiosa on muutumatum, raskelt-liikuvam, aeglasem; järgosa aga liikuvam, jõulisem, paljudel juhtudel sisaldades tegevusmotiivi. See võib olla ka ainult kirjeldust elustav detail (näiteks sonetis „Kuuvalge“: „Kui unelm ilusam siis ilmub kuu ...“). Kui tegevusmotiiv on varjatult esinenud nelikuis, saab ta kolmikuis tähenduslikuma hoo:

<sup>1)</sup> Ilmunud: M. Under, *Sonetid* 1–2, lk. 25. M. Under, *Sonetid* 3, lk. 32.

Lahkumine <sup>1)</sup>.

Ja hellusime ikka hellemaks  
 Ning pisarpär'endus kui kallis aare  
 Meil säravana ehtis silmapaare:  
 Kui ühest rinnast nutsime, me kaks.

Siis tuba kustus, mustus hämaraks,  
 Ju õhtuvarjud täitsid aknakaare —  
 Nüüd pidin jätma oma õnnesaare —  
 Miks olin loodud ikka lahkujaks!

All tuulepuhang vastu võttis meid,  
 Ta tõstetuna sulle jalgu jäid  
 Mu hõlmad nagu hõlbind linnu tiivad.

Me külmaargadena kallutime päid,  
 Kui tõusis vihur; rõhutuna teid  
 Jalg astus neid, mis õnnest cemal viivad.

Mõnikord on ka nelikute ja kolmikute vahel natuke aega möödunud. Tekib vaheldus: siis — nüüd, mis isegi ajavormi vahetusega on märgitud (nelikud minevikus, kolmikud olevikus).

Ridala looduslüürika on Underi omaga võrreldes kainem ja objektiivsem. Tema loodud kevade-, suve-, õhtu-, mere- ja külade-pildid ei ole samuti hästi jagatavad kahte ossa. Ometi on nendeski märgata murdekohta. Nelikuis on maastiku, loodusnähtuse või mõne tegevuse kirjeldus, kolmikuis muutub see intensiivsemaks, võtab meeleolulise varjundi, kiireneb ja saab tähendusrikkamaks. Mõnes sonetis järgneb kirjeldusele pool-seletav, pool-võrdlev järel-laul, näit. „Luikedes“ <sup>2)</sup>:

Päev raugab külmalt kevad-halli uttu,  
 mis mähib taevaid, kaugeid vesi, maid;  
 veel haimab mõni mets ja kivisaid  
 ja öine kahu, pime jõuab ruttu.

Siis kuuled äkki nagu lapse nuttu,  
 see kostab pilvilt, mere seljalt vaid,  
 kus mustab sinav vesi, jääne laid.  
 Jääd kuulatama öösist halajuttu.

1) Ilmunud: M. Under, *Sonetid* 1—2, lk. 39. M. Under, *Sonetid* 3, lk. 50.

2) Ilmunud: V. Ridala, *Kauged rannad*, lk. 57—58. *Vikerkaar II (1923)*, lk. 163. G. Suits, *Eesti nüüdislüürika*, lk. 82—83. Jne.

Need — luiged kaugel väina ajujäääl,  
kes härkisid kesk külma vaikust, und,  
need nende kaeblikkurvad hüüud sääl.

Ja meele valdab jube kahju tund:  
on nagu halaks inimelik hääl  
kesk ööde öudu, vastu võigast lund.

Kuna kahele eelmisele luuletajale oli loodus elamuse põhituumaks, siis Kärnerile on looduspilt enamasti mõne inimliku elamuse avaldusvormiks, vahel ainult dekoratsiooni. See asjaolu laseks ainet sonetikohaselt hästi jagada: laiem kirjeldus ja sellele järgnev elamuse või mõtte värsistus. Säärane ongi Kärneri aja- ja armulaulude ülesehitamisviis. Kuid alati ei jagune Kärneri sonetid puhtalt ja õigel kohal. Murdekoht, millel aines eneses eeldusi ei puudu, jääb ähmaseks. Ainult mõnel korral saame ka teravama murdumisnurga. Näiteks:

#### Eelkevad II <sup>1)</sup>.

Nüüd päri Maarjapäeva päikest läände pöörnud tuul:  
puul pungad paisuvad kui neitsi nisad piimast;  
jõed, visad enne voolama, jääd heiten viimast,  
näed, vara lainten vahutavad, juba märtsi kuul.

Päev läbi lõõrib, kõõrib kõrgel lõokese huul,  
puul räästas vilistab — oo, jumaline muusik!  
Õhk sine värvidest, lööb rohetama kuusik,  
rõhk kadund näärpäine külan, tanumite suul.

Ka sina, inimene, kauge vaenuline hing,  
maan porin rabelev, saand venna veren tõpraks,  
taas tuled lähemalle tahten olla sõbraks.

Ma täna, millal lahti elu aineline ring,  
rind paisund päikesest, verd juuen taeva piimast,  
sind valmis sülelema, esimest ja viimast.

Suitsu sonetid jagunevad kõik murdekohal. Tema varasemais sonettides sisaldavad nelikud ülesvõtet mõnest elumomendist; kolmikuis dramaatilise pinevusega meeleolu laheneb või ära-

<sup>1)</sup> Ilmunud: J. Kärner. *Aja laulud*, lk. 26.

tab mõtisklusi. Et Suitsu hilisemaise sonettidesse ilmub rohkem sündmustikulist elementi, siis on murdekoht sündmustiku käänu kohal. Seejuures võtavad kolmikud kiirema hoo ja sümboolsema varjundi. Näiteks:

**Mahajäetud mõis <sup>1)</sup>.**

Loal komandandi üle keeldud raja,  
Vahtsõdur sammub, tarretab kui hark.  
Kriitvalge, laadi lossi herrasmaja.  
Hallihmjas päev ja varisemas park.

Ekspressid. Näitusele viia vaja  
kunstvara, mida kaarind uhke ark.  
Teistsugune vihmkuues korraldaja  
kui majoraadi valitsend monark.

Kesk mahajäetust unistus Canova,  
Kui Venus valem marmorisse suletud.  
Peenmagusana üle kadutoova

murd-aja vaatab. Murda juletud  
öös sõrmituks kuldtassi hoidnud käsi.  
Kuid ilu naeratamast sest ei väsi.

Alle sonetid haaravad laia ala: süngetonilised looduspildid, pargi ja surnuaia motiivid, armuelamused, nägemused Hamleti varjust ja Egiptuse jumalustest jne., kuid ainekäsitus on kaunis ühetaoline, vastupidiselt Suitsu käsituslaadile. Alle näeb läbi dekoratiivistava prilli, ta ei loobu nn. pildilisest käsitusviisist. Kolmikud eralduvad nelikuist tal intensiivsema ja meeolukama pildistiku poolest. Mõnikord on kolmikud ka isiku lähedasemad, otsesemad. Näiteks „Hamleti vari 3“ <sup>2)</sup>:

Taas horitsondi verivööt kui haav  
on saablihaljal mere teral kummund,  
taas kitsad sünged tänavad on tummund  
ja ajuti vaid eemalt kostub traav.

<sup>1)</sup> Ilmunud: *Ilo IX*, lk. 9. G. Suits, *Kõik on kokku unenägu*, lk. 155. G. Suits, *Aastate aknal*, lk. 131.

<sup>2)</sup> Ilmunud: *Ilo I (1919)*, lk. 8. A. Alle, *Üksinduse saartele* <sup>2)</sup>, lk. 37, J. Kärner, *Eesti uuemad luuletajad*, lk. 101.

Taas unelm valeöine saagaks saav  
 su varju minu teele ette lummund.  
 kun müüritühemed ja võlvid ummund  
 ning kantsijalga piirav vallikraav.

Ei ealgi vist pääse hingevaevast:  
 taas üles keedab unaruse laukest,  
 mis üle parda heitsin elulaevast!...

Kui jaanivaglad kolba silmaaukest,  
 nii vaatvad tähed väävlihalist taevast,  
 ja värin jooksis läbi papliraukest...

Reimani sonetid kubisevad kunstlikest ning keerukaist sõna-  
 figuuridest, elamus kaob fraasiliste ilutsemiste taha. Üksikute  
 piltide väljateritamine, mis Reimanil tavaline, ei soodusta teema-  
 arengus selgust ega ülevaatlikkust. Nii on murdekoht vaevalt  
 märgatav juba käsitlusviisi tõttu. Enamasti langeb soneti järg-  
 osas rõhk isiklikule või lihtsalt teiselaadilisele elamusele. Sää-  
 l, kus looduselevusele järgneb armastusmotiiv, on murdekoht tera-  
 vam. Näiteks „Intermezzo“<sup>1)</sup>:

Kuu hõbemuusik sulas öisel sinivõlvil  
 ja võlus sädelusi samettüünel veel  
 ja halapajud täheunde looris eel  
 ning hergas vastukajas kaste teemantkülvil.

Kui päikse kajastusi eha purpurteel  
 kuu muinasjutt meid kandis valgeil kalda nõlvil.  
 Ning sala avas altar hõhkuv kuldseil pilvil,  
 me hinged kihlas päike oma surma leel.

Täis õnne kurbust ütlid, ehavanik pääs:  
 „oo viivime veel omis unistusis vähe,  
 kui saaks nii süüta kõrgel igavese tähe!“

Ja kirgastas me hinged arad ilu ääs:  
 kui õde vend me palvetime käsikäes  
 ning kaduvus siis pani ühiskrooni pähe.

Visnapuu pühendussonettides puudub murdekoht. Tema  
 meeoleu-, loodus- ja armastuslaulud jagunevad peaaegu kõik  
 ühetaoliselt: kirjeldusele järgnevad pöördumised jumala, naise

<sup>1)</sup> Ilmunud: R. Reiman, *Vaikus*, lk. 51.

või ei kellegi poole. Vahe on intensiivsuses ja pateetilisuse astmes, teinekord ka vaatenurga muutmises väliselt kirjelduselt tundmuste otsesele hüüatusele:

**Mu hingen <sup>1)</sup>.**

Mu hingen sala laulab valu keel.  
Ei voola laulu mühav joa,  
Ei meeled luulesiidi koa.  
Kõik kannab ära aja ahne neel.

Umbjärve osjusse maet on mu meel,  
Raudnõges kasvab ümber toa.  
Sääl vilet lüüa saanud loa  
Ei ole rõõmu kuldsed pillid veel.

Oo, võrengud! oo, mustad hauad!  
Oo, roostest läbi puret rauad!  
Mis salad tungid raske surve ail!

Mil tuleb tund, et kõik, mis hingen  
Kui joa alla langeks mühinal  
Ja rõõmud vilet lööksid ringen.

Vaatlesime tähtsamate noor-eestlaste ja siurulaste sonette. Murdekoht, olgugi ebamäärane, leidis kõigil. Kaheosalisus põhjenes nii ainekul, käsitusviisil kui ka kolmikute ja nelikute erineval riimi-järjekorral. Siuru-ajale järgnevatel noorpoetidel ähmenes aga murdekoha-nõue nagu muudki klassilise soneti tunnused. Vabam, aga ka saamatum vormikäsitlus tähendas soneti seaduste lõdvenemist. Muidugi ei tarvitseks see tähendada veel kirjandusliku väärtuse langust, kuid juhuslikult on see siiski nii.

Kuigi üldiselt ei anna kõnesoleval ajajärgul domineeriv meeoleu-sonett oma ebamäärasuse tõttu väga selget murdekohta, siiski on kaheosalisus nüüd palju tundavam kui järelärkamisajal: nelikud on kirjeldavamad, kainemad, objektiivsemad, staatilised, tertsetid seevastu subjektiivsemad, väljenduslikumad, dünaamilisemad.

---

<sup>1)</sup> Ilmunud: H. Visnapuu, *Jumalaga Ene*, lk. 68.

## 3. Tõusud.

Kui eelmisel ajajärgul võisime märkida sisulise pinge tõusu kvaträänide lõpul ainult mõnes sonetis, siis on käesoleval ajastul ka siin olukord paranenud. Ometi ei saaks me kuidagi oluliseks pidada praeguses eesti sonetis teema kulmineerumise nõuet 8. reas. Tõusust ei saa nelikute lõpul erilist juttu olla meie üsna häädeski sonettides. Tähtis on ainult, et pinge esimese osa lõpul ei lange ja et nelikute viimased värsid lõpetaksid ümmarikult soneti esimese osa.

Vaatleme näiteks Underi sonettide nelikuid:

Ju toomehelbed jätvad jumalaga  
Ja sirelite õitseag on käes:  
Kõik pungad pakatavad täies väes,  
Kõik põõsad sinetavad maja taga.

Ja ööseti nüüd ei ma enam maga:  
Mu süda õhetab kui hõõguv ääs —  
Ah, sirelite õitseag on käes!  
Kuis võiks ükskõikne olla ma ja vaga!

(„Sirelite aegu 1“.)

Siin näeme üsna vastuolulisi tendentse. 7. värsis korratakse juba eespool-õeldud rida „ah“-ga ja hüüumärgiga varustatult. Värsiga „Kuis võiks ükskõikne olla ma ja vaga!“ on saavutatud meeleoluka suhtumise kõrgpunkt. Kui aga võrdleme nende kahe viimase rea uudsust ja väljenduslikku jõudu, siis näeme küll langevat joont: 7. värss on 2. värsi kordamine ja 8. on juba eelõeldu ümberütlemine.

Ridala nelikuid veab edasi ajaline areng. Näiteks „Kevadesonettides“ kujutatakse kevade tulekut: alguses sulad, marud, jääminek, siis õied ja lõpuks mesilased. Teema kulmineerumisest ei saa sel puhul suurt juttu olla. Kokkuvõtlik nelikute lõpetamine on küll seadusepärane, aga väljenduspingelt mõnikord laskuv ja asjatu:

Jo taltunud on kevadised marud,  
sest ammu läinud viimsed lumed, jääd;  
vett, loikusid vaid alangutel näed,  
ja kuivaks läävad väljad, karjaarud.

Ja valla avatakse mesilaste tarud,  
 kui haljaks löövad künka veerud, mäed  
 ja saavad viimaks soojad ilmad, hääd.  
 Siis kevadet sa vastu võtma varud. (,Kevad 7“.)

Kõige tõusvajoonelisemad ja ettekavatsetuma lõpuga on Suitsu nelikud, sisaldades ka ilmekama ja olulisema või lahendava motiivi. Näiteks:

„Me jaoks ei kerkinud see katushari,  
 me iluks istutatud ei see hiis;  
 tornkambrist aiani kõik tekkind siis,  
 me kapteni kui hurmand armu tari.

Kuid asjata on põõsais valmind mari,  
 kruus jalgteil rabisenud rehapiis:  
 läind merele taas kapten põlves priis.  
 Nüüd S a y l o r s H o m e ' i s õndub pikk kui vari.“  
 („Armud tarjad“.)

Kokkuvõtvalt ei saa nelikute tõusu kohta mingit kindlat otsust teha. Kahtlemata on autorid sellest nõudest teadlikud olnud, kuid erikisi saavutisi sel alal meie sonett ei paku. Kirjeldav nelikute osa oma neljakordsete riimidega on teinud soneti kirjutamise juba niigi raskeks; tõusude õige jaotamine kipub ikka nagu tagaplaanile jääma.

Võrreldes nelikute tõusuga on palju selgem ning tugevam tõus soneti lõpul. Puändinõue on kahtlemata kõige olulisem sisevormi tunnustest. Ajaloo vältel aga on sel täita olnud kord suurem, kord vähem osatähtsus. Teame epigrammilise ja ülepingutatud puändiga sonette eriti nn. galantse lüürika ajastust; sonett ise oli siis ainult pääle- või juurde-ehitus osavalt väljamõeldud vaimukale puändile.

Järelärkamisaegses sonetis tähendas puänt, nagu nägime, kaunis vähe. Nii saksa romantikute eeskujud, millele meie sonettide algupära tagasi viib, kui ka meie oma luule tasapind ei mõjunud soodustavalt puändi arengule. Noor-eestlaste ja siurude sonetis on puänt täielise eluõiguse saanud. Iga autor lahendab selle probleemi aga vastavalt võimetele ja kalduvusele isemoodi.

Underi sonettide ekstaatiline elu- ja ilujanu ja ta kalduvus metafoorsetele asekujutelmadele määrab puändi iseloomu. See

pole mitte mõistuslik kokkuvõte või sügavamõtteline tarkus, vaid tundmuslik, ilmekas, sageli metafooriline detail. Vaadates ainult ta sonettide lõppvärsse, ilma et sonette endid tarvitseks nähagi, peame eelõeldut kinnitama: „Nii raske üksi kõike ilu kanda — / Kuid sind ei ole siin, et teda sulle anda“ („Sirelite aegu“), „Kui saaks kui merilind ma üle niidu / Ka saata oma haleduse hüüdu!“ („Merilind“), „Oh, võluv armuaar, / Kuis küll su lämmastavat küllust kestan!“ („Ehtides 2“), „Las loen su silmist kaunist, julget pattu!“ („Sina ütled 1“) jne. Katsudes määrata lõppvärs-side suhet kogu luuletustega, näeme sonetis peaaegu alati gradatsioon. Viimasena avaldatud motiiv sisaldab aga mõnikord pööret ka hoopis uude suunda. Underi hilisemate sonettidega võrreldes ei ole puändi sümboolsus veel kuigi kaugele arenenud, kuigi teatavad sugemed ei puudu. Siuruaegse Underi puänteerimiskunsti ühes ta pahede ja voorustega illustreerigu sonett „Ekstaas“<sup>1)</sup>, kus elujanu, rõõmu ja ilu joovastus luuletuse lõpul kõrgendatakse surmamõistetute eluahnuseni:

Ah! toredaim on elamine maine  
Ja vägev vere surematu püüd,  
Mind võidab Rõõmu ihar, hõiskav hüüd,  
Ei iial olnd ma kaaluja ja kaine.

Ju jalgel maas kui kähar vahuline  
Mu kleidi valkjasroheline siid,  
Ja kahisedes langevad kõik rüüd,  
Sest riidetult on siiski kaunim naine.

Miks lõhnab ka nii helgelt heliotroop  
Ja sinab hämarus kui muinaslugu! —  
Ah, mina olen juba seda sugu,

Et iga meel mul iga ilu joob.  
Nii ahnelt tühjendan ma elulaeka,  
Kui surmamõistetute — kel vähe aega.

Suitsu sonetid on puänteeritud pisut teisiti. Juba üldiselt on nad mõistuslikumad või dramaatilisemad. Nendes sonettides, kus mingi tegevus soneti käiku kannab, lahendab tegevusemotiiv ka soneti lõpupöörde. Näiteks:

<sup>1)</sup> Ilmunud: M. Under, *Sonetid*<sup>1—2</sup>, lk. 22. M. Under, *Sonetid*<sup>3</sup>, lk. 29. G. Suits, *Eesti nüüdislühirika*, lk. 97—98.

Ootamatused <sup>1)</sup>.

Õrn, häbelik su hing mu poole huljus —  
 kui teise't rannalt suudlesin ma sind.  
 „Pead enam, enam armastama mind!“  
 sul arm ja hirm ja uhkus silmist suljus.

Kuid poolikkuse õud mu südant muljus,  
 ei jumalate urja maitsnud rind.  
 Kurb üksildus nüüd oli huulte hind  
 ja meeltes kõlas kadumise kuljus.

Sa surusid mu kätt siis sõnatult  
 ja läksid: paistsivad su kitsad pihad,  
 su siniloor maiõhtu kulla seest.

Sääl äkki nool, ei tea kust, trehvas meest  
 ja teine neidu: lõkendasid ihad  
 meil uuteks kallistusteks ootmatult.

Enamasti on Suitsu soneti lõpuvärss aga rahulik, harmoonilisuse poole kalduv. Seepärast jätavad Suitsu sonetid hoopis lõpetatuma mulje kui Underi omad, nad on sonetilisemad harmoonilisuse ja rahuliku tagasihoidlikkuse kõrvalvarjundiga, kuigi meeolult pinevamad. Nendes ilmub kõige puhtamal kujul ka see põhiliselt sonetipärane vahekord aine ja vormi vahel: ülekeev tundmuslikkus ja mõistuslik vormikindlus.

Ridala asjalikkuse poole kalduvas loodusluules ei paista puänt silma ei oma sümboluse ega ilmekuse, ei sügavuse ega meeolulisusega. Sageli kasutatakse lõppvärssi paralleeli tõmbamiseks enese ja kirjeldatud pildi vahel või lihtsalt protokollitakse meeolu. Nii kohtame tal sääraseid lõpuvärssse, nagu: „jo tunnend uue aastaaja alge“ („Kevad 4“), „mis valdab vere, närvid, meeled, vaimu“ („Kevad 6“), „mis meelde ümber kujub sala lõngu“ („Kevad 9“), „see hurmab südame, sest sulab meel“ („Suve öö“) jne.

Alle ütlemisviis on üllatuslik. Pildid, millega ta oma sonette lõpetab, on teravad. Kuigi neil pole sümbolset kandepinda, lõpetavad nad soneti üllatuslikult. Näiteks:

<sup>1)</sup> Ilmunud: *Noor-Eesti 1910/1911*, lk. 13. G. Suits, *Tuulemaa* <sup>1</sup>, lk. 65—66. G. Suits, *Tuulemaa* <sup>2</sup>, lk. 84—85. G. Suits, *Ohvisuits*, lk. 88—89.

Apis<sup>1)</sup>.

Kui unne vajunud on öösel sfinksid,  
Tot ibispääne, Isis ja Serapis.  
Neil ohvrid altaritel rikkad kinksid.  
Söüb mälu inisedes Jumal-Apis.

Näeb und, et lillevihmas, sarvil pärg  
teel mööda ta timpaani, flöödi helidel  
ja kehastud tas Raa-Oziris-härg,  
musttuhat põrmus rahvast Niili veel.

Järk järkult tärkvad mälus kujud vastsed:  
ta mõrsjad-mullikad ja söödid kastsed,  
ja elu lõas siin, kus põhusasis isted.

Siis valu kubemes ja ristluis pisted,  
kus preester jalaga tal eile virutas,  
et ehtes sõnniku end sirutas.

Ülejäänud autorid ei lisa palju puändi-käsitlemisele. Visnapuu, Semperi, Kärneri, Reimani, Enno, Jaigi, Hiire jt. sonetid sisaldavad samasuguseid arusaamisi puändist nagu eelkäsitludki. Puänt on kas ilmekas detail sümboolse kallakuga või ilma, harmooniline lõpplahendus, ekstaatiline hüüatus või lihtsalt kokkuvõtlik märkus. Igal juhul võime aga konstateerida teatud gradatsioon; kõikides sonettides märkame puänteerimispüüdu, kuigi mitte oskust ja õnnestumist.

Koos nelikuteosa kulminatsiooniga moodustab puänt kahekordse tõusu harmooniliselt jaotatud languskohtade ja pauside vahel. Harva aga on käsitletaval ajajärgul neid sonette, kus mõlemad tõusupunktid oleksid veatult läbi viidud ja kõik teisedki žanrinõuded silmas peetud. Päris mustersonetti ei ole esitada, küll aga terve rida — vähemalt meie kirjanduses — sellele lähenevaid.

## C. Sisu.

Küsimus aine sonetipärasusest ja sisu sonetilisest hoiakust on väga komplitseeritud, peaaegu lahendamatu. Kuipalju

<sup>1)</sup> Ilmunud: *Siuru I*, lk. 39—40. A. Alle, *Üksinduse saartele*<sup>1</sup>, lk. 11. A. Alle, *Üksinduse saartele*<sup>2</sup>, lk. 12. G. Suits. *Eesti nüüdislühirika*, lk. 193.

on sonettide sisus vormi poolt kaasatoodud, on raske ütelda. Me saame ainult tähendusi teha selle kohta, mis sonettides kuju on leidnud.

Järelärkamisaegse sonetiga võrreldes on noor-eesti ja siuru soneti sisuline ulatus suuresti laienenud ja osalt täiesti muutunud. Isamaalist teemat käsitlevad sonetid puuduvad nüüd sootuks, pea-aegu kadunud on ka juhuluuletused, kui arvestamata jätta Visnapuu kolm „Noor-Eestile“ pühendatud sonetti. Paroodiline ja epigrammiline sonett, mis eelmise ajajärgu lõpul vaevalt ühe esindaja pakkus, on nüüd pisut paisunud. Paroodiaid pakuvad kaks autorit — A. Kitzberg (Tiibuse Mari) ja K. A. Hindrey. Epigrammist ilmet on tervel real Hiire sonettidel. Toome siin näitena ühe Tiibuse Mari paroodia Underi sonettidele:

#### Sõda <sup>1)</sup>.

Noid undrukid, mis lõppeda ei taha!  
Kuis otsva nende kandmi minu käe  
Ent tagasälä esi ma ei näe —  
Et saas na rutembide niudilt maha.

Sest kirbu söövä kirivätses naha,  
Üits igävene ädä egä päe,  
Ja puibrest uimatses na ka ei jäe —  
Ent täämbä ma na äävitada taha!

Ja tulega! Ei enämb ma ei jätä.  
Kik kõrvetan na vällä särgi seest,  
Joht viimätse kui poja, saab sis nätä,

Kas vaivava veel minnu, vai mu meest.  
Ahah, jo saive sõlme puha valla,  
Nüüd teemi noile tuli ännä alla!

Sonett pilke- ja võitlusvahendina pole meil ei sel ajajärgul ega hiljemini levinud, mõnd üksikjuhtu arvestamata. See soneti

<sup>1)</sup> Ilmunud: A. Kitzberg, *Tiibuse Jaak, Tiibuse kirjavahetus*, lk. 93—94.  
A. Kitzberg, *Tiibuse Mari ajalikud laulud*, lk. 7.

algaegadel ja mujal nii tuntud liik on meil üllatavalt väikesearvuline.

Looduslühiriline sonett, mis varemalt oli kuivana ja proosalisena asjatult juuri katsunud ajada, puhkeb nüüd täielisele õitsengule. Underi, Ridala, Kärneri, Jaigi ja paljude teiste looduslühirika on avaldatud sonetivormis.

Ka armuelamused on saanud noor-eesti ja siuru sonetis vabama hoo ja laiema käsitluse. Sensuaalsus, mis varemalt oli täiesti tundmatu, pühitseb võitu Underi, Alle, Kärneri, Visnapuu jt. toodangus. Aga ka Suitsu, Reimani jt. õrnemad ja sügavamad tundetoonid on värvingult hoopis erinevad eelmise generatsiooni omadest. Nagu teame, on armastussonett üks tähtsamaid soneti ürgliike ja maailmakirjanduses kõige arvukam. Meil on armastussonettide arv suhteliselt siiski kaunis väike.

Novellitaoline, sündmustikuline või ka lihtsalt mõnd olukorda, asja või isikut kirjeldav sonett pole just eriliselt tugevasti esindatud. Suits, Alle, Reiman, Hiir jt. pakuvad küll sündmuse (millel on sümboolne tähendus) või olukordi kirjeldavaid näiteid, kuid puhas portree- ja novell-sonett puuduvad.

Ka mõttelühirika, mis armastab soneti loogilist ja selget ülesehitust, on kaunis vähene. Selle asemel domineerib meeoleuline element. Sest ka nn. usuline sonett, mis omal ajal näit. saksa kirjanduses õitses, on meil täiesti tundmatu.

Noor-eestlaste ja siurulaste sonetis hämmastab meid õhtu- ja öömotiivide rikkus. Umbes kolmandik kogu toodangust on sihitud öö-päeva pimedamale, seega meeolelukamale poolele. Suurim õhtumotiivide laulik on Under oma värvikirendusest hoolimata (pooled ta sonettidest sisaldavad õhtu- või öömotiivi). Öölaulikuks võiks nimetada Reimanit (ta 47 sonetist on öisi ligi 30). Aga ka Allel, Suitsul, Ridalal jt. on märgatav öömotiivide ülekaal. Mitte ainult motiiv, vaid ka selle esitamiskiis seab autoreid ühise uusromantilise voolu külge. Näiteks õhtutaeva värviskaala on eredam kui kunagi varemalt või hiljemalt, ta on isegi teatud-suunaliselt sarnane. Nii on Alle päikeseloojangu võrdluskäsitlused purpur ja veri, Underi toonid on punane, kuldne, kollapunane, roosa, Suitsu jalutajad paistavad „maiõhtu kulla seest“, Visnapuu on „ümber purpurlise õhtu mahe toon“, Reimanil lõõmavad metsad kullas, eha on purpurne, „verikiired nutavad“ jne.

See värvilisus, meelte-erksus ja tunnete küllus ühendavad päämiselt siuru autoreid, aga ka nendele eelnev koolkond ja nende epi-  
goonid liiguvad selles romantilise põhitooniga õhtuvalguses.

#### D. Kokkuvõte.

Kui järelärkamisajal võisime näha võrdlemisi suurt vormi ühetüübilisust, siis noor-eesti ja siuru sonetivormis on märksa mitmekesisemaid sugemeid. Nelikuis on asetus enamasti sülliriimiline, harva ka ristriimiline. Kolmikud on riimitud mitut moodi, väga sageli tarvitatakse ainult kahte riimi. Tähelepandavam esindus on skeemil *cde dcd*. Mõni autor kirjutab teadlikult naisriimidega, muidu vaheldub meesriim korrapäratult naisriimiga. Jamb on peaaegu ainuvalitsev meetrum (harva ka daktül). Värsijalgade arvus esineb ajajärgu lõpu poole kõikumisi. Siire on eluõiguslikuna sonetti vastu võetud. Värsi mitmesse lausesse murdmise alal on äärmuslikke katsetusi. Keel on puhtam ja sõnade-rikkam kui eelmisel ajastul. Eufoonias on rakendatud assonantsi rohkem kui alliteratsiooni.

Sisevormilised tunnused on puhtamaks ja selgemaks muutunud. Sonetiline ühtsus on suurenenud. Murdekoht on enamasti selge ja seadusepärane. Mõnedel sonettidel on teema arengus nelikute lõpul tõusu märgata; enamasti kõik sonetid on puñteeritud.

Sisuliselt on kaunis mitmekesiseid souette. Kõige rohkem on looduslüürikat, aga ka armuelamusi. Novellitaoline, pilke- ja juhusonett esinevad märksa harvemini. Palju on noor-eestlaste ja siurulaste sonetis õhtu- ja öömotiive.

#### IV. Tänapäeva sonett.

Üleminek siuruaegsest sonetist tänapäeva sonetini pole nii järsk nagu järelärkamisaegsest noor-eestlaste sonetini. Eelmisel ajajärgude vahetusel ei ulatunud ühised vormi-eeskujud, ei ühtelangevad sisumotiivid ega üldine väärtusetase ühelt õitseajalt teiseni. Nüüd küünivad mitu luuletajat oma toodanguga läbi kahe ajajärgu, paljud autorid ühendavad eneses sugemeid

mõlemast, üleminek toimub tähelepanematult ning pikkamisi. Millal lõpeb siurujärgse ajajärgu sonetitoodang, kunas algab uus tõusuaeg, on raske aastatega määrata. Kui peaksime nime-  
tama enam-vähem keskkoha hoidvaid aastaid, siis oleksid need 1926—27. Viimasest aastanumbri-  
st hiljemini aitas sonetiharras-  
tuse loomulikule vaibumisele kaasa nn. „eluläheduslaste“ liiku-  
mine. Eelmise aastakümne viimane kolmandik tootis päämiselt  
suurromaane ühiskondlikel teemadel või andis kergeltvoolavat va-  
bavärssi. Soneti kui harmoonilise ning hoolikalt väljatöötatud  
luulevormi jaoks ei olnud aega ega kohta, sest kirjandust nõuti  
„elu“ teenistusse. Nii ebamäärane ja lühiaegne kui see vool oligi,  
aitas ta ometi lõppu teha järelsiuruaegses sõiduvees liikuvale  
sonetile, kui mitte teiste, siis ühe hilisema eluläheduslase, Erni  
Hiire juures ometi. 1927.—28. a. püsis sonett ainult noorte ning  
juhuslikkude autorite hoolet; ka sonettide üldarv langes 1926. a.  
70-nelt koguni 10-nele. 1928. a. tõi küll 16 ja 1929. a. 30, 1930. a.  
aga ainult 9 algupärast sonetti.

Kuid sellesse aega ulatuvad tagasi juba uue õitseaja esimesed  
kuulutajad. Juba 1926. a. oli J. Semperi luuletuskogus *Viis meelt*  
ilmunud 4 sonetti, mida nii sisult kui vormilt peame uude ajajärku  
arvama (muuseas ei olnud Semper 1917. a. saadik ühtegi sonetti  
avaldanud). 1929. a. *Loomingus* avaldas Marie Under 6 sonetti,  
lõpetades nii oma sonetikirjutamises 9 aastat kestnud vaheaja.  
Järgmine aasta tõi ta luuletuskogu *Lageda taeva all* eelmistele  
lisaks veel ühe soneti. 1929. a. ilmus ka vahepääl vaikinud  
Jakob Liivil *Lüürilistes lauludes* 16 uut sonetti. Semperi *Päike*  
*rentslis* (1930) sisaldab 7 sonetti, milledest on 3 eelmisel aastal  
ilmunud. 1931. a. jätkas Under oma sonetitoodangut, M. Aleksa  
avaldas luuletuskogus *Tulease* terve rea sonette. Mitmesugustes  
ajakirjades, isegi *Eesti Kirikus* ja *Evangeeliumi Kristlases*  
hakkasid ilmuma sonetid. 1932. a. tõi esmakordselt Paul Viidingu  
ja 1933. a. Johannes Barbaruse sonette. 1934. avaldas Jakob Liiv  
oma kogus *Päikese veerul* üle 30 soneti ja Barbarus oma *Tulipunk-*  
*tis* 17 pühendussonetti. 1933. ja 1934. a. tõi terve rea uusi soneti-  
vormi harrastajaid. 1935. aasta andis tänini ületamatuks jäänud  
lõikuse: Underi *Kivi südame*lt sisaldas 20 sonetti, Viidingu esik-  
kogu *Traataed* — 12, Mart Raua *Kauge ring* — 7 ja Hugo Masingu  
*Neemed vihmade lahte* — 9; Bernard Kangro *Sonetid* koosnes  
46-st ja Ferdinand Karlsoni *Rännakuul* — 104 sonetist. Pääle selle

ilmus sonette mitmes ajakirjas. 1936. a. hoidis veel sonettide arvu ülal Juhan Sinimäe *Isamaa* nimeline sonetikogu oma 88 sonetiga, aga kõrgpunkt oli ületatud. Järgnevad aastad on näidanud sonetiharrastuse langust. Muidugi võib see olla ka ainult lühiajaline vaheaeg.

Tänapäeva sonetti pole võimalik mahutada ühise vooluloolise ega generatsioonilise nimetaja alla. Siin on esindatud, nagu nägime, mitu sugupõlve, alates järelärkamisaegse Jakob Liiviga ja lõpetades kõige nooremate autoritega. Arusaadav, et mingi voolulooline side neid ei seo, kuid ometi on neis midagi ühist pääle ajalise kokkusattumise. Nimetus „tänapäeva sonett“ ühendab enese alla seda laialdast ja mitmekesist sonetitoodangut niisiis ka millegi muu kui sama-aegsuse tõttu. Kuigi ajalise distantsi puudumine teeb raskeks midagi kindlat väita, näeme tänapäeva soneti ühtsust esmajoones küll sarnanevas suhtumises soneti vormi. Kui järelärkamisajal katsuti oma tundmusi veel alles võõra stroofivormi järgi koolutada, kui noor-eesti sonett pakkus pääasjaliselt vormilisi finesse, kui siuru- ja eriti selle järelaeg vormilise minnalaskmise, katsetus- ja lõhkumistendentse sisaldas, siis on tänapäeval suhe vormiga enamasti täiesti loomulik. Sonetti kirjutatakse nüüd harva vormi pärast ja vormiga peenutsemise kalduvusi on vähe. Ka teoreetilised teadmised ja praktilised oskused näivad olevat soodustanud puhtamat sonetti. Kuigi mitte täielikult, siiski tundub, et nüüd juba s i s u hakkab määrama ja kujundama soneti v o r m i, mitte vastupidi. Seni võisime ainult üksikute luuletajate (nagu Suitsu jt.) sonetiloomingus näha seda sisu ja vormi tasakaalu püüet.

## A. Välisvorm.

### 1. Riim.

Nelikute riimimisel on tõusnud tänapäeva sonetis süliriimilise skeemi rohkus. Mõnel luuletajal ei kohta me üldse teisi asetusi, näiteks Underil, Sinimäel ja Karlsonil, teistel on jälle enamik süliriimilisi — Semperil, Kangrol, Masingul, Viidingul jt. Ristriimilist skeemi kasutavad Semper, Barbarus, Kangro jt. Nelikud on kokku riimitud, pääle suurema osa Barbaruse ja B. Alveri sonettide. Alver näib järjekindlalt ning

teadlikult kirjutavat mitte päris sonette, vaid kahest nelireast ja kahest kolmreast koosnevaid, mõnede soneti tunnustega varustatud luuletusi. Masingul leidub üks sonett, mille nelikute-read on kõik kokku riimitud (aaaaaaa). Pääle Hiire on Masing teine seesuguse soneti autor. Huvitav, et ka Hiire riimi vokaaliks oli „oo“ (lood-jood...) nagu Masingulgi (oota-loota...) <sup>1)</sup>:

Ei taevariik Sind kauemini oota,  
oh Jumal naerusilmne, synniloota.  
Sa kogusid kõik kalad tema noota,  
sai rikkaks haige talvel õlekoota.  
Nyyd vaatab järv ja jõgi ilma voota  
ja need, kes maha jäävad Sinu hoota,  
kuis taevamered selged pilliroota  
su ümber seinad püüdvad kokku joota.

Sa tõused läbi ammu surnud laasi  
ja pai teed pääle tunamu'dse tuisu,  
et hingekarbel enam poleks kaasi,  
Sa laulad võidulauu. Ja ma kui Su  
häält kuulen, tõstan oma verevaasi  
ja võtad surmalt peost mu sirbi luisu.

Nagu eelnevast näeme, kirjutab Masing oma sonetid ka ilma stroofivahedeta.

Tertsettide riimimisel valitseb ühtlusetus. Mõned autorid riimivad järjekindlalt kõik oma sonetid ühte moodi, teistel ei näi olevat mingisugust eelistatud skeemi. Nii on Jakob Liivil päämiselt tuntud *cde cde*. Masing riimib kõik sonetid *cdcdcd*, välja arvatud üks, mis sisaldab ainult ühe riimi (*cccccc*). Underil on tähtsaim skeem *cde cde* (8), kuigi tal esineb 12 riimivariatsiooni. Ka oma eelmisel sonetiperioodil riimis Under õige sagedasti *cde cde*. Karlsoni 104 sonetist on 58 riimitud *cdc dee*, 16 — *ccd, dee*, 10 —  *added cee* jne.; temale iseloomulik paarisriim on 88 soneti lõpul. Sinimäe tavalisem skeem on *cdc eed* (34), siis *ccd eed* (24), *cde cde* (14) jne. Kangro 11 riimivariatsioonist ei saavuta ükski märgatavat ülekaalu: 46 sonetist on 10 *cde cde*, 7 *cdc ede*, 6 *cde ced* jne. Barbarusel on samuti skeemil  *added cee* 6, teistel (*ccd eed*, *cde ced* jne.) vähem esindusi.

<sup>1)</sup> Ilmunud: H. Masing, *Nemmed vihmade lahte*, lk. 59.

Kui mõned autorid riimide osatähtsust püüavad kahandada, jättes tertsettide skeemid täiesti juhuse hoolde, kasutades teises kvaträänis uusi riime (Barbarus, Alver) või püüdes irdriimide tarvitamisega võita vabamat liikumisala, liiguvad teised hoopis vastassuunas. Nii surub näiteks Masing oma nelikute ridu ühe riimi alla, nii seob Sinimäe oma sonette mitmesuguste siseriimidega, asetades mõnikord värsi keskele kaks üksteisega riimuvat sõna:

Poolkaine naine kuulab kõrvad kikki  
 ja juttu vihest, lihastest, löönd kuhu kramp.  
 Maast laeni suitsukudu, udus põleb lamp,  
 kui pruunis lokses king läeb okses rikki.

(„Päevast päeva“.)

Mõnikord on tal kogu sonett mitmekordse riimiketiga kokku seotud. „Õllekeetjates“<sup>1)</sup> näiteks on värsside algused, keskpaiad ja lõpud riimitud peaaegu ühe skeemi järgi:

Eel jalge rajab saabuv õhtu tõkkeid  
tõrdsuur, kui anne, päike upub verre,  
teel alla unne suudleb laineid nõtkeid,  
nord-vestin vajub paagi taga merre.

Veel ikka kajab rannalt plika rõkkeid  
mõrdraskeid kanne kanden naabri perre.  
Meel lõhnavanne naudib, läidet lõkkeid,  
kordkorralt vajab kaemist õllevirre.

Tol valgel ööl kõik mured paiskan tulle,  
all rannal tööl põikmõtteid päästan hulle.  
Mul põleb suu, ma lämbun oma kirge.

Mind rutem päästa, tüdruk, armuvaevast!  
Rind sulle säästub, tule ju — näed taevast  
ju vajub kuu ja koidun mets on virge.

Möödunud aastakümnel alguse saanud nn. irdriimi-liikumine riivab hiljem ka sonetti. Irdriimi ehk uusriimi küsimuse päevakorrale kerkimist tähistab Vilmar Adamsi esikkogu *Suudlus lumme* (1924), kuigi irdriimi teooria ja praktika meil seni

<sup>1)</sup> Ilmunud: *Olion IV* (1933), lk. 486.

täiesti tundmata ei olnud. Adamsi riimiteooria põhjustas ägedat poleemikat, mis oma isiklikkuses üsna kaugele ulatus. Kuid ometi löi Adamsi soovitatud irdriim hiljemini läbi veel laiemas ulatuses, kui seda küsimuse algataja oli mõelnud. Irdriim laienes mõnel luuletajal nn. silpriimiks, milles riimi mulje täiesti kaduma ähvardas minna. Kuid käesoleval aastakümnel tuli sellele reaktsioon; irdriim taganes teatud piiridesse ja mitmed tema veendunud pooldajad on loobunud oma endisest seisukohast. Oma lõdvendamistendentsist hoolimata on irdriim toonud meie luulesse siiski ka palju uut, riim on muutunud julgemaks ning liikuvamaks. Ka on mõõdukam irdriim, mis lubab kas riimsõna lõpukonsonantide (kasvab — rasvas), viimase silbi vokaalide (rindel — kindal) või sõnakeskeste häälikurühmade (põrnik — sõrmis) erinevust, tarvituskõlvulisem kui kulunud ning kistud täisriim.

Sonetis, kus riimide puudus kõige valusam, võeti irdriim samuti tarvitusele. Et irdriim kui ebatäielik oli näiliselt sobimatu klassilise soneti reeglitega, ei ole irdriimi kasutajad jäänud etteheideteta. Nii väidab H. Visnapuu: „Peaks olema vist kindel, et sonett ei ole enam sonett, kui seda kirjutada irdriimidega ...“<sup>1)</sup> Tõepoolest on aga kindel, et luuletuse sonetilisust ei hävita üksi irdriim. Ainult asjasse süvenematult võib täisriimi küsimust ainumääravaks pidada. Ebapuhast ja fleksioonriimi on sonetis olnud enne irdriimi tulekut ja on seda hiljemini (näiteks Karlsonil). Alles hiljuti riimis J. Jaik: jalgu — õlgu, hang — lõng, surmi — sõrmi — nurmi — karmi jne. ja Visnapuu: hirmsana — haljana, suruda — asjata, ometi peame ka nende luuletusi sonettideks.

Teadlikult tarvitatud irdriimi kchtame esmakordselt sonetis 1926.—27. a. Leo Anveldil: pilve — virve — kirme — sirve, suuni — juuri, pillab — villas — sillal, kõrval — õrnal jne. Aastakümne vahetusest alates ilmub irdriim sagedamini. Nii E. Mänd: kaardus — taandus, lapsed — asted jne., Viiding: tahvil — vahvleid, tõde — sõge — nõder — hõbe, äri — värin, kõike — õitest, luuni — ruumi jne., Sinimäe: tange — kanga, huuli — kuule — suuli — suuri jne., Kangro: kordub — orgu, raugelt — kaugel, keras — terad jne. Neist on kõige järjekindlam irdriimi tarvi-

<sup>1)</sup> *Looming XIV (1936)*, lk. 424.

taja viimane. Nn. konsonantriimi, mis on sonetis irdriimi olukorras, näeme paaril korral, nimelt M. Raua sonettides: tarka — tõrka — torka — tärka jne.

Irdriimi liikidest on kõige tavalisem lõpp-irruiline: silla — villad — killast (Kangro), jätted — kätte (Viiding), maa — laas — paan (Aleksa) jne. Puhas tüvi-irruiline: jääda — pääga (Viiding), põsesarnas — armas, juurtes — kuuldes (Kangro) on enamasti koos lõpp-irruilisega: matnud — katku — kactus — latvu (Kangro), kõike — õitest, silmad — villand (Viiding) jne. Ühesilbiline sõna riimub kahesilbilisega: tõe — jõe (Viiding) — õige harva.

Eelnimetatud autorid, kellest tõime irdriimi näiteid, on kirjutanud ka täisriimidega sonette. Alati täisriimi juures püsivatel luuletajatel, nagu Underil, Semperil, Barbarusel, Raual, Masingul jt., on üksikjuhtudel ka irdriimi: süvik — tüvi, nõges — sõge (Under), Eestis — trööstis (Barbarus) jne. Mis puutub Karlsoni riimidesse, siis domineerib sääl fleksioonriim, nii et mõni sonett on puhtalt sellele ehitatud. Näiteks on tema soneti „Tallinna reidil“ nelikute riimid: Stenskäri — naeratab — luiluvad — vististi, Tallinngi — vaikijad — huugavad — Mammoni.

Riimimisoskuse tõus, mida rõhutasime eelmisel ajajärgul, on jätkunud. Kuigi erilisi väljapaistvaid tippsaavutisi pole näidata, on riimimisvõimete tasapind üldiselt tõusnud. Puudused, mis varemini eesti sonetti kimbutasid, esinevad nüüd tagasihoidlikumal määral. Suurem hoolikus riimimisel, riim sõnade järjest suurenev hulk ja ütlemisviisi paindlikkus tagavad puhtamaid ning loomulikumaid riime. Kulunud riimide asemele on astunud palju senitundmatuid, milleks ka irdriim oma jagu on mõjunud. Underi nelikutes leidub näiteks kaunis palju uudisriime: lohe — mürgirohe — õnneohhe — otsekohe, mõtte-ihe — tihe — paigaltnihe — vihe, lambanahast — kahast — lahast — ahast, laugu — hundiaugu — ühekaugu — haugu jne. Irdriim võimaldab riimi kohale tuua seni riimimatuid sõnu: lõngaks — sambla-põndast — nõndaks — rõngas, katvad — latva — vatrab — penitatraid jne.

Millise kerguse on saavutanud soneti riim, tõendavad näiteks mõned sonetid Underi kogust *Kivi südamelt*. Sonetis „Loo-

mine 2<sup>1)</sup>) on nelikute riimsõnad: kaarnakraaks — maaks — saaks — jaaks, igaüks erinevast keskkonnast ja eri muutes; siire, mis ulatub eessõna lahutamiseni pääsõnast („... vormituse ohu / Alt pääseda ...“, „... kui selle kogu / Seest jumal korraks hingaks ...“), võimaldab tavaliselt riimiks mitte-tarvitatavaid sõnu riimi kohale asetada jne. Kokku annab see sonett hää näite riimide puhtusest, uudsusest ning artistlikkusest:

Kesk udu äkki kähe kaarnakraaks  
— Must välk — lööb venivasse sompu lohu:  
Ruum ägab pimeduse vormituse ohu  
Alt pääseda ja saada jälle maaks,

Veeks, taevaks, mäeks — siinoluks, millest saaks  
Taas kinni haarata, kui selle kogu  
Seest jumal korraks hingaks üle rohu,  
Et kõmaks rinna trumm — ei mürisevaks j a a k s.

Ja lõhkeb siis, mis raskeks rahuks raudund,  
Sest sarvehüüust; tuleks järsku meele,  
Et kõik on alles — päiksed, tähed, kuud.

Piirjoo ni uusigi sest tombust haudund ...  
Siis minna taas eelrõomustelles teele,  
Mis kindlalt kivine ja ääres puud.

Arusaadav, et mitte kõik autorid ei oma säärast riimimisvõimet nagu Under, kuid paljude sonetid rahuldavad nõudlikkugi lugejat. Omal ajal kurdetud eesti keele riimivaesus on sonetistidele küll raskusi valmistanud, kuid pole sonettide hästi riimimist võimatuks teinud. Soneti riimid ei kägista enam „põhimõtet ära“, nagu Reinwald uskus, vaid aitavad seda esile kerkida veel suuremas selguses ning ilus.

## 2. V ä r s s.

Jambilise värsimõõdu traditsioon on tänapäeva sonetis veelgi tugevnenud. Päämiselt 5-jalgset jambi kirjutavad Under, Liiv, Raud, Masing, Kangro jt., rohkemal määral 6-jalgseid sisaldavad Semperi, Viidingu, Barbaruse ja Sinimäe sonetid. Teisi

<sup>1)</sup> Ilmunud: *Looming XII (1934)*, lk. 357. M. Under, *Kivi südame*lt, lk. 42.

värsimõõte on väga harva. Heksameetris on kirjutanud Sinimäe.

Soneti üksikvärsi osa terviku ülesehitamisel pole eesti sonetis kunagi olnud see, mis ta oli omal ajal mujal. Soneti värssid pidid olema tervikulised ja oma asendist olenevad. Nagu erivärviliste ühesuuruste helmeste rida oli kogu sonett. Antiteetiline värsside asetus stroofides nõudis näiteks süliriimilise skeemi puhul 1. ja 4., ristriimilise puhul 1. ja 3. rea sisulist kontrasti. See värsside üksteisest sõltumine värsi asendi järgi oli soneti raskemaid nõudeid. Palju vaeva nähti selle täitmiseks, kuid tulemused olid väikesed. Seevastu sonetirea terviklikkuse nõue, siirde puudumine määras iseenesest mõistetavalt soneti lauseehitust ja koguni muudki.

Siire puudus peaaegu ka meie järelärkamisaegses sonetis, alles siuruajal lõdvenes tervikuks püüdva ühetoonilise värsi traditsiooniline hoiak. Veelgi hiljemini kaotas rida oma kindla pikkuse, muutudes ka sisuliselt ebaühtlaseks ning laialivalguvaks. Tänapäeva sonetis on read jälle ühepikkused ning ühtlasemad stiililt ja rütmilt. Kuid seejuures on märgata püüet vabastada värssi tema formaalsetest tingimustest. Värss võib murduda, kui tarvis, mitmeti, võib teisele üle minna siirdega või pausiga, võib olla antiteetiliselt asetatud, kui aine seda nõuab jne. Aga mitte kaugeltki kõiki sonetiste pole huvitanud soneti üksikvärsi probleemid. Mõne autori värss paindub aine järgi, mõnel koondub aine ridade pikkusele ja asendile vastavalt. Vaatleme ainult kahte äärmust.

Sinimäe *Isamaa* sonettidest (88) grupeeruvad 78 sonetil nelikud lauseteks kahe rea kaupa. Ainult 9 korral on teises nelikus erinevus. Neliridade 2. ja 4. värss on väga sageli kas kõrvallause või lauserind, mis algab „ja“-ga. Värssidest olenevalt ühepikkusteks ja ühetaolisteks lauseteks hakitud sonetid mõjuvad monotoonselt. Võibolla on täpselt ühteviisi ehitatud ja seotud värssid toonud autorile ka palju ühtelangevaid kujutelmi eriti kvaträänides (öö-, kuu- ja udu-motiivid). Näiteks:

Kui tuleb õhtu, maandub lainehari  
ja uinub meri kahe neeme vahel.  
Vask-kollaseid kuu tõmbab jooni lahel,  
kus vilkuv tuli tähib salakari.

(„Kevad“.)

Kuuvaige juuliöö, täis lained vaske,  
 merd uinutamas paagi silmapilge.  
 Vett lõikab võrguhoonest tulevilge  
 ja lahel ujub suveudu raske.

(„Tugev kui surm...“.)

Öös pime jahtlaev kaldal tuuleperi  
 ja majak must kaob neeme tipul uttu.  
 Hetk kuuldub meeste naeru, tasast juttu  
 ja laeval hiilgab väikseid tuleteri.

(„Salakaubitsejad“.)

Laev merevirvendust kuuvalgel jaotab  
 kui ruhvist välja ronib madrus-roidus.  
 Ta tukub tekil hommikuses koidus —  
 ja vaikus halli udu veele laotab.

(„Madrus“.)

Pilv lõikab idast läände tähesarju  
 ja hakkjas vine hakkab katma kollast kuud.  
 Siis liiva nühib, jälgi pühib tuuleluud  
 ja nagu piisku puistab pihlak marju.

(„Torm“.)

Seevastu stiililised, meeleolulised või sisulised kaalutlused määravad värssi murdumise, siirde ja antiteetilisuse küsimused Underi sonetis. Võrdleme näiteks kahte kõrvuti asetatud sonetti ta raamatus *Kivi südame*lt. Sonetis „Tuul ja kuu“ kirjeldatud võitlus tuule ja kuu vahel nõuab lühikesi lauseid, hüüatusi, küsimusi, väljajätteid ja hüppelist rütmi. Värss on siin murtud mitmesse ossa, lõpeb pääle ühe erandi pika kirjavahemärgiga, esineb ainult üks siire. Adjektiivide puudumine aitab sisulist dünaamikat tõsta. Värsid erinevad oma ülesehituselt üksteisest.

#### Tuul ja kuu <sup>1)</sup>.

Tuul kohisema pannud kogu aja.  
 Maa kõigubki. Jah, tuul ja kuu — need kaks.  
 Kui kahevõitlus. Kilbiklirin. Kättemaks?  
 Kumb pääseb üle kriidiringi raja?

Kuu kargab aknale, et vappub maja.  
 Kuis on ta kohutav — kui kollane ja paks!  
 Ta vaade sõrvutab kõik rohekaks.  
 Mu liikmeis kaasavärin, vastukaja.

<sup>1)</sup> Ilmunud: *Looming IX (1931)*, lk. 915. M. Under, *Kivi südame*lt, lk. 34.

Ma komistan kuulaikudel, mis jalus  
 Kui kivid: konarline tallaalus.  
 On varjust üle hüpata kui veest.

Et võitlust jälgida, et olla juures.  
 Mis jõud on tuules! Sama täiskuu suures!  
 Ma kaasa õhetan — m'ust pole vahemeest.

Sonetis „Aher maastik“ teeb kirjeldav käsitlusviisi värssi aeglaselt voolavaks. Laused on mitu korda pikemad, murre on ainult paari rea keskel, siiret esineb kaheksas värssis, isegi nelikute ja kolmikute vahel, eelmise soneti kahe adjektiivil asemel on siin kümme jne. Värsside ehitus ja liitumine on siin sootuks erinev eelnevast sonetist:

#### Aher maastik <sup>1)</sup>.

Siit ära piitsutat on lilli lõbus laad.  
 Pind tõsine ja tõrjuv ümber lunde  
 On tõmmand okasvöö, ja raudne uude  
 Maa kamarasse lõikub nagu traat.

Siin sulgund allikate väljasaat,  
 Jääb üles purskamata kevadkuude  
 Suur pakitsus: ei seemet rohuks; puude  
 Alt kuivand juured ammugi. Eks vaat'

Mis kõrkus rünkas! Kiusu tõrkjas krook  
 Umbahtra lauka suul, mis naerab pigi.  
 Muld pole üsk siin — ta ei lase ligi.

Jääb kinni enda kurku kõik kui unejook  
 Ta keeldumiste vimma mõru aetis,  
 Jääb ülal tühjaks taeva varjukaetis.

### 3. Keel.

Üks ala, kus silmanähtavat arenemist võime märgata, on sonettide keel. Nõudeid selge, puhta ja paindliku keele kohta on siis võimalik hästi täita, kui keel on saavutanud küllalt kõrge arenemisastme. Kui võrrelda ärkamisaegset või ka „Noor-

<sup>1)</sup> Ilmunud: *Looming IX (1931)*, lk. 914. M. Under, *Kivi südamest*, lk. 35.

Eesti“ aegset eesti keelt meie tänapäeva keelega, ilmneb suur vahe tänapäeva kasuks, eriti sõnavara alal. Pääle üldise keelelise arengu on eesti värss läbi teinud ka veel stiililise kooli. Sünonüümide rikkus, mida võimaldavad paljud luulele võidetud ainealad, selgus ja paindlikkus, on näidanud järjekindlat tõusu. Luule ja ühtlasi ka soneti keel on loomulikumaks ja kõnekeelele lähendamaks muutunud.

Piirdume siinkohal ainult näidetega sonettide sõnavara laienemisest. Underi sonettides on pääle haruldaste, Wiedemann'i sõnade terve rida uusmoodustisi, nagu: tundenöör, sõnasüüt, endateostus-trepp, sametsõnad, piimasõrmed, tulimurd, valuhuum, eelrõõmustelema jne. Täppisteaduste sõnu on sonetti tulnud Barbaruse ja Viidingu kaudu. Nii leidub esimesel: planeet, koordinaat, akkumulaator, Torricelli-tühik, zeniit, start, eskaader jne. Viidingu sõnavara iseloomustuse annab ainus stroof:

Süsteemiks isokroonseks firmamendi film  
refraktori ja vaatlejaga ööks võiks jääda.  
Kulm okulaariraamil, kukla murtud pääga,  
pöördtooil lebab mees; ei — kõrv ja silm.

(„Astronoomiline“.)

Murdesõnu on rikkalikult Kangro sonettides: nährikas, heik, viljaüdusk, laju, põlle, rõha, sorpuma, võhlama jne. Taimede nimed pakuvad teise varaaida: kassikäpp, sõiralill, kurekell, peetrilill, konnakuusk, riburaik, penitatar, kukehari, mesilill, ussikeel jne. Sinimäe meresonetid sisaldavad vastavat sõnavara: ankruahel, põhjaõng, võrguribi, ruhvikoi, võrknöör, tormiboi, vant, rool jne. Semperi loomasonettides kohtame sõnu: õhv, emakoda, udar, nisa, kusi, kara, emis, nabavars jne. Karlsoni „rännakuid“ iseloomustab nimede skaala Uuralist Sigtuuna, Oslo ja Londonini, Karjalast Firenzesse, Pompejini ja Samoani. Kõrvuti on tal Väinämöinen Kopernikusega, Peer Gynt Marx'i ja Lenin'iga, Kristus Lembituga, Caesar Beatrice'ga, Čaikovski Ukuga, Petrus Kreutzwaldiga jne. Kõik need näited ei tarvitse tähendada muud kui sõnavaralise laiuse võimalust.

Mis puutub sonettides ilukõla taotlemisse, siis on see tänapäeva sonetis kaunis tagaplaanile jäänud. Assonants ja alliteratsioon, mida järelärkamisajal paljud värsid vägivaldselt enese

järele vedasid ja mis noor-eestlastel väga oskuslikult olid rakedatud, on tänapäeval juhuslikud. Küll võime teadlikku assonantsi ja alliteratsiooni kohata mõnel autoril, kõige sagedamini Raul:

Sahk vahe karmi kamarkesta lõikab ...  
 („Uudismaa“.)  
 ... kus lõode kõrget lõõrutust vaid kaikus ...  
 („Künnil“.)  
 ... ja kõrgelt-kergelt kaigub hõike kaja.  
 („Tuttav talu“.)  
 ... toa ähmjas hämar härdaid laule laotas!  
 („Kauge ring 2“.)  
 Siis tuiskas muret nagu musta lund —  
 sõrm keelte kõõluse nii kauaks kaotas.  
 („Kauge ring. 2“.)

## B. Sisevorm.

### 1. Ühtsus.

Ühtsus oli üks neist vana klassilise soneti nõuetest, mis „Siurule“ järgneval ajajärgul hooletusse jäeti. Kontrollimatud mõtetevalangud ja segased meeolud liikusid juhuslikkude ajede mõjul enam-vähem sihitult. Motiivide kokkusobivus, teema selgus ja sonetiline läbipõimuvus tõusevad aga suuremasse lugupidamisse tänapäeva sonetis. Enamasti kõik etteküündivamad autorid täidavad vähemalt minimaalsemaid ühtsuse nõudeid. Kui kindel on luuletaja käsi teema juhtimisel ja motiivide valimisel, näitab mitmete autorite sonetitoodang. Iga sonetist teostab oma ühtsust aga eri viisil. Mõnel ilmub see selges ning loogilises teema arendamises, mõnel kujudetaguse maailma tervikkuses, mõnel detailide äärmises kokkusobivuses, mõnel täpselt kaalutud tõusude ja languste ühtesulatamises jne.

Algame Alveri sonetiga „Sügis“<sup>1)</sup>, ühtlasi ära märkides, et selles ei esine mitte kõik soneti žanritunnused nõutava traditsioonilisusega:

Aed kiirgab kollasest, maas püramiides  
 õlgmatil lasub üliküpsi vilju.  
 Üks naine hõbedaga tikit riides  
 lehtmaja künnisele astub hilju.

<sup>1)</sup> Ilmunud: *Looming XIV (1936)*, lk. 841. B. Alver, *Tolm ja tuli*, lk. 73.

Ta käel, mis tõrjub laubalt juuksekaflu,  
on veidi tõmmu pähklikoorte varjund,  
ning aimub, nagu oleks elu mahlu  
ta jooma troopilises kliimas harjund.

Näol kuumad kiired, kuulatab ta: õhust  
kui märguanne kajab linnu kriisk.  
Ta tunneb, kuidas südasuve rõhust

veel hõõgub kehas iga verepiisk,  
ent arglikuna elab juba vaimus  
tal hangede ja suure rahu aimus.

Sügise teema selles sonetis on läbi põimitud üliküpsede viljade, troopilise kliima südasuve hõõgumise ja tulevaste hangede ja suure rahu aimusega. Väliselt ei juhtu muud kui üks naine astub lehtmaja künnisele ja kuulatab. Oluliste, teisendatult tagasipöörduvate, aga ka kontrastsete motiivide kindel järgnevus moodustab selles sonetis ühtsa ning tiheda koe.

Underi sonettides aga on kõigest selgusest hoolimata aimusi antud kaugusi. Tema sonettide ühtsus on just detailide süvenevas järjekorras. Üks mõte või idee on temal mitmete põik- ja ristmõtete lainetuses varjundatud. Tema elamuslik mõtteluule loob aimusi, mis siiski ühes ühtsas punktis kohtuvad. Varasema Underi sonetid põhjenesid rohkem meeolul ja välisel, meeltega tajutaval värvide ja lõhnade kirevusel. Hää näite Underi seesmisest ühtsusest pakub sonett „Karastus I“<sup>1)</sup> oma detailide kokkusobivuse ja mõttevarjundite kokkukõlaga, kuigi motiivide sonetipärane läbipõimuvus pisut soovida jätab:

Hõi! kooru paljaks lämmest lambanahast:  
Las tulitada, õhk viirust riivat,  
Selg verisuline — saad uued tiivad!  
Ja kasvab kooruke jää jäigast kahast.

Kõik meeled sirgu toivotavast lahast:  
Nad juba hüppevalmid, kärsitud ja kiivad.  
Küll noored tuuled nad kõik lendu viivad —  
Näe, tulioks ju viipab aopuust ahast.

<sup>1)</sup> Ilmunud: *Looming IX (1931)*, lk. 913. M. Under, *Kivi südameelt*, lk. 46.

Haudmere poole! Vesi nagu valgus.  
Siis pista naerdes piimasõrmed tulle!  
Kõik sametsõnad kõrvust! Vihm ainult hauguks.

Mis janu kurku põletaks see kalgus,  
Kui karges pakases sees süda pauguks...  
Teissugu jooke torme-rüübanulle!

Kõige selgemad teemalt ja sirgjoonelisemad selle arendamiselt on Semperi sonetid. Ühtsuse ja kõike ebaolulist hävitava kontrolli meel on mõned tema sonetid peaaegu liiga ära laasinud. Ühtsus on tõstetud Semperil kõrgemasse astmesse. Kui võrdleme Semperit näiteks küllaltki selge Sinimäega, võime märgata vahet. Toome Semperi soneti „Väike roimar“<sup>1)</sup>:

Ju teisel hommikul ta oli pugend paku,  
Eel õhtu alles leiti nälgur peldikust.  
Kuid juba öösel muukis peremehe ust,  
Et uuri võtta, lahutada satta jakku

Ning rattad aeda peita, naeripõllu vaku.  
Keskpäeval vaevas teda haigutuse lust.  
Ta lõhnas halba seedimist ja öösist kust.  
Ta peksis sigu, õssitas, lõi emist makku.

Ei olnud sõpru tal, ei olnud vilespilli,  
Ei ial närbind käsi murdnud kimpu lilli:  
Ei loodus, — inimene oli tema huvi

Ning selle tasku, pilk ja ühiskondlik toim,  
Kui katteleht ta küljest varises see suvi.  
Jäi silmi, sõõrmetesse värisema Roim.

Selles sonetis seob pahelise poisi tegevus ja arenemine kõik värsid tihedalt ühte. Paratamatu käik väljakoorduva kuritegelikkuse poole ei luba midagi muud kirjeldada. Võtame võrdluseks Sinimäelt ta soneti „Lehepoisike“<sup>2)</sup>, mis tahab samuti anda portree poisist, kuigi mitte pahelisest. Sinimäe kirjeldab aga lehepoisikeste askeldusi üldiselt, poetab sinna ridu ümbruskonna iseloomustamiseks („On trükimusta lõhna, lambivalgus kalk“), kirjeldab ilma („Vihm tolmuhalle aknaruute tahmab“) jne.

<sup>1)</sup> Ilmunud: J. Semper, *Viis meelt*, lk. 26.

<sup>2)</sup> Ilmunud: J. Sinimäe. *Isamaa*, lk. 36.

Lehepoisikese kuju jääb osalt just detailide laialivalguvuse ja vasturääkivuse tõttu ähmaseks:

Vihm tolmuhalle aknaruute tahmab  
ja võre taga tungleb lehepoiste salk.  
Üks teiste keskel, meeles müügist saadav palk,  
kätt tõstes kaaslast koha pärast lahmab.

Siis määrdund käsi saagi järgi kahmab  
ja tantsib ärevalt kioskieide malk.  
On trükimusta lõhna, lambivalgus kalk.  
Suud avades poiss hüüdeks õhku ahmab.

Hetk hiljem uulil „Päevalehte“ karjub suu  
ja vasksed mündid kõlisevad taskus.  
Need loetakse, kui paistab gaasilamp ja kuu.

Õö tulles kinouksel peatub naasklev silm.  
Ja lina vastu istuja näol askus,  
sest päeva lõpetajaks jube röövlifilm.

Kangro sonette hoiab koos loodusest võetud, tavaliselt pisi-  
lõige: järveäär, sooserv, jõekallas, metsaalune, ojakäär, lomp  
jne. Tema sonettide ühtsus tugineb piltide sobivusel reaalsusega  
ja omavahel. Sümboolne paisutus aitab omakorda tihendada  
meeleolu, kuigi mitte alati asju selgemaks tegevvalt, vaid ebamää-  
rasemaks muutvalt. Näiteks:

#### Uppumise-eelne <sup>1)</sup>.

Nüüd särjesoomuses on järve-selgi,  
hallmustjat peeglit kirjuks murrab tuul.  
Kuid saare varjus rahulikult helgib  
all järve põhjas päikse hõõgub kuul.

Tuul puhub kummi valged pilvetelgid,  
vee poole lüangi vajund üksik puu.  
Siis veestik jälle peegelvaikseks selgib  
ja päikses virvendab ning hõõgub ruum.

Ma väsin juba. Kalad nagu vennad  
mind selgadega müksivad, et näe,  
kuis kummaliselt õitseb vesi järves.

<sup>1)</sup> Ilmunud: B. Kangro, *Sonetid*, lk. 40.

Kui pöördun kummuli, näen vöörais värves  
 uut ilma, kuhu kisuvad mind ennast  
 veekasve väänlevad ja pikad käed.

Viidingu sonette seob kas arenev sündmustik või analüüsi mõte. Kuigi tema detailid alati ei hoidu väga kindlasti ühte, võib nende taga aimata ühtsat põhijoonist. Sonetis „Etüüd teemile tõde 1“<sup>1)</sup> näiteks vaadeldakse harjumuste ja kommete traataedade taga suruvat normaalset Keskmist. Distiplineeritud Aru ülemvalitsuse nentimine seob ühtsaks laialt liikuvaid mõtteid:

Võid valusalt kord igatseda olla siiras  
 ja ehsalt-lihtne; nagu kivi, lill või puu.  
 Kuid sünnist kuni surmani sind piirab  
 traataedu harjumuste, kommete ja muu.

Tead väga hästi, veerandtunnist piisaks  
 — kui avaneks tõtt viimset ütlema su suu —  
 et K e s k i n e, sind ammu kurjalt viisav  
 taas tõestaks sulle, kuis ta endal truu.

Kas trellid haigla või arestikambri.  
 Arst kitlis valges, kohus rüütet musta  
 kas hullusärk, või raudsed randmeklambrid,

— on vahendeid N o r m a a l s e l rikkalikult varul.  
 Heakorra masinvärk on laitmatu. Ja ustav  
 ta teenriks alandlikuks distipliinit A r u.

Mõtete liikuvuselt on veelgi pingsemad Barbaruse sonetid. Temal lõhub mõtete tulv mõnikord soneti raamid, nagu ta riimskeemide traditsioonidestki ei hooli. Ühtsus ometi ei kannata selle all. Kuigi mõnikord mõni motiiv on vastukarva, mõni mõtteniit ripneb, on Barbarusel ühtsuse mõttes sonetilisi sonette. Näiteks:

Luulepõimik Gustav Suitsule 2<sup>2)</sup>).

Võib olla, luuletajal polnud kavas,  
 kui ankur hiivati, — tuulpingul purjed?  
 Ei kolgameeste aitand sõitlushurjed:  
 ta välisilma luuleakna avas.

<sup>1)</sup> Ilmunud: *Looming XII (1934)*, lk. 687. P. Viiding, *Traataed*, lk. 10.

<sup>2)</sup> Ilmunud: *Looming XI (1933)*, lk. 1089. J. Barbarus. *Tulipunkt*, lk. 48.

Kui Amsterdami laevnik — löi eskaadri:  
 me Tuulemaalt ürgsoodsalt triivis puhang,  
 viis ulgumerele soolkarske uhang  
 Eurooparündajate luulekaadri.

Sest näeme nüüd, mis inimene suutnud,  
 et heidet vorminärud riimikaltsud,  
 on luulel antud moodsaaja löiked,

ja sisugi vaim tõhus palju uutnud:  
 ei vaiki enam kaugustesse hõiked  
 ka siis, kui aastaist juba väsid-taltsud.

Kokku võttes on sonetti kooshoidvat ühtsust näinud iga autor eri viisil. Ja lõpuks ei olegi see ühtsus muud kui luuletaja sisim struktuur. Me teame, et ühtsuse nõue ulatub kaugelt üle soneti spetsiifiliste žanritunnuste, kuid oleme meelega teda siiski rõhutanud. Ühtsusenõudes on midagi soneti põhiolemust tabavat, midagi kõiki tema muid tunnuseid kokkuvõtvat. Ühtsus on peaaegu see, mille jaoks on kõik teised vorminõuded sonetis.

## 2. Kaheosalisus.

„Kaheosalisus põhjeneb aine seesmisel kujundil,“ väidab Semper. „On elamuse sisusid, mis nõuavad paratamatult soneti vormi; vorm seisab neil ees nagu iseenesest mõistetav.“ — Ja Semperi loomasonettides („Lauk“, „Orb“, „Sünd“, „Kurb peni“ jt.) võib aine sonetipärast kaheosalisust märgata väga selgesti. Need käsitlevad sündmusi loomadega, nii et nelikuis on kirjeldatud mingi juhtumus, kolmikuis on selle tagajärjed koos tundealise pöördega inimese poole.

Underi abstraktseid teemasid käsitlevad sonetid („Loomine“, „Selgus“, „Muutus“, „Sirgumine“, „Karastus“ jne.) ei ole sisuliselt nii terava käänakuga nagu Semperi sonetid. Seda enam on kasutatud murdekoha tekitamiseks väliseid vahendeid. Üldiselt on nelikud kirjeldavamad ning staatilisemad, kolmikud — tegevusrikkamad, süvenenumad ning hoogsamad. Esimese tertseti algusel on tavaliselt hüüe või lihtsalt lühike lause: „On selgus pärast kõue! Hinga! Hinga!“ („Selgus“), „Haudmere poole! Vesi nagu valgus“ („Karastus 1“), „Nüüd välja! Tervisesse kaksijalu!“ („Karastus 2“), „Ei lihtne möödaminek. Tund on

lävis“ („Üleminek“) jne. Piibliainelistes portree-sonettides on ka tugev sisuline pööre, mis seisab sündmustiku muutumisel. Näiteks:

**Maria-Magdalena <sup>1)</sup>.**

Nüüd on vist veres kõue-aelne lõuna —  
Üht uhma hõõritab mu uhke puus:  
See mees on nõnda imelik ning uus,  
Tend vallutama kisub hullu jõuna.

Kas puruneb sest süda hapra nõuna —  
Kuid lähen, kaenlas kallis nardikruus:  
Ta jalgel kuldse aiana mu juus,  
Kust poetan vargsi oma rinde õuna...

Kes mind ei taha, seda tahan vaid,  
Kuid — paistab tema silme rahulaid,  
Ja ime! ihu hingest vagusam —

Lööb lausa õitsele see have taim,  
Ning värinana läbistab mind aim:  
Et sõna suudlusest on magusam.

Raua sonetid sisaldavad aines käänaku, väliseid murdevõimalusi on vähe kasutatud. Pikk, kõrvallauseline periood ei muutu energilisemaks (tertsetid sisaldavad kokku 1—2 lauset). Murdekoht tekib tegevuse muutumisega, kellegi poole või enessesse pöördumisega. Sonett „Kauge ring 2“ <sup>2)</sup> pakub näite tagasipöörduva, aga muutunud tegevuse kordumisega saavutatud murdest:

Mu lapsepõlv kuis raskelt mällu vaotas  
need hetked, asemel mil ootsin und,  
mil, isa viiulduseks vaba tund,  
toa ähmjas hämar härdaid laule laotas!

Pea oma poogeni ju toone taotas,  
kuid võimeist üle võrsus tahtesund.  
Siis tuiskas muret nagu musta lund —  
sõrm keelte kõõluse ni kauaks kaotas.

<sup>1)</sup> Ilmunud: *Looming VII (1929)*, lk. 948. M. Under, *Lageda taeva all*, lk. 59.

<sup>2)</sup> Ilmunud: *Looming XII (1934)*, lk. 610. M. Raud, *Kauge ring*, lk. 39.

Kuid siiski kokku tõi meid kauge ring —  
 taas vana viuli ma võtsin ning  
 ta kähedused summutin sordiini.

Ja jälle laulis keelte pinev ping  
 ning kergelt lendles poogna valge ling —  
 mu poeg nii uinus Raffi kavatiini.

Sinimäe sonettidel on murdekoht enamasti sündmustiku kää-  
 naku kohal. Tertsettides muutub tegevus hoogsamaks ning ras-  
 kemaks või tõuseb pilt reljeefsemaks, et puändis lõppeda ena-  
 masti naturalistlikult või sümboolselt. Sinimäe sonetid on pea-  
 aegu lühinovellid. Kolmanda isikuna esineval tegelasel, olgu see  
 kollektiiv (salakaubitsejad, usumäratsejad, töölised), üksikini-  
 mene (madrus, pätt, poisike jne.) või loom (siga, koer, vasi-  
 kas jne.) ei ole otseseid kokkupuutepunkte autori minaga. Filo-  
 sofeerimise ja meeleolu asemel räägivad asjad ja sündmused ise.  
 Sageli annab kirjeldav nelikute-osa ülevaate ilmastikust, olukor-  
 rast, asjadest või inimestest. Palju leidub eriti sonettide alguses  
 looduskirjeldusi, mis pole alati paratamatult vajalikud. Hääd  
 murdekohta seesugune ainekäsitus ometi ei anna. Sonett on tea-  
 tava määrani siiski subjektiivseid mõtte- ja meeleolu-virvendusi  
 võimaldav vorm; puhtobjektiivne jutustus või kirjeldus ei pääse  
 hästi mõjule soneti lühiduse tõttu. Ka Kangro sonetid ei anna  
 iga kord hääd murdekohta, kirjeldava osa suure ülekaalu pärast.  
 Kus aga kolmikuis vahekord kirjeldatavaga muutub lähedamaks,  
 kus mina asetub looduse keskele ja meeleolu mõjule pääseb, sääl  
 omandab murdekoht tarvilise teravuse:

#### Vaimude org <sup>1)</sup>.

Kui kuumal päeval siia orgu satud,  
 sind õhtu tahab hoida oma jaoks.  
 Ja et sa üksj kuhugi ei kaoks,  
 sind varjab mäehari nagu katus.

Nii lopsakad kui sigind mingis patus  
 on taimevarred, kelle juures paos  
 on lilli sülem nagu väetet laos,  
 kui üliküllas värvioher atus.

<sup>1)</sup> Ilmunud *Looming XII (1934)*, lk. 1050. B. Kangro, *Sonetid*, lk. 39.

Saad kergeks siin ja ujud nagu laju.  
Sind hällib maa ja kadedaimgi tuul  
su kõrval heidab vaikselt unelema.

Sa uinud pea, ei mäletagi enam,  
mil viimne inimõte lahkub ajust  
ja taimeloomus naeratab su suul.

Barbaruse sonettidel jääb murdekoht vahel ebamääraselt aimatavaks, samas on ta aga selge ning terav. Masingu kvaträänide ja tertsettide vahel pole palju erinevat. Viiding saavutab samuti harva õige murdekoha. Karlsoni kergeis, päevikulaadseis visandseis on mõnikord murre terav, samas jälle pole kaheosalisusest mingit jälge.

Kokkuvõttes on tänapäeva sonetis žanriline kaheosalisus enamasti olemas. Ühel põhjened see aine loomupärasel jagunemisel, teine saavutab ta käsitusviisi ja vaatenurga muutmisega. Nii teravat ning täpselt kaalutletud murdekohta, nagu seda nõuti omal ajal klassilises sonetis, ei ole meil kuigi palju. Et soneti anti-teetiline iseloom on mahenenud, võisime juba eespool konstateerida. Sonett liigub ka meil rohkem voolava, lõpetamata ning loomulikuma struktuuri poole nagu Saksaski <sup>1)</sup>.

### 3. Tõusud.

Underi sonettide nelikud on tema noorusea sonettidega võrreldes pisut tihedamad ja tõusvajoonelisemad. Kirjelduse või jutustuse arenemine on märgatavam ning selgejoonelisem. Puuduvad täiteread, paigaltammumise asemel esineb pinge tõus. Näiteks sonetis „Surnu naeratus“ on nelikud üles ehitatud gradatsiooni põhimõttel, on kasutatud kontrastiks surija valulist janu ja surma kõledust, enne kui küsitakse: „Kuis tuli naeratus su palge manu?“:

Kui oli laastet viimne vastupanu  
Ja võimu oli saanud valuhuum,  
Kui mattis kopse, südant leitsak kuum  
Ja viimne tajumine oli: janu,

<sup>1)</sup> Vt. pikemalt H. Mitlacher, *Moderne Sonettgestaltung*.

Sa, tõves ammu õnned unustanu,  
 Kui juba kõledaks jäi ümber ruum,  
 Hing ihust lahkus nagu kõrrest tuum —  
 Kuis tuli n a e r a t u s su palge manu?

Semperi nelikud koosnevad asjalikumast kirjeldusest või jutustusest. Tõusuvõimalusi on vähem, kuid selle-eest on kõik värsid täpselt tarvilikud ja omal kohal. Kangro nelikud on enamasti piltide read; kontrasti ja gradatsioonid on neis õige harva. Masingu sonettide kvaträänid ei ole alati tõusvad. Viidingu, Raua ja Barbaruse nelikud on sisuliselt arenevad ja seega enamasti tõusvad, kuigi mõnikord leidub ka neil nelikute lõpul täitevärsse. Sinimäe sonettides on šablooniliselt kõige kindlam nelikute liikumissuund: see on üldiselt üksikule, loodusepildist inimese või looma-elu detailile. Tarvitseb vaid kõrvutada esimesi ja kaheksandaid ridu:

Vett laine piserdab ja udu ujub paks...  
 ...siis lõhest kistakse ta soolikad ja maks.

(„Lõhed“.)

Umbvihmane ja madalpilvine on kõik...  
 ...vist pulmasõiduks kaabitakse kabjalõik.

(„Vana hobune“.)

Pääkohal õhtueelseid pilvi ajub...  
 ...jalg hangutäies põlvini tal vajub.

(„Heina aegu II“.)

Järelärkamisajal lõpetati sonette kaunis juhuslikult ning nõrgalt, noor-eestlased andsid sellevastu sisulist puanti, siurjärgses sonetis oli puant liialdatult toonitatud ja langes mõnikord välja luuletuse piiridest. Tänapäeva sonetis aga on muutunud puant jälle sisuliselt tähtsamaks ja sümboolsemaks. Enamasti kasutatakse puändiks ilmekat detaili, mis on ühtlasi kokkuvõttev ja millele on antud sümboolne varjund. Nii on Underi puant sisuliselt selgitav kokkuvõtte sümboolse detaili kujul. Ta on lahendav ning ilmekas. „Näe, luuletuseks saand see valge leht,“ hüütakse loomisprotsessi kirjelduse lõpul („Valge leht“). „Et sõna suudlusest on magusam,“ leiab Maria-Magdalena nagu uue tõe („Maria-Magdalena“). „Teissugu jooke torne-rüübanulle,“ hüütakse karastuselaulu lõpul („Karastus 1“) jne. Sonetis „Shakes-

peare'i lugedes" <sup>1)</sup> on igihalja leina tumedus kogu teemat kokkuvõtvaks motiiviks:

Ta suuli raamatus, kust kujutelme  
Alt kobab tõekaljut, kindlaid paiku.  
Näeb valgel lumel mörva punast laiku  
Ja neelab õnnetuga mürgi musta helme.

Kirg, kiivus läbi etsib tundekelme,  
Suus keelat vilja ihar-kirbet maiku.  
On naeruklirinat ja kaebekaiku —  
Näeb mätreid narrirüüs ja hermeliinis kelme.

Ju päike laskund kohevasse pajju,  
Kuid ikka praksub jamdes sõnasõdu,  
Et kuumil oimel kõrbeeb juuste hein.

Aegade tagant tõuseb talle ajju  
See sureliku rõõmu tume mõdu,  
Veel tumedam ta igihaljas lein.

Semperi loomasonettide puánt on tundetooniline. Hanepoja kadumise puhul öeldakse: „Mu oma südagi, jah, polnud päris rauast („Orb“), varsakese haua! nutab tütarlaps ja uibu poetab helbeid alla jne. Osa loomasonette lõpeb kaudse paralleeliga inimesele. Näiteks sonetis „Voorus“ <sup>2)</sup> on puánt ehitatud looma ja inimese kõrvutamisele:

Aasheina krõmpsutuse vahel teisest tallist  
ta kuuleb üle õue kerget hirnautust.  
Pää katsub lahti praotada talli ust  
ja sõõrmed liiguvad, silm välgatab metallist.

Kui iseendast rebenevad päitsed nallist,  
pilk suviöösse kiindub saladuslik-must.  
Siis läheb nagu unen, sirtsataden kust,  
sest tajub keset vaikust veel kord kutset kallist.

Sääl aga kuuleb äkki vihisevat kaigast  
ja mära laudjaid pidi langeb tige peks.  
Kõik viha, kadedus nüüd paiskub välja seks,  
et õpetada eemal hoidma patupaigast.

<sup>1)</sup> Ilmunud: *Looming XII (1934)*, lk. 358. M. Under, *Kivi südameelt*, lk. 37.

<sup>2)</sup> Ilmunud: J. Semper, *Päike rentsliis*, lk. 57.

Ja mees säeb kinnivisat ukse ette kangi,  
kui sulgenuks ta enda jõledused vangi.

Raua sonettide puänt on teritatud ja kannab kokkuvõtvat mõtet. Kauge ringi teema on suletud lausesse: „... endast endasse on teed nii kauged“ või „ei otsimisest osa igimat“, kündja leiab: „kui enda juuri muldaksin ses vaos“ jne. Viidingu mõttelüürilistes sonettides on püütud mõtet kandva puändi poole. See ei ole aga harilikult kuigi üllatuslik. Novellilaadsete sonettide puänteerimiseks võetakse tegevusemotiiv. Nii töösse süvenenud astronoom annab järele naise palvele ja „tõuseb, nõõbib mantli, silmis meelet“ („Astronoomiline“), tööstur maksab oma eilsele armukele meelitusraha: „Johnbullkeepsmiling juba täidab tšekki“ („Petrooleumitöenduslik“) jne. Aga ka vaimukusele ehitatud puänti pakub mõni Viidingu sonett. Näiteks:

#### Poliitiline <sup>1)</sup>.

Mürkmõjuvat sa puistad sõnarahet  
kaks korda päevas tõustes kõnetooli.  
Kui käinuks jesuiidi-ordus koolis  
nii mõistad piitsutada iga pahet.

Oo, annab imetella sinu raudset tahet.  
Kui vähe unest, söömaajast hoolid  
ju kolmat kuud! Ning ikka ise roolid,  
kui sõidad autol kõnekohte vahet

teid kaelamurdvaid. Delegaadi-iste  
sul parlamendis esialgseks priisiks.  
Minister kindel hiljem, kabineti kriisiks

kui saabub juhus. Oled juba listil.  
Su teisik muistne oli buduaares vahva.  
Nüüd õuedaami asemel pead võrgutama rahva.

Kangro sonetid lõpevad enamasti detailidega, milles on ottsel või varjatud kujul loodusega ühte sulamise motiiv. Kord õmbleb lauluräästa vidin kuulaja selipidi noore rohu külge („Kevadine“), kord haarab maa ahnelt kinni ümber põllumehe jalgade („Põllul“), kord surub tuul kõndija huulheina püünisesse („Nõmmel“), kord vajub inimene lombimutta („Lombiäärne“), kord upub sohu („Sooäärne“) jne. Inimene sulab loodusesse, loodus

<sup>1)</sup> Ilmunud: P. Viiding, *Traataed*, lk. 20.

oma ürgsete tungidega ärkab inimeses („maa sünge mõte meie pääski virgub“). Sellele motiivile on ehitatud paljud Kangro sonetid. Nii näiteks sonetis „Maa“<sup>1)</sup> on „maa-mõtte“ motiiv küll järjekordne detail, kuid annab kogu luuletusele sügavama tagapõhja:

Maapinnas, mille praostund nahas poorid,  
näen mitmepalgse elu moondet larvi.  
Kuid katmas seda purevat ja karmi  
on udude ja auru niisked loorid.

Maa oma sisemusest välja koorib  
me elu nagu valutavat armi.  
Aegajalt tumemeelseid kaarna parvi  
alt lõhestikest süngelt üles voorib.

See maa, kes nagu võitlev hiigelloom  
end ajand vastu merepiire sirgu,  
nii kõiki oma ihumahlust toidab.

Ka meis on kobrutamas tema joom.  
Ja iga kord kui vastne hommik koidab,  
maa sünge mõte meie pääski virgub.

Sinimäe „Isamaa“ sonettide lõpud on oma naturalistliku varjundiga süngusesse kalduvad. Väga sageli on kuskil laip või vähemalt surma võimalus. Sündmustik, mis hoogsalt on arenenud, lõpeb tugeva akordiga elu kaduvuse vägivaldsemas ning kurvemas kehastuses — surnukehas. Puánt on Sinimäel sisuliselt alati tugev, kuigi mitte alati esteetiliselt maitstav. On ka õnnestunud puante, näiteks:

#### Torm<sup>2)</sup>.

Pilv lõikab idast läände tähesarju  
ja hakkjas vine hakkab katma kollast kuud.  
Siis liiva nühib, jälgi pühib tuuleluud  
ja nagu piisku puistab pihlak marju.

Tuul nilpab veelt võrkvalgeid vahuharju,  
murdlane sirutab alt õhku niisket suud.  
Siis nagisedes kummarduvad vanad puud,  
laht ärkab, randa tormab lainekarju.

1) Ilmunud: B. Kangro, *Sonetid*, lk. 45.

2) Ilmunud: J. Sinimäe, *Isamaa*, lk. 17.

Poolviltu vana maja kalda najal  
ja lambikuma võbiseb teerajal.  
Sääl istub naine, silmi vastu surub käe,

On lahti piibel, viivu kuulab rajuj,  
kuid merelt mees ei tule läbi saju  
ning randa saabund paadilaudu silm ei näe.

Vaimukaid puänte annab vahel Karlson oma rännu- ja suvitusesonettides. Tema puändis on seda, mida me varemalt peaaegu ei kohanud: huumorit ja irooniat. Karlson on ainukese autorina tähelepandav ka kallaku poolest galantsusse. Sonett on temal kerge päevik (ja ebaõnnestub sääl, kus autor tahab tõsisemalt kõnelda), ääremärkusteleht juhuluuletusega mitte tähtpäevaks, vaid igapäevaks. Kõige selgemini avaldub see tema puäntides. Toome siitki lõpuks ühe näite:

„Ilus oled, isamaa!“<sup>1)</sup>.

Ma veedan päeva oma sõbraga.  
Me korda kümme käime suplemas  
ja rannal näkineide noolimas,  
võrkpalli lööme, jalutame ka —

sääl tore liivarand on metsaga.  
Siis käime Narvas koske vaatamas  
ja rootsi kantsi käike uurimas,  
ka Vene piiril neiukestega.

Kuursaalis õhtul veelgi tantsime  
ja sööme vähke kange kümmeliga,  
ei mäleta, kus öögi veetsime,

kes kelle voodis, aga pole viga.  
Söön haput heeringat nüüd napsiga  
ja laulan: „Ilus oled, isamaa!“

### C. Sisu.

Tänapäeva eesti luulele on üldse iseloomustav armastuslüürika vähesus. Eelmisel ajajärgul veel kaunis laialdane armastussonett on tänapäeval välja surnud. Kasvanud on aga juhusonett

<sup>1)</sup> Ilmunud: F. Karlson, *Rännakuil*, lk. 68.

tänu Jakob Liivile ja Barbarusele, kes Suitsu ja Underi juubeliks terve tsükli sonette kirjutas. Pilkesonette on niisama juhuslikult ja vähe nagu varemingi (P. Ummiku „Tormimaa 1—3“, N. Andreseni „M. Jürna 1 armastus“ jne.). Usuline sonett ärkas kolmanda aastakümne lõpul ja leiab õige mitu viljelejat. See oli ebamäärane palve- ja alistumislaul või mõne piiblimehe portree. Viimased ei erine kuigi palju Underi piibliainelistest sonetidest. Näiteks kirjutab E. Mänd sonetis „Kain“<sup>1)</sup>:

Kes teadis, et too säravsilmlne poiss,  
kes Eevast sünnil Lunastajaks peeti,  
kord Jehoovast hulgusena neeti?  
Toosama helge säravsilmlne poiss.

Kas aimas isegi teed valides, et võis  
see viia teda välja roimani,  
kus ahastusest märgit uimane  
ta seisab otsal leekiv needus-õis?

Kuid lonkides nii inimesi teedel  
tas ärkas esmakordselt varjat loom,  
mis ärkab kõigis süngelil patu öödel.

Ja nähes si's, et tema suitsujoom  
ta ohvrilt roojasena vältind Jumal,  
ta sööstis hukatusse, ise vihast rumal.

Ka Masingu sonetid on täis usulist hardust oma Issanda ees. Vähenenud on ka looduslüriline sonett; Kangro ja vähesel määral teiste sonetid ei jõua selle protsendini, mis looduslürikal oli „Siuru“ ajal. Tublisti on suurenenud filosoofilise koega sonetide arv. Väga paljudel tänapäeva sonetistidel (Under, Alver, Viiding, Barbarus jt.) on mõtte-elamus silmapaistval kohal. Novellitaoline sonett on samuti sagedam kui kunagi varemalt (Sinimäe, Viiding jt.). Tähelepannevad on ka sonetid loomadest (Semperil ja Sinimäel).

Kui kahel eelmisel ajajärgul sonettides võisime märkida terve rea korduvaid motiive, siis tänapäeva sonettides on kõigile või vähemalt mitmele autorile ühist väga vähe. Sonetivorm ei ole kuigi palju ühiseid motiive kaasa toonud. Ainult ühe autori

<sup>1)</sup> Ilmunud: *Elukevad XVIII (1930)*, lk. 75.

loomingu piirides kohtame küll ka seesuguseid sisuosiseid, mille olemasolu põhjuseks on tõenäoliselt vorm. Nii näiteks Sinimäe *Isamaa* sonettides on öömotiiv umbes 40 sonetis, õhtu — 22-s, kuu paistab 18 luuletuses, 17-s on maastik udu alla mattunud jne.

Üldiselt on aga vormi ja sisu vahekord palju loomulikumaks muutunud. Vorm paindub kergemini soneti sisu ümber, sisul on suuremaid võimalusi esilepääsemiseks. Aine ja sisu sonetipärasuses on palju ka sonetivormi väljaarenemist soodustavat. Vorm ei tundu seetõttu enam nii ületamatult raske ning võõras.

#### D. Kokkuvõte.

Nelikute riimimisel on tänapäeva sonetis veelgi tõusnud süli-riimide rohkus, kolmikutes on skeemide mitmekesisus suurenenud. Näiteid on ka siseriimidest (Sinimäe). Puhta täisriimi kõrval on uudiseks mõnede autorite (Kangro, Viiding jt.) teadlik irdriimi kasutamine. Valitseb jambiline värss nagu vareminigi, aga veelgi ülekaalukamalt. Värss püüab vabaneda asendi sundusest. Siiret on ka üle murdekoha. Keele oskuses ja sõnavara laienemises on märgata silmanähtavat edu. Eufoonia on sonetistide poolt üldiselt unustusse jäetud, pääle mõne erandi (Raud).

Sonetiline ühtsus on tugevnenud. Murdekoht on enam-vähem kõigil sonettidel, kuigi mõnel aineksest olenedes ähmasem kui teisel. Teema areng nelikutes on kindlam kui eelmistel ajajärkudel, kuigi erilisest kulmineerumisest harva võib kõnelda. Puänt on sisuliselt avastav, sageli sümboolse varjundiga.

Sisuliselt on tähelepanav armastussoneti väljasuremine ja usulise soneti tõus. Pilke- ja juhusonett on niisama väikese esindusega nagu ikka. Novellitaoliste sonettide arv on kasvanud, loodslüüriiliste oma aga vähenenud. Filosoofiline kude on tihenend paljudes sonettides. Tundeelamused taanduvad mõtte-elementide ees. Sonett on muutumas intellektuaalse kõrvalvarjundiga elamuste avaldusvormiks.

Arenemas on oma eesti traditsioonidel põhjenev sonetivorm. Nooremad autorid on õppinud juba eesti luuletajailt, väliskirjanduse mõjud on leidnud ümbertöötuse. Vanemate luuletajate (Underi, Semperi jt.) sonetivorm on teinud pika sammu edasi

nende nooruseaga võrreldes. Siiski ei ole eesti sonett veel oma arenemise haripunktil; pole veel jõutud kasutada kõike, mida sonett eesti luules võiks pakkuda.

### Lõppmärkusi.

Jälgides eesti soneti arenemist algusest pääle, nägime, kuidas mitmesuguste traditsioonidega seotud sonetivorm tuli meile saksa kirjanduse kaudu, idanedes meie järelärkamisaegses kuivas pinnas üsna kiduralt. Hiljemini panime tähele, kuidas noor-eestlaste hoolikus, ulatudes kaugemale ja sügavamale, kasvatas sonetile meie maapinnas laialihargnevaid juuri ja tugevat tüve. Võisime imetleda „Siuru“ aegadel lopsakalt õitmesse puhkevat sonetti ja õige peatselt ka langevaid õilmelehti. Kuid lõpuks oli põhjust rõõmustada, nähes küpsema, kuigi mitte veel valmima hakkavaid vilju... — Eesti soneti ajalugu on ühtlasi ka meie luule ajalugu viimase poolesaja aasta jooksul: Saksa mõjude alt üldeuroopalise avaruse kaudu eesti emapära juurde.

Läbi käies seda arenemisteed käsikäes sonetiga, peatusime teekäänakuil tagasivaate tegemiseks kolm korda. Ja kolm korda vaevasime endid üksikute žanritunnuste analüüsimisega. — Millised on siis kokkuvõttes tulemused?

Iseenesest kolme tähtsamasse õitsengjärku langev sonetitoodang sisaldab ühiste tunnuste kõrval ka palju erinevat. Seotud olek oma aja kirjandusliku miljööga edendab või takistab soneti arenemist; sonetivorm ei ole midagi eraldiarenevat. Palju erinevusi soneti vorminõuete täitmisel langeb seega luule üldiste tingimuste teha. Niisama palju on sonetivorm ilmet saanud üksikutelt autoritelt. Isikustiili osa sonetivormis ei jää taha aja järgust, eriti enamarenenud eppohhidel. Need kaks lisategurit, liitudes traditsionaalse sonetistiiliga, on kujundanud ka meie soneti sääraseks, nagu ta on.

Järelärkamisaegsed sonetistid: J. Bergmann, L. Koidula, Jakob Liiv, J. Tamm, G. E. Luiga, K. Krimm, P. Jakobson, M. Lipp, H. Pöögelmann, V. Rosenstrauch jt. püüdsid soneti traditsioonilise kuju tabamisele päämiselt saksa eeskujude kaudu. Nende isikustiilil oli kaunis väike osa, seda rohkem aga tähendas ajajärgustiil. Võõrsilt saadud teadmised soneti vormist võeti hääs

usus vastu ja katsuti neid meie luulesse istutada, nii hästi kui teati ja osati. Teati ja osati aga kaunis vähe. Nii ilmusid klassilised žanritunnused meie järelärkamisaegses sonetis kaunis puudulikult või moonutatult.

Kokkuvõetult kujuneb üldpilt järgmiseks: Stroofide jaotus on normaalne, s. t. sonett koosneb kahest nelikust ja kahest kolmikust. Nelikud on riimitud süliiriimiliselt (*abba abba*) või ristriimiliselt (*abab abab*); kolmikutes on enamasti kolm riimi, tähtsaim skeem on *cde cde*. Riimid on sageli kistud ja ebapuhtad, esineb korduvaid riimikette. Värsimõõduks on enamasti jamb. Iga rida algab suure algustähega ja moodustab nõutava terviku, siire peaaegu puudub. Soneti keel kõliseb küll alliteratsiooni ja assonantsi toetusel, kuid on puine ning kohmakas. Üks ja sama sõna kordub ühes sonetis koguni mitu korda. Veelgi ebaselgemini on märgatavad sisevormilised tunnused: Ühtsus on ainult sonetide paremikul, samuti seadusepärane murdekoht. Nelikute kulmineerumise asemel on sageli pinge langus. Tõus soneti lõpul on nõrk või esineb kokkuvõtva reana, mitte aga üllatusliku, avastava värsina.

Eesti soneti teist õitsengjärku, mis langeb osalt ühte „Noor-Eesti“ ja „Siuru“ ajaga, kandsid G. Suits, V. Ridala, M. Under, A. Alle, H. Visnapuu, J. Kärner, R. Reiman jt. Nende isikustiil oli märksa mõõduandvam; ajajärgustiil mõjus nende sonetile vähem. „Noor-Eesti“ tulekuga vabanes meie sonett saksa traditsioonist; eeskujusid otsiti mujalt, isegi sonetivormi algkodust. Sonett püüdis sel ajajärgul võimalikult kanoonilist kuju võtta klassilise soneti maade (Itaalia, Prantsuse) eeskujul. „Siurule“ järgnev mitmesuguste kirjanduslikkude voolude vahelduse aeg püüdis leida uusi teid sonetivormi renoveerimiseks (näit. E. Hiire sonetid). Kuid need katsetused lõppesid varsti, nagu nad igal pool on tühja joosnud.

Noor-eestlaste ja siurulaste sonett erineb järelärkamisaegsest päämiselt sisevormi nõuete täitmiselt. Ühe idee nõue sonetis on laienenud detailide kokkusobivuseks, teema ühtsaks ning sonetiliseks arendamiseks. Murdekoht on saanud kaunis teravaks ja seadusepäraseks, vähemalt sonetitoodangu paremikus. Nelikute lõpul on vahel märgata ka tõusujoont, kuid soneti lõputõus on hoolikalt kavatsetud. Puändiks on enamasti üllatuslik detail, millel ei puudu mõnikord sümboolne varjund. Välisvormi nõu-

ded on hoolikamalt täidetud. Erinevusi on kolmikute riimimisel, kus tarvitatakse nüüd enamasti kahte riimi. On tehtud katseid ka itaalia eeskujul puht-naisriimilisi sonette kirjutada. Jambiline meetrum on sagedam, värsijalgade arv reas on stabiilne, ebakindel on ta ainult „Siurule“ järgneval ajajärgul. Siire on täiesti eluõiguslikuna vastu võetud.

Kuigi tänapäeva eesti sonett ei mahu ühise vooluloolise nime-taja alla, on ta vormilt mõningal määral ühtlane. Kui tänapäeva soneti autorid: Jakob Liiv, M. Under, J. Semper, J. Barbarus, M. Raud, P. Viiding, F. Karlson, B. Kangro, H. Masing, J. Sini-mäe jt. kuuluvad mitmesse generatsiooni, ligendab neid ükstei-sele sarnanev suhe sonetiga. Tänapäeva sonett hakkab toetuma juba eesti traditsioonidele. Ajajärgustiil on veelgi nõrgenenud, isikustiil annab maad eesti sonetistiilile.

Tänapäeva sonetis hakkab vorm ikka rohkem sisu järgi paindudes elastsemaks, loomulikumaks ning täiuslikumaks muutuma. Soneti kirjutamine üksi soneti vormi pärast on maad andnud teissugusele suhtumisele. Väliselt pole sonetivorm kuigi palju muutunud. Kolmikute riimimisel on jõutud vabaduseni, nelikuis on õiguslikud normaalsed süliriimid. Soneti üksikvärss püüab oma asendi sundusest täiesti vabaneda. Vana range antiteeti-line ülesehitus on muhenenud meil selle järgi, mida aine para-jasti nõuab. Sonetilise ühtluse taotlus näitab rohkem küpsust, sonettide kude on tihedam. Murdekoht pole kramplikult hoi-tud kaheksjagunemine, vaid enamasti ainel põhjenev käänak. Puänt pole mitte ainult kokkuvõttev, nagu järeelärkamisajal, või üllatav detail, nagu „Siuru“ sonetis, vaid kogu soneti suhtes avas-tav, eelnevat nagu uuele tasapinnale asetav.

Tehes kokkuvõtteid sonetivormi arenemisest ja muutumi-sest, arvestasime ühiseid ja üldisi jooni. Töö kestel leidsid aga ka kõrvalepõiked tarvidust mööda märkimist. Samuti oli pää-miseks vaatlusesemeks etteküündivamate autorite toodang, juhus-likku märgiti ainult siis, kui ta sisaldas mõne erineva joonekese.

Sonetivorm, mis on eesti keeles ainult umbes 1200 korda sündinud, pole oma esinduse vähesuse tõttu jõudnud saada kuigi eestiliseks. Tema lühikesest arenemisajast (1881. a. kuni tänapäevani) pole jätkunud kõikide vormivõimaluste välja-selgitamiseks. Järgnevad soneti õitsengjärgud kahtlemata too-vad päevavalgele veel palju uut. Nii et mitte ette rutata,

võisime praegu ainult vaadelda, milline on olnud meie sonett. Kuid missugune ta peaks, antud kogemusi mõistlikult arvestades, olema, jäägu teiste ja tuleviku määrata. Mingisuguse eesti sonetiteooria tuletamine oleks praegu niisama mõtetu, nagu ta on enneaegne. Aga ta võiks olla pisut kahjulikki, sest me teame, et teooriad kindlustavad küll võibolla selguse, kuid soodustavad elava elu kidumist kivilinenud vormirakmeis. Kirjandus jäägu aga elavaks.

## Isikunimede register.

- Aavik, J. 50, 54  
Adams, V. 4, 92, 93  
Adamson, H. 4, 69  
Adson, A. 69  
Ahlqvist, A. E. 26  
Aleksa, M. 4, 69, 89, 94  
Alle, A. 4, 28, 54, 55, 60, 61, 62, 70,  
78, 84, 87, 117  
Alver, B. 4, 90, 92, 100, 114  
Andreller, J. 4  
Andresen, N. 114  
Anvelt, L. 93  
Atterbom, P. D. A. 25  
Aun, E. 4, 30  
Barbarus, J. 4, 29, 54, 89, 90, 91,  
92, 94, 96, 99, 104, 108, 109, 114,  
118  
Barbosa du Bocage, M. M. 23  
Barret-Browning, E. 24  
Baudelaire, Ch. 23  
Bellay, J. du 11, 12, 23  
Bergmann, J. 4, 28, 30, 31, 37, 40,  
47, 116  
Boileau, N. 22  
Boscan, J. 23  
Boutens, P. C. 24  
Boyssière, J. de 8  
Brunetière, F. 3  
Burte, H. 24  
Buturlin, P. D. 25  
Bürger, A. 24  
Byron 24  
Camões, L. V. de 23  
Cavalcanti, G. 22  
Cecco d'Ascoli 22  
Chamisso, A. v. 24  
Coleridge, S. T. 24  
Coornhert, D. V. 23  
D'Annunzio, G. 23  
Dante 6, 8, 10, 22  
Donne, J. 24  
Droste-Hülshoff, A. E. 24  
Držić, G. 25  
Däubler, Th. 24  
Eeden, F. v. 24  
Eisen, M. J. 4, 28, 30, 36  
Enno, E. 4, 54, 55, 61, 62, 71, 85  
Erkko, J. H. 26  
Fischart, J. 24  
Folgore da San Gimignano 22  
Franzén, F. M. 25  
Fröberg, Th. 12  
Garcilaso de la Vega 23  
Geibel, E. 24  
George, St. 24  
Giacomo da Lentini 22  
Gorter, H. 24  
Grossschmidt, O. 4  
Grünstamm, V. 30  
Hammarsköld, L. 25  
Havens, R. D. 16  
Hebbel, Fr. 24  
Heine, H. 24  
Hérédia, J. M. de 23, 26  
Herwegh, G. 24  
Heym, G. 24  
Hiir, E. 4, 29, 55, 62, 64, 66, 68, 70,  
73, 74, 85, 86, 87, 89, 91, 117  
Hindrey, K. A. 55, 86  
Holst, H. R. 24  
Humboldt, W. v. 24  
Hunt, H. 69  
Hurt, J. 4

- Jaik, J. 4, 55, 69, 85, 87, 93  
 Jakobson, P. 4, 28, 29, 41, 116  
 Jasinski, M. 11  
 Jännes, A. 26  
 Jörgensen, J. J. 25  
 Jürgenstein, A. 28  
 Jürna, M. 64  
  
 Kampmann, M. 4, 30, 41  
 Kamsen, R. 36  
 Kangro, B. 4, 29, 89, 90, 91, 93, 94,  
   95, 99, 103, 107, 109, 111, 112,  
   114, 115, 118  
 Karlson, F. 4, 29, 89, 90, 91, 93, 94,  
   99, 108, 113, 118  
 Keats, J. 24  
 Kitzberg, A. 69, 86  
 Kloos, W. J. Th. 23  
 Koidula, L. 4, 27, 30, 31, 39, 44, 51,  
   116  
 Kollár, J. 25  
 Koskenniemi, V. A. 25  
 Koskimies 26  
 Kramsu, K. 26  
 Kreutzwald, F. R. 27  
 Krimm, K. 29, 42, 116  
 Kärner, J. 4, 28, 55, 61, 62, 63, 69,  
   70, 73, 77, 85, 87, 117  
 Körner, Th. 24  
  
 Laanessaar, A. A. 66  
 Leino, E. 26  
 Leithammel, A. 4, 52  
 Lekstein, M. 4  
 Lenau, N. 24  
 Lepik, H. 4  
 Liiv, Jakob 4, 28, 29, 30, 34, 35, 36,  
   37, 39, 42, 43, 49, 50, 52, 53, 89,  
   90, 91, 95, 114, 116, 118  
 Liiv, Juhan 4, 29, 32, 40, 48, 49  
 Lints, A. 4  
 Lipp, M. 4, 28, 30, 36, 37, 39, 40, 42,  
   47, 116  
 Luiga, G. E. 4, 29, 37, 116  
  
 Manninen, O. 26  
 Marot, C. 11, 23  
 Masing, H. 4, 29, 89, 90, 91, 92, 94,  
   95, 109, 114, 118  
  
 Maynard, F. 8  
 Menčetić, š. 25  
 Michelangelo 10, 11  
 Mickiewicz, A. 25  
 Milton, J. 24  
 Mitlacher, H. 13, 17, 19  
 Mudi, L. 54  
 Musset, A. de 23  
 Mänd, E. 4, 93, 114  
  
 Nucolli, L. 8  
 Nukk, E. 4  
 Nuñez de Arce, C. 23  
  
 Oehini, B. 24  
 Opitz, M. 12, 23, 24  
 Oras, A. 29  
  
 Perk, J. 23  
 Petrarca, F. 6, 8, 10, 11, 22, 24, 52, 60  
 Prešeren, F. 25  
 Puru, M. 63  
 Puškin, A. 25  
 Pärna, M. 38  
 Pöogelmann, H. 30, 116  
  
 Raag, A. 4  
 Rannaleet, A. 4, 55  
 Raud, M. 4, 29, 89, 94, 95, 100, 106,  
   109, 111, 115, 118  
 Reiman, R. 4, 28, 29, 54, 55, 62, 63,  
   66, 73, 79, 85, 87, 117  
 Reinwald, A. 32  
 Rennit, A. 30  
 Rességnier, P. de 13  
 Ridala, V. 4, 28, 54, 60, 62, 63, 64,  
   65, 67, 70, 73, 76, 87, 117  
 Rilke, R. M. 24  
 Rimbaud, A. 23  
 Ronsard, P. 11, 12, 23, 24  
 Rosenhane, G. 25  
 Rosenstrauch, V. 4, 30, 45, 116  
 Rossetti, D. G. 24  
 Rustico di Filippo 22  
 Rännang, V. 4  
  
 Sá de Miranda, Fr. 23  
 Saint-Gelais, M. de 23  
 Samain, A. 23

- Schede, P. 24  
 Schlegel, A. W. 11, 12, 13, 24, 33,  
 53, 56  
 Semper, J. 4, 5, 28, 85, 89, 90, 94,  
 96, 99, 102, 105, 109, 110, 114, 115,  
 118  
 Shakespeare, W. 24, 29  
 Sidney, Ph. 24  
 Simtmann, M. 5  
 Sinimäe, J. 5, 29, 90, 91, 92, 93, 96,  
 99, 102, 107, 109, 112, 114, 115,  
 118  
 Snoilsky, C. J. G. 25  
 Southey, R. 24  
 Spenser, E. 24  
 Staffeldt, A. W. S. v. 25  
 Stagnelius, E. J. 25  
 Stiernhielm, G. 25  
 Suits, G. 5, 28, 29, 54, 55, 58, 59, 62,  
 63, 64, 65, 70, 73, 77, 78, 82, 84,  
 87, 90, 114, 117  
 Surrey, Earl of 24  
 Swarth, H. 24  
 Syv. P. 25  
 Szarzyński, M. Sep 25  
 ŝulgovski, N. N. 11, 17  
 Talvik, H. 5  
 Tamm, J. 5, 28, 30, 36, 37, 40, 42,  
 43, 44, 116  
 Tasso, T. 10  
 Trakl, G. 24  
 Tredjakovski, V. 25  
 Uhland, L. 24  
 Ummik, P. 114  
 Under, M. 5, 28, 29, 54, 55, 57, 58,  
 59, 60, 62, 64, 66, 68, 70, 71, 72,  
 75, 76, 81, 82, 83, 84, 86, 87, 89,  
 90, 91, 94, 95, 97, 99, 101, 105,  
 108, 109, 114, 115, 117, 118  
 Verlaine, P. 23  
 Verwey, A. 24  
 Viëtor, K. 19  
 Vigne, P. de 22  
 Viiding, P. 5, 29, 89, 90, 93, 94, 96,  
 99, 104, 108, 109, 111, 114, 115,  
 118  
 Visnapuu, H. 5, 28, 54, 55, 70, 79,  
 80, 85, 86, 87, 93, 117  
 Vondel, J. v. d. 23  
 Vraz, St. 25  
 Vrehlický, J. 25  
 Weckherlin, G. R. 24  
 Welhaven, J. S. C. 25  
 Werfel, F. 24  
 Wirsung, Ch. 24  
 Wordsworth, W. 24  
 Wyatt, T. 24  
 Zedlitz, J. Ch. 24

## Tähtsamaid teoreetilisi kirjutisi, mida on kasutatud.

- Berg, R. G-n. *Sonett*. Artikkel teoses *Nordisk Familjebok*. XVIII. Stockholm, 1933, lk. 1924—1925.
- Bähr, W. *Der goldene Schnitt am Sonett*. Artikkel ajak. *Das literarische Echo*, 22. ak. (1924).
- Fröberg, Th. *Beiträge zur Geschichte des deutschen Sonetts im 19. Jahrhundert*. St. Petersburg, 1904.
- Gosse, E. *The Elisabethan Sonnet-Cycles*. Artikkel teoses *Chambers's Cyclopaedia of English Literature I*. London, 1921, lk. 286—287.
- Habermann, P. *Das Sonett*. Artikkel teoses *Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte* (Merker-Stammeler). Berlin, 1929, lk. 245—247.
- Hauser, O. *Das Sonett*. Artikkel ajak. *Das literarische Echo* 4. ak. (1902), lk. 654—659, 726—731.
- Havens, R. D. *The Influence of Milton on English Poetry*. Cambridge, 1922, lk. 478—548.
- Jasinski, M. *Histoire du sonnet en France*. Douai, 1903.
- Lahillonne, J. *Sonnet*. Artikkel teoses *La Grande Encyclopédie XXX*, lk. 273—274.
- Lee, S. *A Life of William Shakespeare*. London, 1922.
- Lee, S. *The Elisabethan Sonnet*. Artikkel teoses *The Cambridge History of English Literature III*, lk. 247—272.
- Lentzner, K. *Über das Sonett und seine Gestaltung in der englischen Dichtung bis Milton*. Leipzig, 1886.
- Minor, J. *Neuhochdeutsche Metrik*. Strassburg, 1902.
- Mitlacher, H. *Moderne Sonettgestaltung*. Leipzig, 1932.
- Quiller-Couch, A. T. *English Sonnets*. London, 1935.
- Schirmær, W. *Das Sonett in der englischen Literatur*. Artikkel ajak. *Anglia XLIX/XXXVII* ak. (1926), lk. 1—31.
- Schlegel, A. W. *Vorlesungen über schöne Literatur und Kunst III*. Stuttgart, 1884.
- Simelius, A. *Sonetti suomenkielisessä runoudessa*. Artikkel ajak. *Valvoja* 34. ak. (1914), lk. 685—699.
- Šulgovski, N. N. *Теория и практика поэтического творчества*. Peterburg, 1914.
- Viëtor, K. *Geschichte der deutschen Ode*. München, 1926.
- Viëtor, K. *Deutsche Sonette aus vier Jahrhunderten*. Berlin, 1926.
- Welti, H. *Geschichte des Sonettes in der deutschen Dichtung I*. München, 1882.

## Histoire du sonnet estonien.

### Résumé.

Dans l'étude qui précède on a envisagé l'histoire du sonnet dans les limites de la langue estonienne. On a fait état de tous les sonnets estoniens à partir du premier (en 1881) jusqu'à la production d'aujourd'hui (1936). Pendant ce temps ont paru à peu près 1200 sonnets originaux écrits par 140 différents auteurs. L'époque considérée a été divisée selon les différences des courants littéraires en trois périodes: 1) la période tardive du réveil national, 2) la période de „la Jeune-Estonie“ et de „Siuru“, et 3) la période actuelle. Chaque période a été considérée à part selon les différents aspects du genre. Dans l'introduction a été donné un aperçu des aspects de genre du sonnet en général et quelques considérations sur la diffusion du sonnet dans la littérature des autres nations.

Le premier sonnet estonien a été publié par M. J. Eisen, le 30 juin 1881. La même année parurent encore des sonnets de J. Bergmann et de L. Koidula. Les écrivains les plus importants, qui ont pratiqué le sonnet dans cette période, sont encore: Jakob Liiv, Jakob Tamm, K. E. Luiga, K. Krimm, P. Jakobson, M. Lipp et autres. Ces auteurs ont subi principalement l'influence de la littérature allemande. Les caractéristiques classiques du sonnet comme genre formel s'affirmèrent à cette époque assez insuffisamment ou d'une manière déformée. L'aspect général de la forme pratiquée à cette époque se présenta comme suit: la division en strophes est normale, c. à. d. le sonnet se compose de deux quatrains et de deux tercets. Les quatrains ont des rimes embrassées (*abba abba*) ou croisées (*abab abab*), les tercets ont le plus souvent trois rimes, dont le schéma habituel est *cde cde*. Le mètre est généralement iambique. L'enjambement n'existe pas. La sonorité de la langue est appuyée par les allitérations et les assonances, mais la langue elle-même n'est ni particulièrement pure ni assez souple. L'unité du sujet se trouve bien observée dans la meilleure partie des sonnets, ainsi que l'endroit réglementaire du

changement de sens. La pointe, qui sert généralement à résumer l'idée du sonnet, est habituellement assez faible.

La deuxième période de floraison du sonnet estonien, laquelle correspond aux mouvements de „Noor-Eesti“ et de „Siuru“ (1908—1926), est caractérisée surtout par les poésies de G. Suits, V. Ridala, M. Under, A. Alle, H. Visnapuu, J. Kärner, R. Reiman et autres. Ces auteurs ont libéré le sonnet estonien des traditions allemandes, en cherchant des modèles dans la littérature italienne et française. A cette époque la qualité littéraire du sonnet s'éleva considérablement, sa forme répondit davantage aux traditions authentiques du sonnet et se purifia sensiblement. Le changement de sens fut réalisé selon les règles classiques et d'une manière affinée. On aperçoit une gradation ascendante bien nette à la fin des quatrains; la pointe est fournie par un détail surprenant, qui n'est pas dépourvu quelquefois de valeur symbolique. Dans les tercets on emploie maintenant deux rimes au lieu de trois. L'enjambement a été accepté dans le sonnet.

La troisième période de floraison du sonnet (1927—1936) n'entre pas sous un dénominateur commun d'un mouvement littéraire, mais elle garde une certaine unité dans sa conception de la forme. Les auteurs actuels des sonnets appartiennent à diverses générations. Comme principaux comptons M. Under, J. Semper, J. Barbarus, M. Raud, P. Viiding, B. Kangro, J. Sini-mäe et autres. La forme, se pliant d'une manière de plus en plus souple aux exigences du sujet, devient plus élastique et plus parfaite. Extérieurement la forme du sonnet n'a pas subi de grand changement en comparaison de la période précédente. La disposition des rimes dans les tercets est plus libre; dans les quatrains on rencontre le plus souvent des rimes embrassées. Le vers isolé du sonnet est en train de se libérer de sa position forcée; on use de l'enjambement. Le changement de sens et la pointe sont bien élaborés.

Pendant ce court laps de temps, où on a cultivé le sonnet, celui-ci a prouvé son droit à l'existence dans la littérature estonienne. Il a suivi de près la courbe du développement de la littérature estonienne, qui va des influences étrangères vers l'originalité et l'indépendance.

## Sisukord.

Sissejuhatus . . . . .	3
I. Soneti žanritunnused . . . . .	6
A. Välisvorm.	
1. Stroof . . . . .	7
2. Riim . . . . .	9
3. Värss . . . . .	12
4. Keel . . . . .	14
B. Sisevorm.	
1. Ühtsus . . . . .	15
2. Kaheosalisus . . . . .	15
3. Tõusud . . . . .	18
C. Sisu . . . . .	19
D. Kokkuvõte . . . . .	21
II. Ülevaade soneti levimisest Euroopa kirjandustes . . . . .	22
Eesti sonett . . . . .	27
I. Üldvaade . . . . .	27
II. Järelärkamisaegne sonett . . . . .	29
A. Välisvorm.	
1. Riim . . . . .	33
2. Värss . . . . .	38
3. Keel . . . . .	40
B. Sisevorm.	
1. Ühtsus . . . . .	42
2. Kaheosalisus . . . . .	46
3. Tõusud . . . . .	48
C. Sisu . . . . .	51
D. Kokkuvõte . . . . .	53
III. „Noor-Eesti“ ja „Siuru“ sonett . . . . .	54
A. Välisvorm.	
1. Riim . . . . .	56
2. Värss . . . . .	64
3. Keel . . . . .	67

B. Sisevorm.	
1. Ühtsus . . . . .	70
2. Kaheosalisus . . . . .	74
3. Tõusud . . . . .	81
C. Sisu . . . . .	85
D. Kokkuvõte . . . . .	88
IV. Tänapäeva sonett . . . . .	88
A. Välisvorm.	
1. Riim . . . . .	90
2. Värss . . . . .	95
3. Kee! . . . . .	98
B. Sisevorm.	
1. Ühtsus . . . . .	100
2. Kaheosalisus . . . . .	105
3. Tõusud . . . . .	108
C. Sisu . . . . .	113
D. Kokkuvõte . . . . .	115
Lõppmärkusi . . . . .	116
Isikunimede register . . . . .	120
Tähtsamaid teoreetilisi kirjutisi, mida on kasutatud . . . . .	123
Histoire du sonnet estonien . . . . .	124

**PIIRATUD ASJAÕIGUSED OMALE  
ASJALE**

**ELMAR ILUS**

---

MIT EINEM REFERAT:  
DIE BEGRENZTEN DINGLICHEN RECHTE AN EIGENER SACHE

---

TARTU 1939

K. Mattieseni trükikoda o.-ü., Tartu, 1939.

## Sisukord.

Sissejuhatus. . . . .	1
Üldisi märkmeid. Probleemi püstitamine. Piiratud asjaõiguste vajalikkus omale asjale õiguskäibes. Töö ülesehituse kava.	
Peatükk I.	
Asjaõigusliku kokkumise kustutatav toime ja piiratud asjaõiguste omale asjale probleem . . . . .	16
Kokkumisest üldse: kokkumise olemus ja liigitus. — Asjaõiguslik kokkumine. — Kokkumise õigust-kustutatav toime ja selle teooriaid. — Asjaõigusliku kokkumise kustutatav toime Rooma õiguses. — Asjaõigusliku kokkumise kustutatav toime vanas Germaani õiguses. — Asjaõiguslik kokkumine praegusaaja tähtsamates seadusandlustes: Saksa, Šveitsi, Austria, Ungari, Tšehhoslovakkia, Prantsuse, Itaalia, Hispaania, Inglise, Kalifornia, Brasiilia, Ex-Vene õiguses, BES, Läti CL ja Eesti 1936. a. tsiviilseadustiku eelnõu järgi. — Kokkuvõte.	
Peatükk II.	
Omandiõiguse olemus ja piiratud asjaõigused omale asjale . . . . .	51
Omandiõiguse probleemist üldse. — Roomaõiguslik ja germaaniõiguslik omand. — Käesoleva aja omandiõigus. — Omandiõiguse definitsioonidest üldse. — Omandiõiguse definitsioonide liigitus kolme rühma: funktsionaalseteks, kvantitatiivseteks ja kvalitatiivseteks definitsioonideks ning piiratud asjaõiguste omale asjale konstrueerimise võimalus nende definitsioonide seisukohalt. — Omandiõiguse ja piiratud asjaõiguste suhe, eriti erinevus sisult ja ulatuselt. — Omandiõiguse elastsuse (vetruvuse) põhimõte. Elastsuse olemus ja avaldumine. Vaade elastsusele kui seistatavale tungile. — Kokkuvõtted.	
Peatükk III.	
Kinnistusraamat ja tema tähendus soodustava tegurina piiratud asjaõiguste omale asjale probleemis . . . . .	72
Kinnistusraamatu olemus ja tähendus asjaõiguses. — Kinnistusraamatu päritolu ja areng. — Kinnistusraamatu põhimõte-	

test üldse. — Kinnistusraamatu süsteemide liigitusi. — Üksikuid kinnistusraamatu süsteeme: Torrensi süsteem. Eestis kehtiv kinnistuskord. Taani ja Rootsi kinnistuskord. Prantsuse kinnistussüsteem. Inglise kinnistuskord. — Piiratud asjaõiguste omale asjale probleemi lahendusel eriti olulise tähendusega kinnistusraamatu põhimõtted: sissekande, avaliku usalduse ja eriti esimusastme (prioriteedi) põhimõte. — Õiguste konkurents ja esimusaste. — Asjaõiguslik esimusaste. — Esimusastme teooriaid. — Esimusastme liigid. — Sissekannetega asjaõiguste esimusastme (vanuse) määramine üksikutes tähtsamates seadusandlustes. — Esimusastme muutmistest ja esimusastme reserveerimisest kui kinnistusraamatulise esimusastme põhimõtte korrektiividest üldse ja üksikutes seadusandlustes. — Esimusastme paremaks muutmise ja halvendamine. — Prioriteedi-põhimõtte hinnang. — Kokkuvõtted.

#### Peatükk IV.

### Asjaõiguste süsteem ja piiratud asjaõigused omale asjale selles süsteemis . . . . . 106

Õiguse üldine liigitus isiku- ja varaõiguseks. — Varaõiguste liigitus: asjaõigused ja obligatsioonioigus ning nende vahel vahetegemise probleemist üldse. — Asja- ja obligatsioonioiguse vahe vanas Rooma, vanas Germaani ja Inglise õiguses. — Asjaõiguste üldine iseloomustus. Asjaõiguste üksikuid tunnuseid. Eriti asjaõiguses kehtiv *numerus clausus*'e põhimõte.

Asjaõiguste süstemaatika: Asjaõiguste liigitus provisoorseteks ja definitiivseteks. — Asjaõiguste liigitus objekti kuuluvuse järgi. — Asjaõiguste liigitus õigustuste ulatuse (mahu) järgi. — Sinaiski poolt loodud asjaõiguste-süsteem. — Asjaõiguste-süsteeme seadusandlustes. — Omandiõiguse ja piiratud asjaõiguste suhe asjaõiguste süstematiseerimise seisukohast. — Piiratud asjaõiguste klassifikatsioone: Piiratud asjaõiguste liigitus iseseisvateks ja asjaõiguslikku laadi isikuõiguslikkudeks õigussuheteks. — Piiratud asjaõiguste liigitus sisu ja ulatuse alusel. Piiratud asjaõiguste liigitus subjekti alusel. Piiratud asjaõiguste liigitus objekti kuuluvuse alusel. — Asjaõiguste jaotus substantis- ja väärtusõigusteks. — Eriti väärtusõiguste probleem, nende olemus (Kohler) ja liigitus. — Õpetus nn. omaldamisõigusest. — Kokkuvõtted.

#### Peatükk V.

### Piiratud asjaõiguste omale asjale olemus, iseloom ja liigitus . . . . . 128

Vaateid piiratud asjaõiguste omale asjale küsimuses ja nende vaadete hinnang. — Piiratud asjaõiguste omale asjale olemus, iseloom ja liigitus.

## Peatükk VI.

Piiratud asjaõiguste omale asjale üksikuid instituute tähtsamates seadusandlustes	153
Omanikuservituudi ja omaniku-kinnispandi probleem seadus- andlustes. — Tähtsamate seadusandluste sätteid üksikute pii- ratud asjaõiguste omale asjale instituutide kohta.	
Kokkuvõte . . . . .	196
Osundatud teoste loend . . . . .	197
Referat: Die begrenzten dinglichen Rechte an eigener Sache . . . . .	205

## Sissejuhatus.

Üldisi märkmeid. Probleemi püstitamine. Piiratud asjaõiguste vajalikkus omale asjale õiguskäibes. Töö ülesehituse kava.

Kõrvutades õiguslauseid: „nulli enim res sua servit“ (Paulus, D. 8. 2. 26) ja „neque pignus neque depositum neque precarium neque emtio neque locatio rei suae consistere potest“ (Ulpianus, D. 50. 17. 45. pr.) moodsate, neile just diametraalselt vastupidi-seid seisukohti väljendavate õigussätetega: „Der Eigentümer ist befugt, auf seinem Grundstück zu gunsten eines andern ihm gehörigen Grundstückes eine Dienstbarkeit zu errichten“ (ZGB art. 733) ja „Eine Grundschuld kann auch für den Eigenthümer bestellt werden“ (BGB § 1196 I), peab mõtlema pidevale õiguse arengule, kus võivad tekkida algul üksikute uute õigusvormidena, hiljemini nende terve rühmana õigused, mis varemalt tundusid täiesti mõttetusena.

Sest kuigi tsiviilõiguse areng on oma laadilt võrdlemisi aeglane, kuigi instituudid, nende algmed kerkivad esile ja kujunevad „ettevaatlikult“, toimuvad ometi muudatused, tihtigi kardinaalsed.

Ja kui tsiviilõiguse areng on, nagu öeldud, võrdlemisi pidev ja aeglane, siis eriti asjaõiguse vallas on see areng võtnud veel eri-ilme ühe temas valitseva erilise „konservatiivse“ joone tõttu — instituutide arvulise kasvamise mõttes.

Üldiselt kehtib asjaõiguse kohta nn. s u l e t u d s ü s t e e m i p õ h i m õ t e: asjaõiguste tüübid on arvult piiratud, sest käesoleva aja õigus tunnustab vaid kindlaks määratud asjaõiguslikke instituute.

Samal ajal, kui näiteks obligatsiooniõiguses, kus on valitsemas lepingu vabaduse printsiip, võivad pooled üldreeglina luua seadustikes otseselt mitte leiduvaid, s. o. ka mittetüüpilisi lepinguid (tingimusega muidugi: mitte *contra leges* ja *bonos mores*),

siis asjaõiguse valdkonnas pole seesuguste uute iseseisvate, mitte-tüüpiliste õigussuhete loomine asjaosaliste eneste poolt üldreeglinna mitte lubatav.

Kuid see *numerus clausus*'e põhimõte asjaõiguses ei tähenda kaugeltki veel seda, et asjaõiguste tüübid oleksid aegade jooksul ja kõikjal ühed ja samad. Ei: nii ajas kui ruumis näeme asjaõiguste suletud süsteemis teatavaid muudatusi ja erinevusi; sõltudes väga mitmesugustest faktoritest — nii loomulikest, majanduslikest, juriidilistest kui ka psühholoogilistest, tunnustatakse seesuguseid asjaõigusi, nagu üldse õigusinstituute, vahel vähemal, siis jälle rohkemal arvul.

Veel enam, on olnud ja osalt on õigussüsteeme, kus asjaõiguste *numerus clausus*'e põhimõte polegi kehtiv.

On üldtunnustatud tõsiasi, et tsiviilõiguse instituutide ajaloolise arengu ja majandusliku struktuuri ajaloo vahel on tihe side. Seejuures peab tähendama, et kord tekkinud üldised õigussvormid võivad hiljemini peale algülesannete ka hoopis teisi elulisi vajadusi täitma hakata. Ja need õigustüübid võivad vahel jääda peaaegu muutumatuks, nad võivad aga samuti muuta oma esialgset struktuuri. Üldiselt aga võime seesuguste instituutide arengus siiski, nagu varemalt märgitud, teatavat alalhoidlikkuse ilmet tähele panna.

Ka asjaõiguslike instituutide ajaloolise arengu vaatlemisel näeme, et nad on võrdlemisi püsiva iseloomuga. Olgu küll, et algvormidele on aja jooksul lisandunud uusi instituute — vanemad õiguskujud kaovad harva —, elavad nad uute kõrval edasi, tihti vaid muutudes üksikasjus — ajaga kooskõlas.

Kuigi obligatsioonioõiguse alal toimuvad vastavad muudatused võrdlemisi kergemalt, ei saa ometi eitada muudatusi ka asjaõiguse alal. Ka seal on praktilise elu tarbe sunnil üksikud murangulise tähendusega muudatused võimalikud.

Teatav pretsedentsjuhus sageneb, suudab tungida tegelikku ellu, ja nõuab reglementatsiooni.

Ükskõik, on siis see esimesena seadusandlus, kus antakse uuele instituudile normeering, või leiab vastav eluline suhe tähelepanu ja tunnustuse esialgselt õigusteoreetilises käsitluses. Kõige sagedamini aga on sunnitud seesugustele, seadusandluses mitte-leiduvatele, tihti ilmselt kehtivale õigusele isegi vastu käivatele õigussuhetele lahendust leidma — kohus.

Varema aja mõtlemisviisile oli võõras konstruktiivne mõisteline võimalus, et omanikule e n d a l e võiks kuuluda peale omandiõiguse ka veel teisi asjaõigusi. Sest omanikule paistavad ju kuuluvat omandiõiguse elementidena kõik need õigustused, mis võimalikud üksikute teiste asjaõiguse instituutide sisuna <sup>1</sup>.

Seesugune seisukoht aga ei rahuldanud eriti just käibe huviseid. Iga õigus, nii omandiõigus kui ka teised asjaõiguse tüübid, kujutavad endast iseseisvaid varaväärtusi. Ja neid teisi asjaõigusi kui omandi eraldatud eriväärtusi tuleks võimaldada ka omanikule endale kasustada.

Kuigi ei saa jagada seda üleolevat, iroonilist suhtumist, mida autorid harilikult osutavad P u c h t a arvamusel piiratud asjaõiguste omale asjale kohta, ei saa seda kui vägagi iseloomulikku siiski mainimata ja esitamata jätta, reservatsiooniga, et P u c h t a äärmuslik vaade on arusaadav o m a a j a seisukohast.

Piiratud asjaõiguste omale asjale kohta ütleb P u c h t a <sup>2</sup>: „Diese Fälle haben mehrere Juristen veranlasst, den monströsen Begriff eines Pfandrechts an der eigenen Sache anzunehmen... Über das Bedenken eines Pfandrechts an der eigenen Sache setzen sich schon die römischen Juristen deshalb hinweg, weil die Confusion keine Befriedigung enthält, wie sie das Arbitrium in der formula hypothecaria: eamque pecuniam neque solutam neque eo nomine satisfactum esse etc. voraussetzt.“

Pandiõiguse püsijäämise kohta *confusio* puhul ütleb P u c h t a <sup>3</sup>: „In solchen Fällen, wo Billigkeit und die wahre Intention des Geschäfts es erheischen, wird dieser Untergang verhütet, nicht durch die Annahme eines Pfandrechts an der eigenen Sache, sondern dadurch, dass der Erwerb des Eigenthums als nicht geschehen angenommen, das Geschäft vielmehr auf eine

<sup>1</sup> Piiratud asjaõiguste omale asjale olemusest arusaamine on ka nüüdki lihtsale mõtlemisviisile täiesti võõras.

Kuivõrd seesuguse õiguse omale asjale arusaamise raskusi võib tekkida, näeme B o z i teosest „Die Schule der Jurisprudenz“ (Berlin, 1923).

Ses teoses püüab B o z i muuhulgas induktiivsel teel viia lugejat (mõeldud on õigusteaduse üliõpilasi) arusaamisele kinnikvõlast ja omaniku hüpoteegist. Vt. mainitud teose lk. 104 jj.

<sup>2</sup> G. F. P u c h t a, Pandekten. Besorgt von A. F. Rudorff. Leipzig, 1872, lk. 314—315.

<sup>3</sup> P u c h t a, op. cit., lk. 314.

mit der Erhaltung des Pfandrechts verträgliche Weise interpretiert wird.“

Samuti on piiratud asjaõiguste omale asjale võimaldamise kohta eitavas mõttes iseloomulik ka Preisi kohtuministri *Leonhardt*'i väide, et on asjatu vaev üldse omaniku hüpoteeki juriidilisest seisukohast konstrueerida: ta ei lase end paigutada juriidiliste konstruktsioonide raamidesse ja käib vastu igale juriidilisele mõistele <sup>4</sup>.

Siin olgu veel tähendatud, et piiratud asjaõiguste omale asjale probleemid on roomaõiguslikul õiguslausel „nulli enim res sua servit“ keskne tähendus. Oli aegu, kus sellele anti üldine põhimõtteline tähendus, kus „nulli res sua servit“ tundus nagu mingi loodusseadus ja piiratud asjaõigused omale asjale tunnistati võimalikuks.

Aga moodne õigusteadus, kus valitsevad fiktsioonid ja abstraktsioonid, ei tunnusta alati seesuguste „loodusseaduste“ muutumist. Nii et ka „nulli res sua servit“ on vaid *regula juris*, mitte, nagu väljendab tabavalt *Hartmann* <sup>5</sup>, „ein wirklicher absoluter Rechtssatz“.

Märkimisväärne on asjaolu, et „nulli res sua servit“ põhimõtte esimesi ründajaid oli *romanist Jhering*, keda siis *germanistid Stobbe* ja *Gierke* energiliselt toetama asusid <sup>6</sup>.

Ja hiljemad seadusandlused andsidki sellele õiguslausele vaid relatiivse tähenduse, tunnustades, et ka oma asja suhtes võib servituut olla.

See näitab, et ei tohi liiga suurt tähendust ja väärtust anda

<sup>4</sup> *Köne Preisi saadikutekojas (Abgeordnetenhaus) 30. nov. 1868. a.*

<sup>5</sup> *G. Hartmann, Rechte an eigener Sache. Jahrbücher für die Dogmatik des heutigen römischen und deutschen Privatrechts. Bd. 17. Jena, 1879, lk. 93.*

<sup>6</sup> *R. Jhering, Passive Wirkung der Rechte. Jahrbücher für die Dogmatik des heutigen römischen und deutschen Privatrechts. Bd. 10. Jena, 1866.*

*O. Stobbe, Handbuch des Deutschen Privatrechts. Bearb. von H. Lehmann. Bd. II. 1. Hb. Berlin, 1896.*

*O. Gierke, Deutsches Privatrecht. Bd. II. Sachenrecht. (Systematisches Handbuch der Deutschen Rechtswissenschaft. Herausg. von K. Binding. Abt. II, Teil III. Bd. II.) Leipzig, 1905.*

teravatele formelitele ja definitsioonidele. Nende saavutamine pole alati teaduse kõrgeim ja lõplik eesmärk. Juuspeened formulid on tihti vastuolus asjade reaalse olemusega.

Rääkides käesoleva teose ülesehitusest, tuleb kõigepealt tähendada, et piiratud asjaõiguste omale asjale probleemi lahendamisel tuleb meil tegemist teha mõjult kahesuguste teguritega: ühelt poolt eitavad, takistavad tegurid (peatükk I ja II), teiselt poolt jaatavad, soodustavad tegurid (peatükk III).

Nimelt:

Piiratud asjaõiguste omale asjale arengus näeme, et just konfusiooni kustutava toime erandina tekivad esimestena piiratud asjaõigused omale asjale; seepärast tulebki kõigepealt tegemist teha konfusiooni põhimõttega, eriti asjaõigusliku kokkumise kustutava toime küsimusega, küsimusega, kas õigustatud ja kohustatud isikutele kuuluvate õiguste ja kohustuste ühtelangemine ühes ja samas isikus peaks kustutama ka omaniku isikus kõik teised asjaõigused<sup>7</sup>.

Tuleb tähendada, et kokkumise kustutav toime pole täiesti iseseisev, teistest institutidest sõltumatu nähtus tsiviilõiguses. Ja eriti asjaõigusliku kokkumise kustutav toime on tihedas seoses omandi mõistega. Seepärast tulebki käesoleva probleemi lahendamisel vaadelda ka omandiõigust, tema olemust, muuhulgas omandiõiguse vetruvuse põhimõtet, konsolideerimise tungi ja eriti tuleb vaadelda, kas ja kuivõrd laseb omandi teaduslik käsitlus kahelda *jura in re propria* võimaluses.

Siin püüame näidata, et kõikide asjaõiguste totaalsus omandiõiguses on murtud, et omandiõiguse kõrval on teisi õigusi omale asjale, mis pole omandiõigus, mis ei kattu ühe või teise omaniku õigustusega ja mis kokkumise puhul ei lähe siis ka üle omanikule omandiõiguses iseenesest oleva õigustusena.

Ja siin tuleb appi asjaõiguste, eriti immobiliaarõiguse jaoks

---

<sup>7</sup> Et terminil: kokkumine, konfusioon, on kaks tähendust: kokkumine kui õiguste-kohustuste ühtelangemine ja teiseks selle toime. siis tuleb esimeses tähenduses tarvitada lihtsalt sõna kokkumine, konfusioon, kuna teise tähenduse jaoks tuleb neile sõnadele alati lisada veel sõnad „kustutav toime“.

loodud instituut — kinnistusraamat, kinnistusraamat, mis peab andma selge pildi üksikute kinnikute juriidilisest seisundist, peab andma kindlaid andmeid õigustatud isikute, esmajoones omaniku, aga ka teiste kohta, ning näitama kinnikul lasuvate koormiste iseloomu ja ulatust; kinnistusraamat, mille kaudu on lõplikult ja täiel määral võimalikuks muutunud piiratud asjaõiguste omale asjale kategooria.

Kinnistusraamatut vaadeldes näeme eriti, et tema kaudu osutub konfusiooni kustutava toime väljalülitamine võimalikuks, kusjuures kinnistusraamatu esimesastme põhimõtetel on keskne tähendus.

Kui Rooma õigus ja ka üldõigus (gemeines Recht) nõudsid, et teatav õigus pidi kokkumisel n.-õ. mõistelise paratamatusega kustuma, on see seisukoht just kinnistusraamatulise korra tõttu kõrvale jäetud. Kord loodud koht kinnistusraamatus jääb üldreeglina püsima, ja omanik ise võib selle koha enda kätte võtta.

Kui aga on olemas mingi õiguste kategooria, siis kerkib paratamatult küsimus tema koha kohta vastavas üldises süsteemis. Nii ka siin tuleb leida koht piiratud asjaõiguste omale asjale jaoks asjaõiguste üldises süsteemis.

Selleks osutub vajalikuks vaadelda üldse asjaõiguse kohta tsiviilõiguses, asjaõiguste tüüpe ja eriti nende liigitust.

Siin näeme, et piiratud asjaõigused omale asjale on asjaõigused ja neil on oma kindel koht teiste asjaõiguslikkude instituutide hulgas (peatükk IV).

Seesugusele eeltööle rajatuna järgneb käesolevas teoses (peatükk V) otsene piiratud asjaõiguste omale asjale olemuse vaatlemine, kusjuures ei saa mööda kõigepealt ülevaatest senini püstitatud teooriate kohta, millele siis lisandub käesolevas teoses põhjendatav seisukoht küsimuses, mis siiani siiski vägagi vaieldav on olnud.

Siin jõuame tulemusele, et piiratud asjaõigused omale asjale on iseseisva kategooriana täiesti võimalikud.

Näeme, et piiratud asjaõigus omale asjale tekitab kahesuguseid teoreetilisi-konstruktivseid raskusi: esiteks, kui tõesti selline piiratud asjaõigus omale asjale on olemas, siis tekib kujutlus enese vastu suunatud õigusest. Teiseks raskuseks on ikkagi see omandiõiguse täielikkus, kus öeldakse omanikul olevat kõik õigused asja suhtes, mis üldse mõeldavad, ja seega ei jää seesugu-

sele, omanikule kuuluvale piiratud asjaõigusele enam raasugi ruumi.

Ja siin, asudes kõrvaldama neid raskusi, võime küsida koos Heck'iga<sup>8</sup>: kas siis ikkagi seadusandja on kõikvõimas? Ja ühtlasi võime väita, et ses mõttes piiratud asjaõiguses omale asjale kujunebki seaduseandja võimule teatav katse, „eksam“, mille on uuema aja seadusandlused sooritanud rahuldavalt.

Ülemalpool toodud raskusest saame üle, kui piiratud asjaõigusi omale asjale vaatleme kui formaalselt iseseisvaks muutunud omandi õigustusi, mida teatava piiratud asjaõiguse kuju omab ja üldiselt selle sätetele allub. Seega pole piiratud asjaõigus omale asjale paljas omaniku õigustus, küll on ta aga modifitseeritud piiratud asjaõigus, ja veel enam — iseseisvunud piiratud asjaõigus *sui generis*.

Näeme, et piiratud asjaõigus omale asjale on majandusliku käibe huvides kinnistusraamatuga võimaldatud õigus, kus see omanikule kuuluv, kuid omandist lahus olev õigus on mõisteliselt abstraheeritud<sup>9</sup>.

Samuti näeme, et just kinnistusraamatu täiuslikkuse astmel seadusandlustes on piiratud asjaõiguste omale asjale tunnustamisel — suuremal või vähemal ulatusel — sõltuvuse tähendus: kus kinnistusraamat on vähem arenenud, seal on ka piiratud asjaõigused omale asjale vaid eranditena võimalikud, kuna vastupidi, järjekindlalt läbiviidud moodsa kinnistusraamatu põhimõtted loovad seisundi, kus ka peaaegu erandita piiratud asjaõigused omale asjale on leidnud üldkujulise tunnustamise.

Edasi näeme sealsamas, et piiratud asjaõigused omale asjale, olles üks alaliik piiratud asjaõigustest, omavad üldiselt samu iseloomulikke jooni ja lasevad endid liigitada, nagu teisedki piiratud asjaõigused, välja arvatud lisaliigitus, tekkimise alusel.

Kui oleme püstitanud piiratud asjaõiguste omale asjale ole-muse, tunnuste ja liigituse kohta vastavad seisukohad, tuleb neid asjaõigusi vaadelda üksikute tüüpide na veel ka konkreet-

<sup>8</sup> Ph. Heck, Grundriss des Sachenrechts. Tübingen, 1930, lk. 97.

<sup>9</sup> Olgu tähendatud, et asjaõigustes on üldiselt märgatav tendents abstraheeruda *causa*'st. Ja see viib nn. tavaliste, faktiliste õiguskujude kõrval rippumatute, abstraktsete õigusvormide loomiseni.

selt üksikutes ja — nagu seda määravad võimaluste piirid — tähtsamates seadusandlustes. Sellele n.-ö. teose eriosale on pühendatud eripeatükk (VI).

Et edaspidises käsitluses pole võimalust enam otseselt puudutada piiratud asjaõigusi omale asjale praktilise käibe tähenduse seisukohast, siis teeme seda paari reaga siin.

Näib, et käesoleva küsimuse lahendamisel on konstruktiivne mõistete jurisprudents (Begriffsjurisprudenz) järjekordselt alla jäänud nn. huvide jurisprudentsile (Interessenjurisprudenz), mis teatavasti õigusinstituutide vaatlemisel esiplaanile asetab õiguse sõltumise elulistest vajadustest ja huvidest.

Et instituudi käsitlemisel on temast arusaamiseks eriti vajalik vaadelda kõigepealt neid majanduslikke tingimusi, tegureid, s. o. neid tüüpilisteks muutvaid, massiliselt esinevaid elulisi suhteid, mis kutsuvad esile vastava õigusinstituudi, siis olgu möödamminnes vaadeldud neid praktilisi kaalutlusi, mis räägivad piiratud asjaõiguste omale asjale poolt.

Kõigepealt seatakse roomaõiguslikule „nulli res sua servit“ põhimõttele vastuväitena seisukoht, et omanikule kuuluv servituut, kui õigustus oma kinniku suhtes, polegi nii ebaloogiline ja absurdne, nagu seda varemalt arvati. Kui selline servituudiõigus, omades iseseisvat majanduslikku väärtust, s. t. eriti omaniku huvides on kasulik, siis pole põhjust teda mitte võimaldada. Servituudi kokkumisel näeme mittekustumise otstarbekohasust kasvõi järgmisest kaasusest: asja A suhtes kuulub X-le pandiõigus, Y-le servituut. Kui Y-le kuuluv servituut, mis ju vähendab asja A väärtust, juhtumisi kustuks, siis ei laseks X enam pärast luua uut samasugust servituuti.

Eriti, originaarselt tekkiva omanikuservituudi vajalikkus seisab selles, et seega omanikule võimaldada kahe temale kuuluva maatüki või ka ühe maatüki suhtes, mis hiljemini tükeldatakse, asjaõiguslikult nii korraldusi teha, et iga maatüki ostja kohe selgelt näeks, mida ta täpsalt võib omandada. Muidugi võidakse omandamise puhul lepingusse võtta vastav kohustus servituudi loomiseks, aga on mõeldav, et see kohustus osutub kasutuks lepinglase väljalangemise korral.

Mõnel juhul aga on omaniku servituudi tekkimise vajadus õiguspoliitiliseltki küllalt suur. Nii näitab Venediger<sup>10</sup>, et eriti asunduse alal, näiteks suuremate maatükkide tükeldamise puhul, on omanikuservituut originaarsel kujul hädavajalik.

Et sellise omanikuservituudi järele on vajadus, näitab seegi, et püütakse leida teid, kuidas omanik saaks oma maatüki suhtes servituuti. Nii saaks Saksa õiguse alusel kaudselt seda teha järgmiselt talitades. Omanik võõrandab oma maatüki kellelegi kolmandale, laseb omale nimele luua servituudi, omandab taas maatüki ja BGB § 889 järgi, konfusiooni mittekestutava toime tagajärjel, jääb talle derivatiivne servituut oma kinniku suhtes. Või jälle, soovitatakse, omanik võõrandagu ainult osa valitsevast või teenivast kinnikust mõnele oma lähedasele isikule (naisele, sugulasele, sõbrale), ja selle osa taasomandamise järel on jällegi tekkinud BGB § 889 sätete alusel omanikuservituut<sup>11</sup>.

Loomulikult pole neidki kaudseid võimalusi, kui seadusandlus asub kokkumise kestutava toime tunnustamisel.

Pandiõiguse puhul tuleb kõigepealt omaniku majanduslik huvi kokkumise puhul ilmsiks pandiõiguses kehtiva järjekorra — esimusastme põhimõtte seisukohast: vahel on tõsine praktiline mõte püsima jätta pandiõigust, mis on sattunud omaniku kätte, ajutiseltki, sest seega säilitaks ta oma esimusastmelise järjekorra, mis ju annab pandiõigusele tihti (kui viimastel kohtadel olevad pandiõigused on nõrgalt tagatud) tema väärtuse. Avaneb seega võimalus käibele lasta pandiõigust samas väärtuses ja sama esimusastmega.

Ütleme, omanik laseb kanda kinnistusraamatusse pandiõiguse teatava summa ulatuses omale nimele või võtab pantkirja omale nimele. Siis ta võib esiteks seda pandiõigust või sagedamini pantkirja liikvele lasta harilikus korras, ta võib aga teiseks selle hüpoteegi jätta ka enda kätte ja teistele kreditoridele konstitueerida teise-, kolmanda- jne. kohalised pandiõigused.

Seesugusel juhul, kui panditud asi läheb müügile, on omanik ise esimese astme pandikreditor ja võib saada eelistatud korras

---

<sup>10</sup> G. Venediger. Die Eigentümergrunddienstbarkeit. Diss. Erlangen. Berlin, 1936, lk. 27 jj.

<sup>11</sup> Vt. H. Hoffmann. Die Zulässigkeit der Bestellung von Eigentümergrunddienstbarkeiten. Diss. Erlangen. Berlin, 1936, lk. 19.

rahuldust iseenda asjast. Siin aitavadki seda võimalust teostada omanikuhüpoteek (kitsamas mõttes) ja omaniku-kinnikvõlg<sup>12</sup>.

Omanik saab hüpoteegi oma kinnikule kui iseseisva vara väärtuse, talle jäävad sellest tekkivad õigused ka peale kinniku võõrandamist alles. Need ei lähe uuele omanikule kui omandi osised või päraldised edasi. Nii näiteks, kui seesugune omanik-hüpoteekaar legerib maatüki kellelegi kolmandale isikule, siis jääb hüpoteek pärijale, legataar võib hüpoteegi loovutamist nõuda vaid siis, kui see on pärandaja poolt sõnaselgelt lubatud.

Omanik saab ju omanikuhüpoteegina säilinud, seega vana hüpoteegi kindlustusel hiljemini tekkida võiva vajaduse korral kergemalt laenu, kui järgmiste vastu. Iseküsimus on, kui kaugele on üldse vaja minna kinnisvarade kindlustusel laenu saamise soodustamisel. Kindlasti on siin teatav ülevõlastumise hädaoht olemas. Kuid omaniku hüpoteek seda hädaohtu eriti ei suurenda, rohkem vahest teeb seda kinnikvõla instituut, eriti omaniku-kinnikvõlg, kus omaniku-kinnispandi mõiste ühes pandiõiguse abstraherimisega kohustusest on asjaõiguses abstraktsuse tipsaavutis.

Kokkuvõttes ei saa kuidagi põhimõtteliselt eitada pandiõiguse omale asjale otstarbekohasust ja lubatavust.

Samuti ei tohiks olla midagi selle vastu, kui omanikule ajutiselt kuuluvad obroki-õigus, maasunnis, põlisrent, hoonestusõigus jne., sest jällegi võib omanik neid õigusi, nende omaniku kätte sattumisel mitte kustuda lastes, kui omaette majanduslikke väärtusi peale lühemat vaheaega edasi anda — käibele lasta, ilma et vajadust oleks seesuguse õiguse uuesti konstitueerimise järele. Nõuab see ju raha- ja ajakulu. Fiskaalsed huvid väga suurt osa siin ei etenda.

Seoses küsimusega piiratud asjaõigustest omale asjale, nende võimaldamisest, kerkib meie kehtiva õiguse puhul küsimus, kui võrd lubatav on olukord, nagu see meil praegu on kujunenud, kus blanko-obligatsioonid luuaksegi just kohe mingi „omanikuhüpoteegina“, võttes abiks vari-isikuid. Siin tekib omakorda küsimus, kas mitte käia vana Rooma ja Inglismaa eeskuju järgi, kus ju seadusandlus ei normeerinud iga kord tekkinud suhteid, vaid neid

<sup>12</sup> „Asja tarbimis-vahetusväärtuse jagamine saavutab siin oma ülima pinget“, ütleb P o k r o v s k i. I. Покровский, Основные проблемы гражданского права. Петроградъ, 1917, lk. 208.

sanktsioneerib *legis corrigendae causa* kohus. Tuleb aga arvata, et meil, kus kirjutatud seadusnorm on oluline, kuigi tegelik elu „murrab sisse“, ei tohiks *contra leges* olukorda vähemalt kohus mitte võimaldada.

Aga seda enam peab seadusandlus vastu tulema tegeliku elu vajadustele ja kujunenud praktikat ühel või teisel viisil katsuma reglementeerida.

Kokkuvõetult võime öelda, et majanduslikud kaalutlused ühelt poolt ja immobiliaarõiguse „tehniline“ aparatuur kinnistusraamatu näol teiselt poolt ongi, mis on soodustavateks, jaatavateks faktoriteks piiratud asjaõiguste omale asjale tekkimisel.

Iseküsimus on aga, kuidas suhtuvad üksikud seadusandlused selle küsimuse lahendamisesse. Näeme väga erinevaid seisukohti. On seadusandlusi, kes piiratud asjaõigusi omale asjale otseselt tunnustavad (BGB, ZGB, meie Tsiviilseadustiku eelnõu, Taani ja Rootsi õigus), ja ka neid, kes seda kaudselt üksikutel juhtumitel võimaldavad (ABGB, Code civil).

Et praegusaja õigusteadus: osa seadusandlusi ja teooria on sunnitud olnud tunnustama seesuguseid teisi (peale omandiõiguse) õigusi omale asjale, siis on vajalikuks osutunud muuseas ka ümber kujundada asjaõiguste süsteemi ala. Vanemad jaotused, kus esinevad ainult omand ja *jura in re aliena*, ei ole rahuldavad.

Siin tuleb aga siiski märkida, et piiratud asjaõigused omale asjale pole erikategooriana, süsteemi erirühmana leidnud rakendamist (ja seda on ka raske teostada) seadusandlustes, s. t. tsiviilseadustikus. Küll aga tuleb seda kategooriat esile tõsta tsiviilõiguse õpperaamatuis ja isegi sel puhul, kui vastav seadusandlus, mida käsitleb õpperaamat, just pole resoluutselt võimaldanud seesuguseid õigusi. Sest kas antud seadusandlus võimaldab piiratud asjaõigusi omale asjale ja kui suures ulatuses, see ei sõltu probleemi põhimõttelisest lahendusest: seesugused iseseisvunud, omandist abstraheeritud õigused on eri asjaõiguste rühmana ikkagi võimalikud.

Ja nõustume siin H u b e r'iga<sup>13</sup>, kes tabavalt ütleb, et olgugi et „doktriin ei pea õigust looma, vaid olemasoleva õiguse jaoks õpetust vormima“, siiski lisab ta pisut edasi juurde: „... so

<sup>13</sup> E. H u b e r, Die Eigentümerdienstbarkeit. Ein Beitrag zu ihrer Rechtfertigung. Festschrift dem Geheimen Justizrat Herrn Prof. Dr. Hermann Fitting. Bern, 1902, lk. 24.

bleibt es gleichwohl richtig, dass eben doch der Wissenschaft die Aufgabe gestellt ist, die Begriffe in systematischem Aufbau aus dem geltenden Rechte so zu formen, dass Widersprüche vermieden und die Schwierigkeiten, die aus dem Mangel an einer tieferen Erfassung der Grundlagen der Rechtsordnung erwachsen müssen, soviel als nur möglich beseitigt oder doch vermindert werden“.

Käesolevas sissejuhatuses olgu veel viidatud järgmistele teose endaga seotud asjaoludele ja küsimustele.

Kõigepealt termin: „piiratud asjaõigused omale asjale“.

Nimetus „piiratud asjaõigused omale asjale“ on tuletatud ühelt poolt terminist: *jura in re aliena* (terminist, mis pole, nagu ehk küll arvata võiks, Rooma juristide leiutis, vaid hilisema aja saavutis; Rooma õiguse allikad teda ei tunne) ja teiselt poolt Hartmann'i poolt loodud terminist „piiratud asjaõigused“ (begrenzte dingliche Rechte)<sup>14</sup>. Siit siis nimetus *jura in re propria* — õigused omale asjale või täpsamalt: piiratud asjaõigused omale asjale.

Kirjanduses, kohati ka käesolevas uurimuses on tarvitatud sageli termineid „omanikuservituut“, „omanikuühypoteek“, „omaniku-kinnikvõlg“ jt. Vastavate terminite lühiduse tõttu võib neid üksikute piiratud asjaõigulikkude instituutide puhul ka tarvitada, kuid eelistatav on asjaõiguse tüübile siiski lisandada sõnad „omale asjale“; eriti on see soovitatav piiratud asjaõiguste omale asjale, kui omaette erikategooria nimetamise puhul. Tarvitades esimese sõnana „omaniku“, millele järgneks asjaõiguse tüübi erinimetus, oleks esiteks liigselt rõhutatud selliste õiguste seost omandiõigusega, kuna vastupidi termin „piiratud asjaõigus omale asjale“ paremini võimaldab nende õigustüüpide konstrueerimist iseseisva kategooriana omandi kõrval, õigustena *sui generis*. Teiseks on asjaõiguse süstemaatikas piiratud asjaõiguste liigitamisel ilmselt eelistatavam väljend „piiratud asjaõigused omale asjale“, milledele vastandina esinevad „piiratud asjaõigused võõrale asjale“. Terminid „omaniku piira-

<sup>14</sup> Termin „piiratud asjaõigused“ — ‚begrenzte dingliche Rechte‘ on BGB-le võõras. Küll tarvitavad aga motiivid BGB-le ja Saksa doktriin seda Hartmann'i poolt loodud väljendit. Vt. Hartmann, op. cit., lk. 71.

tud asjaõigus“ ja „mitteomaniku piiratud asjaõigus“ on ju küll mõeldavad ja väljendavad ka vastavate õigusinstituutide olemust, kuid nad tunduvad siiski liigse uudsusena.

Teiseks võib tekkida etteheide, miks on teoses niipalju tähelepanu pühendatud Germaani õiguse piirkonna, eriti Saksa seadusandlusele ja literatuurile. Peab tähendama, et piiratud asjaõigused omale asjale, eriti omaniku pandiõigus on peaaegu täiesti germaani õigusliku päritoluga (Saksamaa, Šveits, Austria). Ja Saksa õiguse piirkonnast on see instituut läinud ka Taani ja Rootsi õigusesse <sup>15</sup>, kuna seevastu Romaani õiguspiirkonnas pole sel instituudil kuigi suurt tähendust ja ka õigusteaduslik literatuur pole leidnud tarviliku olevat vastavate probleemidega eriti tegelda.

See, et rohkem on vaadeldud Germaani õiguspiirkonna seadusandlusi, on ka ses mõttes arusaadav ja põhjendatud, et see on seoses küsimuse käsitlemisega meie õiguse järgi.

Kuna meie BES obligatsioonioiguse osas on täielikus ülekaalus Rooma õiguse mõjustus, on vastandina sellele asjaõiguse osas tunda tugevat Germaani õiguse mõju, eriti immobiliaarõiguses.

Meie Tsiiviilseadustiku eelnõu on seda tendentsi mitmes asjaõiguse osas veelgi süvendanud, ja ka eriti käesoleva teose aine alal toimunud muudatuste eeskujuks on eelnõule olnud Germaani õiguspiirkonna uuemad tsiiviilseadustikud, milledest on võetud uued põhimõttelised sätted. Eelnõu on siin lõpule viinud selle asjaõiguse reformi, mis 1889. a. pooleli jäi, kusjuures on eelnõu silmas pidanud eriti ka neid uuendusi, mis vastaksid meie küllaltki moodsale kinnistuskorrale.

Kolmandaks, mis puutub käesoleva töö ainetiku uudsusesse, eriti seda küsimust käsitleva kirjanduse seisukohast, siis on autor püüdnud anda senisest ulatuslikuma käsitlemise selle küllaltki huvitava ja vaieldava probleemi kohta <sup>16</sup>.

<sup>15</sup> Taani Tinglysning-seadus 31. märtsist 1926. a. Rootsi „Lag 11. okt. 1912 om vad iakttagas skall i avseende å införande av lagen om ändring i vissa delar av förordningen d. 16. juni 1875 ang. inteckning i fast egendom“. Sveriges Rikes Lag. Utgiven av S. Skarstedt. Stockholm, 1931.

<sup>16</sup> Piiratud asjaõiguste omale asjale probleemi käsitlemise kohta Saksa õiguses ütleb Endemann: „...eine abschliessende Untersuchung für das heutige Recht fehlt noch“. F. Endemann, Lehrbuch des bürgerlichen Rechts. Bd. II, 1. Abt.: Sachenrecht. Berlin, 1905, lk. 39.

Muidugi puudutavad seda teemat ka tsiviilõiguse õpperaamatud, eriti Germaani õiguse piirkonna tsiviilõiguse kursused (erandina käsitlevad möödaminnes seda küsimust ka prof. Si n a i s k i ja R j a z a n o v s k i venekeelsed tsiviilõiguse õpperaamatud).

Teiste, seda küsimust puudutavate teoste ja kirjutiste hulgas on kõigepealt seesuguseid, mis käesolevat probleemi vaid ühekülgsest valgustavad, esiteks ses mõttes, et vaadeldakse ainult üksikuid piiratud asjaõiguse tüüpe (enamalt jaolt omanikupandiõigust, harvemini omanikuservituuti), teiseks ses mõttes, et vaatlemine toimub vaid ühe konkreetse seadusandluse põhjal.

Aga ka üldisemakujuliste kirjutiste autorid (J h e r i n g, H a r t m a n n, B e k k e r), kes lähtuvad sealjuures enamasti omandiõiguse mõistest, on seda küsimust püüdnud valgustada ammu enne moodsate tsiviilseadustikkude ilmumist, eriti enne moodsa kinnistusraamatu lõplikku esilekerkimist ja kujunemist.

Käesoleva teosega aga on püütud probleemi t e r v e s u l a t u s e s haarata, kõikide (võimaluse piirides) tähtsamate seadusandluste alusel.

Teos on jagatud kuude peatükki.

Järgnevalt vaatleme teose esimeses peatükis konfusiooni kustutava toime ja piiratud asjaõiguste omale asjale küsimust. See peatükk sisaldab endas ühtlasi ka pooleldi ajaloolise osa, mis puutub eriti Rooma õigusesse, mispärast siis viimast pole enam otseselt puudutatud lõpp-peatükis.

Siin, Rooma õiguses, nagu näeme, on küsimus siiani vaieldavaks jäänud. Küll võime aga teiste instituutide arengu analoogia najal Roomas kujutada, missugune võis olla Rooma õiguse seisukoht käesolevas küsimuses.

Nagu pärimisõiguses, omandiõiguses jne. tekkisid Roomas vanade õigusvormide kõrval uued, vanade jäädes hulgaks ajaks püsima, et vaid hiljemini lõplikult kaduda, nii hakkasid ka siin piiratud asjaõiguste omale asjale küsimuses tekkima küll praktilise vajaduse surve all, erandikujulised põhimõtted, kuid õigusareng jäi siiski pooleli, vanu põhimõtteid ei suudetud murda.

T e i n e p e a t ü k k käsitleb o m a n d i õ i g u s e o l e -

mu st, eriti ka omandiõiguse elastsuse põhimõtet seoses piiratud asjaõiguste omale asjale probleemiga.

Kolmas peatükk näitab kinnistusraamatuna-  
jal, kus võivad olla ja kus mitte piiratud asjaõigused omale asjale.

Neljandas peatükis käsitletakse asjaõiguste  
süsteemi, vaadeldakse, milline koht on piiratud asjaõigustel  
omale asjale teiste asjaõiguste hulgas, asjaõiguste üldises süs-  
teemis.

Peatükk viies on pühendatud piiratud asjaõiguste omale  
asjale olemuse, tunnuste ja liigituse vaatlemisele.

Kuues peatükk käsitleb piiratud asjaõiguste omale as-  
jale tähtsamaid tüüpe, nende võimalikkuse küsimust  
ja õiguslikku konstruktsiooni üksikutes seadusand-  
lustes.

Sellest nähtub muide, et käesolev teema on seoses peaaegu  
kõikide asjaõiguse osadega.

## PEATÜKK I.

### Asjaõigusliku kokkumise kustutav toime ja piiratud asjaõiguste omale asjale probleem.

Kokkumisest üldse: kokkumise olemus ja liigitus. — Asjaõiguslik kokkumine. — Kokkumise õigust-kustutav toime ja selle teooriaid. — Asjaõigusliku kokkumise kustutav toime Rooma õiguses. — Asjaõigusliku kokkumise kustutav toime vanas Germaani õiguses. — Asjaõiguslik kokkumine praegusaja tähtsamates seadusandlustes: Saksa, Šveitsi, Austria, Ungari, Tšehhoslovakkia, Prantsuse, Itaalia, Hispaania, Inglise, Kalifornia, Brasiilia, Ex-Vene õiguses, BES, Läti CL ja Eesti 1936. a. tsiviilseadustiku eelnou järgi. — Kokkuvõtte.

Konfusiõn — kokkumine (Rooma õiguses — confusio, consolidatio<sup>1</sup>) — teatavate ühte ja samasse õigussuhtesse kuulu-

---

<sup>1</sup> Roomaõiguslik, ladinakeelne terminus technicus ‚confusio‘ (mida tuleb hoida lahus ‚confusio‘st‘ kui omandi tekkimise viisist vedelikkude ja sulatatud metallide ühinemise korral) on kui üldine kuju rakendatav nii obligatsiooniõiguses kui ka asjaõiguses. ‚Consolidatio‘ — tema alaliik (sõnast ‚solidum‘, tähenduses ‚servituutidest vaba omand‘), nimelt omandi taasühinemine temast eraldatud oleva ususfruktiga ühes ja samas isikus (J. 2. 4. 3), kas seeläbi, et vilikasustaja saab omandiõiguse teenivale asjale (D. 7. 2. 3. 2; D. 7. 2. 6. pr.) või omanik saab tagasi vilikasustuse õiguse (D. 23. 3. 78, 2). Vt. Heumanns Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts. Bearb. von E. Seckel. Jena, 1914, lk. 92—93. — Rechtslexikon für Juristen aller deutschen Staaten, redigiert von J. Weiske. Bd. III. Leipzig, 1844, lk. 16 jj.

Schwedler väidab, et konfusioon jaguneb kahte rühma: asjaõiguslik ja obligatsiooniõiguslik, ning asjaõiguslik ‚confusio‘ kannabki nime-tust ‚consolidatio‘. G. Schwedler, Das Erlöschen der Schuldverhältnisse durch Vereinigung von Recht und Verbindlichkeit nach bürgerlichem Recht. Halle a. S., 1897, lk. 4.

Siiski on Schwedler samas sunnitud möönma: „Es liegt hierin zugleich eine Ausdehnung des Sprachgebrauchs der Quellen, welche den Ausdruck consolidatio nur beim Niessbrauch anwenden, cf. § 3 J. d. usufructu 2. 4“.

vate õiguse ja sellele vastuseisva kohustuse resp. koormise ühinemine ühes ja samas isikus on üldiselt, nii Rooma õiguses kui ka kõikides praegusaja seadusandlustes tuntud kui selle õiguse kustumise alus<sup>2</sup>.

Meie teeme kõigepealt vahet asjaõigusliku konfusiooni ja obligatsioonioigusliku konfusiooni vahel, kusjuures paljude ühiste tunnuste kõrval on kummalgi erinevaid iseloomulikke elemente<sup>3</sup>.

Asjaõiguslik konfusioon on tihedas seoses omandiõiguse mõistega ja ka piiratud asjaõigustega. Selline kokkumine toimub kindlal, vaieldamatul õiguslikul alusel. Õiguslikud alused kokkumisel on üldiselt nii universaalse (pärimine) kui ka singulaarse (loovutus jne.) suktsessiooni juhud. Universaaljärglus on siiski sagedaim kokkumise esilekerkimise moodus<sup>4</sup>.

Meid huvitab siin vaid asjaõiguslik konfusioon. Seda asjaõiguslikku konfusiooni seoses piiratud asjaõiguste omale asjale probleemiga vaadeldes näeme, et õigussuhte kohustusena esineb siin konfusiooni puhul alati omandiõigus ning temale vastu aseta-

<sup>2</sup> Mosler defineerib konfusiooni kui ühe ja sama õigussuhte kahe faktori ühinemist ühes isikus. Vt. E. Mosler, Zur Lehre von der Konfusion nach gemeinem römischen Recht und dem Recht des Bürgerlichen Gesetzbuchs vom 18. August 1896. Diss. Berlin. Berlin, 1897, lk. 2.

<sup>3</sup> Obligatsioonioigusliku konfusiooni kustumistoime olemust tuleb näha obligatsiooni kahe, teineteisele vastu asetatud kontrahendi maksimis. Vt. Schwedler, op. cit., lk. 6 jj.

<sup>4</sup> Ka Caliendo teeb vahet obligatsioonioigusliku ja asjaõigusliku kokkumise vahel, nimetades esimest isiklikuks kokkumiseks — *confusione personale*, teist reaalseks — *confusione reale*. Caliendo teeb täpsat vahet nende kokkumise liikide vahel, öeldes, et isiklik kokkumine kutsub esile obligatsiooni kehtivuse lõppemise, asjaõiguslik kokkumine aga mõjub ainult asjaõigusele. Reaalse kokkumisega on meil tegemist iga kord, kui ühes isikus on ühendatud nii koormatud kui ka õigustatud kinniku omaniku isiku omadused.

Olgugi, ütleb Caliendo, et personaalne ja reaalne kokkumine on sarnased, on ju neil mõlemal üldiselt objektiivse kustutamise iseloom, nähakse reaalses kokkumises siiski teataval määral ainult asjaõiguse nõrgenemist või uinumist ja mitte otseselt selle õiguse kustumist.

Vt. L. Caliendo, *Ipoteca*. Dizionario pratico del diritto privato. Fondato da V. Scialoja e già diretto da P. Bonfante, R. de Ruggiero. Direttore F. Maroi. Vol. III, p. II. Milano, (1934), lk. 27.

Muidugi tuleb silmas pidada, et Caliendo lähtub oma seisukohtade püstitamisel Itaalia tsiviilõiguse sätetest.

tud õigusena mingi teine asjaõiguslik instituut, olgu see servituut, maasunnis, pant või muu, mis, kuuludes teisele isikule, kitsendab seda omandiõigust. Ja siin — asjaõiguses mõjub kokkumine *ipso jure* (*confusio servitutis fit, servitus confunditur*), muutes kokkulangemise puhul õiguse ja kohustuse üheks varaühikuks. Konfusiooni kustutava toime põhjenduseks öeldakse, et omandiõigus absorbeerib õigusliku paratamatusega kõik samadesse kätte kokkunud *jura in re*, sest omandiõigus sisaldab endas kõiki *jura in re* sisalduvaid õigusi<sup>5</sup>.

S a c h s nimetab seda obligatoorseks elemendiks asjaõiguses, mis on ühine mõlemale *confusio* liigile ja viimase ilmsikstuleku põhjustabki<sup>6</sup>. Sest, öeldakse, keegi ei saa õigusi enda vastu teostada, samuti kui olla iseenese võlgnik või võlastaja.

Kaudsemas mõttes tähendab konfusioon mitte lihtsalt seda õiguste-kohustuste (resp. koormiste) ü h i n e m i s t, vaid temaga tähendatakse sageli ka õigussuhte lõ p p e m i s t ennast (*servitus confunditur*; kohustuses tekkis kokkumine, s. t. mõeldakse ‚kohustus kustus‘).

Peale jaotuse ‚asjaõiguslik‘ ja ‚obligatsiooniõiguslik *confusio*‘ tuntakse veel teist konfusiooni liigitust. Nimelt teeme vahet e h t s a ja e b a e h t s a kokkumise vahel<sup>7</sup>. Konfusioon on ehtis, kui ühes isikus kokkuvad õigustus ja kohustus, kui teineteisele vastuseisvad õigustuse-kohustuse suhte pooled: a) kokkuvad peavõlgnik ja peavõlastaja; b) peavõlgnik ja käendaja; c) õigustus ja koormis (omandiõigus ja servituut, pandiõigus jne.). Ebaehtsa konfusiooniga on tegemist, kui kokkuvad ühes isikus mitu õigustust või mitu kohustust, näit. langevad kokku (korreaalobligatsiooni puhul) peavõlg ja käenduskohustus<sup>8</sup>.

Selle jaotuse iseloomustusest näeme, et meid võib siin huvitada vaid asjaõiguslik *confusio* tema ehtsal kujul.

<sup>5</sup> A. E x n e r, Das Oesterreichische Hypothekenrecht. Deutsches Hypothekenrecht, hrsg. von V. v. Meibom. Leipzig, 1881, lk. 657.

<sup>6</sup> E. S a c h s, Die Wirkungen der Konfusion nach Römischen Rechte und dem Rechte des Bürgerlichen Gesetzbuches. Berlin, 1898, lk. 12.

<sup>7</sup> Ka F r i e d m a n n liigitab kokkumist ehtsaks ja ebaehtsaks. Vt. J. F r i e d m a n n, Die Wirkungen der *confusio* nach römischem Recht. Diss. Greifswald. Berlin, 1884, lk. 1.

Mosler tarvitab terminite ‚ehtis‘ ja ‚ebaehtis‘ asemel ‚otsene‘ ja ‚kaudne‘. Mosler, op. cit., lk. 8.

<sup>8</sup> S a c h s, op. cit., lk. 10.

Tehes vahet ühelt poolt kokkumise kui teatava kindlakujuolise õigusliku fakti kui sellise ja teiselt poolt selle õigusfakti toime, s. o. tagajärje vahel, tuleb vaadelda, kas kokkumine kui õiguslik fakt tekitab, muudab või lõpetab õigussuhte. Ja siin lasub meie arutluses raskuspunkt küsimuses, kas nimelt konfusiooni mõjul tingimata ja alati toimub asjaõiguste kustumine või on sellest ka erandeid. Peame kohe tähendama, et neid erandeid on. Erandite arv ja iseloom on aga õigusajaloos ja ka sama ajastu erinevates seadusandlustes mitmeti erinev.

Olgu veel tähendatud, et konfusiooni kustutav toime võib olla lõplik, s. t. kustunud õigus jääb kustunuks, aga ta võib olla ka ajutine, kus *confusio* puhul kustunud õigus hiljemini elustub, kui konfusioon on kadunud<sup>9</sup>. Vahepeal on õigus n.-õ. puhkavas, väikivas seisukorras (õigusekvientsents)<sup>10</sup>. Võrdluseks olgu viidatud õiguste ajutisele kadumisele asja osalise hävimise puhul. Asja rekonstrueerimisega võib õigus vahel ka taaselustuda.

Õiguse ajutisest kustumisest kokkumise puhul on väike samm konfusiooni kustutava toime üldisele kõrvaldamisele.

Seepärast võime seadusandlusi liigitada kahte rühma: ühtedes on konfusioonil kustutav toime, kas alati või vähemalt üldreeglina, teistes pole kokkumisel seesugust kustutatavat toimet.

Kokkumise kustutava toime põhjenduseks on olemas peamiselt kolm tähtsat teooriat, vastavalt sellele, mis alusel see õiguse kustumine aset leiab. Nn. obligatsiooniteooria<sup>11</sup> näeb konfusiooni õigust-kustutava toime alust mitte omandiõiguse loomuses, vaid obligatsioonioiguslikus suhtes eneses omaniku ja piiratud asjaõiguse subjekti vahel. Nad seisavad siin nagu tavaline õigustatu ja kohustatu obligatsioonis. See teooria,

<sup>9</sup> Hoche väidab, et tuleb vahet teha, kas kokkumine leidis aset ajutise või püsiva omandi saamise puhul. Ainult esimesel korral on piiratud asjaõiguse taaselustumine võimalik. Vt. H. Hoche, Die Servitutenconfusion. Diss. Erlangen. Freienwalde a. O., 1895, lk. 12.

<sup>10</sup> Õiguste revivistsents, eriti konfundeeritud piiratud asjaõiguste puhul, on kui omaette õigusprobleem käesoleva uurimuse raamidest välja jäetud.

<sup>11</sup> Schwedler, op. cit., lk. 92. Sachs, op. cit., lk. 11. Friedman, op. cit., lk. 2 jj. ja 15.

nagu näha, eitab vahet obligatsiooniõigusliku ja asjaõigusliku kokkumise vahel ja seepärast tuleb teda ekslikuks pidada.

Absorptsiooniteooria<sup>12</sup>, kus ka loogilisest seisukohast väidetakse konfusiooni kustutava toime paratamatust, lähtub omandiõiguse kui kõikehaarava õiguse mõistest. See on, öeldakse, loogiline konsekvents, et piiratud asjaõigus vähemulatusliku õigusena kokkumisel kõiki õigustusi sisaldava omandiga kaoks, kustuks.

Lõpuks, kolmandaks, võidakse konfusiooni kustutavat toimet põhjendada kasulikkuse-põhimõttega. See on kasulikkusteooria<sup>13</sup>.

Mis puutub nende viimaste teooriate hinnangusse, siis olgu tähendatud, et absorptsiooniteooria tuleb kõrvale jätta sellepärast, et ta lähtub ekslikust omandiõiguse mõistest, nagu oleksid omandiõigus ja piiratud asjaõigused oma toimelt võrdsed ja neil pole erinevusi. Tegelikult, nagu näeme (vt. peatükk II), on neil kaks pe erinevust: astmeline vahe, ja omandiõigust pole võimalik positiivselt defineerida, piiratud asjaõigusi aga küll.

Kasulikkuseteooria pole juba sellepärast õige, et sageli on kasulikum, nagu eespool (lk. 8jj.) on näidatud, konfusiooni puhul piiratud asjaõiguse püsijäämine.

Teooriad, mis eitavad konfusiooni kustutavat toimet, selle vajalikkust, lähtuvad peamiselt otstarbekohasuse seisukohast. Siin on kaks võimalust. Võime üldiselt tunnustada kokkumise kustutavat toimet, kuid selle kõrval luua otstarbekohasusest tingituna terve rea erandjuhtumeid, ja seda sõnaselgelt, mitte mingi kaudse tõlgendamise teel.

Oma konsekventset kuju omab see teooria ikkagi ainult se juhul, kui ta väidab ja tõendab, et konfusioonil ei tarvitse loogilise paratamatusega olla õigust-kustutavat toimet. Ja suurel määral on see Jheringi, Hartmanni ja Bekkeri teene, et piiratud asjaõiguste puhul on kokkumise kustutav toime kõrvalda-

<sup>12</sup> Peamiselt Kretschmar. Vt. P. Kretschmar, Die Theorie der Konfusion. Leipzig, 1899, lk. 54.

<sup>13</sup> Hoche asub ka konfusiooni kustutava toime põhjendamisel kasulikkuse-põhimõtte alusel. Ta leiab, et ka servituudi puhul kokkumise korral puudub sellel servituudil tema pearekvisiit — kasulikkus. Hoche, op. cit., lk. 11.

tud, vähemalt mõningates seadusandlustes (Saksa BGB, Šveitsi ZGB).

J h e r i n g lähtub siin seisukohast, et õiguses tuleb eristada kahte külge: aktiivset ja passiivset <sup>14</sup>. Ja see passiivne külg võib aktiivse poole ajutise puudumise korral iseseisvalt edasi püsida.

Kuid alles H a r t m a n n <sup>15</sup> paneb sellele konfusiooni kustutava toime kõrvaldamise teooriale otstarbekohasuse-põhimõttel kindla aluse, sest alles Hartmann paigutab selle otstarbekohasuse-momendi antud probleemis esikohale.

Ja tuleb tunnustada, et selle otstarbekohasuse-teooria alusel saab ka meie arvates küsimust rahuldavalt lahendada, sest institutide tekkimisel ja kujunemisel on otstarbel kindel otsustav funktsioon, tähendus.

Otstarbekohasuse-põhimõtte on omaks võtnud ka S a c h s, kes leiab, et konfusiooni kustutavast toimest erandite tegemist põhjustab peamiselt kolmandate isikute osavõtmine vastavast õigussuhtest, nii servituutidest kui ka pandiõigusest. Kui poleks peale isiku, kelles omandiõigus ja piiratud asjaõigus kokkusid, kedagi sellest õigussuhtest osa võtmas, siis oleks ka selline õigus omale asjale otstarbetu ja mõttetu <sup>16</sup>.

Järgnevalt vaatleme a s j a õ i g u s l i k u konfusiooni juhte seadusandlustes; näeme kaheksaõiguseid seisukohti: 1) on püstitatud üldine kokkumise kustutava toime põhimõte, millest vaid üksikud erandid — nagu pooljuhuslikku laadi esinevad (Rooma õigus, BES); 2) Seadusandlus sisaldab küll sätte üldise konfusiooni kustutava toime põhimõtte kohta, aga samas ja *expressis verbis* tunnustatakse ka õiguste püsijäämist kokkumise puhul (BGB).

Algame R o o m a õ i g u s e g a.

Rooma õigus kuulub süsteemide hulka, kus konfusioonile on õigust-kustutav toime omane: omandi ja mõne teise asjaõiguse kokkumisel kustub see teine asjaõigus.

Kõigepealt ilmneb confusio kustutav toime servituutide juures. Kehtib ju põhimõte: nulli (enim) r e s s u a s e r v i t

<sup>14</sup> J h e r i n g, op. cit., lk. 386 jj.

<sup>15</sup> H a r t m a n n, op. cit., lk. 69 jj.

<sup>16</sup> S a c h s, op. cit., lk. 32. Vt. ka H a r t m a n n, op. cit., lk. 104.

(D. 8. 2. 26). Sama põhimõte on väljendatud veel D. 8. 2. 30. pr.: „Si quis aedes, quae suis aedibus servirent, cum emisset traditas sibi accepit, confusa sublataque servitus est.“

D. 8. 4. 10: „Nemo ipse sibi servitutum debet.“

D. 7. 9. 4: „Si fructuarius proprietatem adsecutus fuerit, desinit quidem usus fructus ad eum pertinere propter confusio-  
nem“<sup>17</sup>.

D. 8. 6. 1: „Servitutes praediorum confunduntur, si idem utriusque praedii dominus esse coeperit.“

J. 2. 4. 3: „... item finitur usus fructus, si domino proprietatis ab usufructuario cedatur (nam extraneo cedendo nihil agitur): vel ex contrario si fructuarius proprietatem rei adquisierit, quae res consolidatio appellatur“<sup>18</sup>.

Kokkumise kustutava toime kohta servituutide puhul ütleb Windscheid<sup>19</sup>: „... aus ihrem Begriff als eines Rechts an fremder Sache folgt, dass niemand an seiner eigenen Sache eine Dienstbarkeit haben kann... Der Eigentümer hat als solcher jedes R., welches möglicherweise den Inhalt einer Dienstbarkeit bilden kann; aber er hat es nicht als Dienstbarkeit, sondern als Stück seines Eigentums (l. 63 D. 7. 1: — „qui fundum habet.. usumfructum non [habet])“.

Kokkumise korral on servituudi lõppemine definitiivne — lõplik. Hilisem liitunud maatüki taaslahutamise endistesse osadesse, kui omanik võõrandab ükskõik kumma osa, ei suuda elustada servituuti: teeniv kinnik, sattudes uue omaniku kätte, on vaba kord temal lasunud servituut-koormisest. D. 8. 2. 30. pr.: „et si rursus vendere vult, nominatim imponenda servitus est: alioquin liberae veniunt“<sup>20</sup>.

<sup>17</sup> Ka D. 7. 6. 5; kuid siin on sõnad „nec enim potest ei suus fundus servire“ interpoleeritud, nagu seda märgib ka Bonfante. Vt. P. Bonfante, Corso di diritto romano. Vol. III. Diritti reali. Roma, 1933, lk. 20.

Sama tsitaadi teisi interpoleeritud sõnu vt. Index interpolationum, quae in Iustiniani digestis inesse dicuntur. Curaverunt E. Levy, E. Rabel. Tomus I. Weimar, 1929, veerg 100.

<sup>18</sup> Samuti D. 7. 2. 3. 2; D. 7. 2. 6. pr.

<sup>19</sup> B. Windscheid, Lehrbuch des Pandektenrechts. Bearb. von Th. Kipp. 9. Aufl. Bd. I. Frankfurt a. M., 1906, lk. 1024.

<sup>20</sup> Dernburg ütleb selle kohta: „Hier (s. t. Rooma õiguses) erscheint die Konfusion durchaus als absoluter Grund des Unterganges der Grundgerechtigkeiten, nirgends als bloss relativer Beendigungsgrund der

Muidugi on võimalik, et omanik võtab endale kohustuse endist kustunud servituuti uuesti konstitueerida. Kuid selline kohustus on puht-isiklik, mitte-asjaõiguslik. Ka servituudi alusel õigustatud isik, s. t. *praedium dominans*'i omanik võib hiljemini samas ulatuses uue servituudi omandada, vana aga on ja jääb kustunuks, ta on, nagu ütleb S a c h s <sup>21</sup>, uuele vaid mõõdupuuks.

Olgu veel tähendatud, et konfusioonil on servituutide puhul kustutav toime loomulikult vaid sel tingimusel, et *confusio*'t tekitanud omandiõiguse saamise moodus oleks ise vaieldamatu ja mitte tühistatav. Sest näit. omandiõiguse näilik omandamine *praedium dominans*'i omaniku poolt ei kustuta servituuti. Selline ajutiselt (näilikult) kustunud servituut taaselustub, kui näilikus omandamises seatakse seaduslik seisund jalule. Näitena võib tuua allikatest juhu pärimise korral, nimelt testamendi tühisuse puhul: D. 7. 1. 57. pr.; D. 38. 2. 35 <sup>22</sup>.

S a c h s <sup>23</sup> vaatleb veel erilist kokkumise (*consolidatio*) juhtu ususfrukti puhul, kus ususfruktuaar on vilikasustuse loovutanud kellelegi kolmandale isikule. Sellisel juhul ei saa vilikasustaja, olgugi et ta sai vilikasustuse objekti omandiks, asjade kasutamist kolmandalt isikult ära võtta. Tähendab, sellisel juhul pole *consolidatio*'l õigust-kustutavat toimet.

Eriliselt on Rooma õiguses käsitletud servituutide kustumise küsimus kokkumise teel kaasomandi puhul. Lahendamisel on mõõtuandev servituudi jagatavus: kui servituut on jagamatu, nagu seda on kõik realservituudid ja *usus* ning *habitatio*, siis jääb *praedium dominans*'i omaniku ja *praedium serviens*'i ühe kaasomani kokkumisel servituut teiste kaasomanikkude suhtes ikkagi püsima <sup>24</sup>.

---

Rechte.“ H. D e r n b u r g, System des Römischen Rechts. Der Pandekten achte. umgearbeitete Auflage, bearbeitet von Dr. Paul S o k o l o w s k i. T. I. Berlin, 1911, lk. 499, nota 4.

<sup>21</sup> S a c h s, op. cit., lk. 15.

<sup>22</sup> „Die Servitut lebt wieder auf, wenn der Eigentumserwerb rückwärts hin rezindiert wird.“ D e r n b u r g, System, I, lk. 458, nota 11.

<sup>23</sup> S a c h s, op. cit., lk. 16.

<sup>24</sup> „Si partem praedii nactus sim, quod mihi aut cui ego serviam, non confundi servitutum placet, quia pro parte servitus retinetur. itaque si praedia mea praediis tuis serviant et tuorum partem mihi et ego meorum partem tibi tradidero, manebit servitus. item usus fructus in alterutris praediis adquisitus non interrumpit servitutum.“ D. 8. 2. 30. 1.

Vastupidi, ususfrukt kui jagatav servituut kustub sellistel kokkumisjuhtudel vastavas osas <sup>25</sup>.

Allikates on veel toodud juhtum, kus kolmel kõrvutioleval ning kolmele omanikule kuuluval maatükil servituudi kustumise küsimus on kaasomandiga sarnanevalt lahendamist leidnud, s. t. kus — erandina üldisest reeglist— ei kustu ka servituut kokkumise puhul lõplikult. Nimelt D. 8. 3. 31. alusel, kui allpool asuva maatüki A omanik, kellele kuulub *servitus aquae ducendae* ülalpoolseisva maatüki B suhtes — kusjuures veetorustik läbib A ja B vahel asuva C maatüki *concedente domino* — hiljemini saab ka maatükk B omanikuks ja siis maatükk A ära müüb —, siis ei kaota viimane maatükk mingil viisil seda *servitus aquae ducendae*, vaid võib teda endises ulatuses teostada.

Teist laadi erandi *confusio* kustutavast toimest teevad Rooma juristid servituudi legerimise puhul, kui pärija võttis samast servituudist osa õigustatud või kohustatud isikuna <sup>26</sup>.

Ka *beneficium inventarii* ja fideikomissi puhul võib näha kon-

„Si communi fundo meo et tuo serviat fundus Sempronianus et eundem in commune redemerimus, servitus extinguatur, quia par utriusque domini ius in utroque fundo esse incipit. at si proprio meo fundo et proprio tuo idem serviat, manebit servitus, quia proprio fundo per communem servitus deberi potest.“ D. 8. 3. 27.

„Die bestehende Servitut wird durch Ereignisse in der Person einzelner Miteigentümer der herrschenden oder der dienenden Sache nicht berührt — servitus per partes retinetur.“ D e r n b u r g, System, I, lk. 428. Vt. ka S a c h s, op. cit., lk. 16 jj.; W i n d s c h e i d - K i p p, I, lk. 1066, nota 18.

Selle küsimuse kohta vt. ka E. E i n. Le azioni dei condomini. Roma, 1931, lk. 154 jj.

<sup>25</sup> „Si duobus usus fructus legetur et apud alterum sit consolidatus, ius ad crescendi non perit neque ei, apud quem consolidatus est, neque ab eo, et ipse quibus modis amitteret ante consolidationem, isdem et nunc amittet. et ita et Neratio et Aristoni videtur et Pomponius probat.“ D. 7. 2. 3. 2.

<sup>26</sup> D. 30 (de legatis) 116. 4: „Fundus legatus talis dari debet, qualis relictus est. itaque sive ipse fundo heredis servitutem debuit sive ei fundus heredis, licet confusione dominii servitus extincta sit, pristinum ius restituendum est. et nisi legatarius imponi servitutem patiat, petenti ei legatum exceptio doli mali opponetur: si vero fundo legato servitus non restituatur, actio ex testamento superest.“ — D. 30 (de legatis) 70. 1: „Nam et si fundus, qui meo fundo serviebat, tibi legatus fuerit, non aliter a me tibi praestari debeat, quam ut pristinam servitutem recipiam.“ — D. 8. 1. 18: „In omnibus servitutibus, quae aditione confusae sunt, responsum est doli exceptionem nocituram legatario, si non patiat eas iterum imponi.“

fusiooni kustutavast toimest erandi tegemist<sup>27</sup>. Samuti siis, kui servituut on pandiõigusega koormatud<sup>28</sup>.

Rooma õigus võimaldas servituudi püsijäämist ka omandiõiguse ajutise kokkumise puhul valitseva ja teeniva kinniku suhtes<sup>29</sup>.

Erand on kokkumisel ka ususfrukti mittekestumine juhul, kui ususfrukt oli koormatud pandiõigusega. S a c h s<sup>30</sup> väidab, et siin on täielik analoogia ususfrukti tsessiooniga. Lõpuks, juhul, kui ususfrukt ja hõljuva tingimuse all kolmandale isikule legeritud omand kokkuvad, kustub ususfrukt. J u l i a n u s'e arvates — D. 7. 4. 17: „Si tibi fundi usus fructus pure, proprietas autem sub condicione Titio legata fuerit, pendente condicione dominium proprietatis adquisieris, deinde condicio extiterit, pleno iure fundum Titius habebit neque interest, quod detracto usu fructu proprietas legata sit: enim dum proprietatem adquisieris, ius omne legati usus fructus amisisti.“

Vastupidi, U l p i a n u s asub päris teisel vaatekohal: ususfrukt võib jääda püsima — D. 7. 2. 3. 2<sup>31</sup>.

Kokkuvõetult, kõikidel neil erandjuhtudel: 1) ususfrukti tsessioon, 2) panditud ususfrukt, 3) kaasomand, 4) kolmandale isikule legeritud ja pärijale osaliselt kuuluv ususfrukt, 5) ususfrukt ja kolmandale isikule tingimisi legeritud omand, ei kustu kokkumisel ususfrukt, vaid püsib edasi omal asjal, ja viimasel lasuv asjaõigus näib nagu mingi võõrale kuuluv õigustus.

Kerkib küsimus: kuidas kvalifitseerida ususfrukti seisundit sellistel ülemaltoodud *consolidatio* erandjuhtudel? Vaadeldes küsimust teatava õiguse toimejõu seisukohast võime nõustuda nii S a c h s'i kui ka W i n d s c h e i d'i seisukohaga: siin on tegemist „puhkava“ ususfruktiga kui ka nõrgendatud ususfruktiga, s. t. et siin pole tegemist efektiivse õigusega, vaid ususfrukt on ajutiselt toimetu<sup>32</sup>. Et aga ususfrukt siiski „elab“, seega ainult „varju-

<sup>27</sup> D. 36. 1. 75. (73). 1.

<sup>28</sup> Vt. J h e r i n g, op. cit., lk. 451, H a r t m a n n, op. cit., lk. 89 jj. Ka W i n d s c h e i d - K i p p, I, lk. 1247.

<sup>29</sup> D. 30. 116. 4; D. 8. 1. 18. Siiski paistab, et siin on tegemist uue servituudi loomisega endise asemele, ja nimelt laseb seda arvata sõnade „pristinum ius restituendum est“ ja „iterum imponi“ tarvitamine.

<sup>30</sup> S a c h s, op. cit., lk. 22.

<sup>31</sup> S a c h s, op. cit., lk. 23.

<sup>32</sup> S a c h s, op. cit., lk. 23; W i n d s c h e i d - K i p p, I, lk. 1250, nota 26.

surmas“ on, nähtub sellest, et omandi lahutamise korral „puhkavast“ ususfruktist viimane taas elustub loomulikuks ususfruktiks. Ja võib olla S a c h s'iga <sup>33</sup> ühel arvamisel, et servituut sellisel juhul ei eksisteeri relatiivselt mitte ainult kolmandate isikute jaoks, vaid on kehtiv „absoluutselt“ ka omaniku jaoks.

Kokkuvõetult, reegel „nulli res sua servit“ pole Rooma õiguses siiski täiesti järjekindlalt ja vankumatult läbi viidud, seega on ka omanikuservituut erandina üksikjuhtudel võimalik, arusaadavalt ainult tuletatud-kujulisena. Kasulikkuse-, otstarbekohasuse-põhimõtte, mis ju Roomas õigusinstituutide kujunemisel eriti mõõtuandev tegur oli, pidi ka siin avalduma.

Rooma õiguse allikad ei puuduta otseselt *superficies*'e ja *emphyteusis*'e kustumise probleemi kokkumise puhul. Et aga konfusiooni kustutav toime on asjaõiguste puhul Rooma õiguses üldreegel, siis peab — vastupidiste seisukohtade puudumisel, s. t. et erandeid pole mainitud — tulema otsusele, et ka *superficies* kustub, kui sellega koormatud maatüki omanik omandab mingi toiminguteel — nii *inter vivos* kui ka *mortis causa* — *superficies*'e või jälle *superficiarius* saab omandiõiguse maatükile, mis on koormatud *superficies*'ega. Samasuguselt tuleb lahendada ka *emphyteusis*'e kustumise küsimus *confusio* puhul <sup>34</sup>. Erandjuhud esinevad jällegi kolmandate isikute osavõtte puhul (nagu servituutide korral); näiteks, kui *superficies* on panditud ja omanik ning *superficiarius* kokkuvad ühes isikus, siis jääb *superficies* püsima.

Ka p a n d i õ i g u s e alal annab Rooma õigus üldreeglina konfusioonile kustutava toimejõu. Et pant peab võlastaja nõudmist tagama, siis peab ta kuuluma, öeldakse, ka teisele omanikule. Kui võlgnik-pandiomanik omandab kreditorile kuuluva pandiõiguse või kreditor saab omandiõiguse panditud asjale, siis kustub pandiõigus. Selle põhimõtte üldkujulisi väljendisi leiame allikates mitmel pool:

D. 50. 17. 45. pr.: „Neque pignus... rei suae consistere potest.“

D. 13. 7. 29: „Si rem alienam bona fide emeris et mihi pignori dederis ac precario rogaveris, deinde me dominus heredem instituerit, desinit pignus esse et sola precarii rogatio supererit.“

<sup>33</sup> S a c h s, op. cit., lk. 23—24.

<sup>34</sup> W i n d s c h e i d - K i p p, I, lk. 1117.

D. 41. 3. 33. 5: „Si rem tuam, cum bona fide possiderem, pignori tibi dem ignorantem tuam esse, desino usucapere, quia non intellegitur quis suae rei pignus contrahere. at si nuda conventionem pignus contractum fuerit, nihilo minus usucapiam, quia hoc quoque modo nullum pignus contractum videtur.“

Samuti kui servituutide puhul, ei kustu pandiõigus, kui kokkumine toimus mitteküllaldasel õiguslikul alusel. Seepärast ka näiliku kokkumise puhul (näit. kreditori poolt panditud asja ost osutus kehtetuks) kustub vaid pandiõigus näilikult, tegelikult ta aga ei lõpe. Allikad toovad perfiidse näite selle kohta:

D. 24. 1. 7. 6:

„Si uxor a marito suo praedia, quae ob dotem pignori acceptat, emerit eaque emptio donationis causa facta dicatur, nullius esse momenti, pignoris tamen obligationem durare imperator noster cum patre suo rescripsit.“

Seega pole siin tegemist pandiõiguse elustumisega. Kustumine oli vaid näilik.

Analoogiliselt servituutidele ei lõpe pandiõigus ka sel juhul, kui ta kokkub kaasomaniku õigusega, s. t. kui ühe *pars indivisa* omanik omandab pandiõiguse, siis ei kustu viimane mitte. Edasi ei leia *confusio* kustutava toime aset, kui panditud ese on legeritud (legaadina või fideikomissina)<sup>35</sup>.

Peale selle on meie probleemi lahendusel olulise tähendusega *confusio* kustutava toime kõrvaldamine juhtudel, kui panditud ese on panditud mitmele isikule. Vaatleme siin kolme juhtu:

1) Panditud asja omanik omandab ühe ülemal kohal seisva pandiõiguse. „Mulier in dotem dedit marito praedium pignori obligatum et testamento maritum et liberos ex eo natos, item ex alio heredes instituit: creditor cum posset heredes convenire idoneos, ad fundum venit: quaero, an, si ei iustus possessor offerat, compellendus sit ius nominis cedere. respondi posse videri non iniustum postulare.“ D. 20. 4. 19. Pandiõigus ei kustu kokkumisel.

2) Keegi omandab ühel ajal panditud eseme ja ülemal kohal seisva pandiõiguse. Näiteks kui keegi ostab võlgnikult asja, mis on panditud mitmele isikule, sel otstarbel, et müüja rahuldaks üht eespool seisvat kreditori, siis võib pandi ostja nende pandikredi-

<sup>35</sup> S a c h s, op. cit., lk. 25.

toride vastu, kes rahuldust saanust allpool seisavad, kaitset leida pandi valduses, kuivõrd rahuldatud kreditor pandi eest makstud ostuhinnaga rahuldatuks sai, ja allpool seisvad pandikreditorid võivad ainult siis saada pandi valduse, kui nad ostjale pakuvad ostuhinna, mille viimane maksis eespool seisvale pandikreditorile <sup>36</sup>. Konfusiooni kustutav toime ei leia siingi aset <sup>37</sup>.

3) Ülemaal kohal seisev pandikreditor omandab panditud eseme. Seda küsimust puudutab nn. *Lex Latinus Largus*, mille kohta ütleb *Wieszner* <sup>38</sup>, et see on „Die interessanteste und bestrittenste Quellenstelle für die Behauptung, dass ein Pfandrecht an der eigenen Sache möglich ist, wenn der vorgehende Pfandgläubiger das Eigentum der ihm verpfändeten Sache erwirbt.“ See *Lex Latinus Largus* (D. 44. 2. 30. 1), võetuna *Paulus*'e lib. 14 quaestionum, kõlab järgmiselt:

„*Latinus Largus*: cum de hereditate inter *Maevium*, ad quem pertinebat, et *Titium*, qui controversiam moverat, transigeretur, traditio rerum hereditariarum *Maevio* heredi a *Titio* facta est, in qua traditione etiam fundum ei suum proprium, quem ante multos annos avo eiusdem *Maevii* heredis obligaverat quemque alii postea in obligationem deduxerat, ex causa pacti tradidit. his gestis posterior *Titii* creditor ius suum persecutus est et optinuit. post hoc iudicium *Maevius* heres repperit in rebus avitis chirographum eiusdem *Titii* ante multos annos conscriptum, per quod apparuit eum fundum, qui in causam transactionis venerat, etiam

---

<sup>36</sup> D. 20. 4. 17. „Eum qui a debitore suo praedium obligatum comparavit, eatenus tuendum, quatenus ad priorem creditorem ex pretio pecunia pervenit.“

D. 20. 5. 3. 1. „Si tamen debitor non interveniente creditore pignus vendiderit eiusque pretium priori creditori solverit, emptori poterit offerri quod ad alium creditorem de nummis eius pervenit et usurae medii temporis: nihil enim interest, debitor pignus datum vendidit an denuo pignori obliget.“

C. 8. 18 (19). 3. „Si potiores creditores pecunia tua dimissi sunt, quibus obligata fuit possessio, quam emisse te dicis, ita ut pretium perveniret ad eosdem priores creditores, in ius eorum successisti et contra eos, qui infirmiores illis fuerunt, iusta defensione te tueri potes.“

<sup>37</sup> A. *Wieszner*, Das Pfandrecht an der eigenen Sache nach römischem Recht. Breslau, 1893, lk. 32 jj. G. *Buchka*, Die Hypothek des Eigentümers nach den neuesten Deutschen Gesetzgebungen und in ihrem Verhältnis zum Römischen Recht. Wismar-Rostock-Ludwigslust, 1875, lk. 7 jj.

<sup>38</sup> *Wieszner*, op. cit., lk. 4.

avo suo ab eodem Titio fuisse obligatum. cum ergo constet prius avo Maevii heredis in obligationem eundem fundum datum, de quo Maevius superatus est, quaero, an ius avi sui, quod tunc, cum de eodem fundo ageretur, ignorabat, nulla exceptione opposita exsequi possit. respondi: . . . in proposita autem quaestione magis me illud movet, numquid pignoris ius extinctum sit dominio adquisito: neque enim potest pignus perseverare domino constituto creditore. actio tamen pigneraticia competit: verum est enim et pigneri datum et satisfactum non esse, quare puto non obstare rei iudicatae exceptionem.“

Tähendab: Maevius sai omandi asjale, mille suhtes talle aga juba ammu enne (pärandamise teel) hüpoteegiõigus kuulus, aga teadmata! Vahepeal vinditseeris teine hüpoteegi kreditor Maeviuselt tema pandi. Küsimus, kas Maevius saab hiljemini, kui ta avastab pandidokumendi pärandis, asja valdajalt — vastaselt *actio hypothecaria* abil asja omakorda tagasi nõuda. Tuleb õigeaks pidada seisukohta, et siin jääb ühes *actio*'ga ka pandiõigus ise püsima<sup>39</sup>. Wieszner<sup>40</sup> näeb siin pandiõigust omale asjale. Ka Windscheid ütleb: „In diesem Sinne wird in den Quellen ein Pfandrecht an der eignen Sache anerkannt, wenn es ein vorgehender Gläubiger ist, in dessen Hand sich Pfandrecht und Eigentum vereinigen. . . . Es wäre sehr unrömisch (obgleich die Basiliken es tun), wenn man aus dieser Stelle den Satz herleiten wollte, dass zwar das Pfandrecht untergehe, aber die Pfandklage fort dauere. — Das Pfandrecht an der eigenen Sache ist eine Anwendung der Kategorie des (teilweisen) Ruhens der Rechte“<sup>41</sup>.

Vastupidisele seisukohale asub Dernburg<sup>42</sup>.

<sup>39</sup> Bachofen ütleb, et sõnad: „neque enim potest pignus perseverare domino constituto creditore“ tähendavad vaid seda, et pandivaldus, mitte aga pandiõigus pole ühendatud omandiga samades kättes. J. Bachofen, Das römische Pfandrecht. Bd. I. Basel, 1847, lk. 86, 91.

<sup>40</sup> Wieszner, op. cit., lk. 17.

<sup>41</sup> Windscheid-Kipp, I, lk. 1250.

<sup>42</sup> Dernburg ütleb selle kohta: „Im Grunde wird in solchen Fällen nur das Eigentum mit einem Schutze gegenüber den Nachhypothekarien ausgestattet.“ Dernburg, System, I, lk. 528; „Das Pfandrecht erlischt, wenn sich Eigentum und Pfandrecht in einer Hand vereinigen. Hierauf führt schon der formale Grundsatz, dass an der eignen Sache ein weiteres, das Eigentum beschränkendes dingliches

Peab aga tähendada, et õigussuhtest osavõtjate — alamal seisvate hüpotekaaride pärast säilitabki ülemal seisev omanik — pandikreeditor oma huvides pandiõiguse omale asjale. Põhjendusena toob S a c h s <sup>43</sup> tsitaadi allikatest: C. 8. 19. (20.) 1. 1: „quod eidem possessori propter praecedentis contractus auctoritatem debitum est“. Teise hüpotekaari poolt esitatav *actio hypothecaria* teostatavus on sõltumuses *jus offerendi* teostamisest esimese hüpotekaari suhtes.

Lõpuks, kui pandi objektiks on mingi muu asjaõigus võõrale asjale, võib pandiõigus kokkumise korral püsima jääda ja nimelt juhul, kui kokku langevad omanik ja omandit koormava asjaõiguse subjekt, — siis jääb pandiõigus püsima <sup>44</sup>.

Konfusiooni kustutava toime mitteesinemisel pandiõiguse puhul, s. t. kui ta jääb „vaikivasse“ olekusse omale asjale püsima, kerkib küsimus, kuivõrd võib selline omanik, esinedes ühtlasi pandikreeditorina oma asja suhtes, teostada pandiõiguslikke nõudlusi. Selge on, et enda vastu ei saa ta neid mitte teostada. Küll aga võib ta esitada *actio hypothecaria* selle vastu, kes esimese pandikreeditorina tahab panditud eseme müügile asuda; ta võib kaotatud pandiobjekti *rei vindicatio*'ga ja ka pandihagiga tagasi nõuda. Sellest muide nähtub, et omale asjale pandiõiguse toime on peamiselt negatiivset laadi; siin kaitstakse end allpool seisvate pandikreeditoride vastu, et need ei saaks omandada teatavat eelmisel kohal seisvale pandikreeditorile kuuluvat varaväärtust. Seega on omale asjale pandiõiguse toime funktsioonid vaid niivõrd teostatavad, kui nad on suunatud alamal seisvate pandikreeditoride ja kolmandate isikute vastu <sup>45</sup>.

Asja müümine omaniku poolt on S a c h s'i <sup>46</sup> ja W i e s z .

---

Recht nicht möglich ist. Dazu kommt aber, dass der Zweck des Pfandrechts unrealisirbar wird, sowie der Gläubiger Eigenthümer des Pfandobjects wird. Denn nur eine Sache, die nicht bereits zu seiner Vermögenssphäre gehört, kann ihm Befriedigung für seine Forderung, mit andern Worten, die effective Einlieferung des durch die Forderung ausgedrückten Werths in sein Vermögen verschaffen.“ H. D e r n b u r g, Das Pfandrecht nach den Grundsätzen des heutigen römischen Rechts. Bd. II. Leipzig, 1864, lk. 567—568.

<sup>43</sup> S a c h s, op. cit., lk. 29.

<sup>44</sup> Siin on seega kolm isikut: 1) omanik, 2) õigustatud isik (näit. *superficiarius*) ja 3) kolmas isik — pandikreeditor, kellele on antud pandiõigus.

<sup>45</sup> S a c h s, op. cit., lk. 30.

<sup>46</sup> S a c h s, op. cit., lk. 30.

ner'i<sup>47</sup> arvates lubamatu. Hartman'n'i<sup>48</sup> arvates on see võimalik. Kui pandiõigus omale asjale siirdub uuesti mitte-omanikule, siis muutub ta jälle harilikuks pandiõiguseks, „ärkab puhkavast olekust“: uus pandikreeditor on järglane ainult oma eelneva isiku kui pandivõlastaja suhtes.

Kõigest öeldust näeme, et Rooma juristid praktilistel kaalutlustel taganevad ka siin üldisest põhimõttest, et omale asjale on võimalik vaid omandiõigus. Sealjuures on mõõtuandvad olnud *aequitas* ja otstarbekohasuse-põhimõtted; on ju loomulik, et järeleisvad pandikreeditorid teostaksid oma õigusi eelmisel kohal seisva kreeditori vastu, kes on ühtlasi panditud eseme omandanud<sup>49</sup>. Viimaste õigusi ei tohi vähendada asjaolude mõjul eelmisel kohal oleva pandikreeditori isikus. Viimane, saanud omandiõiguse asjale, peab oma õigusi teostama ja takistama, et alamaalseisvad pandikreeditorid ei tungiks ülemale kohale<sup>50</sup>.

<sup>47</sup> Wieszner, op. cit., lk. 61.

<sup>48</sup> Hartmann, op. cit., lk. 114, Hartmann ütleb, et Rooma õiguse järgi oli omanikul — hüpotekaaril otsene praktiline mõte võõrandada asi just pandipidajana; siis kustuvad kõik allpool seisnud pandiõigused ja muud asjaõiguslikud koormised (*superficies* jne.). Võõrandab ta asja omanikuna, jäävad kõik *jura in re aliena* puutumatuks püsima.

<sup>49</sup> Sachs, op. cit., lk. 29, toob selle kohta põhjendusena juba varemalt mainitud tsitaadi: C. 8. 19. (20.) 1. 1.

<sup>50</sup> Nii toonitab ka Vangerow, et mõnel juhul tuleb *aequitatis causa* pandiõiguse edasikestmist *confusio* puhul tunnustada, sest seega on omanikul võimalus end halvemate pandikreeditoride vastu kaitsta. Ta esitab neli juhtu, ja nendest kahel viimasel on omanikul ka *actio pignoratitia*. K. Vangerow, Lehrbuch der Pandekten. Bd. I. Marburg-Leipzig, 1863, lk. 900.

Wening-Ingenheim, üks esimesi, kes räägib pandiõigusest omale asjale, konstateerib, kui ta on käsitelnud Rooma õiguse allikate järgi üksikuid pandi püsijäämise juhtumeid, ka üldreeglina pandiõiguse kustumist konfusiooni korral, ehk sellest küll on terve rida erandeid. Need erandid võtab Wening-Ingenheim kokku kolme järgmisse põhimõttelisse rühma. Ta ütleb: „Will man die Ausnahme in den einzelnen Fällen betrachten, so dürfen sich diese auf folgende Art darstellen.“

I. Erwirbt ein Creditor das Eigenthum des Pfandes von dem Schuldner, so besteht die Wirksamkeit seines Pfandrechtes rücksichtlich der übrigen Creditoren fort. Fr. 59. pr. (XXXVI. 1) fr. 30. § 1. (XLIV. 2) C. 1. (VIII. 20).

II. Erhält Jemand neben dem Eigenthum das Pfandrecht eines durch ihn abgefundenen Creditors, dann dauert auch letzteres in gleicher Art fort. Fr. 17. (XX. 4) C. 3. (VIII. 19).

III. Geben die Gesetze einigen Personen Eigenthum, und ausserdem

Üldiselt on probleem piiratud asjaõigustest omale asjale Rooma õiguses vägagi vaieldav olnud ja vaieldavaks jäänudki. Seisukohta, et roomlased põhimõtteliselt ja üldiselt olevat tunnustanud piiratud asjaõigusi omale asjale, pooldavad Hartmann<sup>51</sup>, Buchka<sup>52</sup>, Windscheid<sup>53</sup>, Wieszner<sup>54</sup> ja Sachs<sup>55</sup>. Seda seisukohta eitavad Puchta<sup>56</sup>, Arndts<sup>57</sup> ja teised.

Näib siiski paikapidavam olevat neist tagasihoidlikum seisukoht: Rooma õiguses nagu puudus üldine, selgelt väljendatud säte erandist *confusio* kustutava toime kõrvaldamise kohta, nii polnud ka üldist kategooriat piiratud asjaõigusi omale asjale. Olid üksikud läbimurded põhimõttest „nulli res sua servit“<sup>58</sup>, aga õiguse areng ei jõudnud selliste õiguste omale asjale selgekujulise üldise tunnustamiseni. Sest mitte eitades rooma juristide praktilist meelt seadusandmisel, kus elulisel vajadusel oli suur oluline tähendus, pole siiski alust arvata, et konfusiooni kustutavast toimest kui üldpõhimõttest Roomas oleks jõutud juba mingi üldise erandi tegemiseni, s. t. juhtudeni, kus endine printsipi oli teadlikult ja kavatselt kitsendatud.

---

zur vollen Sicherheit noch das Pfandrecht, so kann auch dieses vollkommen wirksam gemacht werden. Fr. 7 (XX. 4) fr. 3. pr. (XXVII. 9) C. 6. (VII. 8) C. 6 § 2. (V. 9) C. 30. pr. (V. 12).“ Wenig-Ingenehm, Das Pfandrecht an eigener Sache. Archiv für die Civilistische Praxis. Bd. VI. Heidelberg, 1823, lk. 149—150.

<sup>51</sup> Hartmann, op. cit., lk. 111, jõuab tulemusele, et Rooma õigus on teatavatel juhtudel omanik-hüpotekaar *pignoratitia in rem actio* ja sellele vastava *exceptio* abil pandivalduses kaitstud ja ta on *jus offerendi* suhtes teiste pandikreeditoridega võrdses seisundis.

<sup>52</sup> Buchka jaatab üldiselt pandiõiguse omale asjale olemasolu Rooma õiguses, aga ainult ühel juhul, ja nimelt, kui pandikreeditor saab pantese omanikuks, või vastupidi, omanik omandab oma asjaga tagatud kohustuse, ilma et sealjuures pandikohustus ise kustuks, sest kui ka see kustuks, lõpeks ka pandiõigus. Buchka, Hypothek des Eigenthümers, lk. 46.

<sup>53</sup> Windscheid-Kipp, I, lk. 1250.

<sup>54</sup> Wieszner, op. cit., lk. 58.

<sup>55</sup> Sachs, op. cit., lk. 28 jj.

<sup>56</sup> Puchta, op. cit., lk. 314.

<sup>57</sup> Arndts'i seisukoht pole siiski päris kategooriline. Vt. L. Arndts, Lehrbuch der Pandekten. Stuttgart, 1872, lk. 656.

<sup>58</sup> Hartmann ütleb, et lause „nulli res sua servit“ pole mitte tõeline absoluutne õiguslause, vaid ainult teatav *regula juris*. Ta oleks üldisel rakendamisel isegi vale. Hartmann, op. cit., lk. 93.

Siinjuures oli suureks takistuseks kinnistusraamatu aparaadi puudumine.

Vaieldamatu on aga see, et Rooma õigus tundis erandina vaid derivatiivselt tekkivaid piiratud asjaõigusi omale asjale; puudub ju igasugune alus oletuseks, et seal olid võimalikud piiratud asjaõigused omale asjale originaarselt tekkivatena.

Üldõigus jäi esialgu Rooma õiguse vaadetele püsima.

Kuna Rooma õigus jõudis vaid *confusio* kustutavast toimest üksikute, pealegi vaieldavate erandite võimaldamiseni, on vanast Germaani õigusest, kus ka konfusiooni kustutav toime üldreeglina kehtis, aga pisut pehmemal kujul, jõudnud arenda BGB § 889 väljendatud õigusnorm, mis on osalt seletatav ka sellega, et pole teist ala BGB-s, mis nii vähe baseeruks Rooma õigusel kui asjaõigus, eriti immobiliaarõigus.

Selle kohta ütleb Hedemann<sup>59</sup>: „Das römische Recht liess dann folgerichtig das *jus in re aliena* untergehen, es wurde vom Eigentum ohne weiteres aufgesogen (Konfusion). Davon ist das BGB aus technischen Gründen abgewichen. Es rechnet damit, dass das begrenzte dingliche Recht, z. B. eine Hypothek, die Tendenz in sich trägt, nicht in der Hand des Eigentümers, in die es ein Zufall geführt hat, zu verbleiben, sondern früher oder später erneut weiterzuwandern; dafür soll es bereitgehalten werden, und darum lässt man es fortbestehen: Aufrechterhaltung eines einmal geschaffenen wirtschaftlichen Werts.“

Aga juba enne BGB ilmumist on märgata Saksa õiguses asjaõigusliku konfusiooni kustutava toime nõrgenemist. Nii määrab Preisi üldine maaõigus (ALR I, 22, § 54) — olgugi et tunnustab konfusiooni kustutavat toimet —, et kinnistusraamatusse kantud või väliselt selgesti nähtav servituut omab, vaatamata kokkumisele, hiljemini aset leidnud omandiõiguse lahutamise järel uuesti toime, kui mitte omanik vahepeal, kokkumise ajal, pole lasknud servituuti kustutada või kui välised servituuti eraldavad tunnused pole kõrvaldatud. Siiski pole päris selge, kas

<sup>59</sup> J. W. Hedemann, Sachenrecht des Bürgerlichen Gesetzbuches. Berlin-Leipzig, 1924, lk. 81—82.

servituut mainitud paragrahvi alusel konfusiooni ajal tõeliselt edasi kestab või elustub ta taas omandiõiguse lahutamisel.

Analoogiliselt Preisi maaõigusele on küsimus reguleeritud Austria tsiviilseadustikus, aga selle erinevusega, et ABGB ei maini servituudi püsijäämist, kui tal on selged välised tunnused. Samuti ei mõju ABGB järgi konfusioon kustutavalt servituudile, kui on olemas kaasomandi suhted valitseva või teeniva kinniku peale <sup>60</sup>, <sup>61</sup>.

Päris selge on aga kehtiva Saksa tsiviilseadustiku seisukoht. BGB § 889 tekst: „Ein Recht an einem fremden Grundstück erlischt nicht dadurch, dass der Eigenthümer des Grundstücks das Recht oder der Berechtigte das Eigenthum an dem Grundstück erwirbt“ laseb end seletada kõigepealt majanduslikust vaatekohast, korraldada pandiõiguse abil eriti palju reaalkrediiti, teiseks vastab ta täiel määral kinnistusraamatulisele avaliku usalduse põhimõttele.

Püstitanud üldnormi — § 889 — kokkumise kohta, sisaldab BGB aga erisätteid ka üksikute asjaõiguslike institutide kokkumise puhul. Näiteks, kuna § 889 alusel kinnisvara vilikasustus jääb kokkumisel püsima, näeme, et vallasasja vilikasustuse puhul kehtib üldreeglina kokkumise kustutav toime, sest § 1063 I määrab: „Der Niessbrauch an einer beweglichen Sache erlischt, wenn er mit dem Eigenthum in derselben Person zusammentrifft.“ Samuti ütleb § 1072: „Die Beendigung des Niessbrauchs tritt nach den Vorschriften der §§ 1063, 1064 auch dann ein, wenn das dem Niessbrauch unterliegende Recht nicht ein Recht an einer beweglichen Sache ist.“

Huvitav on märkida, et BGB esimeses redaktsioonis leidis nendele sätetele lisana erandsäte — § 1016 I, 2 näol: „Die Aufhebung tritt jedoch nicht ein, solange der Niessbrauch mit dem Rechte eines Dritten belastet ist.“ See lause aga kustutati BGB II redaktsioonis ja tema asemele võeti § 1063

<sup>60</sup> Vt. Venediger, op. cit., lk. 24.

<sup>61</sup> Erandeid konfusiooni kustutavast toimest leiame juba Meklenburgi 1848. a. hüpoteegikorrast ja ka Hessen-Darmstadt'i hüpoteegiseadusest a-st 1858, kus on öeldud: „Dienstbarkeiten und andere Rechte, welche dem dritten Besitzer an dem verpfändeten Gegenstände zustanden, ehe er ihn erworben hat, leben, nachdem er denselben wieder aufgegeben hat, ... wieder auf.“ Hypotheken-Ordnung für Hessen-Darmstadt, § 139.

II: „Der Niessbrauch gilt als nicht erloschen, soweit der Eigenthümer ein rechtliches Interesse an dem Fortbestehen des Niessbrauchs hat“ <sup>62</sup>.

Edasi, kui vilikasustuse objektiks on mingi nõudeõigus ja selle nõudeõigusliku suhte võlgnikupool ja vilikasustaja kokkuvad, ei järgne samuti kustutavat toimet <sup>63</sup>.

Mis puutub kokkumise kustutavasse toimesse pandiõiguses, siis on ta Saksa kehtiva õiguse järgi erinev kinnis- ja vallaspandi puhul <sup>64</sup>. Üldiselt kinnispandi ja omandi kokkumisel esimene ei kustu (BGB § 889). Küll aga kustub hüpoteek, kui ta on maksamata jäänud kõrvalkohustuste (näit. %) ja kreditorile tasuta-vate kulude kindlustamiseks (BGB § 1178 I).

Vallaspandiõiguses on kokkumisel aluseks BGB § 1256, mis ütleb: „Das Pfandrecht erlischt, wenn es mit dem Eigenthum in derselben Person zusammentrifft. Das Erlöschen tritt nicht ein, solange die Forderung, für welche das Pfandrecht besteht, mit dem Rechte eines Dritten belastet ist. Das Pfandrecht gilt als nicht erloschen, soweit der Eigenthümer ein rechtliches Interesse an dem Fortbestehen des Pfandrechts hat“ <sup>65</sup>.

§ 1256 tuleb rakendamisele ka laevahüpoteegi puhul. Tähen-dab, ka laeva kui vallasasja hüpoteegi puhul leiab üldreeglina aset konfusiooni kustutav toime. (Muide, laevade suhtes pole võimalik ka kinnikvõlg) <sup>66</sup>.

Vaadeldes kokkumise kustutava toime küsimust Saksa kehti-vas õiguses õigustepandi puhul, võime eristada kolme juhtu: 1) Pandivõlastaja ja obligatsioonivõlastaja kokkuvad — pant kustub. (§ 1273 II: „Auf das Pfandrecht an Rechten finden die Vorschrif-ten über das Pfandrecht an beweglichen Sachen entsprechende Anwendung, soweit sich nicht aus den §§ 1274 bis 1296 ein Ande-

<sup>62</sup> Protokolle der Kommission für die zweite Lesung des Entwurfs des Bürgerlichen Gesetzbuchs. Bd. III, Sachenrecht. Berlin, 1899, lk. 412.

<sup>63</sup> Schwedler, op. cit., lk. 122—123.

<sup>64</sup> See on ka arusaadav, sest kinnispandiõigus on Saksa õiguses täiesti rajatud omapärastele põhimõtetele.

<sup>65</sup> Seepärast soovitab Heck ka § 1256 II puhul tarvitada nimetust „omaniku pant“. Heck, op. cit., lk. 425.

<sup>66</sup> Hedemann, Sachenrecht, lk. 421. M. Wolff, Lehrbuch des Bürgerlichen Rechts. Dritter Band: Das Sachenrecht. (Lehrbuch des Bürgerlichen Rechts, begr. von L. Enneccerus, Th. Kipp, M. Wolff.) Marburg, 1932, lk. 657.

res ergibt. Die Anwendung der Vorschriften des § 1208 und des § 1213 Abs. 2 ist ausgeschlossen.“) 2) Pandivõlastaja ja panditud obligatsiooni võlgnik kokkuvad üheks võlgnikuks; siin ei ole konfusioonil kustutatavat toimet, sest üksteise vastu seisvad pandiõiguslikud suhted pole kokkunud; siiski ei kesta pandiõigus endises ulatuses edasi, vaid muudetuna, vastavalt võlastaja võimatusele endalt rahuldust nõuda <sup>67</sup>. 3) Panditud obligatsiooni subjektid, s. o. võlastaja ja võlgnik kokkuvad — pandiõigus jääb püsima <sup>68</sup>.

Edasi, mis puutub kokkumise kustutava toime mõjusse hoonestusõigusele, siis ei kustu viimane — Erbbaurecht (BGB § 1012—1017) — kokkumise korral, sest tema kohta tulevad rakendamisele § 889 sätted.

Ka asjaõiguslik ostu-eesõigus (dingliches Vorkaufsrecht, BGB § 1094—1104) ei kustu kehtiva Saksa õiguse järgi alati kokkumise puhul, ja nimelt jääb ta siis püsima, kui ostuks eesõigustatud isik saab kinnikule omandiõiguse muul teel kui ostu-eesõiguse teostamise kaudu (näit. pärimise teel <sup>69</sup>). Samuti ei kustu ka maasunnis (Reallast) BGB alusel kokkumise teel (§ 889); võib ta ju isegi olla peremehetu asja suhtes <sup>70</sup>.

Saksa partikulaarõiguslik põlisrent (Erbpacht), mis, nagu meilgi BES-s, kujutab endast jagatud omandi juhtu ja mida BGB otseselt ei normeer, kustub kokkumise teel, s. t. kui *dominus directus* või *dominus utilis* saab endale nii *dominium directum*'i kui ka *dominium utile* <sup>71</sup>.

Šveitsi õigus, nimelt ZGB ei sisalda küll BGB § 889 sarnast normi, aga asjaõiguste mittekustumine kokkumise korral on ka ZGB üldpõhimõttena kehtiv.

<sup>67</sup> Sachs, op. cit., lk. 72; Schwedler, op. cit., lk. 143.

<sup>68</sup> BGB I redaktsioonis oli selleks vastav § 1223: „Vereinigen sich die dem Pfandrechte unterliegende Forderung und die Verbindlichkeit in derselben Person, so wirkt die Vereinigung nicht gegen den Pfandgläubiger.“ II redaktsioonis kustutati see § kui endastmõistetav. Vt. Protokolle, III, lk. 422 ja 536.

<sup>69</sup> Wolff, op. cit., lk. 445.

<sup>70</sup> Wolff, op. cit., lk. 456.

<sup>71</sup> Vt. näitena G. v. Buchka, Landesprivatrecht der Grossherzögtümer Mecklenburg-Schwerin und Mecklenburg-Strelitz. (Das bürgerliche Recht des Deutschen Reichs und Preussens von H. Dernburg, Ergbd. V.) Halle a. S., 1905, lk. 145.

Reaalservituutide puhul on see mittekustumine otseselt väljendatud ZGB art. 735-ndas, kus on öeldud:

„Wird der Berechtigte Eigentümer des belasteten Grundstückes, so kann er die Dienstbarkeit löschen lassen. Solange die Löschung nicht erfolgt ist, bleibt die Dienstbarkeit als dingliches Recht bestehen.“

Seega sõltub siin servituudi lõppemine tema kustutamisest kinnistusraamatus.

ZGB art. 735 sätted on laiendatavad ka isiklike servituutide kohta (Nutzniessung, Wohnrecht, Baurecht, Quellenrecht jne. <sup>72</sup>). Ka maasunnis (Grundlast) ei kustu Šveitsi õiguse järgi kokkumise korral, s. t. kui õigustatud isik saab koormatud kinniku omanikuks või viimase omanik omandab maasunnise õigustuse. Küll aga kustuvad nõudlused sammete kohta, millede tähtaeg on juba möödunud ja ei teki uued sellised nõudlused, kuni kestab kokkumis-seisund <sup>73</sup>. Et Šveitsi ZGB tunnustab õige laialdases ulatuses omaniku kinnispandiõigust, siis ei saa kokkumise kustutavast toimest kinnispandi puhul õieti juttugi olla <sup>74</sup>. On võimalikud vaid üksikud erandid kokkumise mittekustutavas toimes.

Sellise erandi moodustab näiteks juhtum, kui maatükk on võõrandatud pandikreeditori nõudmisel ja pandivõlg on arvestatud ostuhinnaga; siis kustub pandikohustus kokkumise teel (OR art. 118). Kui sellisel juhul kohustus siiski oli koormatud mõne õigusega kolmanda isiku kasuks (pandiga, vilikasustusega), siis on selle kolmanda isiku nõusolek kohustuse lõppemiseks nõutav: kolmas isik on õigustatud endist võlgnikku alles jätma <sup>75</sup>.

Mis puutub vallaspanti, siis kustub ta Šveitsi õiguse järgi

<sup>72</sup> Vt. Kommentar zum Schweizerischen Zivilgesetzbuch. Herausgeb. von M. G m ü r. Bd. IV: Sachenrecht. II. Abt. von H. L e e m a n n. Bern, 1925, lk. 429.

<sup>73</sup> G m ü r, Kommentar, IV, 2, lk. 643.

<sup>74</sup> „Dans les cas de réunion sur la même tête des qualités de propriétaire et de créancier, créance et droit de gage subsistent à titre d'hypothèque sur soi-même, de forderungsbekleidete Eigentümerhypothek. S'il y a confusion des qualités de créancier et de débiteur, droit de gage et créance subsistent à l'état latent, et sortiront de nouveau leurs effets quand la confusion aura pris fin; cfr. art. 118 C. O.“ V. R o s s e l — F. H. M e n t h a, Manuel du Droit Civil Suisse. Tome III. Lausanne-Genève, lk. 151.

<sup>75</sup> G m ü r, Kommentar, IV, 2, lk. 881.

omandi ja pandiõiguse kokkumisel ühes isikus, kuivõrd ka kohustus on kokkumisel kustunud. Kui aga võõra võla jaoks konstitueeritud vallaspandiõiguse puhul omanik rahuldab võlastaja ja asjal lasub veel teine (järgnev) pandiõigus, siis tuleb pandiõiguse edasikestmist fingeerida, sest siin on omanikul huvi sellisest edasikestmisest. Sellega takistatakse teenimatut allpool seisva pandikreeditori edasinihkumist ülemale <sup>76</sup>.

Lõpuks, õiguste pantimise puhul mõjub Šveitsi õiguse järgi kokkumine ka üldiselt kustutavalt, s. t. kui panditud kohustus ja pandiõigus ühes ja samas isikus kokkuvad (pandikreeditor saab õigustoimingu kaudu või pärimise teel panditud kohustuse kreditoriks). Kuid ka siin jääb sei juhul, kui kohustusel lasub mõni järgnev pandiõigus võõra võla eest, pandiõigus püsima. Samuti ka sel juhul, kui ühte langevad pandikreeditor ja võlgnik — kolmas isik (näiteks pärimise korral), ei kustu pandiõigus, vaid jääb püsima pandiõigusena oma võla suhtes <sup>77</sup>.

Et A u s t r i a ABGB, olles võrdlemisi vana seadustik, püsib üldiselt veel roomaõiguslikul seisukohal: „nulli res sua servit“, siis on ka kokkumisele antud üldiselt kustutav toimejõud, kuid teatava reservatsiooniga. Nii ütleb ABGB § 526:

„Wenn das Eigentum des dienstbaren und des herrschenden Grundes in Einer Person vereinigt wird, hört die Dienstbarkeit von selbst auf. Wird aber in der Folge Einer dieser vereinigten Gründe wieder veräußert, ohne dass inzwischen in den öffentlichen Büchern die Dienstbarkeit gelöscht worden; so ist der neue Besitzer des herrschenden Grundes befugt, die Servitut auszuüben.“

Seega püsib kokkunud — kinnistusraamatusse kantud ja kustutamata jäänud servituut paberil edasi omanikuservituudina <sup>78</sup>. Kui servituut polnud kantud kinnistusraamatusse, siis on vajalik ühe kinniku võõrandamisel servituudi otsene või vaikiv taastekitamine. Mis puutub servituudi toimesse, mis on raamatusse kantud, aga kustutamata jäänud, siis püsib ta, nagu öeldud, raamatust kustutamiseni edasi, seistub vaid tema teostamine (ABGB § 1446). Kui üks maatükkest võõrandatakse ja servituut polnud kin-

<sup>76</sup> G m ü r, Kommentar, IV, 2, lk. 1099—1100.

<sup>77</sup> G m ü r, Kommentar, IV, 2, lk. 1139—1140.

<sup>78</sup> A. E h r e n z w e i g, System des österreichischen allgemeinen Privatrechts. Bd. I, 2. Hälfte: Das Sachenrecht. Wien, 1923, lk. 337.

nistusraamatust kustutatud, tõuseb servituut täies ulatuses jälle jõusse (ABGB § 526). Ja seda mitte üksnes valitseva kinniku uue omaniku kasuks, vaid ka teeniva kinniku uue valdaja suhtes <sup>79</sup>.

Isiklik servituut kustub Austria õiguse järgi, kui õigustatud isik saab omandiõiguse teenivale asjale (ABGB § 1445).

Kinnispandiõiguses on kokkumisel ABGB järgi samuti tingimuslik kustutav toime: hüpoteegiga koormatud kinnik vastutab niikaua võla eest, kuni see pandiõigus on kinnistusraamatust kustutamata (§ 469).

Vallaspant kustub aga Austria õiguse järgi kokkumise teel, kui pandikreditor saab panditud asja omanikuks või pandi omanik omandab kohustuse, sest siis tal harilikult puudub huvi pandiõiguse edasipüsimiseks. Kui aga panditud asi on panditud veel teistele isikutele, siis jääb nüüdse omaniku kasuks (kui see omanik polnud isiklik võlgnik) endine esimusaste püsima <sup>80</sup>.

Ka hoonestusõigus (Baurecht) lõpeb vastava, 26. apr. 1912. a. antud Austria novelli järgi kokkumise puhul, kui õigustatud isik laseb sellise omaniku-hoonestusõiguse kinnistusraamatus kustutada (vrd. § 526 ABGB) <sup>81</sup>.

Ungari 1910. a. tsiviilseadustiku eelnõus leiame üldist laadi sätte kokkumise toime kohta; nimelt selle eelnõu § 383 lausub:

„Ein Recht an einem Grundstücke erlischt nicht dadurch, dass der Eigentümer das Recht, oder dass der Berechtigte das Eigentum erwirbt. Ein in das Grundbuch eingetragenes Recht an einem Rechte erlischt nicht dadurch, dass sich die beiden Rechte in einer Person vereinigen.“

Seega on see norm rakendatav üldiselt vaid kinnisvarade kohta. § 383 üldkujulise sõnastuse tagajärjel pole ka eelnõus seda sätet korratud servituutide ja teiste piiratud asjaõiguste (kinnisasjadele) kustumise puhul. Erandsäte on toodud vilikasustuse kohta eelnõu § 575 II lõikes:

„Die Vorschriften des Absatzes 1 gelten entsprechend, wenn ein in das Grundbuch nicht eingetragenes Recht Gegenstand des Niessbrauchs ist.“

<sup>79</sup> Ehrenzweig, op. cit., lk. 381.

<sup>80</sup> ABGB § 1445. Vt. ka Ehrenzweig, op. cit., lk. 540.

<sup>81</sup> Ehrenzweig, op. cit., lk. 414.

Mis puutub piiratud asjaõiguste vallasasjadele kustumisse kokkumisel, siis siin on Ungari eelnõule eeskujuks olnud uuemad tsiviilseadustikud — BGB, ZGB. Nii lausub vallasasjade vilikasustuse kohta Ungari tsiviilseadustiku eelnõu § 575 I lõige:

„Der Niessbrauch an einer beweglichen Sache endigt, wenn er mit dem Eigentum in einer Person zusammentrifft. Er endigt nicht, soweit der Eigentümer ein rechtliches Interesse daran hat, dass der Niessbrauch fortbestehe.“

Ja vallaspandi kohta ütleb Ungari 1910. a. eelnõu § 630 I lõige:

„Das Pfandrecht erlischt, wenn es mit dem Eigentum in derselben Person zusammentrifft. Die Vorschriften des § 629, Absatz 2 sind entsprechend anzuwenden.“

Sinna juurde lisatakse aga reservatsioonina sama § II lõikes:

„Das Pfandrecht erlischt nicht, insoweit der Eigentümer ein berechtigtes Interesse daran hat, dass das Pfandrecht fortbestehe.“

Ja § 629 II lõikes öeldakse:

„Ist das Pfandrecht mit dem Rechte eines Dritten belastet, so kann das Pfandrecht nur mit Zustimmung des Dritten aufgehoben werden. Die Zustimmung ist demjenigen gegenüber zu erklären, zu dessen Vorteil sie dient; die erfolgte Zustimmung kann nicht widerrufen werden“<sup>82</sup>.

Tšehhoslovakkia tsiviilseadustiku eelnõu ei sisalda (olles Austria ABGB otsene järglane) üldist sätet kokkumise kohta asjaõiguste alal. Küll aga on ABGB § 526 vastavalt muudetud ja eelnõus § 501-na saanud järgmise redaktsiooni:

„Wird das Eigentum des dienenden und herrschenden Grundstückes in einer Person vereinigt, bleibt die Dienstbarkeit weiterhin bestehen.“

Sinna juurde tuleb eelnõu § 497 säte, et kinnistusraamatusse kantud servituudid kustuvad alles raamatust kustutamiseega. Sellest sättest nähtub, et nad seni püsivad servituudina edasi.

Sama võib järeldada ka eelnõu § 442 sisust hoonestusõiguse kohta, kus on öeldud (§ 442 I lõige, I lause):

„Das Baurecht geht durch Löschung in den Grundbüchern unter.“

<sup>82</sup> Gesetzentwurf eines Bürgerlichen Gesetzbuches für Ungarn. Veröff. durch d. Königl. Ungarische Justizministerium. Budapest, 1914.

Vallaspandi lõppemise kohta lausub eelnõu § 524:

„Wenn die verpfändete Sache zerstört wird; wenn sich der Gläubiger seines Rechtes darauf begibt; oder wenn er sie dem Schuldner ohne Vorbehalt zurückstellt, so erlischt zwar das Pfandrecht, aber die Schuldforderung besteht noch.“

Seevastu ütleb § 525 II lõige:

„Ist das Pfandrecht in die öffentlichen Bücher eingetragen, so erlischt es nur durch die Löschung.“

Siit võime järeldada, et kokkumisel kinnistusraamatusse kantud kinnispandiõigus iseenesest veel ei kustu (vt. ka eelnõu § 527 I lõige) <sup>83</sup>.

Asudes vaatlema kokkumise kustutavat toimet Prantsuse õiguses, näeme, et Code civil on rajatud üldiselt põhimõttele: kokkumine kustutab piiratud asjaõiguse. Kuid ka sellest põhimõttest sättest on Prantsuse tsiviilõiguses mitmed erandid. CC art. 705 ütleb küll kategooriliselt: „Toute servitude est éteinte lorsque le fonds à qui elle est due, et celui qui la doit, sont réunis dans la même main“<sup>84</sup>. Kuid see art. 705 kategoorilisuus pole siiski absoluutset laadi: on võimalikud teatavad erandid. Nii ütleb Planiol <sup>85</sup>: „L’extinction de la servitude par l’effet de la confusion n’est pas toujours définitive; il arrive assez souvent que la servitude revit quand la confusion cesse, c’est-à-dire quand les deux fonds entre lesquels elle existait se trouvent de nouveau aux mains de deux propriétaires différents.“

Siin on võimalik kaks juhtu. Nii ütleb Planiol samas edasi:

1. „Si la confusion cesse en vertu d’une cause rétroactive, qui efface fictivement l’acquisition d’où la confusion est résultée, la servitude reparaît alors toujours, parce que la confusion est réputée ne s’être pas produite.“ (Näide: valitseva kinniku omanik ostab teeniva kinniku — konfusioon kustutab servituudi; kuid ostu-

<sup>83</sup> Vt. Tšehhoslovakkia Tsiviilseadustiku eelnõu motiive selle kohta: Das Bürgerliche Gesetzbuch für die čechoslovakische Republik. Reichenberg i. B., lk. 498.

<sup>84</sup> Planiol ütleb: „La confusion est donc pour les servitudes ce que la consolidation est pour l’usufruit, une application de la maxime: Nemini res sua servit.“ M. Planiol, Traité élémentaire de droit civil. Tome I. Paris, 1925, nr. 2980, lk. 976.

<sup>85</sup> Planiol, Traité, I, nr. 2981, lk. 976—977.

hind jääb tasumata ning ostja laseb ostu tühistada ja võtab oma kinniku tagasi. Siin nagu poleks ostu olnudki, konfusioon ei avalda oma toimet ja servituut kestab edasi. Ta nagu polegi kunagi kustunud.)

2. „Si la confusion cesse sans effet rétroactif, par exemple si le propriétaire unique des deux fonds vend ou lègue l'un d'eux, en principe la servitude ne revit pas. Toutefois la loi maintient la servitude, s'il existe entre les deux fonds un signe apparent qui l'annonce (art. 694)“<sup>86</sup>.

Ka vilikasustus lõpeb Code civil'i järgi kokkumise teel, kusjuures kokkumine kannab Rooma õiguse eeskujul konsolidatsiooni nimetust: CC art. 617 ütleb: „L'usufruit s'éteint..... Par la consolidation ou la réunion sur la même tête, des deux qualités d'usufruitier et de propriétaire.“

Mis puutub kinnispandiõigusesse, siis ka kinnispandiõigus (hypothèque) kustub kokkumise puhul, kusjuures Planiol annab ka selle kokkumisele nimetuse „consolidation“<sup>87</sup>.

Kokkumine lõpetab Prantsuse õiguses ka vallaspandi (gage), sest vallaspant, ütleb Planiol<sup>88</sup>, lõpeb kõigil neil kordadel, kui võlg ise on kustunud. Ja nagu teame, kustub võlg kokkumise teel CC art. 1300 järgi<sup>89</sup>.

Teatava üldisemakujulise erandi kokkumise kustutavast toimest kujutab endast CC art. 2177 (peatükis „De l'effet des privilèges et hypothèques contre les tiers détenteurs“):

„Les servitudes et droits réels que le tiers détenteur avait sur l'immeuble avant sa possession, renaissent après le délaissement ou après l'adjudication faite sur lui. Ses créanciers personnels, après tous ceux qui sont inscrits sur les précédents propriétaires, exercent leur hypothèque à leur rang, sur le bien délaissé ou adjudgé.“

Muidu aga — kordame — on kokkumise kustutav toime Prantsuse õiguses lõplik: piiratud asjaõigus ei elustu.

<sup>86</sup> „Destination du père de la famille“ kui erandi kohta vt. käesoleva teose pt. VI.

<sup>87</sup> Planiol, M., *Traité élémentaire de droit civil*. Tome II, Paris, 1923, nr. 3388, lk. 1039; nr. 3417, lk. 1047.

<sup>88</sup> Planiol, *Traité*, II, nr. 2461, lk. 780.

<sup>89</sup> Planiol, *Traité*, II, nr. 598, lk. 197.

Itaalia õiguses kustuvad prediaalservituudid üldreeglina kokkumise teel (CC art. 664) <sup>90</sup>.

Vilikasustus kustub samuti konsolidatsiooni teel (CC art. 515) <sup>91</sup>. *Emphyteusis* kustub konfusiooni puhul, samuti tuleb seda järeldada *superficies*'e kohta <sup>92</sup>.

Mis puutub pandiõigusesse, siis ka Itaalia õigus ei tunne otsest omaniku panti ja laseb pandiõiguse ja omandi kokkumisel esimese üldreeglina kustutada (CC art. 2017) <sup>93</sup>, sest hüpoteek on obligatsiooni suhtes, mida ta tagab, aktsessoorne õigus, ja üldiselt on obligatsiooni lõppemise viisid ka hüpoteegi lõppemise viisideks.

Hispaania s kehtiv tsiviilseadustik Código civil tunneb samuti asjaõiguslikku kokkumise kustutatavat toimet. Art. 513 p. 3. järgi kustub näit. vilikasustus, kui tema ja omand ühinevad ühes ja samas isikus. Ja art. 546. p. 1. järgi, kui omandiõigus

<sup>90</sup> Põhjendusi ja erandeid vt. N. Stolfi, *Diritto Civile*. Vol. II, Parte 2. Torino, 1928, nr. 661—667, lk. 312—314 ja R. de Ruggiero, *Istituzioni di diritto civile*. Vol. I. Messina, 1929, lk. 680.

<sup>91</sup> Stolfi, II, 2, nr. 187—188 ja de Ruggiero, *op. cit.*, lk. 647.

Ka Itaalia tsiviilseadustiku eelnõu järgi kustub *ususfructus* peale teiste mooduste „konsolidatsiooni või *ususfructus*'e ja tühja omandi (*nuda proprietà*) subjekti kokkumisega“. Codice civile, Secondo libro. Cose e diritti reali. Progetto. Roma, 1937. Art. 166, p. 3, mis vastab kehtiva Itaalia CC art. 515 sätetele.

<sup>92</sup> Stolfi, II, 2, nr. 928, lk. 513, ja nr. 1003, lk. 554.

<sup>93</sup> N. Stolfi, *Diritto Civile*. Vol. II, Parte 3, Torino, 1932, nr. 383, lk. 173; nr. 992, lk. 411.

Caliendo, *op. cit.*, lk. 25.

Samuti ütleb ka Chironi: „La confusione nella stessa persona delle due qualità di creditore e debitore, per la impossibilità che validamente coesistano nel medesimo soggetto e si possano esercitare due posizioni giuridiche in così grave contrasto tra di loro, toglie la esistenza del rapporto di credito. E con la cessazione del negozio garantito finisce la ragion di essere della sicurtà.“

G. P. Chironi, *Trattato dei privilegi, delle ipoteche e del pegno*. Vol. I. (Parte generale.) Milano-Torino-Roma, 1918, lk. 664.

Et kehtiv Itaalia koodeks ei lahenda küsimust, mis saab hüpoteegist, kui vilikasustus kokkub omandiga loobumise või mõne muu usufruktuaari vabatahtliku akti alusel, on projekt vajalikuks pidanud seda küsimust lahendada selles mõttes, et konsolidatsiooni korral ei lasu hüpoteek üksnes tühjal, paljal omandil (*nuda proprietà*), vaid laieneb ka *ususfructus*'ele, kui see polnud varemalt koormatud inskriptsiooni teel. Codice civile, Progetto, art. 421. Vt. ka Codice civile. Secondo libro. Cose e diritti reali. Relazione al progetto. Roma, 1937, lk. 181.

valitsevale kinnikule ja teenivale kinnikule satuvad ühe ja sama isiku kätte, lõpeb servituut <sup>94</sup>.

Ka Inglise õiguses kehtib üldine põhimõte: kui teeniva kinniku omandab valitseva kinniku omanik, siis kustub piiratud asjaõigus, sest omanik ei teosta oma õigust mitte enam võõra kinniku suhtes, vaid oma omandiõiguse alusel. Teeniva kinniku edasiandmisel, kui koormise edasikestmist soovitakse, peab see sõnaselgelt väljendatud olema, muidu võib koormis tekkida vaid uuena. Nii kustub asjaõiguslik rent (*leasehold estate*) <sup>95</sup> kokkumise teel (*merger*), kui renditaja (*lessor*) saab endale rendiõiguse (tagasilangusõiguse — *reversion*'i alusel) või rentnik (*lessee*) rendiobjekti suhtes omandiõiguse. Mõlemad õigused ühinevad ja renditaja õigus võtab endise kuju <sup>96</sup>.

Ka servituudid kustuvad kokkumise puhul. Erandi moodustavad vaid nn. omandi naturaalsed õigused (Le droits naturels de propriété), mis küll sarnanevad tavaliste servituutidega, kuid erinevad neist ka tunduvalt ja muuhulgas ka selle poolest, et nad ei kustu kokkumisel <sup>97</sup>.

Kalifornia seaduste järgi lõpeb servituut, kui üks ja sama isik omandab servituudi ja õiguse teenivale kinnikule <sup>98</sup>.

Ka iga asjaõiguslik kindlustus, olles aktsessoorse iseloomuga, kustub nagu iga teinegi lisakohustus.

Sellest üldisest sättest aga on olemas teatud erandid pandiõiguse kohta, millised on kantud vastavasse avalikesse raamatuisse <sup>99</sup>.

Brasiilia Codigo civil'i järgi kustub servituut kolmandate isikute suhtes vaid kustutamiseга kinnistusraamatus (art. 708). Aga samas Codigo civil'is on püstitatud ka üldine norm, et

<sup>94</sup> Code Civil Espagnol. Traduction française par Mlle Le Pelley. Paris, 1932.

<sup>95</sup> *Term of years absolute* ehk *leasehold estate* on asjaõigusliku toimega rendiõigus ja kuulub seega asjaõiguste hulka. A. Curti, *Englands Privat- und Handelsrecht*. Bd. I. Berlin, 1927, lk. 101.

<sup>96</sup> Curti, *op. cit.*, lk. 112—113.

<sup>97</sup> E. Jenks, *Digeste de Droit Civil Anglais*. Tome I. Paris, 1923. Art. 1237, märkus, lk. 494.

<sup>98</sup> К. Малышевъ, *Гражданскіе законы Калифорніи*. Томъ II. С.-Петербургъ, 1906. Art. 811, lk. 60.

<sup>99</sup> К. Малышевъ, *Гражданскіе законы Калифорніи*. Томъ III. С.-Петербургъ, 1906. Art. 2909, 2920 jj., lk. 400.

reaalservituut kustub muuhulgas, kui mõlemad kinnikud ühinevad ühe ja sama isiku omandis (Codigo civil, art. 710, I).

Vilikasustus lõpeb Brasiilia tsiviilseadustiku järgi samuti omandi ja vilikasustuse kokkumisel (Codigo civil, art. 739, V). Lõpuks kustub pandiõiguski, kui võlastaja ja asjaomaniku omused kokkuvad ühes ja samas isikus (Codigo civil, art. 802, V) <sup>100</sup>.

Ex-Vene tsiviilõiguses (VSK X k., 1. jagu) oli kehtimas üldreeglina kokkumise kustutav toime.

Nii kustub hoonestusõigus kokkumise teel, kui ühes isikus kokku langesid hoonestusõigus ja omandiõigus (VSK X k., 1. jagu, art. 542<sup>18</sup>, p. 2).

Ка eluaegne kasustusõigus (пожизненное владѣние, mis oma juriidiliselt konstruktsioonilt on tegelikult vilikasustus) kustub kokkumise korral <sup>101</sup>.

Pandiõigus kustub Vene tsiviilseaduste järgi, kui pandikreeditor saab panditud asja omanikuks <sup>102</sup>.

Ex-Vene tsiviilseadustiku eelnõu järgi on kokkumise kustutav toime normeeritud teisiti kui VSK X kõite, 1. jao alusel. Nimetatud eelnõu art. 181 (923) järgi <sup>103</sup> kustuvad asjaõigused võõrale asjale muuhulgas (punkt 3) õiguse võõrale asjale kokkumisel ühes ja samas isikus omandiga samale varale. Kuid eelnõu art. 184 (926) lisab juurde: „Kokkumise tõttu lõppenud asjaõigus võõrale varale taastub endise vanusega, kui kokkumine lõppes enne õiguse kustutamist kinnistusraamatus.“ See erand, et kuni kustutamiseni toimunud kokkumine annulleerub, on seletatav kinnistusraamatu avalikkusega. Kolmandate isikute huvides pole kokkumist olemas, kuni sissekanne ei ole kinnistusraamatust kustutatud <sup>104</sup>.

<sup>100</sup> Codigo Civil dos Estados Unidos do Brasil. Vt. Die Zivilgesetze der Gegenwart. Herausgegeben von K. Heinsheimer. Bd. III. Brasilien, Codigo civil. Mit Übersetzung, Einleitung und Anmerkungen. Mannheim-Berlin-Leipzig, 1928.

<sup>101</sup> В. Синайскій, Русское гражданское право. Вып. I. Киевъ, 1914, lk. 277.

<sup>102</sup> Г. Шершеневичъ, Учебникъ русскаго гражданскаго права. С.-Петербургъ, 1907, lk. 344.

<sup>103</sup> Гражданское Уложение. Кн. III. Вотчинное право. Томъ II. С.-Петербургъ, 1902. Гражданское Уложение. Проектъ, подъ редакціей И. М. Тютрюмова. Томъ I. С.-Петербургъ, 1910.

<sup>104</sup> Гражданское Уложение, III, 2, lk. 10.

Pandiõiguse kohta ütleb eelnõu art. 351 (1104):

„Pandiõigus lõpeb . . . 3) panditud kinnikule omandiõiguse ja pandi kohustuse kokkumiseга ühes isikus . . .“

Kokkumise puhul, nagu väidetakse eelnõu motiivides <sup>105</sup>, absorbeerib omandiõigus kui oma mahult suurem loogilise paratamatusega vähema õiguse. Ka siin on erand ikkagi võimalik, kui kokkunud õigus polnud veel kustutatud kinnistusraamatust.

Selgem on ses küsimuses Freytag-Loringhoven'i seisukoht, kelle arvates Vene kinnistusraamatu projekti (Проектъ Вotчиннаго Устава) art. 926 tekst <sup>106</sup> tähendab näilikult „lõppenu“ õiguse püsijäämist <sup>107</sup>.

Meil kehtiva BES järgi on kokkumisel piiratud asjaõiguste kohta kustutav toime.

Pandivaldus kustub konfusiooni teel <sup>108</sup>. Kruntrent (obrokiõigus) kustub samuti kokkumisel, s. o. juhul, kui obrokipidaja omandab omandiõiguse kinnikule <sup>109</sup>. Samuti kustub ka põlisrendiõigus kokkumisel <sup>110</sup>.

Kokkumise kustutav toime kehtib ka reaalservituutide puhul, kuid teatavate reservatsioonidega. Nii ütleb BES § 1270:

„Wurde das Eigenthum des berechtigten und des dienenden Grundstücks nur auf gewisse Zeit in der nämlichen Person vereinigt, so wird die Dienstbarkeit, sofern nicht ausdrücklich anders bestimmt worden, wieder hergestellt, sobald die Vereinigung aufhört (a); fand aber die Vereinigung unbedingt und ohne Zeitbestimmung statt, so ist auch die Dienstbarkeit für immer erloschen (b).“

Ja § 1271 ütleb edasi:

„Ist nur ein Theil des dienenden oder des herrschenden Grundstücks mit dem andern vereinigt, so dauert die Servitut in Betreff des nicht vereinigten Theiles fort.“

<sup>105</sup> Гражданское Уложение, III, 2, lk. 529.

<sup>106</sup> Art. 926: „Прекратившееся вслѣдствіе совпаденія вотчинное право въ чужомъ имѣніи возобновляется съ прежнимъ старшинствомъ, если совпаденіе прекратилось до погашенія права по вотчинной книгѣ.“

<sup>107</sup> A. L. Freytag-Loringhoven, Матеріальное право Проекта Вотчиннаго Устава. Томъ I. Юрьевъ, 1914, lk. 129.

<sup>108</sup> Vt. C. Erdmann, System des Privatrechts der Ostseeprovinzen Liv-, Est- und Curland. Bd. II. Riga, 1891, lk. 235.

<sup>109</sup> Erdmann, Privatrecht, II, lk. 244.

<sup>110</sup> Erdmann, Privatrecht, II, lk. 253.

Ja lõpuks § 1272 lausub:

„Steht das dienende Grundstück im Miteigenthum mehrerer Personen, so wird die Dienstbarkeit durch die Vereinigung des berechtigten und des dienenden Grundstücks nur insofern aufgehoben, als das berechnigte Grundstück von allen Eigenthümern des dienenden gemeinschaftlich erworben worden“<sup>111, 112</sup>.

Mis puutub pandiõigusesse, siis ka siin on kokkumisel üldiselt kustutav toime. BES § 1421 ütleb selgel sõnal:

„Das Pfandrecht erlischt durch Confusion, wenn nämlich der Pfandgläubiger Eigenthümer der verpfändeten Sache oder der Schuldner Erbe des Pfandgläubigers wird.“

Selle § märkuses on aga viide § 1363-le kui erandit sisaldava §-le. See § 1363 kõlab järgmiselt:

„An der eigenen Sache kann für den Eigenthümer kein Pfandrecht entstehen (a). Wenn jedoch ein Pfandgläubiger das Eigenthum der ihm verpfändeten Sache erwirbt, so dauern die ihm durch sein früheres Pfandrecht gegen die übrigen Pfandgläubiger erworbenen Rechte fort (b)“<sup>113</sup>.

Lõpuks, kui ka maasunnise puhul kokkuvad õigus ja koormis ühes isikus, kustub maasunnis (BES § 1311), ja siin pole üldse oluline, kas oli see konfusioon ajutine või mitte, sest BES § 1312 ütleb ju sõnaselgelt:

„Wenn eine solche Vereinigung (Art. 1311) wieder aufhört, so bleibt die Reallast, wenn nicht das Gegentheil ausdrücklich festgestellt wird, erloschen“<sup>114</sup>.

Läti uus tsiviilseadustik 28. jaanuarist 1937 ei püstita üldist konfusiooni kustutava toime kõrvaldamise põhimõtet. Kokkumisel on üldiselt kustutav toime, kuid siiski pole mai-

<sup>111</sup> Vt. ka Erdmann, Privatrecht, II, lk. 268—269.

<sup>112</sup> Analüüsid BES § 1272 peamiselt tema allikana märgitud D. 8. 3. 27 alusel, tuleb Ein oma kirjutises „Kaasomanikkude korraldusõigusest“ järgmisele küllaltki vaieldavale seisukohale: „Arvan, et veel enamgi võib meie seadustiku raamides teha ja nimelt kahe samade kaasomanikkude päralt oleva krundi vahel *ex novo* servituudisuhet luua. Arvan kõik tingimused selleks leida võivat, kui mõlemad kaasomanikud on sellega nõus, sest art. 1095 eitab servituuti oma asja suhtes, kuna ühine asi pole ju täiesti oma asi.“ E. Ein, Kaasomanikkude korraldusõigusest „Õiguses“ 1930. a. nr. 10, lk. 442.

<sup>113</sup> Vt. selle kohta samuti peat. VI.

<sup>114</sup> Vt. Erdmann, Privatrecht, II, lk. 525.



omanikuks, siis tulevad rakendamisele vastavad eeskirjad reaalservituutide kohta.“

Tähendab, kinnisasja kasustusvaldus jääb omaniku käes püsima.

Vastupidi, kokkumisel on kustutav toime vallasasja kasustusvalduse puhul, sest eelnõu § 1039, II lõige ütleb:

„Vallasasja kasutusvaldus lõpeb, kui kasutusvaldaja saab ühtlasi vallasasja omanikuks.“

Kasustusõiguse puhul ei räägi eelnõu kokkumisest; et aga § 1080, I lõige ütleb, et „Ülejäävalt tulevad isikliku kasutusõiguse kohta vastavalt rakendamisele eeskirjad reaalservituutide kohta“, siis ka kasustusõigus ei kustu üldreeglina kokkumise teel.

Et ka reaalkoormiste kustumise kohta kokkumise puhul pole eelnõus otsust normi ja § 1085 ütleb, et, „Reaalkoormatis lõpeb sissekande kustutamiselega kinnistusraamatust“, siis jällegi tuleb järeldada, et reaalkoormis lihtsa kokkumisega veel ei kustu.

Põlisrendi-õiguse kustumise kohta kokkumise korral samuti puuduvad sätted. Toetudes aga eelnõu § 894 üldkujulisele sõnastusele, võib järeldada, et ka põlisrendi-õigus ei kustu kokkumise teel.

Hoonestusõigus, kui piiratud asjaõigus, ei kustu eelnõu § 894 sätete kohaselt kokkumise korral, mida näitab ka see, et hoonestusõiguse lõppemist normeeriv eelnõu § 1115, nagu näha tema all toodud allikatest, on võetud Ex-Vene SK X kõite 1. jao art. 542<sup>18</sup>, millest on välja jäetud punkt 2, mis räägib kustumisest kokkumise puhul.

Järjekindlalt läbiviidud põhimõtte kohaselt, et vaid kinnistusraamatusse kantud asjaõigused ei kustu kokkumisel, lõpeb üldreeglina aga küll käsipant, kui ta langeb kokku omandiõigusega (eelnõu § 1146, I lõige). Saksa BGB eeskujul on aga ka sellest sättest tehtud järgmised erandid: 1) „Kui käsipant on koormatud õigusega kolmanda isiku kasuks, siis ei või käsipant lõppeda selle isiku nõusolekuta“, ja 2) „Käsipant ei lõpe, kui võrd omanikul on õiguslik huvi käsipandi edasikestmiseks“ (§ 1146, II, III lõige).

Kinnispandile-hüpoteegile ei avalda aga kokkumine otsustavat mõju, sest eelnõu § 1203 I lõige lausub kategooriliselt: „Kui hüpoteek ja omandiõigus sama kinnisasja peale langevad kokku ühes isikus, siis hüpoteek sellega ei muutu ega lõpe.“

Tunnustades omaniku kinnisvõlga (§ 1254), eelnõu loomuli-

kult ei tunnusta kokkumise kustutavat toimet ka kinnisvõla puhul.

Konfusiooni kustutava toime mõju seadusandlustes kokku võttes näeme järgmist arenemiskäiku: Kui varemalt, mil oli üldreeglik „nulli res sua servit“ põhimõte laiemas tähenduses, on konfusioonil kustutav toime ning sellest on võimalikud vaid üksikud erandid, siis nüüd on olemas seadusandlused, kus võimalikud piiratud asjaõigused omale asjale ja kokkumisel asjaõigused ei kustu ja sellest mittekustumise reeglist on juba olemas üksikud erandid.

Nii näiteks peab vanemates seadusandlustes, kus kokkumise kustutav toime on üldreegel, selleks, et kokkumise kustutav toime aset leiaks, kokkumine olema lõplik, mitte vaid tingimuslik või ajutine (BES § 1270). Ja tavaliselt on konfusiooni kustutav toime kõrvaldatud või piiratud, kui ühel või teisel poolel on mitu isikut. Peale selle tehakse nendes seadustikkudes, kus selline kokkumise kustutav toime on üldreegel, erandeid veel teistel juhtudel, kui see paistab õiglase ja otstarbekohane olevat.

Teised uuemad tsiviilseadustikud (BGB, ZGB, Ungari eelnõu, Eesti eelnõu) seevastu aga on, nagu nägime, püstitanud otseselt kokkumise mittekustutava toime põhimõtte, tehes juba selles erandeid, peamiselt vallasasjade puhul.

Kõike ülmalöeldut arvesse võttes, tuleb konstateerida, et asjaõiguslik kokkumine, sest et tema kustutav toime, nagu nägime, on kõrvaldatav, pole enam takistavaks teguriks piiratud asjaõiguste omale asjale juriidilise konstruktsiooni loomisel.

## P E A T Ü K K II.

### Omandiõiguse olemus ja piiratud asjaõigused omale asjale.

Omandiõiguse probleemist üldse. — Roomaõiguslik ja germaaniõiguslik omand. — Käesoleva aja omandiõigus. — Omandiõiguse definitsioonidest üldse. — Omandiõiguse definitsioonide liigitus kolme rühma: funktsionaalseteks, kvantitatiivseteks ja kvalitatiivseteks definitsioonideks ning piiratud asjaõiguste omale asjale konstrueerimise võimalus nende definitsioonide seisukohalt. — Omandiõiguse ja piiratud asjaõiguste suhe, eriti erinevus sisult ja ulatuselt. — Omandiõiguse elastsuse (vetruvuse) põhimõte. Elastsuse olemus ja avaldumine. Vaade elastsusele kui seistavale tungile. — Kokkuvõtted.

Mitte asjata pole valdav enamus piiratud asjaõiguste omale asjale juriidilise konstruktsiooni lahendajaist lähtunud o m a n d i m õ i s t e s t. Iseloomustav on siin näiteks käesolevas teoses varemini osundatud H a r t m a n n'i kirjutise „R e c h t e a n e i g e n e r S a c h e“ ala-pealkiri, kus H a r t m a n n nimetab seda otseselt „U n t e r s u c h u n g e n z u r L e h r e v o m E i g e n t h u m s r e c h t“.

Ja peab ütlema, et omandiõigusel on otsustav tähendus piiratud asjaõiguste omale asjale probleemis, kuid see pole kaugeltki a i n u k e moment käesolevas küsimuses.

Järgnevalt vaatleme omandiõiguse m õ i s t e t ja o l e m u s t, et siis selgitada, kuivõrd omandiõigus võimaldab (on neid, kes seda jaatavad, kuna teised seda eitavad) või takistab piiratud asjaõiguste omale asjale kategooriat enda kõrval.

Kõigepealt olgu tähendatud, et omandi all nüüdki mõistetakse tihti mitte asjaõigust ennast, vaid selle õiguse eset<sup>117</sup>. Täpne vahetegemine omandiõiguse ja asja vahel on üldõiguse teene.

---

<sup>117</sup> Vt. näit. ABGB §§ 353, 354.

Vaatleme, mis on siis omand. Scialoja, tegeldes küsimusega, kas omand on õigus või mitte, ütleb, et omand pole üks õigus, vaid ta on õiguste kookene (un fascio di diritti). Ja kui tahetakse väljendada omandi mõistet, siis ei mainita, ütleb Scialoja, omandit kui seesugust, vaid mõnd tema tagajärge, nii et omand on rohkem õiguste põhjuseks kui õigus ise. Siin tuleb leida kokkuleppeline tähendus sõna „õigus“ jaoks. Õigem on Scialoja arvates siiski lugeda omandit eraõiguslikuks suhteks, sest omand on alati juriidiline suhe ja sõna „õigus“ subjektiivses mõttes võib väga hästi märkida seda suhet <sup>118</sup>.

Kuid püüdes leida omandi kui juriidilise suhte jaoks õiget definitsiooni, võime täiel määral nõustuda sama Scialoja seisukohaga, kui ta ütleb: „La definizione della proprietà, come avviene di tutte le cose molto vicine a noi, è una delle più difficili e delle più curiose nella storia dottrinale del diritto“ <sup>119</sup>.

Ja tõesti, kui vaadelda omandiõiguse definitsioone, siis juba pealiskaudsel vaatlusel torkab silma epiteetide teatav äärmuslik ilme: suur osa autoreist tarvitab omandiõigust defineerides ikka väljendeid: „täielik“, „täiuslik“, „piiramatu“, „ainane“, „juriidiline isandus“ (Herrschaft, господство, signoria) asja üle <sup>120</sup>.

Väidetakse ja üldiselt on see õige, et Rooma juristid arendasid *dominium ex jure Quiritium* — vahet tegemata vallas-

<sup>118</sup> V. Scialoja, Teoria della proprietà nel diritto romano. Lezioni ordinate curate edite da Pietro Bonfante. Vol. I. Roma, 1928, lk. 302.

<sup>119</sup> Scialoja, op. cit., lk. 260.

<sup>120</sup> Praegusaja õigusteaduses, ütleb Plancck, valitseb ühtlane seisukoht, et õigus asja täieliku ja ainase isanduse (ausschliessliche Herrschaft) kohta on omandiõigus. Erinevad vaated ainult selle kohta, kas piisab selle peremehelikkuse tunnuse esiletõstmisest või on vaja definitsioonis märkida ka veel kitsendusi, mis tekivad omandis seaduse eeskirjade ja kolmandate isikute õiguste läbi. Plancck's Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch nebst Einführungsgesetz. Herausg. von E. Strohal. Bd. III, Sachenrecht. Berlin, 1915, lk. 259. Raiser, käsitledes omandiõiguse olemust, leiab siin kaks võimalikku seisukohta: ühed ütlevad, et omandiõigus on „isandusõigus“ („Herrschaftsrecht“), teised väidavad, et omandiõigus on asja kuuluvus teatud isikule (Brinz, Wirth, Scialoja, Bonfante, Puntchart). Raiser'i arvates on esimene seisukoht selgem, sest temas on väljendatud omandiõigusele iseloomulik sisu. L. Raiser, Eigentum. Rechtsvergleichendes Handwörterbuch für das Zivil- und Handelsrecht des In- und Auslandes. Herausg. von F. Schlegelberger. Bd. II. Berlin, 1929, lk. 772.

ja kinnisasjade vahel — täiuslikuks, jagamatuks, ajalt piiramatuks omandiõiguseks. Omandi piiramised olid mõeldud mitte tema endastmõistetava sisuna, vaid nagu erandina väljastpoolt tulevad koormised — *jura in re aliena* —, millede äralangemisel omand iseenesest jälle täisõiguseks muutus.

Selles mõttes võib rääkida roomaõigusliku omandi täiuslikemast kujust, absoluutseimast loomust, aga tegelikult polnud muidugi ka roomaõiguslik *dominium* piiramatu, igati täiuslik õigus. Ta oli seda küll põhimõtteliselt, aga ka teda kitsendati, olgugi vähesemal määral kui praegusaja omandit, üldsuse kui ka üksikute naabrite huvides.

Sellest seisukohast on ka vastuvõetav *Bonfante* definitsioon omandi kohta Rooma õiguses. Nimelt leiab *Bonfante*, kes defineerib omandit üldse kui „la signoria più generale, in atto o in potenza, sulla cosa“, et see on küll üldiselt ja piisavalt sobiv moodsa õiguse omandi vormel, aga Rooma omandiga on asi teisiti. Viidates nii omandi ajalisele esimesele kui ka omandi supremaadile teiste asjaõiguste hulgas, ütlebki *Bonfante*: „la proprietà romana è la signoria eminente tra le varie signorie generali sulla cosa“<sup>121</sup>.

Teisal märgib *Bonfante* Rooma omandi puhul järgmisi iseärasusi: 1. Antiikses Rooma õiguses olid Rooma kodaniku omanduses oleval maatükil piirid pühad, mis kindlaks määrati piduliku ja pühaliku tseremoonia abil. 2. Rooma omand oli esialgselt piiramatu isandus. 3. Rooma omandil on absorbeeriv jõud. 4. Rooma maaomand oli vaba nii avalikest kui ka erakohustustest. 5. Rooma omand oli igavene<sup>122</sup>.

Hoopis teist laadi kui *dominium* Roomas oli omandiõigus vanas Germaani õiguses. Õieti on see tingitud üldisest asjaõiguste olemusest vanas Germaani õiguses; nimelt ütle selle kohta *Kühnast* järgmist: „Dem deutschen Recht ist die Vorstellung der Einheit der gesammten Vermögensverhältnisse eines Menschen mit der sie erzeugenden Persönlichkeit fremd. Es weiss nichts von der Einheit des Vermögens in der Person. Es

<sup>121</sup> P. *Bonfante*, Corso di diritto romano. Vol. II. La proprietà. Roma, 1926, lk. 207.

<sup>122</sup> Vt. B. *Windscheid*, Trattato delle Pandette. Prima traduzione italiana fatta dai professori Fadda e Bensa. Continuato da P. *Bonfante* in collaborazione con F. Maroi. Note dei traduttori. Torino, lk. 13.

betrachtet das Grundeigenthum nicht nur als den wesentlichsten Theil des Vermögens, sondern erkennt die dinglichen Besonderheiten der Individualität der Grundeigenthumsverhältnisse nach den verschiedensten Richtungen an“<sup>123</sup>.

Ja seepärast on nii roomaõiguslik omandi mõiste, samuti kui moodne omand, vanale Germaani õigusele võõras: viimasele ei saa läheneda roomaõigusliku ja praegusaja individualistliku mõõdupuuga. Ses mõttes nimetavadki germanistid ka BGB omandit „undeutsch“<sup>124</sup>.

Üldiselt peab siiski tähendama, et m o o d s a o m a n d i - õ i g u s e kujunemisel on aluseks olnud roomaõiguslik absoluutne omandiõiguse mõiste.

See avaldub eriti ilmselt Code civil'i art. 544-s. Tema mõjul samuti Itaalia art. 436, Hollandi — § 625, Rumeenia — § 480, Hispaania — art. 348; samuti aga iseseisvalt on seda märgata BES § 707, ABGB § 354 ja Preisi ALR-s<sup>125</sup>. Otseselt ei määra omandiõigust Saksa BGB § 903, vaid tema annab omaniku õigustuste iseloomu. BGB eeskujul talitab ka Brasiilia Código civil — art. 524, samuti Šveitsi ZGB — art. 641 ja Jaapani tsiviilseadustik — § 206.

Tunnustades roomaõiguslikku mõju omandiõiguse kujundamisel käesoleva aja seadusandlustes, ei saa muidugi väita, et see mõju oleks olnud ainuke. Ta vaid oli domineeriv. Germaani õiguse mõju asjaõigustele üldse ja osalt ka omandiõigusele on samuti väljaspool kahtlust<sup>126</sup>. Et seega baseerub käesoleva aja omandiõigus suurel määral ühelt poolt roomaõiguslikul alusel, teiselt poolt aga ei saa eitada ka teatavat Germaani õiguse mõju.

<sup>123</sup> L. Kühnast, Die Grundschuld des Entwurfs eines bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich. Berlin, 1888, lk. 83.

<sup>124</sup> K. Haff, Institutionen des deutschen Privatrechts. Bd. I. Stuttgart, 1927, lk. 133.

<sup>125</sup> Preisi üldise maaõiguse omandi definitsioon kõlab (ALR I, 8, § 1): „Eigenthümer heisst derjenige, welcher befugt ist, über die Substanz einer Sache, oder eines Rechtes, mit Ausschliessung Anderer, aus eigener Macht, durch sich selbst, oder einen Dritten, zu verfügen.“

<sup>126</sup> Võtame näit. kasvõi lääni- ja Germaani õiguse mõjul tekkinud õpetuse jagatud omandist (*dominium divisum*). Seda jagatud omandit tunnevad Preisi ALR I, 8, § 16—20; I, 18, § 1—12; ABGB § 357—360, 629, 1122—1150; ka Ungari õigus ja BES.

seda näeme ka sellest, et viimasel ajal on märgata omandiõiguse alal toimuvat „ümberrhindamist“, tugevat avalik-õiguslikku mõjustust, mis meelde tuletab germaaniõiguslikku asjaõiguste režiimi — see aga on teatavas seoses omandiõiguse ja piiratud asjaõiguste probleemiga —, siis vaatleme lühidalt mõlema — Rooma ja Germaani õiguse omandi olemust ja erinevusi.

Rooma *dominium*'il oli neli mõistelist kontuuri: 1. Piiramine, mis väljendus kolmes suunas: a) *possessio* suhtes, kus omand oli juriidiline, *possessio* faktiline seisund; b) võlaõigussuhete vastu: omandiõigus oli neist tugevam; c) teiste asjaõiguste (*jura in re aliena*) suhtes, kus omand oli täisõigus, teised osaõigustused. 2. Kontsentratsioon, mis väljendus: a) omandi piiramatuses ja b) vindikatsioonis: „Ubi rem meam invenio, ibi vindico“. 3. Omandi universaalsus: terve asi kuulub omanikule, kaitstuna teiste vastu. („Recte dicimus eum fundum totum nostrum esse, etiam cum usus fructus alienus est“ — D. 50. 16. 25.) 4. Teoreetiliselt — põhimõttelt oli omand piiramatu õigus, tegelikult siiski mitmeti piiratud <sup>127</sup>.

Saksa õiguses seevastu oli omandil hoopis teine ilme. Nii ütleb selle iseloomustuseks H e d e m a n n: „Es ist aus einer ganz anderen Grundauffassung, einer ganz anderen Betrachtungsweise herausgewachsen. Der Römer ist beim Ausbau seines Eigentumsbegriffs auf die Person eingestellt gewesen. Das Eigentum war ihm in erster Linie dazu da, der Persönlichkeit, dem Vollbürger (Quiriten) zu dienen. So auch erklärt es sich, dass er zwischen Bodeneigentum und Fahrniseigentum keinen nennenswerten Unterschied gemacht hat. Von dieser sachlichen Qualität wurde der auf die Herrscherperson eingestellte Blick ganz von selber abgelenkt. Hingegen fiel der Blick der erwachenden germanischen Rechtswelt auf die vor ihm ausgebreitete Sachgüterwelt, die Person trat dahinter zurück, der Eindruck der Sache war entscheidend“ <sup>128</sup>.

Saksa omandiõigusele on iseloomulikud järgmised jooned:

A. 1. Vahe vallas- ja kinnisasjade režiimi vahel; 2. väline nähtavus (Rechtsschein); 3. Rooma *possessio* ja omandi vahet seega (punkt 2. alusel) olla ei saanud, seevastu oli üldine kuju õiguslik

<sup>127</sup> H e d e m a n n, Sachenrecht, lk. 54.

<sup>128</sup> H e d e m a n n, Sachenrecht, lk. 55.

Gewere, mida nimetatakse Hedemann'i poolt vahekujuks Rooma *possessio* ja omandi vahel<sup>129</sup>; 4. heausklikkuse kaitse.

B. Sotsiaalne element omandis oli märksa tugevam kui Rooma õiguses, sest juba oma olemuses, sisus oli Germaani omandiõigus piiratud. Ütleb ju G i e r k e: „... das Eigentum ist nicht zum Missbrauch, sondern zum rechten Gebrauch verliehen. Seinen Inhalt bildet nicht willkürliche, sondern rechtlich geordnete Macht. Und es ist nicht reine Befugnis, sondern mit Pflichten gegen die Familie, die Nachbarn und die Allgemeinheit durchsetzt“<sup>130</sup>.

C. Mis käesoleva teose seisukohast eriti oluline, on see, et Germaani õiguses pole olemas teravat vahetegemist omandi ja piiratud asjaõiguste vahel<sup>131</sup>. Seevastu näeme Germaani õiguses, et omand ise võis olla astmeline (Abstufung)<sup>132</sup>.

D. Saksa omandiõigus — eriti kinnisomand — oli läbi põimunud avalik-õiguslike elementidega igasuguste koormiste näol (nn. õpetus *dominium eminens*'ist ja ka patrimoniaalõigus)<sup>133</sup>.

Nende mõlema — rooma- ja germaaniõigusliku omandimõiste kokkupõrkel oli täielik ja loomulik kokkusulamine võimata: erinevused olid seks liiga suured; paratamatult tuli aga leida üks või teine *modus vivendi*, kompromiss mõlema vahel. Üks omapärasemaid kokkupõrke tulemusi oli varemalt mainitud õpetus jagatud omandist (Obereigentum, Untereigentum). Teisena märgib H e d e m a n n<sup>134</sup> iseseisvat protsessuaalse kaitse tekkimist, kus *possessio* oli omandiõiguse presumtsiooniks. Kolmandaks, Rooma ja Germaani omandiõiguse kokkupõrkel eraldub avalik õigus eraõigusest.

Nagu üleval öeldud, on praegusaja omandiõiguses es t u n d a mõlema, nii Rooma kui ka Germaani õiguse mõju. See väljendub omandiõiguse n.-ö. kahekülgsuses (Doppelseitigkeit des

<sup>129</sup> H e d e m a n n, Sachenrecht, lk. 55.

<sup>130</sup> G i e r k e, Sachenrecht, lk. 358.

<sup>131</sup> Nii ütleb H e d e m a n n: „Aber... das deutsche Eigentum immer an die wechselnden Bedürfnisse der Umwelt, an den Verkehr und die staatliche Gemeinschaft angepasst geblieben ist.“ H e d e m a n n, Sachenrecht, lk. 56—57.

<sup>132</sup> G i e r k e, Sachenrecht, lk. 358.

<sup>133</sup> H e d e m a n n, Sachenrecht, lk. 57.

<sup>134</sup> H e d e m a n n, Sachenrecht, lk. 60.

Eigentums) <sup>135</sup>. Omandi definitsioones näeme, et ühelt poolt tavaliselt rõhutatakse õigust oma suva järgi asjaga vabalt talitada (BES § 707; BGB § 903; CC. art. 544: „La propriété est le droit de jouir et disposer des choses de la manière la plus absolue...“), teiselt poolt järgneb kitsendus sellise talitamise kohta (BES § 708; BGB § 903; CC. art. 544: „... pourvu qu'on n'en fasse pas un usage prohibé par les lois ou par les règlements“). Lähtekohaks on enamikul juhtudel ikkagi esimene — vaba talitamise moment (CC, BGB, ABGB).

Seda omandiõiguse kahekülgst tuleb lahus hoida omandiõiguse positiivsest ja negatiivsest toimest. Omandiõiguse positiivne toime avaldub isandlikkuses, peremehelikkuses asja üle, mis omakorda võib olla 1. õiguslik käsustusõigus, 2. faktiline käsustusõigus (kasustamine, vilja võtmine). Omandiõiguse negatiivne toime tähendab kõikide kolmandate kaaskodanikkude põhiõigustel ekskludeerimist omandi objektile mõjustamisest.

Järgnevalt asume vaatlema omandiõiguse definitsioone otsest meid huvitavast seisukohast, ja nimelt, k a s j a k u i v ö r d n a d võimaldavad piiratud asjaõigusi omale asjale iseseisva õigustekategooriana omandiõiguse kõrval. Siin peab kohe märkima, et omandiõiguse mõiste kohta on ääretu palju seisukohti — definitsioone loodud ja avaldatud. Et omandiõiguse olemusest on nii palju erinevaid arusaamisi, seletub muuseas ka sellega, nagu väljendub G i e r k e, et omand „on ajalooline, mitte aga loogiline kategooria“ <sup>136</sup>.

Omandi definitsioone võib jagada mitmel alusel mitmesse rühma. Nii jagab Scialoja omandi iseloomulikke jooni kolme rühma. Ja siit saab ta siis ka kolm rühma omandi definitsioone.

Esimene rühm püüab viia omandi mõistet ta oluliste positiivsete elementide alla (diritto di usare, fruire, rivendicare, alienare, jne.), sest kõiki neid õigustusi võime leida mitmesugustes kombinatsioonides. Osa autoreid, ütleb Scialoja, püüab anda kõiki elemente, millela omand pole see, mis ta on seesugusena. Nii ühed kui ka teised pole Scialoja arvates toiminud päris õieti,

<sup>135</sup> H e d e m a n n, Sachenrecht, lk. 65—66.

<sup>136</sup> G i e r k e, Sachenrecht, lk. 348.

kuid siiski on omandi elementide loend selle rühma definitsioonide iseloomustuseks <sup>137</sup>.

Omandi definitsioonide teise rühma paigutab Scialoja need, kus on tahetud esikohale tõsta valdaja üldist taht asja suhtes. Aktiivne element omaniku võimu sisuna seisab tahte haaramise võimaldamises asja üle. Siin avaldub definitsioonides omaniku tahe dünaamilise momendina.

Kolmas omandi definitsioonide rühm tõstab esile, vastupidiselt eelmisele, staatilise momendi omandis kui õigussuhtes, s. t. asja kuuluvuse momendi omanikule, jättes puudutamata inimese tahte avaldamise võimaluse asja üle <sup>138</sup>.

Eespoolne omandi definitsioonide rühmitus pole mitte ekslik, kuid käesolevas teoses vaadeldava probleemi lahendamisel on

<sup>137</sup> Scialoja, op. cit., lk. 272—273.

Et selle rühma definitsioonid on ekslikud, näeme ka Bonfante seisukohavõtust omandi definitsioonide kohta. Omandi definitsioonide puhul, ütleb Bonfante, on meil tegemist kahe kriteeriumiga. Ühelt poolt pole võimalik omandi normaalset sisu väljendada positiivselt, vaid ainult negatiivselt, s. t. pole öeldud, mida võib omanik oma asjaga teha, sest üldreeglina kuuluvad talle asja suhtes kõik õigustused (facoltà). Seega, kui tahta anda omandi positiivset sisu, siis tuleks see õigus tunnustada tõeliselt defineerimatuks. Teisest küljest võidakse kõiki neid omaniku õigustusi omanikult ära võtta, ja sellisel juhul säilitab omand vaid võime end jälle välja sirutada, kui vastavad takistused kaovad. Windscheid, Trattato, lk. 8—9.

<sup>138</sup> Eriti, et leida võimalikult täpsat mõistet Rooma klassikalist tüüpi omandile, soovitab Scialoja omalt poolt luua teise ja kolmanda rühma definitsioonidest kombineeritud definitsioon, s. t. ühendada kuuluvuse ja tahte avaldamise elemendid. Selle kohaselt loobki Scialoja järgmise omandimõiste: „La proprietà è un rapporto di diritto privato, per il quale una cosa, come pertinenza di una persona, è completamente soggetta alla volontà di questa in tutto ciò che non sia vietato dal diritto pubblico o dalla concorrenza dell'altrui diritto.“ Scialoja, op. cit., lk. 273.

Bonfante, tuues Ferrini poolt antud omandidefinitsiooni, mille järgi „on omand õigus, mille alusel kuulub asi isikule ja allub temale, vähemalt võimaluse piirides, universaalsel viisil“, samuti vaadelnud ülemaloodud Scialoja definitsiooni, märgib ta, et Ferrini definitsioon on küll rajatud Scialoja kontseptsioonile, mis vähemalt on vaba liialdatud püüetest eraldada omandit (piiramatust) ülivõimust, ja seega on see definitsioon ka oma lüheduselt vastuvõetav, kuid temast tuleb kõrvaldada viimane kahekordne vaade kuuluvuse (pertinenza) ja isanduse (signoria) vahel. Seepärast annabki siis Bonfante omalt poolt järgmise kokkusurutud omandidefinitsiooni: „La proprietà è la signoria più generale, in atto o in potenza, sulla cosa.“ Bonfante, Corso, II, lk. 202.

otstarbekohasem lähtuda siiski teisest, alamaljargnevast omandi definitsioonide liigitusest. Nimelt, et käsitledav probleem on siiani jaatavalt ja teatava määrani konsekventselt lahendatud vaid Saksa õiguse piirkonna seadusandlustes ja loomulikult siis ka vastavate riikide, s. t. Germaani õiguspiirkonna doktriini poolt põhjalikumalt käsitletud kui Romaani õiguse piirkonna autorite poolt, siis on arusaadav, et võtame aluseks omandiõiguse definitsioonide liigituse, mis ongi moodustatud otseselt käesoleva probleemi lahendamiseks. See liigitus, rajatuna H u b e r'i poolt <sup>139</sup>, on levinum vastava ala kirjanduses Saksa, Šveitsi ja Austria õiguses.

Nimelt, kui vaadelda omandiõiguse definitsioone, siis võime neid paigutada järgmistesse kolme pearühma <sup>140</sup>. Esimesse omandiõiguse definitsioonide rühma kuuluvad niisugused, millel on lähtekohaks — kui tarvitada H u b e r'i väljendeid — „das Verhältnis der Person zur Sache in seiner innern Rechtfertigung, oder die Funktion der Sache in ihrem Verhältnis zum Rechtsobjekt“. Siit ka selle teooria nimetus — „f u n k t s i o n a l n e t e o o r i a“ <sup>141</sup>.

Seesugused definitsioonid baseeruvad järgmistel kaalutlustel. Õigussuhte olemuses peab loogiliselt küll olema õigustus ja kohustus, omandi puhul aga on õigustatud isikul tema juriidiline seisund olemas, ilma et sellele tarvitseks vastu seista kohustatud subjekt. Asi ise aga pole subjekt, vaid objekt. Nn. kolmandad isikud otsese kohustatud subjektidena kõne alla ei tule. Siit järeldab Huber <sup>142</sup>, et seesuguste omandiõiguse definitsioonide järgi pole omand üldse õigussuhe, ei mingi *jus in re*, ta polegi asjaõigus selle sõna otseses mõttes. Tema olemus peitub sel juhul peamiselt selles, et temas seob asi end isikuga, et isiksus nagu laiendub, kusjuures laiendamine seisab selles, et subjekt teostab isandust asja üle ja seega üldiselt laiendab, tõstab, tugevdab oma võimu.

---

<sup>139</sup> H u b e r, op. cit., lk. 25 jj.

<sup>140</sup> Siin olgu tähendatud, et mitte kõik definitsioonid omandi kohta ei lase endid paigutada täiel määral ühe või teise rühma alla. Eriti on seadusandlustes esinevad omandidefinitsioonid liit-definitsioonid, sisaldades tunnuseid tavaliselt kahest rühmast. Näiteks Code civil'i art. 544 ja 545, BES § 707 jt.

<sup>141</sup> H u b e r, op. cit., lk. 25—26. Vt. ka H. H o f f m a n n, op. cit., lk. 23.

<sup>142</sup> H u b e r, op. cit., lk. 26.

Esimese omandiõiguse definitsioonide rühma alaliigina määrib H u b e r definitsioone, kus pearõhk on pandud õiguslikule kuuluvusele asja suhtes (rechtliche Zugehörigkeit zur Sache), kus viimane esineb seega isiku p e r t i n e n t s i n a <sup>143</sup>.

Siia — esimesse definitsioonide rühma — kuuluvad ka need definitsioonid, mis esile tõstavad asja ja subjekti identsuse ja selles näevad omandi olemust (Leist). Kolmandaks on olemas definitsioonid, milledes asi ja omand identifitseeritakse. Selliste omandimõistete puhul on omandi ja teiste asjaõiguste vahel põhimõttelist laadi vastuolu <sup>144</sup>.

Teine rühm omandiõiguse definitsioone lähtub omandiõigusliku suhte sisust, tema kvantiteedist ja näeb omandi õigustuste summat, milliseid aga on võimalik mõelda ka üksikult, kuid mida alati tuleb lugeda omandi juures olevateks, kui mitte pole toimunud mingi selliste õigustuste eraldumine — iseseisvumine, kas seaduse ettekirjutusel või eraalgatusel. Omandi ja teiste asjaõiguste vahel pole siin põhimõttelist vahet; erinevus seisab selles, et omand on õiguskorralt saanud oma sisu alatiseks ja ta omandiks ka jääb, kuigi üksikud õigustused võivad eraldatud olla. Seevastu teiste asjaõiguste puhul just sisu täpne ja piiratud fikseerimine kujutabki vastava õiguse „individuaalsuse“.

Enamik kehtivatest seaduseandlustest käib selle omandiõiguse definitsiooni järgi. (Muu hulgas näiteks BES § 707 ja 708; eelnõu § 895; BGB § 903; ABGB § 354; Code civil'i art. 544) <sup>145</sup>.

<sup>143</sup> W i r t h ütleb: „Das Eigentum ist wesentlich rechtliches Pertinenzverhältnis und folgeweise erst Herrschaft.“ „Das Wesen des Eigentums besteht im rechtlichen Pertinenzverhältnis der Sache, nicht in einzelnen Befugnissen und auch nicht in der Herrschaft über die Sache.“ K. W i r t h, Beiträge zur Systematik des römischen Zivilrechts. Erlangen, 1856, lk. 37 ja 31.

<sup>144</sup> H u b e r iseloomustab neid definitsioone: „Wer Eigentümer ist, hat kein Recht an der Sache, sondern die Sache selbst.“ H u b e r, op. cit., lk. 29.

<sup>145</sup> Ka Läti uus tsiviilseadustik — CL, sest seal on vastavas § 927 sõna-sõnalt retsipeeritud BES § 707 definitsioon omandi kohta. Seega on omandiõigus „täielik võim asja üle ehk õigustus asja vallata, kasustada, temast kõiki võimalikke kasusid saada, teda käsustada ja igalt kolmandalt isikult asja omandihagiga tagasi hageda“.

Sama sisaldab ka Itaalia tsiviilseadustik. Itaalia Codice civile art. 436 ütleb: „La proprietà è il diritto di godere e disporre delle cose nella maniera più assoluta, purchè non se ne faccia un uso vietato dalle leggi o dai regolamenti.“ Ka Itaalia tsiviilseadustiku eelnõu tõstab esile kaks omandi elementi: ühelt poolt on omand õigus asja kasustada ja käsustada, teiselt poolt on sellel õigusel eksklusiivne iseloom. Uus on omandi definitsioonis Pro-

Samuti on ta doktriinis eelistatud (Beseler<sup>146</sup>, Heusler<sup>147</sup>, Windscheid<sup>148</sup>, Wolff<sup>149</sup> ja mitmed teised).

Sellelt seisukohalt võiks omandiõigust ennast vaadelda kui ühte *jus in re propria*, mille vastu seisavad *jura in re aliena*<sup>150, 151</sup>.

Ka selle, omandiõiguse definitsioonide teise rühma alaliike on mitu: ühtedes püütakse<sup>152</sup> üksikuid õigustusi loendada, teised rõhutavad rohkem nende õigustuste kogusummat<sup>153</sup>.

getto art. 18 järgi omandi sotsiaalse funktsiooni rõhutamise sõnastus („... in conformità della funzione sociale del diritto stesso“). Vt. ka Codice civile. Relazione al progetto, lk. 17.

<sup>146</sup> „Im Sprachgebrauch des gewöhnlichen Lebens bedeutet Eigenthum so viel als Vermögen, während es im technisch-juristischen Sinne das Recht der Herrschaft über eine Sache ausdrückt.“ G. Beseler, System des gemeinen deutschen Privatrechts. I. Abth. Berlin, 1885, lk. 318.

<sup>147</sup> „Eigenthum ist das Recht, das seiner Natur nach dazu befähigt ist, seine volle Ausübung in allseitiger Beherrschung des Gegenstandes, an welchem es besteht, in Bezug sowohl auf Nutzung als auf Verfügung zu finden.“ A. Heusler, Institutionen des Deutschen Privatrechts. Bd. II. Leipzig, 1886, lk. 47.

<sup>148</sup> „Eigentum bezeichnet, dass jemandem eine (körperliche) Sache eigen ist, und zwar nach dem Rechte eigen ist; daher genauer statt Eigentum Eigentumsrecht. Dass aber jemandem eine Sache nach dem Rechte eigen ist, will sagen, dass nach dem Rechte sein Wille für sie entscheidend ist in der Gesamtheit ihrer Beziehungen. Dies zeigt sich nach einer doppelten Richtung: 1. der Eigentümer darf über die Sache verfügen, wie er will; 2. ein anderer darf ohne seinen Willen über die Sache nicht verfügen... Das Eigentum ist die Fülle des Rechts an der Sache, und die einzelnen in ihm zu unterscheidenden Befugnisse sind nur Äusserungen und Manifestationen dieser Fülle.“ Windscheid-Kipp, I, lk. 856—857.

<sup>149</sup> Wolff ütleb: „Eigentum ist das umfassendste Herrschaftsrecht, das man an einer Sache haben kann.“ Wolff, op. cit., lk. 154.

<sup>150</sup> *Jura in re aliena* terminit — olgu siin tähendatud — ei tunne Rooma õiguse allikad, mõiste aga on neil olemas.

<sup>151</sup> Ka Germaani õiguses (ka hilisemas) pole vahe omandi ja teiste asjaõiguste vahel niivõrd olemuslik kui kvantitatiivne, ulatuslik. Hedemann, Sachenrecht, lk. 56.

<sup>152</sup> Veel Mühlénbruch defineerib: „Eigenthum (dominium, proprietas) ist die vollständige rechtliche Herrschaft über eine körperliche Sache. Die in dem Umfange des Eigenthums von selbst liegenden Befugnisse sind: ein vollständiges und ausschliessliches Gebrauchs-, Nutzungs- und Verfügungsrecht.“ C. Mühlénbruch, Lehrbuch der Institutionen des Römischen Rechts. 2. Aufl. Halle, 1847, lk. 158.

<sup>153</sup> „Das Eigentum ist das alle Beziehungen umfassende Herrschafts-

Kolmanda rühma moodustavad omandiõiguse definitsioonid, kus lähtekohaks on omandisuhte kvaliteet. Mitte õigustuste summa, kvantum, vaid isanduse omapära on siin omandi olemuse elemendiks<sup>154</sup>. Seda isanduse omapära väljendatakse mitmel viisil. Õeldakse: omand on üldine, täielik, ülim, isandus asja üle, omanikul on absoluutne piiramatu võim asja üle jne.<sup>155</sup>,<sup>156</sup>.

---

recht über die Sache.“ O. Stobbe, Handbuch des Deutschen Privatrechts. Bearb. von H. Lehmann. Bd. II. 1. Hb. Berlin, 1896, lk. 276.

<sup>154</sup> Kvalitatiivset omandimõiste määramist pooldavad H. Hoffmann (vt. H. Hoffmann, op. cit., lk. 23), Scheel (vt. H. Scheel, Das Mobiliarpfandrecht an eigener Sache. Diss. Marburg, 1934, lk. 19), Venediger (vt. Venediger, op. cit., lk. 48), ja ka de Ruggiero definitsioon kuulub siia. De Ruggiero defineerib omandit järgmiselt: „Due caratteri fondamentali presenta adunque il dominio, dai quali non si può prescindere nella definizione sua: l'astrattezza, ed illimitatezza del diritto, e la elasticità sua, che rende possibili in concreto atteggiamenti diversi del rapporto concettualmente unico.“ de Ruggiero, op. cit., lk. 503.

Ka Rootsi õiguse järgi võime omandimõistet pidada kvalitatiivselt defineeritavaks. Carlsoni arvates on omandil Rootsi õiguses alati universaalne käsustusõiguse iseloom, kus erandid on otseselt mainitud. Omand sisaldab õiguse käsustada eset, kui puuduvad takistavad põhjused kas kellelegi kuuluva kindlakujulise õiguse või seaduse enese sätte alusel. Vt. G. Carlson, Schwedisches Sachenrecht. Die Zivilgesetze der Gegenwart. Bd. X: Das Zivilrecht der nordischen Länder. Teil I. Das Zivilrecht Finnlands und Schwedens. Berlin, 1936, lk. 152.

<sup>155</sup> „Das Eigentum ist die volle rechtliche Unterwerfung einer Sache, die vollkommene rechtliche Herrschaft über einen körperlichen Gegenstand. Als die Totalität aller dinglichen Rechte enthält das Eigentum an sich die ausschliessliche Befugniss zu jeder Anwendung der Sache, zu jeder Verfügung über sie.“ Puchta, op. cit., lk. 218—219.

„Regelmässig ist das Eigentum (dominium) die vollständige und ausschliessliche rechtliche Herrschaft einer Person über eine körperliche Sache.“ J. Baron, Pandekten. 4. Aufl. Leipzig, 1882, lk. 212.

„Das Eigentumsrecht ist das Recht allgemeiner Herrschaft über die körperliche Sache. Es gewährt seiner Bestimmung nach jedwede Macht über die Sache, welche nach Natur und Recht möglich ist.“ Dernburg, System, I, lk. 319—320.

Täielikkus ja elastsus on Sachau arvates omandiõiguse peamised iseloomustus-tunnused. Vt. O. Sachau, Eigentum, Grundschuld, Eigentümer-Grundschuld. Diss. Rostock. Berlin, 1909, lk. 5.

BES § 707: „Eigentum ist das Recht der vollständigen Herrschaft über eine Sache, oder die Befugniss, die Sache zu besitzen, zu gebrauchen,

Kuna omandiõiguse teise ja kolmanda rühma definitsioonide vahel tihti raske on üleminekut ja piirigi leida, on ühelt poolt nende mõlema ja teiselt poolt esimese rühma definitsioonide vahel vahe selgesti märgata. Selle vahe kohta ütleb H u b e r <sup>157</sup> tabavalt: „Während die erste einen rechtlich geschützten faktischen

alle möglichen Nutzungen daraus zu ziehen, darüber zu verfügen, und sie von jedem Dritten mit der Eigenthumsklage zurückzufordern.“

Tsiviilseadustiku eelnõu § 895: „Omand on õiguskorra piirides täielik õiguslik võim asja üle, eriti õigus oma äranägemise järgi asja vallata, kasutada, käsutada, õigustamata isikute mõjuavaldusi asjalt kõrvaldada ning asja õigustamata isikutelt tagasi nõuda. Omandis sisalduvad õigused eeldatakse olevateks, kuivõrd need ei ole kitsendatud seaduse eeskirjadega või teiste isikute õigustega.“

Saksi tsiviilseadustiku § 217 ütleb: „Das Eigenthum gewährt das Recht der vollständigen und ausschliesslichen Herrschaft über eine Sache.“

„La propriété est le droit réel par excellence, le plus étendu et le plus ancien de tous les droits réels. C'est la domination complète et exclusive d'une personne sur une chose corporelle (plena in re potestas).“ P. G i r r a r d, Manuel élémentaire de Droit Romain. Paris, 1906, lk. 253.

„Das Eigenthum ist die oberste rechtliche Herrschaft über eine Sache, aus welcher alle andern Rechte an ihr abgeleitet sind. Das Eigenthum ist an sich nicht die vollständige und ausschliessliche, sondern nur die oberste rechtliche Herrschaft; denn es widerspricht nicht seinem Wesen, dass über dieselbe Sache in einzelnen Beziehungen auch andern Personen, als dem Eigenthümer Rechte zustehen.“ O. S t o b b e, Handbuch des Deutschen Privatrechts. Bd. I. 1. Abth. Berlin, 1883, lk. 50.

CC art. 544: „La propriété est le droit de jouir et disposer des choses de la manière la plus absolue, pourvu qu'on n'en fasse pas un usage prohibé par les lois ou par les règlements.“

Omandimõiste kohta Ex-Vene SK X k. I j. art. 420 järgi vt. prof. V. J e l j a š e v i t š 'i art. Vene tsiviilseaduste kommentaaris: А. Э. В о р м с ь, В. Б. Е л ь я ш е в и ч ь, Законы гражданские (Св. Зак. т. X, ч. 1). Практический и теоретический комментарий. Вып. II. Москва, 1913, lk. 278 jj.

<sup>156</sup> B o n f a n t e ütleb, et harilikult on omandi definitsioonid ehitatud isanduse (signoria) mõistele asja üle, võimale isikul seda asja käsustada. Tavalisem omandi definitsioon kõlab: omand on üldine isandus, kas absoluutne, täielik või eksklusiivne asja üle. W i n d s c h e i d, Trattato, lk. 5.

Samas loendab B o n f a n t e terve rea omandi epiteete, milline loend muidugi pole purgiv, kuid siiski näitab, kui mitmekesine on omandist arusaamine üksikudel autoritel. W i n d s c h e i d, Trattato, lk. 5.

Omandi definitsioone glossades, glossaatorite ja teistes teostes vt. S c i a l o j a, op. cit., lk. 264—265.

<sup>157</sup> H u b e r, op. cit., lk. 38.

Zustand umschreibt, beziehen sich die beiden letztern auf ein Recht des Eigentümers.“

Sellele tuleb juurde lisada, et püüdes vahet teha omandi ja omandiõiguse vahel, pole esimene definitsioonide rühm ses mõttes vastuvõetav, sest et seal see vahe kohati nagu hoopis ja paratamatult kaob.

Käesoleva probleemi — piiratud asjaõiguste omale asjale seisukohast pole see esimene definitsioonide rühm ka sobiv: selle omandidefinitsiooni järgi pole võimalik piiratud asjaõigus omale asjale, sest ka omand, sõna otseses mõttes, pole ju omaniku õigus asjale. Ja kuigi (nagu väidab H u b e r<sup>158</sup>) ka esimese grupi definitsioonide puhul, kuigi pole loogiliselt konsekvantne ja võimalik tunnustada otseselt piiratud asjaõigusi omale asjale, on sama otstarbe saavutamine õiguste teatava modifitseerimise teel siiski teostatav, teeb seesugune omandiõigusest arusaamine seadusandlustes ometi enam raskusi ja, peaasi, takistab asjaõiguste süstematiseerimist.

Omandiõiguse mõiste teise ja kolmanda rühma definitsioonide alusel on aga piiratud asjaõigused omale asjale täiesti võimalikud. Mõlemad need teooriad aitavad selgitada piiratud asjaõiguste loomust. Omand on õigus ja tema kõrval on teised õigused.

Kuidas nende vastastikune suhe siiski kujuneb, on iseasi ja erinev teise ja kolmanda rühma definitsioonide puhul. Tuleb siiski paremaks pidada vaadet omandiõigusele, kui asja suhtes kõigi õigustuste kvantumile, mis võivad kuuluda ja põhimõtteliselt kuuluvadki omanikule, missugusest põhimõttest aga on erandid võimalikud.

Meie poolt aluseks võetud kvantitatiivse teooria arvustuseks öeldakse<sup>159</sup>, et sellelaadiliste definitsioonide kohaselt esiteks kui omanikul puudub osa õigustusest, siis pole enam omandiõigust ja teiseks pole võimalik õigustuste täielik loendamine omandis, ning seega võiks kerkida õigustusi, mis ei kuuluks kellelegi. Sellele tuleb vastata, et kvantitatiivse teooria puhul on meil tegemist vaid omandi põhimõttelise sisu määramisega. Sest selle teooria järgi on omand isikule kuuluvate õigustuste summa, kus neid

<sup>158</sup> H u b e r, op. cit., lk. 38.

<sup>159</sup> S c h e e l, op. cit., lk. 18.

õigustusi võidakse kujutleda aga ka eraldiseisvalt<sup>160</sup>. Nende õigustuste täielikku olemasolu omandis küll tavaliselt presumeeritakse, kuid ainult niikaua, kui pole otsest, vastupidist seaduse sätet või pooltevahelist kokkulepet.

Lõpuks olgu siin tähendatud, et kvantitatiivne omandiõiguse mõiste vastab eriti ka viimase aja omandi loomule, kus omandiõigusele tema piiramatuse, täiuslikkuse, absoluutsuse tunnuste võtmine on saanud kergesti märgatavaks tõsiasiaks, mõnedes seadusandlustes küll vähemal määral, teistes aga seda tunduvas ulatuses.

Kokkuvõetult: pooldades seega omandiõiguse kvantitatiivset definitsiooni võib öelda, et omandiõigus on ulatuslikum asjaõigustest, seega üks — olgugi põhitüüp — teiste hulgas asjaõiguste süsteemis.

Võttes aluseks piiratud asjaõiguste omale asjale probleemi lahendamisel selle kvantitatiivse omandiõiguse mõiste<sup>161</sup>, tuleb siin veel kord märkida, et omandiõiguses peituvate õigustuste summa hulgas (mis, nagu allpool — IV peatükis — näeme, võivad olla ka piiratud asjaõiguste sisuks) on olemas nii faktilist laadi õigustused (tegelik kasustamine) kui ka juriidilist laadi õigustused (võõrandamine, koormamine).

On ju küll selge, et pole mingit võimalust kõik i omaniku õigustusi loendada, kuid neid võib siiski rühmitada. Tavaliselt (peamiselt Rooma õiguse eeskujul: *uti frui, abuti*, millega seltsib valdamine) leiame omandis kolm õigustuste rühma: 1. kasustus-, 2. käsustus- ja 3. valdusõigustus. Neist omandiõigustustest saab paljusid eraldada, moodustada iseseisvaid asjaõigusi. Kui aga kõik kolm õigustuste rühma või käsustuse õigustus täielikult kaob, kaob ka omandiõigus<sup>162</sup>.

<sup>160</sup> Venediger ütleb ka, et asjaõigused jagunevad omandiõiguseks ja piiratud asjaõigusteks isandusliku võimu ulatuse järgi. Omandi puhul on õigustuste maht määramata, piiratud asjaõiguste puhul on see isandusõigustus kindlaks määratud. Vt. Venediger, op. cit., lk. 1.

<sup>161</sup> Ekslikuks võib ka omandi kvalitatiivset definitsiooni vaevalt pidada, sest selle järgi, kui omand on oma omapära poolest määratav, on ka piiratud asjaõigused omale asjale, kui õigused *sui generis*, oma loomult defineeritavad.

<sup>162</sup> Seadusandlused, andes omandiõiguse mõiste, püüavad loendada ka temas olevaid tähtsamaid õigustusi: ABGB § 353; Code civil'i art. 544; Itaalia Codice civile art. 436; Saksi tsiviilseadustiku § 217; Preisi ALR I, 8,

Märkides, et omandiõigus on põhimõtteliselt kõikide mõeldavate õigustuste summa asja suhtes, kus need õigustused on loendamatud, tuleb järgnevalt tegemist teha omandiõiguse ja piiratud asjaõiguste suhte küsimusega, sest need õigustused, mis moodustavad oma summas omandiõiguse, võivad olla ka, nagu öeldud, üksikult ja pisemate ja suuremate rühmadena piiratud asjaõiguste sisuks.

Tuleb kõigepealt väita, et omandiõigus ja piiratud asjaõigused erinevad teineteisest sisult ja selle ulatuselt, kusjuures on piiratud asjaõigustele iseloomulik, et nende sisu ulatus — vastandina omandile — saab ja tavaliselt määrataksegi kindlaks. Siin tuleb kohe tähendada, et omandiõigus pole siiski totaalne õigus ses mõttes, et ka kõik teised asjaõigused temas iseenesest sisalduvad. On erilaadilisi asjaõigusi, millede terve sisu ei kattu omandiõiguse sisuga ja ei lange siis ka kokkumisel omanikule omandiõiguses endas oleva õigustusena. Suurem osa piiratud asjaõigustes leiduvaid õigustusi on tõesti omandis otseselt olemas, omanik ise teostab neid õigustusi, kui omand on vastavatest kitsendustest vaba. Teatavate õigustuste kohta seda aga ütelda ei saa (näiteks tagamisfunktsioonid piiratud asjaõiguste kujul).

See seisukoht pole aga täiesti vaieldamatu. Seepärast püstitab juba Hartmann<sup>163</sup> küsimuse, kas ja kuivõrd üldse on mõeldav, et omale asjale on veel rohkem õigust võimalik saada, kui seda annab omandiõigus. Hartmann lähtub siin omaniku õigustest Rooma õiguses *dominium ex jure Quiritium*'i ja bonitaarse omandi puhul. Kõrvutades omandist ühelt poolt ja *superficies*'est ning *emphyteusis*'est teiselt poolt tekkivaid õigustusi ja konstateerides, et on võimalik servituudi edasikestmine kaasomaniku kasuks kaasomandiks muutunud asja suhtes, jõuab Hartmann tulemusele, et isegi klassikalises Rooma õiguses võimaldas omandi mõiste tema sisu ulatust loendada ses mõttes, et oma asja suhtes võis olla veel mõni teine õigus. Siis jääb see „enam-

§ 1—2, 26; BES § 707—709. Nii ka meie 1936. a. tsiviilseadustiku eelnõu § 895: „...eriti õigus oma äranägemise järgi asja vallata, kasutada, käsutada, õigustamata isikute mõjuavaldusi asjalt kõrvaldada ning asja õigustamata isikutelt tagasi nõuda.“

Saksa BGB otsest definitsiooni omandiõiguse kohta ei sisalda, annab aga küll üldisel kujul omaniku õigustuse mahu (§ 903).

<sup>163</sup> Hartmann, op. cit., lk. 75 jj.

õigus“, mis ületab tavaliselt omanikule kuuluvad õigustused, ikkagi iseseisvaks õiguseks, on see siis pandiõigus või mõni muu asjaõigus<sup>164</sup>.

Seda seisukohta, et piiratud asjaõiguste sisu alati pole omandiõiguse õigustustena otseselt olemas, tuleb pidada täiesti õigeks, olgugi et seda vaadet pooldab võrdlemisi vähe autoreid<sup>165</sup>.

Olgu tähendatud, et selle seisukoha poolt tuuakse sageli väitena ka asjaolu, et omand seisab kõigile piiratud asjaõigustele esimusastmelt j ä r e l (seega annab ka piiratud asjaõigus omale asjale teatava esimuse omandiga võrreldes)<sup>166</sup>.

Ometi ei saa seda väidet õigeks pidada, sest esimusastmeline erinevus ei tähenda veel seda, et õigustused ise ei või esineda nii omandiõiguses kui ka piiratud asjaõigustes. (Esimusastme üle vaata lähemalt peatükk III.)

Lõpuks osutub vajalikuks peatuda veel o m a n d i õ i g u s e e l a s t s u s e l (ja sellega seoses rääkida konsolidatsiooni tungist, resorbeerimisest, *jus recadentiae*'st), mis on ju sõltumuses omandi sisu põhimõttelise piiramatusena, ulatuslikumusega, konfusiooni kustutava toimega ja on seega ka nagu eitavaks teguriks piiratud asjaõiguste omale asjale võimaldamisel<sup>167</sup>.

Võime ühineda B o n f a n t e poolt antud omandi elastsusepõhimõtte definitsiooniga. Ta ütleb: „La facultà di espandersi

<sup>164</sup> Peale muu jõuab H a r t m a n n otsusele, et teatavatel juhtudel võib omandiõigus isikul kaduda, aga temale jääb piiratud asjaõigus. H a r t m a n n, op. cit., lk. 84—85.

<sup>165</sup> Samal seisukohal asub ka P l a n c k. Vt. Planck's Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch nebst Einführungsgesetz. Bisher herausgegeben von Dr. E. Strohal. Bd. III, 1. Lfg. Berlin, 1915, lk. 207. Seda seisukohta kaitseb veel näiteks ka E n d e m a n n. Ta ütleb: „Das Eigentum stellt sich nicht als ein absolutes, notwendig die Sache in allen Beziehungen ergreifendes Herrschaftrecht dar.“ „...es erstarkt zu einem vollwirksamen begrenzten Rechte, sobald durch Veräusserung des Eigentums oder durch Abtretung der Belastung eine Spaltung der Rechtslage hergestellt ist.“ E n d e m a n n, op. cit., lk. 40—41.

<sup>166</sup> Näiteks P l a n c k. Vt. Planck's Kommentar, III, 1. Berlin, 1915, lk. 207.

<sup>167</sup> Ekslik aga on elastsust pidada omandiõiguse eritunnuseks. Elastsus pole ainuüksi omandiõigusele omane iseloomujoon; ka teised asjaõigused tunnevad *jus recadentiae*'t. Näit. *superficies*'ele ja *emphyteusis*'ele on konsolidatsiooni toime omane. Neid võib mõni teine õigus piirata; langeb see ära, võtavad *superficies* ja *emphyteusis* endise kuju.

nuovamente al cessare dei limiti e dei diritti concorrenti è stata designata con motto efficace la „elasticità del dominio“, e il rilievo ad esso dato è da reputare una conquista essenziale nella elaborazione dommatica del concetto della proprietà“<sup>168</sup>.

Nagu öeldud, vaadeldakse omandiõigust tavaliselt kui ulatuslikumat, põhimõtteliselt piiramatut isandusõigust, mis haarab asja kõigis ta osades, talle vastu seades piiratud asjaõigused<sup>169</sup>. Ses mõttes avaldub just omandi elastsuse kaudu omandi ja tema kitsenduste suhe.

Kokkukõlas omandi elastsuse-põhimõttega presumeeritakse omandiõiguse kitsendustest vaba olekut (BES § 708; BGB § 903; meie tsiviilseadustiku eelnõu § 895: „... Omandis sisalduvad õigused eeldatakse olevateks, kuivõrd ...“; Brasiilia Codigo civil'i art. 527)<sup>170</sup>,<sup>171</sup>.

Omandi elastsuse olemus seisab muide selles, et omand evih nagu tsentripetaalset jõudu, tendentsi võtta endist ulatust, kus iga teda kitsendava õigustuse äralangemine tuleb talle nii-öelda kasuks. Ja kuigi omandiõigust on mõni teine õigus koormamas, siis on ju omand tegelikult küll kitsendatud, kuid oma õiguslikus olemisses jääb ta endiseks. Langevad koormised ära, siis „kosuvad“ omaniku õigustused iseenesest, andes omandile jälle täieliku kuju<sup>172</sup>, sest omand on vetruv — elastne. On võimalik tema sisu vähendada kolmandaile isikuile antud õiguse kaudu vägagi suures

<sup>168</sup> Windscheid, Trattato, lk. 9.

<sup>169</sup> Gierke ütleb: „Omandiõigus on tänapäeval iseenesest piiramatu asjaõigus. Piiramatu on ta aga ainult teiste asjaõigustega võrreldes.“ Gierke, Sachenrecht, lk. 364.

<sup>170</sup> On vaateid, et ka piiratud asjaõigused on mittetäielikud omandiõigused *imperfectas proprietades* või — kui tarvitada Gierke väljendit — omandiõiguse killud (Eigentumssplitter).

<sup>171</sup> Olgu tähendatud, et elastsuse-põhimõte ei ole rakendatav asja reaalse või ideaalse jagamise puhul.

<sup>172</sup> See elastsuse-põhimõte on seoses ka roomaõigusliku omandimõistega. Rooma õiguse omand oli — kui tarvitada Kohler'i sõnu — nagu leviatan, kes kõik õigused asjale alla neelas. Mõte, et omand võis võimalikult vähe kitsendatud olla, et ta võimaluse korral pidi alati esile tungima, — see mõte tundub ju puht-roomaõiguslikuna. Igasugust omandi tükeldamist tuli vältida. Kus võimalik, pidi konsolidatsioon aset leidma. J. Kohler, Lehrbuch des Bürgerlichen Rechts. Bd. II, 2. Teil: Sachenrecht. Berlin, 1919, lk. 394—395.

ulatuses. Ja kuigi on omandiõigus vahel mõne teise õiguse kaudu peaaegu tühjaks ammutatud (redutseeritud, nagu väljendab Baron<sup>173</sup>, „auf Nichts“), jääb ta siiski püsima õiguseks, mis haarab asja tervikus. Ta sisaldab alati, ilma erilist loendit vajamata, neid õigustusi, mis pole omanikult võetud, ja, peaasi, omandiõigus säilitab alatiseks võime, pärast teda piiranud õiguste kadumist jälle paisuda täielikuks isandlikuks õiguseks. Ses mõttes ei olegi omandiõigus mitte ainult kõigi võimalikkude õigustuste summa teataval momendil, vaid ka äärmiselt kitsendatud omandiõigus on ikkagi omandiõigus, sest ta võtab enesele endise kuju, kui kitsendused piiratud asjaõiguste näol ära langevad. Ja et kõik teised õigused enamikus on mõeldud alati möödaminevatenä, ajutistena, kuna omand on põhimõtteliselt igavene, ja nimelt ses mõttes, et ta on tähtajatu<sup>174</sup>, siis on ka elastsus konsekventne nähtus. Nii et piiratud asjaõigus on ja jääb alati osaliseks isandusõiguseks asjale: ikka jääb ruumi omandiõigusele; saades oma sisu omandiõiguse sisust, kitsendab piiratud asjaõigus viimast. Kuna omandiõigus oma vetruvuse tõttu võib paisuda — takistuste kadudes — endise ulatuse ja mahuni, ei saa seda piiratud asjaõigus mitte: kunagi ei saa ta kõrvale lükata omandiõigust, või mis veel enam, ise omast jõust muutuda — omandiõiguse ära langedes — omandiks, kui täielikuks isandusõiguseks.

Omandiõiguse vetruvuse toime avaldub *ipso facto*: konsolidatsioonitung on ju alati olemas ja püüab jalamaid tegevusse astuda, nii peaaegu kui takistused (omandi piiramised) kaovad, kusjuures konsolidatsioonile võib anda väga erineva ilme, vastavalt omandiõiguse ühele või teisele erinevale definitsioonile<sup>175</sup>.

<sup>173</sup> Baron, op. cit., lk. 213.

<sup>174</sup> Sinaiski pühendab oma töös „Osnovõ“ sellele omandiõiguse iseloomujoonele eri peatüki, ja nimelt seoses igamisinstituudiga. Vt. В. И. Синайский, Основы гражданского права. Вып. II. Рига, 1926. lk. 40 jj.

<sup>175</sup> Puchta vaate järgi tuleb omandiõpetusest, kui kõikide asjaõiguste totaalsusest omandi sisus, paratamatult järeldada, et iga õigustus asjale on juba iseenesest omandiõiguses olemas ja piiratud asjaõigused on vaid n.-õ. ajutised väljavõtted (Auszüge), õigustused sellest omandist. Selle järele toimub ka nn. konsolideerimistung puht-elementaarselt: „ajutised väljavõtted“ saavad jälle oma endise koha. Puchta, op. cit., lk. 219 jj.

Ei saa seega, ega pole tarviski eitada elastsuse-põhimõtet. Aga ei saa muidugi olla nõus ka niisuguste äärmuslike vaadete, kus vetruvusele on antud mingi absoluutse reegli jõud<sup>176</sup>.

*Jus recedentiae* toimub kindlasti, kuid ainult sellistel juhtudel, kui ta pole kõrvaldatud. Sest elastsus on ikkagi püüetud resorbeerimisele, missugune tung aga vastupidiste jõudude toimele sageli võib seisma jääda (mitte kaduda). Ses mõttes on omandiõiguse elastsus muidugi loogiline ja terve põhimõte, kuid teda tuleb rakendada vaid siis, kui omandiõiguse kõrval pole omaniku kätte sattunud teise asjaõiguse olemasolul majanduslikku ega õiguslikku mõtet.

Lõpuks, mis puutub veel vahetegemisse omandiõiguse ja piiratud asjaõiguste vahel, siis olgu täiendavalt lisandatud, et selline vahetegemine on vajalik ühiskondlikust seisukohast. Nii on mõlema — omandiõiguse ja piiratud asjaõiguste olemasolu põhjendatud nn. jaotamis-põhimõttega (Teilungsgedanke, nagu ütleb Heck<sup>177</sup>). Siiski võib siin märgata mõjustamas kahte erinevat tendentsi: 1. nähakse omandis absoluutset isandust ja indiviidile kuuluvat õigust (Code civil); 2. omandil on sotsiaalne funktsioon (germaani õigus ja moodne õigus)<sup>178</sup>.

Ja see kõik on omakorda teatavas seoses ka omandi sisuga ja probleemiga, kas üksikud omandis esinevad õigustused võivad olla iseseisvad või mitte.

Vaadeldes praegusaja seadusandlusi näemegi, et käesoleva aja omandiõigus pole tunnustatud enam nii absoluutsena kui varematel aegadel: ühiskondliku elemendi rõhutamine hakkab pikapeale aset leidma<sup>179</sup>. Ja sellest sõltuvalt on arusaadav, et ka omandi-

<sup>176</sup> Nagu seda teeb Puchta. Vt. eespoolne osund.

<sup>177</sup> Heck, op. cit., lk. 74. Samas nimetab Heck omandiõigust — Generalrecht ja piiratud asjaõigust — Spezialrecht.

<sup>178</sup> Huvitav on nende kahe tendentsi kokkupõrge ja lahendus BGB-s. BGB esimese redaktsiooni § 848 vastu oli eriti Gierke. Ta nõudis, et omandist jäetaks kõrvale roomaõiguslik absoluutse ja piiramatu võimu moment. Vt. J. W. Hedemann, Die Fortschritte des Zivilrechts im XIX. Jahrhundert. Teil II, 1. Hälfte: Das materielle Bodenrecht. Berlin, 1930, lk. 124.

<sup>179</sup> See toimus võrdlemisi mitte ammu: Alles 19. s. 3. veerandil tekivad uuesti vaated, et omand ei tohi olla absoluutne, nõutakse riigi ja ühiskonna võrdõiguslikku osavõttu omandis. Vt. Hedemann, Fortschritte, II, 1, lk. 126.

õiguse definitsioonid on hakanud loobuma isandlikkuse ja totaalsuse tunnuste erilisest allakriipsutamisesest omandis. Ja tuleb tähendada, et omandiõiguse absoluutsena kujutamises on teatav tagasi-tõmbuv tendents märgatav, seoses üldise eraõiguse avalik-õiguslustamise nähtusega <sup>180</sup>. Näeme, et käesoleva aja kinnisomandiõigust võime näiteks seaduslike kitsenduste tõttu — peamiselt üldsuse, riigi, aga ka otseste naabrite huvides — kohati vaid hädavaevalt nimetada „peremehe“ õiguseks. Ja kindlasti on vastastikune mõjus-tus seesuguse omandiõiguse sisu ja omandiõigusliku definitsiooni vahel: kui poliitiliselt on omandiõigus tunnustatud piiramatuks, siis otsitakse ja luuaksegi ka juriidilisi definitsioone, mis võimalikult alla kriipsutaksid omandiõiguse laia, absoluutse sisu loomust. Ja vastupidiste vaadetega ajastuil muutuvad ka definitsioonid, sisaldades märksa vähem-resoluutse „täielikkuse“ esiletoomist omandis <sup>181</sup>.

Kõike omandiõiguse puhul öeldut arvesse võttes võime küll väita, et omandiõiguse olemus kõigi tema tunnustega ei ole ta-kistavaks teguriks piiratud asjaõiguste omale asjale konstrueerimisel, ei ole seda omandiõiguse otsene olemus ega ka eriti omandiõiguse elastsuse-põhimõte. Ja nimelt, lähtudes omandi-õiguse kvantitatiivsest definitsioonist ja vaadel-des omandi vetruvust kui vaid tungi, mis küll üldreeg-lina püüab aset leida, vastavate vastupidiste tegurite olemas olles aga oma toimet ei tarvitse avaldada, — siis näeme, et piiratud asjaõigused omale asjale pole loogilises vastu-olus omandimõistega.

<sup>180</sup> Avalik-õiguslike elementide tungimise tõsiasi asjaõiguste valdkonda, eriti aga omandiõiguse režiimi, — selle huvitava probleemi jätame siin lähemalt käsitlemata, sest tal puudub otsene seos vaadeldava küsimusega piiratud asjaõigustest omale asjale.

<sup>181</sup> Käesolevast peatükist jätame välja küsimuse omandi duplitsiteedist, millel on küll ka, kuid kaudne tähendus piiratud asjaõiguste omale asjale probleemis. Konstateerime vaid, et omandiõiguse duplitsiteet esineb praegusel ajal üldiselt kolmel juhul: 1. kui on kinnistusraamatusse kantud mitteomanik; 2. kui omandiõigus on relatiivselt toimetu ja 3. fidutsiaarse omandiõiguse ülekande puhul. Heck, op. cit., lk. 210.

### PEATÜKK III.

## **Kinnistusraamat ja tema tähendus soodustava tegurina piiratud asjaõiguste omale asjale probleemis.**

Kinnistusraamatu olemus ja tähendus asjaõiguses. — Kinnistusraamatu päritolu ja areng. — Kinnistusraamatu põhimõtetest üldse. — Kinnistusraamatu süsteemide liigitusi. — Üksikuid kinnistusraamatu süsteeme: Torrensi süsteem. Eestis kehtiv kinnistuskord. Taani ja Rootsi kinnistuskord. Prantsuse kinnistussüsteem. Inglise kinnistuskord. — Piiratud asjaõiguste omale asjale probleemi lahendusel eriti olulise tähendusega kinnistusraamatu põhimõtted: sissekande, avaliku usalduse ja eriti esimusastme (prioriteedi) põhimõte. — Õiguste konkurents ja esimusaste. — Asjaõiguslik esimusaste. — Esimusastme teooriaid. — Esimusastme liigid. — Sissekannetega asjaõiguste esimusastme (vanuse) määramine üksikutes tähtsamates seadusandlustes. — Esimusastme muutmisest ja esimusastme reserveerimisest kui kinnistusraamatulise esimusastme põhimõtte korrektiividest üldse ja üksikutes seadusandlustes. — Esimusastme paremaks muutmine ja halvendamine. — Prioriteedi-põhimõtte hinnang. — Kokkuvõtted.

Kui omandiõiguse loomus ühes temast sõltuva kokkumise kustutava toimega võib piiratud asjaõiguste omale asjale probleemis olla takistavaks — negatiivseks teguriks, kaheldavaks tehes vähemalt selliste õiguste iseseisva ja iselaadi kategooria võimaluse, siis vastupidi on k i n n i s t u s r a a m a t õigusinstituut, mis, kuuludes käesolevas küsimuses soodustavate — jaatavate tegurite hulka, just peamiselt ongi olnud selliseid õigusi võimaldavaks vormiks, ehk — tarvitades piltlikku võrdlust — nagu lõuendiks, kuhu on seadusandlus *utilitatis causa*, praktilise vajaduse surveel loonud vastava süžeeaga pildi — piiratud asjaõigused omale asjale.

Järgnevalt vaatlemegi esiteks üldiselt kinnistusraamatu olemust, arengut, süsteeme ja põhimõtteid ning nende põhimõtete

rakendust üksikutes seadusandlustes, sest võib väita, et kinnistusraamatu täiuslikkuse astmest sõltub väga suurel määral käesolevas teoses vaadeldava probleemi lahendus, s. t. kuidas on piiratud asjaõiguste omale asjale kategooria üksikutes seadusandlustes kujundatud.

Nagu näeme allpool (peatükk VI), on just täiuslikuma kinnistusraamatuga varustatud seadusandlustes ka piiratud asjaõigused omale asjale, eriti originaarsel kujul, esimesena ja ühtlasi ka laiemas ulatuses tunnustuse leidnud. Kinnistusraamatu tähtsust iseloomustades võime nõustuda Hedemanniiga, kes, väites, et majanduslike mõjustuste kõrval etendab immobiliaarasjaõiguses niisama suurt osa tehniline aparatuur, ütleb: „Die wichtigste solche technische Figur ist das Grundbuch“<sup>182</sup>. Iseloomulik on ka kinnistusraamatu prantsuskeelne nimetus „le grand livre de la propriété foncière“.

Vaatleme kõigepealt kinnistusraamatu üldist funktsiooni, ülesannet.

Asjaõiguste üheks tunnuseks on nende nähtavus, publitsiteet.

Vallasasjade puhul on selleks nähtavakstegemise instrumendiks, vahendiks — valdus, kinnisasjade puhul aga kinnistusraamat<sup>183</sup>. See kinnistusraamatu õigus jaguneb teatavasti kahte ossa: 1. kinnistusraamat materiaalses ja 2. kinnistusraamat formaalses mõttes. Piiratud asjaõiguste omale asjale probleemi käsitledes tuleb meil tegemist teha peamiselt kinnistusraamatu materiaalsoiguse küljega, riivates vaid kohati — vajaduse korral — ka formaalset kinnistusraamatu õigust.

Nagu teada, on praegusaja õigussüsteemides üldiselt küllaltki tuntav vahemobiliaar- ja immobiliaar-asjaõiguse režiimi vahel,

<sup>182</sup> J. W. Hedemann, Die Fortschritte des Zivilrechts im XIX. Jahrhundert. Teil II, 2. Hälfte. Berlin, 1935, lk. 1.

<sup>183</sup> Nende mõlema instituudi sugulust laseb iseloomulikult ilmsiks tulla Austria õigus. Austria õigus tunneb peale tavalise valduse veel nn. „raamatulist valdust“ (Buchbesitz, Tabularbesitz), mis tekib omandi või mõne muu asjaõiguse sissekandmisega kinnistusraamatusse (ABGB § 321, 322, 355, 441). See „raamatuline valdus“ on teataval määral sarnane „loomuliku valdusega“, kuid erineb siiski viimasest. Tähtsaim erinevus on see, et tal pole valduskaitset. Ehrenzweig, op. cit., lk. 54—55.

ja nagu eespool öeldud, on avalikkuse kriteerium vallasasjade jaoks valdus ja kinnisvarade jaoks avalikud kinnistusraamatud, aktide ja registrite kogude näol.

Mitte aga kõikides seadusandlustes pole see vahe kinnis- ja vallasasjade vahel viinud ka järjekindla erineva varade süsteemi ning käsitlemiseni ja eriti, mis puutub kinnistusraamatusse, pole neis seadusandlustes, kus see vahe on mõju avaldanud, kinnistusraamatu areng siiski mitte ühtlane olnud. Ja me näeme, vaadeldes üksikuid praegusaja seadusandlusi, suuri erinevusi kinnistusraamatu alal. Samuti võime ühes ja samas riigis kinnistusraamatu arengus ajalisel suuri võnkumisi märgata <sup>184</sup>.

Kui vaadelda asjaõiguste publitsiteedi ja kinnistusraamatu küsimust seoses möbiliaar- ja immobiliaar-asjaõigusega ajaloolise arengu seisukohalt, siis näeme, et kõige vähem on mõju avaldanud kinnisvarade erinevus Rooma õiguses, kus, nagu teada (välja arvatud vanemad *mancipatio* ja *in jure cessio* vormid), õiguste ülekandmine nii vallas- kui ka kinnisvaradele toimus ühtlaselt *traditio* teel. *Traditio* ise põhines mitteformaalsel ja mitteavalikul toimingul <sup>185</sup>.

<sup>184</sup> Et teema laialivalgumist vältida, ei saa käesolev peatükk anda enam-vähem täielikku hinnangut kinnistusraamatu kohta. Kinnistusraamatu vajaduse põhjendusena olgu siin vaid niipalju tähendatud, et pandiõigusel on kinnistusraamatu arengus eriti suur tähendus, sest, nagu ütleb Gierke, on Rooma õigusest tulnud moodsa pandiõiguse kapitalistlik iseloom, Germaani õigus aga andis vahendid — eriti kinnistusraamatu näol — pandi käibevoimelisemaks tegemiseks. Gierke, Sachenrecht, lk. 835.

Sellele lisandab Hedemann: „Nagu ärimees hästi korraldatud raamatupidamises näeb tähtsamat alust ärilise tegevuse arendamiseks, nii saadakse kinnistusraamatu abil kinnisvarade käibele soodustavalt kaasa mõjuda ja see kergendab samuti siis ka reaalkrediiti.“ Hedemann, Fortschritte, II, 2, lk. 31.

On aga, vastupidi, vaateid olnud, et kinnistusraamatu olemasolu on tingitud vaid riigi fiskaalsetest huvidest, saada kinnisvarade käibelt makse näol uut sissetulekut. Seda väidet kasutati omal ajal vastuargumendina kinnistusraamatu vastu, samuti kui seda, et kinnistusraamatuline aparatuur on liiga keerukas ja kallid. Vt. ligemalt Hedemann, Fortschritte, II, 2, lk. 35—36.

<sup>185</sup> Mitteis avastas 1899. a. Egiptuse kinnistusraamatu, milles arvati kehtivat isegi avaliku usalduse põhimõte.

Seda küsimust selgitasid edasi teised, nende hulgas eriti L. Wenger. Hiljemini tekkis terav vaidlus Mitteis'i seisukohtade kaitsjate ja vastasvoolu vahel, kes nägi Egiptuse nn. kinnistusraamatus vaid katastri

Keskaja Germaani õigus sellevastu teeb kindlat vahet vallas- ja kinnisvarade režiimi vahel, nõudes kinnisvaradesse puutuvate õiguste ülekandmisel teatavate pidulikkude — avalikkude vormide täitmist.

Neil vormidel on kinnistusraamatu arengus suur tähendus.

Vaieldamatult peaks selge olema, et praegusaja kinnistusraamat on germaaniõigusliku päritoluga. Tuleb siis vaadelda lühidaltki tema arenemiskäiku Germaani õiguses.

Selles arenemiskäigus on vanima õiguse Sale'l, kui omandit ülekandval asja- ja ühtlasi obligatsioonioiguslikul formaallepingul esimese, tekkimisastme tähendus<sup>186</sup>.

Samal ajal tehti investituuri (*investitura*) kaudu tunnistajate juuresolekul — maatükil endal olles — kokkulepe kui selline avalikult ka teatavaks<sup>187</sup>.

Keskajal ei toimunud investituur, võtnud *Auflassung*'i kuju, enam paratamatult kinnikul (maatükil) enesel, vaid muutus sümboolseks toiminguks: mõne eseme üleandmiseks, hiljemini aga vastava üriku edasiandmiseks. Seesugune investituur (üriku üleandmise kaudu) pole, olgu tähendatud, mitte puhtal kujul germaaniõiguslik, vaid siin on mõjustamas olnud ka roomaõiguslik *traditio per cartam*. Oli oluline, et see üriku üleandmine võis toimuda mõnedes kohtades (nii *lex Ribuarica* järgi) vaid kohtus.

Siit jällegi sugeneb alus edaspidiseks arengu astmeks.

Hiljemini laienes *lex Ribuarica* kord teistele maa-aladele, nii et lõpuks üriku üleandmine toimus alati kohtus.

Veel hiljemini käis selle üleandmis-tegevusega kaasas kohtuotsus. Oli võimalik ka näilik protsess, mille otsusega siis kinnisomand üle kanti hagejale. (Seega mingi paralleel *in jure cessio*'le Rooma õiguses.)

Kinniku omandajat vaadeldi kohtus kui hagejat, kellele see kinnik oli antud nagu kohtuotsusega, mis nagu oleks tehtud oletatava protsessi puhul võõrandajaga — kostjaga.

taolist, fiskaalsetes huvides loodud avalikku raamatut. Seega kerkis esile probleem, kas sissekandel selliseisse raamatuisse on eraõiguslik avaliku usalduse jõud või mitte. Vt. H e d e m a n n, Fortschritte, II, 2, lk. 5—6, eriti nota 4.

<sup>186</sup> H a f f, op. cit., lk. 156.

<sup>187</sup> Vt. selle kohta ligemalt R. S c h r ö d e r, Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte. Leipzig, 1907, lk. 289.

Siit ka korroboratiivne tähendus võõrandamisakti kinnistamisel.

Aja jooksul suureneb see kohtulik kaasabi kinnikutele omandiõiguse ülekandmisel <sup>188</sup>, ja lõpuks kujuneski tast nn. kohtulik „*Auflassung*“: kokkulepe toimus kohtus ja selleks oli vaja ka veel eelkäivat proklaami (1 tähtaasta kestusega).

Ja et andmed *Auflassung*'i kohta kanti kohtu protokollis, siis seega võttis *Auflassung* teatava üriku kuju.

Rööbiti *Auflassung*'i ilme muutumisega avalik-kohtulikuks ja kirjalikuks võib märgata teatavate, algastmeliste kinnistusraamatute tekkimist ja arenemist. Siin olgu viidatud keskajal tarvitusel olnud „raamatutele“, nagu nn. *Kopialbücher*, siis *Traditionsbücher* jt. <sup>189</sup>.

Eriti aga on kinnistusraamatu arengus suur tähendus XII saj. 2. veerandil esinema hakanud üksikutes linnades — algul ürikute kogu näol — peetavil raamatuil, nn. linnaraamatuil — *Stadtbücher*.

Sissekandel seesugusesse raamatusse — *Stadtbuch*'i — oli esialgselt vaid tavaline tõendusjõud.

Kuigi Rooma õiguse retseptsioon tõi kinnistusraamatu arengusse võrdlemisi tugeva seisaku ja ühtlasi paiskas ka endise arengu segigi, võtab see areng hiljemini Kesk-Euroopas, peamiselt Germaani õiguspiirkonna riikides, üldiselt siiski jälle endise suuna, tüürib avalikkude ametlikkude raamatute poole, kuhu kantakse asjaõigused.

Seega võidi *Auflassung* kui asjaõiguslik toiming kohtulikus vormis kanda ka kohtuprotokollis, hiljemini mõnel pool ka erilistesse nn. kohturamatutesse (*Gerichtsbücher*), või siis nn. linnaraamatusse (*Stadtbuch*) <sup>190</sup>.

Kus aga Rooma õiguse retseptsiooni mõju oli tugevam, võttis kinnikutele omandiõiguse ülekanne teise kuju. Omandi ülekandmise eel käis siis nn. kohtulik insinuatsioon ja sellele võis (ja sa-

<sup>188</sup> Kohtuliku kaasabi puhul oli mõõtuandvaks teguriks ka maahärrade huvi — kontrollida kinnisvarade käivet, samuti nende fiskaalne huvi saadavate maksude näol. Vt. Hedemann, Fortschritte, II, 2, lk. 193—194.

<sup>189</sup> Schöder, op. cit., lk. 719—720.

<sup>190</sup> Kohtulikesse raamatusse kandmisel polnud õieti õigust-tekita- vat jõudu, see oli vaid akti konfirmatsioon, kinnitamine.

geli oligi see nii) järgneda sissekanne kohturaamatusse või jälle omandi ülekanne kinnitati kohtu poolt.

Järgmise, eelviimase astmena kinnistusraamatu ajaloolises arengus tuleb nimetada nn. „h ü p o t e e g i r a a m a t u t“.

Selle nn. hüpoteegiraamatu süsteemi järgi notariaalse lepingu alusel toimunud kinniku traditsioon annab omandajale materiaalse omandiõiguse, sissekanne vastavasse hüpoteegiraamatusse — formaalse omandiõiguse.

Oluline erinevus on siin see, et hüpoteegiraamatusse sissekandmata omanik võib — vastandina puht kinnistusraamatu põhimõttele — oma omandit edasi anda. Ainult hüpoteekidega kinniku koormamised vajavad sissekannet hüpoteegiraamatusse <sup>191</sup>.

Lõppstaadiumina kujuneski sellest hüpoteegiraamatust üksikutes riikides m o o d n e k i n n i s t u s r a a m a t, nagu ta on Saksamaal, Šveitsis, teataval määral ka Austrias, Taanis ja Baltimaal <sup>192</sup>.

Seega ei jõudnud see areng mitte kõikjal oma lõppkujuni, aga selle nähtuse huvitavate põhjuste vaatlemine ulatub käesoleva teose raamidest üle.

Edasi tuleb tähendada, et ka väljaspool seda germaani kinnistusraamatu piirkonda, väljaspool tema vahendit mõjustust, on peaaegu sama laadi institute tekkinud.

Lõpuks, Germaani õigusepiirkonna kinnistusraamatu ja seega ka meil kehtiva kinnistuskorra (mis on ju germaani päritoluga) seisukohast olgu kokkuvõtlikult veel tähendatud, et selles kinnistusraamatu arengus esinevad oluliste teguritena eriti järgmised kolm: 1. asjaõiguslik toiming (eriti *Auflassung*), 2. kohtuabi selle toimetamisel ja 3. nn. linnaraamat — *Stadtbuch* (samuti kohtuprotokolli kandmine, *Gerichtsbuch*).

Et piiratud asjaõiguste omale asjale küsimuses on kinnistusraamatul ta tervikus oluline tähendus, siis peab siin lühidalt peatuma ka üksikute praegusaja k i n n i s t u s r a a m a t u p õ h i -

<sup>191</sup> Nii näiteks Preisi Hypothekenordnung aastast 1783 ja Preisi ALR I, 10, § 15 jj.

<sup>192</sup> Kuna Saksa kinnistusraamatu arengus tavaliselt nähakse vaid seda eitavat mõju, mida on avaldanud roomaõiguslik kirjandus, siis sellele vastandina räägib Hedemann tunnustusega sellest ettevalmistavast tööst, mida tegi pandektiõiguslik literatuur selles küsimuses 17.—18. saj. H e d e m a n n, Fortschritte, II, 2, lk. 206 jj.

mõtte juures, seda enam, et just osa neist põhimõttest on otsustava tähendusega piiratud asjaõiguste omale asjale kategooria võimaldamisel moodsas õiguses.

Loomulikult ei saa väita, et kõik kinnistusraamatu põhimõtted oleksid ühevõrra tähtsad käesoleva probleemi käsitlemisel. Seejärel vaatlemegi siin algul kõiki neid, et hiljemini üksikasjalisele käsitlemisele võtta just vaid eriliselt olulise tähendusega põhimõtteid.

Et meieaegne kinnistuskord suudaks täita seda tema peale pandud ülesannet, olla kinnikühiku juriidilise seisundi peegliks, on tema jaoks ülesseatud järgmised kindlad põhimõtted. Ühed neist põhimõttest on aluspõhimõtted, teised — lisapõhimõtted.

Esimene aluspõhimõte on raamatusse kandmise — sissekande-printsiip (Eintragungsprinzip).

See printsiip oma absoluutsel kujul tähendaks, et eranditult kõik asjaõigused kinnisvaradele võivad tekkida, muutuda ja lõppeda ainuüksi nende õiguste raamatusse kandmise teel. Et selle põhimõtte eranditu rakendamine viiks äärmise formaliseerimiseni, on see põhimõtte seadusandlustes kehtiv teatavate eranditega.

Teine aluspõhimõte — avalikkus laiemas mõttes või õigemini avaliku usalduse printsiip on loomulik täiendus esimesele põhimõttele: ainult mõlema olemasolu kinnistuskorras tagab selguse ja kindluse asjaõiguste vallas. Avaliku usalduse printsiip tähendab kinnistusraamatusse sissekannete usaldusväärust ja õiguste pööratamatust: kõik, mida sisaldab raamat, loetakse õigeks; kõik, mida raamat ei sisalda, kuid sisaldama peaks, loetakse olematuks.

Ka see printsiip ei ole seadusandlustes absoluutsel kujul rakendamist leidnud. Poolte eneste ja halvast usus toimunud kolmandate isikute suhtes see põhimõte harilikult ei kehti. Nii et vale sissekanne on kehtiv ainult *bona fide* kolmandate isikute suhtes.

Neist kahest asjaõiguste kinnistussüsteemi peapõhimõttest on tuletatud veel neli lisaprintsiipi:

1. Avalikkuse-põhimõtte formaalses mõttes seisab kinnistusraamatute avalikkuses, kättesaadavuses, õiguses sissekandeid vaadata, saada neist väljavõtteid.

2. Spetsiaalsuse-põhimõte on teataval määral tehniline reegel. Ta avaldub kahes suunas: 1) iga üksik raama-

tusse kantav õigus peab käima ainult teatava kinnisvara kohta ja 2) iga sissekantud õigus peab sisult ja mahult täpsalt fikseeritud olema.

Selle põhimõtte abil individualiseeritaksegi iga üksik kinnisvara; seepärast tunnevad ka praegusaja täielikumad kinnistus-süsteemid ainult nn. reaalfooliumi, s. o. kinnistusraamatut, kus igal kinnikul on oma „leht“, vastandina personaalfooliumile, kus kinnistusraamat on peetud isikute — omanikkude järgi.

Kolmas lisapõhimõte — *esimusaastme-, vanuse-, järjekorra-printsiip* — tähendab, et varemalt raamatusse kantud õigusel on eesõigus hilisemate ees (*prior loco, potior jure; prior tempore, potior jure*).

Viimane, neljas lisaprintsiip kõlab: kinnistusraamatusse kantud õigused ei allu aegumisele laiemas mõttes.

(Peale nende põhimõtete on moodsais kinnistusraamatuis rõhutatud ka veel nn. *legaal-õiguse-põhimõtteid*: enne tegelikku sissekandmist toimub sissekande seaduspärasuse ametlik kontroll.)

Eeltoodud põhimõtete läbiviimise ulatuse seisukohast võime kinnistusraamatuid jagada kõigepealt 1. enam arendatud ja 2. vähem arendatud kinnistussüsteemideks. Teiseks on võimalik eristada kolme järgmist süsteemi: 1) lihtne kronoloogiline süsteem: kõik aktid on ajalises järjekorras kokku korjatud, vaatamata kinnikutele ja isikutele; 2) personaalfoolium ning 3) reaalfoolium<sup>193</sup>. Kolmandaks võime vahet teha kinnistusraamatu vahel, 1. kus on läbi viidud *tsentralisatsioonipõhimõte* (Torrensi süsteem, Londoni maa-koormiste register), ja 2. kinnistusraamatu vahel, mis on süsteemiks korraldatud *detsentralisatsiooni-põhimõtte* alusel. Seda võib nimetada ka *geograafiliseks kinnistusraamatuks*, kus kinnistusaktid peetakse kinnistusjaoskondades kinnikute asukoha järgi<sup>194</sup>. Neljandaks, sissekandesunduse alusel saame rühmitada kinnistusraamatuid: 1. fakul-

<sup>193</sup> Germaani õigusepiirkonnas (Saksamaal, Šveitsis, Austrias, ka Baltimaal, Taanis) on kehtimas üldiselt reaalfoolium, ainult erandina personaalfoolium, ja nimelt, kus valitseb liiga suur maaomandi tükeldamine (nüüdki veel Württembergis, Hessenis jm.). Reaalfooliumi teine nimi on *Blattprinzip*.

<sup>194</sup> Meie õiguses: Not. s. § 307.

tatiivseteks (Torrensi süsteem) ja 2. obligatoorse-  
teks (Saksa, Šveitsi süsteemid). Praegusel ajal domineerivad  
siiski kaks kinnistusraamatu kujud: 1. puht kinnistus-  
raamatu-süsteem (*Grundbuchsystem*) ja 2. lihtne  
hüpoteegiraamatu-süsteem (*Pfandbuch-, Hypotheken-  
buchsystem*).

Viimane tahab põhimõtteliselt vaid kinnisvarade võlastumist  
näidata, puht kinnistusraamat aga püüab kõiki kinnisvaradesse  
puutuvaid õigussuhteid, ja nimelt asjaõiguslikke eraõigusi purgi-  
valt nähtavale tuua<sup>195</sup>.

Rääkides kinnistusraamatust materiaalse kinnistuskorra  
õiguse tähenduses, tuleb kinnistusraamatut terminoloogiliselt  
mõista kahes mõttes: kitsamas mõttes vastab ta Saksa BGB ja  
Šveitsi ZBG mõistele (*Grundbuch*), teiselt poolt tähendab kinnis-  
tusraamat kõiki avalikke raamatuid, ürikute kogusid, mille üles-  
andeks on korraldada kinnisvarade käivet. Seega kuulub siia ka  
hüpoteegiraamat, Torrensi süsteem jne.<sup>196</sup>

Järgnevalt peatume lühidalt üksikutel tähtsamatel  
kinnistussüsteemidel.

Nagu tähendatud, võime meie mõlema kinnistusraamatu alus-  
põhimõtte koordineeritud järjekindla läbiviimise alusel kinnistus-  
süsteeme liigitada kahte peagruppi: algelisemaiks ja moodsaiks,  
täiuslikumaiks. Aga on ka vahepealseid, keskmist tüüpi süsteeme.

Algelisemate süsteemide hulka kuulub esimeses järjekorras  
Prantsuse hüpoteegikord, mis on kehtiv mõningate erinevustega  
üldiselt Prantsuse õiguse piirkonnas. Täiuslikumad kinnistussüs-  
teemid esinevad, nagu öeldud, Germaani õiguse piirkonna riikides.

Keskmise tüüpi kinnistussüsteemides moodustab nn. Torrensi  
süsteem, mille vaatlemisele me eeskätt asumegi.

See omapärane süsteem on mittejuristi Robert Torrensi leiutis —  
eesmärgiga kõrvaldada juristide kaasabi vajadust kinnis-  
varade liiklusel.

Robert Torrens (surn. 1884. a. Lõuna-Austraalias) hakkas

<sup>195</sup> Hüpoteegiraamat kehtis Preisis 1872. aastani, Baieris 1900. aastani, Hamburgis 1895. aastani jne. Ka praegu kehtib Saksa õiguses laevade hüpoteegi puhul Pfandbuchsystem, mitte Grundbuchsystem.

<sup>196</sup> Formaalses kinnistuskorra õiguses võib sõnal „kinnistusraamat“ omakorda olla mitu tähendust. Vrd. Not. s. § 303 ja 304.

oma mõttele teed rajama a. 1856. Selle püüde tulemusena võeti a. 1858 vastu seadus „Real property act'i“ nime all. See süsteem ei tunne üldist sissekande-sundust. Ta kujutab enesest lihtsalt teatavate kinnisvarade kohta koostatud dokumentide käivust. Kinnisvarade mobiliseerimine on seega eriti kergendatud <sup>197</sup>. Süsteemile allumine on fakultatiivne.

Kinnistuskord on järgmine: 1. kinnisvaraomanik esitab sooviavalduse registriameti direktorile; 2. direktor avaldab sellest ametliku teadaande; 3. kuulutab siis õiguse immatrikulatsiooni ja 4. koostab kaks identset akti, milledest ühe saab omanik, kuna teine jääb registrisse, mida peetakse reaalfooliumi kujul.

Kõik aktid on koondatud pealinna.

Peatähendus on immatrikulatsioonil, mis annab õigusele vaieldamatuse iseloomu. Ses mõttes on aktil ka avaliku usalduse jõud.

Nõrk külg sellel süsteemil on ta mittetäielikkus, mis on tingitud sissekande sunduslikkuse põhimõtte puudumisest.

Torrensi süsteem kehtib Austraalias, Kanadas, üksikutes Põhja-Ameerika osariikides ja Havai ning Filipiini saartel.

Inglismaal ebaõnnestus selle süsteemi kehtimapaneku katse. (Praegu ligineb Inglise kinnistuskord Saksa omale, selle vahega, et Inglismaa — välja arvatud London — ei tunne sissekandesundust.)

Et Saksa ja Šveitsi kinnistusraamatus on ülemaltoodud põhimõtted enam-vähem konsekventselt läbi viidud, siis osutub nende vaatlemine üksikult asjatuks ja ülearuseks <sup>198</sup>.

<sup>197</sup> Iseloomustavalt tabavalt ütleb selle kohta Hedemann, et Torrensi süsteemis vaadeldakse kinnikut kui „vedelat kaupa“ (flüssige Ware). Hedemann, Fortschritte, II, 2, lk. 118. Sellele lisab Huber: „Es lässt sich eine vollständigere Mobilisierung von Grund und Boden ... schwer denken.“ Schweizerisches Zivilgesetzbuch. Erläuterungen zum Vorwurf des Eidgenössischen Justiz- und Polizeidepartements. Bd. II. Bern, 1914, lk. 397.

<sup>198</sup> Käesoleva aja Germaani õigusepiirkonna kinnistuskorrad on rajatud peamiselt Preisi seadusandlusele. Aluseks kuninglik edikt a. 1693. Siis hüpoteegi- ja konkursikord a. 1722, konkursiseadus a. 1748, hüpoteegikord a. 1750 ning hüpoteegikord a. 1783. Nad on selles mõttes ühtlased, et nende järgi on asjaõiguse tekkimiseks vaja nende kandmine avalikku raamatusse. Aga alles 1750. a. seadusega on proklaami abil võimalus anda asjaõigusele vaieldamatut iseloomu.

1783. a. seadus tõi sisse legaalsuse-põhimõtte. Kõiki neid põhimõtteid

Küll aga vaatleme peale Torrensi süsteemi veel teisi vähemtuntuid ja Saksa ning Šveitsi kinnistusraamatust erinevaid kinnistuskordi.

Kõigepealt olgu meil kehtiva kinnistuskorra kohta lühidalt ja iseloomustuseks tähendatud vaid järgmist.

Erilise tähendusega on meile Hansa linnade, Lüübeki ja Hamburgi õigus, kus õiguse lahutamatu sidet raamatuga põhjendatakse sealse ammuse ning omapärase ajaloolise arenguga, kusjuures sel sidemel on protsessuaalne iseloom.

Kindel on, et juba Lüübeki õigus, samuti Hamburgi õigus nõudsid „*Auflassung*’it“ rae ees ja sissekannet nn. linnaraamatuse (*Stadtbuch*)<sup>199</sup>.

Kuna BES, 1864. a. kodifikatsiooni kujul, kuulus kinnistusraamatu alal võrdlemisi vähemtäiuslikkude süsteemide hulka<sup>200</sup>, tõi alles 1889. a. reform olulise muudatuse kinnistusraamatu ajakohastamise mõttes. Nii ütleb T h a l selle kohta: „Сводъ 1864 г. въ области ипотечной системы не только не отличается творчествомъ, но подъ влияніемъ романстическихъ тенденцій его составителей скорѣе задержалъ дальнѣйшее развитіе началъ, перенесенныхъ въ Остзейскія губ. изъ Любека и Гамбурга“<sup>201</sup>.

Vähem tuntud kinnistuskorrana — muide ka võrdlemisi hiljutise seaduse alusel — olgu kõigepealt mainitud T a a n i k i n n i s t u s k o r d a.

Ka see, alles 1926. a. 31. märtsi seadusega loodud kinnistuskord on suurel määral Germaani õigusepiirkonna kinnistussüsteemidega sarnane.

Kehtivad üldiselt kõik kinnistusraamatu põhimõtted: näiteks

aitas omalt poolt edasi arendada ka Preisi ALR a. 1794. Sest ALR I, 10, § 7 jj. väljendab juba avaliku usalduse põhimõtet kolmandate heausklikkude isikute suhtes.

Ka Ungari 1910. a. Tsiivilseadustiku eelnõu on rajatud puhta kinnistusraamatu põhimõttele. Vt. § 370 jj.

<sup>199</sup> Vrd. BES § 3018 all toodud allikatest Lüübeki linnaõiguse (1586. a.) lib. V, tit. 6, art. 1.

<sup>200</sup> Kinnistussüsteemi kohta meil, eriti enne kohtureformi 1889. a. ja ka pärast vt. A. A. Б а ш м а к о в ъ, Основные начала ипотечнаго права. Либва, 1891, lk. 67 jj. Selle küllatki täieliku käsitluse refereerimine osutub siin ülearuseks.

<sup>201</sup> Л. С. Т а л ь, Публичная вѣра крѣпостного реестра въ Прибалтійскихъ губерніяхъ. Журналъ Мин. Юстиціи. 1908. Nr. 3, lk. 74, nota 1.

on olemas sissekande (§ 1), avaliku usalduse (§ 5), legaalsuse (§ 15), spetsiaalsuse (§ 17) ja vanuse (§ 25) printsiip.

Ka saksaõiguslik vahetegemine obligatsioonioigusliku lepingu ja asjaõigusliku ülekanava toimingu vahel on Taani 1926. a. 31. märtsi seaduses püsima jäänud. Eitades sellise vahetegemise vajadust ja hinnates Taani uut kinnistuskorda ütleb Kruse<sup>202</sup> põhjamaade nn. Tinglysning-korra ja teiste, eriti Saksa ja Inglise eeskuju kohta järgmist: „In gewissen Beziehungen kann die nordische Tinglysning wohl vom fremden Recht lernen, besonders vom deutschen und vom englischen; aber in einem der zentralsten Punkte können die fremden Rechtsordnungen meiner Auffassung nach vom Norden lernen, nämlich bei der sehr schwierigen Aufgabe: die richtige Grenze zwischen der vertraglichen Selbstbestimmung und der Tinglysning zu ziehen.“

Täiuslikumate kinnistuskordade hulka kuulub ka Rootsi kinnistusraamat. Rootsi kinnistuskord kannab nimetust „Lagfart“, kui see puutub omandioigust. Piiratud asjaõiguste kinnistamisel tarvitatakse nimetust „Inteckning“<sup>203</sup>. Rootsi kinnistusraamatut reguleerivad 1875. a. 16. juuni kuninglikud<sup>204</sup> seadused ühes 3. juunil 1932. a. antud muudatuse seadusega, mis jõustus 1. jaanuaril 1933.

Rootsi kinnistuskorra iseärasusena olgu mainitud, et erandlikult on, peale kinnisvaradesse puutuvate asjaõiguste, võimalik kinnistusregistrisse kanda ka hüpotekaarset pandioigust vallasasjale, ja nimelt on see eriti ette nähtud esiteks laevade pantimise pu-

<sup>202</sup> Fr. Vinding Kruse, Das Eigentumsrecht. Bd. II. Berlin-Leipzig, 1935, lk. 1042.

<sup>203</sup> Üks piiratud asjaõigustest, mida võib Rootsi õiguse järgi kinnistusraamatusse kanda (inteckning'i kujulise sissekande näol), on kõigepealt nn. maakinnisvara kasustamisõigus. Maakinnisvara kasustamisõigus on normeeritud seadusega 14. juunist 1907 („Lag 14 juni 1907 om nyttjanderätt till fast egendom“). Maakinnisvarade kasustamisõiguse definitsiooni see seadus ei anna. Ta on asjaõigus, omades asjaõiguslikku kaitset, kus kaitseabinõuna võib kasustada kinnistusraamatusse sissekandmist (inteckning). Selle maakinnisvarade kasustamisõiguse alla kuuluvad sellised täiskasustamise õigused, nagu rent, üür ja eriline hoonestusõigus. Vt. Carlson, op. cit., lk. 181 jj.

<sup>204</sup> Kungl. förordning ang. lagfart å fång till fast egendom; given Stockholms slott d. 16 juni 1875 ja Kungl. förordning ang. inteckning i fast egendom; given Stockholms slott d. 16 juni 1875.

hul<sup>205</sup>, teiseks erilise viljapandiõiguse jaoks<sup>206</sup> ja kolmandaks ka õiguse kohta elektrienergiale<sup>207</sup>.

Lõpuks, on mainimisväärt ka see, et Rootsi õiguse järgi tuli pandiõiguse puhul sissekannet iga 10 aasta tagant uuendada<sup>208</sup>. Nüüd on see nõue vastava 1934. a. 15. juuni seadusega kõrvaldatud<sup>209</sup>.

Algelisemate kinnistuskordade hulka kuulub, nagu öeldud, Prantsuse õiguse kinnistussüsteem, mis on üldiselt, väikeste erinevustega, kehtimas ka teistes Prantsuse õiguse piirkonna riikides<sup>210</sup>.

Code civil'i art. 1583 järgi tekib asjaõigus kinnisvaradele kokkuleppe momendist. Siit kujunenud täielik kindlusetus ning selgusetus seesuguste õiguste omandamisel viiski vastava, 1855. a. 23. märtsi nn. Transkriptsiooniseaduse andmisele<sup>211</sup>.

Selle seaduse järgi on kaks registrit: transkriptsiooni- ja inskriptsiooniregister. Transkriptsiooniregister on niisugune register, kus õigustoimingute ürikud on sõna-sõnalt ära kirjutatud -- transkribeeritud<sup>212</sup>.

See 1855. a. 23. märtsi seadus määras kõigepealt, et transkriptsiooni kaudu teatavatest ürikutest tuletuvaid õigusi ei saa

<sup>205</sup> Seadus laevahüpoteeği kohta 10. maist 1901. a. Lag om inteckning i fartyg; given Stockholms slott d. 10 maj 1901.

<sup>206</sup> Seadus vilja pantimise kohta 20. juunist 1924. a. Lag med särskilda bestämmelser ang. olovlig befatning med spritdrycker och vin; given Stockholms slott d. 20 juni 1924. Vt. Carlson, op. cit., lk. 151.

<sup>207</sup> Seadus elektrienergia kohta 22. juunist 1920. a. Lag med vissa bestämmelser om registrering av elektriska anläggningar samt om rätt till elektrisk kraft m. m.; given Stockholms slott d. 22 juni 1920.

<sup>208</sup> 1875. a. 16. juuni kinnistusseaduse § 19.

<sup>209</sup> Muid Rootsi kinnistusraamatu materiaal- ja formaalõiguslikke sätteid vaata Carlson, op. cit., lk. 149 jj.

<sup>210</sup> Vahe ühe Saksa kinnistusraamatu ja Prantsuse kinnistuskorra vahel vt. R. Försch, Vergleichende Darstellung des Code civil und des Bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich. Berlin, 1897, lk. 73 jj.

<sup>211</sup> Prantsuse kinnistuskorra kohta enne 1855. a. seadust, s. t. Code civil'i järgi, vt. Försch, op. cit., lk. 73.

<sup>212</sup> „La transcription est la copie d'un acte sur des registres spéciaux tenus dans chaque arrondissement par le conservateur des hypothèques, mais sa forme matérielle a été changée en 1921.“ Planiol, Traité, I, nr. 2600, lk. 844.

kolmandate isikute vastu esitada, kui need isikud enne seda transkriptsiooni olid omandanud õigusi sama transkriptsiooni teel.

Prantsuse õiguse järgi ei ole aga transkriptsioon mitte asjaõiguste tekkimise tingimuseks, sest Prantsuse transkriptsioonisüsteem on rajatud õiguskindlusele (tagamisele), mitte aga õiguste tekkimisele: omand tekib lepinguga. Kindluse kolmandate isikute suhtes saab omand aga transkribeerimise momendist.

Ka ei saa iga kolmas isik puudulikule transkriptsioonile toetuda, vaid see õigus on ainult neil, kellede õigused ise on vastavalt transkribeeritud (või inskribeeritud) <sup>213</sup>.

Inskriptsiooniregister on register, kuhu kantakse poolte eneste poolt ülesmääritud andmed (borderaux), nende õiguslikkuse alust kontrollimata. Siia kantakse vaid privileegid ja hüpoteegid. Ka siin ei ole sissekanne kunagi selliste õiguste tekkimise tingimuseks, ta pole isegi kõikide seesuguste õiguste jaoks ette kirjutatud, küll aga lubatud.

Inskriptsioon on vajalik, et privileege ja hüpoteeke kolmandate isikute, s. t. uute omandajate suhtes alal hoida ja seega õieti hüpoteekide esimusastet määrata (Code civil'i art. 2166, 2106, 2134). See nõue ei käi aga kõikide privileegide ja hüpoteekide kohta.

Inskriptsiooni ei vaja näiteks 1. privileegid CC art. 2101 järgi (vähemalt mitte teiste kreditoride suhtes); 2. seaduslikud hüpoteegid, mis kuuluvad allealisele abikaasale jne. (CC art. 2135).

Inskriptsioon kaotab oma jõu, kui ta kümne aasta pärast, tema daatumist arvates, ei ole uuendatud (CC art. 2154). Pärast seda toimunud inskriptsioon loetakse juba uueks inskriptsiooniks <sup>214</sup>.

Prantsuse kinnistuskord Code civil'i järgi on teatav kompro-

---

<sup>213</sup> „Le système de la transcription laisse subsister le principe de la transmission de la propriété par le seul consentement: l'art. 1138 n'a pas été abrogé par la loi de 1855, et la simple convention de vente est encore, en principe, translatrice de propriété par elle-même; seulement l'application de cet article, au lieu d'être absolue, n'est plus que partielle.“ Planiol, Traité, I, nr. 2615, lk. 851.

<sup>214</sup> Tegelikult pole Prantsuse transkriptsiooni- ja inskriptsiooniregister mitte päriselt enam seda, mis ta oli algul, 1855. a. seaduse järgi, vaid ürikud paigutatakse algul lahtiselt ajalises järjekorras üksteise juurde ja alles teatav arv ürikuid köidetakse kokku.

miss puht kinnistusraamatu ja roomaõigusliku kinnisvarade režiimi vahel.

Prantsuse kinnistusraamatut peetakse kõigepealt personaalfooliumi kujul, kinnikute omanikkude järgi.

Sissekande-põhimõte pole õieti isegi kinnispandiõiguse jaoks läbi viidud: pandiõigus tekib enne inskriptsiooniregistrisse kandmist.

Spetsiaalsuse-põhimõte on Code civil'is väljendatud art. 2129.

Esimusastme küsimus on lahendatud Code civil'i art. 2134—2145.

Teataval määral on Prantsuse õiguses kompromissiks ka see, et Prantsuse kinnistuskord esineb n.-ö. kaksiksüsteemina, kus leiduvad erinevad transkriptsiooni- ja inskriptsiooniregister.

Prantsuse süsteemiga sarnanevad Belgia, Monako, Bulgaaria, Portugali, Rumeenia, Kreeka, Luksemburgi, Hispaania ja Itaalia (Codice civile a. 1856, art. 1932 jj.) kinnistuskord<sup>215</sup>.

Prantsuse asumaadest on Tuneesias eriline süsteem juba 5. juulist 1885. a. kehtimas, ja nimelt midagi Torrensi ning Prantsuse emamaa kinnistussüsteemi segu<sup>216</sup>.

Lõpuks olgu tähendatud, et ka Prantsusmaal on katseid olnud täielikumat kinnistusraamatut luua. Näitena võiks tuua jõusse astumata jäänud seaduse 27. juunist 1795. a. Siin olid ette nähtud pearaamat (Livre de raison) ja selle kõrval kuus lisaregistrit.

Kinnistusraamatu põhimõtteid oli selles seaduses küllaltki selgel kujul väljendatud. Seadus oli väga üksikasjaline: ta koosnes 270 artiklist. Põhjused, miks see seadus kehtima panemata jäi, olid peamiselt fiskaalset laadi: kardeti, et uus kinnistusaparatuur osutub liiga kalliks.

Reformi-ettepanekuid on olnud ka hiljemini<sup>217</sup>, aga ka need jäid vaid paberile.

Vähemarenenud kinnistussüsteemide hulka kuulub ka Braasiilia 1916. a. 1. jaanuari tsiviilseadustikus

<sup>215</sup> C. Predari, *Aufassung. Rechtsvergleichendes Handwörterbuch für das Zivil- und Handelsrecht des In- und Auslandes*. Hrsgb. von F. Schlegelberger. Bd. II. Berlin, 1928, lk. 275.

<sup>216</sup> Planiol, *Traité*, I, lk. 862.

<sup>217</sup> Prantsuse kinnistussüsteemi ajalugu ning hinnangut vt. Hedemann, *Fortschritte*, II, 2, lk. 65 jj. ja Planiol, *Traité*, I, nr. 2633 jj., lk. 859 jj.

leiduv kord. Brasiilia koodeksi järgi tekivad asjaõigused kinnikutele juriidilise toimingu alusel sissekandmisega immobiliaarregistrisse (Codigo Civil'i art. 856—862).

Asudes vaatlema Englise kinnistuskorda tuleb märkida, et isegi Inglismaa, kes on tavaliselt teatavasti igasuguse välis- maise õiguse retseptiooni suhtes tagasihoidlik, oli sunnitud just kinnisvarade režiimi reformi puhul aluseks võtma võõraid eeskujusid, ja nimelt suurel määral germaaniõiguslikke kinnistusraamatu põhimõtteid.

Poolelioleva reformi tulemusena on Inglismaal kehtiv kord segu Saksa, Austraalia ja Austria kinnistuskorrast <sup>218</sup>.

Inglismaal pole üldist kinnistusraamatut üldise sissekandesundusega. Küll aga on olemas terve maa jaoks maasunniste register (Land charges register). Sellesse registrisse, mis asub Londonis, on vajalik kõikide maasunniste sissekanne. Sissekandeta on nad tühised (Land Charges Act 1925).

Seevastu on kinnistusraamat (Land register) Inglismaal vaid üksikutes osades ja osalise sissekandesundusega olemas.

Sissekantavad on ainult nn. legal estates. Legal estate võib, kui absoluutne õigus (absolute title), kui valdusõigus (possessory title), kui rendiõigus (good leasehold title) või kui tingitud õigus (qualified title) registrisse sisse kantud olla <sup>219</sup>.

Mis puutub eriti hüpoteekidesse, siis on Englise õiguses hüpoteeke, mis ei vaja sissekandmist, ja siiski pakuvad täielikku kindlust. On aga hüpoteeke, mis vajavad sissekandmist nn. maasunniste registrisse, — muidu pole neil mingit jõudu või neil puudub täisväärtus.

Huvitav on märkida, et esimest hüpoteeki ei kanta registrisse, sest et ta ilma sisse kandmata omab täit toimejõudu. Järgmised hüpoteegid aga peavad registrisse sisse kantud olema. Igal kinniku koormisel on maasunniste registris oma kindel esimusaste, ja nimelt sissekande ajalises järjekorras, vaatamata lepingu sõlmimise daatumile (Law of property Act 1925. 29. 97).

<sup>218</sup> Wolff, op. cit., lk. 75.

Vt. ka E. Heymann, Überblick über das englische Privatrecht. Enzyklopädie der Rechtswissenschaft in systematischer Bearbeitung. Begr. von F. Holtzendorff. Hrsgb. von J. Kohler. Bd. II. München-Leipzig, 1914, lk. 321.

<sup>219</sup> Curti, op. cit., lk. 170—171.

Kui kinniku koormis kustutatakse, tungib allpool seisev, ajalisel järgmine koormis tema kohale.

Järgnevalt asume vaatlema neid kinnistusraamatu põhimõtteid, mis otseselt ja peamiselt teevadki kinnistusraamatu soodustavaks teguriks piiratud asjaõiguste omale asjale probleemi jaataval lahendamisel.

Kinnisvarale asjaõiguse „nähtavaks tegemine“ toimub, nagu teame, sissekandega kinnistusraamatusse.

Kehtib nn. materiaalne sissekande-põhimõte<sup>220</sup>, mis oma konsekventsemal kujul tähendab, et kõik asjaõigused kinnikute suhtes peavad olema kinnistusraamatusse kantud, s. t. et näiteks omandiõigus võib tekkida ainult sissekandega; et sissekanne on vajalik kinniku koormamiseks mõne teise asjaõigusega, kuna sissekandeta ei saa selline õigus asjaõigusena tekkida.

Samuti toimub muutumine ja lõppemine asjaõiguste puhul kinnistusraamatu kaudu.

Peab aga tähendama, et sissekanne pole sageli üksnes õiguse tekkimise ja muutumise otseseks aluseks, vaid nende vahendiks. Moodsamas kinnistusraamatus — tema praegusel puhtal kujul (Saksa õigus, Šveitsi õigus) — pole sissekandel ainuüksi konfirmatoorne, vaid, koos asjaõigusliku toiminguga, õigust-loov, konstitueeriv tähendus<sup>221</sup>.

Iseloomulik on, et tihti näib sissekande-põhimõtte pandiõiguse kui omandiõiguse koormamise puhul olulisema tähendusega olevat kui omandiõiguse enese ja teiste piiratud asjaõiguste puhul. See on tegelikult tingitud reaalkrediidi huvidest: kes laenuab kinniku vastu omanikule, see peab teadma, kes on temast rohkem eesõigustatud kreditorid.

Nagu öeldud, sissekande-põhimõtte konsekventsel rakendamisel

<sup>220</sup> Sissekande-põhimõtte kannab ka nimetust „Auflassungsprinzip“, „Einverlebungssystem“, „Ingrossationssystem“, „Intabulationsprinzip“.

<sup>221</sup> Asjaõiguste omandamine toimub näiteks BGB järgi asjaõigusliku lepingu alusel, milles me eristame kahte koostisosa: esiteks nn. *Einigung* kui tahtemomendi avaldis ja teiseks sissekanne kinnistusraamatusse või ka asja üleandmine — *traditio*, kui reaalne moment. Seega pole kokkulepe — *Einigung* saksa õiguses mitte iseseisev leping, vaid teise lepingu koostisosa.

Vt. G. Ortlieb, *Einigung und dinglicher Vertrag*. Diss. Marburg. Berlin, 1904, lk. 44.

sel tähendab, et õigussuhte muutus võib toimuda ainult sissekandega kinnistusraamatusse, s. t. et asjaõiguste sissekanne on kohustuslik, seega õigus, mis võib olla sisse kantud, ühtlasi ka peab olema sisse kantud. Siin, tarvitades Hedemanni<sup>222</sup> väljendit, „kinnik personifitseeritakse“.

Mis puutub üksikutesse tähtsamatesse seadusandlustesse, siis on BGB § 873, Šveitsi ZGB art. 656, 665, Austria ABGB § 431 ja ka BES ning meie tsiviilseadustiku eelnõu järgi<sup>223</sup> kehtimas üldine sissekande-põhimõte (kuid teatavate eranditega; kõik õigustoimingulised muudatused kinniku suhtes vajavad sissekandmist, kõik seaduslikud muudatused on sissekande-vabad), kuna Prantsuse õigusepiirkonna seadusandlustes on sissekande-sundus palju nõrgem<sup>224</sup>. (Fakultatiivne on sissekanne, nagu nägime. Torrensi süsteemi järgi)<sup>225</sup>.

Kinnistusraamatu avaliku usalduse põhimõte kuulub õigusinstituutide hulka, mis usaldatavuse seob õiguse nähtavusega; põhineb ju kinnistusala tervikus, nagu ütleb Freytag-Loringhoven, teatava formaalse ja materiaalse tõe kompromissil<sup>226</sup>.

Et kinnistusamet peab enne kinnistamist sissekandmise võimalust kontrollima, s. t. kinnistusraamatu üheks eeltingimu-

<sup>222</sup> Hedemann, Fortschritte, II, 2, lk. 2.

<sup>223</sup> Sissekande tähendus meie kehtiva õiguse järgi on väljendatud BES § 3002: „... 1. in der Eintragung (Ingrossation, Intabulation, Inprotokolierung) der über das Rechtsgeschäft aufgenommenen Urkunde in die bei den betreffenden Behörden zu diesem Zweck besonders geführten gerichtlichen oder öffentlichen Bücher ...“

Ainult korroboratsioon annab asjaõiguse — § 3004: „Die Corroboratio ist unerlässlich in allen Fällen, wo, auf Grundlage eines Rechtsgeschäfts, dingliche Rechte an Immobilien erworben werden sollen. Nur zur Gewinnung eines Pfandrechts an Immobilien ist in Liv- und Estland (ausser Reval) die Corroboratio oder Ingrossation desselben nicht unumgänglich nothwendig.“ § 813. alusel võib ainult sissekantud omanik käsustada kinnikut. Ts. s. eelnõu § 884, I ütleb: „Asjaõiguste omandamiseks kinnisasja peale on vajalik nende õiguste sissekandmine kinnistusraamatusse (kinnistamine).“

<sup>224</sup> Ungari 1910. a. eelnõus on sissekande-põhimõte väljendatud võrdlemisi täiuslikul kujul. Vt. eelnõu § 371.

Seevastu pole Tšehhoslovakkia eelnõus, nagu nähtub § 399 ja 402 tekstist, sissekande-põhimõttel sellist sunduslikku ilmet.

<sup>225</sup> Sissekande-sunduse ulatuse järgi süsteemide liigitust vt. ülemaal.

<sup>226</sup> Фрейтагъ-Лоринговень, Матеріальное право, I, lk. 107.

seks on legaalsuseprintsii, siis loomulikult võib sissekandele anda teatavat erilist tõendusjõudu.

See on õigusepärasuse oletus.

Seda mõtet on tabavalt väljendanud J e n n y, kes ütleb: „Das Grundbuch ist *die Form des Immobiliarsachenrechts*, die Form der Kundmachung der dinglichen Rechte an Grundstücken“<sup>227</sup>. Kinnistusraamat on avaliku usaldusega varustatud ametlik raamat, mis peab kinnisvarade eraõiguslikku õigusolukorda nähtavaks tegema. Oma ülesannet teostab kinnistusraamat selle läbi, et ta kinnikusse puutuvad õigussuhted võimalikus täiuslikkuses selgeks, ülevaatlikuks ja usaldusväärseks teeb.

On kehtimas oletus: on kellegi kasuks kinnistusraamatusse sisse kantud mingi õigus, siis arvatakse, et see õigus temale ka kuulub; on sissekantud õigus raamatust kustutatud, siis oletatakse, et õigus ei eksisteeri. See oletus kehtib nii omandiõiguse kui ka piiratud asjaõiguste suhtes, ja nimelt sellise sissekande kuju kohta, nagu ta just on sisse kantud.

Lahkumineku tegeliku õigusolu ja kinnistusraamatu sissekannete vahel võivad alati esineda: kinnistusraamat võib olla ebaõige, sellised lahkumineku on aga erandjuhud ja seepärast on oletus kinnistusraamatu õigepärasusest ikkagi küllaldasel määral põhjendatud.

Sissekannete õigepärasuse presumtsioon kehtib sissekannete kasuks ja ka vastu, samuti kõikide kolmandate isikute kasuks ja vastu.

Sissekannete õigepärasuse oletus tuleb rakendamisele õieti tõendamiskoormise küsimuse lahendamise puhul: oletus kehtib tsiviilprotsessis, kinnistuslal endas ja ka administratiiv-asutistes. Aga oletus — olles *praesumptio juris* — on ümberlükatav vastutõenditega, seega: kes oletust eitab, see peab selle ka tõendama.

Kuid sissekande õigepärasuse presumtsioon ei ole küllaldane õiguskäibe kindlustamiseks: kinnistusraamat peab oma andmete õigepärasust ka tagama. Sest näiteks Saksa BGB § 891 ja šveitsi ZGB art. 971 väljendust leidnud presumtsioon on õieti tõendusnorm, seega protsessuaalset laadi säte. Õiguskäive nõuab

<sup>227</sup> F. J e n n y, Der öffentliche Glaube des Grundbuches nach dem schweizerischen ZGB. Bern, 1926, lk. 1.

aga, et kinnistusraamatu andmetele võib tingimata ka tugineda, kartmata tõendamist ja väidet, et kinnistusraamat pole õige.

Siin tuleb appi avaliku usalduse põhimõte (materiaalne publitsiteediprintsiip): *bona fide* õigustoimingu teel kinnisvara suhtes asjaõiguse omandanud isiku jaoks on kinnistusraamatu sisu ka siis õige, kui viimane tegelikult seda polegi. See on ju isenesest legaalsuse-põhimõtte paratamatu täiendus.

Vaatleme, mis on avalik usaldus.

Ajalooliselt tuleb avalikkuse algideed näha esiteks germaaniõiguslikus „*Gewere's*“, mis *Gierke* sõnade järgi on „Kleid der Sachenrechte“<sup>228</sup>. Teisest küljest baseerub avaliku usalduse põhimõte ajalooliselt kohtulikule ürikule omasel tõendusjõul. Hiljemini sai sellest täielik tõendusvahend. Siit ka arusaadav, miks näiteks prantslased tarvitavad avaliku usalduse mõiste jaoks tabavalt ja tavaliselt terminit *force probante*, kuna sõna *publicité* omab laiemat sisu.

Avaliku usalduse põhimõte on väljendatud Saksa BGB § 892; Šveitsi ZGB art. 973; Austria ABGB § 321 ja 1500; Ungari 1910. a. eelnõu § 385; BES § 812—813; meie tsiviilseadustiku eelnõu § 874; Brasiilia Codigo Civil § 858 ja 859.

Avalikkus kinnistuskorra alal tähendab soovi kõiki õigussuhteid kinnikutele allutada avaliku kaitse alla ja kõrvaldada salajust<sup>229</sup>. Avalikkus (materiaalses mõttes) on avaldanud end kahes suunas: esiteks, õiguste intabulatsioon, protokollimine jne. olid vaid kaitsevahendeiks, kus omanik teadis, et teda ei saa kahjustada; aga asjaõiguslik ülekanne põlnud sellest sõltuv: see oli võimalik nii vormivabalt kui ka notariaalselt<sup>230</sup>. Teiseks, sissekande tegemine ja sissekanne ise on vastastikusel sõltumuses. Asjaõiguse saamiseks on nad mõlemad nõutavad<sup>231</sup>.

See, et kinnistusraamatul on avaliku usalduse jõud, tähendab, et kinnistusraamat võib olla ebatäiuslik ja isegi ebaõige. Näiteks on sinna kantud õigused, mis pidid küll tekkima, kuid ei tekkinud, või seal leiduvad õigused, mis on juba kustunud, ja

<sup>228</sup> *Gierke*, Sachenrecht, lk. 187.

<sup>229</sup> „Rechtsschein ist eine solche äusserliche Gestaltung der Verkehrsverhältnisse, welche den Verkehr zum Glauben an eine bestimmte Gestaltung des materiellen Rechtes führt.“ *Köhler*, Sachenrecht, lk. 5.

<sup>230</sup> Nii Preisi ALR I, 10, § 6, 10, 15.

<sup>231</sup> Selline intabulatsioonisüsteem on läbi viidud Austria ABGB § 431-s.

vastupidi, seal ei leidu õigusi, mis on kindlasti olemas, kuid mis on jäänud sisse kandmata. Kõigele sellele vaatamata aga kehtib selle suhtes, kes usaldas kinnistusraamatu andmeid ja sellele vastavalt on sooritanud mõne kinnistusraamatulise toimingu, kinnistusraamat kui õige ja täiuslik (positiivselt ja negatiivselt).

Avalikku usaldust võime seega defineerida kui kinnistusraamatule omast, kolmandate heausklikkude isikute kasuks loodud fiktsiooni raamatus märgitud kinnisasjasse puutuvate asjaõiguste õigepärasuse ja täiuse kohta, nii nende olemasolu, sisu kui ka — mis on meile samuti oluline — esimusastme kohta <sup>232</sup>.

Ses mõttes ongi avaliku usalduse põhimõttel kahesugune toime: 1. negatiivne: mis pole veel sisse kantud ja mis on juba kustutatud, seda pole olemas; 2. positiivne: kõik sissekantud on olemas ja õige <sup>233</sup>.

Samast seisukohast vaadatuna avaldub avaliku usalduse kaudu ka kinnistusraamatu tähtsaim funktsioon: asjaõigusliku heauskliku õiguskäibe kaitse; sest üldiselt võetuna pole ju kaitsitud ainult 1. seaduslikud muudatused ja 2. obligatsiooni õigused.

Teisest küljest vaadatuna avaldub avaliku usalduse toime järgmiselt: 1. kolmandate isikute kasuks toimunud käsustus on kehtiv, olgugi kinnistusraamatus sissekanne ebaõige; 2. õiguse muutumine sissekande teel kinnistusraamatusse on lõplik ja 3. kinnistusraamatu avalik usaldus legitimeerib õiguse käsustamiseks ka sissekantud mitteomaniku.

Ja just sellepärast, et *publica fides*'e otstarve on põhjendatav käibe huvidega ja viimane määrab ka avaliku usalduse kuju ning piirid, ongi sellest põhimõttest teatavad taganemised paratamatud (nii ei tule see avaliku usalduse põhimõte *mala fides*'e puhul, nagu teada, mitte rakendamisele).

Edasi, et avaliku usalduse põhimõte muudab ebaõige sissekande kinnistusraamatus tõeliseks õiguseks, võib avaliku usalduse printsiip teatavatel juhtudel siiski tuua liiga ränka ebaõiglust

<sup>232</sup> Siit, s. t. esimusastme-põhimõtte seisukohast, tärkab ka vajadus rääkida avalikust usaldusest üldiselt. Vt. J e n n y, op. cit., lk. 4; E n d e m a n n, op. cit., lk. 371.

<sup>233</sup> Avaliku usalduse põhimõtte kohaselt on kinnistusraamatu sisu heausklikkude kolmandate isikute suhtes mitte üksnes õige, vaid ka täielik. Seepärast kehtibki lause: „Mida pole kinnistusraamatus, seda pole vaja arvestada.“

õigussuhetesse. Et seda vältida, selleks on kinnistusraamatu õiendamise, parandamise instituut olemas.

Kolmandaks, mõnedes seadusandlustes (näiteks Saksa õiguse järgi) on avaliku usalduse põhimõtte rakendatav ainult kinnistusraamatu enda kohta, mitte väljavõtete kohta jne.

Neljandaks, materiaalselt eksisteerivad, aga kustutatud õigused (näiteks võltsdokumendi alusel, eksikombel jne.) ei ole siduvad hilisemale õiguse omandajale.

Ja lõpuks olgu siin veel tähendatud, et süsteemilt on asjaõiguste ring täpsalt piiratud ning suletud; seepärast kehtib ka ainult selles ringis leiduvate asjaõiguslike instituutide kohta materiaalne publitsiteedi-põhimõtte; seega on *numerus clausus* avaliku usalduse põhimõtte kaudu seoses heauskliku valduse kaitsega.

Teatava õiguse mõisteline sisu ei suuda igal juhul veel määrata ta tegelikku ulatust ja kaalu: õigused ei olele isoleeritult, vaid esinevad kõrvuti. Eriti on selle poolest raskusi nn. õiguste konkurentsi puhul.

Nii ka siin: ühe ja sama asja suhtes võib olla ühel ajal mitu õigust.

Siin on võimalik nende üheaegsete õiguste konkurentsi probleemi lahendus kahel teel: esiteks võidakse tunnustada need õigused võrdjõulisteks, aga teiseks võib neid nende jõu poolest seada ka teatavasse astmelisse järjekorda, millest saame siis esimusastme-põhimõtte<sup>234</sup>.

See esimusastme-põhimõtte tuleb kinnistusraamatusse kantavate asjaõiguste puhul sissekande ja avaliku usalduse põhimõtteist, sest nagu väljendab *Endemann*: „Kinnistusraamat annab objektiivselt tagatise, et sissekantud õigus on sellisena, sellises ulatuses ja sellises esimusaastmes olemas, kui ta on raamatusse märgitud“<sup>235</sup>.

Sissekantud õigus, kui ta omab avaliku usalduse jõudu, peab jõult olema nõrgem kui temast eespool seisev õigus ja tugevam kui temast allpool seisvad sissekanded: tal peab olema kindel va-

<sup>234</sup> Teravaimal kujul esineb esimusastme-põhimõtte eriti pandiõiguses, eriti kinnispandiõiguse alal.

<sup>235</sup> *Endemann*, op. cit., lk. 371.

nus<sup>236</sup>,<sup>237</sup>. Esimusastme- — prioriteedi-põhimõtte side avalikkuse-põhimõttega materiaalses, aga ka formaalses mõttes on selge: vaatajale asjast huvitatud isikule peab, et sissekandele toetuda, selge olema kinniku koormiste ulatus ning iseloom, aga ka nende esimusastmeline järjekord, sest prioriteedi-põhimõtte kohaselt konkureerivad õigused ekskludeerivad vastastikku üksteist.

Omapäraselt kirjeldab ja iseloomustab Kohler<sup>238</sup> esimusastme-põhimõtte olemust. Et asjaõigused kinnisvaradele seisavad astmeliselt üksteise järel, siis, ütleb Kohler, kerkis probleem: mida teha, kui mõni eespool seisev õigus kustub? Vanema õigusliku arusaamise järgi tekkis siin mingi tühi ruum, kuhu füüsikast võetud analoogia põhjal, nagu mingi *horror vacui* põhimõtte kohaselt, allpool seisvad õigused edasi liikudes sisse tungisid. Siin tekkis Germaani õiguses, nagu nimetab seda Kohler, vastutus „etaažide“ järgi. Selle nn. *Stockwerkstheorie* nimetuse ja olemuse kohta ütleb Kohler, et etaaži mõiste on tekkinud ruumalaliselt; miks aga mitte rakendada teda ka väärtuse vallas. Siin asetseks iga õigus kindlaksmääratud „korral“; kui ta kustub, siis vabaneb etaaž ja omanik võib seda etaaži jälle vabalt käsustada.

Kohler ise aga möönab, et see *Stockwerkssystem* on rakendatav vaid nn. väärtusõiguste suhtes, kuna ta teiste piiratud asjaõiguste jaoks pole kohane<sup>239</sup>.

Olgu tähendatud, et prioriteedi-põhimõtte oma olemuses üldse tähendab kõigepealt teatavat eesõigustust ning vajab selleks kinnistusraamatut sõna laiemas mõttes. S. t. ühe asjaõiguse vanus, esimusaste pole just hädavajalikult seotud puht kinnistusraamatuga ja võib seega seda korraldada lihtsalt ürikute järjestamise teel, kas notariaadis või mujal.

<sup>236</sup> „Die Eintragung ist das Mittel für die Bestimmung des Rangverhältnisses zwischen mehreren ein Grundstück belastenden Rechten.“ Gierke, Sachenrecht, lk. 321—322.

<sup>237</sup> On olemas vaade, et vanus on vaid spetsiaalsuse üks avaldustest. Vt. Фрейтагъ-Дорпиговень, Материальное право, I, lk. 82.

<sup>238</sup> Kohler, Sachenrecht, lk. 392 jj.

<sup>239</sup> Kohler eelistab seda nimetust — *Stockwerkssystem* nimetusele *Locustheorie*.

Edasinihkumise kohta ütleb Kohler: „Dieses Nachrücken ist für sie von Vorteil, verschiebt aber die Lage des Eigentümers, der von nun an nur solche Grundrechte begründen kann, die hinter allen Nachrückenden in tieferem Range stehen.“ Kohler, Sachenrecht, lk. 392.

Kuid nagu teisedki põhimõtted, saab prioriteet alles täiusliku kinnistusraamatu kaudu igati rahuldavalt täita oma otsest ülesannet.

Vaatleme siis nüüd, mis on asjaõiguslik esimusaste ja milles ning kuidas ta asjaõigustes avaldub. Ei ole kahtlust, et siin on esimusastmel oluline tähendus<sup>240</sup>.

Satuvad näiteks mitu õigust sama asja kohta kokku ja ei piisa asjast või tema väärtusest kõikide õiguste rahuldamiseks, siis siin ei kohaldata — nagu võla puhul — konkursilaadilist, ühele astmele rajatud proportsionaalset õigustatud isikute rahuldamist.

See pole juba seepärast võimalik, et iga hilisem koormis võib põhimõtteliselt tekkida vaid varemاید koormisi kahjustamata. Need varem tekkinud asjaõiguslikud koormised osutuvad kollisiooni puhul hilisemaist tugevamaiks: nad käivad just oma varena tekkimise tõttu esimusastmelt ees.

Esimusastme olemuse kohta on mitmeid erinevaid teooriaid. Tuleb arvata, et esimusaste pole iseseisev õigus<sup>241</sup>, ka mitte lisaõigus või antud konkureeriva õiguse alatine sisu, vaid siin on tegemist teatava õiguse sisemise omadusega<sup>242</sup>. See on vaid suhe, milles on üks õigus teisega<sup>243</sup>.

<sup>240</sup> Vt. C. Predari, Rangordnung der dinglichen Rechte. Rangänderung. Rangvorbehalt. Rechtsvergleichendes Handwörterbuch für das Zivil- und Handelsrecht des In- und Auslandes. Hrsgb. von F. Schlegelberger. Bd. V. Berlin, 1936, lk. 700, 714.

A. Nussbaum, Lehrbuch des Deutschen Hypothekenwesens. Tübingen, 1921, lk. 25.

<sup>241</sup> Ka obligatsiooniõiguslik eelisõigus pole iseseisev õigus. Nii ütleb selle kohta Jaeger, käsitledes üldse esimusastme probleemi: „Das Konkursvorrecht bildet nicht ein besonderes, neben der Forderung stehendes, wenn auch von ihr abhängiges Recht, wie solche aus Pfand- und Bürgenhaftung erwachsen. Es ist vielmehr eine der Forderung selbst innewohnende Kraft, eine auf ihrem Rechtsgrunde beruhende Wirksamkeit.“ E. Jaeger, Kommentar zur Konkursordnung und den Einführungsgesetzen. Bd. II. Berlin-Leipzig, 1933, § 61, Anm. 11, lk. 171.

<sup>242</sup> Wolff ütleb esimusastme kohta: „Der Rang ist nichts als das Verhältnis, in dem dieses Recht zu anderen Rechten steht. Der Rang ist kein Recht, der Vorrang erzeugt aber Rechte, Vorzugsrechte zumal bei der Zwangsvollstreckung. Diese Rechte, die man als „Rangrecht“ zusammenfassen darf, sind nicht selbständige, neben dem Liegenschaftsrecht stehende Rechte, sondern Teile seines Inhalts.“ Wolff, op. cit., lk. 120.

<sup>243</sup> Selles mõttes defineerib esimusastet ka Breit: „Rang bedeutet

Et esimusaste aitab korraldada õiguste konkurentsi asjaõiguste puhul, lahendades seda konkurentsi aga ainult samaladiliste õiguste vahel, siis pole õiguste konkurentsi ja esimusaste mitte üks ja sama mõiste. Veel enam, esimusaste pole õigusele — ei obligatsiooniga ega asjaõigusele — paratamatult kaasa sündinud, vaid tuleb ilmsiks alles õiguse kollisiooni puhul teisega. Ja siis annabki ta õigusele ta õige väärtuse.

Esimusastme-põhimõtte rakendamist võib asjaõiguste puhul tähele panna kahel erineval juhul: esimussuhe on 1. võimalik eriliiki asjaõiguste puhul (näiteks ühe ja sama asja suhtes maasunnis ja pandiõigus), 2. ta on aga sagedam ja seega praktiliselt olulisema tähendusega just sama liiki asjaõiguste puhul (näiteks mitu pandiõigust ühele ja samale asjale).

Mitme omandiõiguse puhul ei tule esimusastme-põhimõtte üldse kõne alla. Nendevahelise suhte määrab omandiõigusele omane eksklusiivsuse-printsip: omandiõigused on iseseisvad ja võrdsed. Et omandiõigus ise ei oma mingisugust esimusastet, siis piiratud asjaõigused, tuletatutena temast, kitsendavad teda ja käivad seepärast alati temast ees, s. t. et prioriteedi-põhimõtte väljendusena on piiratud asjaõigused, konkureerides omandiga, viimasest tugevamad. See on oluline, nagu näeme allpool, ka piiratud asjaõiguste omale asjale olemuse selgitamise katseis.

Vaadeldes esimusastme liigituse küsimust, tuleb vahet teha absoluutse ja relatiivse esimusastme vahel. Absoluutne esimusaste tähendab seda, et iga eelnev õigus on tugevam kõigist temale järgnevatest õigustest. Relatiivse esimusastme puhul on aga võimalik, et esimese koha õigus (näiteks hüpoteek) on küll tugevam teisel kohal asuvast õigusest, see teise koha õigus jälle on tugevam kolmandal kohal olevast õigusest, kuid see kolmanda koha õigus ise on tugevam esimesest<sup>244</sup>.

---

... die Stufe der Anwartschaft auf Erfüllung zwecks Vermeidung der Konkurrenz mehrerer Rechte bei ihrer Verwirklichung.“ Ja „... allgemein (ist) der Rang — sei es dinglicher oder obligatorischer Rechte — zu bezeichnen als eine dem dinglichen oder obligatorischen Recht für den Fall der Konkurrenz mit einem gleichartigen Rechte verliehene Stärke, vermögen deren bei der Verwirklichung das eine Recht entweder zurückgedrängt wird (Vor- und Nachrang) oder sich beide anteilige Beschränkung gefallen lassen müssen (Gleichrang).“ M. Breit, Der Grundbuchrang und seine Probleme. Berlin, 1928, lk. 4 ja 6.

<sup>244</sup> Vt. lähemalt Breit, op. cit., lk. 31.

Tuleb veel märkida, et ei tohi samastada termineid „(esimusastme-) koht“ — Rangstelle ehk lihtsalt Stelle, ja „esimusaste“ — Rang, olgugi et neid termineid väga sageli nii seadustes kui ka vastavas kirjanduses vahet tegemata tarvitatakse. Vahe nende vahel seisab selles, et esimusaste on üldine põhimõteline mõiste, esimusastme-koht ehk koht näitab aga, mitu õigustkoormavat ühikut majanduslikus mõttes tegelikult eelnevad teatavatele õigustele <sup>245</sup>.

Olgugi et esimusastme-põhimõte kehtib asjaõiguses nii vallas- kui ka kinnisvarade suhtes, on meile erilise tähendusega siiski esimusastme probleem just kinnisvarade režiimis. Maades, kus on olemas enam-vähem täiuslik kinnistusraamat (Saksa, Šveitsi, Austria, Eesti, Läti, Taani), on kinnistusraamatul peale muu määrav tähendus ka asjaõiguste esimusastme küsimuses <sup>246</sup>.

Aga ka nn. transkriptsiooni- ja inskriptsioonisüsteemi riikides (Prantsuse õigus oma mõjupiirkonnaga) on inskriptsiooni-registril, kui vaid ürikute kogul, esimusastme määramisel otsustav tähendus. Olgugi et vastav õigus ise tekib poolte vahel palja kokkuleppega, on selle õiguse toime kolmandate isikute suhtes sõltuv sissekandest — inskriptsioonist. Seda enam, et ka transkriptsiooni- ja inskriptsioonisüsteemi maad tunnevad üldreeglina vähemal või suuremal määral sissekande-sundust.

Ei vaja erilist põhjendamist, et Torrensi süsteemis on esimusastmel oluline tähendus.

Nii kinnistusraamatu (s. o. *Grundbuchsystem* selle täpsas tähenduses) ja hüpoteegisüsteemi, samuti transkriptsiooni ja inskriptsiooni kui ka Torrensi süsteemi puhul on esimusastme määramisel seega just sissekande mõistel omakorda mõõtuandev osa.

Sissekanded toimuvad ruumilt ja ajalt üksteise järele. Seepärast võib ka esimusastme määramisel käia kahesuguse põhimõtte järgi: 1. Ajaline esimusaste on rajatud põhimõttele: *prior tempore, potior jure*, 2. ruumiline esimusaste — põhimõttele: *prior loco, potior jure*. Esimest — aja-

<sup>245</sup> Breit, op. cit., lk. 46 jj.

<sup>246</sup> Ka Inglise õiguses on esimusastme-põhimõte olemas ja, nagu nägime, oleneb ta sissekande ajalisest järjekorrast, mitte lepingu sõlmimise daatumist. Ka tunneb Inglise õigus edasinihkumise võimalust. Curti, op. cit., lk. 128.

lise esimusastme põhimõtet nimetatakse, nagu teada, ka vanusepõhimõtteks, sest siin on tegemist vanuseastmega. Seadusandlustes võivad need põhimõtted ka koostatult rakendatud olla. Nii näiteks ongi Saksa õiguses kohaldatud mõlemaid printsiipe: kinnistusraamatu samas osas on aluseks ruumiline järjekord (*Locusprinzip*), erinevates raamatu osades aga määrab esimusastme ajaline järjekord (*BGB § 879*).

Samas osas on sissekanded rajatud Saksa õiguse järgi *locus*-põhimõttele isegi siis, kui sissekanded pole varustatud daatumiga; veel enam, ka siis, kui ruumilt eespool seisval sissekandel on hilisem daatum kui järelseisval <sup>247</sup>.

Teised seadusandlused käivad enamikus ajalise järjekorra põhimõtte järgi.

Nii Austria õigus <sup>248</sup> (*Grundbuchgesetz § 4*). Samuti Šveitsi õigus (*ZGB art. 972, I*: „Die dinglichen Rechte entstehen und erhalten ihren Rang und ihr Datum durch die Eintragung in das Hauptbuch“) <sup>249</sup>.

Šveitsi õiguses on asjaõiguste prioriteedi küsimus kujundatud pisut erinevalt, sest *ZGB* on omaks võtnud nn. kindlate kinnistusraamatu kohtade põhimõtte.

Mis puutub sissekantavatele asjaõigustele esimusastme andmise kinnistamise menetluses, siis tuleb tähendada, et sissekannetele daatumi andmisel on olulise tähendusega sissekande soovivalduse, s. t. kinnistusetootluse esitamise aeg. Kinnistusraamatu ametnik ise ei saa vabalt, suva järgi määrata sissekannete järjekorda, vaid see sõltub sooviavalduse sissetuleku momendist. Niisiis on ikkagi vanuseprintsip mõõtuandev. Selle momendi täpne fikseerimine on seega eriti vajalik ja seadusandlustes ka ette nähtud.

Pidades sooviavalduse esitamist sissekande tegelikuks aluseks, erinevad üksikud seadusandlused siiski sellele sooviavalduse daatumile otsustava tähenduse andmisel kinnistusraamatus endas.

<sup>247</sup> Vt. Das Bürgerliche Gesetzbuch mit besonderer Berücksichtigung der Rechtsprechung des Reichsgerichts. Bd. III. Sachenrecht. Berlin-Leipzig, 1929, lk. 76.

<sup>248</sup> „Deshalb trägt jede Eintragung an der Spitze die Angabe des Datums und der Zahl des zugrunde liegenden Gesuches. Die Zahl entscheidet über den Rang.“ *Ehrenzweig*, op. cit., lk. 123.

<sup>249</sup> *Gmür*, Kommentar zum Schweizerischen Zivilgesetzbuch. Bd. IV. Sachenrecht. III Abt. Erl. von F. Ostertag. Bern, 1917, lk. 283 jj.

Mõõtuandev on, mis esineb lähtekohana. Nii erinevad selle poolest näiteks ka Saksa ja Šveitsi õigus. Näeme: Saksa BGB, GBO lähtuvad esimusastme määramisel nn. *locus*-süsteemist (BGB § 879), aga Šveitsi õiguses (ZGB art. 972) on aluseks nn. daatumsüsteem.

Nimelt selle viimasena mainitud ZGB art. 972 järgi on just sooviavalduse aeg kinnistusraamatus esimusastme määramisel mõõtuandev: kuigi selle sooviavalduse alusel sissekanne ise on hiljemini toimunud, on asjaõiguse esimusaste määratud ikkagi sooviavalduse esitamise ajaga, kusjuures seega asjaõiguse omandamine toimub tagasiulatuva jõuga sellest sooviavalduse esitamise momendist ja mitte sissekande tegemise ajast<sup>250</sup>.

Ka A u s t r i a õ i g u s e järgi algab sissekande õigustoime mitte alles sissekande kirjutamisega kinnistuspäraamatusse, vaid sooviavalduse esitamise momendist (ABGB § 440), tingimusel, et sooviavaldus rahuldati ja selle alusel toimus hiljemini tegelikult ka sissekanne. Seega on omanikuna sissekantud isik asjaõigusliku jõuga omanik juba avaldise esitamisest alates. Ja sissekannete järjekord peab vastama sooviavalduste ajalisele esitamise järjekorrale. Iga sissekanne omab enda alguses sooviavalduse daatumit ja järjekorranumbrit. Ning just viimane, järjekorranumber, on sissekantud õiguste esimusastme puhul otsustava tähendusega.

S a k s a kinnistusraamatulise esimusastme puhul näeme: 1. samas kinnistusraamatu osas olevate õiguste esimusastme määrab sissekandmise aja järjekord (mitte sissekande juures olev daatum); 2. erinevates kinnistusraamatu osades leiduvad õigused aga omavad esimusastet daatumiga, mida nad kannavad; 3. mittesissekantud õigused (s. t. õigused, mis sissekannet ei vaja) omavad esimusastet tekkimisaja alusel.

Seega on Saksa õiguses sissekande daatumil prioriteedi puhul määrav tähendus, kusjuures selle daatumi määrab GBO § 45, mille järgi kantakse sissekanne kinnistusraamatusse tema tegemise päeva daatumiga.

Ka P r a n t s u s e õ i g u s e järgi on ajaline järjekord mõõtuandev. Code civil'i art. 2147 ütleb: „Tous les créanciers inscrits le même jour exercent en concurrence une hypothèque de

---

<sup>250</sup> G m ü r, Kommentar, IV, 3, lk. 283 jj.

la même date, sans distinction entre l'inscription du matin et celle du soir, quand cette différence serait marquée par le conservateur.“ Seega on küllaldane kindlaks teha daatum, millal hüpoteegiürik sattus ametniku kätte, ja see määrabki hüpoteegi esimusastme.

Samuti ka Rootsi õiguses määrab hüpoteegi esimusastme ajaline põhimõte, kusjuures otsustav on sissekandetaotluse esitamise päev (Handels Balk, Kap. 17, § 9).

Erilise probleemi moodustab täiesti ühel ajal esitatud soovi avalduste, kinnistusetootluste alusel asjaõigustele kinnistusraamatulise esimusastme andmise küsimus. Nagu Code civil (art 2147), annavad ka teised seadusandlused seesugusel juhul sissekannetele võrdses esimusastme<sup>251</sup>. Nad kannavad küll erinevaid järjekorranumbreid, aga nende üheaegsus on kinnistusraamatus erilisel määrgitud. (Siin on võimalik teatav kinnistusastme enda poolt lahendamatu seisukord. Näiteks on üheaegselt sisse kantud kolm iseseisvat ostjat-omanikku. Jääb ainuke võimalik tee: kui kokkuleppe teel lahendust ei saavutata, kes neist on omanik, siis otsustab küsimuse kohus<sup>252</sup>.)

Mis puutub asjaõiguste kinnistusraamatulise esimusastmesse, eriti üheaegselt esitatud kinnistusetootluste alusel meil kehtivas õiguses, siis näeme kõigepealt, et BES-s määrab hüpoteekide vanuse § 1351. („... Die Priorität der Hypotheken richtet sich nach dem Zeitpunkt ihrer Eintragung in die öffentlichen (Krepost-) Bücher...“). Seega on meil asjaõiguste tekkimise ja vanuse tekkimise momendid samad, identsed<sup>253</sup>.

Notariaalseadustiku alusel tuleb esiteks asjaõiguse tekkimise kui ka vanuse määramise momendiks lugeda kinnistamise kohta määruse tegemise päeva; teiseks, erinevatel päevadel kinnistamiseks esitatud, aga ühel ja samal päeval määrusega kinnistatud

<sup>251</sup> BGB § 879.

Šveitsi õiguse kohta vt. G m ü r, Kommentar, IV, 3, lk. 285.

<sup>252</sup> Selles mõttes tehakse vahet formaalse ja materiaalse esimusastme vahel. Formaalse esimusastmega on meil tegemist, kui õigused kinnistatakse kinnistusetootluste esitamise järjekorras ja alusel. Materiaalse prioriteediga on meil aga tegemist, kui ühevanuste kinnistusetootluste puhul üks õigus, rajatuna kohtumäärusele resp. otsusele, kantakse eesõigustatuna kinnistusraamatusse teiste ette.

<sup>253</sup> Vanuse kohta ka enne kohtureformi a. 1889 vt. Башмаковъ, op. cit., lk. 150 jj.

aktidest antakse vanemus varemesitatule; kolmandaks, ühel päeval sissetulnud ja ühel ajal määrusega kinnistatud aktid loetakse üheaegseiks (Not. seadustik § 348—349).

Meie 1936. a. tsiviilseadustiku eelnõu järgi käsitlevad esimusastet erilisi kommentaare vajamata § 879 ja 880. Nimelt ütleb § 879: „Asjaõigused tekivad ja saavad oma järje ning kuupäeva kinnistusraamatusse kandmisega. Nende jõud algab päevikusse sissekande ajast eeldusel, et seaduslikud tõendused on teadaandele juurde lisatud.“

Ja § 880 lisab juurde:

„Sissekanded kinnistusraamatusse toimuvad selles järjekorras, milles teadaanded saabuvad või avaldused kinnistusjaoskonna vastava ametniku juures alla kirjutatakse. Posti kaudu ühel ning samal päeval saadud teadaanded ja kinnistusjaoskonna vastava ametniku juures ühel ning samal päeval allakirjutatud avaldused loetakse toimunuiks üheaegselt.“

Peale nende üldiste asjaõiguste kinnistusraamatulise esimusastme põhimõtete on selles küsimuses ja nimelt otseses seoses kinnistusraamatuga endaga veel teatavad nende üldiste põhimõtete korrektiivid.

Selleks on nimelt kaks instituuti: 1. esimusastme muutmine hiljemini (Rangänderung) ja 2. esimusastme reserveerimine (Rangvorbehalt).

Esimusastme muutmisel antakse hilisemale õigusele varemini sissekantud õiguste ees esimusastmelt eesõigus. Selleks on vajalik kokkulepe kõikide sissekantud õiguste subjektide vahel.

Esimusastme reserveerimine võimaldab omanikule juba enne asjaõiguste tekkimist mõne tulevase õiguse jaoks vastav koht vabaks jätta.

Siin olgu märgitud, et Šveitsi õiguse jaoks on esimusastme reserveerimine ülearune, sest kindlate kinnistusraamatu kohtade süsteem täidab sama ülesannet.

See absoluutse prioriteedi põhimõte (*Locustheorie, Werttheorie, Prinzip der festen Priorität* ehk, nagu teda nimetab Kohler, „Stockwerksystem“, kus näit. iga hüpoteegi objektiks on erinev osa ühest ja samast kinnikust) ühes tühjade kohtade küsimusega on Šveitsi õiguses tekitanud arusaamatusi. Selline tühi õigus, mis

vajab täitmist, on, nagu ütleb K o h l e r <sup>254</sup>, majanduslik ja õiguslik arusaamatus. Küsitakse, kas omanik on kohustatud seda tühja kohta täitma, kas kinniku võõrandamise korral on uus omanik õigustatud tühja kohta täitma või kuulub see õigus endisele omanikule. Neid arusaamatusi väldib Saksa BGB, seal ei teki tühje kohti, vaid omanik saab endale positiivse õiguse omale asjale.

Tagasi tulles kinnistusraamatulise esimusastme korrektiivide juurde, kus esimusastme muutmine on mõeldav niisiis olemasolevate sissekantud õiguste teissuguse prioriteedi määramiseks, kui see algul oli, ja esimusastme reserveerimine on rakendatav tulevastele õigustele järjekorra andmisel, vaatleme lühidalt neid institute tähtsamates seadusandlustes.

Esimusastme muutmine (*nachträgliche Rangänderung*) on Saksa õiguses väljendatud BGB § 880-das ja esimusastme reserveerimine (Rangvorbehalt) BGB § 881-s <sup>255</sup>.

Ka meie tsiviilseadustiku eelnõus on need mõlemad institutid olemas. Eelnõu § 881 ütleb:

„Järjevahetuse korral võib hiljem muuta. Järje muutmiseks on nõutav kokkulepe tagasiastuvate ning etteastuvate kinnistusraamatust nähtuvate õigustatud isikute vahel ja muutuse sissekanne kinnistusraamatusse.“

Esimusastme reserveerimise leiame eelnõu § 882-s: „Omanik võib kinnisasja koormamisel mõne õigusega jätta endale eelisõiguse lasta mõnd teist ulatuselt kindlaksmääratud õigust sisse kanda selle koormava õiguse ette. Eelisõigus vajab sissekanne kinnistusraamatusse selle õiguse juurde, mis peab tagasi astuma.“

Transkriptsiooni- ja inskriptsioonisüsteemi maad tunnevad ka esimusastme reserveerimist (*Clause d'antériorité ou de concurrence*). Selles nähakse lepingut tundmatu kolmanda isiku kasuks ja isegi kui teatavat omanikuhüpoteegi (*hypothèque sur soi-même*) asendit (*Ersatz*), sest võlastaja loobumine temale kuuluvast paremast kohast võimaliku tulevase kreditori heaks kujutab endast teataval määral ju hüpoteegi loomist omaniku-võlgniku jaoks. Vajalik on, et sellise hüpoteegi koha reserveerimisel ära

<sup>254</sup> K o h l e r, Sachenrecht, lk. 393.

<sup>255</sup> Ka Rootsi õiguse järgi võidakse esimusastet muuta, kas omaniku palvel või tema nõusolekul. Muutmine toimub nn. kinnistuskohatuniku poolt. Vt. C a r l s o n, op cit., lk. 191.

tähendatud oleksid hüpoteegi suurus ja asjaolu, et see tulevane hüpoteek on teiste suhtes eesõigustatud <sup>256</sup>.

Lõpuks olgu veel tähendatud, et peale esimusastme muutmise ja koha reserveerimise võime veel vahet teha esimusastme paremaks muutmise ja halvendamise vahel. Esimusastme paremaks muutmisega on meil tegemist siis, kui väheneb antud õigusele eelneva või eelnevate õiguste ulatus, ja halvemisega, kui eelneva resp. eelnevate õiguste ulatus suureneb. Et siin pole tegemist esimusastme koha muutmisega, nähtub sellest, et esimusastme koha muutumisel muudab vastav õigus oma esimusastmelist suhet teiste õigustega terves ulatuses, siin aga on muutumine osaline.

Kokku võttes ja hinnates võime öelda: põhimõte, et samale kinnikule sissekantud asjaõigused ei ole astmelt mitte võrdsed, vaid on korraldatud astmeliselt vastavalt prioriteedile, on — nagu väidab Nussbaum — üks Saksa, aga ka üldse moodsa kinnisvaraõiguse alussammastest <sup>257</sup>. Selle põhimõtte väärtus seisab selles, et seda, kes kinniku suhtes mõne õiguse omandab, ei tohi hilisemate sissekannetega halvemasse õigusseisundisse asetada. Kinnistusraamatuline prioriteedi-põhimõte kõrvaldab siin enam-vähem kõik ebaselgused, ja see on, vähemalt iga reaalkrediidi puhul, n.-ö. närviks. Hüpoteekide puhul avaldub esimusastme põhimõtte esiteks laenu kergemas saamises, teiseks %% ulatuses. Seega oleks edasinihkumine õieti allpool seisvate hüpoteekaaride aluseta rikastumine.

Aga nagu nägime, kehtib prioriteedi-põhimõte mitte üksnes hüpoteekide suhtes, vaid kõigi eraõiguslike kinniku koormiste kohta <sup>258</sup>. Ilmne on näit. prioriteedi tähtsus rahas sammatava maasunnise ja hüpoteegi puhul. Samuti on esimusastmeline suhe vilikasustuse ja hüpoteegi vahel olulise tähendusega, sest pandikreditori ees vastutavad ju ka kinnisvara sissetulekud. Eriti nähtub esimusastme toime panditud kinniku sundmüügi korral:

---

<sup>256</sup> M. Planiol, G. Ripert, *Traité pratique de droit civil français*. Tome XII (par E. Bequé). Paris, 1929, lk. 334.

<sup>257</sup> Nussbaum, *op. cit.*, lk. 25.

<sup>258</sup> Kuid mitte alati pole sissekantud esimusastmel avaliku usalduse jõudu. Nimelt ei tarvitse seaduslikud esimusastme suhted seista, nagu see on Saksa õiguses, avaliku usalduse kaitse all. Nad on, kuigi pole neid vaja kinnistusraamatusse sisse kanda, ikkagi kehtivad. Vt. lähemalt Breit, *op. cit.*, lk. 107—108.

siin tarvitseb ostja — uus omanik tunnustada vaid neid õigusi, mis on sundmüüki taotlevale isikule kuuluvast õigusest vanemad, sest kõik hilisemad õigused kustuvad sundmüügiga.

Et aga prioriteedi-põhimõtte konsekventne rakendamine on seadusandlustes raskendatud, näemegi, et sellest põhimõttest on seadusandlustes tehtud teatavaid erandeid; neid leidub nii materiaalses kui ka protsessuaalses õiguses (nii näit. annab BGB nn. hädateile (*Notwege*), samuti üleehitusele eesõiguse varemalt sissekantud asjaõiguslikkude kinniku koormiste suhtes. Protsessiõiguses on samuti terve rida eesõigustatud kohustusi) <sup>259</sup>.

Lõpuks, kui vaadelda esimusastme probleemi veel sellest seisukohast, kas nn. liikuv (Rooma õigus) või liikumatu esimusastmeline kord on otstarbekohasem, tuleb arvata, et moodsates seadustes (näit. BGB ja ZGB) tavaliselt esinev kompromiss, kus kinnikute jaoks on kehtiv pool — liikumatu esimusaste, vallasvarade jaoks aga — liikuv esimusaste, on praktilise seisukohast rohkem õigustatud kui iga teine võimalus puhtal kujul.

Kui nüüd resümeerides vaadelda kinnistusraamatut, eriti käesoleva teema seisukohast tema kolme tähtsat printsiipi: sissekande-, avaliku usalduse ja peamiselt prioriteedi-põhimõtet, siis võime konstateerida:

Sissekanne ja prioriteet on loogiliselt seotud, samuti avaliku usalduse ja prioriteedi-põhimõte. Sissekanne on vahendiks, et määrata mitme, ühte ja sama kinnikut koormava õiguse esimusastmelist suhet.

Ja oletus, et kellegi kasuks sissekantud õigus — olgu see siis omandiõigus või mõni piiratud asjaõigus — loetakse sellele isikule kuuluvaks, vastupidi, kui selline õigus on kinnistusraamatust kustutatud, presumtsioon, et see vastavale isikule enam ei kuulu, need mõlemad oletused kui alus prioriteedi-põhimõttele, — kõik see on ühtlasi suurimal määral võimalikuks teinud ka piiratud asjaõiguste omale asjale kategooria.

Vaade, et piiratud asjaõigus paratamata kustub kokkumise puhul, on seletatav suurel määral Rooma õiguse immobiliaarõiguse mitterahuldava süsteemiga. Seal *confusio* puhul kustunud piiratud asjaõigus ei jätnud mingit nähtavat jälge õiguskäibesse, s. t. teda polnud olemas ka objektiivselt vaatekohast. Kinnistusraa-

<sup>259</sup> N u s s b a u m, op. cit., lk. 27.

mat võimaldab aga siin sellise õiguse edasikestmist, sest ka peale kokkumist on võimalik õiguse olemasolu näha vastavast kinnistusraamatust. Ja see asjaolu — kinnistusraamatu puudumine — avaldas Freytag-Loringhoven'i arvates Rooma õiguses, tema õpetuses *confusio* puhul, rohkem mõju kui puhtloogilised kaalutlused, nagu õiguslaused: „*res sua nemini servit*“<sup>260</sup> jt. See germaaniõigusliku päritoluga õigussäte, et kokkumise puhul ei tarvitse asjaõigus võõrale kinnikule kustuda, võimaldab kinnistusraamatu abil seda, et igasugune piiratud asjaõigus, olles objektiivselt seisukohast iseseisva kuju võtnud, võib ka oma asja suhtes esineda. Ja me näeme, et mida täiuslikum on kinnistusraamat, seda kaugemale ulatub piiratud asjaõiguste omale asjale tunnustamine.

---

<sup>260</sup> Фрейтагъ Лоринговенъ, Матеріальное право, I, lk. 130.

## PEATÜKK IV.

### Asjaõiguste süsteem ja piiratud asjaõigused omale asjale selles süsteemis.

Õiguse üldine liigitus isiku- ja varaõiguseks. — Varaõiguste liigitus: asjaõigused ja obligatsiooniõigus ning nende vahel vahetegevise probleemist üldse. — Asja- ja obligatsiooniõiguse vahe vanas Rooma, vanas Germaani ja Inglise õiguses. — Asjaõiguste üldine iseloomustus. Asjaõiguste üksikuid tunnuseid. Eriti asjaõiguses kehtiv *numerus clausus*'e põhimõte.

Asjaõiguste süstemaatika: Asjaõiguste liigitus provisoorseteks ja definitiivseteks. — Asjaõiguste liigitus objekti kuuluvuse järgi. — Asjaõiguste liigitus õigustuste ulatuse (mahu) järgi. — Sinaiski poolt loodud asjaõiguste-süsteem. — Asjaõiguste-süsteeme seadusandlustes. — Omandiõiguse ja piiratud asjaõiguste suhe asjaõiguste süstematiseerimise seisukohast. — Piiratud asjaõiguste klassifikatsioone: Piiratud asjaõiguste liigitus iseseisvateks ja asjaõiguslikku laadi isikuõiguslikkudeks õigussuheteks. — Piiratud asjaõiguste liigitus sisu ja ulatuse alusel. Piiratud asjaõiguste liigitus subjekti alusel. Piiratud asjaõiguste liigitus objekti kuuluvuse alusel. — Asjaõiguste jaotus substantis- ja väärtusõigusteks. — Eriti väärtusõiguste probleem, nende olemus (Kohler) ja liigitus. — Õpetus nn. omaldamisõigusest. — Kokkuvõtted.

Kõik õigus on jagatav isikuõigusteks ja varaõigusteks. Isikuõigus korraldab isiku seisundit ja tema eluliste huvide sfääri. Varaõigus reguleerib isiku suhteid väljaspool teda olevate eluliste hüvedega <sup>261</sup>.

<sup>261</sup> Gierke jaotab õigusi objekti alusel:

1. Rechte an der eignen Person (Persönlichkeitsrechte).
2. Rechte an Sachen (Sachenrechte, dingliche Rechte).
3. Rechte an anderen Personen (persönliche Rechte im objektiven Sinn des Wortes).

Viimased omakorda jagunevad:

- a) Rechte auf eine Handlung (Obligationenrechte).
- b) Rechte an fremder Persönlichkeit (Personenrechte).

Varaõigusel on kaks ülesannet täita: ühiskonna huvides esiteks kõiki võrdselt kaitset väärivaid varaõiguslikke huvisid võrdsel viisil kaitsta ja teiseks varade käibe, kuivõrd ta vajab soodustamist õiguse poolt, seda soodustust pakkuda <sup>262</sup>.

See varaõigus jaguneb omakorda kahte pearühma: ühelt poolt asjaõigus ja teiselt poolt obligatsiooniõigus. Üldiselt võetuna ei ole vahe asjaõiguste ja obligatsiooniõiguse vahel, nagu väidab ka Grimm, mitte absoluutset laadi, vaid on ainult suhteline. „Ta pole,“ ütleb Grimm, tarvitades Gierke väljendust, „loogiline, vaid ajalooline kategooria“ <sup>263</sup>.

Kuid praegusaja õiguses peame seda vahet siiski tunnustama, ja üldiselt peetaksegi asjaõigust absoluutseks ja obligatsiooniõigust relatiivseks õiguseks <sup>264</sup>. Ja see vahe asjaõiguste kui absoluutsete ja obligatsiooniõiguse kui relatiivse õiguse vahel seisab nende kaitstes kolmandate isikute vastu. Esimest kaitstakse kõikide vastu, teisi ainult *inter partes*.

Ka Bonfante ütleb, et *actio in rem* näib olevat olemuslikuks ja purustamatuks iseloomustuseks asjaõigusele. Andes obligatsiooniõiguslikule suhtele *actio in rem*, muudame ta asjaõigu-

c) Rechte einer Verbandsperson an ihren Gliedpersonen und der Gliedpersonen an ihrer Verbandsperson (innere Körperschaftsrechte).

d) Rechte am Rückstande einer weggefallenen Person (Nachlassrechte).

Teiseks jaotab Gierke õigusi subjekti määratavuse alusel: 1. õigused, kus subjekt on vahetult määratud, 2. õigused, kus subjekt on mittevahetult määratud, ja 3. õigused määramatu subjektiga. O. Gierke, Deutsches Privatrecht. Bd. I. Allgemeiner Teil und Personenrecht. Leipzig, 1895, lk. 260—264.

<sup>262</sup> G. A. Meumann, Prolegomena zu einem System des Vermögensrechts. Abt. I. Breslau, 1903, lk. 73.

<sup>263</sup> Д. Гриммъ, Проблема вещныхъ и личныхъ правъ въ древнеримскомъ правѣ. Труды русскихъ ученыхъ за-границей. Томъ I. Берлинъ, 1922, lk. 25.

Asja- ja obligatsiooniõiguse vahetegemise suhtelist iseloomu tunnustab näiteks ka Kohler. Vt. J. Kohler, Lehrbuch des Bürgerlichen Rechts. Bd. II, Teil 1: Schuldrecht. Berlin, 1906, lk. 2.

<sup>264</sup> Nii ütleb näiteks Gierke: „Als Sachenrecht oder dingliches Recht bezeichnen wir jedes Recht, das seinem Subjekt die Herrschaft über einen als Sache ausgeschiedenen Bestandteil der äusseren Güterwelt Jedermann gegenüber verschafft. Alle Sachenrechte sind absolute Rechte, und alle sind Vermögensrechte.“ Gierke, Sachenrecht, lk. 1.

seks. *Actio in rem* teeb vastava õiguse sõltumatuks isikust ja isiklikust suhtest <sup>265</sup>.

Siiski tähendab *G r i m m* siin korrektiivina, et see vahetegemine õigusekaitse alusel osutub tihti puudulikuks <sup>266</sup>: on juhtumeid, kus asjaõigus ei leia kaitset kõikide vastu (*Hand wahre Hand*). Teiselt poolt esineb obligatsiooniõigusi, mis on kaitstud mitte üksnes *inter partes*, vaid ka teiste, kolmandate isikute vastu (*jus ad rem, actio Pauliana*). Seepärast soovitab *G r i m m* vahetegemiseks asja- ja obligatsiooniõiguse vahel definitsiooni, mille järgi on asjaõigused sellised õigused, mis evivad presumtiivset kaitset kõikide vastu, obligatsiooniõigused sellised, mis saavad presumtiivset kaitset *inter partes*. Ja selle korrektiiviga tulebki küsimus lahendatuks lugeda. Kuid seda ainult üldiselt ja peamiselt praegusaja õiguse seisukohast.

Mis puutub vahetegemisse asjaõiguste ja obligatsiooniõiguse vahel ajalooliselt ja esiteks *R o o m a õ i g u s e s*, siis, nagu väidab *M i t t e i s* <sup>267</sup>, oli Rooma juristidele võõras praegu tuntud subjektiivsete õiguste rühmitamine sisu järgi. Tehes vahet õigusekandjate ja objektide vahel (*res jē personae*) ei seo nad sellega eraõiguste erinevusi sisu alusel. Teatav süstemaatika muidugi on — väidab *M i t t e i s* edasi —, aga ta ei esine kuskil klassifikatsiooni algatusena. Teatavad vähemrahuldavad ja tähtsusetud jaotused kuuluvad pealegi pealeklassikalisse Rooma õigusesse. Ning süstemaatiline rühmitus on rajatud mitte niipalju juriidilisele kui majanduslikule vaatekohale. Kokku võttes leiab *M i t t e i s*, et „on vaid üks ala, kus teravalt ilmneb vahetegemine õiguste vahel, s. o. protsess“.

Asjaõigused võisid vanas Roomas *G r i m m i* <sup>268</sup> järgi olla: 1 omand, kui 1. täielik, teistele isikutele kuuluvate vastuõigustega piiramatu omand (teovõimsale *pater familias*'ele kuuluv omand); 2. *nudum jus*, puht-oodatav omand (*sui heredes* omand *pater fa-*

<sup>265</sup> Bonfante, Corso, III, lk. 4—5.

<sup>266</sup> Г р и м м ъ, Проблема. I, lk. 26.

<sup>267</sup> L. Mitteis, Römische Privatrecht bis auf die Zeit Diokletians. Bd. I. Leipzig, 1908, lk. 86.

<sup>268</sup> Д. Г р и м м ъ, Проблема вещныхъ и личныхъ правъ въ древнеримскомъ правѣ. Труды русскихъ ученыхъ за-границей. Томъ II. Берлинъ, 1923, lk. 63.

*miliās'e* eluajal); 3. reaalsete vastuõigustega piiratud omand (fidutsiaari ja fidutsiendi suhted); II *jura in re aliena*.

B o n f a n t e ütleb varanduslikkude õiguste liigitamise kohta asja- ja obligatsiooniõiguseks järgmist: „Nel campo dei diritti privati di carattere patrimoniale la tradizione distingue due grandi categorie di diritti, i quali (secondo vedute che, a nostro avviso, sono al giorno d'oggi più che mai fallaci) s'intendono anche nella moderna dottrina, esaurirne pienamente il contenuto; da un lato si hanno i diritti reali, dall'altro i diritti personali o d'obbligazione, i crediti (*obligationes*).“

Mis puutub vahetegemisse Rooma õiguses, siis seal oli isiklike õiguste jaoks olemas üldine *terminus technicus*, kuid allikate põhjal ei saa sellise oskussõna olemasolu asjaõiguste jaoks mitte selgelt konstateerida. B o n f a n t e ei nõustu traditsioonilise seletusega, et oskussõna puudumine on tingitud asjaolust, et roomlased ei teinud täpsat vahet omandi kui seesuguse ja tema objekti vahel. Vaade, et roomlased terminiga *res'* tähendasid omandit ja *jus in re'* tähendas õigust võõrale asjale, ei leia B o n f a n t e poolt toetust. Ta väidab, et väga tähelepanelik Rooma õiguse allikate tekstide uurimine näitab, et termin *jus in re'* on tarvitatud küllaltki ebamäärases tähenduses, nii et teda on Bonfante arvates ohtlik samastada nii meie asjaõigusega kui ka mõistega *jus in re aliena'* <sup>269</sup>.

Üldse tuleb tähendada, et me teravat omandiõiguse eraldamist teistest asjaõigustest ning isiklikest õigustest võõrale asjale vanimas Rooma õiguses siiski ei näe. Igasugune suhe asjaga oli teatav ühtlase õiguse ja nimelt omandiõiguse erikuju. Selline õigus oli kas täiuslik, olles koondatud ühtedesse kättesse ühele subjektile, või ta oli mittetäielik, kui teda kitsendasid selle õigusega samalaadilised teiste isikute vastuõigused.

Sellest küljest on vanal Rooma õigusel teatav sarnasus v a n a Germaani õigusega, sest ka vana Germaani õigus lähtus, nagu väidab G i e r k e <sup>270</sup>, ühtlase õigusliku isanduse (*Herrschaft*) mõistest asja üle, kus see isandus võimaldas aga mitmesuguseid modifikatsioone.

<sup>269</sup> Bonfante, Corso, III, lk. 4—5.

<sup>270</sup> Gierke, Sachenrecht, lk. 351. Vt. ka Schröder, op. cit., lk. 287.

Kokkuvõetult võib seega öelda, et nii vanas Germaani õiguses kui ka vanas Rooma õiguses polnud diferentseeritud varade valdamise vorme, küll aga kujunesid sellised vormid juba klassikalises Rooma õiguses.

Vaatamata mõningatele ühistele joontele erinevad Rooma õigus ja Germaani õigus varaõiguse alal teineteisest siiski tunduvalt <sup>271</sup>.

Meid huvitab juba varemalt märgitud vahe: kui Rooma õigus ei tundnud õiguslikus suhtes põhimõttelist vahet kinnis- ja vallasasjade vahel, siis seevastu oli Germaani õiguses kinnisvaradesse puutuvate õiguste sisu, tekkimise ja lõppemise kohta terve rida erilisi õigusinstituute, mis andsid immobiliaar-asjaõigusele, kui teatavate õiguspõhimõtete kompleksile, kindlakujulise, nüüdki veel peamiselt Rooma õigusel baseeruvast mobiliaar-asjaõigusest erineva ilme.

Olgu veel tähendatud, et niisama teravate vahede puudumist asjaõiguses, nagu see oli Germaani õiguses, näeme ka Inglise õiguses. Näiteks tähendab „*estate*“ kinniku igasugust käsutamise- ja kasutamiseõigust, ükskõik missuguses ulatuses. Siia kuuluvad õigused, mis annavad täieliku võimaluse teostada omandiõigust, aga samuti ka nn. *incorporeal hereditaments* (servituudid, maasunnised jne.). Osalise ulatusega õigusi — *estates* — võib niisiis iseloomustada kui kvalitatiivselt ühtlasi asjaõiguse erikujusid kinnikute üle <sup>272</sup>.

Enne kui asuda asjaõiguste süstematiseerimisele ja eriti leida ka piiratud asjaõiguste omale asjale rühma jaoks vastav koht selles asjaõiguste süsteemis, on vajalik — muidugi kokkuvõtlikult — asjaõigusi üldse iseloomustada, sest sellega määrame ju ka piiratud asjaõiguste omale asjale juriidilise loomuse üldisi jooni.

<sup>271</sup> „Das deutsche Recht räumte von je den Sachen einen ungemein kräftigen Einfluss auf die Prägung des Sachenrechts ein. Es behandelte die Sachen als selbständige Ausgangspunkte der Rechtsbildung.“ Gierke, Sachenrecht, lk. 1.

Rooma õigus ei eitanud asjade erinevuse mõju vahetegemises asjaõigustes, aga püüdis siiski asjade õigusliku nivelleerimise poole. Tulemus: kokkupõrkel Rooma õigusega tumenes ja segunes Germaani õiguse iseloom hilisemates seadusandlustes, kus avaldus mõlema õiguse mõjustus.

<sup>272</sup> Г р и м м ъ, Проблема, I, lk. 36.

Asjaõiguste iseloomustuse na olgu kõigepealt lühidalt loendatud järgmised tunnused <sup>273</sup>.

1. Asjaõiguste primaarne tunnus on, et nad vahetult seovad isikuid asjadega <sup>274</sup>.

2. Asjaõigused sisaldavad kaks peaelementi: esiteks — positiivse ehk aktiivse elemendi, mis annab isikule teatavad õigustused, millede kaudu isik teostabki vahetult oma võimu ja valitsemist asja üle. Teiseks sisaldavad asjaõigused negatiivse ehk passiivse elemendi, millega eemaldatakse kõigi kolmandate, kõrvaliste isikute mõjustamine vastavale asjale. Nendes elementides peitubki asjaõiguste absoluutne iseloom: asjaõigused on suunatud mitte üksikute isikute vastu, vaid kõikide vastu. Õiguse rikkujaks võib osutada iga kolmas isik.

Seda, et asjaõiguses kõrvaldatakse kõigi kolmandate isikute mõjustamine asjale, nimetab tsiviilõigusteadus, nagu teada, asjaõiguste eksklusiivsuse põhimõtteks. Siit järgneb ka, et asjaõiguses esineb aktiivsubjektina õigustatud isik, passiivsetena — kõik teised isikud. (Võlaõiguses on just vastupidi: aktiivseks subjektiks ei ole õigustatud, vaid kohustatud isik <sup>275</sup>.) Üldiselt on asjaõigus seega suunatud kõikide vastu peale õigustatud isiku enda.

3. Peale nende omavad asjaõigused veel teisi tunnuseid. Nii järgneb asjaõigus alati asjale — *inhaeret rei*, kuidas ka ei muutuks asja seisund õiguskäibes. Doktriin nimetab seda asjaõiguste omadust järgimis-põhimõtteks — *droit de suite*.

4. Asjaõigused, olles absoluutsed õigused, omavad kokkupõrkel, konkureerides võlaõigustega, kui relatiivsete õigustega, alati eesõigust. Doktriin nimetab seda eelistamis-põhimõtteks — „*droit de préférence*“. Selle eelistamis-põhimõtte järgi on asjaõiguslik kaitses tugevam võlaõiguslikust <sup>276</sup>.

<sup>273</sup> Siin ja ka edaspidi jäävad käsitlusest välja asjaõiguste segavorimid: 1. *jus ad rem*, kui vahepealne kuju asja- ja obligatsioonioiguse vahel; 2. perekonnaõiguslik varaõigus ja 3. avalik omand.

<sup>274</sup> Siin pole juttu suhtest isiku ja asja vahel. Vastasel korral tuleks eitada vastava instituudi õiguslikku loomust, sest subjektiivse õiguse seisukohast on õigus võimalik vaid isikute ja isikute gruppide vahel.

<sup>275</sup> Aga on seisukohti, et asjaõiguste puhul hoopis puudub kohustatud subjekt. Vt. Windscheid-Kipp, I, § 49, nota 3, lk. 220—221. Dernburg, System, I, § 39, nota 8, lk. 78—79. Scheel, op. cit., lk. 14.

<sup>276</sup> Asjaõiguste absoluutse kaitse põhimõte on moodsas õiguses (vastandina Rooma õigusele) nõrgendatud heauskliku omandaja kaitse kaudu.

5. Asjaõiguste absoluutse ja võlaõiguste relatiivse kaitse vahega on seoses veel teine asja- ning võlaõiguste erinevus.

Nimelt loetakse asjaõigusi, kui võlaõiguslikke suhteid, kes-  
t u s e l t p i k e m a a j a l i s t e k s. Omandiõigus on, nagu teada,  
põhimõtteliselt igavene. Teiste, s. t. piiratud asjaõiguste kestus  
varieerub üksikute instituutide juures määramata ajast eluaegse  
ja kindlate, kuid ikkagi võrdlemisi pikemaajaliste tähtajamää-  
radeni.

6. Edasi, asjaõigused haaravad kindlasti rohkem üldhuvi-  
sid kui võlaõiguslikud instituudid <sup>277</sup>.

7. Siis, asjaõigustele on omane veel, nagu korduvalt tähen-  
datud, nn. p u b l i t s i t e e d i - p õ h i m õ t e, s. t. asjaõigusliku  
suhte väline nähtavus, avalikkus, mis avaldub selles, et asjaõigus-  
liku toime tekkimine, muutumine ja lõppemine on seotud välise  
tunnusega.

8. Asjaõiguse tunnuseks tuleb märkida ka seda, et immo-  
biliaarõigusel on eriti tihe side avaliku õigusega, ning ka seda,  
et käesoleva aja asjaõiguses kehtib peamiselt majandusliku indi-  
vidualismi põhimõte.

9. Lõppeks, üheks asjaõiguste eritunnuseks on, nagu me  
teame, see, et nende kohta kehtib nn. „*numerus clausus*’e põhi-  
mõte“, mille järgi ei saa isikud autonoomselt, vabal kokkuleppel  
luua uusi asjaõiguslikke instituute, vaid viimaste arv on sõltuv  
teatava seadusandluse loendist, kus nad moodustavad kindlakuju-  
lise suletud süsteemi — ringi.

Mis puutub sellesse asjaõiguste *numerus clausus*’e põhimõt-  
tesse, mis on eriti seoses ka piiratud asjaõiguste omale asjale prob-  
leemiga, siis olgu kõigepealt tähendatud, et see *numerus clausus*  
asjaõiguses pole muidugi mingi absoluutselt kehtiv põhimõte, sest  
eriti majanduslikud olukorrad tingivad sageli uute asjaõiguslik-  
kude tüüpide tekkimise. Peab aga silmas pidama, et viimased  
omandavad täieliku õigusliku tunnustuse siiski alles seaduse  
kaudu, s. t. kui nad õiguskorra poolt on n.-õ. legaliseeritud.

Vanale Saksa õigusele oli iseloomulikuks jooneks tema tüü-  
pide rohkus. Rooma õigus seevastu võimaldas asjaõiguslikku abso-

<sup>277</sup> Seda huvide sfääri märgib tabavalt Hedemann, öeldes: „Das Sa-  
chenrecht hat innerhalb der bürgerlichen Rechtsordnung eine besondere Auf-  
gabe zu erfüllen. Es soll die Festigkeit der Güterwelt gewährleisten.“ H e -  
d e m a n n, Sachenrecht, lk. VII.

luutset kaitset *actio in rem* kaudu ainult teatavatel, kindlaksmääratud juhtudel. Siit ka *numerus clausus*'e põhimõtte asjaõiguslikkude tüüpide tunnustamisel. Et näit. *actio in rem* oli võimalik ainult teatavate õiguste jaoks, siis väljaspool neid asjaõiguslikke instituute tuli kasustada obligatsiooniõiguslikku kaitset. (Algul *actio in rem* oli võimalik vaid omandiõiguse ja servituutide jaoks, siis pandiõiguse ja lõpuks ka *superficies* ja *emphyteusis*'e kohta. Maasunniseid Rooma õigus ju, nagu teada, ei tundnud.) Vanem üldõiguslik doktriin loobus *numerus clausus*'e põhimõttest ja õpetas, et iga isiklik õigus (*titulus*) muutub asjaõiguseks, niipea kui lisandub asjavaldus (*modus acquirendi*)<sup>278</sup>.

See tüüpide vabaduse printsiip pääses kehtima ka Preisi üldises maaõiguses (ALR), kus asjaõiguse tekkimiseks vallasasja puhul nõuti üleandmist ja kinnisvara puhul kinnistusraamatusse kandmist. Olulisem oli tüüpide vabadus siiski immobiliaarõiguses.

18. saj. lõpul ja 19. saj. esimesel poolel toimunud agraruuendused tõid siia muudatuse: omandiõigus hakkas oma kitsendustest vabanema ja vabaomandi põhimõtte nimel kadusid aegapidi ka paljud piiratud asjaõiguste instituudid, kuni lõpuks jõuti nn. tüüpide sunduse põhimõtteni.

Ja praegusaja kinnistusraamatu korra juures on teataval määral paratamatult tarvis piirata asjaõiguslikkude tüüpide arvu. Vallasasjade puhul etendab see *numerus clausus*, nagu öeldud, vähemat osa.

*Numerus clausus*'e põhimõtte alustena toob Heck<sup>279</sup> kaks kaalutlust. Ühelt poolt on see põhimõtte tingitud õiguskaitselise korraldusest (nn. *Freiheitsschutz*) ja teiselt poolt on olemas vajadus asjaõiguste süsteemi lihtsustada (*Vereinfachungsprinzip*).

Muidugi, seadusandlused ei või ega jäägi püsima ühtede ja samade tüüpide juurde. Olevaid asjaõiguse instituute muudetakse, uusi luuakse juurde, mõned võivad hoopis kadudagi<sup>280</sup>. *Numerus*

<sup>278</sup> Vt. Heck, op. cit., lk. 86.

<sup>279</sup> Heck, op. cit., lk. 87—88.

<sup>280</sup> Olgu tähendatud, et ZGB järgi on olemas teatavad asjaõigused, aga kantonaalõigus sisaldab veel teisi. BGB-s samuti on suurem hulk asjaõigusi loendatud, aga Saksa partikulaar-seadusandlused tunnevad terve rea teisi piiratud asjaõigusi. Nii näit. pole *Erbpacht* BGB-s eneses normeeritud, küll aga tunnevad teda nn. „maaõigused“ (BGB. E. G. art. 63 alusel). *Erbpacht* on olemas Mecklenburgis, Lüübekis, Tüüringis, Lippes, osalt Preis jne. Vt. Wolff, op. cit., lk. 372.

*clausus*'e põhimõte kehtib praegusel ajal Saksa, Šveitsi, Austria, Ungari, Tšehhoslovakkia, Rootsi, Soome, Hollandi, Portugali, Argentiina, Jaapani õiguses. Prantsusmaal seevastu on teatav tüüpide loomise vabadus<sup>281</sup>, kuna Itaalias on küsimus vaieldav<sup>282</sup>.

Üldiselt seda *numerus clausus*'e põhimõtet pooldatakse, kuid leidub ka vastupidiseid seisukohti. Nii *Beljatskin*<sup>283</sup>, vaieldes asjaõigusliku *numerus clausus*'e vastu, mis olevat vastuolus käibe arenguga ja mitmekesistumisega, sest tekkivat ju ka asjaõiguste puhul uusi õiguskaitsset vajavaid õigusvorme, kaitseb Ex-Vene senati otsuseid, kus tegeliku tarbe seisukohast sellest põhimõttest mõnigi kord on loobutud (näiteks Ex-Vene senati tsiviildep. otsused 1913. a. nr. 36 ja 1914. a. nr. 52).

Seoses *numerus clausus*'e põhimõttega olgu veel tähendatud, et vallasvarade suhtes esineb üldse vähem asjaõiguslikke tüüpe kui kinnisvarade kohta (vallasasjade suhtes üldtuntumad asjaõigused on vaid: omandiõigus, vilikasustus ja pandiõigus).

Lõpuks kordame varem-öeldut (peat. III): asjaõiguste *numerus clausus*'e põhimõte on teostatav kinnistusraamatu abil, olles kinnistusraamatu avaliku usalduse põhimõtte kaudu peale selle seoses ka heauskliku valduse kaitsega.

Järgnevalt asume käsitlema asjaõiguste *süsteematiseerimise* küsimust.

Siin, mis puutub asjaõiguste *liigitusse*, tuleb kõigepealt märkida, et asjaõiguses on kaks erinevat korda: üks *provisoorne* ja teine *definiitvne*. Esimesel juhul on meil tegemist valdussuhete korruga (*Ordnung der Besitzverhältnisse*)

<sup>281</sup> Prantsuse õiguse kohta tuleb aluseks võtta CC art. 543 redaktsiooni. Vt. ka märkus selle art. 543 kohta: *Die Zivilgesetze der Gegenwart*. Bd. I. Frankreich. Code civil. Mit Übersetzung, Einleitung und Anmerkungen. Erste Hälfte, Art. 1—1100. Mannheim-Berlin-Leipzig, 1928, lk. 152.

<sup>282</sup> Ka Taani ja Norra õiguses on küsimus lahtine, sest seal puuduvad, nagu seda väidab ka Gieseke, sätted, mis suleksid asjaõiguste ringi. Vt. P. Gieseke, *Belastung. Rechtsvergleichendes Handwörterbuch für das Zivil- und Handelsrecht des In- und Auslandes*. Herausgegeben von Fr. Schlegelberger. Bd. II. Berlin, 1929, lk. 429—431. Vt. ka Wolff, *op. cit.*, lk. 5.

Inglise õiguse kohta ütleb Curti: „Beschränkte dingliche Rechte können nur nach bestimmten, bereits bestehenden Typen geschaffen werden.“ Curti, *op. cit.*, lk. 114.

<sup>283</sup> С. А. Б ѣ л я ц к и н њ, Частное право въ основныхъ принципахъ. (Курсъ гражданского права.) Каунась, 1928, lk. 221—222.

ühes valduse kaitsega kitsamas mõttes ja teisel juhul toimub definitiivne varaväärtuste, nn. asihüviste (*Sachgüter*) jaotamine õiguste kaudu asjadele (*Rechte an Sachen*) <sup>284</sup>.

Selle asjaõiguste liigitusega sarnaneb ka Wolff'i oma. Nimelt jaotab Wolff asjaõigusi *esialgseiks* (*vorläufige*) ja *lõplikeks* (*endgültige*). Esimesse rühma kuulub valdus kui nn. *Herrschafts-Tatsache*. Teise rühma moodustavad tõelised asjaõigused (*eigentliche, endgültige Sachenrechte*) <sup>285</sup>.

Nüüd asumeagi otseselt vaatlema vaid nende definitiivsete, tõeliste asjaõiguste klassifikatsioonivõimalusi, sest valdus, olles pro visoorne asjaõiguse instituut, ei etenda ka käesolevas küsimuses — piiratud asjaõiguste omale asjale probleemid — kuigi suurt ja tähelepanuväärivat osa.

Neid definitiivsete asjaõiguste klassifikatsioone on mitu, kusjuures nende iseloom suurel määral oleneb vastava ajastu asjaõiguse ilmest ja ka üksikutes seadusandlustes kehtivast õigussüsteemist.

Vaatleme tähtsamaid teoorias esinevaid süsteeme.

Kõigepealt võime asjaõigusi liigitada objekti kuuluvuse alusel. Sellekohaselt saame omandiõiguse, kus objektiks on oma asi ja õigused võõrale asjale. See süsteem on küllaltki levinud, eriti sageli esines ta aga pandktiõiguslikus kirjanduses <sup>286</sup>. Süsteemi puuduseks on, et peale omandiõiguse ja õiguste võõrale asjale on olemas veel teisi asjaõigusi, nimelt piiratud asjaõigusi omale asjale.

Teiseks, kui võtta asjaõiguste liigitamisel aluseks üksikute

<sup>284</sup> Heck, op. cit., lk. 1.

<sup>285</sup> Wolff, op. cit., lk. 4.

<sup>286</sup> Näit. Windscheid-Kipp, I, lk. 851. Д. Д. Г р и м м ъ , Лекции по догмѣ римскаго права. Петроградъ, 1916, lk. 155. Kaasaegse tsiviilõiguse õpperaamatuist on selle liigituse omaks võtnud Тютрюмовъ, Гражданское право. Тарту (Юрьевъ), 1927, lk. 154—155. Erdmann seevastu ütleb, et liigitus — omand ja *jura in re aliena* tuleb kõrvale jätta ja käsitleda peale omandiõiguse teisi asjaõigusi lihtsalt teatavas järjekorras. Erdmann, Privatrecht, II, lk. 4.

Selle klassifikatsiooni raamidesse mahub teataval määral ka süsteem, kus ühelt poolt esineb omand — *la proprietà* ja teiselt poolt kasustus-asjaõigused — *diritti reali di godimento* ja tagamis-asjaõigused — *diritti reali di garanzia*. Vt. näit. de Ruggiero, op. cit., lk. 500, 631 ja 695. Ka N. Stolfi *Diritto civile* II köite I jagu käsitleb omandit ja valdust, II köite II jagu — kasustus-asjaõigusi ja II köite III jagu — tagamis-asjaõigusi.

instituutide õigustuste ulatus, maht, siis näeme, et ühel pool seisab omandiõigus kui ulatuslikum ja nimelt põhimõtteliselt piiramatult asjaõigus ja tema kõrval seisavad teised piiratud ulatuses õigustustega asjaõigused. Siit jaotus: piiramatud ja piiratud asjaõigused. Et aga piiramatuid asjaõigusi on vaid üks — omandiõigus, siis ongi kujunenud traditsiooniliseks praegusaja asjaõiguste klassifikatsiooniks omandiõigus ja piiratud asjaõigused<sup>287</sup>. Selle liigituse ainsa puudusena võib märkida asjaolu, et termin „piiratud“ nõuab vastandina mõistet „piiramatult“. Et aga tegelikult on kaasaegne omandiõigus alati kitsendatud, siis tuleb siin teha reservatsioon, et on tegemist vaid põhimõttelise piiramatusega.

Omapärase katse liigitada asjaõigusi teeb Sinaiski oma Balti tsiviilõigust käsitlevas õpperaamatus. Nimelt jagab Sinaiski asjaõigused omaniku tiitliteks (титулы собственника) ja mitteomaniku tiitliteks — asjaõigusteks (титулы несобственника), väites, et seesugune jaotus omab teadusliku klassifikatsioonina ühtlast tunnust ja samuti edukalt kriipsutab alla asjaõiguste üheaegse olemasolu võimalust samale asjale nii omaniku õiguste kui ka mõne teise mitteomaniku õiguse kujul<sup>288</sup>.

Tuleb aga märkida, et teoreetilise klassifikatsioonina on see Sinaiski jaotus kõigiti küll rahuldav, loogiliselt õige ja ka purgiva: ta hõlmab kõiki asjaõigusi.

<sup>287</sup> Selle liigituse leiame ka Gierke'l. Vt. Gierke, Sachenrecht, lk. 598.

<sup>288</sup> Синайский, Основы, II, lk. 8.

Samas teoses annab Sinaiski ülevaate ka asjaõiguste klassifikatsioonist üldse. Ajaloolise arengu seisukohast on Sinaiski järgi asjaõiguste klassifikatsioonid järgmised.

Esimese asjaõiguste klassifikatsioonina mainib Sinaiski Rooma klassifikatsiooni, mis esineb küll rohkem loendi kujul kui tõelise süsteemina, kus tehti vahet valduse, omandiõiguse ja nn. õiguste võõrale asjale (servitudid, *superficies*, *emphyteusis* ja pandiõigus) vahel.

Teise klassifikatsioonina esineb Sinaiski järgi nn. franko-germaani süsteem, kus on tehtud vahet täisomandi ja mittetäisomandi vahel, kus on olemas kõrvaline osavõtt asjaõiguse näol võõra asja peale. Kolmanda klassifikatsioonina mainib Sinaiski šveitsi süsteemi, mille järgi on asjaõigused kas piiratud või piiramatud.

BES-s on, ütleb samas Sinaiski, läbi põimunud mõlemad, nii Rooma kui ka franko-germaani klassifikatsioonid.

Seadusandlustes on aga Sinaiski klassifikatsioon raskesti rakendatav ja seepärast peab tast seal loobuma šveitsi klassifikatsiooni kasuks, mis ikkagi ka küllaldasel määral — teatavat väikest ebatäpsust piiramise ulatuse kohta mitte arvestades — vastab teaduse nõuetele.

Tegelikult on aga ka üksikutes seadusandlustes asjaõiguste liigitus (nii jaotus omandiõiguseks ja teisteks asjaõigusteks kui ka nende teiste asjaõiguste omavaheline liigitus) vägagi erinev ja kohati äärmiselt puudulikult põhjendatud; seal puudub tihti igasugune alus jaotuseks.

Nii näiteks Code civil'i II raamatu II tiitel räägib omandist, III tiitel — isiklikkudest servituutidest, IV tiitel — reaalservituutidest ning alles III raamatu XVIII tiitel privileegidest ja hüpoteekidest.

Austria tsiviilseadustiku — ABGB II jao I alajaotuse II peatükis räägitakse omandist, VI peatükis pandiõigusest, VII peatükis servituutidest.

Peaaegu sama jaotus on läbi viidud ka Tšehhoslovakkia tsiviilseadustiku eelnõus, selle vahega, et VI peatükina on vahele võetud hoonestusõigus, kuna VII peatükis on servituudid, VIII peatükis pandiõigus ja IX peatükis — reaalsunnised.

Saksa BGB III raamatu asjaõiguste süstemaatika on, nagu ütleb Hedemann<sup>289</sup>, õige primitiivset laadi, tarvitades sealjuures piiratud asjaõiguste jaoks „värvitut“ terminit — „*Rechte an Sachen*“ (näiteks BGB § 873)<sup>290</sup>. BGB III raamatu III jaotus räägib omandist ja IV jaotus, ilma et selle juures oleks mingi märgatav süsteemiline üleminek, hoonestusõigusest. Ning sellele järgnevad teised asjaõigused (BGB III raamatu jaotused V—IX).

Iselaadne on Ex-Vene tsiviilseadustiku eelnõu asjaõiguste liigitus. Vene projekti<sup>291</sup> art. 740 (1) ütleb: „Asjaõigused on: 1. omandiõigus; 2. õigused võõrale varale ja 3. kinnispant ning

<sup>289</sup> Hedemann, Sachenrecht, lk. 49 ja 81.

<sup>290</sup> Terminit *Rechte an Sachen* tarvitab näiteks ka Dernburg. Vt. Dernburg, Sachenrecht, lk. 216.

Omapäraselt nimetab neid *Rechte an Sachen* Wolff oma õpperaamatus: omandiõigusele järgnevad piiratud asjaõiguslikud instituudid „koormiste“ — Belastungen — nimetuse all. Vt. Wolff, op. cit., lk. 363.

<sup>291</sup> Гражданское Уложение. Кн. III. Вotчинное право. Томъ I. С.-Петербургъ, 1902.

käsipant.“ (Seega on tehtud otsest vahet pandiõiguse ja teiste piiratud asjaõiguste vahel.)

Vene projekt tunneb järgmisi asjaõigusi võõrale varale: Art. 917 (175) loendab need. „Asjaõiguste hulka võõra vara peale kuuluvad: 1. pärilik obrokiõigus (наследственное оброчное владѣние); 2. maapõuevarade ümbertöötamise õigus (право на разработку нѣдръ земли); 3. vilikasustus (пользовлѣние); 4. servituudid ja 5. reaalsunnised (вотчинныя выдачи).“

Ka Ungari 1910. a. tsiviilseadustiku eelnõus pole asjaõiguste süsteemis üksikud asjaõiguste rühmad küllalt selgelt eristatud. Nii räägib Ungari eelnõu II osa IV tiitel omandist, V tiitel — servituutidest, VI tiitel — hoonestusõigusest, VII tiitel — pandiõigusest ning hüpoteekidest ja VIII tiitel käsitleb reaalsunniseid.

Seevastu on seadusandluse seisukohast täiesti rahuldav Šveitsi ZGB asjaõiguste süsteem: ZGB IV jagu, rääkides asjaõigustest, sisaldab endas I osana — omandiõiguse ja II osana — piiratud asjaõigused.

Mis puutub BES asjaõiguste süsteemi, siis räägib BES II raamatu III jagu omandist, IV jagu — servituutidest, V jagu — maasunnistest, VI jagu — pandiõigusest ja VII jagu — väljaostuõigusest, kuna asjaõigusesse kuuluv põlisrendiõigus on paigutatud hoopis obligatsioonõiguse ossa (s. t. BES IV raamatusse, kus ta leidub XIII jaos) <sup>292</sup>.

Täiesti rahuldavaks, võimaluste piires, peab lugema aga meie tsiviilseadustiku eelnõu asjaõiguste süsteemi, kus IV raamatu II osa käsitleb omandit ja III osa — piiratud asjaõigusi tema üksikute instituutide näol.

Et paremini aru saada piiratud asjaõiguste olemusest üldse ja eriti piiratud asjaõigustest omale asjale ja seega selgitada seesuguste õiguste vastavat kohta asjaõiguste süsteemis, tuleb veel otseselt puudutada piiratud asjaõiguste otsest suhet omandiõigusega.

Asjaõiguste hulgas on ju omandiõigusel, nagu teada, eriline

---

<sup>292</sup> E r d m a n n jaotab asjaõigusi Balti eraseaduses järgmiselt: 1. omandiõigus, 2. laiaulatuselised kasutusõigused võõrale kinnisomandile (die ausgedehnten dinglichen Nutzungsrechte an fremdem Grundeigentum), 3. servituudid, 4. pandiõigus ning lisana alles maasunnised ja väljaostuõigus. Vt. E r d m a n n, Privatrecht, II, lk. IV—VII.

seisund. Ta on asjaõigus, mis on suunatud asja valitsemisele ter-  
ves ulatuses. Vastandina omandiõigusele esinevad kõik muud  
asjaõigused, sest nad haaravad asja ainult osaliselt, kandes see-  
pärast ka nimetust „piiratud asjaõigused“.

See mainitud asjaõiguste jaotus on, nagu nägime eespool,  
ajalt ja ruumilt erinev, ja seda kahest küljest: esiteks on omandi-  
õiguse mõiste ja sisu üksikuil ajastuil ja eri riikides muutuv, tei-  
seks aga on ka piiratud asjaõiguste arv ja kuju ajaloos ja sama-  
aegsetes seadusandlustes erinev.

Nagu tähendab G i e r k e <sup>293</sup>, kadus vanas Germaani õigu-  
ses vahe omandi ja piiratud asjaõiguste vahel samade isandlik-  
kude õiguste tugevamatesse ja nõrgematesse vormidesse. Vana  
Germaani õigus lähtus ühest terviklikust, õiguslikust asja valit-  
semise mõistest ja see valitsemine oli võimalik mitmel kujul. Sel-  
line omandi ehk — nagu seda nimetab G i e r k e <sup>294</sup> — „*wandel-  
barer Eigentumsbegriff*“ erines täiesti nii roomaõiguslikust kui  
ka nüüdisaja omandiõiguse mõistest <sup>295</sup>.

Pärandatava omandiõiguse kõrval oli võimalik eluaegne  
omand, vältava kõrval — tähtajaline ja lõpetav-tingimuslik omand,  
tegelikult oleva omandi kõrval — suspensiivselt tingitud ja oote-  
omand. Ühe ja sama asja suhtes olid võimalikud mitut laadi isan-  
dusõigused, mis üksteist nii kasustamise, valdamise ja käsusta-  
mise mõttes vastastikku täiendasid, aga ka piirasid.

Kinnisvaradele omandiõigus, mis meile eriti oluline, olles  
G i e r k e väite järgi <sup>296</sup> algusest peale teatavatele liidustele ja  
üksikisikutele kuuluvate õiguste mõjul jaotatud mitmesuguste rist-  
levate punktide vahel, — see kinnisomand pidevalt areneb suure-  
neva tükeldumise (*Zerlegung*) suunas.

Seega on piiratud asjaõigused vanemas Germaani õiguses si-  
sult küll olemas, kuid nad esinevad omandiõiguse erivormidena ja  
temast tuletatuina (*Ausflüsse*).

<sup>293</sup> G i e r k e, Sachenrecht, lk. 351.

<sup>294</sup> G i e r k e, Sachenrecht, lk. 351.

<sup>295</sup> Rooma õigus tundis asjaõigustena, nagu teame, ühel pool omandit,  
teisel pool õigusi võõrale asjale (termin *jura in re aliena* muide polegi Rooma  
juristide poolt loodud, vaid hiljemini tekkinud). Siia kuuluvad: servituu-  
did, *emphyteusis*, *superficies*, pandiõigus. Üldõiguses (*gemeines Recht*)  
lisanduvad veel germaaniõiguslikud reaalsunnised ja mitmed eriliigid kinnis-  
hüpoteeki.

<sup>296</sup> G i e r k e, Sachenrecht, lk. 352.

Keskaja Saksa õigus teeb juba vahet omandiõiguse ja piiratud asjaõiguste vahel, aga endine terviklik isandusõiguse mõiste asjale, selle olemus jäi püsima. Omand ja piiratud asjaõigused haaravad asja mitte laadi poolest erinevalt, vaid eriulatuses. Seepärast oli Saksa omand keskajal, nagu ütleb G i e r k e <sup>297</sup>, üks asjaõigus teiste asjaõiguste kõrval. Ta võimaldas ka teiste asjaõiguste olemasolu. Viimased olid mõistelt ulatuse poolest küll piiratud, aga haarasid asja samal viisil kui omandki. Need asjaõigused — G i e r k e <sup>298</sup> nimetab neid „*verselbständige Eigentumssplitter*“ — polnud arvult piiratud. Iga omandiõiguse osis, mida oli võimalik eraldada ja iseseisva õigusena käsitleda, võis olla mõne piiratud asjaõiguse sisuks. Ja sellest oli tingitud ka keskaja asjaõiguste äärmiselt suur arv ja mitmekesisus <sup>299</sup>.

Ses mõttes ongi tabav H e c k'i <sup>300</sup> väide, et nii omandiõigus kui ka piiratud asjaõigused on tekkinud Saksa õiguses ühest ja samast isandusõigusest asja üle (*Sachherrschaft*). „Ja mõisteline erinevus on seega,“ jätkab H e c k, „hilisema differentseerumise ja terminoloogia tulemus“ <sup>301</sup>.

Kaasaegses omandiõiguses ja piiratud asjaõiguses, nendevahelises vahetagemises on märksa tundavam roomaõiguslik mõju, kuna germaaniõiguslikud põhimõtted on vaid osaliselt mõjule pääsenud, kusjuures nüüdne omandiõigus on, nagu väidab G i e r k e <sup>302</sup>, formaalse mõiste poolest abstraktne, temas peituvate õiguste summast erinev ja seega igal pool ühesugune õigus.

Ajalooliselt on seega omandiõiguse ja piiratud asjaõiguste suhe olnud, nagu nägime, Rooma ja Germaani õigussüsteemis erinev. Mis puutub sellesse suhtesse nüüdisaja õiguses, siis seisavad piiratud asjaõigused, kui vahenditult isandusõigused asjale, iseseisvalt omandiõiguse kõrval. Nad ei vaja omandiõigust vaheliliks, sest oma olemuselt ei koorma nad ju omandit kui niisugust, vaid asja ennast. Seepärast on piiratud asjaõigus võimalik ka

<sup>297</sup> G i e r k e, Sachenrecht, lk. 355 jj.

<sup>298</sup> G i e r k e, Sachenrecht, lk. 359.

<sup>299</sup> Omandi ja piiratud asjaõiguste suhte ning viimaste kuju ning arvu kohta, eriti feodaalõiguse mõjul vt. I. Покровский, Основные проблемы гражданского права. Петроградъ, 1917, lk. 195 jj.

<sup>300</sup> H e c k, op. cit., lk. 80.

<sup>301</sup> H e c k, op. cit., lk. 80.

<sup>302</sup> G i e r k e, Sachenrecht, lk. 361.

mitte kellegi omanduses oleva asja (*res nullius*) suhtes, tingimusega muidugi, et asi ise võiks omanduses olla <sup>303</sup>.

Ses mõttes võibki öelda, et nüüdisaja õigus ei tunne ühte teraviklikku asjaõiguste süsteemi, nagu seda oli Roomas, vaid kesk-aegse Germaani õiguse mõjul on olemas asjaõiguse dualism <sup>304</sup>.

Ja muuseas ka seepärast, et piiratud asjaõigused on iseseisvad õigused, mitte vajades tingimatu vahelülina omandiõigust, ja haaravad asja ennast, võib ka omanikule endale kuuluda iseseisva õigusena mingi piiratud asjaõigus <sup>305</sup>.

Lõpetanud omandiõiguse ja teiste asjaõiguste, s. o. piiratud asjaõiguste vahelise suhte käsitlemise, vaatleme järgnevalt piiratud asjaõiguste klassifikatsioone. Selliseid klassifikatsioone on terve rida, vastavalt sellele, mis võetakse klassifitseerimise aluseks.

I. Piiratud asjaõigused on kas iseseisvad asjaõigused või asjaõiguslikku laadi isikuõiguslikud suhted.

Esimesed ongi otseses mõttes piiratud asjaõigused ja kuuluvad käsitlemisele asjaõiguse osas, teised — nagu näiteks abikaasade varaõiguses mehe vilikasustuse õigus naise vara suhtes, eelpärija õigus pärandile jne., — need kuuluvad vastavalt kas perekonna või pärimisõigusesse.

Ka sisult ja ulatuselt on piiratud asjaõigused jaotatavad üksikutesse instituutidesse. Nagu omandi sisus on üksikuid õigustusi äärmiselt palju, nii võiks ka piiratud asjaõigusi, mis on ju oma laadilt omandi osaõigustused (Teilbefugnisse), olla äraarvamatu hulk. Tegelikult aga määravad käibe tarve ja õiguskord ka siin piiratud asjaõiguste tüüpide kuju ja arvu (*numerus clausus*).

II. Sisujärgi tuleb piiratud asjaõiguste jaotust pidada

<sup>303</sup> Gierke, Sachenrecht, lk. 598.

<sup>304</sup> В. А. Рязановский, Лекции по гражданскому праву. Вып. III. Харбин, 1923, lk. 9.

<sup>305</sup> Ses mõttes vajab teatavat korrektiivi ka Hedemann'i (Sachenrecht, lk. 30) seisukoht, mille järgi omand on terve asjaõiguse algvorm ja põhitüüp. Tema kõrval on, ütleb Hedemann, aja jooksul tekkinud teised asjaõiguse tüübid, kuid neile on see ühine, et nad ei esine kunagi iseseisvalt, vaid ikka olemasoleva omandi kõrval. Seda üldiselt õiget seisukohta tulebki korrigeerida täiendusega, et erandina on võimalik ka mitte kellegi omanduses oleva asja suhtes piiratud asjaõigus.

üheks kõige olulisemaks. Määrab ju sisu erinevus iga üksiku piiratud asjaõigusliku instituudi olemuse.

Sisu alusel võib eristada kolme piiratud asjaõiguste rühma:

1. kasustusõigused,
2. omaldamisõigused ja
3. tagamisõigused<sup>306</sup>.

Kasustus- ja pruukimisõigused (Gebrauchs- und Nutzungsrechte) on õigused, mis annavad õigustatud isikule asja kasutada. (Siia rühma kuuluvad näiteks servituudid, obrokiõigus, põlisrendiõigus, hoonestusõigus.)

Need kasustusõigused on vahetud asjaõigused, sest nad rahuldavad õigustatud isiku vajadusi asja enda omaduste kaudu, võimaldades asja tarvitamist ühel või teisel viisil.

Kasustuse ulatusel pooltest võib neid kasustusõigusi veelgi liigitada alarühmadesse.

Nii saame kasustusõiguste alajaotustena 1. ulatuslikumad kasustusõigused (hoonestusõigus, obrokiõigus, põlisrendiõigus) ja 2. piiratud kasustusõigused (servituudid).

Piiratud asjaõiguste teise rühma kuuluvad sisu järgi liigitatult omaldamise piiratud asjaõigused (Erwerbsrechte). Need õigused võimaldavad õigustatud isikule teataval, ettenähtud juhul ja tingimustel omandada vastavat asja.

Sellesse rühma kuuluvad nn. ooteõigused (*Wartrechte, Anwartschaftsrechte*), nagu seda on väljaostuõigus, asjaõiguslik ostueesõigus ja asjaõiguslik tagasiostuõigus<sup>307</sup>.

Kolmanda rühma moodustavad, nagu öeldud, tagamis-asjaõigused (*Haftungsrechte*). Need õigused võimaldavad õigustatud isikule õigustuse kaudu asjale saavutada mingi samme teostamist. Peamine selline õigus on pandiõigus.

<sup>306</sup> Heck'il on sellest pisut erinev liigitus. Ta jaotab piiratud asjaõigusi 1. kasustusõigusteks (*Nutzungsrechte*), 2. tagamisõigusteks (*Sicherungsrechte*) ja 3. ooteõigusteks (*Anwartschaftsrechte*). Heck, op. cit., lk. 76.

De Ruggiero jagab piiratud asjaõigused vaid kahte rühma: ühelt poolt kasustamis-asjaõigused ja teiselt poolt tagamis-asjaõigused. De Ruggiero, op. cit., lk. 631.

<sup>307</sup> Ooteõigusi jaotab Kohler omakorda järgmistesse alaliikidesse: 1. Volle Anwartschaftsrechte (näit. eel- ja järelpärimise puhul). 2. Gemindeerte Anwartschaftsrechte: a) Verwirkungsrecht, b) Näherrecht. Kohler, Sachenrecht, lk. 347 jj.

Siin olgu veel tähendatud, et sisu järgi piiratud asjaõigusi liigitades tuleb silmas pidada, et vastava asjaõiguse paigutamisel ühte või teise rühma ei saa arvestada kõiki tema elemente, mis võivad olla omased ju mitme rühma tunnustena, vaid mõõtuandev on vastava asjaõiguse domineeriv element, n.-ö. primaarne instituudi sisu.

III. Subjekti alusel võib piiratud asjaõigusi liigitada nn. reaalõigusteks<sup>308</sup> ja personaalõigusteks. 1. Personaalõigused kuuluvad kindlale, individuaalselt tähendatud isikule (nii näiteks ei või kinnikservituudid esineda personaalsete piiratud asjaõigustena, küll aga teised servituudid). 2. Reaalõigused on õigused kinniku igakordse omaniku kasuks. Siia kuuluvad kinnikservituut, samuti ka realsunnis, asjaõiguslik ostueesõigus. Vastupidi pole aga hoonestusõigus, vilikasustus, kinnikpant kunagi reaalõigused.

Personaalsed piiratud asjaõigused omakorda jagunevad ülisiklikkudeks (*usus, habitatio*) ja ülekanavateks õigusteks (hoonestusõigus)<sup>309</sup>.

IV. Objekti alusel piiratud asjaõigusi liigitades saame piiratud asjaõigused 1. vallasasjadele (vallaspant, vilikasustus); 2. kinnisvaradele (enamik piiratud asjaõigusi); 3. piiratud asjaõigused õigustele ja 4. piiratud asjaõigused varandusele, sest ka terve varandus, kui õiguste ja kohuste kogum, võib olla piiratud asjaõiguste objektiks, näiteks abielumehe vilikasustusõigus oma naise vara suhtes jne.

Suurem osa piiratud asjaõigusi ongi võimalikud ainult kinnisvarade suhtes, osa mõlemat liiki asjade suhtes ja ainult vallaspant on erandina vaid vallasasjade kohta võimalik.

V. Objekti kuuluvuse järgi võime piiratud asjaõigusi liigitada 1. piiratud asjaõigusteks võõrale asjale, kui sagedaim juhtum; 2. piiratud asjaõigusteks peremehe tulle asjale (omanik derelinkveerib asja, mis on koormatud piiratud asjaõigusega) ning, mis käesoleva teose seisukohast on oluline, 3. piiratud asjaõigusteks omale asjale.

<sup>308</sup> Terminit ja mõistet „reaalõigus“ ei tule siin samastada terminiga ja mõistega „asjaõigus“, olgugi et selleks termini „reaalõigus“ tõlge põhjust annaks.

<sup>309</sup> Heck jaotab personaalseid piiratud asjaõigusi 1. võõrandatavaiks ja 2. võõrandamatuiks (*ususfrukt*). Heck, op. cit., lk. 77.

Lõpuks puudutame veel asjaõiguste jaotuse probleemi s u b s t a n t s - ja v ä ä r t u s õ i g u s t e k s, mis on eriti oluline moodsa pandiõiguse olemuse ja vormide seisukohast.

See jaotus — substants- ja väärtusõigused — ei kattu alati piiratud asjaõiguste jaotusega, sest ta haarab mõnedel autoritel (näit. H e d e m a n n i l) <sup>310</sup> ka omandiõiguse.

Jaotus — substants- ja väärtusõigused on K o h l e r'i enese sõnade järgi tema poolt esmakordselt tarvitusele võetud <sup>311</sup>. Ja peab möönma, käesoleval ajal on ta küllaltki levinud <sup>312</sup>.

Vaatleme seda jaotust lühidalt K o h l e r'i järgi.

Kõigepealt olgu tähendatud, et Kohler tarvitab piiratud asjaõiguste mõiste jaoks terminit *dingliche Rechte* („Dingliche Rechte sind Rechte an der Sache, welche das Eigentum belasten, ohne es aufzuheben“) <sup>313</sup>.

Ja need *dingliche Rechte* on kas 1. reaalsed substantsõigused või 2. paljalt väärtusõigused (*Wertrechte*).

Nende iseloomustuseks ütleb K o h l e r <sup>314</sup>: „Das Wertrecht, im Gegensatz vom Substanzrecht, ist ein dingliches Recht an der Sache, welches die Befugnis gibt, aus ihren Nutzelementen einen bestimmten Wert zu entnehmen, in der Art also, dass, wenn man den Wert erlangt hat, der Zweck erreicht und das dingliche Recht erschöpft ist. Darin liegt eine gewisse Ähnlichkeit zum Schuldrecht: In beiden geht der Zweck auf einen solchen Wert; nur die Mittel sind verschieden: beim Schuldrecht die Verpflichtung der Person, beim Wertrecht die dingliche Haftung der Sache.“

Substantsõigused omakorda jagunevad: a) lihtsateks substantsõigusteks (*einfache Substanzrechte*); siia kuuluvad servituumdid, ka isiklikud; b) substantsõigusteks valdusega: aa) lihtsad

<sup>310</sup> H e d e m a n n jagab asjaõigused kolme gruppi: 1. omandiõigused (*Eigentumsberechtigungen*; siia kuulub esmajoones omandiõigus, siis fideikomiss, osalt ka ostueesõigus); 2. kasustamisõigused (hoonestusõigus, põlisrendiõigus jne.); 3. koormised (*Belastungen*), kus mitte asi looduskehana (tarvitades saksakeelset väljendit — *Sachkörper*), vaid kui väärtusobjekt (*Wertobjekt*) õiguse poolt haaratakse. H e d e m a n n, Sachenrecht, lk. 30, 82. Wolff, kes tarvitab termini *Wertrecht* asemel ka sõna *Verwertungsrecht*, annab viimasele pisut (eriti ulatuselt) teise tähenduse. Wolff, op. cit., lk. 6.

<sup>311</sup> K o h l e r, Sachenrecht, lk. 366.

<sup>312</sup> Vt. ka G i e r k e, Sachenrecht, lk. 604.

<sup>313</sup> K o h l e r, Sachenrecht, lk. 257.

<sup>314</sup> K o h l e r, Sachenrecht, lk. 366.

substantsõigused asja valdusega (*einfache Substanzrechte mit Sachbesitz*); siia kuulub vilikasustus; bb) iseseisvunud asjavaldusõigused (*Sachbesitzrechte mit Verselbständigung*); siia kuuluvad hoonestusõigus, põlisrendiõigus jne.

Olgu veel tähendatud, et K o h l e r'i järgi kuulub kinnikvõlg (nii tavaline kui ka omaniku-kinnikvõlg) nn. puht-absoluutsete väärtusõiguste hulka <sup>315</sup>.

Et vaadeldud õpetuse järgi kuulub väärtusõigus asjaõiguste hulka, millega võime täiesti nõustuda, siis jääb ka pandiõigus kui väärtusõigus selle jaotuse kohaselt ikkagi asjaõiguseks.

On aga vaateid, mille järgi pandiõigus, olles küll absoluutne õigus, ei kuulugi otseselt enam asjaõiguste valdkonda.

Jättes kõrvale vanemad pandektiõiguslikud tsiviilõiguse süsteemid, kus vaieldakse küsimuse üle, k a s j a k u i v õ r d on pandiõigus üldse asjaõigus ja kas ta ei sarnane rohkem obligatsiooniõigusega <sup>316</sup>, peatume siin lühidalt S i n a i s k i, R j a z a n o v s k i ja F r e y t a g - L o r i n g h o v e n'i õpetusel nn. o m a l d a m i s õ i g u s t e s t (права присвоения), mida mainitud autorid

<sup>315</sup> Kohler, Sachenrecht, lk. 419, 422 jj.

<sup>316</sup> Nii tuleb v. Meibom'i arvates hüpoteek üldse välja heita asjaõiguste hulgast ja paigutada täielikult obligatsiooniõigusesse. Vt. V. v. Meibom, Das Mecklenburgische Hypotheckenrecht (Deutsches Hypotheckenrecht. Hrsgb. von V. v. Meibom. Bd. II). Leipzig, 1871, lk. 35.

On vaateid, mille järgi pandiõigus on teatav *rei obligatio*.

M ü h l e n b r u c h ütleb: „Pfandrecht ist: Haftung eines Vermögensobjects zur Sicherung eines Forderungsrechts — *rei obligatio*.“ M ü h l e n b r u c h, op. cit., lk. 185.

V a n g e r o w ütleb samuti: „Dass in all' diesen Punkten das Pfandrecht sich eben so sehr der *Obligatio* annähert, wie es sich von den übrigen *jura in re aliena* unterscheidet, bedarf keiner besondern Ausführung, und da dürfte es doch wohl mehr als eine bloße „in das Reich der Phantasie zu verweisende Spielerei“ (s. Puchta, Vorles. §. 193. a. E., Dernburg I. S. 111) sein, wenn man im Gegensatz zu den übrigen *jura in re aliena*, welche eine *rei servitus* begründen, das spezifische Wesen des Pfandrechts in eine *rei obligatio* setzt.“ Vt. V a n g e r o w, op. cit., lk. 798.

Vt. selle küsimuse kohta A r n d t s, op. cit., nota 2, lk. 192, W i n d s c h e i d - K i p p, I, nota 8, lk. 1128.

Kaasaegse tsiviilõiguse käsitlejatest on ses mõttes märkimisväärt ka C o s a c k, kes vaatab kinniku igakordse omaniku kohustust hüpoteegi puhul kui reaalobligatsiooni. Ta ütleb: „Das Grundpfandrecht ist zwar ein dingliches, aber nicht immer ein ausschliesslich dingliches Recht.“ K. C o s a c k, Lehrbuch des Deutschen Bürgerlichen Rechts. Bd. II. Jena, 1913, lk. 220.

ka ei pea võimalikuks paigutada otseselt asjaõiguste hulka, kuid samuti mitte obligatsiooniõigusesse.

Nii ütleb R j a z a n o v s k i, et omaldamisõigused kuuluvad absoluutsete õiguste hulka, sest seesuguse õiguse omaja õigustusele vastab kõikide kolmandate isikute kohustus hoiduda segamast selle õigusala sfääri.

Omaldamisõigused erinevad Rjazanovski arvates asjaõigustest, sest nad ei anna vahetut isandust asjale (ei füüsilises ega ka ideelises mõttes), nad avavad vaid võimaluse seesuguseks isanduseks tulevikus. Ka ei saa omaldamisõigusi lugeda asjaõigusteks seepärast, et mõned neist, näit. pandiõigus, ei anna õigustust asja kui niisuguse omaldamiseks, vaid omaldamine on võimalik ainult asja käibeväärtuse suhtes <sup>317</sup>.

Sellest küljest — seega objekti järgi — võib omaldamisõigusi liigitada: 1. asja omaldamise õigusteks (näit. maapõue varade ümbertöötamise õigus) ja 2. asja käibeväärtuse omaldamise õigusteks (pandiõigus, väljaostuõigus) <sup>318</sup>.

Et 2ga asjaõiguse oluliseks tunnuseks on ta absoluutne iseloom ja vahenditus, siis tuleb ka pandiõigust meie arvates ikkagi lugeda asjaõiguseks, sest ta haarab oma objekti vahetult. Pandiõiguse asjaõiguslik iseloom väljendub samuti nn. *droit de suite*'is: ta järgib asja, missugune iganes oleks selle saatus.

Pandiõigus allub kui asjaõigus kõigi asjaõiguste eeskirjadele ja eriti kinnistusraamatu sätetele <sup>319</sup>.

Lõpptulemusena võime öelda: piiratud asjaõigused, nende hulgas ka pandiõigus ja teised nn. väärtusõigused, asetsevad iseseisvatena omandiõiguse kui põhimõtteliselt piiramatul asjaõiguse kõrval, ja seesuguste piiratud asjaõiguste ühe liigitusena on võimalik ka nende õiguste jaotus objekti kuuluvuse alusel, millise jaotuse

<sup>317</sup> Рязановскій, op. cit., lk. 69. Ses mõttes tarvitabki Freytag-Loringhoven mõistet: „Мобилизація мѣншой цѣнности недвижимости.“ А. Л. Фрейтагъ-Лоринговенъ, Матеріальное право Проекта Вочиннаго Устава. Томъ II. Юрьевъ, 1914, lk. 1.

<sup>318</sup> Рязановскій, op. cit., lk. 70. Vt. ка Сивайскій, Основы, II, lk. 85.

<sup>319</sup> Maasunnise asjaõiguslikkuse küsimuse jätame ligemalt vaatlemata, konstateerides, et maasunnis on piiratud asjaõigus. Teooriaid ja literatuuri selles küsimuses vt. Gierke, Sachenrecht, § 148—151, lk. 699 jj. Samuti Erdmann, Privatrecht, II, lk. 509 jj.

järgi on piiratud asjaõigused võimalikud esiteks võõrale asjale ja teiseks võimalikud samuti o m a l e asjale.

Ning sel piiratud asjaõiguste omale asjale rühmal on oma kindel k o h t üldises asjaõiguste süsteemis.

Sest kõike eespool-öeldut arvesse võttes võime asjaõigusi õigus-teoreetiliselt käsitleda järgmise süsteemi kohaselt.

Asjaõigus jaotub k a h t e o s s a. Esimene osa sisaldab asjaõiguse nn. provisoorse korra ja kinnistusraamatu käsitluse. Ja nimelt koosneb see esimene osa k a h e s t j a o s t, kus esimene jagu käsitleb valdust kui seda provisoorset, esialgset asjaõiguse korda, kuna teine jagu räägib kinnistusraamatust kui asjaõiguse tehnilisest figuurist, millel on üldine tähendus teiste asjaõiguslikkude instituutide kohta <sup>320</sup>.

Selle süsteemi kohaselt käsitleb t e i n e o s a asjaõiguste lõplikke, defnitiivseid instituute. See osa jaguneb omakorda k a h t e j a k k u. Esimene jagu sisaldab käsitluse omandiõigusest. Sama osa teine jagu kõneleb piiratud asjaõigustest. Ja omakorda koosneb selle teise osa teine jagu k a h e s t a l a j a o t u s e s t. Esimeses alajaotuses tulevad käsitlemisele piiratud asjaõigused võõrale asjale, kusjuures üksikute asjaõiguslikkude tüüpide liigitus ja järjestus on korraldatud nende õiguste sisu alusel. Ja lõpuks. teise osa teise jao teises alajaotuses tulevad vaatlemisele piiratud asjaõigused omale asjale, nende olemus ja üksikud tüübid, kusjuures viimaseid, samuti kui piiratud asjaõigusi võõrale asjale, tuleb liigitada ja järjestada nende sisu järgi.

---

<sup>320</sup> Iga liigituse ette (s. o. liigitamisel osadeks, jagudeks ja alajaotusteks) tuleb endastmõistetavalt paigutada vastavat süsteemilist liigitust selgitav ja põhjendav, seega sissejuhatav peatükk.

## PEATÜKK V.

### Piiratud asjaõiguste omale asjale olemus, iseloom ja liigitus.

Vaateid piiratud asjaõiguste omale asjale küsimuses ja nende vaadete hinnang. — Piiratud asjaõiguste omale asjale olemus, iseloom ja liigitus.

Vaadeldes üksikuid teooriaid ja seisukohti piiratud asjaõiguste omale asjale üle, näeme, et osa neist on püstitatud üldisel kujul kõikide piiratud asjaõiguste omale asjale kohta. Suur osa teooriatest on aga siiski lähtunud vaid omanikupandiõigusest ja nende arutlused kõnelevad siis ka ainult omaniku-hüpoteegist ja omaniku-kinnikvõlast.

See on teataval määral ka arusaadav, sest, nagu ütleb Gierke<sup>321</sup>: „Das Eigentümergrundpfandrecht ist der ausgeprägteste Typus der dinglichen Rechte an der eignen Sache“, ja seepärast tekkiski peamiselt siit äge vaidlus piiratud asjaõiguste omale asjale olemuse kohta üldse.

Vaadeldes teooriaid ja seisukohti piiratud asjaõiguste omale asjale kohta selle järgi, kuidas need teooriad või seisukohad suhtuvad käesolevasse probleemi, võime neid liigitada kolme rühma, ja nimelt kõigepealt eitavateks, kus kategooriliselt väidetakse, et selliseid õigusi pole olemaski, teiseks n.-ö. vahepealseteks, pooleldi-pooldavateks, nagu mingi paratamatusega leppivateks, sageli lihtsalt konstateerivateks, et sellised õigused on olemas, ja kolmandaks, täiesti jaatavateks, kus neid õigusi võetakse kui loomulikke õiguste kategooriat.

Algame eitavate ja n.-ö. vahepealsete seisukohtade vaatlemisega.

Siin olgu esimesena viidatud literatuuris ikka ja alati toodud

---

<sup>321</sup> Gierke, Sachenrecht, lk. 921.

Preisi kohtumistri *Leonhardt*'i arvamusele, et on asjatu vaev üldse konstrueerida omanikuhüpoteeki juriidilisest seisukohast: ta ei lase end paigutada juriidiliste konstruktsioonide rääkimisse ja käib vastu igale juriidilisele mõistele <sup>322</sup>.

Samuti on liiga korduvalt naeruvääristatud *Puchta* iseloomustust omaniku-pandiõiguse kohta, mis olevat „monströser Begriff“ <sup>323</sup>.

Oma õpetuses omandist lähtub *Puchta* kõigi asjaõiguste totaalsusest kui omandi sisust. Seega on iga õigustus asjale paratamatu konsekventsusega juba omandiõiguses olemas ja piiratud asjaõigused on seepärast vaid n.-ö. ajutiseks väljavõetud õigustused sellest omandist.

Siin toimub nn. konsolideerimistung, näit. omandi ja pandiõiguse kokkumise puhul, puht-elementaarselt.

Küsimus, kas on olemas asjaõigusi, mis sarnanevad küll omandiõiguse sisuga, aga on siiski teisiti konstrueeritud, nii et nad ei või üle minna omandisse, ei saa siin üldse tekkidagi: omandiõigus oma sisuga on kõik.

Ka *Plancck* asub piiratud asjaõiguste omale asjale suhtes eitavale seisukohale.

*Plancck* ütleb <sup>324</sup>:

„Die Frage nach der juristischen Konstruktion eines solchen Rechtes neben dem Eigentume hat dem § 889 gegenüber kaum mehr als theoretische Bedeutung. . . . Der oft gehörte Einwurf, dass die Befugnisse, die das Recht gewähren könne, bereits in dem Eigentum enthalten seien, darf nach den Untersuchungen. . . . als abgetan betrachtet werden. . . . Das Eigentum steht den übrigen Rechten an der Sache nach. . . . Ein solches Recht wirkt aber nicht bloss gegen das Eigentum, sondern auch gegen die ihm im Range gleich- oder nachstehenden Rechte. Gegen diese vermag es auch dann sich zu betätigen, wenn der Eigentümer der Berechtigte ist.“

*Kindel*'i <sup>325</sup> järgi on näiteks omaniku-kinnispandiõigus kõike muud kui tõeline pandiõigus. Sest käib nii loogika kui ka

<sup>322</sup> Kõne Preisi saadikutekojas (Abgeordnetenhaus) 30. nov. 1868. a.

<sup>323</sup> *Puchta*, op. cit., lk. 314.

<sup>324</sup> *Plancck's* Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch nebst Einführungsgesetz. Hrsgb. von E. Strohal. Bd. III: Sachenrecht. Berlin, 1915, lk. 206—207.

<sup>325</sup> *W. Kindel*, Betrachtungen über die Eigentümerhypothek. Festgabe für R. Koch. Berlin, 1903, lk. 78 jj.

tsiviilõiguse põhimõtete vastu — väidab Kindel —, et omanikul enda maatüki suhtes oleks tõeline pandiõigus.

Pandiõigus koosneb üksikutest õigustustest, mis on omandist kui õigustuste kogust eraldatud. Omanikuhüpotek on seega õigustuste summa, mis lõppenud, kuid kustutamata jäänud hüpotekist omandiõigusesse tagasi lähevad või sissekantud, aga kehtetu hüpoteki puhul on omanikule alles jäänud.

B r e m e r <sup>326</sup> leiab, et mõiste „pandiõigus omale asjale“ sisaldab iseendas juba teatavat vasturääkivust.

Nii kui servituut on õigus servituudiks õigustatud isikule mittekuuluvale (võõrale) asjale, samuti on ka pandiõigus õigus pandikreeditorile mitte kuuluvale (võõrale) asjale.

Seepärast ütleb Bremer kategooriliselt: „An der eigenen Sache, an dem eigenen Recht kann man nicht noch ein Recht haben“ <sup>327</sup>.

A r a n g i o - R u i z seob printsiibi „*nulli res sua servit*“ piiratud asjaõigustega võõrale asjale. See printsiip nõuab Arangio-Ruiz'i arvates täpsat vahetegemist omandiõiguse ja *jura in re aliena* vahel. Paratamatult neelab omandiõigus endasse tema kõrval samale asjale oleva teise asjaõiguse. Piiratud asjaõigus on seega võimalik ainult siis, kui ta subjektiks pole omanik. Seepärast ründab Arangio-Ruiz ka vaadet, mille järgi servituut on omandi kitsendus <sup>328</sup>.

G o l d s c h m i d t <sup>329</sup> ütleb, et omaniku-kinnispandiõigus on vaid tehnilistel põhjustel ekslikult nimetatud õiguseks omandist.

J h e r i n g'i <sup>330</sup> seisukoha järgi tähendab omanikuhüpotek kohustuse olemasolu samaaegse õigustuse puudumisega. Siin on tegemist, nagu ütleb Jhering, seisundiga — „passive Gebundenheit der Sache“.

<sup>326</sup> F. P. Bremer, Hypothek und Grundschuld. Göttingen, 1869, lk. 48.

<sup>327</sup> F. P. Bremer, Das Pfandrecht und die Pfandobjecte. Leipzig, 1867, lk. 146.

<sup>328</sup> V. Arangio-Ruiz, Ius in re aliena. Dizionario pratico del diritto privato. Fondato da V. Scialoja e già diretto da P. Bonfante, R. de Ruggiero. Direttore F. Mario. Vol. III, p. II. Milano, (1934), lk. 119.

<sup>329</sup> R. Goldschmidt, Systematik des Pfandrechtes und der Hypothek des Eigenthümers. Berlin, 1877, lk. 6.

<sup>330</sup> Jhering, op. cit., lk. 490.

Ka *H a c h e n b u r g*<sup>331</sup> asub enam-vähem *Jhering*'i seisukohal. Ta väidab, et tavaliselt on hüpoteek kinniku koormis, küsib aga: mis on siis omanikuhüpoteek?

Omanikuhüpoteek on *Hachenburgi* arvates rohkem kui kinnistusraamatus koha reserveerimine pandiõiguse jaoks, samuti rohkem kui „vaba koha“ õigus. Ta on hüpoteek, mitte vaid abstraktne õigus nõuda teatava rahasumma maksmist kinnikust või käsustada teatavat kohta kinnistusraamatus. Ta on hüpoteek, kuid teataval määral kitsendatud teostamisvõimalusega omaniku kätes. Puudub see isik, kelle kasuks vastav samme peab toimuma. *Hachenburg* ütleb, see pole mingi hüpoteegi modifikatsioon, hüpoteegi liik, mis teatava lisandusega erineb seaduses loodud normaalvormist, vaid on hüpoteegi osa, poolik hüpoteek, mis alles uue õigustatud isiku juurdetulekul muutub normaalhüpoteegiks<sup>332</sup>.

Seadus annab omaniku nimel sissekantud piiratud asjaõigusele iseseisva toimejõu, sidudes kinnikut omaniku isikuga, kuni uue õigustatud isiku esilekerkimiseni.

*Hachenburgi* järgi on omaniku-pandiõigus seega nagu mingi subjektita õigus<sup>333</sup>.

*Hirsch*<sup>334</sup> ütleb, et omanikuhüpoteek on „die zu einem bestimmten Teil und Rang im Grundbuche verlaubliche Surrogationsbefugnis des Eigentümers“.

*Dernburg*'i<sup>335</sup> arvates on omanikuhüpoteek ja omanikukinnikvõlg ikkagi kinnispandi liigid. Nimelt on asjaõiguslik koormamine, kinnikust teatavat rahasummat maksta, vastutus sammekohustuse (*Leistensollen*) eest ka siin olemas. See sam-

<sup>331</sup> *M. H a c h e n b u r g*, Beiträge zum Hypotheken- und Grundschuldrecht des Entwurfs eines bürgerlichen Gesetzbuchs für das Deutsche Reich. Mannheim, 1895, lk. 21 jj.

<sup>332</sup> Omanikuhüpoteek ja kinnikvõlg on mitte teineteisest erinevad õigussuhted, väidab *H a c h e n b u r g*, vaid sama instituudi kaks vormi, ja seepärast on omanikuhüpoteek ja omanikukinnikvõlg täiesti identsed. *H a c h e n b u r g*, op. cit., lk. 26—28.

<sup>333</sup> Selle teooria puudulikkust tuleb näha muide ka selles, et subjektita õiguse olemasolu üldse on vaieldav.

<sup>334</sup> *H. Hirsch*, Die Übertragung der Rechtsausübung. Berlin, 1910, lk. 228.

<sup>335</sup> *H. Dernburg*, Das Sachenrecht des Deutschen Reichs und Preussens (Das bürgerliche Recht des Deutschen Reichs und Preussens. Bd. III). Halle a. S., 1908, lk. 689—690.

mekohustus on siin vaid eventuaalne, juhuks, kui omaniku-kinnikvõlg või omanikuhüpoteek tulevikus satub teistesse kättesse, kui seda on omanik, või et sundmüügi teel sellele kohale langev saave (Ertrag) kuulub omanikule.

Windscheid'i jaoks<sup>336</sup> on pandiõigus omale asjale „eine Anwendung der Kategorie des (teilweisen) Ruhens der Rechte“.

Ex-Vene tsiviilseadustiku projekti autorid<sup>337</sup> seletavad, et ainuüksi praktilised kaalutlused, mida BGB motiivid omaniku-pandiõiguse kasuks esile toovad, ei tohiks kõigutada seda põhilausest, et keegi ei või oma õiguses piiratud olla teise samuti temale kuuluva õigusega! Siin tekib kunstlik omaniku isiku poolitamine, kus see isik on ka vähema õiguse kandja, ja seesugust võimalust ei tunne teised tsiviilõiguse alad.

„Nagu keegi ei või olla — ütlevad Ex-Vene tsiviilseadustiku projekti autorid — enese kreditoriks ja võlgnikuks ühel ja samal ajal, nii ei peaks olema lubatav ka fiktsioon omaniku kitsendamisest teise tema enda õigusega.“

Omanikuhüpoteegi olemuse vaatlemisel lähtub v. Meibom<sup>338</sup> seisukohast, et hüpoteek tekib sissekandega, kui formaalaktiga. („Es ist daher die Eintragung der Formalakt, durch welchen die Hypothek entsteht.“)

Kellel on õigus sissekannet lasta teha, sel on samuti õigus saada pantkirja. Kinniku omanik, kellele see pantkiri väljaandmisele kuulub, on seega võimeline hüpoteegiõiguse tekkimist pantkirja enese käes hoidmisega edasi lükata. See on niisiis nagu mingi poolik juriidiline akt.

Sissekande toime kohta ütleb v. Meibom: „Die Wirkung der Eintragung auf eigenen Namen kann demnach nur aus den partikularrechtlichen Satzungen bestimmt werden, durch welche sie zugelassen worden ist.“

Ja selline sissekanne erineb v. Meibom'i arvates suurel määral kinnistusraamatulise koha vabaksjätmisest<sup>339</sup>.

<sup>336</sup> Windscheid-Kipp, I, lk. 1250.

<sup>337</sup> Гражданское уложение, III, 2, lk. 12.

<sup>338</sup> v. Meibom, op. cit., lk. 148 jj.

<sup>339</sup> Aluseks on siin v. Meibom'il lause: „Der zeitige Eigenthümer kann für sich selbst und auf seinen eigenen Namen eintragen lassen.“ v. Meibom, op. cit., lk. 151.

Olgu veel tähendatud, et v. Meibom eitab oma nimele sissekannete tegemise sõltumatust ja tekkimist pandiõiguse iseseisvumisest.

Ta näeb omanikuhüpoteegis omalaadilist instituuti, mis pole rajatud ei Rooma ega ka Germaani õigusele <sup>340</sup>.

Buchka <sup>341</sup> järgi saavutab omanikuhüpoteeik oma täistoime, kui ta satub võõrastesse kätte. Eriti, tekkinud piiratud asjaõigusena võõrale asjale, ei tarvitse see õigus oma loomult midagi kaotada. Teatavad muudatused õigustuses, ulatuses on tingitud ajutisest seisundist. Ka pole põhjust neid õigusi, mis tekivad juba algusest peale iseseisvatena, vaadelda teisiti, kui derivatiivselt tekkinud piiratud asjaõigusi omale asjale.

Kühnast leiab, et omandi kõrval omale asjale on mõeldavad ka teised õigused, ja seega on kujutus kõikide asjaõiguste totaalsusest omandis murtud. On võimalikud täiesti erilaadilised õigused, mis ei ole ja mis ei lähe üle omandi sisusse, millede sisu ei kattu omandi ühe või teise õigustusega ega lähe üle ka omanikule <sup>342</sup>.

Raskused, mis tekkisid Preisi õiguses omanikuhüpoteeiki konstruktsiooni määramisel, püüdis von der Hagen lahendada seletusega, et hüpoteeiki tõeline objekt pole kinnik ise, vaid selle väärtus, ja nimelt väärtus, mis väljendus ostuhinnas.

Eespool seisev kreditor absorbeerib sellest oma rahulduseks vajamineva osa, ülejääk kuulub allpool seisvale kreditorile. Viimase nõudmist tagab seega hoopis teine objekt kui esimese nõudmist. Kui nüüd eespool seisev pandikreditor välja langeb, siis läheb temale kuuluv väärtusosa omaniku käsustusse, kuna allpool seisvad pandikreditorid ei oma mingit õigust oma seisundit parandada.

Von der Hagen ütleb veel, et omale asjale ei või olla erilist, omandist juba tuletuvat ega seal, kus ta eksisteerib teises subjektis, omandit piiravat õigust; omanikul on õigus vaid vabaks saanud väärtusosale uut hüpoteeiki konstitueerida ja see toimub fiktsioonina vana hüpoteeiki tsessiooni teel <sup>343</sup>.

<sup>340</sup> v. Meibom, op. cit., lk. 151.

<sup>341</sup> Buchka, Hypothek des Eigenthümers, lk. 103 jj.

<sup>342</sup> Kühnast, op. cit., lk. 75.

<sup>343</sup> von der Hagen, Die Hypothek des Eigenthümers. Arnsberg, 1836, lk. 40.

See teooria on tekkinud, nagu öeldud, seoses omanikuhüpooteegi mõistega Preisi õiguses. Esimeseks veaks selles teorias on see, et Preisi õiguses ja ka BGB järgi vastutab hüpooteegi eest mitte asja üksik, eraldatud väärtusosa, vaid terve kinniku väärtus. Ja peaasi, see teooria jätab piiratud asjaõiguste omale asjale kui õiguste rühma tõelise olemuse ligemalt vaatlemata, sest omaniku-pandiõigus on vaid üks juhtum seesugustest õigustest<sup>344</sup>.

Kui senini vaadeldud teooriad piiratud asjaõiguste omale asjale kohta on asunud kas hoopis eitavale seisukohale või võrdlemisi tagasihoidlikule tunnustamisele, siis järgnevalt vaatleme seisukohti, mis suhtuvad märksa pooldavamalt — jaatavamalt piiratud asjaõiguste omale asjale probleemisse.

Siin vaatleme esimesena ja pisut ligemalt H a r t m a n n'i seisukohti ja väiteid piiratud asjaõiguste omale asjale kohta<sup>345</sup>. Hartmann soovib kõigepealt näidata, kas ja kuivõrd üldse on omandiõiguse mõiste järgi omale asjale mõeldav veel teine õigus, mida ei saa pakkuda omand, see tähendab, kas pole seega *jura in re aliena* konstrueeritavad ka kui *jura in re propria*.

Hartmann lähtub omandimõistest, mis on ülim, olemuselt haaravam eraõiguslik isandus asja üle, kuid siiski mitte piiramatult võim selles suhtes, olles kitsendatud kolmandate isikute õigustega. Siit leiab Hartmann, et õigused, mis võõra asja suhtes tavaliselt esinevad, võivad ka oma asja suhtes teatava väärtusega olla ja saavad omandi kõrval eksisteerida<sup>346</sup>.

Eriti omanikuhüpooteegi puhul märgib H a r t m a n n kahte võimalust: esiteks, varjuna, näiliselt, fiktsioonina püsib küll hüpooteek, tõeliselt aga on olemas omandi vabadus ja omaniku piiramatult käsustusvõime; teiseks kaob just omanik pandikreeditori isikus ja omand jääb pandiõiguse varjuna püsima.

Viimast seisukohta põhjendades toob Hartmann paralleele

<sup>344</sup> Selle teooria puudus on ka see, et tema järgi sissekandega oma nimele ei tekigi hüpooteeki ja seega tekib siin vaid teatav teiste, kolmandate isikute isiklik kohustus tunnustada omandi vabadust asja väärtusosa suhtes. Seega pole siin asjaõigust olemas.

Selle nn. *Wertteilstheorie* arvustust vt. ka F. E. Meyer, *Schuldbrief und Gült nach den schweizerischen Zivilgesetzbuch-Entwürfen von 1900 und 1904*. Zürich, 1905, lk. 160 jj.

<sup>345</sup> H a r t m a n n, op. cit., lk. 129—133.

<sup>346</sup> H a r t m a n n, op. cit., lk. 129.

roomaõiguslikust omandi duplitsiteedist, kus sama asja suhtes kuulus ühele isikule *dominium* vana *jus civile* järgi, teisele pree-tori õiguse järgi — *in bonis*.

Sama lugu on võimalik ka kinnistusraamatu süsteemi alusel: üks on tõeline, kuid mitte sissekantud omanik, teine ekslikult (siiski *bona fide*) sissekantud mitteomanik, ja see viimane on avaliku usalduse, kinnistusraamatu õigusepärasuse presumtsiooni tõttu ikkagi võimeline kinniku käsustamiseks, ta esineb selleks legitimeeritud omanikuna. Erijuhuna toob Hartmann siin järgmise võimaluse. Eksikombel sissekantud mitteomanik, näiteks pärija, pandib kinniku mittesissekantud omanikule, näiteks legataarile. Kui nüüd esimene pärija annab kinniku edasi kolmandale isikule, siis tekib *jus in re aliena*. Kui aga legataar tõendab, et tema on omanik, ja sellel alusel parandatakse kinnistusraamat, tekib legataarile pandiõigus omale asjale.

On võimalik, seletab Hartmann edasi, et omanikule on panditud tema enda kinniku suhtes olev *superficies*'e või *emphyteusis*'e õigus, ja seega paistab siin teataval määral tegemist olevat piiratud asjaõigusega omale asjale. Tuleb aga tähendada, et tegelikult pole siin siiski puhtal kujul piiratud asjaõigust oma asja suhtes olemas, sest siin on tegemist kahe õigusega ja nende kahe objektiga: omandiõigusel on objektiks kinnik ise, kuna pandiõigusel on objektiks *superficies* või *emphyteusis* kui iseseisvad õigused<sup>347</sup>.

Kõike kokku võttes jõuab Hartmann otsusele, et piiratud asjaõigus omale asjale võib omandi tavalist sisu teatavas mõttes veelgi laiendada, mis muidu ja muul teel poleks üldse mõeldav ega võimalik.

Hinnates Hartmanni seisukohti käesolevas küsimuses, tuleb üldiselt tunnustada tema argumentide ja vaadete leidlikkust, kuid samuti ei saa jätta tähendamata, et Hartmann jääb piiratud asjaõiguste omale asjale probleemi lahendamisel seisma poolele teele, sest Hartmanni leiab, et otstarbe momendist tingituna võivad teatavad piiratud asjaõigused olla vaid *jura in re aliena* kuju-

<sup>347</sup> Hartmann tähendab muu hulgas, et järgnevaist Rooma õiguse allikaist olevat näha, et omanikule endale võib tema maatükil kuuluda õigus „altius tollere“, „officere luminibus vicini“, „prospectui vicini“, „stillicidium vel flumen non recipere“. D. 8. 2. 2. ja 21; D. 8. 3. 2; D. 8. 4. 7. 1; D. 44. 2. 26. pr.; D. 39. 1. 15. Hartmann, op. cit., lk. 95.

lised. Näiteks oleks Hartmann'i arvates otstarbe- ja ka mõistusevastane, kui kellelegi kuuluks oma kinniku suhtes põlisrendi- või põlisiüriõigus <sup>348</sup>.

Võrdlemisi vastuvõetav on Gierke vaade <sup>349</sup> piiratud asjaõigustele oma asja suhtes.

Gierke teeb vahet õigussuhte objektiivse ja subjektiivse külje vahel. Subjektiivsest seisukohast pole kinnispandiõigusel omale asjale (olgu tähendatud, et Gierke räägib piiratud asjaõiguste omale asjale probleemist peamiselt vaid omaniku-pandiõiguse puhul) iseseisvat olemist (selbständiger Bestand). Ta ei anna omanikule asja suhtes õigusi, mida pole tal olemas juba omanikuna.

Omanikule ei või enda vastu kuuluda õigustusi, mida loob piiratud asjaõigus tavaliselt omaniku vastu. Kolmandate suhtes ei ole ühtegi õigustust asja üle, mida ei oleks tal ka omanikuna. „In Ansehung des subjektiven Rechtsverhältnisses besagt also das Eigentümergrundpfandrecht nicht, dass eine Beschränkung des Eigentums besteht, sondern, dass eine bestimmte Beschränkung des Eigentums nicht besteht“, ütleb Gierke <sup>350</sup>.

Objektiivselt vaatekohalt on aga omandist lahutatud eriõigus kinnikule olemas. Kinnispandile vajalik sisu on omandi sisust n.-ö. välja tõstetud ja iseseisva varaesemena konstitueeritud.

Kinnistusraamatu kaudu tehakse see õiguslik asjaolu igaühele nähtavaks ja ta saab asjaõigusliku jõu.

Rääkides omaniku-kinnispandist, ütleb Gierke <sup>351</sup>, et omaniku-kinnispandiõiguse sisu kattub vastava kinnispandi sisuga võõrale asjale, kuid lisab samas juurde: „Allein da das subjektive Rechtsverhältnis ruht, kann der Eigentümer von sich aus den Rechtsinhalt nicht geltend machen.“

Selline on lühidas kokkuvõttes Gierke seisukoht omaniku-kinnispandi kohta.

Ometi peab tähendama, et see küllaltki leidlik omanikupandiõiguse lahendamise katse on vaid osaliselt õige. Selle teooria puudus seisab nimelt omaniku-kinnispandi subjektiivse külje kä-

<sup>348</sup> Hartmann, op. cit., lk. 132.

<sup>349</sup> Gierke, Sachenrecht, lk. 922 jj.

<sup>350</sup> Gierke, Sachenrecht, lk. 922—923.

<sup>351</sup> Gierke, Sachenrecht, lk. 931.

sitlemises. Tõsi on, et omanik ei saa kõiki õigustusi teostada (näit. sundmüüki nõuda), aga suuremat osa küll (näit. käsustada). Omanik, kellele kuulub ühtlasi kinnispandiõigus, saab Saksa õiguse järgi näit. rahuldust, protsente sundvalitsemise ajal jne. Ja kõik need õigustused pole ju mitte omaniku õigustused omandist, vaid pandiõigusest.

Ka Freytag-Loringhoven<sup>352</sup> asub piiratud asjaõiguste omale asjale suhtes Gierke eespool-toodud seisukohal, s. t. et piiratud asjaõigustel omale asjale on objektiivselt iseseisev eksistents, kuigi nad ei avaldu subjektiivsest seisukohast.

Nagu Gierke ja paljud teisedki, püstitab ka Freytag-Loringhoven ja rakendab siis oma seisukohad peamiselt kinnispandiõiguse puhul. Ja sellest tuleb, et Freytag-Loringhoveni arvates on vähemalt omaniku-kinnikvõlg omandist ja kohustusest eraldunud iseseisev õigus; omanikuhüpoteeegi puhul fingeeritakse kohustuse olemasolu (olgu et see kohustus kokkumise teel kustus).

Teooriate hulgast, mis on püstitatud piiratud asjaõiguste omale asjale kohta ja mis seda probleemi püüavad lahendada jaa-tavalt, tuleb järgmisena eriti esile tõsta Huber'i vaadet<sup>353</sup>.

Huber lähtub piiratud asjaõiguste omale asjale olemuse analüüsimisel omandiõiguse kvalitatiivsest definitsioonist. Ta väidab<sup>354</sup>:

„Wenn der Eigentümer der Qualität nach das absolute Recht an der Sache besitzt, so stehen ihm nicht nur die einzelnen Eigentümerbefugnisse als Verfügungs- und Nutzungsgewalt über die gegebene Sache zu, sondern er besitzt über diese die Herrschaft auch in dem Sinne, dass er aus ihr machen kann, was er will und was nach der Rechtsordnung möglich ist. Daraus folgt, dass er auch ein Recht an eigener Sache zu bilden vermag, allein dieses Recht ist alsdann nicht... ein abgelöstes Stück von der Summe der Eigentümerbefugnisse, sein Eigentum wird um das Recht an der eigenen Sache, das er gebildet hat, nicht ärmer, sein Eigentum bleibt nach wie vor die absolute oder oberste Herrschaft über die

<sup>352</sup> Фрейтаг-Лоринговень, Материальное право, II, lk. 179.

<sup>353</sup> Huber põhjendab oma varemosundatud teoses, Die Eigentümerdienstbarkeit, mis kannab alapealkirja: Ein Beitrag zu ihrer Rechtfertigung, esmajoones (I, lk. 9) omanikuservituudi vajalikkust, siis üldse piiratud asjaõigusi omale asjale (II, lk. 23) ja siis eriti omanikuservituuti (III, lk. 49), kus ta püüab näidata, kas omanikuservituut on kooskõlastatav omandi mõistega.

<sup>354</sup> Huber, op. cit., lk. 45.

Sache. Was er mit der Ausscheidung einer Berechtigung erreicht, ist vielmehr die Schaffung eines eigenen Wertes, den er entweder als *ius in re aliena* an einen Dritten abgibt oder auch als Recht an eigener Sache für sich behalten kann. Die Schaffung eines solchen eigenen Wertes an und aus dem Eigentumsgegenstand ist nun freilich bloss in der Art und in dem Umfange möglich, wie es die objektive Rechtsordnung ermöglicht oder zulässt, und eine blosser Erklärung des Eigentümers, dass er ein gewisses Recht als selbständigen Vermögenswert gebildet wissen wolle, wird ohne besondere Hilfe der Rechtsordnung nirgends auf Anerkennung rechnen können.“

Et Huberi järgi on omanikul absoluutne isandusvõim asja üle, ses mõttes, et ta sellega võib teha, mida soovib ja mis õiguskorras see on võimalik, seega ka õigust omale asjale luua, siit leiab Meyer<sup>355</sup>, arvustades Huber'i seisukohti, et õigused omale asjale kui subjektiivsed õigused, mis annavad õiguslikku võimu, peavad omama võrdset sisu ja pakkuma samu õigustusi, kui teisedki asjaõigused. Nad peavad langema üldisesse asjaõiguste kategooriasse.

Agaga meie omakorda ei või nõustuda Meyeri väitega, et piiratud asjaõigustel omale asjale pole sisu.

Esiteks, piiratud asjaõigusel võõrale asjale on oma kindel sisu ja seepärast ka nende kaasliigil — piiratud asjaõigustel omale asjale on kindel sisu, olgugi vähem ja erinev kui esimestel.

Teiseks ei näita Meyer, miks siis piiratud asjaõigused omale asjale ei ole piiratud asjaõigused. Nad on konkreetsest, tavalisest piiratud asjaõiguse võõrale asjale seisukohast küll tõesti mitmeti erinevad õigused, aga ikkagi objektiivselt olemas. Ka kehtib nende kohta, terve rühma kohta *numerus clausus*'e põhimõte.

Edasi, Meyer'il esineb siin veel teine imelik seisukoht: väites, et omanikuhüpoteek ei ole sama, mis harilik hüpoteek, tahab Meyer öelda veel enam, et omanikuhüpoteek polegi pandiõigus, sest — ütleb ta —:

„Dem Eigentümerhypothekar fehlen also alle Befugnisse, die sonst für das Pfandrecht wesentlich gelten, die seinen Inhalt und seine Individualität ausmachen, von denen nichts weggenommen werden darf, wenn ein Pfandrecht noch vorhanden sein soll: vom Pfandrecht dürfen ja nicht einzelne Befugnisse abgetrennt werden, wie vom Eigentum, wenn es (Pfandrecht bleiben soll“<sup>356</sup>.

Agaga selle kohta võib öelda, et ühe ja sama instituudi piirides

<sup>355</sup> Meyer, op. cit., lk. 171.

<sup>356</sup> Meyer, op. cit., lk. 171.

võib olla palju alaliike, mis üksteisest ka „sisult ja individuaalsu-selt erinevad“, kui seda sisu ja individuaalsust küllaltki kindlalt mõista. Omanikuhüpotek, harilik hüpotek, omaniku-kinnik-võlg — need on ikkagi kinnispandiõiguse kui üldmõistelise ins-tituudi alaliigid.

Järgnevalt toetub Meyer eriti veel Šveitsi ZGB Seletuskirja (*Erläuterungen*) seisukohtadele. Ta ütleb, et Šveitsi ZGB Seletus-kiri teeb vahet õiguste vahel formaalses ja materiaalses tähen-duses. Ja omanikuservituut, omaniku-pandiõigus ongi õigused formaalses tähenduses. Siinjuures toetub Meyer peamiselt järg-misele kohale ZGB Seletuskirjas, kus on öeldud <sup>357</sup>:

„Der formale Bestand der Grunddienstbarkeit auf Grund des Eintrages hat darin eine besondere Bedeutung, dass die Dienst-barkeit erst durch die Löschung des Eintrages ihren Untergang findet und demgemäss, so lange sie nicht gelöscht ist, durchaus mit rechtlicher Wirkung ausgerüstet bleibt. Wird also das Eigen-tum am herrschenden Grundstück mit demjenigen am dienenden vereinigt, so behält der Eigentümer der beiden das formale Recht in dem Sinne, dass, sobald während der Existenz des letztern aus irgend einem Grunde die Trennung des Eigentums wieder ein-tritt, die Dienstbarkeit auch wiederum materielle Bedeutung er-hält. Gibt man dies zu, so darf dann auch noch der weitere Schritt gewagt werden, von vornherein die Errichtung einer Dienstbarkeit von zunächst nur formalem Bestand zu gestatten. Wirkung der Eintragung an dem eigenen Grundstücke des Be-rechtigten muss dabei sein, dass, sobald das Eigentum am dienen-den von demjenigen am herrschenden Grundstücke sich trennt, die materielle Rechtskraft der Dienstbarkeit zur Geltung kommt.“

Meyer'i arvates on sel jaotusel oma põhi all, sest sissekan-dega saab ju õigus oma formaalse jõu. See on üldiselt täiesti õige, kuid siiski on mõeldav, et omanikule võib kuuluda ka sisse-kandeta (näiteks kui puudub kinnistusraamat), piiratud asjaõi-gus oma asja suhtes.

Oma hüpoteeği seletuses lähtub Meyer, nagu ta ise ütleb, ideaalsete pandikohtade süsteemist („vom System der ideellen Pfandstellen“) <sup>358</sup>, millist lähtekohta tuleb üldiselt õigeks pidada.

<sup>357</sup> Schweizerisches Zivilgesetzbuch. Erläuterungen zum Vorentwurf des Eidgenössischen Justiz- und Polizeidepartements. Bd. II. Bern, 1914, lk. 142.

<sup>358</sup> Meyer, op. cit., lk. 183.

Teisal ütleb Meyer: „Der auf den Namen des Grundeigentümers ausgestellte Gült- oder Schuldbrief bestimmt einen ideellen Teil des Grund-

Esimusastmel on siin otsustav tähendus, kusjuures osade suurus määrab esimusastmelise suhte. Pandiõigus tervele kinnikule on jagatud mitte sisult, vaid oma ulatuselt <sup>359</sup>.

Täiesti selge ja kindel on käesolevas piiratud asjaõiguste omale asjale võimalikkuse küsimuses ka K o h l e r'i seisukoht.

Kui on olemas, ütleb Kohler <sup>360</sup>, mingi õigus asjale, siis on täiesti ükskõik, k e l l e l e asi kuulub, ja isegi, kas ta üldse kellegi kuulub. Piiratud asjaõigus on nii *res nullius*'e suhtes ja ka oma asja peale seega täiesti võimalik.

Ka H e c k suhtub täiesti pooldavalt seesuguste piiratud asjaõiguste omale asjale kategooria olemasolusse.

Need õigused, ütleb Heck <sup>361</sup>, mida saab omanik piiratud asjaõiguste omale asjale kaudu, pole mõeldavad otseselt omandi õigustuste kaudu. Nad p e a v a d võtma piiratud asjaõiguste kuju.

Piiratud asjaõigustel omale asjale on kaks funktsiooni täita. Esiteks annab seesugune õigus omanikule kaitset allpool seisvate õiguste vastu ja teiseks, kui eristada omandiõigus teisest õigusest omale asjale, võimaldab ta viimase eraldi kasustamist, peamiselt muutes seda teist õigust uuesti piiratud asjaõiguseks võõrale asjale.

Heck tõusetab siin ka analoogiaküsimuse: kas laseb see õigusvorm — asjaõigus omale asjale — end rakendada ka juhtudel, kus ta pole otseselt ette nähtud?

Sellele, muide vaieldavale küsimusele, vastab Heck täiesti jaatavalt <sup>362</sup>. Eriti ütleb ta omaniku-pandiõiguse kohta järgmist:

„Das Institut des Eigentümerpfandes ist für die Blüte unseres Grundkredits von geringerer Bedeutung als andere Institute des Hypothekenrechts. Aber es ist für die praktische Anwendung

---

stückes zur Haftung für eine künftige Schuld. Der Eigentümergült- oder -schuldbrief ist die Zurückgewinnung oder Auslösung eines ideellen Teiles des Grundstückes, der gehaftet hatte.“ M e y e r, op. cit., lk. 189.

<sup>359</sup> Selle kohta tuleb aga korrektiivina öelda sama, mis ütleb G i e r k e üldse esimusastme suhte kohta piiratud asjaõiguste omale asjale suhtes: esimusastme suhe ü k s i ei ütle midagi, ta pole õiguse sisu. Teiseks on see M e y e r'i seisukoht pealegi rakendatav peamiselt ZGB jaoks, mitte aga üldiselt, veel vähem kõikide piiratud asjaõiguste omale asjale suhtes.

<sup>360</sup> K o h l e r, Sachenrecht, lk. 394.

<sup>361</sup> H e c k, op. cit., lk. 97.

<sup>362</sup> H e c k, op. cit., lk. 99.

unseres Gesetzes, für die juristische Technik von besonderer Wichtigkeit. Bei den meisten Vorgängen des Hypothekenverkehrs spielt das Eigentümerpfand eine eingreifende Rolle. Die Entscheidung praktischer Fälle aus dem Gebiet des Hypothekenrechts ist nur demjenigen möglich, der die Grundzüge dieses Instituts verstanden hat“<sup>363</sup>.

Edasi ütleb Heck, et kinnispandiga tekib alati väljavaade omaniku-kinnispandile, missugust nähtust nimetab Heck vari-funktsiooniks (Schattenfunktion). See väljavaade tulevasele tek-kimisele võib olla omaette õiguse objektiks. Seda võib käsustada, aga siiski mitte sisse kanda lasta kinnistusraamatusse. Sest — ütleb Heck — „Der hypothekarische Schatten findet im Grundbuch keinen Raum“<sup>364</sup>.

Piiratud asjaõigus omale asjale on Hecki arvates siiski vaid õigustorsio, mille olemus seisab teatavas kinnistusraamatu-lise koha kasutamises<sup>365</sup>.

Täiesti jaatav on ka Wolff'i seisukoht piiratud asjaõiguste omale asjale kohta.

Wolff<sup>366</sup> ütleb küll, et piiratud asjaõigus on vaid omandi iseseisvunud osasisu („verselbständigter Teilinhalt des Eigentums“), aga omanik võib konstitueerida neid ka omale nimele. Need õigustused, mida sisaldab nüüd piiratud asjaõigus omale asjale, olid ka koormamatus omandis olemas, aga iseseisvaks muu-tudes saab see õigus kindla esimusastme.

Sachau<sup>367</sup> lähtub vaatest omandiõigusele kui „piiratud õiguslikule võimule“ („begrenzte Rechtsmacht“) ja leiab, et see-pärast võib omanik oma asja suhtes omada ka veel teisi õigusi, mis annavad talle asja üle isandusõigustusi, mida omand ei si-salda.

Lõpuks Venediger<sup>368</sup> lähtub seisukohast, et seadus (BGB § 889), kõrvaldades konfusiooni kustutava toime üldiselt ja põhimõtteliselt, tunnustab seega üldiselt ja põhimõtteliselt ka piiratud asjaõigusi omale asjale. Piiratud asjaõigus jääb peale kokkumist püsima ja säilitab oma toimivuse üldreeglina täies

<sup>363</sup> Heck, op. cit., lk. 349.

<sup>364</sup> Heck, op. cit., lk. 358.

<sup>365</sup> Heck, op. cit., lk. 98.

<sup>366</sup> Wolff, op. cit., lk. 155.

<sup>367</sup> Sachau, op. cit., lk. 13.

<sup>368</sup> Venediger, op. cit., lk. 34—35 ja 47—48.

ulatuses. Ja on täiesti mõeldav, ütleb Venediger, et just seetõttu, et talle kuulub kõikide õigustuste summa või ülim võim asja üle, loob üksikutest isandusvõimalustest asja üle iseseisva õiguse — piiratud asjaõiguse omale asjale. Seda enam, et sellekujulised õigused annavad omanikule rohkem kui see õigus, mis vastavas seadustikus moodustab omandiõiguse instituudi.

Nagu kõigest ülemaltoodust näeme, on enamik teooriaid asunud piiratud asjaõiguste omale asjale suhtes jaatavale seisukohale. Kuid sealjuures seavad paljud selle õiguste kategooria liiga suurde sõltumusse omandiõigusest. Ka on teooriad püstitatud peamiselt omaniku-pandiõiguse kohta, ja selle all kannatab seesuguste õiguste üldine iseloomustus. Eriti, et seega ei nähta seesuguste piiratud asjaõiguste omale asjale kui terve iseseisva rühma olemasolu.

Olles pühendanud omandiõigusele terve peatüki (peat. II), näeme, et ka käesolev teos ei taha eitada omandiõiguse mõiste tähendust piiratud asjaõiguste omale asjale juriidilise konstruktsiooni leidmisel. Aga on veel teisi niisama tähtsaid õigusinstituute, mida tuleb käesoleva probleemi lahendamisel samuti arvestada. Ja seda püüabki teha ka käesolev uurimus.

Vaadeldes piiratud asjaõiguste omale asjale probleemi omandiõiguse seisukohast, küsime ka meie kõigepealt: kas ja kuivõrd on omandiõiguse kõrval veel mõeldavad ja olemas õigustused, mida ei anna omandiõigus?

Siin tuleb vastata jaatavalt.

Lähtudes omandiõiguse kvantitatiivsest definitsioonist (vt. peatükk II) näeme, et õigustustest asja suhtes kuulub üks osa omanikule, sealjuures fikseerimata kujul; teine osa, fikseeritud kujul, võib olla piiratud asjaõiguse sisuks. Ja viimaste hulgas on loomulikult suurem osa niisuguseid, mis on ka omanikul (eriti õigustused asja valdamise ja kasutamise alal), aga on ka üksikuid käsustusõigustusi, mida omanikul pole (näit. pandi sundmüügi nõudmise õigus).

Seega on piiratud asjaõiguste omale asjale abil teataval määral võimalus isegi laiendada omandis olevaid õigustusi. Kuid olgu tähendatud, et piiratud asjaõiguste omale asjale puhul pole lähtekohaks ometi mitte omanik, kelle õigusi piiratud asjaõigus laiendab, vaid esikohal on piiratud asjaõigus ise, mis satub küll väga

ligidasse kokkupuutesse omandiõigusega, sellesse kokkumise mõjul siiski mitte „ära sulades“.

Ja seepärast võimegi G i e r k e poolt <sup>369</sup> püstitatud küsimusele: kas on omanikul omandiõiguse kõrval võimalik veel eriline piiratud asjaõigus, vastata jaatavalt ja väita, et omandiõigus pole mitte kõiki võimalikke õigustusi asja suhtes sisaldav õigus, ja need võimalikud õigustused võivad samuti olla piiratud asjaõiguste sisuks.

Ja siin tulebki tähendada, et G i e r k e' l on ainult osaliselt õigus, kui ta ütleb, et õigus t o i m e seisukohast on piiratud asjaõiguste omale asjale puhul õigustoime avaldunud vaid objektiivselt, kuna subjektiivne õigussuhe „puhkab“. Nagu nägime ülemal, pole ka subjektiivne õigussuhe täiesti ja üldiselt kviestsentseis seisundis, vaid ta võib ka avalduda <sup>370</sup>.

Et piiratud asjaõiguste sisu pole omandiõiguses iseenesest veel olemas, väidavad ka H a r t m a n n <sup>371</sup> ja E n d e m a n n <sup>372</sup>.

Ka seisab piiratud asjaõigus omandiõiguse kõrval esimusastmelt ju alati paremal kohal <sup>373</sup>. Nii on seda ka piiratud asjaõigus omale asjale <sup>374</sup>.

Seega, lähtudes ikkagi kvantitatiivsest omandiõiguse mõis-

<sup>369</sup> G i e r k e, Sachenrecht, lk. 922.

<sup>370</sup> Piiratud asjaõiguse omale asjale puhul pole meil tegemist õiguse latentsusega, puhkamisega, sest omanik saab (näiteks BGB § 889 järgi) talle võimaldatud õigustusi tõeliselt kasustada. Sellega suurendab seadus omaniku õigustusi ja omanik võib neid teostada õiguslikus käibes.

<sup>371</sup> H a r t m a n n, op. cit., lk. 71 jj.

<sup>372</sup> E n d e m a n n, op. cit., lk. 39 jj.

<sup>373</sup> K ü h n a s t ütleb, et pandi, eriti kinnikvõla puhul ei ole oluline „Anspruch auf Zahlung, sondern Zahlung in einer bestimmten Priorität nicht nur dem Schuldner, sondern auch Dritten gegenüber...“ K ü h n a s t, op. cit., lk. 90.

<sup>374</sup> Täiesti rahuldava põhjenduse selleks, et peale omandi ja piiratud asjaõiguste võõrale asjale on piiratud asjaõigused ka omale asjale loogiliselt mõeldavad, toob H. H o f f m a n n, öeldes: „Das Wesen des dinglichen Rechtes ist die mehr oder weniger begrenzte unmittelbare Sachherrschaft, die Wirkung gegenüber jedermann. Das dingliche Recht wirkt somit nicht nur gegenüber dem Eigentümer, sondern auch gegenüber jedem Dritten. Immerhin wirkt das begrenzte dingliche Recht auch gegenüber dem Eigentümer. Im Umfang des Rechtsschutzinteresses kann daher begrifflich ein begrenztes dingliches Recht an der eignen Sache anerkannt werden.“ H. H o f f m a n n, op. cit., lk. 26.

test, lahendub ka konfusiooni kustutava toime küsimus, selle otsene mõju omandiõiguse elastsuse tõttu konsolideerumise näol, s. t. et omandiõigus resorbeerib kõik teised asjaõigused endasse: konsolidatsioonitug on olemas, aga konsolideerimine ise võib aset leida, aga ka ära jääda.

Leides seega, et omandiõiguse olemus pole otseseks takistuseks piiratud asjaõiguste omale asjale konstrueerimisel, näeme aga veel, et on olemas õigusinstituut, mis just täiel määral võimaldabki seesuguste õiguste esiletulekut ja eriti ta objektiivselt nähtavat olemasolu. Kinnistusraamatu mõju, millele on pühendatud käesoleva teose kolmas peatükk, tohiks olla ses mõttes vaieldamatu, sest kinnistusraamat annab objektiivselt tagatise, et sissekantud õigus on niisugusena, niisuguses ulatuses ja niisuguses esimusastmes olemas, kui ta on raamatusse märgitud.

Ja seega võib veel enamgi öelda: iga piiratud asjaõigus omale asjale võib tekkida, kui legitimeeritud mitteomanik (olgu ta siis ekslikult kinnistusraamatusse kantud omanik või isegi vallasasja valdaja) konstitueerib piiratud asjaõiguse tõelise omaniku kasuks ja tõeline omanik peab konstitueerijat omanikuks, — siis muutub see piiratud asjaõigus piiratud asjaõiguseks omale asjale. Sest sissekanne kinnistusraamatusse — isegi kui ta on ebaõige — loob ikkagi „midagi“ ja see on sarnane tavalise õigusega.

Edasi, on olemas nn. asjaõiguste suveräänsuse põhimõte, s. t. asjaõigus võib olla sõltumatu isikust ja *causa*'st. Sõltumatus isikust esineb kõigepealt peremehetu asja suhtes asjaõiguse (eriti veel näiteks kinnikvõla) puhul.

*Causa* mõju on, nagu teame, üldiselt erinev obligatsiooni- ja asjaõiguses. Esimeses on tal enamikus igal individuaalsel juhul muutusi esilekutsuv mõju. Asjaõigus aga ei allu nii suurel määral *causa* mõjule. Eriti ilmneb *causa*'st lahutumine, abstraherumine kinnikvõla puhul. Ja omaniku-kinnikvõla puhul on see abstraherumisprotsess — asjaõiguse suveräänsus — viidud võimaluste piirideni. Kas siin aga, nagu seletatakse<sup>375</sup>, teooria arvel käibe tarvetele on järele antud, on iseasi. Meie arvates on järele antud vaid teatavaile teoriaile, õpetustele, mis aga ei tarvitse olla ainuõiged, eriti mitte ajas.

<sup>375</sup> K ü h n a s t, op. cit., lk. 29.

Miks mitte vaadelda piiratud asjaõigusi omale asjale eri rühmana kui uut tüüpi õigusi, miks katsuda neid suruda olemasolevasse raamistikku ja nõuda täpsat vastavust olemasolevaile teooriaile, mis ei tarvitse ju ainukehtivad olla, sest, tarvitades Kühnast'i sõnu, „pidevas õiguse edasiarengus ei tohi arusaadavalt keegi kahelda“<sup>376</sup>.

Teame, kuis keeb vaidlus kinnikvõla juriidilise konstruktsiooni üle, kus ka see instituut ei mahu hästi endistesse pandiõiguse raamidesse. Ei ole veelgi täiesti vaibunud ainuõiguste, eriti autori õiguse loomu küsimus, kus muide omandiõigus jällegi etendab küllaltki suurt ja nimelt takistava teguri osa. Ses mõttes võikski võtta teatava pooltargumendina piiratud asjaõiguste omale asjale probleemi lahendamisel paralleeli nende õiguste ja omandiõiguse vahel ühelt poolt ja autoriõiguse ning samuti omandiõiguse vahel teiselt poolt. Nagu autorile kuuluv omandiõigus raamatule ja samale autorile kuuluv autoriõigus teosele on lahusolevad õigused, nii kuulub ka piiratud asjaõiguste omale asjale puhul omanikule asja suhtes omandiõigus ja sama asja peale ka veel mingi piiratud asjaõigus. Siiski tuleb siin olulist erinevust silmas pidades: autoriõiguse ja omandiõiguse puhul on meil tegemist erisuliste ja ka eriobjektiga õigustega, piiratud asjaõiguste omale asjale ja omandiõiguse puhul aga on tegemist ühe ja sama objektiga, mõlemad õigused erinevad vaid sisult.

Samuti mitte küll üldise ja täieliku analoogiana, kuid siiski ilmeka argumentatsioonina võime tuua suhte omandiõiguse ja maapõuevarade kaevamise õiguse vahel. Nimelt, kui seadusandlus piirab maaomanikku teatavate maapõuevarade kaevamises, siis on juhul, kui riigivõim annab eriloa alusel selliste varade kaevamise õiguse samale maaomanikule tema maa-alal, meil tegemist ka õigusega omale asjale, ja nimeelt piiratud asjaõigusega omale asjale. Vahe seisab peamiselt selle õigustuse tekkimise aluses: tavaline piiratud asjaõigus omale asjale on tekkinud puht-eraiõigusliku toiminguga alusel; toodud juhtumil on siin aluseks riigivõimu akt. Aga olgugi et õigustiitlid on erinevaile aluseile rajatud, need õigustiitlid on lahutatud omandiõigusest, mis ju ka ise on õigustiitel.

Aga ka siin tuleb tähendada, et see analoogia katse võib osutada ekslikuks. Nimelt erinevad vastavad sätted ja põhimõtted

<sup>376</sup> Kühnast, op. cit., lk. 69.

maapõuevarade kaevamise kohta üksikute riikide seadusandlustes. On riike, kus mäe-õiguse sätete kohaselt on maapõuevarade kaevamise õigus puhtakujuline *e r i õ i g u s*, kusjuures sellel õigusel on ka oma eriobjekt: maaomanikule kuuluv kinnikus leiduvad maapõuevarad on tunnustatud riigi omandiks. Selliste seadusandluste järgi toimub maapõuevarade kaevamise õiguse andmine eraisikule, n.ö. näiliku piiratud asjaõiguse loomine oma asja suhtes, vastavasisulise erilise haldusakti alusel <sup>377</sup>.

Kuivõrd erinevad, samuti ka kõikuvad, muutlikud ajalt ja ruumilt on tsiviilõiguse õpetused ja süsteemid, nägime asjaõiguste üldise süsteemi vaatlemisest (peat. IV). Ja siin tuleb uuesti viidata asjaõiguse iseloomule vanas Germaani õiguses, kus polnud olemuslikku vahet omandiõiguse ja teiste asjaõiguste vahel, misugune seisukoht laseb kaudselt põhjendada ka piiratud asjaõiguste omale asjale kui iseseisvate õiguste eksisteerimist omandiõiguse kõrval.

Ses mõttes, nimelt õiguse arengu seisukohast, toetab omandiõiguse kvantitatiivse definitsiooni vastuvõetavust ka see, et ta sobib meie ajal toimuva nähtusega, kus omand on pidevalt kaotanud ja kaotab veelgi suure osa oma, kord võrdlemisi piiramatust olemusest ja ulatusest <sup>378</sup>.

Nagu eespool (peatükk II) tähendatud, on omandiõiguse kujunemisel kõigepealt roomaõiguslikul individualistlikul ja germaaniõiguslikul ühiskondlikku laadi omandimõistel oluline tähendus. Nende mõistete vastastikuse mõjustuse tasakaalust või ülekaalust on suurel määral olenenud üksikute ajastute omandiõiguse struktuur.

Sinna juurde on tulnud teiste tegurite mõju. Mitmed ühiskondlikud õpetused on, nagu teada, ka omandi oma vaatluse objektiks teinud, kas teda oma kaitse alla võttes (näiteks 19. sajandi majanduslik liberalism ja kapitalism) või teda ägedalt rünnates (kommunistlik teooria) <sup>379</sup>.

<sup>377</sup> Lõpuks, muuseas on ju ka täiesti konstrueeritav õigussuhete ahelkompleks, kus omanik on omas majas üürnik, omas talus rentnik jne.

<sup>378</sup> Selles mõttes on praeguse aja omandiõigus suuresti erinev roomaõiguslikust omandist, mida Brinz ei peagi enam otseselt õigussuhteks, vaid leiab, et roomaõiguslik omand on isiku võimu laiendamine, see on nn. kinniku omaniku laiendatud 'ego'. A. Brinz, Lehrbuch der Pandekten. Bd. I. Erlangen, 1873, lk. 470 jj.

<sup>379</sup> Kokkuvõtliku, olgugi teataval määral sihindliku ülevaate omandi-

Üldise kompromissina tundub siiski seisukoht, et omand tuleb vabastada äärmuslikust individualistlikust, igati puutumatumust eraomandi iseloomust ja seega rohkem rõhutada temas ühiskondlikku funktsiooni.

Ja see kompromislik omandi loomus paistab pidevalt tungivat ka seadusandlustesse. Sest kui jätta arvestamata üksikute riikide

---

õiguse struktuuri arengust (peamiselt Saksamaal) annab W. Merk oma teoses „Das Eigentum im Wandel der Zeiten“ (Langensalza, 1934).

Merk teeb kõigepealt vahet inimeste koondistele kuuluva ühisomandi ja üksikisikuile kuuluva eraomandi vahel (osundatud teose lk. 8). Tehes vahet ka roomaõigusliku ja germaaniõigusliku omandi vahel ütleb ta (osundatud teose lk. 12 ja 13): „Die Römer haben früher und schärfer als andere Völker das Eigentum als sachenrechtliche Allgewalt, als unbeschränktes und unteilbares Recht, als einseitige Herrschaft ausgestaltet. Das römische Recht ist bestrebt, alle an der Sache denkbaren Herrschaftsbefugnisse in der Hand des Eigentümers festzuhalten, alle unmittelbare Sachherrschaft in der einen und unteilbaren Gewalt eines selbstherrlichen Sondereigentümers zusammenzufassen. Es ist durchaus abgeneigt, Teilbefugnisse davon zugunsten anderer Personen abzusplittern.“... „Dem germanischen Recht ist die römische straffe Zusammenfassung aller Sachherrschaft in der Hand des Eigentümers fremd. Das germanische Sachenrecht ist von dem sozialen Gedanken beherrscht, dass wirtschaftliche Sachgüter nicht in den Händen eines verhältnismässig kleinen Kreises von Eigentümern bleiben, sondern dass daran möglichst viele Volksgenossen unmittelbaren Anteil haben sollen.“

Germaani omandis endas on piirid; ta toob kaasa kohustusi nii perekonna, naabrite kui ka teiste ühiskonnaliikmete vastu. Omanikul pole ka täiesti vaba suvalist käsutusõigust surma puhuks: veresugulastel on ooteõigus. Eriti kinnisomand pole lihtne kaup, vaid ta on kõikide ühiskonnaliikmete õigusliku, majandusliku ja sotsiaalse olukorra aluseks (lk. 15).

Eriti ründab Merk (lk. 24 jj.) ka 18. sajandi loodusõigusliku kooli ja 19. sajandi majandusliku liberalismi mõju omandile. Nn. omandi vabaduse põhimõtte mõjul vabanes omand maasunnistest, omanik tunnistati vabaks omandi käsustamisel, ta võis võõrandada ja tükeldada kinnikuid. Selle omandivabaduse-põhimõtte eriti eitavaks tulemuseks oli maa kinnisvarade võlgadega koormamise vabadus ja kinnikute mobiliseerimine. Liigne kinnikute tükeldamine, ülevõlastumine ja kinnikutega spekulatsioon sundisid viimaks seadusandlusi vahele astuma. See toimuski: maaomandi tükeldamist raskendatakse, pärandamise vabadust piiratakse (*Anerbenrecht* leiab jälle poolehoidu), eriti aga kitsendatakse omandit avalik-õiguslikult. Lõpuks märkib Merk (lk. 41 jj.) üht äärmuslikku pealeilmasõjaaegset tendentsi omandiõigusesse suhtumises, nimelt püüdu sotsialiseerimise võttena „õõnestada“ omandit ülemääraste maksudega. Kokkuvõttes jääb Merk eraomandile küll truuks, kuid nõuab eraomandilt ühiskondlikku teenimist: „... Sonder-eigentum muss p f l i c h t b e g r e n z t ... sein“ (osundatud teose lk. 50).

erandlik suhtumine sellesse instituuti, mille tulemuseks on eks-treemsed omandimõiste reglementatsioonid mõnedes seadusandlus-tes, on enamikus riikides eraomandi põhimõte siiani püsima jää-nud, aga sealjuures on teda igati püütud ikka rohkem ja rohkem rakendada ühiskondlikku teenistusse <sup>380</sup>.

Riiklik osavõtmine omandist on nagu mingi *dominium divi-sum*'i näol kõikjal õige tugev. Ja kui omandiõiguse definitsioonid on enamikus tsiviilseadustikes üldiselt küll endised, siis üksik-seadusandlikud aktid piiravad tihti omanikku (peamiselt muidugi kinnisomandi puhul) äärmuseni, jättes omanikule kohati mingi *dominium utile* taolise õiguse.

Kokku võttes näeme, et ühelt poolt konfusiooni kustutava toime ja konsolidatsioonitungi kõrvaldamise teel a b s t r a h e e - r u b k i piiratud asjaõigus õiguseks omale asjale ja teiselt poolt muudab kinnistusraamatuline sissekanne, mis ju, nagu valduski, annab teatava õiguse asjale, piiratud asjaõiguse omale asjale ise-seisvaks õigusühikuks, individualiseerides seda õigust, mis, isi-kut muutes, nagu omandki ja teised asjaõigused, sisult ei tarvitse oluliselt muutuda, jäädes kustutamiseni üldiselt püsima. Piiratud asjaõigused omale asjale kujutavad endast täiesti normaalsete õi-guste rühma, mõjudes vaid esialgselt pisut võõrastamapanevalt.

Ja kui konfusiooni kustutava toime kui eitava teguri kõrval-dumine toimus algul teatavate üksikeranditena kokkumise puhul, siis saab neist üksikeranditest hiljemini teatav üldisekujuline erandsäte, kus sõnal 'kokkumine' on ainult veel puht kokkulangemist kui teatavat asjakäiku väljendav tähendus, kusjuures see asjakäik, sündmus v õ i b kaasa tuua vastava tagajärje — õigussuhte tekkimise, muundumise või lõppemise, aga see taga-järg võib niisama hästi ka ära jääda. Ja lõpuks on siin kõrval jõutud ka otsese piiratud asjaõiguste omale asjale konstitueerimise võimaldamiseni.

See aga ei toimunud kõikjal ühel ajal ja samal mää-ral <sup>381</sup>. Ja nüüdki oleme jõudnud vaid olukorrani, kus teata-

<sup>380</sup> Saksa nn. Weimari põhiseadus, Die Deutsche Reichsverfassung vom 11. August 1919, ütleb art. 153 lõpus: „Eigentum verpflichtet. Sein Gebrauch soll zugleich Dienst sein für das Gemeine Beste.“

<sup>381</sup> Omal nimel sissekande tegemise õigusinstituuti tunnustati sea-duslikult esimesena Meklenburgis. Meklenburgi „Revidirte Hypothekenord-nung für Landgüter“ 18. okt. 1848. a. ütleb § 16, nr. 4: „Der zeitige Eigen-

vates seadusandlustes vaid kaudselt vägagi piiratud ulatuses neid õigusi tunnustatakse. Teistes seadusandlustes on see võimaldatud laiemas ulatuses, üldise põhimõttena väljendatud kujul, kus näemegi, et seesugused õigused — piiratud asjaõigused omale asjale on olemas, kuigi — olgu siin tähendatud — ükski seadusandlus neid otseselt nii ei nimeta! Nad on asjaõigused ja asjaõiguste teoreetilises süsteemis on neil ka oma kindel koht ja nimelt piiratud asjaõiguste kui üldise liigi alaliigina. Nad on asjaõigused *sui generis*, kus seesugused piiratud asjaõigused omale asjale on küll suurel määral abstraktsiooni teel saadud, aga nad pole mitte fiktsioon, nagu abstraktse loomuga kinnikvõlg on ka asjaõigus *sui generis*, kuid ikkagi asjaõigus.

Et piiratud asjaõigus omale asjale pole oma konsekventselt kujul mingi fiktsioon, seda tõendab ka see, et vastavate sätete kohaselt on seadusandlustes, kus kokkumise kustutav toime on sõnaselgelt kõrvaldatud (näiteks BGB § 889, Eesti 1936. a. Tsiivilseadustiku eelnõu § 894), ka sõnaselgelt öeldud, et kokkumise puhul asjaõigus ei kustuta, vaid jääb püsima.

Edasi, et piiratud asjaõigused omale asjale on asjaõigused, siis on neil seesugustena olemas ka üldised asjaõigustele omased tunnused (vt. peatükk IV).

Eriti nähtub asjaõiguse iseloom sellest, et asja omanik saab võõrandada omandiõigust eraldi piiratud asjaõigusest omale asjale. Teiselt poolt, et omandis olevat asja võib võõrandada iseseisvalt, siis on iga uus omanik ühtlasi ka piiratud asjaõiguse omale asjale (näiteks omaniku-hüpoteeegi) subjektiks <sup>382</sup>.

Nagu omandi ja piiratud asjaõiguse võõrale asjale puhul, nii ka piiratud asjaõiguse omale asjale kohta on esimusastmel oma kindel tähendus ja see on sarnane mõlemat liiki piiratud asjaõiguste puhul: nad mõlemad on esimusastmelt tugevamad kui omandiõigus <sup>383</sup>.

---

thümer kann für sich selbst und auf seinen eigenen Namen eintragen lassen, auch dürfen bereits eingetragene Forderungen auf ihn cedirt und umgeschrieben werden.“

<sup>382</sup> Heck, op. cit., lk. 352.

<sup>383</sup> Seisukoht, et omand seisab kõigile piiratud asjaõigustele esimusastmelt järel ja ka piiratud asjaõigus omale asjale annab omandiga võrreldes teatava esimuse, on olnud — nagu nägime ülemal — mõnede teooriate

Piiratud asjaõigustes omale asjale näeme kõigepealt vastava õiguse kindlat s i s u, mis võrdub üldiselt piiratud asjaõiguse võõrale asjale tavalise sisuga, kuid pisemas ulatuses <sup>384</sup>. O b j e k t i k s on sama kinnis- või vallasasi ja s u b j e k t i k s — igakordne õigusekandja, nagu piiratud asjaõigusteski võõrale asjale <sup>385</sup> (te-

lähtekohaks. Sellele väidab vastu G i e r k e, et esimusaste ei saa olla õiguse sisuks. G i e r k e, Sachenrecht, lk. 922.

Omalt poolt võime ühineda G i e r k e'ga vaid niipalju, et esimusaste pole otseselt piiratud asjaõiguse omale asjale selle olemuseks, õiguse ainsaks sisuks, kuid üheks tähtsamaks elemendiks tema olemuses on ta ometi.

B e k k e r loendab 4 järgmist piiratud asjaõiguse omale asjale klassi, millel on tema arvates tugevam toime kui omandiõigusel: a) õigused, millele seesmine positiivne külg ületab omandi seesmise külje ja mis seepärast annavad omanikule selliseid õigusi asja käsustuseks ja kasustuseks, milliseid omanik muidu ei omaks; b) õigused, millele väline külg ületab omandi välise külje, kusjuures õigustatud isik võib mõjustusi asjale tagasi tõrjuda, nagu seda omanik ise poleks saanud teha; c) õigused, mis ületavad omandi intensiivsust ja seega osutuvad tugevamateks kolmandate isikute õigustest, millele ees omand kui nõrgem pidi taganema; d) õigused, milliseid kaitseb õigusvahend, mida ei saa kasustada omanik. E. B e k k e r, Allerlei von den dinglichen Rechten, insbesondere von den Rechten an eigener Sache. Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft. Bd. II. Stuttgart, 1880, lk. 44.

<sup>384</sup> Võtame selle kohta näitena deriveeritud piiratud asjaõiguste omale asjale juhu: Pandiõigus, kui piiratud asjaõigus võõrale asjale, kokkumisel mitte tervikus ei kao, ei lähe üle omandiõigusesse, vaid o s a s i s u s t jääb püsima. Samuti on ju ka tavaline pandiõigus võõrale asjale oma sisult lahus omandiõigusest. Ses mõttes allub pandiõigus omale asjale tavalisele pandiõiguse normistikule, erinedes vaid selle poolest, et õigustoimes on ta osaliselt paralüeeritud. Ja eriti see, et omaniku pandiõiguse puhul pole suundmüügile laskmise õigust, ei ole küllaldaseks põhjuseks eitada omaniku-pandiõiguse iseseisvat olemist omandist. Sest õigesti väidab E. H o f f m a n n: „... der scheinbar weitergehende Inhalt der Pfandrechte im Zwangsverfahren hat in Wahrheit mit dem Inhalt der Rechte nichts zu tun, sondern beruht nur auf dem Rangverhältnis von Eigentum und begrenzten Rechten. Dieses Rangverhältnis berührt nicht den Inhalt des Eigentums selbst, sondern nur seine Ausübung.“ E. H o f f m a n n, Das Eigentümergrundpfandrecht. Diss. Marburg. Darmstadt, 1917, lk. 69.

<sup>385</sup> Täiesti tabavalt ütleb selle kohta C r o m e: „Dieses im Eigentum nicht schon von selbst enthaltene Recht hat der Eigenthümer in den betreffenden Fällen ganz wie ein sonstiger Berechtigter. Er kann es also nicht bloß selbst ausüben, sondern auch weiter übertragen und sonst darüber verfügen; ebenso kann es zwangsweise gegen ihn gepfändet und einem Dritten überwiesen werden. Nur die Selbstaussübung des Rechts ist insoweit beschränkt, als Niemand gegen sich selbst eine Leistung betreiben kann.“ C. C r o m e, System des Deutschen Bürgerlichen Rechts. Bd. III. Tübingen, 1905, lk. 741.

gelikult on piiratud asjaõigustes omale asjale õigusekandjaks omanik), ja selle õigusekandja absoluutne õigus on suunatud kolmandate isikute vastu.

Lõpuks, kui käsitleda piiratud asjaõiguste omale asjale liigitusi, siis ka siin on sellel asjaõiguste rühmal tihe side ja sarnasus teiste piiratud asjaõigustega.

Seepärast on see klassifikatsioon, mis on antud viimaste kohta käesoleva teose peatükk IV-s, üldiselt rakendatav ka piiratud asjaõiguste omale asjale kohta.

Juurde tuleb vaid üks uus jaotus, mis omab olulise tähenduse eriti piiratud asjaõiguste omale asjale puhul.

Nimelt, peale teiste jaotuste jagunevad piiratud asjaõigused omale asjale:

1. esialgselt (ursprünglich) ja
2. tuletavalt, kaudselt (nachträglich) tekkivateks õigusteks.

Ses mõttes ütlebki Heck<sup>386</sup>, et omandi ja piiratud asjaõiguse kokkumise puhul saame sekundaarse piiratud asjaõiguse omale asjale. Omanikuhüpotek on ZGB järgi ja omanikukinnikvõlg BGB järgi aga primaarsed piiratud asjaõigused omale asjale.

Esialgtsel, originaarsel kujul tekkiva piiratud asjaõiguse puhul kerkib veel küsimus nn. endaga kontraheerimise (Selbstkontrahierung) üle<sup>387</sup>. Üldiselt pole see ju võimalik, kuid moodsad õigussüsteemid, kus on olemas *expressis verbis* reguleeritud

<sup>386</sup> Heck, op. cit., lk. 97.

<sup>387</sup> Endaga kontraheerimise probleemi üle vt. lähemalt M. Samson, Das sog. Selbstkontrahiren nach gemeinem Recht und bürgerlichem Gesetzbuch. Diss. Erlangen. Neumünster, 1901. Selles teoses jõuab Samson otsusele, et Rooma õiguses polnud selline endaga kontraheerimine võimalik, aga juba üldõiguses on peapõhjused seesuguse keelu kohta osalt ära langenud. Üldiselt aga ei võimalda seda ka üldõigus, sest selleks on vaid üksikud sätted olemas. Seevastu võimaldas juba BGB esimene eelnõu põhimõtteliselt, olgugi mitte sõnaselgelt, endaga kontraheerimist. Samsoni arvates kriitika mõjul praegusesse BGB redaktsiooni paigutatud § 181 keelab aga kindlalt endaga kontraheerimise. Samson, op. cit., lk. 66 jj.

Et aga, nagu öeldud, omanikukinnikvõlg ja uuema Saksa Riigikohtu otsuse kohaselt on isegi omanikuservituut BGB alusel originaarsel kujul tekkivatena võimalikud, siis tuleb seda Samsoni mainitud teoses toodud seisukohta ekslikuks pidada.

omaniku-kinnikvõlg, tunnustavad seega ka sellest „endaga kontraherimise“ keelust selgekujulisi erandeid.

Muuseas võib aga ka omaniku-kinnispandiõigus (kitsamas mõttes) olla esiteks ehtsakujuline, nagu ta seda on BGB-s (Eigentümergrundschuld, Eigentümerhypothek), ZGB-s (Eigentümer- ja Inhabergült, Eigentümer- ja Inhaberschuldbrief), Taani ja Rootsi õiguses omanikuhüpotek; teiseks võib ta esineda aga ka ebaehtsana, nimelt omaniku õigusena, kinnistusraamatus vabaks saanud pandikoha käsustamise kujul (nn. Rangstelle BGB-s, ABGB-s Pfandrechtsübertragung).

Lõpuks olgu tähendatud, et järjekindlal kujul piiratud asjaõigused omale asjale on võimalikud ikkagi peamiselt kinnisasjade puhul. Valdus, olles küll paralleelne instituut kinnistusraamatule asjaõiguste nähtavakstegemise, publitsiteedi mõttes, ei võimalda vallasasja suhtes vähemalt originaarsel kujul piiratud asjaõiguse tekkimist omale asjale (välja arvatud juhtumid, kui ka vallasasja kohta olev asjaõigus kantakse vastavasse registrisse).

Lõpptulemusena kõike öeldut kokku võttes võime väita: lähedes praktilisest seisukohast, s. o. elulistest vajadustest ja teguritest, mitte nõudes asjaõiguse kustumist kokkumise korral, võttes aluseks omandiõiguse kvantitatiivse mõiste, on kinnistusraamatu abil — eriti viimases kehtivate avaliku usalduse ja esimusastme põhimõtte tõttu — põhimõtteliselt võimalik luua (ja seadusandlused on seda ka teinud) eriliiki piiratud asjaõigusi, nimelt piiratud asjaõigusi omale asjale, kusjuures konsekventseima, täiuslikema lahenduse saab piiratud asjaõiguste omale asjale probleem sellises seadusandluses, kus asjaõiguste sissekandele kinnistusraamatusse on antud õigust-loov tähendus, konstitutiivne jõud.

Selle, seadusandluse, õiguskorra tähtsuse rõhutamise seisukohast paistab muide, et käesolev seisukoht piiratud asjaõiguste omale asjale probleemi kohta on võrreldav juriidilise isiku puhul loodud nn. juriidilise teooriaga: nii siin kui ka seal on meil tegemist eriliste õiguskujudega, mille on loonud õiguskord oma vastavate sätetega.

## PEATÜKK VI.

### **Piiratud asjaõiguste omale asjale üksikuid instituute tähtsamates seadusandlustes.**

Omanikuservituudi ja omaniku-kinnispandi probleem seadusandlustes. — Tähtsamate seadusandluste sätteid üksikute piiratud asjaõiguste omale asjale instituutide kohta.

Lõpetanud piiratud asjaõiguste omale asjale kui õiguste rühma üldise käsitluse, vaatleme järgnevalt konkreetsemal kujul üksikuid piiratud asjaõiguste omale asjale tüüpe seadusandlustes.

Kõigepealt püüame analüüsida kahte tähtsaimat seadusandlustes esinevat piiratud asjaõigust omale asjale, nimelt nn. omanikuservituuti ja omaniku-pandiõigust, viimast peamiselt kinnispandi kujul.

Vaadelnud nende instituutide üldisi iseloomulikke jooni, käsitleme selle järel üksikute tähtsamate seadusandluste sätteid üldse piiratud asjaõiguste omale asjale kohta. Siinjuures olgu tähendatud, et käsitlus on ülevaate kujuline, sest pole võimalust vaadelda kõiki ja kõikides seadusandlustes esinevaid piiratud asjaõiguste omale asjale tüüpe kõigis üksikasjus ja purgivald.

Omanikuservituut on seadusandlustes aegamööda kodanikuõigused omandanud ja sealjuures mitte võrdselt igal pool. Ja nagu nägime, on omanikuservituudi tunnustamine sõltumuses konfusiiooni kustutava toime küsimusega. Võttes servituudilt kui instituudilt, mis põhineb kinnistusraamatul, kokkumise kustutava toime, olemegi loonud aluse omanikuservituudi kujundamiseks.

Kuid, kordame, see omanikuservituudi tunnustamine pole kaugeltki ühtlane kõigis praeguse aja seadusandlustes.

Põhimõtte „nemini res sua servit“ on Code civil'i maade poolt omaks võetud ja seega kehtib üldiselt omanikuservituudi keeld järgmistes seadusandlustes: Prantsusmaal (CC art. 705), Itaa-

lias (CC art. 664), Hollandis (BW art. 753), Hispaanias (CC art. 546), Portugalis (CC art. 2267), Argentiinas (CC art. 3053), Brasiilias (CC art. 710). Aga ka väljaspool Code civil'i piirkonda on kehtimas üldiselt omanikuservituudi keeld: Austrias (ABGB § 1445, § 526), samuti kehtivas Ungari õiguses; Jaapanis, Inglismaal pole omanikuservituut otseselt lubatud.

Seevastu šveitsi õigus (ZGB art. 733) võimaldab otseselt omanikuservituuti isegi primaarsel kujul.

Saksa õiguses yaremalt valitsenud arvamuse järgi ei saanud omanikuservituut tekkida otseselt, küll võis aga servituut püsima jääda kokkumise puhul. Hiljemini aga, nagu näeme alamal, on seda seisukohta kardinaalselt muudetud.

Seega võiksimegi käesolevas küsimuses seadusandlusi jagada kahte järgmisesse rühma.

Esiteks, seadusandlused, kus ei tunta omanikuservituudi konstitueerimist, aga siiski konfusiooni kustutava toime erandlik kõrvaldamine võimaldab omanikuservituuti, teiseks seadusandlused, kus omanikuservituut on otseselt lubatud.

Võrdlemisi üldisel kujul on konfusiooni kustutav toime kõrvaldatud näiteks Preisi ALR-s, kus I. 22. § 52 ütleb: „Grundgerechtigkeiten können, gleich anderen dinglichen Rechten, durch Confusion verloren gehen.“ Edasi ütleb § 53: „Derjenige also, in dessen Person das Eigenthum der berechtigten und verpflichteten Sache zusammen kommt, ist befugt, die auf letztere eintragenen Grundgerechtigkeiten löschen zu lassen, oder die das Dasein derselben bezeichnende Anlage fortzuschaffen.“ Ja lõpuks lausub § 54: „Ist dieses aber nicht geschehen, und die verpflichtete Sache gelangt demnächst wieder an einen besondern Besitzer: so tritt die vorige Grundgerechtigkeit wieder in ihre Wirkung“<sup>388</sup>.

Peale selle on arvata, et Preisi maaõiguse järgi oli võimalik omanikuservituut ka kaasomandi puhul<sup>389</sup>.

Saksi 1863. a. tsiviilseadustiku § 571 võimaldab ka kaasomanikkude vahel omanikuservituuti. Originaarne omanikuservituut on Saksi BGB § 520 kohaselt üldiselt keelatud, kuid § 575

<sup>388</sup> Allgemeines Landrecht für die Preussischen Staaten. Hrsgb. mit Kommentar in Anmerkungen von C. F. Koch. Erster Theil, zweiter Band. Berlin, 1870, lk. 886—887. Vt. samas nende paragrahvide kohta käivaid kommentaare.

<sup>389</sup> Vt. H. Hoffmann, op. cit., lk. 14.

järgi on esiteks võimalik derivatiivne omanikuservituut kinniku võõrandamise puhul edasilükkava tingimusega ja teiseks võimaldab sama paragrahv *tacita*-kujulist servituudi loomist omaniku poolt kahe temale kuuluva kinniku kohta — tulevase omandiõiguse lahutamise puhuks <sup>390</sup>.

Peale selle on Saksi BGB järgi võimalik servituudi taaselusumine, vaatamata kokkumisele, kui omandiõiguse ühendamine valitseva ja teeniva kinniku suhtes oli ainult möödamineva loomuga või selle vastu oli tagajärjekalt vaidlus tõstetud <sup>391</sup>.

Samuti püstitab ka Austria tsiviilseadustik servituutide puhul kokkumise kustutava toime üldreegli kõrval erandi. ABGB § 526 lausub: „Wenn das Eigentum des dienstbaren und des herrschenden Grundes in Einer Person vereinigt wird, hört die Dienstbarkeit von selbst auf. Wird aber in der Folge Einer dieser vereinigten Gründe wieder veräußert, ohne dass inzwischen in den öffentlichen Büchern die Dienstbarkeit gelöscht worden; so ist der neue Besitzer des herrschenden Grundes befugt, die Servitut auszuüben.“

Et servituut jääb kokkumise korral püsima, on BGB § 889 järgi vaieldamatult selge. Küsimus aga, kas peale sellise derivatiivse omanikuservituudi on ka originaarne omanikuservituut võimalik, seda on BGB kehtimise ajal lahendatud erineval, isegi üksteisele täiesti vastupidisel viisil. Nimelt tuleb kõigepealt tähendada, et Saksa BGB motiivid eitavad põhimõtteliselt vahetult tekkiva omanikuservituudi võimalust <sup>392</sup>. See motiivide seisukoht

<sup>390</sup> Saksi BGB § 575 ütleb: „Eine stillschweigende vertragsmässige oder letztwillige Bestellung einer Dienstbarkeit findet namentlich statt, wenn Jemand zwei Grundstücke eigenthümlich besitzt, deren eines das andere durch eine Anlage oder Vorrichtung belästigt und das Eigentum eines dieser Grundstücke auf einen Anderen, oder beider Grundstücke auf verschiedene Personen, ohne Beseitigung der Anlage oder Vorrichtung übergeht.“

<sup>391</sup> Saksi BGB § 594 lausub: „Grunddienstbarkeiten erlöschen, wenn sich das alleinige Eigentum an dem herrschenden und dienenden Grundstücke in einer Person vereinigt, leben aber wieder auf, wenn die Vereinigung des Eigenthums an beiden Grundstücken aus dem Grunde aufhört, weil solche entweder von Anfang an nur eine vorübergehende war, oder durch Anfechtung des ihr zu Grunde liegenden Rechtsgeschäfts aufgehoben wird.“

<sup>392</sup> BGB motiivid põhjendavad seda seisukohta järgmiselt: „Der Begründung einer Grunddienstbarkeit zu Gunsten eines eigenen Grundstücks

pole aga üksi mõõtuandev, sest tuleb vaadata, mida seadus ise selle kohta ütleb. Aga ka BGB vastavaid sätteid tõlgendades on esma-joones Saksa Riigikohus oma otsuses 26. jaanuarist 1901 originaarset omanikuservituuti kategooriliselt eitanud <sup>393</sup>.

Ka vanemate teoste autorid asuvad selles küsimuses samale seisukohale <sup>394</sup>, esitades selle vaate kaitseks väite, et ükski ei saa endaga kokkulepet sõlmida ning et selles küsimuses kehtib ka praegugi veel roomaõiguslik põhimõte: *nemini res sua servit*.

Seda seisukohta aga on Saksa õigusteaduslikus kirianduses juba varemingi kaaluvate argumentidega rünnatud. Nii näiteks leiab Wolff <sup>395</sup>, et kui seadusandlus on lubanud isiku ühepool- sel tahteavaldusel tekkivat omaniku-kinnikvõlga, kui ta tunnus- tab kõigi asjaõiguste püsimist kinnikute puhul, kokkumisele vaa- tamata, siis pole põhjust keelata ka omanikuservituuti originaar- sel kujul.

Ja Kohler väidab <sup>396</sup>, et kui senini kahest ühele omanikule kuuluvast maatükist üks tegelikult juba teenis teist, siis kuju- neb, niipea kui need osad üksteisest eraldatakse, endine tege- lik teenimissuhe jagamise kaudu servituudi suhteks. Sellisel juhul, kui pole muud alust, tekib servituut nn. *generatio spontanea* näol.

Seega pidasid Wolff ja Kohler (aga samuti ka Heck <sup>397</sup>), vastandina varemini valitsenud vaatele, võimalikuks

---

an einem anderen eigenen Grundstück durch den Eigenthümer beider Grund- stücke steht der Umstand hindernd im Wege, dass die Möglichkeit eines Vertrages mit sich selbst in diesem Falle nicht anzunehmen ist. Die Zu- lassung eines gleich wirksamen einseitigen Stiftungsaktes findet sich nicht im geltenden Rechte, und wird auch durch ein praktisches Bedürfnis nicht erfordert.“ Motive, III, lk. 480.

<sup>393</sup> Otsuste köide 47, lk. 202. Ka varemini asus Saksa Reichsgericht originaarse omanikuservituudi suhtes eitavale seisukohale ja nimelt üld- õiguse alusel. Otsus 23. veebruarist 1897. Otsuste köide 39, lk. 237.

<sup>394</sup> Nii ütleb näiteks Bullinger, ühinedes Saksa Riigikohtu 1901. a. 26. jaanuari otsusega: „Mangels ausdrücklicher Vorschrift und der Mög- lichkeit analoger Anwendung der §§ 1196 und 1009 BGB ist die Selbst- bestellung einer E. Gr. D. nach bürgerlichem Recht unzulässig.“ W. Bullinger, Die Dienstbarkeit des Eigentümers. Diss. Göttingen. Hannover, 1929, lk. 38.

<sup>395</sup> Wolff, op. cit., lk. 386.

<sup>396</sup> Kohler, Sachenrecht, lk. 44.

<sup>397</sup> Heck, op. cit., lk. 99.

siin analoogia tarvitamist omaniku-kinnispandiõiguse eeskujul<sup>398</sup>.

Ja lõpuks on siis ka Saksa Reichsgericht selle kohtupraksises kaua kehtinud seisukoha originaarse omanikuservituudi lubamatuse kohta minetanud. Nimelt Saksa Kammergericht ja seejärel ka Reichsgericht on nüüd asunud vastupidisele, sellele osa doktriini poolt ammugi pooldatud seisukohale: originaarne omanikuservituut on ka BGB järgi võimalik. Nüüd seletab Reichsgericht<sup>399</sup>, et BGB § 873-s (mille sätted omal ajal Reichsgericht'i arvates olidki takistuseks originaarse omanikuservituudi võimaldamisel) mainitud kokkuleppe nõutavuse põhimõttest tuleb käesolevas küsimuses teha erand, sest Saksa tsiviilõigus lubab täiel määral piiratud asjaõigusi ka oma kinniku suhtes. Ja kuigi BGB § 873 I lõige nõuab üldiselt kokkulepet (Einigung) õigustatud ja vastaspoole vahel, sisaldab sama § 873 I lõige lõpus sõnad: „so weit nicht das Gesetz etwas anderes vorschreibt“. Ning sellele lausele rajabki Saksa Reichsgericht oma jaatava otsuse originaarse omanikuservituudi kohta.

Venediger<sup>400</sup> püüab, et veelgi tõhusamalt toetada seda omanikuservituuti originaarsel kujul, omalt poolt põhjendada tema lubatavust analoogiaga BGB § 1196 alusel. Ka servituudi puhul, samuti kui omaniku-kinnikvõla puhul, on tegemist omaniku huvide kaitsega, ja miks mitte siis siingi lubada vastava asjaõiguse tekkimist kokkuleppeta.

Seega tuleb küsimus omanikuservituudi kohta Saksa õiguses lugeda jaatavalt lahendatuks.

Nagu eespool nägime, võimaldas Saksi tsiviilseadustik (§ 575) teatavatel erandjuhtudel omanikuservituudi tekkimist esialgsena. Samuti teeb seda, nagu näeme allpool, ka Prantsuse õigus. Ja esialgselt oli omanikuservituudi konstitueerimine võimalik ka ainult üksikutes Šveitsi kantonites (ja nimelt Code civil'i mõjustusel kantonites Neuchâtel, Valais, Vaud, Fribourg). Kuid alles ZGB koostamisega jõuti Šveitsi õiguses üldisel kujul iseseisvalt

<sup>398</sup> Samal seisukohal asub ka Döring. Vt. P. Döring, Die Eigentümergrunddienstbarkeit. Diss. Göttingen. Göttingen, 1910, lk. 25.

<sup>399</sup> Vastav 1934. a. otsus on trükitud ajakirjas „Juristische Wochenschrift“, 1934, lk. 282 jj.

<sup>400</sup> Venediger, op. cit., lk. 45—46.

tekkida võiva omanikuservituudi tunnustamise põhimõtte (ZGB art. 733) <sup>401</sup>.

Ja tõepoolest, miks ei või kinnistusraamatuline servituut tekkida iseseisvalt?

Tavaliselt võivad ju kaks maatükki ühe omaniku käes jääda teineteisest piiriga eraldatuks. Omanik saab neid piire parandada, muuta, ta peaks saama ka ühte maatükki teise kasuks koormata servituutidega. Sel teel korraldaks ta võimalikke naabusvahekordi juba ette, juhuks, kui ta ühe neist maatükkidest võõrandab.

Miks aga seadusandlused siiski võrdlemisi vähe tähelepanu on pööranud teistele piiratud asjaõigustele omale asjale, võrreldes omaniku-kinnispandiõigusega, on seletatav sellega, et tungivam vajadus on olnud omanikuhüpoteeegi järele; seevastu, ostueesõiguse, hoonestusõiguse, servituutide ja reaalsunniste jaoks pole selline õiguse edasipüsimine, kokkumisele vaatamata, nii oluline, või nagu ütlevad motiivid BGB jaoks: „... durch das praktische Bedürfnis weniger dringend gefordert wird“ <sup>402</sup>.

Moodne pandiõigus on seesmiselt ehituselt rooma- ja germaaniõiguslike põhimõtete moodustis <sup>403</sup>. Endine germaaniõiguslik pandiõiguse puht asjavastutus (Sachhaftung), mis on vahepeal Rooma õiguse retseptiooni mõjul tugevasti tumenenud, viib hiljemini pandiõiguse kui asjaõigusliku suhte iseseisvumiseni.

Siit ka vaade pandiõigusele kui asivõlale (dingliche Schuld) <sup>404</sup>.

Kinnispandiõiguse kuuluvust asjaõiguste hulka, nagu nägime

<sup>401</sup> Seega ka Türgi tsiviilseadustikus, mis on retsipeeritud ZGB.

<sup>402</sup> Motive, III, lk. 203.

<sup>403</sup> Nagu seletas Buchka veel 1871. a., ütleb valitsev arvamine, et uuema aja omanikuhüpoteegil pole midagi ühist vanema pandiõigusega omale asjale. Buchka, Hypothek des Eigenthümers, lk. 6.

<sup>404</sup> Gierke, Sachenrecht, lk. 834; eriti aga O. Gierke, Schuld und Haftung im älteren deutschen Recht, insbesondere die Form der Schuld- und Haftungsgeschäfte. Untersuchungen zur Deutschen Staats- und Rechtsgeschichte. Hrsgb. von O. Gierke. Heft 100. Breslau, 1910. Seal, lk. 49—50, ütleb Gierke: „Dass die Sachhaftung des deutschen Rechts ein besonderes und durchaus selbständiges Rechtsverhältnis war, ergibt sich aus dem Gesagten. Sie kann als reine Sachhaftung für sich bestehen. Besteht hinter ihr, neben ihr oder vor ihr persönliche Haftung oder Vermögenshaftung, so verliert sie damit nicht ihre selbständige Grundlage und Wirkungskraft. Diese ihre Selbständigkeit hat die Sachhaftung auch nach der Rezeption trotz zeitweiliger Verdunkelung bewahrt und im modernen deutschen Recht wieder zur vollen Blüte entfaltet.“

ülemal (peat. IV), tihti eitatakse (Sinaiski, Rjazanovski, Kohler ja teised). On loodud terve uus kategooria absoluutseid õigusi väärtusõiguste (Wertrechte, omaldamisõigused, права присвоения) nime all.

Tegelikult on aga pandiõigusel kõik asjaõiguse olulised tunnused olemas. Ta annab õigustatud isikule vahenditu ja kõigi kolmandate isikute suhtes kehtiva asjaisanduse. Olgu küll, et õigustatud isikul ei ole mingit iseseisvat mõjustusõigust asjale kui kehale, olgu küll, et õigustatud isikul üldreeglina kinnispandi objekti suhtes puudub valdus ja müügiõigus, aga pandipidajal on asja igakordse omaniku ja iga teise õigustatud isiku suhtes teostatav eelisõigus asja väärtusest rahulduse saamiseks.

Pandipidajale kuuluv asjaõigus väljendub õiguse kestuse ajal n.-ö. asjaõigusliku seose näol: õigustatud isik võib hagi kaudu igal ajal ja igaihele keelata panditud asja halvendamist, mis võiks põhjustada asja väärtuse vähendamist. Ses mõttes väidabki Saksa riigikohus: „Wie bei jedem anderen dinglichen Rechte, besteht auch bei der Hypothek die Dinglichkeit in der unmittelbaren Unterwerfung einer Sache unter die Herrschaft einer Person in bestimmter Beziehung, und zwar ist der Hypothekengläubiger berechtigt, sich wegen seiner Forderung aus dem belasteten Grundstücke zu befriedigen“<sup>405</sup>.

Pandiõiguse kui asjaõiguse olemuseks on see, et ta vahetult annab tagava asja kreditori võimusesse, ja nimelt sellisel viisil, et pandipidaja ilma omaniku osavõtteta saab pandivõlga sundkorras sisse nõuda, ja selles ongi asja vahetu allumine pandipidajale ja see teeb selle õiguse asjaõiguseks. Seepärast on kinnispandiõigus, nagu teisedki piiratud asjaõigused, võimalik ka pere-mehetu asja ja ka oma asja suhtes.

Tõsi küll, kinnispandiõigus haarab oma lõpptoimes asjast vaid tema väärtuse, täpsamalt, tema vahetusväärtuse, kuid ometi pole kinnispandiõigus hariilik väärtusõigus, mille esemeks on asjast täiesti eraldatud väärtus. Kinnispandiõigus haarab esmajoones ikkagi asja ennast, õiguse teostamine aga on võimalik asja väärtuse esilekutsumise kaudu.

Nii näiteks Saksa õiguses (BGB) haarab kinnispandiõigus

<sup>405</sup> Entscheidungen des Reichsgerichts in Zivilsachen. Bd. 93, lk. 236.

Rooma õiguse eeskujul, kus terve asi on vastutav hüpotekaari ees, ka tervet asja, mitte mõnd tema väärtusosa.

ZGB järgi kehtib Germaani õiguse eeskujul, kus kinnik on nagu väärtuseosadesse jagatud, nn. *locus*-põhimõtte, kindlate kohtade süsteem, kus igale pandipidajale on rahuldamise saamise mõttes antud kindlaks määratud väärtuseosa ja pandist vabad kohad kuuluvad omanikule. BGB-s on selleks esimusastme reserveerimine ja omanikuhüpoteek <sup>406</sup>.

Nii et kokkuvõetult tuleb kinnispandiõigust lugeda ikkagi piiratud asjaõiguseks, seda enam, et muidu tekiks asjatu dualism pandiõiguses, sest valdusega seotud vallaspandiõigust tuleks ju siis vaadelda kinnispandiõigusest lahus. Vaatamata suurtele erinevustele on need mõlemad pandiõiguse liigid siiski piiratud asjaõiguste rühma liikmed.

Seoses pandiõiguse iseseisvumise tendentsiga <sup>407</sup> ja tema väärtusõigusliku külje väljakujunemisega tekkis Germaani õiguse pinnal omaniku-kinnispandiõigus. Kõigepealt ikkagi erandjuhtudel, kus konfusiooni kustutatav toime aset ei leidnud. Hiljemini üldistusid sellised erandnähtused <sup>408</sup>.

Need praktilised ülesanded, mida see õigusinstituut peab täitma, ja need vajadused, milledele ta võlgneb oma tekkimise, olid äga juba palju varemini olemas, kui kujunes omaniku-hüpoteegiõiguse tehniline mõiste.

Selle probleemi materiaalse sisuga, mida nüüdsel ajal saadakse lahendada võrdlemisi kergel viisil, tegelesid, nagu nägime (peat. I), juba Rooma juristid. Ja seal, kus veel nüüdki pole otsest seadusandlustes tunnustatud omanikuhüpoteeki, saavutatakse sama otstarvet teiste õigustehniliste vahenditega, olgu see siis kitsamas või laiemas ulatuses, sest praktilised vajadused sunnivad nende rahuldamist leidma, olgugi kaudsel teel.

Kui küsida, milleks ja millal on omanikul näiteks veel vaja omandiõiguse kõrval ka hüpoteeki oma kinniku kohta, sest nagu

<sup>406</sup> Vt. ka Wolff, op. cit., lk. 530.

<sup>407</sup> Gierke toob tõenduseks asjaolu, et Šveitsis just kantonites, kus *Gült* oli levinud, ka kõige esmalt tekkis omanikuhüpoteek. Aja jooksul kujunesid siis rööbiti nii omanikuhüpoteek kui ka omaniku-kinnikvõlg. Gierke, Sachenrecht, lk. 919.

<sup>408</sup> Üldõiguses tunnustati pandiõiguse edasikestmist omaniku kätes vaid niisugustel juhtudel, kus omandiõigus ja eespool seisva pandikreeditori õigus ühes isikus kokku langesid.

paistab, on ju omanik ilma selletagi vaba objekti igakülgsel kasutamisel ja käsustamisel, — siis peab tähendama, et on õigus-käibe seisukohast küllaldasi põhjendusi, miks see instituut on tarvilik.

Omanikuhüpoteegiga, samuti kui teiste piiratud asjaõigustega omale asjale, saavutab omanik, kordame varemöeldut, selliseid tagajärgi, missuguseid ei suuda omandis muidu peituvad õigustused talle tavaliselt pakkuda. Omanikuhüpoteegi puhul on siin kindel eriti see, et allpool seisvad hüpoteegid on majanduslikust vaatekohast teist laadi väärtused kui eespool seisvad hüpoteegid.

On ju õige, et nende tagajärgede saavutamiseks on üldiselt kaks võimalust olemas: omanikuhüpoteek ja esimusastme, kinnistusraamatulise koha reserveerimine (Rangvorbehalt); aga mõlemad need õigusinstituudid erinevad mitmeti teineteisest oma toime poolest. Sundmüügi korral likvideerib omanik-hüpoteekaar oma hüpoteegi, esimusastme reserveerimise puhul aga, kui sellele kohale pole varemalt antud hüpoteeki kolmandale isikule, kaotab see koht igasuguse tähenduse.

Sellele erinevusele vaatamata suudavad nii omanikuhüpoteek kui ka esimusastme reserveerimine mõlemad praktilisi vajadusi piisaval määral rahuldada.

Lisaks sellele olgu siin veel tähendatud, et näiteks Rooma õiguses oli esimese ja järgmiste pandikreeditorite õigusseisund põhimõtteliselt erinev. Esimesel pandikreeditoril üksi oli täielik pandiõigus ja eriti õigus pandi müügiks. Järgnevad pandikreeditorid aga omasid vaid *jus offerendi* ja õigust esimese poolt müügist saadud hinna ülejäägile — *hyperocha'le*.

Praegusaja õiguse järgi on hüpoteekaarkreeditoride õigused põhimõtteliselt võrdsed, sest ka allpool seisev hüpoteekaarkreeditor omab õigust panditud kinniku sundkorras müüa laskmiseks.

Edasi, ka tingimusliku ja tulevase kohustuse jaoks reserveeritud hüpoteegi järjekorra määrab ta koht kinnistusraamatus. Ning lõpuks olgu veel tähendatud, et ühe ja sama sissekande pii-rides võib hüpoteegi puhul olla ka oma esimusastmeline järjekord. Ses küsimuses on aga seadusandluste seisukohad erinevad <sup>409</sup>.

<sup>409</sup> Nii tulevad näiteks Saksa õiguse järgi kõigepealt rahuldamisele nõudlused kulutuste peale, siis teatavad protsendid ja alles lõpuks kapital. Vt. D e r n b u r g, Sachenrecht, lk. 713.

Nii selge kui on omanikuhüpoteeegi (laiemas mõttes) majanduslik põhimõte: eriti teenimatut allpool seisvate hüpotekaaride edasinihkumist takistada, seda vaieldavam on tema õiguslik konstruktsioon.

Selle leidmiseks tulevad rakendamisele samad teooriad, mis on püstitatud üldse piiratud asjaõiguste omale asjale kohta. (Vt. peatükk V.) Et osa neist teooriaist on, nagu eespool tähendatud, püstitatud just omaniku kinnispandiõiguse puhul, pole mõtet neid kõiki siin korrata. Peatume siin lühidalt vaid kolmel erineval vaatel omanikuhüpoteeegile, mis on otseselt püstitatud moodsa omaniku-kinnispandi kohta.

Esiteks väidab Wolff<sup>410</sup>, et omanikuhüpoteeek on nn. „*Eigentumssplitter*“, nagu iga teinegi piiratud asjaõigus. Ka omaniku-kinnikvõlg on omandi sisuga täidetud, aga omandist eraldatud, iseseisvunud piiratud asjaõigus omale asjale ja ei erine seega teistest piiratud asjaõigustest, mis kuuluvad võõrale<sup>411</sup>. (Olgu siiski tähendatud, et siin on erinevus õigustuste mahus: omanikul ei ole iga kord sundmüügile laskmise õigust, ta ei saa vahel protsente jne.)

Teiseks võib mainida nn. väärtuseosa-teooriat (Wertteiltheorie). Selle teooria järgi on omaniku-kinnikvõlg eriti olemas omandi sisus, aga ta sisul pole piiratud asjaõiguse kuju. Ta pole omandi kõrval nii iseseisev kui muud piiratud asjaõigused. Väidetakse<sup>412</sup>, et ta pole omandikoormis, sest omaniku-kinnikvõla puhul on meil tegemist koormavaba omandiga.

See vaade viib kindlate pandikohtade teooriani ja võib seega õige olla vaid ZGB, mitte BGB jaoks, ning järelikult pole ta juba üldiselt rahuldav<sup>413</sup>.

Kokkuvõetult on omanikuhüpoteeegis (laiemas mõttes), nagu ütleb Hedemann<sup>414</sup>, avaldunud 19. saj. juristide konstruktiivne mõtlemisvõime. Selle kõrval on aga ka tähtsad praktilised vajadused rahuldatud. Ja olgugi et need viimased olid ammu

<sup>410</sup> Wolff, op. cit., lk. 545.

<sup>411</sup> Wolff, op. cit., lk. 546.

<sup>412</sup> H. Obernek, Das Reichsgrundbuchrecht. Bd. II. Berlin, 1909, lk. 19 jj.

<sup>413</sup> Wolff, op. cit., lk. 545—546.

<sup>414</sup> Hedemann, Sachenrecht, lk. 420.

olemas, pidurdas juriidilise konstruktisooni vaieldavus omaniku kinnispandiõiguse arengut ja lõplikku kujunemist. Omanikuhüpooteegi mõiste on rajatud mõttele, et kord tekkinud hüpooteek püsib iseseisvalt edasi ja võib varanduse iseseisva osana ka kinniku omaniku kätte sattuda, kus omandiõigus aga mitte ei tarvitse teda endasse imeda.

Üldiselt on pandiõigus omale asjale seega juhtum, kus on õigus, täielikult edasi püsides, vaid peamiselt teatavas suunas toimiv ja nimelt järelhüpotekaaride ja kolmandate isikute vastu. Sealjuures on omanikuhüpooteek otseses sõltumuses prioriteedi-põhimõttest; viimase tõttu on esimusastme otsustav tähendus hüpooteegi v ä ä r t u s e määramisel.

Lõpuks olgu tähendatud, et omanikuhüpooteek (laiemas mõttes) ehk omaniku-kinnispandiõigus võib esineda üldiselt kahel peakujul:

1. aktessoorse omanikuhüpooteegi kujul ta kitsamas mõttes ja

2. abstraktse omaniku-kinnispandi — omaniku-kinnikvõla kujul. Seejuures on mõlemad (s. t. omanikuhüpooteek laiemas mõttes) selle poolest tavalise hüpooteegiga sarnased, et neid võib loovutada, pantida ja ka teiste asjaõigustega koormata (näiteks vilikasustusega) <sup>415</sup>.

Rääkides omanikuhüpooteegist ja omaniku-kinnikvõlast, olgu veel tähendatud, et peale nendevahelise erinevuse abstraktsuse näol on omanikuhüpooteegi ja omaniku-kinnikvõla vahel veel see, teatavas mõttes praktiline erinevus, et termini vastu „omanikuhüpooteek“ võib tuua väiteid, nagu kuuluks siin omanikule ühtlasi ka isiklik nõudedokument ja omanik ei saa ju iseenda vastu nõudmist omada, seevastu on omaniku-kinnikvõlg vähemalt selle poolest konstruktiivselt veata. (Erandina võib aga ka omanikuhüpooteek olla selline veata ehk, nagu öeldakse, „ehtne“ omanikuhüpooteek, kui isiklik võlgnik ja panditud kinniku omanik ei ole üks ja sama isik ning viimane omandab asjaõigusliku hüpooteegi kui ka isikliku võlakohustuse <sup>416</sup>. Viimast, võrdlemisi haruldast

<sup>415</sup> Vahe hariliku pandi ja omaniku-kinnikvõla vahel seisab S a c h a u arvates ainult sissenõudmise erinevas laadis: esimesel juhul on see iseseisev, teisel — mitte. Vt. S a c h a u, op. cit., lk. 60.

<sup>416</sup> N u s s b a u m, op. cit., lk. 61—62.

omanikuhüpeteegi juhtu nimetab D e r n b u r g „forderungsbe-  
kleidete Eigentümerhypothek“) <sup>417</sup>.

Edasi, nii omanikuhüpeteek kui ka omaniku-kinnikvõlg või-  
vad esineda esialgselt tekkivatena (originaarsetena) kui ka deri-  
vatiiivsetena, s. t. tekkivatena võõrashüpeteegist ja võõras-  
kinnikvõlast <sup>418</sup>. Võõrashüpeteegi omanikuhüpeteegiks muutu-  
mine toimub teatavate asjaolude olemasolul automaatselt, *ipso*  
*jure*, ilma sissekande muutmiseta kinnistusraamatus, poolte tead-  
mata ja soovita <sup>419</sup>.

Nii omaniku-kinnikvõla kui ka omanikuhüpeteegi olemus  
seisab ka veel selles, et neid vaadeldakse sundmüügi korral samuti  
kui iga teist hüpeteeki ja kinnikvõlga: kui ta on sundmüüki taot-  
leva võlausaldaja õigusest eespool, siis jääb ta püsima ja uus  
omanik peab teda tunnustama kinniku koormisena. Asetseb see-  
sugune omaniku-kinnikvõlg allpool sundmüüki taotleva võlastaja  
õigust, siis võtab ta osa müügist saadud raha jaotamisel, vasta-  
valt oma kohale pandiõiguste hulgas <sup>420</sup>.

Mis puutub omaniku kinnispandiõiguse (laiemas mõttes  
omanikuhüpeteegi) s i s u s s e, siis olgu siin vaid tähendatud, et  
omanik saab küll:

1. omaniku-kinnispanti edasi anda,
2. omaniku-kinnispanti omakorda koormata pandiga, vili-  
kasustusega,
3. omaniku-kinnispanti sisu muuta (näiteks esimusastet,  
kokkuleppel teiste pandikreditoridega),
4. loobuda omaniku-kinnispandiõigusest, teda kustutada  
lastes.

Omanik ei saa:

1. kinniku sundmüüki nõuda,

---

<sup>417</sup> Mis on nn. forderungsentkleidete ja forderungsbekleidete Eigen-  
tümerhypothek, vt. D e r n b u r g, Sachenrecht, lk. 728.

<sup>418</sup> ZGB-s on mõlemad võimalused olemas; BGB järgi võib ainult  
kinnikvõlg tekkida esialgsel kujul.

<sup>419</sup> See nn. „Selbsteintritt“ (Heck) on kinnistusraamatu ebatäpsuse  
allikaks. Kuigi hüpeteek hiljemini kantakse omaniku nimele, siis toimub  
see kinnistusraamatu parandamise näol, ja see ei ole ikkagi ju uus, isesei-  
sev sissekanne: õigus tekkis enne.

<sup>420</sup> Nii BGB ja ABGB järgi, kuna ZGB järgi ei arvestata omaniku-  
hüpeteeki sundmüügi korral.

2. protsente pandiõiguse kogu kestuse aja eest. Küll saab ta protsente sundvalitsemise (Zwangsverwaltung) <sup>421</sup> määramise puhul tegeliku sundvalitsemise aja eest.

Et omanik ise ei saa nõuda sundmüüki ja samuti sundvalitsemist, seda põhjendab N u s s b a u m Saksa õiguses sellega, et teda ei või lasta kahju teha teistele hüpotekaaridele, sest kui näiteks kinnikut vari-isikule (Strohmänn) odavalt kätte mängida, oleksid teised hüpoteegid kõrvaldatud <sup>422</sup>.

Küll aga saab omanik nõuda kinnistusraamatu sissekande parandamist ja sealt vastava akti — pantkirja (Hypothekenbrief) väljaandmist <sup>423</sup>.

Agas juba enne hüpoteegi ja omandi kokkumist on omanikul teatav ooteõigus sellele. Ja et omanikuhüpoteek (laiemas mõttes) on kindel majanduslik väärtus, siis ka see ooteõigus sellele on teatav varaväärtus.

Seda saab omanik käsustada: üle kanda, pantida, aga samuti saab võlastaja teda pantida. Ainult sissekandeid selle kohta pole võimalik teha <sup>424</sup>.

Hinnates omaniku hüpoteegi (laiemas mõttes) tähendust piiratud asjaõiguste omale asjale probleemid, peab tähendama, et kinnistusraamatu arengus on hüpoteek, tarvitades H e d e m a n n'i <sup>425</sup> sõnu, „tooniantvalt“ kaasa mõjunud.

Ja omakorda on kinnistusraamat mõjunud pandiõiguse moodstate vormide ja piiratud asjaõiguste omale asjale tekkimisele. Ja suurel määral piiratud asjaõigused omale asjale on seoses nn. kindlate kohtade põhimõttega, ja viimane põhimõte tekkis peamiselt pandiõiguse alal, aga paralleelselt sundis praktiline vajadus tunnustama ka teisi piiratud asjaõigusi oma asja suhtes.

<sup>421</sup> Nii BGB § 1197 järgi.

<sup>422</sup> Vt. N u s s b a u m, op. cit., lk. 70.

<sup>423</sup> BGB § 1144 ja § 1176 mõtte kohaselt, kui kinnikvõlg on osaliselt tekkinud või osaliselt juba kustutatud, siis ei tohi omanik nõuda pantkirja väljaandmist, sest siin on kreditorile kuuluval osal omanikule kuuluva hüpoteegi osa suhtes eesõigus.

<sup>424</sup> Seda nimelt Saksa õiguses GBO § 40 alusel. Vt. ka Das Bürgerliche Gesetzbuch mit besonderer Berücksichtigung der Rechtsprechung des Reichsgerichts, erläutert von Dr. Busch, Dr. Lobe, Michaelis, Oegg, Sayn, Schliewen und Seyffarth. Bd. III: Sachenrecht, bearb. von Dr. Busch und Schliewen. Berlin-Leipzig, 1929, lk. 605.

<sup>425</sup> H e d e m a n n, Fortschritte, II, 2, lk. 4.

Õigus on N u s s b a u m'il <sup>426</sup>, kui ta väidab, et moodne õigus vaatleb hüpoteeki rohkem kreditori kui võlgniku seisukohast, sest moodne hüpoteek, eriti omaniku-kinnispandiõigus, on vahend kapitali paigutamiseks, mille püsivust tuleb igati kindlustada.

Samuti on iseloomulik ja tabav P u n t s c h a r t'i seisukoht omaniku kinnikvõla kohta, kui ta ütleb: „Die Eigenthümergrundschuld ist nur ein vorbereitendes Geschäft für eine Grundschuld. Eigenthümerhypothek und Eigenthümergrundschuld sind nichts als Haftung des Grundstücks für eine eventuelle Schuld“ <sup>427</sup>.

Lõpuks ei saa siinjuures mööda minna ka kinnisvarade mobiliseerimise küsimusest, kus omaniku kinnispandiõigus on tähtsaimaid tegureid.

Kinnispandi ülesandeks on peamiselt muidugi tagada kreditori nõudmisi, aga niisama tähtis on ta tsirkuleerimisvõime reaallobligatsioonina.

Ses mõttes on siin kinnikvõlaga ja omaniku-pandiõigusega saavutatud nn. reaalkrediidi emantsipatsioon <sup>428</sup>.

Kuid väide, et moodsaid pandivorme, eriti omaniku-kinnikvõlga tuleb vaadelda kui kinnikvekslit, mis võib täiesti vabalt tsirkuleerida, ei pea siiski paika. Hüpoteeki võib ju kui kapitali paigutamise vahendit käibelega lasta, nagu tööstusobligatsioone ja teisigi väärtpabereid, kuid nad on oma loomult siiski raskepärasemalt liikumisvõimelised kui muud paberid.

Me nägime, et omaniku-kinnikvõlg võib kõigepealt olla derivatiivne, s. t. ta on vahel kui mingi ajutine nähtus, kus pole kreditori veel olemas. Aga teiseks võib ta algusest peale olla iseseisev õigusvorm — originaarsel kujul. Ja just viimase vastu oldi omal ajal (eriti Saksamaal), nähes temas liiga kaugele minevat kinnisvarade mobiliseerimise instrumenti <sup>429</sup>.

<sup>426</sup> N u s s b a u m, op. cit., lk. 61.

<sup>427</sup> P. P u n t s c h a r t, Der Grundschuldbegriff des Deutschen Reichsrechtes in Gesetz und Literatur. Graz, 1900, lk. 64.

<sup>428</sup> K ü h n a s t, op. cit., lk. 95.

<sup>429</sup> BGB II eelnõu III lugemisel Saksa riigipäeval ütles keegi saadik: „Wenn der einzelne Eigentümer von dem Rest seines Vermögens, was er in dem Grundbesitz zu stecken hat, nun einen Grundschuldbrief ausstellen lässt, so steckt er den einfach in die Tasche und kann bei jeder Gelegenheit, sei es am Biertisch, sei es in irgendeinem Geschäftslokal, sei es bei einem Wucherer, dem er Geld schuldig ist, den Grundschuldbrief loswerden, mithin den Wert des Ganzen, was er noch besitzt, eine schlimmere

Olgu siin veel tähendatud, et tegelikult on see vorm ka Saksa-maal praktikas küllaltki harukordne <sup>430</sup>.

Et Saksa BGB omaniku-kinnispant on äärmiselt keeruline instituut ja ta on praktikas rakendamisel palju raskusi tekitanud, seepärast püüdis ka ZGB kui hilisem seadustik seda vajadust, mida peab rahuldama omaniku-kinnispant, teisiti korraldada. Ja ka Austria õigus ei julgenud reformi puhul järgida BGB eeskju. Mõlemad jäid peatuma kindlate kohtade süsteemi juurde.

ZGB järgi ei saa omanik ja selle õigusjärglased sundmüügi korral, nagu varemalt öeldud, saadud summast mitte midagi. Küll aga saavad seda reaalkreeditorid. Võrreldes ses küsimuses ZGB ja BGB seisukohti ütleb N u s s b a u m <sup>431</sup>:

„Dadurch werden allerdings der „Wettlauf“ der Pfändungsgläubiger und die zahlreichen unerfreulichen Erscheinungen vermieden, die sich an ihn anschliessen. Aber wenn der Gläubiger des Eigentümers nicht die Eigentümerhypothek pfänden kann, so wird er zur Zwangsversteigerung des Grundstücks gedrängt, um den in der offenen Stelle enthaltenen Vermögenswert zu erfassen. Das ist wenig erwünscht.“

Lõpuks, pandiõiguse üldist arengut vaadeldes võime konstateerida järgmist fakti:

Kuna moodne pandiõigus veel hiljuti oli üldse suunatud vara-väärtuste võimalikult laiaulatuselisele mobiliseerimisele ja eriti 19. sajandit võib põhjendatult nimetada „võlastumise, vabastumise sajandiks“, on kõige viimasemal ajal seesugune tendents juba kartusi tekitanud ja on püütud ka seadusandlustes pidurdada ja piirata kinnikute liiga kaugele arenevat „liikuvaks“ tegemist.

Seepärast tunnevad ka Taani 1926. a. 31. märtsi seadus ja Rootsi 1912. a. 11. okt. novell ainult omanikuhüpoteeki, mitte aga omaniku-kinnikvõlga. Ja ka Prantsuse õigusepiirkonnas pole julgetud minna BGB ja ZGB eeskju teostama.

Sest mis puutub omanikuhüpoteeki Prantsuse õigusepiirkonnas, siis tekib see Code civil'i maades üldiselt (olgu et seegi pole otsest väljendust leidnud seadusandluses) juhul, kui isiklikult mittevastutav omanik rahuldab hüpotekaarkreeditori ja selle

---

Mobilisierung des Grundeigentums können wir uns nicht denken.“ Vt. H e d e m a n n, Sachenrecht, lk. 427.

<sup>430</sup> H e d e m a n n, Sachenrecht, lk. 430.

<sup>431</sup> N u s s b a u m, op. cit., lk. 71—72.

rahuldamise tõttu saab isikliku võlgniku vastu teatava regressiõiguse. Kinniku sundmüügil vaadeldakse teda kui iga teist hüpotekaarvõlastajat.

Kaugeleminevamaid reforme Prantsuse õigusepiirkonnas ei ole seniajani ette võetud, olgugi et mitmelt poolt ja korduvalt on seda ka seal soovitatud.

Kas aga omaniku-kinnikvõlg on seaduseandlustes igal juhul eitav või jaatav nähtus, see on iseküsimus. Tuleb arvata, et seda ühest küljest igati otstarbekat instituuti tuleb nii reglementeerida, et tema võimalikud eitavad küljed esile ei pääseks. Selleks tuleb luua omaniku-kinnikvõlale (ja üldse kinnikvõlale) selline seadusandlik raamistik, et tema sageli esinevad ohtlikud mõjud (kinnikute ülevõlastumise võimalus jm.) oleksid pidurdatud. Seega oleneb kinnikvõla probleem peale vastava riigi majanduslike ja muude omapärasuste suurel määral eriti seadusandja oskusest küsimust selle terves ulatuses otstarbekalt ja kasulikult reguleerida.

Analüüsinud üldiselt tähtsamaid piiratud asjaõiguste omale asjale tüüpe — omanikuservituuti ja omaniku-pandiõigust, asume järgnevalt käsitlema neid ja teisi vähemtähtsaid piiratud asjaõiguste omale asjale instituute tähtsamates seadusandlustes, kusjuures käsitlus toimub juba otseselt üksikute seadusandluste järjestuse alusel.

Vaatleme kõigepealt veel Saksaaõiguse seisukohti käesolevas küsimuses, eriti seda, mis puudutab otseselt Saksa õiguse erinevusi.

Saksa õiguses on põhimõtteliselt võimalikud kõik piiratud asjaõigused omale kinnikule, sest sellised õigused ei kustu kokkumisega (BGB § 889)<sup>432</sup>.

Eriti oluline on aga ka Saksa õiguses omaniku kinnispandiõigus, sest ka Saksamaal on see instituut piiratud asjaõiguste omale asjale arengus tähtsat osa etendanud.

Olgu tähendatud, et just Saksa pandiõiguse arengus näeme,

---

<sup>432</sup> Muidu küll ei kustu kinnistusraamatulised asjaõigused kokkumisel, aga BGB astub sammu veel edasi: mitte üksnes kinnistusraamatusse kantud õigused, vaid ka sissekandmata asjaõigused võõrale kinnisvarale ei kustu BGB § 889 järgi konfusiooni puhul.

kuis algul omanikuhüpoteeiki võimaldatakse, sallitakse tagasihoidlikumas ulatuses, hiljemini aga selgekujuliselt tunnustatakse <sup>433</sup>.

Saksa omanikuhüpoteeik (laiemas mõttes) on tekkinud Preisi seadusandluse eeskujul, sest alles Preisi õigus jõudis esimesena üldise õiguspõhimõtteeni: omanik võib tasutud hüpoteeiki igal juhul käsustada kolmandate isikute suhtes, kusjuures seda käsustusõigust saadi võimaldada seoses *locus-põhimõttega*.

Eriti põhjaneva tähendusega on Preisi seadusandluses 1802. a. 11. aug. kuninglik reskript ja 1872. a. 5. mai hüpoteeiki seadused.

1868. a. toimus Preisi saadikutekojas suur vaidlus omanikuhüpoteeiki üle.

1872. a. 5. mail avaldati ja 1. okt. samal aastal astusid jõusse kuulsad Preisi hüpoteeigiseadused, arvult 4. Nendest on tähtsamad kaks esimest:

1. „Das Gesetz über den Eigenthumserwerb und die dingliche Belastung der Grundstücke, Bergwerke und selbständigen Gerechtigkeiten“ (lühendatult EEG).

2. Die Grundbuchordnung <sup>434</sup>.

Siin olgu märgitud, et eriti esimese seaduse (EEG) § 55 võimaldab kinnikvõla (mitte hüpoteeikide) blanko edasiandmist <sup>435</sup> ning sama seaduse § 62 ja 64 on omanikuhüpoteeiki jaoks otsustava sisuga.

Kuigi Preisi 1872. a. seadused sisaldasid võrdlemisi kaugeleminevaid sätteid omaniku-kinnispandi kohta, siis on alles BGB, kus ju „lugejale üle anti terve bukett hüpoteeike“ <sup>436</sup>, andnud

<sup>433</sup> Rääkides maa krediidi-instituutidest 19. saj. esimesel poolel, ütleb *Dernburg*: „Die Hypothek des Eigenthümers war mit dem Institut gegeben. Es war zulässig und wurde sogar empfohlen, dass der Grundbesitzer Pfandbriefe auf sein Gut eintragen liess, auch wenn er des Kredites zeitweise nicht bedürftig war, damit er sich jederzeit Geldmittel durch Verwerthung der auf seinem Gute eingetragenen Pfandbriefe verschaffen könne, wenn er solche künftig brauchte oder auch nur, wenn ihm die Konjunktur günstig war.“ *H. Dernburg, Das Preussische Hypothekenrecht. (Deutsches Hypothekenrecht. Hrsgb. von V. von Meibom. VIII. Das Preussische Hypothekenrecht.) Abth. II. Leipzig, 1891, lk. 25.*

<sup>434</sup> Preisi 1872. a. reformi kohta ja eriti ka EEG süsteemi ja sisu kohta vt. *H. Dernburg, F. Hinrichs, Das Preussische Hypothekenrecht. (Deutsches Hypothekenrecht. Hrsgb. von V. von Meibom. VIII. Das Preussische Hypothekenrecht.) Abth. I. Leipzig, 1877, lk. 60 jj.*

<sup>435</sup> *Dernburg, Das Preussische Hypothekenrecht, II, lk. 62.*

<sup>436</sup> *Hedemann, Sachenrecht, lk. 405.*

omanikuhüpoteebile (laiemas mõttes), tema konstruktsioonile lõpliku kuju. Aluseks — pandi iseseisvus ja olenevus esimusastmest.

BGB-s on, nagu teame, omaniku-kinnispandiõigus kahte liiki: 1. omanikuhüpoteeik ja 2. omaniku-kinnikvõlg.

BGB ei sisalda täpsat, ühtlast sätet selle kohta, millal tekib ühel või teisel juhul omaniku-kinnispandiõigus. Seadustikus on aga terve rida üksiknorme, mida tuleb koos käsitleda, et saada üldpilti käesolevast omaniku-kinnispandi tekkimise küsimusest.

Vaatleme järgnevalt, kuidas siis tekib omaniku-kinnispandiõigus, s. t. nii omanikuhüpoteeik kui ka omaniku-kinnikvõlg.

I. Omanikuhüpoteeigi tekkimine.

Võõras hüpoteeik saab omanikuhüpoteeigiks. Neid juhte on mitu:

1. BGB § 1163 I lõige ütleb: „Ist die Forderung, für welche die Hypothek bestellt ist, nicht zur Entstehung gelangt, so steht die Hypothek dem Eigenthümer zu. Erlischt die Forderung, so erwirbt der Eigenthümer die Hypothek.“

2. BGB § 1168: „Verzichtet der Gläubiger auf die Hypothek, so erwirbt sie der Eigenthümer. Der Verzicht ist dem Grundbuchamt oder dem Eigenthümer gegenüber zu erklären und bedarf der Eintragung in das Grundbuch. Die Vorschriften des § 875 Abs. 2 und der §§ 876, 878 finden entsprechende Anwendung. Verzichtet der Gläubiger für einen Theil der Forderung auf die Hypothek, so stehen dem Eigenthümer die im § 1145 bestimmten Rechte zu.“

3. Kokkumise korral (BGB § 889).

4. BGB § 1170, II lõige: „Mit der Erlassung des Ausschlussurtheils erwirbt der Eigenthümer die Hypothek. Der dem Gläubiger ertheilte Hypothekenbrief wird kraftlos.“ (Vt. ka § 1171.)

5. Ka nn. Arresthypothek und Zwangshypothek võivad kuuluda omanikule, kui nende aluseks olev protsessiõiguslik otsus tühistatakse (ZPO § 868, 932 II)<sup>437</sup>.

Et Saksa BGB tekst ei näe ette otseselt tekkivat, esialgselt omanikuhüpoteeiki (s. t. primaarsena), siis kerkib küsimus, kas ei saa mitte pooltevahelise kokkuleppega seda omanikuhüpoteeiki konstitueerida.

<sup>437</sup> N u s s b a u m, op. cit., lk. 64.

H e c k leiab, et kaalutlused räägivad selle võimaluse jaatamise poolt <sup>438</sup>.

Samuti tarvitab N u s s b a u m väljendit „esialgselt tekkiv omanikuhüpotek“ <sup>439</sup>.

II. Omaniku-kinnikvõlg tekib järgmistel juhtudel:

1. Omaniku-kinnikvõlg tekib õigustoimingu kaudu. BGB § 1196 ütleb:

„Eine Grundschuld kann auch für den Eigenthümer bestellt werden. Zu der Bestellung ist die Erklärung des Eigenthümers gegenüber dem Grundbuchamte, dass die Grundschuld für ihn in das Grundbuch eingetragen werden soll, und die Eintragung erforderlich; die Vorschrift des § 878 findet Anwendung.“

2. Võõrast kinnikvõlga konstitueerides võib ajutiselt ja ka kestvalt tekkida omaniku-kinnikvõlg, nimelt, kui on sisse kantud nn. Briefgrundschuld, pantkiri ise aga on veel üle andmata, s. t. omaniku käes. BGB § 1163, II lõige lausub: „Eine Hypothek, für welche die Ertheilung des Hypothekenbriefs nicht ausgeschlossen ist, steht bis zur Uebergabe des Briefes an den Gläubiger dem Eigenthümer zu.“

3. Võõras kinnikvõlg muutub omaniku-kinnikvõlaks:

- a) kui kreditor loobub kinnikvõlast (BGB § 1168);
- b) teadmata kinnikvõla kreditor kaotab proklaami korras oma õiguse (BGB § 1170, 1171);
- c) kokkumise puhul (BGB § 889);
- d) kinnikvõla väljaostu puhul, kus pole tegemist kinnikvõlaga kindlustatud võlakohustuse tasumisega (BGB § 1144, 1192, 1200, II lõige).

Õeldust näeme, et Saksa õiguses sisaldab iga võõras hüpotek ja iga võõras kinnikvõlg endas eventuaalse omanikuhüpotegi või omaniku-kinnikvõla.

Mis puutub omaniku õigustustesse omaniku-kinnispandi puhul, siis ta võib Saksa õiguse järgi 1. omaniku kinnispanti enda käes hoida, 2. edasi anda, 3. kustutada lasta (siin leiab aset teiste hüpotekaaride edasinihkumine) <sup>440</sup>. Kui aga omanik võõrandab

<sup>438</sup> H e c k, op. cit., lk. 426.

<sup>439</sup> N u s s b a u m, op. cit., lk. 64.

<sup>440</sup> Erandina nihkub hüpotekaar edasi:

1. kui pooltevaheline lepe (Einigung) on kehtetu või teda tegelikult polnudki (otsene nihkumine § 1183 alusel).

kinniku üksinda, siis muutub omaniku-kinnispant tavaliseks kinnispandiõiguseks võõrale asjale.

Olgu veel tähendatud, et omaniku-kinnikvõlg kuulub nii üksik-omanikule kui ka (kaasomandi puhul) igale kaasomanikule ta mõteline osa kohaselt.

Lõpuks olgu tähendatud, et kuna üldiselt ju hüpoteegi ja omandiõiguse kokkumisel hüpoteek ei kustu vastavalt BGB § 889 sätetele, kustub hüpoteek, kui ta on tekkinud maksmata jäänud kõrvalkohustuste (näiteks protsentide ja kreditorile tasutavate kulude) kindlustamiseks (BGB § 1178, I) <sup>441</sup>.

Mis puutub omaniku vallaspandi võimalusse Saksa õiguses, siis tuleb siin esiteks küsida, kas vallaspandiõigus jääb kokkumisel püsima või kustub, ja teiseks, kas on võimalik originaarne vallaspandiõigus. Esimese küsimuse peale tuleb vastata, et vallaspandiõiguse kustumine kokkumise teel on BGB järgi võimalik § 1256 I lõike I lause alusel („Das Pfandrecht erlischt, wenn es mit dem Eigenthum in derselben Person zusammen-trifft“).

Kuid kahel juhul ei toimu kustumine mitte:

1. § 1256 I lõike II lause ütleb: „Das Erlöschen tritt nicht ein, solange die Forderung, für welche das Pfandrecht besteht, mit dem Rechte eines Dritten belastet ist.“
2. § 1256 II lõige ütleb: „Das Pfandrecht gilt als nicht erloschen, soweit der Eigenthümer ein rechtliches Interesse an dem Fortbestehen des Pfandrechts hat.“ (Olgu tähendatud, et õiguslik huvi pandiõiguse püsimises omale nimele kui ka teiste piiratud asjaõiguste püsimises kokkumise korral etendab küllaldast osa <sup>442</sup>.)

2. § 1181 järgi näilik edasinihkumine, kui võlausaldaja on saanud rahulduse kinnikust või selle päraldisest.

3. Allpool seisvad hüpotekaarid nihkuvad ülemale edasi ka siis, kui kinnistusraamatu järgi eespool seisev pandiõigus tühistatakse, eriti kui hüpoteek tühistatakse omaniku nõusolekul. Selle vaieldava seisukoha poolt vt. N u s s b a u m, op. cit., lk. 66; H e c k, op. cit., lk. 351.

<sup>441</sup> Vt. ka W o l f f, op. cit., lk. 522.

<sup>442</sup> Mis on see õiguslik huvi, seda väljendab tabavalt S c h e e l, öeldes: „An einem ihm selbst zustehenden Pfandrecht kann der Eigentümer nur dann ein Interesse haben, wenn es ihm Befugnisse verleiht, die er nicht schon in seiner Eigenschaft als Eigentümer hat.“ ... „Es bedarf keiner Ausführung, dass ein derartiges Interesse stets dann vorhanden ist, wenn ausser dem zur Vereinigung kommenden Recht nachstehende oder gleich-

Mis puutub küsimusse originaarse vallaspandi võimaluse kohta, siis tuleb seda eitada ja see on ka üldine seisukoht. Mõistetiselt on ta ju konstrueeritav, kuid et siin vallasasjale asjaõiguse väliseks tunnuseks on ainult valdus ja puudub kinnistusraamatuline esimusaste, siis on raske seda omaniku vallaspandiõigust originaarsel kujul ka tegelikult reglementeerida. Iseasi on register-vallaspandi — vallahüpoteeği puhul.

Aga kas ka esimesel juhtumil on tegemist omaniku-vallaspandiga, on vaieldav. Enamik Saksa õigusteadlasi eitab omaniku-vallaspanti üldse ja ainult üksikud autorid on asunud vastupidisele seisukohale, et omanikul võib olla ehtne pandiõigus oma vallasasja peale <sup>443</sup>.

Et omanikuhüpoteeğiga (laiemas mõttes) võimaldatud omaniku huvide kaitse ja § 1256 järgi antud õigus on olemuselt üks ja sama — nad erinevad vaid nimelt —, siis Heck soovitabki ka BGB § 1256 II puhul tarvitada nimetust „omanikupant“ <sup>444</sup>.

Ka vallaspandi puhul omale asjale väljendub Saksa õiguses ta iseloom selles, et omanik ise ei tarvitse asja esimusastmelt halvemale kreditorile välja anda.

Lõpuks olgu tähendatud, et Saksa õiguses on nn. laevahüpoteeği puhul omaniku-pandiõigus vaid niipalju võimalik, nagu iga muugi vallasasja puhul. Omaniku-kinnikvõlg aga ei saa laevade puhul üldse ette tulla <sup>445</sup>.

Edasi, mis puutub pandikspeangu õigusesse Saksa õiguses, siis on see õigus, nagu teised, lepingulisedki pandiõigused, piiratud asjaõigus ja peamiselt õigus võõrale asjale. Aga nagu Kraemer õigesti näitab <sup>446</sup>, on pandikspeangu õigus mitte

stehende Rechte vorhanden sind. Diese würden in die Stellung des Pfandrechts einrücken, wenn dieses erlischt, ohne dass sie einen eigentlichen Anspruch darauf hätten.“ Scheel, op. cit., lk. 65. Endemann, op. cit., lk. 898. Crome, op. cit., lk. 258.

<sup>443</sup> Scheel, op. cit., lk. 55.

<sup>444</sup> Heck, op. cit., lk. 425.

<sup>445</sup> Vt. ka Wolff, op. cit., lk. 657.

<sup>446</sup> A. Kraemer, Pfändungspfandrecht an eigener Sache. Diss. Breslau. Leobschütz, 1930, lk. 24 jj. Ka Sanden leiab, et pandikspeangu õiguse võimalikkuse küsimust oma asja suhtes ei tule vaadata materiaalõiguslikust seisukohast, vaid see probleem tuleb lahendada protsessuaalõiguse põhimõtete kohaselt; seega tulevad rakendamisele esmajoones tsiviilprotsessi sätted. A. Sanden, Zulässigkeit und Wirkung der Pfändung eigener beweglichen Sachen. Diss. Heidelberg. Borna-Leipzig, 1907, lk. 9.

üksnes materiaalõiguslik instituut, vaid tal on ka protsessuaalõiguslik tähendus. Ja seepärast, väidab Kraemer<sup>447</sup>, asub pandikspeangu õigus nii oma tekkimise kui ka toime poolest õieti väljaspool eraõiguse valdkonda. Kuid sealjuures pole oluline, et pandikspeetav asi kuuluks võlgniku varandusse: ka võlausaldajale endale kuuluva asja suhtes on pandikspeangu õigus täiesti võimalik. Ja et oma asja pandikspeangu õigus on võimalik, siis on ka omast asjast rahulduse nõudmine seesuguse õiguse alusel täiesti mõeldav ja võimalik<sup>448</sup>.

Omaniku servituudiõigusest Saksa seadusandluses — ja nimelt BGB järgi — oli juttu juba ülemal. Nägime, et Saksa õigus üldiselt võimaldab omanikuservituuti. Küsimus oli siiani aga lahtine, kas BGB järgi on võimalik ka originaarsekujuline servituut oma asja suhtes. Saksa Reichsgericht on, kooskõlas osa doktriini esindajate vaadetega, asunud, nagu nägime (lk. 157), selles küsimuses lõpuks selgelt väljendatud jaatavale seisukohale: omanikuservituuti võib luua ka esialgsekujulisena.

Siin olgu veel tähendatud, et Saksa õiguses oli ka varemalt valitsenud arvamuse järgi võimalik, et servituut tekib ühele ja samale omanikule kuuluvaist kinnikuist ühe võõrandamise puhul *v a i k i d e s* endale võetud kohustuse teel, kus see tekkimine on tingitud maatükil asetsevatest seadeldistest või muudest majanduslikkudest asjaoludest<sup>449</sup>.

Mis puutub eriti omaniku vallasasja vilikasustusse, siis BGB järgi kustub vallasasja vilikasustus küll üldiselt, põhimõtteliselt kokkumise puhul (BGB § 1063, I), aga vilikasustus jääb püsima juhul, kui omanikul on vilikasustuse edasikestmiseks mingi õiguslik huvi (BGB § 1063, II).

Omanik võib näiteks vilikasustusõigust teostada mõne hilisema pandiõiguse suhtes, samuti pärijana pärandikreeditoride suhtes lasta seda pärandist maha arvata.

Teistest omaniku piiratud asjaõigustest Saksa õiguses mainime kõigepealt veel omaniku-hoonestusõigust.

Hoonestaja võib oma õiguse — mis BGB järgi on teatav juriidiline *fundus* — ka omanikule endale üle kanda.

<sup>447</sup> Kraemer, op. cit., lk. 29.

<sup>448</sup> A. v. Bergen, Die Pfändung eigener Sachen. Diss. Göttingen. Göttingen, 1909, lk. 37.

<sup>449</sup> Gierke, Sachenrecht, lk. 643. Wolff, op. cit., lk. 387.

Teiseks, ka tagasilangemisel (Heimfall) saab omanik hoonestusõiguse oma kätte, kus ta püsima jääb (BGB § 889), ja sel puhul jäävad jõusse ka hoonestusõigusel lasuvad kolmandate isikute hüpoteegid, kinnikvõlad ja reaalsunnised.

Mõlemal juhul saab omanik hoonestusõiguse oma kinnikule, s. t. meil on tegemist omaniku-hoonestusõigusega.

Edasi, ka asjaõiguslik ostueesõigus ei kustu alati kokkumise puhul, ja nimelt siis mitte, kui õigustatud isik saab omandi muul teel kui ostueesõiguse teostamise kaudu (näiteks pärimise teel) <sup>450</sup>.

Ja lõpuks, reaalsunnis ei kustu kokkumise puhul (BGB § 889) ja võib olla ka peremehetu asja kohta <sup>451</sup>.

Piiratud asjaõiguste omale asjale kohta šveitsi õiguses olgu vaid lühidalt järgmist tähendatud, sest eelmistes osades on juba korduvalt puudutatud ka šveitsi õiguse seisukohti ses küsimuses.

Ka šveitsi õigus tunneb omaniku-kinnispandiõigust kahel kujul: omanikuhüpoteeki (Eigentümerschuldbrief) ja omaniku-kinnikvõlga (Eigentümergeült) <sup>452</sup>.

Et aga šveitsi õiguses kehtib nn. kindlate kohtade süsteem, mis on rajatud germaaniõiguslikule põhimõttele (kinnik jagati väärtuseosadesse), siis on ka kinnispandiõigus erinev BGB-st.

Kõigepealt, ZGB järgi ei nihku allpool seisev hüpotekaar isegi mitte sissekande kustutamise korral edasi, nagu see on ette nähtud BGB-s (ZGB art. 813, eriti 814 ja 815).

Sellest tingituna tulebki märkida omapärast asjaolu, et ZGB tunneb nn. tühjade kohtade instituuti, s. t. pandiõiguse äralangemisel ei teki iseenesest kohe omaniku-pandiõigus. Kuid sellele vaatamata tunneb ZGB ka omanikuhüpoteeki <sup>453</sup>.

Suurema erinevusena olgu märgitud ka seda, et omanikuhüpoteek kitsamas mõttes on ZGB järgi võimalik esialgsena, originaarsena. Seega võivad nii Schuldbrief kui ka Gült tekkida omaniku ühekülgse sooviavaldusega kinnistusametile ja õiguse sisu kandmisega kinnistusraamatusse (ZGB art. 859, II).

<sup>450</sup> Wolff, op. cit., lk. 445.

<sup>451</sup> Wolff, op. cit., lk. 456.

<sup>452</sup> Seevastu pole nn. Eigentümergegrundpfandverschreibung ka ZGB järgi tunnustamist leidnud. Vt. ka G m ü r, Kommentar, IV, 2, lk. 663.

<sup>453</sup> Mis on nn. „leere Pfandstelle“, vt. L e e m a n n'i seletused ZGB art. 813 ja 814 kohta. G m ü r, Kommentar, IV, 2.

Šveitsi õigus tunneb ka nn. pandikoha reserveerimist, mida tuleb lahuse hoida omanikuhüpoteekest.

Mõlemad aga tagavad tulevase pandiõiguse esimusastet, annavad talle koha teiste asjaõigustega konkureerimisel.

Lõpuks olgu veel kord rõhutatud, et ZGB on siiani ainuke kehtiv tsiviilseadustik (kui mitte lugeda Türgi tsiviilseadustikku, mis on ju enam-vähem puhtal kujul retsipeeritud ZGB), kus on sõnaselgelt väljendatuna võimalik ka omanikuservituut esi- algsel, originaarsel kujul.

Mis puutub Austria õigusesse, siis Austria ABGB-s aastast 1811 puudus omanikuhüpoteekest ja ka hiljemini toimus omanikuhüpoteekest areng Austrias märksa aeglasemalt ja tagasihoidlikumalt kui Saksa ja Šveitsi õiguses.

Alles 1871. a. püstitab *Das allgemeine Grundbuchgesetz* (GBG) järjekindlamal kujul kinnistusraamatuliste asjaõiguste kohta sissekande ja avaliku usalduse printsiibid.

Ja lõpuks on 1916. a. novelliga toimunud suuremad muudatused ka omanikuhüpoteekest alal<sup>454</sup>.

Doktriin väidab, et ka pärast 1916. a. reformi ei tunne ABGB omanikuhüpoteekest Saksa BGB mõttes, samuti pole Austria süs- teem sarnane Šveitsi kindlate kohtade süsteemiga<sup>455</sup>.

Ja see väide on niipalju õige, et Austria õiguses puudub täie- lik omanikuhüpoteekest ses mõttes, et 1. omanik ei saa omale nimele hüpoteekest konstitueerida uue, iseseisva sissekandena kinnistus- raamatusse; 2. omanikul puudub käsustamisõigus, kui hüpoteekest ei saa kohustuse kehtimatuse tõttu algusest peale tekkida.

Sellest vaatekohast ongi nagu püsima jäänud Exner'i väide, et „omanikuhüpoteekestil pole Austria õiguspinnal mingit kehti- vust“<sup>456</sup>.

Küll oli Austria õiguses võimalik juba enne 1916. a. novelli jätta pandiõigusele vaba koht vastava märkusega esimusastme kohta kinnistusraamatus. Omanikuhüpoteekest tekkis, kui omandi- õigus ja hüpoteekest ostu, pärimise jne. puhul kokkusid ühtedes kätes. Kas aga võlgnik võis materiaalselt kustunud, kinnistus-

<sup>454</sup> Die Kaiserliche Verordnung (III. Teilnovelle) vom 19. März 1916. RGL. nr. 69.

<sup>455</sup> H e d e m a n n, Fortschritte, II, 2, lk. 313.

<sup>456</sup> E x n e r, op. cit., lk. 654.

raamatus aga veel mitte kustutatud hüpoteeki uue kohustuse jaoks, kas endise või uue võlastaja kasuks, edasi anda, see oli kaua aega vaieldav <sup>457</sup>.

Praktika kaldus seda võimalust jaatama.

1888. a. 14. juuni seadus (RGI. nr. 88) tunnustas allpool seisvate võlastajate edasiliikumist. Aga 1916. a. novell (nn. III novell) kõrvaldas sellise edasiliikumise võimaluse, ja seega on Austria omanikuhüpoteegi kõrval normeeritud ka kustunud hüpoteegi käsustamise õiguse küsimus. Omanikuhüpoteek tekib vaid siis, kui on olemas veel vähemalt üks omanik-hüpoteekaarist lahusolev võlastaja (ABGB § 1446).

Omanik võib käsustamisõigust teostada kuni hüpoteegi kinnistusraamatust kustutamiseni ja erilise märkuse alusel isegi kolm aastat peale kustutamist (1916. a. seaduse, s. t. III novelli § 37 <sup>458</sup>).

Edasi, kui omandiõigus ja kinnispandiõigus ühes ja samas isikus kokkuvad ja isiklik kohustus kustub, siis võib omanik Austria õiguse järgi vabanenud pandi koha üle vabalt käsustada (ABGB § 469), aga omanikuhüpoteeki ei teki (ABGB § 1446).

Kui aga pandiga tagatud kohustus peale kokkumist mõne kolmanda isiku suhtes edasi püsib, siis tekib omanikuhüpoteek.

Omanikuhüpoteek võib kinnistusraamatust näha olla, kui hüpoteekaarvõlastaja laseb end omanikuna raamatusse kanda.

Kui aga sissekanne pole sunduslik (näiteks kui omanik on hüpoteekaarvõlastaja pärijaks) ja isik seda ka ei tee, siis on endine hüpoteekaarvõlastaja märgitud küll veel võlastajana, aga tõeliselt on siin tegemist kinnistusraamatu ebatäpsusega, sissekandmata omanikuhüpoteek on ikkagi olemas.

Kinnistusraamat vajab seesugusel juhul parandamist.

Et aga omanik võib ABGB § 1446 uue redaktsiooni (1916. a. III novelli § 36) järgi pandiõigust üle kanda kolmandale isikule, siis järeldab sellest *Ehrenzweig* <sup>459</sup>, et omanikul on võimalik end ise pandivõlastajana kinnistusraamatusse sisse kanda lasta. — Seega esineb siin mitte omaniku poolt pandiõiguse otse-

<sup>457</sup> *Ehrenzweig*, op. cit., lk. 511.

<sup>458</sup> Das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch für das Kaisertum Österreich in der Fassung nach den drei Teilnovellen. Von J. Freiherrn von *Schey*. Wien, 1922, lk. 287.

<sup>459</sup> *Ehrenzweig*, op. cit., lk. 513, samuti ka nota 10.

ses mõttes ülekanne endale, vaid ainult omandatud õiguse sissekandmine kinnistusraamatusse.

Omanikuhüpoteegi toime avaldub Austria õiguse järgi kolmes suunas:

1. Omanik võib hüpoteeki ilma omandiõiguseta ja omandiõigust ilma hüpoteegita kolmandale isikule üle kanda.
2. Omaniku kreditorid võivad rahulduse saamiseks omanikuhüpoteegi vastu omad nõudmised esitada.
3. Kinniku sundvalitsemise puhul või sunniviisilise müümise korral võib omanik-hüpoteekaar nõuda esimusastmele vastavat rahuldust (ABGB § 470).

Omanikul aga pole hüpoteekaarhagi esitamise õigust.

Samuti ei saa ta nõuda sundvalitsemist või sunniviisilist kinniku müüki.

Austria õigus tunneb veel nn. omaniku käsustamisõigust (Verfügungsrecht). ABGB § 469 järgi võib omanik, kui pandivõlg on kustunud, pandiõiguse üle kanda uue kohustuse tagamiseks. Seesugust hüpoteeki ei saa aga omanik ise omandada ega omale nimele kirjutada lasta <sup>460</sup>.

1916. a. seaduse III novelli § 37 järgi võib omanik ühe pandiõiguse kustutamisel kinnistusraamatust reserveerida endale õiguse luua uut, samas astmes ja samas või vähemas suuruses pandiõigust.

Mis puutub omanikuservituuti, siis püsib Austria õigus üldiselt roomaõiguslikul vaatekohal: *nulli res sua servit*.

Seega kustub ABGB § 526 järgi servituut kokkumise puhul. Kuid servituut elustub, kui üks kinnikuist uue omaniku poolt võõrandatakse ja servituut jäi vahepeal kinnistusraamatust kustutamata. Seega püsib servituut paberil edasi kui omanikuservituut <sup>461</sup>.

Kui omanikul on kaks kõrvutiasetsevat kinnikut ja ta soovib ühte maatükest tulevikus võõrandada ühes servituudiga, siis peab omanik sel puhul otsima vari-isiku, kellele ta võõrandab ühe kinniku, ja loonud siis sinna servituudi, omandab ta uuesti selle kinniku.

Erandina on Austria õiguses võimalik, et servituut võib

<sup>460</sup> E h r e n z w e i g, op. cit., lk. 515.

<sup>461</sup> Austria õiguse järgi võib servituudi puhul teeniv kinnik muide ka peremehetu olla. Vt. E h r e n z w e i g, op. cit., lk. 335.

isegi kinnistusraamatusse kandmata omanikul olla. Seda nimelt siis, kui ühel maatükil leiduvad seadeldised teise kinniku kasuks, näiteks müür, millele toetub naabrimaja, kraav, kuhu voolab naabri reovesi, jne.

Kui nüüd üks või teine maatükk võõrandatakse, siis on Austria praktikas kujunenud vaade, et kahtluse korral jääb varemalt olnud seisund püsima. *Ehrenzweig*<sup>462</sup> nimetab seda „stillschweigende Dienstbarkeitsbestellung“.

Lõpuks, Austria ABGB tunneb ka omaniku-hoonestusõigust (*Eigentümerbaurecht*)<sup>463</sup>,

*Taanis* oli, nagu väidab *Kruse*<sup>464</sup>, juba enne nn. Tinglysning-seadust<sup>465</sup> omanikul võimalik enese kui kreditori nimel pantkirja välja anda. Samuti võis omanik isegi võlakohustuse tasudes lasta seda endale indosseerida, mitte lastes teda kviteerida, et võimaluse ja vajaduse korral seda jällegi kolmandale indosseerida.

Peale selle tarvitati *Taanis* enne 1926. a. 31. märtsi seadust ka nn. akommodatsioon-obligatsioone, n.-ö. *pro forma* pantkirju, küllaltki tihti.

Seesugune pantkiri anti näilikult küll kellegi võlausaldaja nimel välja, tegelikult oli see aga nn. vari-isik, kellega sõlmiti siis ka veel eriline leping-akt, et omanik saaks end tema vastu kaitsta.

Seesugust akommodatsioon-obligatsiooni tarvitasid sageli ka pangad<sup>466</sup>.

1926. a. 31. märtsi seadusega osutus akommodatsioon-obligatsiooni instituut täiesti ülearseks. Selle seaduse järgi on omanikul nimelt täielik võimalus lasta endale välja anda omanikuhüpoteeeki, s. o. otseselt ja seadussättele vastavalt kehtivat pantkirja, mida saab omanik laenu puhul käsipandina kohe üle anda kreditorile (*Tinglysning-seaduse* § 40).

Muidu aga alluvad seesugused omaniku nimele väljaantud

<sup>462</sup> *Ehrenzweig*, op. cit., lk. 337.

<sup>463</sup> *Ehrenzweig*, op. cit., lk. 414.

<sup>464</sup> *Fr. Vinding Kruse*, *Das Eigentumsrecht*. Bd. III. Berlin-Leipzig, 1936, lk. 2025.

<sup>465</sup> Seadus nr. III, 31. märtsist 1926. a.

<sup>466</sup> *Kruse*, *Eigentumsrecht*, III, lk. 2027.

pantkirjad formaalseile ja materiaalseile säteteile, mis leiduvad Tinglysning-seaduses pantkirjade kohta üldse.

Mõlemad — nii akomodatsioon-obligatsioon kui ka omanikuhüpoteek on oma praktiliselt toimelt nagu võrdsed: laenu saamine on võimalik mõlema kaudu.

Kindlasti aga on akomodatsioon-obligatsioonil nõrgaks küljeks see, et ta on ikkagi vaid *pro forma* dokument, et seal figureerib vari-isik, kelle vastu peab end erilise aktiga kaitsma. Sedahalbust pole omanikuhüpoteegil.

Et 1926. a. 31. märtsi seadus võimaldab aga vaid tõeliste ja kehtivate ürikute sissekandmist, siis on akomodatsioon-obligatsiooni tähendus praktikas tegelikult kadunud.

Selle küsimuse iseloomustamiseks olgu 1926. a. 31. märtsi seadusest toodud osa § 40-dast. Seal öeldakse: „Erlischt ein tingkundig gemachtes Pfandrecht an einem Grundstück ganz oder zum Teil oder erweist es sich als nicht gültig entstanden, so hat der Eigentümer ohne Rücksicht auf entgegenstehende Vereinbarung mit einem nachstehenden Pfandgläubiger oder anderen das Recht, die somit ledig gewordene Stelle — entweder sogleich oder später — mit einem neuen Pfandrecht zu besetzen, es sei denn, dass er beim Erlöschen oder später ausdrücklich auf dieses Recht verzichtet. Falls der Pfandbrief nach Erlöschen des Pfandrechts abgekündet wird, ohne dass der Eigentümer gleichzeitig sein Recht der Besetzung der ledigen Stelle mit einem neuen Pfandrecht ausübt, so muss aus dem Tingbuch hervorgehen, dass das frühere Pfandrecht jetzt dem Eigentümer zusteht. Im Fall der Pfändung, des Konkurses oder einer anderen Vollstreckung fällt ein lediges Pfandrecht den Gläubigern zu.

Entsprechende Vorschriften gelten für eine dem Eigentümer zum Zweck späterer Bestellung eines Pfandrechts vorbehaltene Stelle.

In einem nachstehenden Pfandbrief soll jedoch gültig vereinbart werden können, dass das dadurch bestellte Pfandrecht in dem Masse aufrücken soll, als ein vorstehendes Pfandrecht durch Abtragsleistungen vermindert wird, oder wenn dieses Pfandrecht an einem im voraus angegebenen bestimmten Zeitpunkt ganz eingelöst wird“<sup>467</sup>.

Sellest näeme, et omanik võib igal ajal seda oma õigust kasustada ilma allpool seisvate kreditoride käest nõusolekut nõutamata.

---

<sup>467</sup> Taani 1926. a. 31. märtsi Tinglysning-seaduse teksti saksakeelne tõlge on toodud: Kruse, Eigentumsrecht, III, Anhang, lk. 1673 jj.

Üldse tähendab K r u s e aga selle küsimuse kohta Skandinaavia õiguses järgmist <sup>468</sup>:

„Das nordische Recht braucht bei der Frage vom Aufrückungsrecht ebensowenig wie bei der Frage von der Negoziabilität seine Zuflucht zu einer Spaltung zwischen Forderungsrecht und Pfandrecht zu nehmen; die Konstruktion, dass der Eigentümer ein Pfandrecht an seinem Grundstück habe, welches nach Befriedigung der Pfandforderung besteht, ist in unserem Recht nicht notwendig, um den Eigentümer gegen das Aufrücken der nachstehenden Hypotheken zu schützen. Wird eine Hypothek ausgezahlt, so nehmen wir ganz natürlich an, dass damit normalerweise sowohl Pfandrecht als Forderung erloschen sind; trotzdem erlauben wir dem Eigentümer, unter gewissen Bedingungen aufs neue ein Pfandrecht und eine Forderung in der Stelle der früheren Hypothek zu begründen, also unter Ausschluss des Aufrückens nachstehender Hypotheken. Dieses Recht des Eigentümers ist ursprünglich in der Rechtsprechung entwickelt worden, ohne Anhalt in der Gesetzgebung; und im dänisch-norwegischen Recht hat diese Praxis bis in die jüngste Zeit keine Stütze in der Gesetzgebung gehabt. Im schwedischen Recht ist die diesbezügliche frühere Praxis im Inteckningsgesetz von 1875 § 25 gesetzlich festgelegt worden.“

Kuid arvustades seda põhjamaade praksist ei soovita Kruse ses küsimuses siiski mitte järgneda Saksa eeskujule <sup>469</sup>.

Käsitledes piiratud asjaõigusi omale asjale R o o t s i õ i g u s e seisukohast, peatume vaid pandiõigusel <sup>470</sup>. Lepinguline pandiõigus saab Rootsi õiguse järgi kinnistusraamatusse kandmisega asjaõigusliku jõu, kusjuures sissekande kohta antud dokument, mida nimetatakse lihtsalt *inteckning*, on nagu sissekantud õiguse kandjaks <sup>471</sup>.

Üldiselt on kinnispant Rootsi õiguses aktsesoorne õigus; ta on formaalselt seotud nõudeõigusega. Kuid kui hüpoteegiga tagatav võlg on maatüki omaniku poolt tasutud, „elab“ hüpoteek selle omaniku käes edasi. Viimasel on õigus seda hüpoteeki, nimelt dokumenti selle kohta endise esimusastmega uuesti edasi anda uue võla tagamiseks. Kuigi seesugune kord oli Rootsis tegelikult ole-

<sup>468</sup> K r u s e, Eigentumsrecht, III, lk. 1861—1862.

<sup>469</sup> K r u s e, Eigentumsrecht, III, lk. 1862.

<sup>470</sup> Olgu ainult tähendatud, et servituute reguleerib Rootsi õiguses eriline 1907. a. 14. juuni seadus, mille järgi on Rootsi õiguses võimalikud vaid realservituudid. Vt. C a r l s o n, op. cit., lk. 187.

<sup>471</sup> C a r l s o n, op. cit., lk. 188.

mas juba ammust ajast, siis alles 1932. a., s. o. kinnistusala muutva novelli andmisega tunnustab Rootsi seadusandlus otseselt ja konsekventselt kujul omanikuhüpoteeiki. Selles muudetud kinnistusseaduses on eriti olulise tähendusega § 25—27. Nende järgi on omanikul õigus näiteks kinnisvara müügi puhul enampakkumise teel samu õigusi teostada, mis kuuluvad igale teisele hüpoteegidokumendi pidajale. Ainult protsente ei saa omanik enda käes oleva hüpoteegi dokumendi põhjal nõuda<sup>472</sup>.

Kuna vallaspandi puhul ilmub pandiõiguse aktsessoorne loomus täies ulatuses ning selguses, siis ei tunnusta ka Rootsi õigus üldreeglina vallaspandi püsijäämist võlasuhteta<sup>473</sup>. Erandid on tehtud siin juhtudel, kui nõudeõigus, mida tagab pant, aegub. Siis jääb vallaspandiõigus ikkagi püsima. Lõpuks, mis puutub eriti laevahüpoteeiki, siis tuleb laevad pantimise korral 10. mail 1901. a. laevakinnistuse kohta antud seaduse põhjal kinnistada<sup>474</sup>. Siia kuuluvad laevad üle 5 registertonna. Ja sama seaduse alusel võimaldab Rootsi õigus derivatiivset omaniku laevahüpoteeiki, jättes ta aga originaarsel kujul reglementeerimata. Nimelt võib laevaomanik, kes on tasunud hüpoteevikohustuse, selle jälle välja anda sama esimusastmega<sup>475</sup>.

Üldiselt on ju õige, et Prantsuse õigus ei tunne omaniku-kinnispandiõigust. Kuid seda siiski peamiselt ses mõttes, et Code civil ei tunne iseseisvat pandiõiguse tekkimist oma asja suhtes. Veel enam, nagu nägime eespool, kehtib Prantsuse õiguses konfusiooni kustutava toime põhimõte.

Kuid ka Prantsuse õigus tunneb (CC art. 1251 järgi) võimalust, et kohustuse tasumisele vaatamata ei kustu iga kord hüpoteeik. Nimelt, kui kinniku omandaja kasustab ostuhinna hüpoteegikreeditorile maksmisena, siis ei kustu seesugused hüpoteegid, vaid omandaja astub nagu nende kohale ja võib toetuda neile allpool seisvate võlastajate suhtes<sup>476</sup>.

<sup>472</sup> Üksikasjalisemalt vt. Carlson, op. cit., lk. 189.

<sup>473</sup> Siia kuulub ka omapärane Rootsi õiguse instituut — viljapantimisõigus. Vt. käesolev teos lk. 84.

<sup>474</sup> Lag om inteckning i fartyg; given Stockholms slott d. 10. maj. 1901.

<sup>475</sup> Carlson, op. cit., lk. 205.

<sup>476</sup> Muidu aga nihkuvad Prantsuse õiguses mõne hüpoteekaari väljalangemisel järgnevad hüpotekaarid, Rooma õiguse eeskujul, edasi.

Pole huvituseta märkida, et ka Prantsuse õiguses on olnud konkreetne katse luua hüpoteeki omaniku nimele (*hypothèque sur soi-même*), nimelt III a. 9. messidori seadusega, mis aga jõusse ei astunud. Selle seaduse II peatükk kandiski pealkirja „*De l'hypothèque sur soi-même*“ (art. 36—83).

See seadus lubas lasta igale panditava kinniku omanikule tekkida hüpoteeki omale nimele, ajaks aga mitte üle 10 aasta ja mitte üle  $\frac{3}{4}$  kinniku väärtuse ulatuses. Hüpoteek avaldus vastava pantkirja kaudu (*cédule hypothécaire*), mille andis välja kinnistusametnik (*conservateur des hypothèques*).

Ja ka hiljemini on rohkem kui üks kord püütud tuua Prantsuse õigusesse omanikuhüpoteeki, mille kohta tarvitatakse hinnangut: „*née d'un trait de génie du législateur de la Révolution*“<sup>477</sup>.

Lõpuks, mis puutub blanko-hüpoteekkirja võimalusse Prantsuse õiguses, siis ütleb *Planiol*<sup>478</sup> selle puhul kassatsioonikohtu poolt tehtud otsuse (25. I 1905) kohta järgmist: „*La loi permet qu'un titre de créance contenant constitution d'hypothèque soit rédigé en brevet, c'est-à-dire que l'original peut être remis au créancier . . . Or la jurisprudence a admis que ce titre peut être accompagné de la clause à ordre, c'est-à-dire transmissible par endossement comme un effet de commerce, et que l'endossement transfère l'hypothèque en même temps que la créance.*“

Erilist tähelepanu on pööratud — nii Prantsuse oma kui ka välismaa õigusteadlaste poolt — omanikuservituudile Prantsuse õiguses, kus vaatluse all on peamiselt „õiguse valulaps“ (*Kohler*)<sup>479</sup> — „*destination du père de famille*“ instituut.

Code civil tunneb üldist normi, et iga servituut kustub, kui valitsev ja teeniv kinnik kokkuvad samades kätes (CC art. 705).

Kuid Code civil teeb sellest üldisest reeglist erandi „*destination du père de famille*“ instituudi puhul.

See instituut — „*destination du père de famille*“ — on Code civil'i art. 692 ja 693 järgi ainult „*servitudes continues et apparentes*“ puhul võimalik.

<sup>477</sup> *Planiol*, *Traité*, II, nr. 2670 bis, lk. 839.

<sup>478</sup> *Planiol*, *Traité*, II, nr. 2671, lk. 840.

<sup>479</sup> *Kohler*, *Sachenrecht*, lk. 534. *Kohler*'il ka ülevaade selle instituudi kohta Prantsuse coutume'ides ja Inglise õiguses — lk. 538—539. Vt. ka *Wolff*, *op. cit.*, lk. 387.

Mis on „destination du père de famille“, selle kohta ütleb Planiol<sup>480</sup> järgmist:

„La destination du père de famille est l'acte par lequel une personne établit entre deux héritages qui lui appartiennent (ou entre deux parties d'un même héritage) un *état de fait qui constituerait une servitude s'il s'agissait de deux héritages appartenant à deux propriétaires différents*. Tant que les deux immeubles appartiennent au même propriétaire, *la servitude n'existe pas*, à cause de la règle „Nemini res sua servit“. Mais, s'ils viennent à être séparés pour appartenir à des propriétaires différents, *la servitude prend naissance*, sans titre ni prescription; la cause qui la fait naître reçoit donc un nom particulier; c'est la „destination du père de famille“ (propriétaire). De là l'art. 692: La destination du père de famille *vaut titre*, c'est-à-dire qu'elle est un mode de constitution différent du titre et qui en dispense. La même formule se trouvait déjà dans la première rédaction de la coutume de Paris, faite en 1510 (art. 91).“

Peale selle, kui omanik kahest temale kuuluvast päritud kinnikust, millel on olemas nähtav servituut, võõrandab ühe, ilma et lepingus oleks servituudi kohta kokkulepet, jääb servituut Code civil'i art. 694 järgi aktiivselt või passiivselt võõrandatud kinniku kasuks või võõrandatud kinniku peale lasuma.

Seega, ütleb Huber<sup>481</sup>: „Die *destination du père de famille* würde also Geltung haben für *servitudes continues et apparentes*, der Ausschluss der Konfusionswirkung aber für *servitudes apparentes*, auch wenn sie nicht *continues* sind.“

Teatav, teist laadi erand konfusiooni kustutavast toimest servituutide puhul on väljendust leidnud Code civil'i art. 2177 järgi (peatükk: „De l'effet des privilèges et hypothèques contre les tiers détenteurs“).

See art. 2177 ütleb: „Les *servitudes et droits réels* que le tiers détenteur avait sur l'immeuble avant sa possession, renaissent après le délaissement ou après l'adjudication faite sur lui.“

Muidu aga on konfusiooni kustutav toime Prantsuse õiguses servituutide puhul lõplik ja omaniku poolt temale kuuluvaist kahest ühe kinniku müümise puhul ei elustu servituut<sup>482</sup>.

<sup>480</sup> Planiol, *Traité*, I, nr. 2960, lk. 969.

<sup>481</sup> Huber, *op. cit.*, lk. 58.

<sup>482</sup> Ütleb ju Planiol: „Lorsque la propriété du fonds dominant passe, d'une manière quelconque, au propriétaire du fonds servant, ou réciproquement, la servitude s'éteint par confusion, parce qu'un propriétaire ne peut pas avoir de servitude sur sa propre chose (art. 705). La confusion

Kui vaadelda piiratud asjaõiguste omale asjale probleemi Itaalia õiguse seisukohast, eriti pandiõiguse puhul, siis, nagu ütleb Caliendo<sup>483</sup>, näib Itaalia õiguses tegemist olevat tõeliselt õiguse puhkamisega, sest Codice civile art. 2031 ja 2032 järgi on juttu otseselt hüpoteegi taaselustumisest (rinascendo, rinascita)<sup>484</sup>. Sest, ütleb Caliendo edasi, Itaalia õiguses, et mitte asetada omanikku halvemasse seisundisse, nimelt et hüpoteekaar-kreeditor, omandanud koormatud kinniku, ei satuks palja isikliku võlausaldaja positsiooni, juhul kui ta kaotab uuesti omandiõiguse sellele kinnikule, — selleks leidubki Itaalia tsiviilseadustiku art. 2017 säte, et sellisel juhul kustunud hüpoteek taaselustub. Ja see taaselustunud hüpoteek säilitab siis oma endise koha kinnistus-raamatus<sup>485</sup>.

Erinev on omaniku hüpoteegivõimalikkuse kohta Itaalia õiguses Chironi seisukoht. Oma suures traktaadis pandiõiguse üle ütleb Chironi<sup>486</sup> hüpoteegi lõppemise kohta Itaalia õiguses, et hüpoteek kustub seaduse järgi, kui võlg on konfusiooni puhul kustunud. Kokkumise olemus lõpetab siin õiguse, sest puudub võimalus teda täita kas üldse või ka ainult ajavahemikus, kuni kestab see kokkumisesseisund. See on üldine põhimõtteline norm. Kui see seisund aga kaob ja ei teki mõnd teist takistavat asjaolu, siis, ütleb Chironi, võib õigussuhe taaselustuda. Olgugi, ütleb Chironi edasi, et seadus ei anna seesugust iseloomu konfusioonile üldisel kujul, vaid need on erandjuhud. Ja nimelt, hüpoteek, millel on oma iseseisev juriidiline kuju, on küll paralüseeritud samade asjaolude poolt, mis avaldasid oma mõju ka tagatavale võlale, kuid ta saab taas tagasi oma jõu, kui seda hüpoteeki saame siduda jällegi võlaga. Ja kuigi seadus mõtleb siin küll otseselt

---

est donc pour les servitudes ce que la consolidation est pour l'usufruit, une application de la maxime: *Nemini res sua servit.*" Planiol, Traité, I, nr. 2980, lk. 976. Vt. ka nr. 2981.

<sup>483</sup> Caliendo, op. cit., lk. 26.

<sup>484</sup> Näiteks ütleb Codice civile art. 2031: „Le ipoteche rinascendo col credito, se il pagamento vien dichiarato nullo.“ Siin võib peale „maksmise“ tegemist olla aga ka mõne muu lõppemise alusega.

<sup>485</sup> Caliendo, op. cit., lk. 27. Ka Arangio-Ruiz arvab, et hüpoteegi püsijäämist, vaatamata kokkumisele, tuleb Itaalia õiguses konstrueerida Codice civile art. 2017 alusel õiguse taaselustumise võimalusena (possibilità di reviviscenza). Arangio-Ruiz, op. cit., lk. 128 jj.

<sup>486</sup> G. P. Chironi, Trattato dei privilegi, delle ipoteche e del pegno. Vol. II (Parte speciale). Milano-Torino-Roma, 1918, lk. 636–637.

endise võla taaselustumist, ometi pole õiguse üldise mõtte järgi takistust siduda hüpoteeki ka mõne teise võlaga. Ja lõpptulemusena jõuabki Chironi siin jaatavale arvamusele omanikuhüpoteegi põhimõttelise lubatavuse kohta Itaalia õiguses, kui ta ütleb: „Cosi, anche nell'ordinamento della legge italiana si potrebbe costruire la cosiddetta *ipoteca del proprietario*.“

Käesolevas teoses vaadeldava probleemi lahendamisel on Itaalia tsiviilseadustiku eelnõu a. 1937 üldjoontes jäänud kehtiva õiguse alusele, tehes siiski mõningaid küllaltki olulisi muudatusi. Nii näiteks mitte küll loobudes põhimõttelisest lähtekohast „nemini res sua servit“<sup>487</sup> on eelnõu kehtivast õigusest erinevalt sõnastanud art. 227, kus on uus säte servituudi loomise kohta kaasomandis oleva kinniku kasuks ühele kaasomanikule üksi kuuluva kinniku peale ja überpöördukt<sup>488</sup>.

Mis puutub hüpoteegi taaselustumise võimalusse, siis on Itaalia tsiviilseadustiku eelnõu ka ses küsimuses jäänud kehtiva Codice civile alusele<sup>489</sup>.

Kokku võttes peab siiski ütleva, et Itaalia õiguses on antud juhtumitel nii kehtiva Codice civile kui ka 1937. a. eelnõu järgi

<sup>487</sup> Üldiselt aga lõpeb servituut Itaalia Progetto järgi (art. 261, mis vastab kehtiva C. c. art. 664), kui valitseva ja teeniva kinniku suhtes kokkub omandiõigus ühes ja samas isikus. Kuid servituut võib elustuda, kui konfussioon ära langeb põhjusel, mis on seotud omandamisega.

<sup>488</sup> Eelnõu art. 227 lausub: „Può costituirsi una servitù a vantaggio del fondo comune sopra un fondo di esclusiva proprietä di uno dei condomini. Può altresì stabilirsi col consenso di tutti i condomini sul fondo comune una servitù a vantaggio del fondo di esclusiva proprietä di uno di essi.“

Seletuskiri eelnõu juurde ütleb, et see säte on küll vastuolus rooma-õigusliku põhimõttega „nemini res sua servit“, kuid eelnõu on siiski asunud teisele seisukohale, eriti arvestades doktriini, mille kohaselt kaasomanduses olev teeniv kinnik on teiste kaasomanikkude osade suhtes „res aliena“. Ja vastupidi, kui kaasomandis olev kinnik on valitsev, siis pole põhimõte „res sua servit“ takistuseks, sest siin puudutab servituut *jure proprietatis* vaid oma osa. Relazione, lk. 91.

<sup>489</sup> Eelnõu art. 472 vastab Codice civile art. 2017 ja eelnõu art. 488 ja 489 — Codice civile art. 2031 ja 2032 sätetele.

Seletuskirjas eelnõu juurde on öeldud, et eelnõu on kaudsete hüpoteegi lõppemise mooduste hulgas jäänud kõikide endiste lõppemisviiside juurde. Küsimus, kas ka *datio in solutum*'i puhul kustunud hüpoteek taaselustub ühes võlaga, on eelnõus leidnud eitava lahenduse vastavalt obligatsiooniõiguse eelnõu art. 177 sätetele. Vt. Relazione, lk. 197—198.

tegemist piiratud asjaõiguse kustumisega või ka puhkamisega ja hiljemini selle õiguse taaselustumisega. Seega pole siin otseselt tegemist piiratud asjaõigusega omale asjale.

Et *Baltieraseaduse* järgi kehtib üldiselt konfusiooni kustutava toime põhimõte, siis ka piiratud asjaõigused omale asjale on mõeldavad, võimalikud vaid kaudsel teel, eranditena.

Otseseid piiratud asjaõigusi omale asjale ei derivatiivsel ega ammugi primaarsel kujul BES ei tunne.

Mis puutub kõigepealt omaniku pandiõigusesse, siis BES § 1421 ütleb selgel sõnal: „Das Pfandrecht erlischt durch Confusion, wenn nämlich der Pfandgläubiger Eigenthümer der verpfändeten Sache oder der Schuldner Erbe des Pfandgläubigers wird.“

Sellele lisandab Erdmann<sup>490</sup>:

„Durch das Vorhandensein anderer nachstehender Pfandgläubiger und deren Nachrücken in die nunmehr vacante Pfandstelle kann jedoch insofern eine Ausnahme von dieser Schlussfolgerung geschaffen werden, als jene anderen Creditoren dem Eigenthümer factisch seine Befriedigung aus der Sache illusorisch machen. Für diesen Fall, also wenn ein Pfandgläubiger das Eigenthum an der Pfandsache erwirbt, dauern diejenigen Befugnisse, welche er den nachstehenden Pfandgläubigern gegen über besass, auch während seiner Eigenthümerzeit fort, so dass ein Nachrücken derselben ausgeschlossen ist. Ein wahres Pfandrecht jedoch, welches z. B. die Distractionsbefugnis mit den Wirkungen der Distraction gewährte, existirt deswegen noch nicht. Die Rechte dieses Zwischenzustandes sind vielmehr bloss negative und bloss den späteren Pfandgläubigern gegenüber wirkende. Es liegt hier eine Conservirung der Stellung des Pfandrechts für eine Zukunft, in welcher Eigenthum der Pfandsache und Pfandgläubigerschaft wieder auseinandergehen, vor. Uebri gens tritt das hier erwähnte Privilegium nur ein, wenn ein bisheriger Pfandgläubiger das Eigenthum der Pfandsache erwirbt, nicht auch umgekehrt, wenn der Eigenthümer der Sache ein Pfandrecht an derselben erlangt. Ferner kann in allen denjenigen Fällen von diesem Recht nicht die Rede sein, in welchem nicht bloss das Pfandrecht, sondern auch die *Forderung* durch Confusion erlischt. Denn in diesem Falle geht das Pfandrecht nicht wegen Confusion, sondern wegen Erlöschens seiner Forderung unter. Endlich kann auch dann kein Fortbestehen der Pfandbefugnisse angenommen werden, wenn in dem Erwerbe der Pfandsache durch den Pfandgläubiger ein ausdrücklicher oder stillschweigender Verzicht auf das Pfandrecht gesehen werden muss.“

<sup>490</sup> Erdmann. Privatrecht, II, lk. 385—386.

Peale selle on omaniku pandiõiguse võimaluse kohta meil kehtivas õiguses veel selgem BES § 1363 säte: „An der eigenen Sache kann für den Eigenthümer kein Pfandrecht entstehen (a). Wenn jedoch ein Pfandgläubiger das Eigenthum der ihm verpfändeten Sache erwirbt, so dauern die ihm durch sein früheres Pfandrecht gegen die übrigen Pfandgläubiger erworbenen Rechte fort (b).“

Selle kohta ütleb jällegi Erdmann <sup>491</sup>:

„Das Pfandrecht, als nur eine der im Eigenthum steckenden Befugnisse, kann selbstverständlich nicht dem Eigenthümer an seiner eigenen Sache zustehen, welche ihm schon ohne das Pfandrecht zur Disposition steht und daher keine neue Sicherheit gewähren kann. Die Einführung der Rangfolge verschiedener Pfandrechte an derselben Sache hat jedoch auch für den Eigenthümer ein Interesse zur Folge, die früher als Pfandgläubiger erworbene Rangstellung sich als Eigenthümer conserviren und für den Fall aufsparen zu können, wo für ihn gegen einen späteren Eigenthümer derselben (weiter veräusserten) Sache wieder eine Forderung begründet sein wird... Das Provincialrecht... bezeichnet nur den hier vorliegenden Fall als eine Ausnahme von dem regelmässig eintretenden Grundsatz, dass Pfandrechte durch Confusion erlöschen. Es kann somit derselbe sich nicht gut auf alle, früher oder später entstehenden, Forderungen des Weiterveräusserers erstrecken. Das gemeine Recht, auf welches wir hier zur Aushilfe recurriren müssen, denkt hier an diejenigen Fälle, in welchen durch den Ankauf der Sache von Seiten des besseren Pfandgläubigers in Wirklichkeit keine Befriedigung der Ansprüche desselben stattfand, sondern dieselben bei dem Weiterverkauf in der Form eines rückständigen Kaufschillings wieder auftreten. Für diese Fälle, in welchen somit zwar formell, nicht aber materiell, ein neuer Anspruch erwacht, kann der alte Gläubiger seine alte Rangstellung auch später geltend machen. Es versteht sich hierbei von selbst, dass seiner neuen Forderung ein Pfandrecht überhaupt zustehen muss und dieselbe nicht etwa in einem bloss persönlichen Anspruch gegen den Schuldner bestehen darf. Es kann dieses Pfandrecht ferner nur gegen den dritten Pfandgläubiger, nicht gegen die Sache selbst und nicht etwa durch Cession an andere Personen während der Eigenthumszeit des Berechtigten geltend gemacht werden.“

Eriküsimuse moodustab meie kehtivas õiguses nn. „blanko-obligatsiooni“ kustumine omaniku kätes, missugune probleem on

---

<sup>491</sup> Erdmann, Privatrecht, II, lk. 340—342.

omakorda seoses pantkirjade-obligatsioonide blanko edasiandmise lubatavusega BES järgi.

(Blanko-obligatsiooni küsimus seisab küll väljaspool selle töö raame ja seepärast ei tarvitse meie temal pikemalt peatuda, aga et tal on siiski teatav tähendus meid huvitava probleemi kohta, osutub vajalikuks teda vaadelda lühidalt, vajaduse piirides.)

See pantkirjade (nn. võlakohustuste, „obligatsioonide“) blankopealdisega edasiandmise võimalus on levinud ja tema pooldajate hulka kuuluvad ka B a š m a k o v <sup>492</sup> ja F r e y t a g - L o r i n g - h o v e n <sup>493</sup>.

B a š m a k o v, kelle seisukohaga võime nõustuda ka meie, väidab:

Et võlakohustuse üleandmise vorm oleneb Balti eraseaduse § 3471 järgi täiesti poolte suvast ja blankopealdisega üleandmine käib BES § 3473 sätete alla (ka „ettenäitajale“), ja edasi, et BES § 3122 järgi loetakse ettenäitaja — dokumendi pidaja, kuni dokument on tema käes, väljaandja kreditoriks, siis võib seesugune kreditor, pantkirja ettenäitaja (väidab Bašmakov) kasutada ka pandiõigust kinnistusraamatus, vajamata selleks kinniku omaniku nõusolekut <sup>494</sup>.

Erand tuleb teha vaid kreditori muutumisel novatsiooni teel (BES § 1591), sest novatsioon on üks pandiõiguse lõppemise moodustest (BES § 1414).

Konstateerides, et obligatsiooni „blanko“ edasiandmine on BES järgi võimalik, tuleb aga küsimusele, kas võib blanko-obligatsioon, omaniku kätte sattudes, püsima jääda, vastata eitavalt: konfusiooni kustutatav toime on siin üldreegel!

Erandid on siiski samad, mis on BES § 1421 ette nähtud.

<sup>492</sup> Башмаковъ, op. cit., lk. 167.

<sup>493</sup> Freytag-Loringhoven, vaieldes Ex-Vene tsiviilseadustiku eeinõus leiduva keelu vastu, pooldab blankotsessiooni, väites, et selle instiituudi hüved kaaluvad üles tema pahed, ja see on seletatav sellega, et kinnisvarade käibes on tegemist kitsama asjaosaliste ringiga ja nende keskel valitseva distsipliiniga. Фрейтагъ-Лоринговенъ, Материальное право, II, lk. 266 jj.

Ka Poom, kes oma kirjutises „Kolmas isik kehtiva hüpoteegiõiguse seisukohast“ („Õigus“ nr. 4. 1933. a.) rõhutab blankopealkirja põhjal valdaja kätte läinud obligatsioonide puhul kinnistusraamatu avaliku usalduse põhimõtet, märgib blanko obligatsioonide vajadust meil õiguskäibe huvides. (Vt. osundatud kirjutise lk. 159 ja 160.)

<sup>494</sup> Башмаковъ, op. cit., lk. 167 jj.

Hoopis iseasi on, et tegelikus elus jäävad seesugused blanko-obligatsioonid omaniku käes püsima ja lastakse tihti omaniku poolt jälle liikvele, meelde tuletades ZBG art. 859 otseselt lubatud *Inhaberschuldbrief*'i.

Selle kohta ütleb ka Seletuskiri Tsiviilseadustiku 1936. a. eelnõu juurde: „... Tegelikult on aga kujunenud sootu teissugune olukord, kui seaduse järgi arvama peaks. Kasutades võimalust hüpoteegiga tagatud kirjalikku võlakohustust muuta nimelisest ettenäitaja peale, on seesugused „blanko-obligatsioonid“ omandanud seesuguse ilme, et neid seatakse ilma tõelise võlakohustuseta, käivad käest kätte ilma vastavat võlakohustust üle andmata, võivad algusest peale või hiljem seista panditud kinnisasja omaniku enda käes jne. Sel viisil need „blanko-obligatsioonid“ on tõeliselt kaotanud selle ilme, mida nad seaduse järgi peaksid omama, olgugi et ka viimane ise on selles suhtes teatava määraneni vastuoluline (vrd. näit. B 1414 jj., eriti 1421 ja 1527 ühelt ja 1598 teiselt poolt) ja omandanud kõik need funktsioonid, mis välismaade vastavates seadustes on seatud selleks loodud erilise instituudiga (Saksa „Grundschuld“ jm.). Sellest faktilisest olukorrast peab seadusandlus paratamatult tegema järeldused“<sup>495</sup>.

Et seesuguseid kokkumisjuhte blanko-obligatsioonide puhul iga kord on raske tõendada, siis — kordame — toimub seesugune derivatiivse omanikuhüpoteegi tekkimine tegelikus elus võrdlemisi sageli.

Aga veel enam. Kasustatakse vari-isikut, kelle nimele luuakse rahatu hüpoteek, obligatsioon saab blankopealdise ja jääb samas omaniku enda kätte<sup>496</sup>. Ning jällegi tõendada sellist pantkirja rahatust on enamikul juhtudel võimatu.

See, puhtal kujul *contra leges* toimuv n.-ö. primaarne omaniku-pandiõiguse tekkimine näitab selgelt, kui võrd vajalik on seesuguseid, tegelikku ellu sissetunginud hädaabinõusid — möödapääse-

<sup>495</sup> Seletuskiri, lk. 65.

<sup>496</sup> Et sellist vari-isiku abiga tehtud „omanikuhüpoteeki“ hiljemini blankopealdisega varustatuna meie õiguses heauskliku kolmanda isiku kätes kehtivaks võidakse tunnistada, näeme ühest hiljutisest Riigikohtu otsusest. Nimelt on Riigikohtu otsusega 26. aprillist 1938. a. (avaldatud ajakirjas „Õigus“ nr. 10. 1938. a., lk. 476) selline fiktiivne obligatsioon kehtivaks tunnistatud, kuna kolmas isik oli omandanud sellise kinnistusraamatusse sissekantud ja blankopealdisega varustatud obligatsiooni heas usus, tõelisi asjaolusid teadmata.

matuid surrogaatvahendeid asendada seaduses lubatud õigusvormidega, nagu seda ongi teinud meie Tsiviilseadustiku eelnõu.

Mis puutub omanikuservituudiõigusesse BES-s, siis olgu viidatud juba eespool osundatud BES § 1270, 1271 ja 1272 sätetele, mille alusel ei saa BES järgi tunnustada isegi derivatiivset omanikuservituuti.

Läti uus tsiviilseadustik (CL), mis on suurel määral säilitanud BES süsteemi ja sisu, on käesolevas teoses vaadeldava küsimuse lahendamisel teinud vaid vähemaulatuselisi muudatusi. Üldjoontes on jäädud BES alusele. Nagu nägime, on kokkumise kustutatav toime CL järgi üldiseks põhimõtteks.

Retsipeerinud BES sätte servituudi kustumise kohta kokkumise puhul (CL § 1237 vastab BES § 1265 sätetele), kordab Läti CL ka BES § 1270 sätet servituudi taaselustumise kohta, kui kokkumine oli ajutine, BES § 1271 sätet servituudi püsijäämise kohta, kui vaid üks osa valitsevast või teenivast kinnikust on ühendatud, missugusel juhul servituut püsib mitteühendatud osa peal, ja ka BES § 1272 sätteid servituudi püsijäämise võimaluse kohta kaasomandisoleva teeniva kinniku suhtes. Kõik need kolm BES eriparagrahvi on Läti CL koondanud ühte paragrahvi — § 1241, kus on tehtud vaid tähtsuseta sõnalisi muudatusi.

Mis puutub pandiõigusesse Läti CL järgi, siis ka selles osas on CL säilitanud BES süsteemi ja sisu. Kõigepealt tuleb tähendada, et Läti CL tunnustab, nagu BES-ki, ainult aktsessorset panti. CL § 1309 ütleb ju selgel sõnal: „Pandiõigus lõpeb iseenesest selle nõudmise kustumisega, milleks ta oli loodud, ükskõik missugusel viisil see kustumine toimub“<sup>497</sup>. Ka teeb CL sellest § 1309 toodud üldisest põhimõttest üldkujulise erandi, samuti kui BES § 1415, sõnastades seda vaid järgmiselt: „Kui kreditori õigus kustunud nõudmisele uuendub, siis uuendub ka pandiõigus iseenesest“ (CL § 1310).

Üldist CL suhtumist omanikuhüpoteeeki ei muuda ka § 1311 ja 1312 p. 4 sätted ilma lõpplauseta. CL § 1311 (= BES 1416) ütleb: „Kohustuse lihtsa novatsiooni korral võib vana pandiõigus vastastikuse kokkuleppe alusel püsima jääda.“ Päris selge on ka CL § 1312 p. 4 säte. Selle järgi kustub pandiõigus, isegi pandiga

<sup>497</sup> CL § 1309 vastab BES § 1414 sätetele, kui mitte arvestada teatavat koondamist sõnastuses.

tagatud nõudmise püses, „kokkumise korral, kui pandipidaja saab panditud asja omanikuks või võlgnik muutub pandikreeditori pärijaks“. (Seega vastab CL § 1312 p. 4 ilma lõpplauseta BES § 1421-le.) Ometi laseb mainitud CL § 1312 p. 4 lõpus leiduv lause mõista, et ka Läti tsiviilseadustik on sunnitud olnud tegema teatud muudatusi kreditori huvides, kes panditud asja on omandanud. Nii lõpeb see § 1312 p. 4 sõnadega: „erand sellest juhusest on toodud § 1300-s.“

Ja siin CL § 1300 leiamegi teatava uudse paragrahvi. Selle § 1300 esimene lause ütleb kategooriliselt: „Oma asja suhtes ei või omanikul mingit pandiõigust olla.“ Teine sama paragrahvi lause aga lisab: „Siiski, kui võlausaldaja saab panditud asja omandiks, jäävad talle püsima ta endise pandiõigusega teiste pandikreeditoride vastu omandatud õigused.“ Et Läti CL siin omaniku-pandiõigust siiski ei tunnusta, selgub, peale esimese selgekujulise lause § 1300-s, ka sõnadest „endise pandiõigusega“; seega kasustab see endine kreditor vaid teatavaid õigusi teiste pandikreeditoride suhtes.

Asudes vaatlema piiratud asjaõigusi omale asjale meie Tsiiviilseadustiku eelnõus (1936. a. redaktsioonis), tuleb kõigepealt mainida, et vastavatest instituutidest saame meie vaid niipalju otseseid seletusi, kui nad on väljendatud eelnõu paragrahvides endis. Seletuskiri Tsiiviilseadustiku 1936. a. eelnõu juurde, arvestades tema lühidust, mis on omakorda seletatav seletuskirja eesmärgiga, ei sisalda palju täiendavat seaduse tekstile <sup>498</sup>.

Küll aga tulevad kaudselt rakendamisele vastavad välismaade seadustikud (ZGB, BGB ja Ungari Tsiiviilseadustiku eelnõu), kust on võetud s i s u l t u e d BES-s mitteleiduvad paragrahvid.

Kui vaadelda eelnõu uusi sisulisi sätteid asjaõiguses meid

<sup>498</sup> „Vastandina omandiõigusele piiratud asjaõigused eeldavad, et sellekohased esemed, mille peale need õigused omandatakse, seisavad juba kellegi omandis. Seetõttu kõnesolevaid õigusi nimetati varem tavalisteks õigusteks võõrastele asjadele. Kinnistusraamatu süsteemi tõttu, mis võimaldab vähemalt mõningaid neist õigustest seada ka oma enda asjale, pole eelmaitud termin enam otstarbekohane. Vastavalt sellele ning silmas pidades ka nende õiguste sisu ja iseloomu võrreldes omandiõigusega ning samuti doktriini ja välismaisi eeskujusid on kõnesolevad õigused nimetatud piiratud asjaõigusteks“, ütleb vastavatele muudatustele viitav Seletuskirja tekst, lk. 60.

huvitava küsimuse kohta, siis olgu esimesena viidatud juba varemalt osundatud § 894-dale kui konfusiooni kustutavat toimet kinniku puhul kõrvaldavale sättele, mille kohta ka eelnõu seletuskiri (lk. 54) ütleb, et „kinnistusraamatu olemasolu tõttu isenesest ei hävi piiratud asjaõigus oma enda kinnisasjale (§ 892), nagu see on loogiline ja mõistetav kinnistusraamatu olemasolu puudumisel“<sup>499</sup>.

Sama mittekustumise põhimõtet näeme esiteks ka reaalservituutides. Eelnõu § 1009 järgi jääb servituut kuni kustutamiseni püsima asjaõigusena. Olgugi et tähendatud § 1009 all on toodud ka BES § 1270—1272, on seaduse tekstist enesest näha, et eeskujuks on rohkem olnud samas osundatud ZGB artikkel 735<sup>500</sup>. Seega tuleb järeldada, et eelnõu võimaldab otseselt ainult derivatiivset omanikuservituuti, mitte aga originaarsel kujul.

Kinnisasja kasustusvalduse kohta (vilikasustus), kui kasutusvaldaja saab ühtlasi kinnisasja omanikuks, tulevad rakendamisele — § 1040 III järgi — vastavad eeskirjad reaalservituutide kohta (s. t. § 1009).

Põhjapanevamad muudatused, võrreldes BES-ga, on Tsiiviilseadustiku eelnõus toimunud asjaõiguste osas muuseas ka pandiõiguse alal ja eriti ka omaniku-pandiõiguse alal, kusjuures need muudatused, olgu kohe tähendatud, on kooskõlas eelnõu asjaõiguse osas leiduva materiaalse kinnistusraamatu õigusega.

Lähtekohaks on siin — s. t. omaniku kinnispandiõiguse puhul — eelnõu § 894 säte kokkumise kustutava toime kõrvaldamise kohta. Seda kordab veelgi eelnõu § 1203 I lõige, öeldes: „Kui hüpoteek ja omandiõigus sama kinnisasja peale langevad kokku ühes isikus, siis hüpoteek sellega ei muutu ega lõpe.“

Sellele lisanduvad eelnõu § 1204 ja 1205 sätted.

§ 1204 lausub: „Kui kohustus, mille tagamiseks hüpoteek seatud, ei teki, siis kuulub hüpoteek kinnisasja omanikule.“

Kui kohustus, mille tagamiseks hüpoteek seatud, lõpeb, siis omandab hüpoteegi kinnisasja omanik.

<sup>499</sup> Võrdluseks olgu toodud Ex-Vene Tsiiviilseadustiku eelnõu art. 926 (184), kus on öeldud: „Прекратившееся владѣтельство совпаденія вотчинное право въ чужомъ имѣннн возстановляется съ прежнимъ старшинствомъ, если совпаденіе прекратилось до погашенія права по вотчинной книгѣ.“

<sup>500</sup> Tsiiviilseadustiku 1936. a. eelnõu paljundatud ja laialisaadatud eksemplarides on ZGB § 735 asemel trükitud H (= ZGB), 725.

Hüpoteek, mille suhtes pantkirjast ei ole loobunud, kuulub kinnisasja omanikule, kuni pantkiri pole üle antud usaldajale.“

Ja § 1205 ütleb: „Kui usaldaja hüpoteegist loobub, siis omandab hüpoteegi kinnisasja omanik.

Loobumine peab avaldatama kinnistusjaoskonnale või notari kaudu kinnisasja omanikule ning vajab sissekandmist kinnistusraamatusse.“

Sellest nähtub, et eelnõu, samuti kui BGB, ei võimalda primaarset omaniku-kinnispanti, küll aga täielikul kujul sekundaarset, derivatiivset.

Edasi, eelnõu § 1215 kohaselt, kus on öeldud (lõiked I, II): „Kui kinnisasjale on seatud hüpoteegid mitmes järjekohas, siis ühe hüpoteegi kustutamise eel on järgneva hüpoteegi usaldajal õigust vabanenud järjekohale edasi astuda.

Kustutatud eelkäiva hüpoteegi asemele võib seada uue.“ Ja selle paragrahvi all toodud osundist (H 814) järeldub, et eelnõu on omaks võtnud Šveitsi nn. kindlate kohtade süsteemi, seda enam, et järgmine paragrahv — § 1216 — otseselt tarvitabki terminit „tühjad hüpoteegi kohad“.

Mis puutub omaniku-kinnikvõlasse, siis ka seda on meie Tsiiviilseadustiku eelnõu otseselt tunnustanud.

Eelnõu § 1247 II lõige ütleb selgel sõnal: „Kinnisvõlakirja võib välja anda ka kinnisasja omaniku enese nimele.“

Seega on eelnõus primaarne omaniku-kinnikvõlg võimalik, arusaadavalt ka derivatiivne (§ 1248: „Kui usaldajat pole olemas või kui usaldaja kinnisvõlast loobub, siis võib kinnisasja omanik valida, kas sissekanne kinnistusraamatus kustutada või lasta püsida. Ta on õigustatud kinnisvõlakirja edasi kasutama.“)

Need kui ka muud sätted omaniku-kinnikvõla kohta on eelnõus koostatud peamiselt ZGB (osalt aga ka BGB) eeskujul.

Kokku võttes näeme, et omaniku kinnispandiõigust on meie Tsiiviilseadustiku eelnõu tunnustanud võimalikult täiel määral.

Omaniku-kinnispandiõiguse kõrval on aga (nagu nägime juba eespool) olemas ka veel kinnistusraamatu koha reserveerimise võimalus (eelnõu § 882)<sup>501</sup>.

<sup>501</sup> Võrdlusena olgu tähendatud, et Ex-Vene kinnistuskorra seaduse eelnõu, kus muide ka hüpoteekaride edasinihkumine polnud võimalik, jäi omanikuhüpoteegi küsimuses peatuma nn. kinnistusraamatulise eelmärkuse juurde. Вotчинный уставъ, арт. 108, II ütleb: „Съ погашеніемъ залога по

Lõpuks, mis puutub omaniku vallaspandiõigusesse, siis selle kohta on mõõtuandvad eelnõu § 1146 II ja III lõige.

Nimelt ütleb § 1146 I lõige: „Käsipant lõpeb, kui ta langeb kokku omandiõigusega samas isikus.“ II ja III lõige aga lisavad: „Kui käsipant on koormatud õigusega kolmanda isiku kasuks, siis ei või käsipant lõppeda selle isiku nõusolekuta. Käsipant ei lõpe, kui võrd omanikul on õiguslik huvi käsipandi edasikestmiseks.“

Seega on derivatiivne omaniku vallaspandiõigus teataval määral võimalik nagu BGB-ski.

Terve piiratud asjaõiguste omale asjale suhtes toimuv reform on, nagu tähendatud ülemal pool, tihedas seoses kinnistusraamatu õigusega.

Ja kui põhjendatult võib väita, et kehtivas õiguses ei ole piiratud asjaõigused omale asjale ja kinnistusraamat küllaldaselt kooskõlas, ses mõttes, et meie võrdlemisi moodne kinnistusraamat võimaldaks suuremal määral piiratud asjaõigusi omale asjale, s. t. 1889. a. reform kinnistusosalal oli kaugemale minev kui muus asjaõiguse osas, — siis seega, et meie Tsiviilseadustiku eelnõu on kinnistusraamatu põhimõtteid, mis juba kehtivas õiguses on küllaltki arendatud, veelgi selgemalt ja süstematiseeritult esile toonud, misugune asjaolu teeb meie kinnistuskorra peaaegu niisama täiuslikuks, kui seda on Saksa ja Šveitsi kinnistuskord, — siis võib rahuldusega konstateerida, et eelnõu on nüüd ka lõpule viinud selle asjaõiguse reformi, mis jäi pooleli 1889. aastal.

See tõendab veelkordselt, et on olemas teatav kindel sõltumus kinnistusraamatu täiuslikkuse ja piiratud asjaõiguste omale asjale kui iseseisva õiguste kategooria võimaldamise vahel.

---

вотчинной книгѣ, статья объ этомъ залогѣ приобретаетъ значеніе отмѣтки о предстоящемъ залогѣ, о чемъ означается въ самой записи о погашеніи.“  
Vt. ka Freytag's-Лоринговенъ. Матеріальное право, II, lk. 81.

## Kokkuvõte.

Kõike käesolevas teoses öeldut kokku võttes võime väita:

1. Piiratud asjaõiguste omale asjale juriidilise konstruktsiooni lahendamisel pole asjaõiguslik kokkumine takistavaks teguriks, sest asjaõigusliku kokkumise kustutatav toime on kõrvaldatav teoreetiliselt ja seda on kõrvaldanud ka mitmed seadusandlused.
2. Defineerides omandiõigust kui põhimõtteliselt kõikide õigustuste kogusummat asja suhtes (kvantitatiivne teooria) ning nähes omandiõiguse elastsuse seistatavat tungi võime konstateerida, et omandiõiguse kõrval on võimalikud veel teised ja samale isikule kuuluvad piiratud asjaõigused sama asja kohta.
3. Kinnistusraamatu instituut, eriti temas kehtiv avaliku usalduse ja sellest sõltuv esimusastme põhimõte on otsustava tähendusega piiratud asjaõiguste omale asjale mõiste loomisel, andes vastavale õigusele tema objektiivselt nähtava olemise.
4. Õiguskord, seadusandluse näol, lähtudes otstarbekohasuse ja huvide kaitse põhimõttest võib, peab ja ongi loonud vastavate eluliste suhete jaoks erikujulised asjaõigused — piiratud asjaõigused omale asjale, mis avalduvad nii objektiivse kui ka subjektiivse õiguse seisukohalt.
5. Kuuludes üldisesse piiratud asjaõiguste rühma omavad piiratud asjaõigused omale asjale kindla sisu, neil on ühiseid tunnuseid teiste asjaõigustega, aga samuti oma eritunnused.
6. Vaadeldes seadusandlusi võime konstateerida teatavat sõltumust kinnistusraamatu ja piiratud asjaõiguste omale asjale probleemi lahendamise vahel: täiuslikum kinnistusraamat võimaldab järjekindlamat piiratud asjaõiguste omale asjale kui iseseisva rühma kujundamist. Eriti on see võimalik, kui kinnistusraamatusse asjaõiguste sissekandel on konstitutiivne, õigust-loov jõud.

## Osundatud teoste loend.

1. Arangio-Ruiz, V. Ius in re aliena. (Dizionario pratico del diritto privato, fondato da V. Scialoja e già diretto da P. Bonfante, R. de Ruggiero. Direttore F. Maroi. Vol. III, p. II: Ip—L. Milano, (1934), lk. 117—129.)
2. Arndts, L. Lehrbuch der Pandekten. 7. Aufl. Stuttgart, 1872.
3. Bachofen, J. Das Römische Pfandrecht. Bd. I. Basel, 1847.
4. Барон, J. Pandekten. 4. Aufl. Leipzig, 1882.
5. Башмаковъ, А. А. Основныя начала ипотечнаго права. Либава, 1891.
6. Bekker, E. Allerlei von den dinglichen Rechten, insbesondere von den Rechten an eigener Sache. (Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft. Bd. II. Stuttgart, 1880, lk. 11—50.)
7. Бѣляцкинъ, С. А. Частное право въ основныхъ принципахъ. (Курсъ Гражданскаго Права.) Каунасъ, 1928.
8. Bergen, A. von. Die Pfändung eigener Sachen. Diss. Göttingen. Göttingen, 1909.
9. Beseler, G. System des gemeinen deutschen Privatrechts. 4. Aufl. Abth. I. Berlin, 1885.
10. Bonfante, P. Corso di diritto romano. Vol. II. La proprietà. Sezione I. Roma, 1926. Vol. III. Diritti reali. Roma, 1933.
11. Bozi, A. Die Schule der Jurisprudenz. 2. Aufl. Berlin, 1923.
12. Breit, M. Der Grundbuchrang und seine Probleme, insbesondere die bisher unlösbaren Rangschwierigkeiten des Aufwertungsgesetzes. Berlin, 1928.
13. Bremer, F. P. Hypothek und Grundschuld. Göttingen, 1869.
14. Bremer, F. P. Das Pfandrecht und die Pfandobjecte. Leipzig, 1867.
15. Brinz, A. Lehrbuch der Pandekten. Bd. I. Erlangen, 1873.
16. Buchka, G. Die Hypothek des Eigenthümers nach den neuesten Deutschen Gesetzgebungen und in ihrem Verhältnis zum Römischen Recht. Wismar-Rostock-Ludwigslust, 1875.
17. Buchka, G. von. Landesprivatrecht der Grossherzogtümer Mecklenburg-Schwerin und Mecklenburg-Strelitz. (Das bürgerliche Recht des Deutschen Reichs und Preussens von H. Dernburg. Ergbd. V.) Halle a. S., 1905.
18. Bullinger, W. Die Dienstbarkeit des Eigentümers. Diss. Göttingen. Hannover, 1929.
19. Das Bürgerliche Gesetzbuch für die Čechoslovakische Republik. Über-

- setzung des Entwurfes der Kommission für die Revision des ABGB. Hrsgb. vom Justizministerium der Čechoslovakischen Republik. Reichenberg i. B., (1924).
20. Das Bürgerliche Gesetzbuch mit besonderer Berücksichtigung der Rechtsprechung des Reichsgerichts. Erläutert von Dr. Busch, Erler, Dr. Lobe, Michaelis, Oegg, Sayn, Schliewen und Seyffarth, Reichsgerichtsräten und Senatspräsidenten am Reichsgericht. 7. Aufl. Bd. III: Sachenrecht. Bearbeitet von Dr. Busch, Schliewen. Berlin-Leipzig, 1929.
  21. Caliendo, L. Ipoteca. (Dizionario pratico del diritto privato, fondato da V. Scialoja e già diretto da P. Bonfante, R. de Ruggiero. Direttore F. Maroi. Vol. III, p. II: Ip—L. Milano, (1934), lk. 1—28.)
  22. Carlson, G. Schwedisches Sachenrecht. (Die Zivilgesetze der Gegenwart. Bd. X. Das Zivilrecht der nordischen Länder. Teil I. Das Zivilrecht Finnlands und Schwedens. Berlin, 1936, lk. 141—232.)
  23. Chironi, G. P. Trattato dei privilegi, delle ipoteche e del pegno. Vol. I. Parte generale. Milano-Torino-Roma, 1918. Vol. II. Parte speciale. Milano-Torino-Roma, 1918.
  24. Code civil. (Die Zivilgesetze der Gegenwart. Hrsgb. von K. Heinsheimer. Bd. I. Frankreich. Code civil. Mit Übersetzung, Einleitung und Anmerkungen. Hälfte I. Art. 1—1100. Mannheim-Berlin-Leipzig, 1928.)
  25. Code civil Espagnol. Traduction française par Mlle Le Pelley. Paris, 1932.
  26. Codice civile. Secondo libro. Cose e diritti reali. Progetto. Roma, 1937.
  27. Codice civile. Secondo libro. Cose e diritti reali. Relazione al progetto. Roma, 1937.
  28. Código Civil dos Estados Unidos do Brasil. (Die Zivilgesetze der Gegenwart. Hrsgb. von K. Heinsheimer. Bd. III: Brasilien. Brasiliens Código Civil. Mit Übersetzung, Einleitung und Anmerkungen. Mannheim-Berlin-Leipzig, 1928.)
  29. Cosack, K. Lehrbuch des Deutschen Bürgerlichen Rechts. Bd. II. Jena, 1913.
  30. Crome, C. System des Deutschen Bürgerlichen Rechts. Bd. III. Tübingen, 1905.
  31. Curti, A. Englands Privat- und Handelsrecht. Bd. I. Personen-, Familien-, Sachen- und Erbrecht. Berlin, 1927.
  32. Dernburg, H. Das Pfandrecht nach den Grundsätzen des heutigen römischen Rechts. Bd. II. Leipzig, 1864.
  33. Dernburg, H. — Hinrichs, F. Das Preussische Hypothekenrecht. Abth. I. (Deutsches Hypothekenrecht. Hrsgb. von V. von Meibom. Bd. VIII. Abth. I.) Leipzig, 1877.
  34. Dernburg, H. Das Preussische Hypothekenrecht. Abth. II. (Deutsches Hypothekenrecht. Hrsgb. von V. von Meibom. Bd. VIII. Abth. II.) Leipzig, 1891.

35. Dernburg, H. Das Sachenrecht des Deutschen Reichs und Preussens. (Das bürgerliche Recht des Deutschen Reichs und Preussens von H. Dernburg. Bd. III.) Halle a. S., 1908.
36. Dernburg, H. System des Römischen Rechts. Der Pandekten achte, umgearbeitete Auflage. Bearb. von P. Sokolowski. Teil I. Berlin, 1911.
37. Döring, P. Die Eigentümergrunddienstbarkeit. Diss. Göttingen. Göttingen, 1910.
38. Ehrenzweig, A. System des österreichischen allgemeinen Privatrechts. Bd. I. Hälfte 2: Das Sachenrecht. Wien, 1923.
39. Ein, E. Le azioni dei condomini. Roma, 1931.
40. Ein, E. Kaasomanikkude korraldusõigusest. (Juriidiline ajakiri „Õigus“. Tartu, 1930, nr. 10, lk. 433—451.)
41. Endemann, F. Lehrbuch des Bürgerlichen Rechts. Einführung in das Studium des Bürgerlichen Gesetzbuchs. Bd. II. Abt. 1: Sachenrecht. Berlin, 1905.
42. Entwurf eines bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich. Erste Lesung, ausgearb. durch die von dem Bundesrathe berufene Kommission. Amtliche Ausgabe. Berlin-Leipzig, 1888.
43. Erdmann, C. System des Privatrechts der Ostseeprovinzen Liv-, Est- und Curland. Bd. II: Sachenrecht. Riga, 1891.
44. Exner, A. Das Oesterreichische Hypothekenrecht. (Deutsches Hypothekenrecht. Hrsgb. von V. von Meibom. Bd. V.) Leipzig, 1881.
45. Förtsch, R. Vergleichende Darstellung des Code civil und des Bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich. Berlin, 1897.
46. Фрейтагъ-Лоринговенъ, А. Л. Матеріальное право Проекта Вочиннаго Устава. Т. I—II. Юрьевъ, 1914.
47. Friedmann, F. Die Wirkungen der confusio nach römischem Recht. Diss. Greifswald. Berlin, 1884.
48. Gesetzentwurf eines Bürgerlichen Gesetzbuches für Ungarn. Die dem Reichstage vorgelegte Fassung. Veröff. durch das Königl. Ungarische Justizministerium. Budapest, 1914.
49. Gierke, O. Deutsches Privatrecht. Bd. I. Allgemeiner Teil und Personenrecht. (Systematisches Handbuch der Deutschen Rechtswissenschaft. Hrsgb. von K. Binding. Abt. II, Teil III, Bd. I.) Leipzig, 1895.
- id. Deutsches Privatrecht. Bd. II. Sachenrecht. (Systematisches Handbuch der Deutschen Rechtswissenschaft. Hrsgb. von K. Binding. Abt. II, Teil III, Bd. II.) Leipzig, 1905.
50. Gierke, O. Schuld und Haftung im älteren deutschen Recht, insbesondere die Form der Schuld- und Haftungsgeschäfte. (Untersuchungen zur Deutschen Staats- und Rechtsgeschichte. Hrsgb. von O. Gierke. 100. Heft.) Breslau, 1910.
51. Gieseke, P. Belastung. (Rechtsvergleichendes Handwörterbuch für das Zivil- und Handelsrecht des In- und Auslandes. Hrsgb. von Fr. Schlegelberger. Bd. II. Berlin, 1929, lk. 426—433.)

52. Girard, P. F. Manuel élémentaire de Droit Romain. 4. éd. Paris, 1906.
53. Goldschmidt, R. Systematik des Pfandrechts und der Hypothek des Eigenthümers. Berlin, 1877.
54. Гражданское Уложение. Книга третья. Вotчинное право. Проект Высочайше учрежденной Редакционной Комиссии по составлению Гражданскаго Уложения. Томъ I. Ст. 1—174. С.-Петербургъ, 1902. Томъ II. Ст. 175—420. С.-Петербургъ, 1902.
55. Гриммъ, Д. Проблема вещныхъ и личныхъ правъ въ древне-римскомъ правѣ. (Труды русскихъ ученыхъ за-границей. Томъ I. Берлинъ, 1922, к. 22—64. Томъ II. Берлинъ, 1923, к. 44—68.)
56. Гриммъ, Д. Д. Лекции по догмѣ римскаго права. Петроградъ, 1916.
57. Hachenburg, M. Beiträge zum Hypotheken- und Grundschuldrecht des Entwurfs eines bürgerlichen Gesetzbuchs für das Deutsche Reich. Mannheim, 1895.
58. Haff, K. Institutionen des Deutschen Privatrechts. Bd. I: Personen- und Sachenrecht. Stuttgart, 1927.
59. von der Hagen, A. Die Hypothek des Eigenthümers. Arnsberg, 1836.
60. Hartmann, G. Rechte an eigener Sache. Untersuchungen zur Lehre vom Eigenthumsrecht. (Jahrbücher für die Dogmatik des heutigen römischen und deutschen Privatrechts. Hrsgb. von R. v. Jhering. Bd. XVII. Jena, 1879, к. 69—144.)
61. Heck, Ph. Grundriss des Sachenrechts. Tübingen, 1930.
62. Hedemann, J. W. Die Fortschritte des Zivilrechts im XIX. Jahrhundert. Teil II. Hälfte 1: Das materielle Bodenrecht. Berlin, 1930.  
Teil II. Hälfte 2: Die Entwicklung des formellen Bodenrechts. Berlin, 1935.
63. Hedemann, J. W. Sachenrecht des Bürgerlichen Gesetzbuches. (Grundrisse der Rechtswissenschaft. Bd. III.) Berlin-Leipzig, 1924.
64. Hirsch, A. Die Übertragung der Rechtsausübung. Berlin, 1910.
65. Heumanns Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts. 9. Aufl. Bearb. von E. Seckel. Jena, 1914.
66. Heusler, A. Institutionen des Deutschen Privatrechts. Bd. II. Leipzig, 1886.
67. Heymann, E. Überblick über das englische Privatrecht. (Enzyklopädie der Rechtswissenschaft in systematischer Bearbeitung. Begr. von F. Holtzendorff. Hrsgb. von J. Kohler. 7. Aufl. Bd. II. München-Leipzig, 1914, к. 281—353.)
68. Hoche, H. Die Servitutenconfusion. Diss. Erlangen. Freienwalde a. O., 1895.
69. Hoffmann, E. Das Eigentümergrundpfandrecht. Diss. Marburg. Darmstadt, 1917.
70. Hoffmann, H. Die Zulässigkeit der Bestellung von Eigentümergrunddienstbarkeiten. Diss. Erlangen. Berlin, 1936.
71. Huber, E. Die Eigentümerdienstbarkeit. Ein Beitrag zu ihrer

- Rechtfertigung. (Festschrift dem Geheimen Justizrat Herrn Professor Dr. Hermann Fitting dargebracht.) Bern, 1902.
72. Index interpolationum quae in Iustiniani digestis inesse dicuntur. Curaverunt E. Levy, E. Rabel. Tomus I. Weimar, 1929.
73. Jaeger, E. Kommentar zur Konkursordnung und den Einföhrungsgesetzen. Bd. II. Berlin-Leipzig, 1933.
74. Jenks, E. Digeste de Droit Civil Anglais. 2. éd. Tome I. Paris, 1923. Tome II. Paris, 1923.
75. Jenny, F. Der öffentliche Glaube des Grundbuches nach dem schweizerischen ZGB. (Abhandlungen zum schweizerischen Recht. Neue Folge. 17. Heft.) Bern, 1926.
76. Jhering, R. Passive Wirkung der Rechte. (Jahrbücher für die Dogmatik des heutigen römischen und deutschen Privatrechts. Bd. X. Jena, 1866, 387—580.)
77. Kindel, W. Betrachtungen über die Eigentümerhypothek. (Festschrift für R. Koch. Berlin, 1903, lk. 75—109.)
78. Koch, C. F. Allgemeines Landrecht für die Preussischen Staaten. Kommentar in Anmerkungen. 5. Aufl. I. Theil, I. Band. Berlin, 1870.
79. Kohler, J. Lehrbuch des Bürgerlichen Rechts. Bd. II, Teil I: Schuldrecht. Berlin, 1906. Bd. II, Teil II: Sachenrecht. Berlin, 1919.
80. Kommentar zum Schweizerischen Zivilgesetzbuch. Hrsgb. von M. Gmür. Bd. IV. Sachenrecht. Abt. II, von H. Leemann. Bern, 1925. Bd. IV. Sachenrecht. Abt. III, von F. Ostertag. Bern, 1917.
81. Kraemer, A. Pfändungspfandrecht an eigener Sache. Diss. Breslau. Leobschütz, 1930.
82. Kretschmar, P. Die Theorie der Confusion. Leipzig, 1899.
83. Kruse, Fr. Vinding. Das Eigentumsrecht. Bd. II. Berlin-Leipzig, 1935. Bd. III. Berlin-Leipzig, 1936.
84. Kühnast, L. Die Grundschuld des Entwurfs eines bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich. Berlin, 1888.
85. Малышевъ, К. Гражданскіе законы Калифорніи. Томъ II—III. С.-Петербургъ, 1906.
86. Meibom, V. v. Das Mecklenburgische Hypothekenrecht. (Deutsches Hypothekenrecht. Hrsgb. von V. von Meibom. Bd. II.) Leipzig, 1871.
87. Merk, W. Das Eigentum im Wandel der Zeiten. (Schriften zur politischen Bildung. II. Reihe. Recht. Heft 5.) Langensalza, 1934.
88. Meumann, G. A. Prolegomena zu einem System des Vermögensrechts. Abt. I. (Studien-Erläuterung des bürgerlichen Rechts. Hrsgb. von R. Leonhard. 12. Heft.) Breslau, 1903.
89. Meyer, Fr. E. Schuldbrief und Gült nach den schweizerischen Zivilgesetzbuch-Entwürfen von 1900 und 1904. Zürich, 1905.
90. Mitteis, L. Römisches Privatrecht bis auf die Zeit Diokletians. Bd. I. Leipzig, 1908.
91. Mosler, E. Zur Lehre von der Konfusion nach gemeinem römischem

- Recht und dem Recht des Bürgerlichen Gesetzbuchs vom 18. August 1896. Diss. Berlin. Berlin, 1897.
92. M ü h l e n b r u c h, C. F. Lehrbuch der Institutionen des Römischen Rechts. 2. Aufl. Halle, 1847.
  93. N u s s b a u m, A. Lehrbuch des Deutschen Hypothekenwesens nebst einer Einführung in das allgemeine Grundbuchrecht. 2. Aufl. Tübingen, 1921.
  94. O b e r n e c k, H. Das Reichsgrundbuchrecht. 4. Aufl. Bd. I—II. Berlin, 1909.
  95. O r t l i e b, G. Einigung und dinglicher Vertrag. Diss. Marburg. Berlin, 1904.
  96. P l a n c k, G. Bürgerliches Gesetzbuch nebst Einführungsgesetz. Bd. III: Sachenrecht. Berlin, 1902.
  97. P l a n c k's Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch nebst Einführungsgesetz. Bisher herausg. von E. Strohal. Bd. III, Lief. 1: Sachenrecht. Berlin, 1915.
  98. P l a n i o l, M. Traité élémentaire de Droit Civil. Tome I. (Avec la collaboration de Georges Ripert.) 10. éd. Paris, 1925. Tome II. 9. éd. Paris, 1923.
  99. P l a n i o l, M. — R i p e r t, G. Traité pratique de droit civil Français. Tome XII (par E. Bequé). Paris, 1929.
  100. П о к р о в с к и й, I. A. Основные проблемы гражданского права. Петроградъ, 1917.
  101. P o o m, P. Kolmas isik kehtiva hüpoteegiõiguse seisukohast. (Juridiline ajakiri „Õigus“. Tartu, 1933, nr. 4, lk. 145—161.)
  102. P r e d a r i, C. Auffassung. (Rechtsvergleichendes Handwörterbuch für das Zivil- und Handelsrecht des In- und Auslandes. Hrsgb. von Fr. Schlegelberger. Bd. II. Berlin, 1929, lk. 269—277.)
  103. P r e d a r i, C. Rangordnung der dinglichen Rechte, Rangänderung, Rangvorbehalt. (Rechtsvergleichendes Handwörterbuch für das Zivil- und Handelsrecht des In- und Auslandes. Hrsgb. von Fr. Schlegelberger. Bd. V. Berlin, 1936, lk. 700—714.)
  104. Protokolle der Kommission für die zweite Lesung des Entwurfs des Bürgerlichen Gesetzbuchs. Im Auftrage des Reichs-Justizamts bearb. von Dr. Achilles, Dr. Spahn, Dr. Gebhard. Bd. III: Sachenrecht. Berlin, 1899.
  105. P u c h t a, G. F. Pandekten. 11. Aufl. Besorgt von A. F. Rudorff. Leipzig, 1872.
  106. P u n t s c h a r t, P. Der Grundsuldbegriff des Deutschen Reichsrechtes in Gesetz und Literatur. Graz, 1900.
  107. R a i s e r, L. Eigentum. (Rechtsvergleichendes Handwörterbuch für das Zivil- und Handelsrecht des In- und Auslandes. Hrsgb. von Fr. Schlegelberger. Bd. II. Berlin, 1929, lk. 772—796.)
  108. Р я з а н о в с к и й, В. А. Лекции по гражданскому праву. Вып. III. Харбин, 1923.

109. Rossel, V. — Mentha, F. H. Manuel du Droit Civil Suisse. Tome II—III. Lausanne-Genève (s. a.).
110. de Ruggiero, R. Istituzioni di diritto civile. Vol. I. Messina, 1929.
111. Sachau, O. Eigentum, Grundschuld, Eigentümer-Grundschuld. Diss. Rostock. Berlin, 1909.
112. Sachs, E. Die Wirkungen der Konfusion nach Römischen Rechte und dem Rechte des Bürgerlichen Gesetzbuches. Berlin, 1898.
113. Samson, M. Das sog. Selbstkontrahiren nach gemeinem Recht und bürgerlichem Gesetzbuch. Diss. Erlangen. Neumünster, 1901.
114. Sanden, A. Zulässigkeit und Wirkung der Pfändung eigener beweglichen Sachen. Diss. Heidelberg. Borna-Leipzig, 1907.
115. Scheel, H. A. Das Mobiliarpfandrecht an eigener Sache. Diss. Marburg. Marburg, 1934.
116. Schey, J. von. Das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch für das Kaisertum Österreich. Wien, 1922.
117. Schröder, R. Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte. Leipzig, 1907.
118. Schwedler, G. Das Erlöschen der Schuldverhältnisse durch Vereinigung von Recht und Verbindlichkeit nach bürgerlichem Recht. Halle a. S., 1897.
119. Schweizerisches Zivilgesetzbuch. Erläuterungen zum Vorentwurf des Eidgenössischen Justiz- und Polizeidepartements. Bd. I. Einleitung, Personen-, Familien- und Erbrecht. Bern, 1914.
120. Scialoja, V. Teoria della proprietà nel diritto romano. Lezioni ordinate curate edite da P. Bonfante. Vol. I. Roma, 1928.
121. Шершеневичъ, Г. Ф. Учебникъ русскаго гражданскаго права. С.-Петербургъ, 1907.
122. Синайский, В. И. Основы гражданского права в связи с частью III Свода узаконений, действующих в Латвии и Эстонии. Вып. II. Рига, 1926.
123. Синайский, В. И. Русское гражданское право. Вып. I. Кіевъ, 1914.
124. Stobbe, O. Handbuch des Deutschen Privatrechts. 2. Aufl. Bd. II, Abth. I. Berlin, 1883.
125. Stobbe, O. Handbuch des Deutschen Privatrechts. 4. Aufl. Bearb. von H. Lehmann. Bd. II. Hb. 1. Berlin, 1896.
126. Stolfi, N. Diritto Civile. Vol. II. Parte 2. I Diritti Reali di Godimento. Torino, 1928.
- Vol. II. Parte 3. I Diritti Reali di Garanzia. Torino, 1932.
127. Sveriges Rikes Lag. Utgiven av S. Skarstedt. Stockholm, 1931.
128. Таль. Л. С. Публичная вѣра крѣпостного реестра въ Прибалтійскихъ губерніяхъ. (Журналъ Министерства Юстиціи. С.-Петербургъ, 1908, nr. 3, lk. 67—88.)
129. Тютрюмовъ, П. М. Гражданское право. Тарту (Юрьевъ), 1927.
130. Тютрюмовъ, П. М. Гражданское Уложеніе. Проектъ. Томъ I. С.-Петербургъ, 1910.
131. Ulots, J. Seletuskiri Tsiviilseadustiku 1936. a. eelnõu juurde. Tallinn, 1936.

132. V a n g e r o w, K. A. von. Lehrbuch der Pandekten. Bd. I. Marburg-Leipzig, 1863.
133. V e n e d i g e r, G. Die Eigentümergrunddienstbarkeit. Diss. Erlangen. Berlin, 1936.
134. W e i s k e, J. Rechtslexikon für Juristen aller teutschen Staaten, enthaltend die gesammte Rechtswissenschaft. 2. Ausg. Bd. III. Leipzig, 1844.
135. v. W e n i n g - I n g e n h e i m. Das Pfandrecht an eigener Sache. (Archiv für die Civilistische Praxis. Bd. VI. Heidelberg, 1823, lk. 134—150.)
136. W i e s z n e r, A. Das Pfandrecht an der eigenen Sache nach römischem Recht. Breslau, 1893.
137. W i n d s c h e i d, B. Lehrbuch des Pandektenrechts. 9. Aufl. Bearb. von Th. Kipp. Bd. I. Frankfurt a. M., 1906.
138. W i n d s c h e i d, B. Trattato delle Pandette. Prima traduzione italiana fatta dai professori Fadda e Bensa e continuata da P. Bonfante in collaborazione con F. Maroi. Note dei traduttori. Torino, (s. a.).
139. W i r t h, K. Beiträge zur Systematik des römischen Civilrechts. Erlangen, 1856.
140. W o l f f, M. Lehrbuch des Bürgerlichen Rechts. 9. Bearb. Bd. III: Das Sachenrecht. (Lehrbuch des Bürgerlichen Rechts. Begründet von L. Enneccerus, Th. Kipp, M. Wolff. Bd. III.) Marburg, 1932.
141. В о р м е ъ, А. Э. — Е л ь я ш е в и ч ъ, В. Б. Законы гражданскіе (Св. зак. т. X, ч. 1). Практическій и теоретическій комментарий. Вып. II. Москва, 1913.
142. Zivilgesetzbuch vom 28. Januar 1937. Ausgabe des Lettischen Justizministeriums. Riga, 1937.

## REFERAT.

### **Die begrenzten dinglichen Rechte an eigener Sache.**

In dieser Arbeit wird der Versuch gemacht, die begrenzten dinglichen Rechte an eigener Sache als Gruppe von Rechten einer allseitigen Betrachtung zu unterziehen. Zunächst werden die begrenzten dinglichen Rechte an eigener Sache vom Standpunkt ihrer praktischen Bedeutung für den Rechtsverkehr betrachtet. Insbesondere werden jene wirtschaftlichen Faktoren untersucht, durch die diese Gruppe von Rechten bedingt ist. Entscheidend ist hier somit das Prinzip der Zweckmässigkeit, der Nützlichkeit. Das sehen wir besonders beim Eigentümergrundpfandrecht, dann bei der Eigentümergrunddienstbarkeit, aber ebenso auch bei den anderen begrenzten dinglichen Rechten an eigener Sache.

Wenn die Möglichkeit einer Konstruierung begrenzter dinglicher Rechte vom juristischen Standpunkt aus untersucht wird, muss je nach ihrer Wirkung zwischen zwei verschiedenen Arten von Faktoren unterschieden werden — einerseits den verneinenden, hindernden und andererseits den bejahenden, begünstigenden Faktoren. Zu den ersteren gehört die rechtsauflösende Wirkung einer Konfusion dinglicher Rechte sowie der Begriff des Eigentumsrechts nebst dem Prinzip der Elastizität des letzteren. Zu den bejahenden Faktoren gehört das Grundbuch mit dem für dasselbe geltenden Eintragungsprinzip, öffentlichen Glauben und Prioritätsprinzip.

Im ersten Hauptstück wird die rechtsauflösende Wirkung einer Konfusion dinglicher Rechte und das Problem der begrenzten dinglichen Rechte an eigener Sache betrachtet. Hier wird von der Konfusion im allgemeinen, von ihrem Wesen und ihren Arten gesprochen. Vor allem wird die rechtsauflösende Wirkung der Konfusion dinglicher Rechte im römischen, im germanischen Recht, sowie in den wichtigsten Gesetzgebungen der Gegenwart behandelt (in Deutschland, der Schweiz, England, Kalifornien, Brasilien, im früheren Russland, in dem in Estland geltenden Liv-, Est- und Kurländischen Privatrecht, im neuen Zivilgesetzbuch Lettlands und in dem Entwurf eines Zivilgesetzbuches für Estland vom Jahre 1936). Die rechtsauflösende Wirkung der Konfusion in den verschiedenen Gesetzgebungen betrachtend, wird folgende Entwicklung konstatiert: Während früher die

Konfusion im allgemeinen eine rechtsauflösende Wirkung hatte und nur einzelne Ausnahmen hiervon möglich waren, gibt es jetzt Gesetzgebungen, wo begrenzte dingliche Rechte an eigener Sache möglich sind, und wo die dinglichen Rechte bei der Konfusion nicht erlöschen; nunmehr sind von der Regel dieses Nichterlöschens einzelne Ausnahmen möglich. In den älteren Gesetzgebungen, wo die rechtsauflösende Wirkung der Konfusion allgemeine Regel ist, muss z. B. die Konfusion, damit ihre rechtsauflösende Wirkung eintreten kann, endgültig sein und nicht nur einen bedingten oder zeitweiligen Charakter tragen. Gewöhnlich ist die rechtsauflösende Wirkung der Konfusion aufgehoben oder beschränkt, wenn auf der einen oder anderen Seite mehrere Personen stehen. Ferner werden in jenen Gesetzgebungen, wo die rechtsauflösende Wirkung der Konfusion allgemeine Regel ist, Ausnahmen auch noch in anderen Fällen gemacht, in denen dies gerecht oder zweckmässig erscheint.

Die neueren Zivilgesetzbücher (BGB, ZGB, der ungarische Entwurf, der estnische Entwurf von 1936) stellen im Gegensatz zu den früheren ausdrücklich den Grundsatz der nichtrechtsauflösenden Wirkung der Konfusion auf, wobei sie von diesem Grundsatz gewisse Ausnahmen, vorwiegend in bezug auf bewegliche Sachen, zulassen. In Anbetracht alles dessen stellt Verf. die These auf, dass die sachenrechtliche Konfusion nicht mehr ein Faktor ist, der die Schaffung der juristischen Konstruktion begrenzter dinglicher Rechte an eigener Sache behindert.

Im zweiten Hauptstück der Arbeit finden wir eine Betrachtung über das Wesen des Eigentumsrechts und über die begrenzten dinglichen Rechte an eigener Sache, und zwar wird hier zunächst das Problem des Eigentumsrechts im allgemeinen, das Eigentum im römischen und im germanischen Recht und das Eigentum im Recht der Gegenwart behandelt. Hierauf finden sich die Definitionen des Eigentumsrechts im allgemeinen und die Einteilung dieser Definitionen in funktionelle, quantitative und qualitative; sodann wird die Möglichkeit einer Konstruierung begrenzter dinglicher Rechte entsprechend diesen Definitionen untersucht. Anschliessend wird das Verhältnis zwischen Eigentumsrecht und begrenzten dinglichen Rechten berührt, besonders deren Verschiedenheiten nach Inhalt und Umfang. Im Zusammenhang mit dem Eigentumsrecht wird das Prinzip der Elastizi-

tät des Eigentumsrechts, sein Wesen und seine Erscheinungsart untersucht.

Bei der Betrachtung des Eigentumsrechts in den heutigen Gesetzgebungen wird zusammenfassend festgestellt, dass das Eigentumsrecht unserer Zeit nicht mehr als so absolut betrachtet wird wie in früheren Zeiten: allmählich beginnt eine Betonung des gesellschaftlichen Elements um sich zu greifen, und infolgedessen ändern sich auch die Definitionen des Eigentumsrechts.

Unter Berücksichtigung alles dessen, was über das Eigentumsrecht gesagt worden ist, kann die These aufgestellt werden, dass das Wesen des Eigentumsrechts, insbesondere das in ihm in Erscheinung tretende Prinzip der Elastizität, nicht als ein Faktor zu betrachten ist, der die Konstruierung begrenzter dinglicher Rechte an eigener Sache behindert. Die letztgenannten Rechte stehen zu dem Begriff des Eigentums nicht in logischem Widerspruch.

Im dritten Hauptstück der Arbeit wird das Grundbuch und seine Bedeutung als begünstigender Faktor im Problem begrenzter dinglicher Rechte an eigener Sache betrachtet. Hier wird zunächst im allgemeinen vom Wesen des Grundbuches und seiner Bedeutung im Sachenrecht gesprochen. Sodann wird die Herkunft des Grundbuches betrachtet und festgestellt, dass es dem germanischen Recht entstammt. Bei der Darlegung der Entwicklung des Grundbuches ergibt es sich, dass die zum Gebiet des germanischen Rechts gehörigen Gesetzgebungen über das vollständigste Grundbuchwesen verfügen. Hierauf werden die Prinzipien des Grundbuches im allgemeinen und die Einteilung der Grundbuchsysteme behandelt. Weiter folgt die Betrachtung der einzelnen wichtigsten Grundbuchsysteme. Beschrieben werden das Torrensische System, die in Estland geltende Grundbuchordnung, das dänische und das schwedische Grundbuchwesen, sowie das französische Transkriptions- und Inskriptionsverfahren. Abschliessend ein kurzer Überblick auch über das englische Grundbuchwesen.

Sodann finden die Grundbuchprinzipien Behandlung, die vom Standpunkt einer Lösung des Problems begrenzter dinglicher Rechte an eigener Sache von besonders wesentlicher Bedeutung sind, und zwar das Eintragungsprinzip, das Prinzip des öffentlichen Glaubens und besonders das Prioritätsprinzip. Bei

der Betrachtung des letztgenannten Grundsatzes werden die Frage der Konkurrenz der Rechte im allgemeinen, die Prioritätstheorien und die Arten der Priorität, darunter besonders die sachenrechtliche Priorität, behandelt. Es folgt eine Untersuchung, wie die einzelnen wichtigeren Gesetzgebungen die sachenrechtliche Priorität durch Eintragungen in das Grundbuch bestimmen. Endlich werden Rangänderung und Rangverbehalt als Korrektive des Prioritätsprinzips im allgemeinen und deren Regelung in den einzelnen Gesetzgebungen, desgleichen auch die Institute der Rangverbesserung und der Rangverschlechterung betrachtet. Nach einer Bewertung des Prioritätsprinzips wird auf Grund aller dieser Ausführungen folgendes festgestellt:

Eintragung und Priorität, sowie öffentlicher Glaube und Priorität stehen in einem logischen Zusammenhang miteinander. Die Eintragung ist das Mittel, durch das die Priorität und die Rangordnung mehrerer ein und dieselbe Grundbucheinheit belastender Rechte bestimmt werden.

Die Vermutung, dass das zu jemandes Gunsten eingetragene Recht — ganz gleich, ob Eigentumsrecht oder begrenztes dingliches Recht — der in der Eintragung bezeichneten Person zugerechnet wird, und die Präsuntion, dass ein derartiges Recht, wenn es aus dem Grundbuch gelöscht worden ist, nicht mehr der entsprechenden Person zuzurechnen ist, — diese beiden Vermutungen als Grundlagen des Prioritätsprinzips haben zugleich in grösstem Umfang auch die Kategorie der begrenzten dinglichen Rechte an eigener Sache aufstellen lassen. Die Auffassung, dass ein begrenztes dingliches Recht bei der Konfusion notwendigerweise erlischt, kann in sehr weitreichendem Umfang durch das unbefriedigende System des römischen Immobilienrechts erklärt werden. In ihm hinterliess ein durch Konfusion erloschenes begrenztes dingliches Recht keinerlei sichtbare Spuren im Rechtsverkehr, d. h. es war auch vom objektiven Standpunkt aus nicht vorhanden. Demgegenüber ermöglicht das Grundbuch hier das Fortbestehen eines derartigen Rechts, denn auch nach der Konfusion kann das Vorhandensein dieses Rechts aus dem entsprechenden Grundbuch ersehen werden. Diese aus dem germanischen Recht stammende Rechtsvorschrift, dass ein begrenztes dingliches Recht an einem fremden Grundstück bei der Kon-

fusion nicht zu erlöschen braucht, bietet mit Hilfe des Grundbuches die Möglichkeit, dass jedes begrenzte dingliche Recht vom objektiven Standpunkt aus eine selbständige Gestalt annehmen und auch an eigener Sache in Erscheinung treten kann.

Das vierte Hauptstück ist der Betrachtung des Systems der Sachenrechte und der begrenzten dinglichen Rechte an eigener Sache im Rahmen dieses Systems gewidmet.

Zunächst wird die allgemeine Einteilung der Rechte in Personen- und Vermögensrecht und hierauf die Einteilung der Vermögensrechte in Sachen- und Obligationenrecht dargelegt. Verweilt etwas bei dem Problem der Unterscheidung von Sachen- und Obligationenrecht im allgemeinen und betrachtet dann diesen Unterschied im römischen, im germanischen und zum Teil auch im englischen Recht. Hierauf folgt eine allgemeine Charakterisierung des Sachenrechts. Sodann werden die einzelnen Merkmale der Sachenrechte und besonders das Prinzip des im Sachenrecht geltenden Numerus clausus erörtert.

Der zweite Teil dieses Hauptstücks ist den Fragen der Systematik der Sachenrechte gewidmet. Nach einer Einteilung der Sachenrechte in provisorische und in definitive folgt die Einteilung derselben nach der Zugehörigkeit des Objekts und nach dem Umfang der Berechtigungen. Das von Sinaiski aufgestellte System der Sachenrechte wird einer Betrachtung unterzogen und hierauf ein kurzer Überblick über die verschiedenen Systeme der Sachenrechte in den wichtigsten Gesetzgebungen geboten. Der Unterschied zwischen dem Eigentumsrecht und den begrenzten dinglichen Rechten wird vom Standpunkt der Systematisierung der Sachenrechte betrachtet. Anschliessend wird die Frage der Klassifikation der begrenzten dinglichen Rechte erörtert. Es werden folgende Einteilungen dargelegt: diejenige der begrenzten dinglichen Rechte in selbständige und in personenrechtliche Rechtsverhältnisse sachenrechtlichen Charakters; die Einteilung der begrenzten dinglichen Rechte nach Inhalt und Umfang; die Einteilung der begrenzten dinglichen Rechte nach dem Subjekt; die Einteilung der begrenzten dinglichen Rechte nach der Zugehörigkeit des Objekts; die Einteilung der Sachenrechte in Substanz- und Wertrechte, besonders das Problem der Wertrechte, ihr Wesen (Köhler) und ihre Einteilung. Endlich wird die Lehre von den sog. Erwerbsrechten berührt.

Im Endergebnis wird festgestellt: Die begrenzten dinglichen Rechte, darunter auch das Pfandrecht und die sonstigen sog. Wertrechte, stehen selbständig neben dem Eigentumsrecht als einem grundsätzlich unbegrenzten dinglichen Recht; und als Einteilung dieser begrenzten dinglichen Rechte ist u. a. auch die Einteilung dieser Rechte nach der Zugehörigkeit des Objekts möglich. Demgemäss kann es begrenzte dingliche Rechte erstens an fremder Sache und zweitens an eigener Sache geben. Auch die Gruppe der begrenzten dinglichen Rechte an eigener Sache hat ihren festen Platz im allgemeinen System der dinglichen Rechte.

In rechtstheoretischer Hinsicht kann das Sachenrecht nach folgendem System behandelt werden:

Das Sachenrecht zerfällt in zwei Teile. Der erste Teil enthält die Behandlung der sog. provisorischen Ordnung des Sachenrechts und die Behandlung des Grundbuchs. Er besteht wiederum aus zwei Abschnitten, von denen der erste den Besitz als die provisorische, einstweilige Ordnung des Sachenrechts behandelt, während der zweite vom Grundbuch als jener technischen Figur des Sachenrechts spricht, die für die übrigen sachenrechtlichen Institute von allgemeiner Bedeutung ist.

Der zweite Teil dieses Systems behandelt die endgültigen, definitiven Institute des Sachenrechts. Auch er zerfällt in zwei Abschnitte, von denen der erste die Betrachtung des Eigentumsrechts enthält, während der zweite von den begrenzten dinglichen Rechten spricht. Dieser zweite Abschnitt zerfällt seinerseits in zwei Unterabschnitte. Im ersten werden die begrenzten dinglichen Rechte an fremder Sache behandelt, wobei sich die Einteilung und die Reihenfolge der einzelnen sachenrechtlichen Typen nach dem Inhalt dieser Rechte richtet. Im zweiten Unterabschnitt dagegen sind die begrenzten dinglichen Rechte an eigener Sache, ihr Wesen und ihre einzelnen Typen zu betrachten, wobei diese Rechte — ebenso wie die begrenzten dinglichen Rechte an fremder Sache — gleichfalls nach ihrem Inhalt einzuteilen und anzuordnen sind.

Als Zusammenfassung des in den vorhergehenden Hauptstücken Gesagten spricht das fünfte Hauptstück der Arbeit vom Wesen, vom Charakter und von der Einteilung der begrenzten dinglichen Rechte an eigener Sache. Vor allem werden hier die

über die begrenzten dinglichen Rechte an eigener Sache in der Literatur geäußerten Ansichten dargelegt und bewertet. Es folgt eine zusammenfassende Darstellung des Wesens, Charakters und der Einteilung der begrenzten dinglichen Rechte an eigener Sache.

Bei der Betrachtung des Wesens der begrenzten dinglichen Rechte an eigener Sache wird festgestellt, dass einerseits auf dem Wege einer Aufhebung der rechtsauflösenden Wirkung der Konfusion und des Konsolidationsdranges das begrenzte dingliche Recht zu einem Recht an eigener Sache abstrahiert wird, dass andererseits die Eintragung im Grundbuch, die ja auch wieder Besitz ein gewisses Recht an einer Sache gibt, das begrenzte dingliche Recht an eigener Sache in eine selbständige Rechts Einheit verwandelt, indem sie dieses Recht individualisiert, das sich bei einer Änderung der Person ebenso wie das Eigentumsrecht und die übrigen dinglichen Rechte nicht wesentlich zu verändern braucht und bis zur Löschung im allgemeinen bestehen bleibt. Die begrenzten dinglichen Rechte an eigener Sache bilden also eine Gruppe völlig normaler Rechte, die nur auf den ersten Blick ein wenig befremdend wirkt.

Und wenn die Beseitigung der rechtsauflösenden Wirkung der Konfusion als eines verneinenden Faktors zunächst nur in einzelnen Ausnahmen bei der Konfusion vor sich gegangen ist, so wird aus diesen Einzelausnahmen später eine gewisse allgemeine Ausnahmebestimmung, bei der das Wort „Konfusion“ nur noch die Aufgabe hat, das Zusammenfallen als einen bestimmten Vorgang zum Ausdruck zu bringen; hierbei kann dieser Vorgang eine gewisse Rechtswirkung — nämlich die Entstehung, Änderung oder Beendigung eines Rechtsverhältnisses — nach sich ziehen, aber diese Rechtswirkung kann ebensogut auch ausbleiben. Endlich ist man hierbei auch zur Ermöglichung einer direkten Konstituierung begrenzter dinglicher Rechte an eigener Sache gelangt.

Dies geschah jedoch nicht überall gleichzeitig und in gleichem Umfang. Selbst jetzt sind wir erst bis zu einem Zustand gelangt, wo diese Rechte in manchen Gesetzgebungen nur mittelbar und nur in beschränktem Umfang anerkannt werden. In anderen Gesetzgebungen ist dieses in grösserem Umfang ermöglicht, und zwar in Gestalt eines allgemeinen Grundsatzes; hier

sehen wir, dass derartige Rechte — begrenzte dingliche Rechte an eigener Sache — vorhanden sind, wenngleich keine einzige Gesetzgebung — und dies sei hier betont — sie ausdrücklich als solche bezeichnet. Es handelt sich hier um dingliche Rechte, und im theoretischen System der dinglichen Rechte haben sie ihren festen Platz, nämlich als Unterabteilung der allgemeinen Gruppe der begrenzten dinglichen Rechte. Die begrenzten dinglichen Rechte an eigener Sache sind dingliche Rechte sui generis, die sich in weitreichendem Masse auf dem Wege der Abstraktion gebildet haben; aber sie sind keine Fiktion, wie ja auch die abstrakte Grundschuld ebenfalls ein dingliches Recht sui generis, aber immerhin ein dingliches Recht ist.

Dass das begrenzte dingliche Recht an eigener Sache in seiner konsequenten Form keine Fiktion ist, ergibt sich auch daraus, dass in den Vorschriften jener Gesetzgebungen, in denen die rechtsauflösende Wirkung der Konfusion ausdrücklich aufgehoben worden ist (z. B. BGB § 889, im estnischen Entwurf eines Zivilgesetzbuches von 1936 § 894), auch ausdrücklich gesagt wird, dass ein dingliches Recht bei der Konfusion nicht erlischt, sondern bestehen bleibt.

Weiterhin wird bei der Betrachtung der Merkmale der begrenzten dinglichen Rechte an eigener Sache in demselben Hauptstück konstatiert, dass sie mit den allgemeinen Merkmalen dinglicher Rechte ausgestattet sind.

Endlich betrachtet Verf. die Klassifikation der begrenzten dinglichen Rechte an eigener Sache und stellt dabei die These auf, dass hier das allgemeine System der Klassifikation begrenzter dinglicher Rechte anzuwenden ist, wobei jedoch ausserdem eine neue Einteilung hinzukommt, die für die begrenzten dinglichen Rechte an eigener Sache von besonderer Bedeutung ist. Und zwar sind die begrenzten dinglichen Rechte entweder ursprünglich oder nachträglich. Es wird hier auch zwischen dem echten und dem unechten Eigentümergrundpfandrecht unterschieden und im allgemeinen konstatiert, dass begrenzte dingliche Rechte an eigener Sache immerhin hauptsächlich bei Grundstücken (Immobilien) am folgerichtigsten möglich sind; denn wenn auch der Besitz im Sinne der Sichtbarmachung und Publizität dinglicher Rechte als ein dem Grundbuch paralleles Institut zu betrachten ist, so ermöglicht der Besitz bei einer beweglichen Sache nicht

die Entstehung eines begrenzten dinglichen Rechts an eigener Sache, wenigstens nicht in der ursprünglichen Erscheinungsform, mit Ausnahme jener Fälle, in denen auch das dingliche Recht an einer beweglichen Sache in ein entsprechendes Register eingetragen wird.

Im letzten Hauptstück der Arbeit, das den speziellen Teil des Ganzen darstellt, werden die einzelnen Typen der begrenzten dinglichen Rechte an eigener Sache auf Grund der wichtigsten Gesetzgebungen konkreter betrachtet. Vor allem wird das Problem der beiden wichtigsten in den Gesetzgebungen in Erscheinung tretenden begrenzten dinglichen Rechte an eigener Sache — der Eigentümergrunddienstbarkeit und des Eigentümerpfandrechts (letzteres hauptsächlich in Form des Grundpfandrechts) — vom allgemeinen Standpunkt aus analysiert.

Hieran schliesst sich im zweiten Teil dieses Hauptstücks die Betrachtung dieser und der anderen Institute der begrenzten dinglichen Rechte an eigener Sache in den wichtigsten Gesetzgebungen. Dabei werden sowohl die Vorschriften der geltenden Gesetzgebungen als auch die Bestimmungen einiger Entwürfe (Italien, Ungarn), besonders die Normen des Entwurfs des Zivilgesetzbuches für Estland vom Jahre 1936 über die begrenzten dinglichen Rechte an eigener Sache behandelt. Der letztgenannte Entwurf, der die entsprechenden Normen des ZGB und des BGB rezipiert hat, hat die begrenzten dinglichen Rechte an eigener Sache ausdrücklich anerkannt. Es wird folgendes konstatiert: Bisher standen in Estland nach dem geltenden Recht die begrenzten dinglichen Rechte an eigener Sache und das Grundbuchwesen nicht völlig miteinander in Einklang. Das verhältnismässig moderne Grundbuch hätte begrenzte dingliche Rechte an eigener Sache in grösserem Umfang möglich gemacht. Die Grundbuchreform vom Jahre 1889 war also weitgehender als die Reform der übrigen Teile des Sachenrechts. Dadurch dass der Entwurf des Zivilgesetzbuches von 1936 die bereits im geltenden Recht gut ausgebildeten Prinzipien des Grundbuches noch deutlicher und systematischer hervorgehoben hat, wird das estnische Grundbuchwesen nahezu ebenso vollkommen wie das in der Schweiz und in Deutschland. Somit kann man mit Befriedigung feststellen, dass der Entwurf nun auch jene Reform des Sachenrechts zu Ende geführt hat, die im Jahre 1889 unvollendet geblieben war.

Auf Grund aller bisherigen Ausführungen werden folgende Thesen aufgestellt:

1. Die juristische Konstruktion begrenzter dinglicher Rechte an eigener Sache wird durch die sachenrechtliche Konfusion nicht behindert, denn theoretisch kann die rechtsauflösende Wirkung der sachenrechtlichen Konfusion aufgehoben werden, und dies ist auch in mehreren Gesetzgebungen geschehen.

2. Indem wir das Eigentumsrecht als die Summe grundsätzlich aller Rechte an einer Sache definieren (Quantitätstheorie), und indem wir in der Elastizität des Eigentumsrechts eine hemmbare Kraft erblicken, sehen wir, dass neben dem Eigentumsrecht auch andere derselben Person gehörende begrenzte dingliche Rechte an der gleichen Sache möglich sind.

3. Das Institut des Grundbuches, besonders das in demselben geltende Prinzip des öffentlichen Glaubens und das aus demselben sich ergebende Prioritätsprinzip, ist für die Schaffung des Begriffs der begrenzten dinglichen Rechte an eigener Sache von entscheidender Bedeutung, indem es dem entsprechenden Recht sein objektives Dasein verleiht.

4. Ausgehend von dem Grundsatz der Zweckmässigkeit kann und muss die Rechtsordnung in Gestalt der Gesetzgebung für die entsprechenden Lebensverhältnisse besondersgestaltete dingliche Rechte schaffen und hat das auch getan — nämlich die begrenzten dinglichen Rechte an eigener Sache, die sowohl vom Standpunkt des objektiven als auch von demjenigen des subjektiven Rechts in Erscheinung treten.

5. Da sie zur allgemeinen Gruppe der begrenzten dinglichen Rechte gehören, haben die begrenzten dinglichen Rechte an eigener Sache einen festen Inhalt: sie haben mit den übrigen dinglichen Rechten gemeinsame, daneben aber auch ihre besonderen Merkmale.

6. Bei der Betrachtung der Gesetzgebungen können wir eine gewisse Beziehung zwischen der Gestalt des Grundbuches und der Lösung des Problems der begrenzten dinglichen Rechte an eigener Sache feststellen: das vollkommenste Grundbuch ermöglicht die folgerichtigste Konstituierung begrenzter dinglicher Rechte an eigener Sache als einer selbständigen Gruppe von Rechten. Insbesondere ist dieses möglich, wenn die Eintragung dinglicher Rechte in das Grundbuch eine konstitutive, rechtsbegründende Wirkung hat.

---

## Eelmiste köidete sisu. — Contenu des volumes précédents.

**A I** (1921). **1.** A. Paldrock. Ein Beitrag zur Statistik der Geschlechtskrankheiten in Dorpat während der Jahre 1909—1918. — **2.** K. Väisälä. Verallgemeinerung des Begriffes der Dirichletschen Reihen. — **3.** C. Schlossmann. Hapete mõju kolloidide peale ja selle tähtsus patoloogias. (L'action des acides sur les colloïdes et son rôle dans la pathologie.) — **4.** K. Regel. Statistische und physiognomische Studien an Wiesen. Ein Beitrag zur Methodik der Wiesenuntersuchung. — **5.** H. Reichenbach. Notes sur les microorganismes trouvés dans les pêches planctoniques des environs de Covda (gouv. d'Archangel) en été 1917. — **Misc.** F. Bucholtz. Der gegenwärtige Zustand des Botanischen Gartens zu Dorpat und Richtlinien für die Zukunft.

**A II** (1921). **1.** H. Bekker. The Kukers stage of the ordovician rocks of NE Estonia. — **2.** C. Schlossmann. Über die Darmspirochäten beim Menschen. — **3.** J. Letzmann. Die Höhe der Schneedecke im Ostbaltischen Gebiet. — **4.** H. Kaho. Neutraalsoolade mõjust ultramaksimum-temperatuuri peale *Tradescantia zebrina* juures. (Über den Einfluss der Neutralsalze auf die Temperatur des Ultramaximums bei *Tradescantia zebrina*.)

**A III** (1922). **1.** J. Narbutt. Von den Kurven für die freie und die innere Energie bei Schmelz- und Umwandlungsvorgängen. — **2.** A. Томсонъ (A. Thomson). Значение аммонійныхъ солей для питания высшихъ культурныхъ растений. (Der Wert der Ammonsalze für die Ernährung der höheren Kulturpflanzen.) — **3.** E. Blessig. Ophthalmologische Bibliographie Russlands 1870—1920. I. Hälfte (S. I—VII und 1—96). — **4.** A. Lüüs. Ein Beitrag zum Studium der Wirkung künstlicher Wildunger Helenenquellensalze auf die Diurese nierenkranker Kinder. — **5.** E. Öpik. A statistical method of counting shooting stars and its application to the Perseid shower of 1920. — **6.** P. N. Kogerman. The chemical composition of the Estonian M.-Ordovician oil-bearing mineral „Kukersite“. — **7.** M. Wittlich und S. Weshnjakow. Beitrag zur Kenntnis des estländischen Ölschiefers, genannt Kukersit. — **Misc.** J. Letzmann. Die Trombe von Odenpäh am 10. Mai 1920.

**A IV** (1922). **1.** E. Blessig. Ophthalmologische Bibliographie Russlands 1870—1920. II. Hälfte (S. 97—188). — **2.** A. Valdes. Glükogeeni hulka vähendavate tegurite mõju üle südame spetsiifilise lihassüsteemi glükogeeni peale. (Über den Einfluss der die Glykogenmenge vermindernden Faktoren auf das Glykogen des spezifischen Muskelsystems des Herzens.) — **3.** E. Öpik. Notes on stellae statistics and stellar evolution. — **4.** H. Kaho. Raskemetallsoolade kihvtisusest taimeplasma kohta. (Über die Schwermetallgiftwirkung in bezug auf das Pflanzenplasma.) — **5.** J. Piiper und M. Härms. Der Kiefernkreuzschnabel der Insel Ösel *Loxia pityopsittacus estiae* subsp. nov. — **6.** L. Poska-Teiss. Zur Frage über die vielkernigen Zellen des einschichtigen Plattenepithels.

**A V (1924).** **1.** E. Öpik. Photographic observations of the brightness of Neptune. Method and preliminary results. — **2.** A. Lüü s. Ergebnisse der Krüppelkinder-Statistik in Eesti. — **3.** C. Schlossmann. Culture in vitro des protozoaires de l'intestin humain. — **4.** H. Kah o. Über die physiologische Wirkung der Neutralsalze auf das Pflanzenplasma. — **5.** Y. Kauko. Beiträge zur Kenntnis der Torfzersetzung und Vertorfung. — **6.** A. Tamme k a n n. Eesti diktüoneema-kihi uurimine tema tekkimise, vanaduse ja levimise kohta. (Untersuchung des Dictyonema-Schiefers in Estland nach Entstehung, Alter und Verbreitung.) — **7.** Y. Kauko. Zur Bestimmung des Vertorfungsgrades. — **8.** N. Weid er p a s s. Eesti piparmündi-öli (*Oleum menthe esthicum*). (Das estnische Pfefferminzöl.)

**A VI (1924).** **1.** H. Bekker. Mõned uued andmed Kukruse lademe stratigraafiast ja faunast. (Stratigraphical and paleontological supplements on the Kukruse stage of the ordovician rocks of Eesti (Estonia).) — **2.** J. Wilip. Experimentelle Studien über die Bestimmung von Isothermen und kritischen Konstanten. — **3.** J. Letzmann. Das Bewegungsfeld im Fuss einer fortschreitenden Wind- oder Wasserhose. — **4.** H. Scupin. Die Grundlagen paläogeographischer Karten. — **5.** E. Öpik. Photometric measures on the moon and the earth-shine. — **6.** Y. Kauko. Über die Vertorfungswärme. — **7.** Y. Kauko. Eigentümlichkeiten der  $H_2O$ - und  $CO_2$ -Gehalte bei der unvollständigen Verbrennung. — **8.** M. Tilzen und Y. Kauko. Die wirtschaftlichen Möglichkeiten der Anwendung von Spiritus als Brennstoff. — **9.** M. Wittlich. Beitrag zur Untersuchung des Öles aus estländischem Ölschiefer. — **10.** J. Wilip. Emergenzwinkel, Unstetigkeitsflächen, Laufzeit. — **11.** H. Scupin. Zur Petroleumfrage in den baltischen Ländern. — **12.** H. Richter. Zwei Grundgesetze (Funktion- und Strukturprinzip) der lebendigen Masse.

**A VII (1925).** **1.** J. Vilms. Köhreglükogeeni püsivusest mõnesuguste glükogeeni vähendavate tegurite puhul. (Über die Stabilität des Knorpelglykogens unter verschiedenen das Glykogen zum Verschwinden bringenden Umständen.) — **2.** E. Blessig. Ophthalmologische Bibliographie Russlands 1870—1920. Nachtrag. — **3.** O. Kuriks. Trachoma Eestis (eriti Tartus) möödunud ajal ja praegu. (Das Trachom in Estland (insbesondere in Dorpat) einst und jetzt.) — **4.** A. Brandt. Sexualität. Eine biologische Studie. — **5.** M. Haltenberger. Gehört das Baltikum zu Ost-, Nord- oder zu Mitteleuropa? — **6.** M. Haltenberger. Recent geographical work in Estonia.

**A VIII (1925).** **1.** H. Jaakson. Sur certains types de systèmes d'équations linéaires à une infinité d'inconnues. Sur l'interpolation. — **2.** K. Frisch. Die Temperaturabweichungen in Tartu (Dorpat) und ihre Bedeutung für die Witterungsprognose. — **3.** O. Kuriks. Muutused leeprahaigete silmas Eesti leprosooriumide haigete läbivaatamise pöhljal. (Die Lepra des Auges.) — **4.** A. Paldrock. Die Senkungsreaktion und ihr praktischer Wert. — **5.** A. Öpik. Beiträge zur Kenntnis der Kukruse-( $C_2$ -)Stufe in Eesti. I. — **6.** M. Wittlich. Einiges über den Schwefel im estländischen Ölschiefer (Kukersit)

und dessen Verschmelzungsprodukten. — 7. H. Kaho. Orientierende Versuche über die stimulierende Wirkung einiger Salze auf das Wachstum der Getreidepflanzen. I.

**A IX (1926).** 1. E. Krahn. Über Minimaleigenschaften der Kugel in drei und mehr Dimensionen. — 2. A. Mieler. Ein Beitrag zur Frage des Vorrückens des Peipus an der Embachmündung und auf der Peipusinsel Pirisaar in dem Zeitraum von 1682 bis 1900. — 3. M. Haltenberger. Der wirtschaftsgeographische Charakter der Städte der Republik Eesti. — 4. J. Rumma. Die Heimatforschung in Eesti. — 5. M. Haltenberger. Der Stand des Aufnahme- und Kartenwesens in Eesti. — 6. M. Haltenberger. Landeskunde von Eesti. I. — 7. A. Tammekann. Die Oberflächengestaltung des nordostestländischen Küstentafellandes. — 8. K. Frisch. Ein Versuch das Embachhochwasser im Frühling für Tartu (Dorpat) vorherzubestimmen.

**A X (1926).** 1. M. Haltenberger. Landeskunde von Eesti. II—III. — 2. H. Scupin. Alter und Herkunft der ostbaltischen Solquellen und ihre Bedeutung für die Frage nach dem Vorkommen von Steinsalz im baltischen Obersilur. — 3. Th. Lippmaa. Floristische Notizen aus dem Nord-Altai nebst Beschreibung einer neuen *Cardamine*-Art aus der Sektion *Dentaria*. — 4. Th. Lippmaa. Pigmenttypen bei Pteridophyta und Anthophyta. I. Allgemeiner Teil. — 5. E. Pipenberg. Eine städtemorphographische Skizze der estländischen Hafenstadt Pärnu (Pernau). — 6. E. Spohr. Über das Vorkommen von *Sium erectum* Huds. und *Lemna gibba* L. in Estland und über deren nordöstliche Verbreitungsgrenzen in Europa. — 7. J. Wilip. On new precision-seismographs.

**A XI (1927).** 1. Th. Lippmaa. Pigmenttypen bei Pteridophyta und Anthophyta. II. Spezieller Teil. — 2. M. Haltenberger. Landeskunde von Eesti. IV—V. — 3. H. Scupin. Epirogenese und Orogenese im Ostbaltikum. — 4. K. Schlossmann. Mikroorganismide kui bioloogiliste reaktiivide tähtsusest keemias. (Le rôle des ferments microbiens dans la chimie.) — 5. J. Sarv. Ahmese geomeetriselised joonised. (Die geometrischen Figuren des Ahmes.) — 6. K. Jaanson-Orviku. Beiträge zur Kenntnis der Aseri- und der Tallinna-Stufe in Eesti. I.

**A XII (1927).** 1. E. Reinwaldt. Beiträge zur Muriden-Fauna Estlands mit Berücksichtigung der Nachbargebiete. — 2. A. Öpik. Die Inseln Odensholm und Rogö. Ein Beitrag zur Geologie von NW-Estland. — 3. A. Öpik. Beiträge zur Kenntnis der Kukruse-(C<sub>2</sub>-)Stufe in Eesti. II. — 4. Th. Lippmaa. Beobachtungen über durch Pilzinfektion verursachte Anthocyaninbildung. — 5. A. Laur. Die Titration des Ammoniumhydrosulfides mit Ferricyankalium. — 6. N. King. Über die rhythmischen Niederschläge von PbJ<sub>2</sub>, Ag<sub>2</sub>CrO<sub>4</sub> und AgCl im kapillaren Raume. — 7. P. N. Kogerman and J. Kranig. Physical constants of some alkyl carbonates. — 8. E. Spohr. Über brunsterzeugende Stoffe im Pflanzenreich. Vorläufige Mitteilung.

**A XIII (1928).** 1. J. Sarw. Zum Beweis des Vierfarbensatzes. — 2. H. Scupin. Die stratigraphische Stellung der Devonschichten im Südosten Estlands. — 3. H. Perlit. On the parallelism between

the rate of change in electric resistance at fusion and the degree of closeness of packing of meallitic atoms in crystals. — 4. K. Frisch. Zur Frage der Luftdruckperioden. — 5. J. Port. Untersuchungen über die Plasmakoagulation von *Paramaecium caudatum*. — 6. J. Sarw. Direkte Herleitung der Lichtgeschwindigkeitsformeln. — 7. K. Frisch. Zur Frage des Temperaturanstiegens im Winter. — 8. E. Spöhr. Über die Verbreitung einiger bemerkenswerter und schutzbedürftiger Pflanzen im Ostbaltischen Gebiet. — 9. N. Rägo. Beiträge zur Kenntnis des estländischen Dictyonemaschiefers. — 10. C. Schlossmann. Études sur le rôle de la barrière hémato-encéphalique dans la genèse et le traitement des maladies infectieuses. — 11. A. Öpik. Beiträge zur Kenntnis der Kukruse-(C<sub>2</sub>-C<sub>3</sub>-)Stufe in Eesti. III.

**A XIV (1929).** 1. J. Rives. Über die histopathologischen Veränderungen im Zentralnervensystem bei experimenteller Nebenniereninsuffizienz. — 2. W. Wadi. Kopsutuberkuloosi areng ja kliinilised vormid. (Der Entwicklungsgang und die klinischen Formen der Lungentuberkulose.) — 3. E. Markus. Die Grenzverschiebung des Waldes und des Moores in Alatskivi. — 4. K. Frisch. Zur Frage über die Beziehung zwischen der Getreideernte und einigen meteorologischen Faktoren in Eesti.

**A XV (1929).** 1. A. Nõmmik. The influence of ground limestone on acid soils and on the availability of nitrogen from several mineral nitrogenous fertilizers. — 2. A. Öpik. Studien über das estnische Unterkambrium (Estonium). I—IV. — 3. J. Nuut. Über die Anzahl der Lösungen der Vierfarbenaufgabe. — 4. J. Nuut. Über die Vierfarbenformel. — 5. J. Nuut. Topologische Grundlagen des Zahlbegriffs. — 6. Th. Lippmaa. Pflanzenökologische Untersuchungen aus Norwegisch- und Finnisch-Lappland unter besonderer Berücksichtigung der Lichtfrage.

**A XVI (1930).** 1. A. Paris. Über die Hydratation der Terpene des Terpentins zu Terpinhydrat durch Einwirkung von Mineralsäuren. — 2. A. Laur. Die Anwendung der Umschlagselektroden bei der potentiometrischen Massanalyse. Die potentiometrische Bestimmung des Kaliums. — 3. A. Paris. Zur Theorie der Strömungsdoppelbrechung. — 4. O. Kuriks. Pisarate toimest silma mikrofloorasse. (Über die Wirkung der Tränen auf die Mikroflora des Auges.) — 5. K. Orviku. Keskdevoni põhikihid Eestis. (Die untersten Schichten des Mitteldevons in Eesti.) — 6. J. Kopwille. Über die thermale Zersetzung von estländischem Ölschiefer Kukersit.

**A XVII (1930).** 1. A. Öpik. Brachiopoda Protremata der estländischen ordovizischen Kukruse-Stufe. — 2. P. W. Thomson. Die regionale Entwicklungsgeschichte der Wälder Estlands.

**A XVIII (1930).** 1. G. Vilberg. Erneuerung der Loodvegetation durch Keimlinge in Ost-Harrien (Estland). — 2. A. Parts. Über die Neutralsalzwirkung auf die Geschwindigkeit der Ionenreaktionen. — 3. Ch. R. Schlossmann. On two strains of yeast-like organisms cultured from diseased human throats. — 4. H. Richter. Die Relation zwischen Form und Funktion und das teleologische Prinzip in den Naturphänomenen. — 5. H. Arro. Die Metalloxyde als photo-

chemische Sensibilatoren beim Bleichen von Methylenblaulösung. — **6.** A. Luha. Über Ergebnisse stratigraphischer Untersuchungen im Gebiete der Saaremaa-(Ösel-)Schichten in Eesti (Unterösel und Eurypterusschichten). — **7.** K. Frisch. Zur Frage der Zyklonenvertiefung. — **8.** E. Markus. Naturkomplexe von Alatskivi.

**A XIX** (1931). **1.** J. Uudelt. Über das Blutbild Trachomkranker. — **2.** A. Öpik. Beiträge zur Kenntnis der Kukruse-(C<sub>2</sub>-C<sub>3</sub>-)Stufe in Eesti. IV. — **3.** H. Liedemann. Über die Sonnenscheindauer und Bewölkung in Eesti. — **4.** J. Sarw. Geomeetria alused. (Die Grundlagen der Geometrie.)

**A XX** (1931). **1.** J. Kuusk. Glühaufschliessung der Phosphorite mit Kieselsäure zwecks Gewinnung eines citrallöslichen Düngmittels. — **2.** U. Karell. Zur Behandlung und Prognose der Luxationsbrüche des Hüftgelenks. — **3.** A. Laur. Beiträge zur Kenntnis der Reaktion des Zinks mit Kaliumferrocyanid. I. — **4.** J. Kuusk. Beitrag zur Kalisalzgewinnung beim Zementbrennen mit besonderer Berücksichtigung der estländischen K-Mineralien. — **5.** L. Rinne. Über die Tiefe der Eisbildung und das Auftauen des Eises im Niederungsmoor. — **6.** J. Wilip. A galvanometrically registering vertical seismograph with temperature compensation. — **7.** J. Nuut. Eine arithmetische Analyse des Vierfarbenproblems. — **8.** G. Barkan. Dorpats Bedeutung für die Pharmakologie. — **9.** K. Schlossmann. Vanaduse ja surma mõistetest ajakohaste bioloogiliste andmete alusel. (Über die Begriffe Alter und Tod auf Grund der modernen biologischen Forschung.)

**A XXI** (1931). **1.** N. Kwaschnin-Ssamarin. Studien über die Herkunft des osteuropäischen Pferdes. — **2.** U. Karell. Beitrag zur Ätiologie der arteriellen Thrombosen. — **3.** E. Krahn. Über Eigenschwingungszahlen freier Platten. — **4.** A. Öpik. Über einige Karbonatgesteine im Glazialgeschiebe NW-Estlands. — **5.** A. Thomson. Wasserkulturversuche mit organischen Stickstoffverbindungen, angestellt zur Ermittlung der Assimilation ihres Stickstoffs von seiten der höheren grünen Pflanze.

**A XXII** (1932). **1.** U. Karell. An observation on a peculiarity of the cardiac opening reflex in operated cases of cardiospasmus. — **2.** E. Krahn. Die Wahrscheinlichkeit der Richtigkeit des Vierfarbensatzes. — **3.** A. Audova. Der wirkliche Kampf ums Dasein. — **4.** H. Perlitz. Abstandsänderungen nächster Nachbaratome in einigen Elementen und Legierungen bei Umordnung aus der kubischen flächenzentrierten Anordnung in die kubische raumzentrierte oder die hexagonale dichteste Anordnung.

**A XXIII** (1932). **1.** J. Port. Untersuchungen über die Wirkung der Neutralsalze auf das Keimlingswachstum bezüglich der Abhängigkeit von ihrer Konzentration. — **2.** E. Markus. Chorogenese und Grenzverschiebung. — **3.** A. Öpik. Über die Plectellinen. — **4.** J. Nuut. Einige Bemerkungen über Vierpunktaxiome. — **5.** K. Frisch. Die Veränderungen der klimatischen Elemente nach den meteorologischen Beobachtungen von Tartu 1866—1930.

**A XXIV** (1933). **1.** M. Gross. In der Butter vorkommende Sprosspilze und deren Einwirkung auf die Butter. — **2.** H. Perlitz. Bemerkungen zu den Regeln über Valenzelektronenkonzentrationen in

binären intermetallischen Legierungen. — **3.** A. Öpik. Über *Scolithus* aus Estland. — **4.** T. Lippmaa. Aperçu général sur la végétation autochtone du Lautaret (Hautes-Alpes). — **5.** E. Markus. Die südöstliche Moorbucht von Lauge. — **6.** A. Sprantsman. Über Herstellung makroskopischer Thalliumkristalle durch Elektrolyse. — **7.** A. Öpik. Über Plectamboniten.

**A XXV (1933).** **1.** A. Öpik. Über einige Dalmanellacea aus Estland. — **2.** H. Richter. Ergänzungen zu: „Die Relation zwischen Form und Funktion und das teleologische Prinzip in den Naturphänomenen“. Die Rolle, welche „Spirale“ und „Wirbel“ in den biologischen Phänomenen spielt, besonders auch in bezug auf die feinere Struktur des lebendigen Protoplasmas. — **3.** T. Lippmaa ja K. Eichwald. Eesti taimed. (Estonian plants.) I (1—50). — **4.** E. Piipenberg. Die Stadt Petseri in Estland. — **5.** A. Miljan. Vegetationsuntersuchungen an Naturwiesen und Seen im Otepääschen Moränengebiet Estlands. I. — **6.** R. Livländer. On the colour of Mars. — **7.** A. Tudeberg. Über die Theorie und die Anwendungsmethoden der Quadraturreihen.

**A XXVI (1934).** **1.** E. Blessig. Index ophthalmologiae Balticus. — **2.** E. Öpik. Atomic collisions and radiation of meteors. — **3.** J. Tehver und A. Kriisa. Zur Histologie des Harnleiters der Haussäugetiere. — **4.** H. Kaho. Leelisoolade toimest taimeraku deplasmolüüside. (Über den Einfluss von Alkalisalzen auf die Deplasmolyse der Pflanzenzellen.) — **5.** A. Öpik. Über Klitamboniten. — **6.** A. Tudeberg. Über die Beweisbarkeit einiger Anordnungsaussagen in geometrischen Axiomensystemen.

**A XXVII (1934).** **1.** K. Lellep. Simulation von Geisteskrankheiten und deren Grenzzuständen. — **2.** M. Tiitso. Hingamise ergulisest regulatsioonist. I teadaanne: Stenoosi toime inimese hingamisele. (Über die nervöse Atemregulation. I. Mitteilung: Der Einfluss der Stenose auf die menschliche Atmung.) — **3.** M. Tiitso. Hingamise ergulisest regulatsioonist. II teadaanne: Inimese hingamisfrekvents kopsude erineva täitumise korral. (Über die nervöse Atemregulation. II. Mitteilung: Die Atemfrequenz des Menschen bei abnormen Lungenfüllungen.) — **4.** M. Tiitso. Hingamise ergulisest regulatsioonist. III teadaanne: Proprioseptiivsete aferentside toimest hingamisele. (Über die nervöse Atemregulation. III. Mitteilung: Über die Auswirkung der propriozeptiven Afferenzen auf die Atmung.) — **5.** J. Tehver and M. Keerd. The number of ribs in the ox and pig. — **6.** A. Kärсна. Über das Problem der Vorhersage des nächtlichen Temperaturminimums. — **7.** K. Schlossmann. A study of bacterial carbohydrates with special reference to the tubercle bacillus. — **8.** A. Öpik. *Ristnacrinus*, a new ordovician crinoid from Estonia. — **9.** A. Kipper. Variation of surface gravity upon two Cepheids —  $\delta$  Cephei and  $\eta$  Aquilae. — **10.** E. Lepik. Fungi Estonici exsiccati. Uredinaceae. [I] — **11.** H. Perlitz. The structure of the intermetallic compound  $Au_2Pb$ .

**A XXVIII (1935).** **1.** T. Lippmaa. Une analyse des forêts de l'île estonienne d'Abruka (Abro) sur la base des associations unistrates.

— 2. J. Sarv. Foundations of arithmetic. — 3. A. Tudeberg. Orthogonalsysteme von Polynomen und Extremumprobleme der Interpolationsrechnung. — 4. T. Lippmaa. Eesti geobotaanika põhijooni. (Aperçu géobotanique de l'Estonie.)

**A XXIX (1936).** 1. A. Öpik. *Hoplocrinus* — eine stiellose Seelilie aus dem Ordovizium Estlands. — 2. A. Kärnsna. Vereinfachte Methoden zur Berechnung des Korrelationskoeffizienten bei normaler Korrelation. — 3. J. Nuut. Eine nichteuklidische Deutung der relativistischen Welt. — 4. H. Kaho. Das Verhalten der Eiweissstoffe gesunder und abbaukranker Kartoffelknollen gegen Salze. — 5. T. Lippmaa ja K. Eichwald. Eesti taimed. (Estonian plants.) II (51—100). — 6. J. Nuut. Ansätze zu einer expansionistischen Kinematik. — 7. A. Lüüs. Données anthropologiques sur les nouveaux-nés estoniens. — 8. A. Tudeberg. Energieverluste im Eisenblech bei niederfrequenter Ummagnetisierung. — 9. Wilh. Anderson. Existiert eine obere Grenze für die Dichte der Materie und der Energie?

**A XXX (1936).** 1. E. Öpik. Researches on the physical theory of meteor phenomena. I. II. — 2. J. Gabovits. The  $TiO$  colour effect, and the densities of  $M$  stars. — 3. J. Wilip. Über Lichtstrahlung während der Sonnenfinsternis am 21. August 1914 in Üxküll. — 4. E. Lepik. Fungi Estonici exsiccati. Uredinaceae. II. — 5. E. Markus. Geographische Kausalität. — 6. K. Schlossmann. Einige Gedanken über die Ausbildung des praktischen Arztes. — 7. U. Karell. Aneurism of the internal carotid and the ligation of the carotids. — 8. K. Kirde. Meteorological elements characterized by frequency-curves.

**A XXXI (1937).** 1. V. Ridala. Inquiries into the pathogenic effects produced by *Brucella Abortus* in the udder and certain other organs of the cow. — 2. Wilh. Anderson. Zu H. Vogts Ansichten über die obere Grenze der Sternmassen. — 3. J. Gabovits. The pulsation theory of Mira Ceti. — 4. T. Lippmaa. E. V. Tartu Ülikooli Botaanikaia süstemaatilised ja taimegeograafilised kogud. (Les collections systématiques et phytogéographiques de l'Université estonienne à Tartu.) I (p. 1—192).

**A XXXII (1937).** 1. Wilh. Anderson. Kritische Bemerkungen zu S. Rosslands und W. Grotians Ansichten über die Sonnenkorona. — 2. T. Lippmaa. E. V. Tartu Ülikooli Botaanikaia süstemaatilised ja taimegeograafilised kogud. (Les collections systématiques et phytogéographiques de l'Université estonienne à Tartu.) II (p. 193—375). — 3. A. Öpik. Trilobiten aus Estland.

**A XXXIII (1939).** 1. E. Öpik. Researches on the physical theory of meteor phenomena. III. — 2. Wilh. Anderson. Kritik der Ansichten von B. Jung über die obere Grenzdichte der Himmelskörper. — 3. Wilh. Anderson. Weitere Beiträge zu der elementaren Expansionstheorie des Universums. — 4. U. Karell. Tube flap grafting. — 5. K. Kirde. Change of climate in the northern hemisphere. — 6. K. Eichwald. Eesti taimed. (Estonian plants.) III

(101—150). — 7. Wilh. Anderson. Über die Anwendbarkeit von Saha's Ionisationsformel bei extrem hohen Temperaturen. — 8. Miscellaneous astrophysical notes. (I. J. Gabovitš. On the empirical mass-luminosity relation. — II. J. Gabovitš. On the orientation of the orbital planes in multiple systems. — III. J. Gabovitš. On the mass ratio of spectroscopic binaries with one spectrum visible. — IV. G. Kusmin. Über die Abhängigkeit der interstellaren Absorption von der Wellenlänge. — V. G. Kusmin. Über die Partikeldurchmesserverteilung in der interstellaren Materie. — VI. V. Riives. A tentative determination of the surface brightness of dark nebulae. — VII. V. Riives. The influence of selective absorption in space upon a differential scale of stellar magnitudes. — VIII. E. Öpik. On the upper limit of stellar masses. — IX. E. Öpik. The density of the white dwarf A. C. + 70° 8247. — 9. E. Öpik. Stellar structure, source of energy, and evolution.

---

**B I** (1921). 1. M. Vasmer. Studien zur albanesischen Wortforschung. I. — 2. A. v. Bulmerincq. Einleitung in das Buch des Propheten Maleachi. 1. — 3. M. Vasmer. Osteuropäische Ortsnamen. — 4. W. Anderson. Der Schwank von Kaiser und Abt bei den Minsker Juden. — 5. J. Bergman. Quaestiunculæ Horatianæ.

**B II** (1922). 1. J. Bergman. Aurelius Prudentius Clemens, der grösste christliche Dichter des Altertums. I. — 2. L. Kettunen. Lõunavepsa häälik-ajalugu. I. Konsonandid. (Südweptische Lautgeschichte. I. Konsonantismus.) — 3. W. Wiget. Altgermanische Lautuntersuchungen.

**B III** (1922). 1. A. v. Bulmerincq. Einleitung in das Buch des Propheten Maleachi. 2. — 2. M. A. Курчинский (M. A. Kurtschinsky). Социальный законъ, случай и свобода. (Das soziale Gesetz, Zufall und Freiheit.) — 3. A. R. Cederberg. Die Erstlinge der estländischen Zeitungsliteratur. — 4. L. Kettunen. Lõunavepsa häälik-ajalugu. II. Vokaalid. (Südweptische Lautgeschichte. II. Vokalismus.) — 5. E. Kieckers. Sprachwissenschaftliche Miscellen. [I.] — 6. A. M. Tallgren. Zur Archäologie Eestis. I.

**B IV** (1923). 1. E. Kieckers. Sprachwissenschaftliche Miscellen. II. — 2. A. v. Bulmerincq. Einleitung in das Buch des Propheten Maleachi. 3. — 3. W. Anderson. Nordasiatische Flutsagen. — 4. A. M. Tallgren. L'ethnographie préhistorique de la Russie du nord et des États Baltiques du nord. — 5. R. Gutmann. Eine unklare Stelle in der Oxforder Handschrift des Rolandsliedes.

**B V** (1924). 1. H. Mutschmann. Milton's eyesight and the chronology of his works. — 2. A. Pridik. Mut-em-wija, die Mutter Amenhotep's (Amenophis') III. — 3. A. Pridik. Der Mitregent des Königs Ptolemaios II Philadelphos. — 4. G. Suess. De Graecorum fabulis satyricis. — 5. A. Berendts und K. Grass. Flavius Josephus: Vom jüdischen Kriege, Buch I—IV, nach der slavischen Übersetzung deutsch herausgegeben und mit dem griechischen Text verglichen. I. Lief.

(S. 1—160). — **6.** H. Mutschmann. Studies concerning the origin of "Paradise Lost".

**B VI** (1925). **1.** A. Saareste. Leksikaalseist vahekordadest eesti murretes. I. Analüüs. (Du sectionnement lexicologique dans les patois estoniens. I. Analyse.) — **2.** A. Bjerre. Zur Psychologie des Mordes.

**B VII** (1926). **1.** A. v. Bulmerincq. Einleitung in das Buch des Propheten Maleachi. 4. — **2.** W. Anderson. Der Chalfenmünzfund von Kochtel. (Mit Beiträgen von R. Vasmer.) — **3.** J. Mägiste. Rosona (Eesti Ingeri) murde pääjooned. (Die Hauptzüge der Mundart von Rosona). — **4.** M. A. Курчинский (M. A. Kurtschinsky). Европейский хаосъ. Экономическія послѣдствія великой войны. (Das europäische Chaos.)

**B VIII** (1926). **1.** A. M. Tallgren. Zur Archäologie Eestis. II. — **2.** H. Mutschmann. The secret of John Milton. — **3.** L. Kettunen. Untersuchung über die livische Sprache. I. Phonetische Einführung. Sprachproben.

**B IX** (1926). **1.** N. Maim. Parlamentarismist Prantsuse restauratsiooniajal (1814—1830). (Du parlementarisme en France pendant la Restauration.) — **2.** S. v. Csekey. Die Quellen des estnischen Verwaltungsrechts. I. Teil (S. 1—102). — **3.** A. Berendts und K. Grass. Flavius Josephus: Vom jüdischen Kriege, Buch I—IV, nach der slavischen Übersetzung deutsch herausgegeben und mit dem griechischen Text verglichen. II. Lief. (S. 161—288). — **4.** G. Suess. De eo quem dicunt inesse Trimalchionis cenae sermone vulgari. — **5.** E. Kieckers. Sprachwissenschaftliche Miscellen. III. — **6.** C. Vilhelmsen. De ostraco quod Revaliae in museo provinciali servatur.

**B X** (1927). **1.** H. B. Rahamägi. Eesti Evangeeliumi Luteri usu vaba rahvakirik vabas Eestis. (Die evangelisch-lutherische freie Volkskirche im freien Eesti. Anhang: Das Gesetz betreffend die religiösen Gemeinschaften und ihre Verbände.) — **2.** E. Kieckers. Sprachwissenschaftliche Miscellen. IV. — **3.** A. Berendts und K. Grass. Flavius Josephus: Vom jüdischen Kriege, Buch I—IV, nach der slavischen Übersetzung deutsch herausgegeben und mit dem griechischen Text verglichen. III. Lief. (S. 289—416). — **4.** W. Schmied-Kowarzik. Die Objektivation des Geistigen. (Der objektive Geist und seine Formen.) — **5.** W. Anderson. Novelline popolari sammarinesi. I.

**B XI** (1927). **1.** O. Loorits. Liivi rahva usund. (Der Volksglaube der Liven.) I. — **2.** A. Berendts und K. Grass. Flavius Josephus: Vom jüdischen Kriege, Buch I—IV, nach der slavischen Übersetzung deutsch herausgegeben und mit dem griechischen Text verglichen. IV. Lief. (S. 417—512). — **3.** E. Kieckers. Sprachwissenschaftliche Miscellen. V.

**B XII** (1928). **1.** O. Loorits. Liivi rahva usund. (Der Volksglaube der Liven.) II. — **2.** J. Mägiste. *oi-*, *ei-*deminutiivid läänemeresoome keelil. (Die *oi-*, *ei-*Deminutiva der ostseefinnischen Sprachen.)

**B XIII** (1928). **1.** G. Suess. Petronii imitatio sermonis plebe qua necessitate coniungatur cum grammatica illius aetatis doctrina. —

2. С. Штейн (S. v. Stein). Пушкин и Гофман. (Puschkin und E. T. A. Hoffmann.) — 3. A. V. Kõrv. Värsimõõt Veske „Eesti rahvalauludes“. (Le mètre des „Chansons populaires estoniennes“ de Veske.)

**B XIV** (1929). 1. Н. Майм (N. Maim). Парламентаризм и суверенное государство. (Der Parlamentarismus und der souveräne Staat.) — 2. S. v. Csekey. Die Quellen des estnischen Verwaltungsrechts. II. Teil (S. 103—134). — 3. E. Virányi. Thalès Bernard, littérateur français, et ses relations avec la poésie populaire estonienne et finnoise.

**B XV** (1929). 1. A. v. Bulmerincq. Kommentar zum Buche des Propheten Maleachi. 1 (1, 2—11). — 2. W. E. Peters. Benito Mussolini und Leo Tolstoi. Eine Studie über europäische Menschheitstypen. — 3. W. E. Peters. Die stimmanalytische Methode. — 4. W. Freymann. Platons Suchen nach einer Grundlegung aller Philosophie.

**B XVI** (1929). 1. O. Loorits. Liivi rahva usund. (Der Volksglaube der Liven.) III. — 2. W. Süß. Karl Morgenstern (1770—1852). I. Teil (S. 1—160).

**B XVII** (1930). 1. A. R. Cederberg. Heinrich Fick. Ein Beitrag zur russischen Geschichte des XVIII. Jahrhunderts. — 2. E. Kieckers. Sprachwissenschaftliche Miscellen. VI. — 3. W. E. Peters. Wilson, Roosevelt, Taft und Harding. Eine Studie über nordamerikanisch-englische Menschheitstypen nach stimmanalytischer Methode. — 4. N. Maim. Parlamentarism ja fašism. (Parliamentarism and fascism.)

**B XVIII** (1930). 1. J. Vasar. Taani püüded Eestimaa taasvallutamiseks 1411—1422. (Dänemarks Bemühungen Estland zurückzugewinnen 1411—1422.) — 2. L. Leesment. Über die livländischen Gerichtssachen im Reichskammergericht und im Reichshofrat. — 3. А. И. Стендер-Петерсен (A. D. Stender-Petersen). О пережиточных следах аориста в славянских языках, преимущественно в русском. (Über rudimentäre Reste des Aorists in den slavischen Sprachen, vorzüglich im Russischen.) — 4. М. Курчинский (M. Kourtschinsky). Соединенные Штаты Европы. (Les États-Unis de l'Europe.) — 5. K. Wilhelmson. Zum römischen Fiskalkauf in Ägypten.

**B XIX** (1930). 1. A. v. Bulmerincq. Kommentar zum Buche des Propheten Maleachi. 2 (1, 11—2, 9). — 2. W. Süß. Karl Morgenstern (1770—1852). II. Teil (S. 161—330). — 3. W. Anderson. Novelline popolari sammarinesi. II.

**B XX** (1930). 1. A. O'ras. Milton's editors and commentators from Patrick Hume to Henry John Todd (1695—1801). I. — 2. J. Vasar. Die grosse livländische Güterreduktion. Die Entstehung des Konflikts zwischen Karl XI. und der livländischen Ritter- und Landschaft 1678—1684. Teil I (S. 1—176). — 3. S. v. Csekey. Die Quellen des estnischen Verwaltungsrechts. III. Teil (S. 135—150).

**B XXI** (1931). **1.** W. Anderson. Der Schwank vom alten Hildebrand. Teil I (S. 1—176). — **2.** A. Oras. Milton's editors and commentators from Patrick Hume to Henry John Todd (1695—1801). II. — **3.** W. Anderson. Über P. Jensens Methode der vergleichenden Sagenforschung.

**B XXII** (1931). **1.** E. Tennmann. G. Teichmüllers Philosophie des Christentums. — **2.** J. Vasar. Die grosse livländische Güterreduktion. Die Entstehung des Konflikts zwischen Karl XI. und der livländischen Ritter- und Landschaft 1678—1684. Teil II (S. 1—XXVII. 177—400).

**B XXIII** (1931). **1.** W. Anderson. Der Schwank vom alten Hildebrand. Teil II (S. I—XIV. 177—329). — **2.** A. v. Bulmerincq. Kommentar zum Buche des Propheten Maleachi. 3 (2, 10—3, 3). — **3.** P. Arumaa. Litauische mundartliche Texte aus der Wilnaer Gegend. — **4.** H. Mutschmann. A glossary of americanisms.

**B XXIV** (1931). **1.** L. Leesment. Die Verbrechen des Diebstahls und des Raubes nach den Rechten Livlands im Mittelalter. — **2.** N. Maim. Völkerbund und Staat. Teil I (S. 1—176).

**B XXV** (1931). **1.** Ad. Stender-Petersen. Tragoediae Sacrae. Materialien und Beiträge zur Geschichte der polnisch-lateinischen Jesuitendramatik der Frühzeit. — **2.** W. Anderson. Beiträge zur Topographie der „Promessi Sposi“. — **3.** E. Kieckers. Sprachwissenschaftliche Miscellen. VII.

**B XXVI** (1932). **1.** A. v. Bulmerincq. Kommentar zum Buche des Propheten Maleachi. 4 (3, 3—12). — **2.** A. Pridik. Wer war Mutemwija? — **3.** N. Maim. Völkerbund und Staat. Teil II (S. I—III. 177—356).

**B XXVII** (1932). **1.** K. Schreinert. Johann Bernhard Hermann. Briefe an Albrecht Otto und Jean Paul (aus Jean Pauls Nachlass). I. Teil (S. 1—128). — **2.** A. v. Bulmerincq. Kommentar zum Buche des Propheten Maleachi. 5 (3, 12—24). — **3.** M. J. Eisen. Kevadised pühad. (Frühlingsfeste.) — **4.** E. Kieckers. Sprachwissenschaftliche Miscellen. VIII.

**B XXVIII** (1932). **1.** P. Põld. Üldine kasvatusõpetus. (Allgemeine Erziehungslehre.) Redigeerinud (redigiert von) J. Tork. — **2.** W. Wiget. Eine unbekannte Fassung von Klingers Zwillingen. — **3.** A. Oras. The critical ideas of T. S. Eliot.

**B XXIX** (1933). **1.** L. Leesment. Saaremaa halduskonna finantsid 1618/19. aastal. (Die Finanzen der Provinz Ösel im Jahre 1618/19.) — **2.** L. Rudrauf. Un tableau disparu de Charles Le Brun. — **3.** P. Ariste. Eesti-rootsi laensõnad eesti keeles. (Die estlandschwedischen Lehnwörter in der estnischen Sprache.) — **4.** W. Süss. Studien zur lateinischen Bibel. I. Augustins Locutiones und das Problem der lateinischen Bibelsprache. — **5.** M. Kurtschinsky. Zur Frage des Kapitalprofits.

**B XXX** (1933). **1.** A. Pridik. König Ptolemaios I und die Philosophen. — **2.** K. Schreinert. Johann Bernhard Hermann. Briefe an Albrecht Otto und Jean Paul (aus Jean Pauls Nachlass). II. Teil S. 1—XLII + 129—221). — **3.** D. Grimm. Zur Frage über den Begriff der Societas im klassischen römischen Rechte. — **4.** E. Kieckers. Sprachwissenschaftliche Miscellen. IX.

**B XXXI** (1934). **1.** E. Päss. Eesti lülaul. (Das estnische Rodellied.) — **2.** W. Anderson. Novelline popolari sammarinesi. III. — **3.** A. Kurlents. „Vanemate vara“. Monograafia ühest joomalaulust. („Der Eltern Schatz“. Monographie über ein Trinklied.) — **4.** E. Kieckers. Sprachwissenschaftliche Miscellen. X.

**B XXXII** (1934). **1.** A. Anni. F. R. Kreutzwaldi „Kalevipoeg“. I osa: Kalevipoeg eesti rahvaluules. (F. R. Kreutzwalds „Kalevipoeg“. I. Teil: Kalevipoeg in den estnischen Volksüberlieferungen.) — **2.** P. Arumaa. Untersuchungen zur Geschichte der litauischen Personalpronomina. — **3.** E. Kieckers. Sprachwissenschaftliche Miscellen. XI. — **4.** L. Gulkowitsch. Die Entwicklung des Begriffes Hāsīd im Alten Testament. — **5.** H. Laakmann und W. Anderson. Ein neues Dokument über den estnischen Metsik-Kultus aus dem Jahre 1680.

**B XXXIII** (1936). **1.** A. Annist (Anni). Fr. Kreutzwaldi „Kalevipoeg“. II osa: „Kalevipoja“ saamisluгу. (Fr. Kreutzwalds „Kalevipoeg“. II. Teil: Die Entstehungsgeschichte des „Kalevipoeg“.) — **2.** H. Mutschmann. Further studies concerning the origin of Paradise Lost. (The matter of the Armada.) — **3.** P. Arumaa. De la désinence *-tb* du présent en slave. — **4.** O. Loorits. Pharaos Heer in der Volksüberlieferung. I. — **5.** E. Kieckers. Sprachwissenschaftliche Miscellen. XII.

**B XXXIV** (1935). **1.** W. Anderson. Studien zur Wortsilbenstatistik der älteren estnischen Volkslieder. — **2.** P. Ariste. Huulte vönkehäalik eesti keeles. (The labial vibrant in Estonian.) — **3.** P. Wieselgren. Quellenstudien zur Völsungasaga. I (S. 1—154).

**B XXXV** (1935). **1.** A. Pridik. Berenike, die Schwester des Königs Ptolemaios III Euergetes. I. Hälfte (S. 1—176). — **2.** J. Taul. Kristluse jumalariigi õpetus. (Die Reich-Gottes-Lehre des Christentums.) I pool (lk. I—VIII. 1—160).

**B XXXVI** (1935). **1.** A. Pridik. Berenike, die Schwester des Königs Ptolemaios III Euergetes. II. Hälfte (S. I—VIII. 177—305). — **2.** J. Taul. Kristluse jumalariigi õpetus. (Die Reich-Gottes-Lehre des Christentums.) II pool (lk. 161—304).

**B XXXVII** (1936). **1.** A. v. Bulmerincq. Die Immanuelweissagung (Jes. 7) im Lichte der neueren Forschung. — **2.** L. Gulkowitsch. Das Wesen der maimonideischen Lehre. — **3.** L. Gulkowitsch. Rationale und mystische Elemente in der jüdischen Lehre. — **4.** W. Anderson. Achtzig neue Münzen aus dem Funde von Naginščina. — **5.** P. Wieselgren. Quellenstudien zur Völsungasaga. II (S. 155—238). — **6.** L. Gulkowitsch. Die Bildung des Begriffes Hāsīd. I.

**B XXXVIII** (1936). **1.** J. Mägiste. Einiges zum problem der *oi-*, *ei-*-deminutiva und zu den prinzipien der wissenschaftlichen kritik. — **2.** P. Wieselgren. Quellenstudien zur Völsungasaga. III (S. 239—430). — **3.** W. Anderson. Zu Albert Wesselski's Angriffen auf die finnische folkloristische Forschungsmethode. — **4.** A. Koort. Beiträge zur Logik des Typusbegriffs. Teil I (S. 1—138). — **5.** E. Kieckers. Sprachwissenschaftliche Miscellen. XIII.

**B XXXIX** (1938). **1.** A. Koort. Beiträge zur Logik des Typusbegriffs. Teil II (S. I—IV. 139—263). — **2.** K. Ramul. Psychologische Schulversuche. — **3.** A. Annist. Fr. R. Kreutzwaldi „Paari sammokese“ algupära. (Die Entstehungsgeschichte von Fr. R. Kreutzwaldi's „Paar sammokest“.) — **4.** H. Masing. The Word of Yahweh.

**B XL** (1937). **1.** H. Mutschmann. Milton's projected epic on the rise and future greatness of the Britannic nation. — **2.** J. Györke. Das Verbum \**lē-* im Ostseefinnischen. — **3.** G. Saar. Johann Heinrich Wilhelm Witschel'i „Homniku- ja õhtuohvrite“ eestindised. (Die estnischen Übersetzungen der „Morgen- und Abendopfer“ von J. H. W. Witschel.) — **4.** O. Sild. Kirikuvisitatsioonid eestlaste maal vanemast ajast kuni olevikuni. (Die Kirchenvisitationen im Lande der Esten von der ältesten Zeit bis zur Gegenwart.) — **5.** K. Schreinert. Hans Moritz Ayrmanns Reisen durch Livland und Rußland in den Jahren 1666—1670.

**B XLI** (1938). **1.** L. Gulko-witsch. Zur Grundlegung einer begriffsgeschichtlichen Methode in der Sprachwissenschaft. — **2.** U. Masing. Der Prophet Obadja. Band I: Einleitung in das Buch des Propheten Obadja. Teil I (S. 1—176).

**B XLII:** *ilmub hõljemini (paraütra plus tard).*

**B XLIII** (1939). **1.** L. Rudrauf. Imitation et invention dans l'art d'Eugène Delacroix: Delacroix et le Rosso. — **2.** L. Gulko-witsch. Das kulturhistorische Bild des Chassidismus. — **3.** A. Oras. Notes on some Miltonic usages, their background and later development. — **4.** A. Oras. On some aspects of Shelley's poetic imagery. — **5.** H. Mutschmann. The origin and meaning of Young's Night Thoughts.

**B XLIV** (1939). **1.** B. Kangro. Eesti soneti ajalugu. (Histoire du sonnet estonien.) — **2.** E. Ilus. Piiratud asjaõigused omale asjale. (Die begrenzten dinglichen Rechte an eigener Sache.)

**C I—III** (1929). **I 1.** Ettelugemiste kava 1921. aasta I poolaastal. — **I 2.** Ettelug. kava 1921. a. II poolaastal. — **I 3.** Dante pidu 14. IX. 1921. (Dantefeier 14. IX. 1921.) R. Gutmann. Dante Alighieri. W. Schmed-Kowarzik. Dantes Weltanschauung. — **II 1.** Ettelug. kava 1922. a. I poolaastal. — **II 2.** Ettelug. kava 1922. a. II poolaastal. — **III 1.** Ettelug. kava 1923. a. I poolaastal. — **III 2.** Ettelug. kava 1923. a. II poolaastal.

**C IV—VI (1929).** **IV 1.** Ettelug. kava 1924. a. I poolaastal. — **IV 2.** Ettelug. kava 1924. a. II poolaastal. — **V 1.** Ettelug. kava 1925. a. I poolaastal. — **V 2.** Ettelug. kava 1925. a. II poolaastal. — **VI 1.** Ettelug. kava 1926. a. I poolaastal. — **VI 2.** Ettelug. kava 1926. a. II poolaastal.

**C VII—IX (1929).** **VII 1.** Ettelug. kava 1927. a. I poolaastal. — **VII 2.** Ettelug. kava 1927. a. II poolaastal. — **VIII 1.** Loengute ja praktiliste tööde kava 1928. a. I poolaastal. — **VIII 2.** Loeng. ja prakt. tööde kava 1928. a. II poolaastal. — **IX 1.** Loeng. ja prakt. tööde kava 1929. a. I poolaastal. — **IX 2.** Loeng. ja prakt. tööde kava 1929. a. II poolaastal. — **IX 3.** Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli isiklik koosseis 1. detsembril 1929.

**C X (1929).** Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919—1929.

**C XI—XIII (1934).** **XI 1.** Loeng. ja prakt. tööde kava 1930. a. I poolaastal. — **XI 2.** Loeng. ja prakt. tööde kava 1930. a. II poolaastal. — **XI 3.** E. V. T. Ü. isiklik koosseis 1. dets. 1930. — **XII 1.** Loeng. ja prakt. tööde kava 1931. a. I poolaastal. — **XII 2.** Loeng. ja prakt. tööde kava 1931. a. II poolaastal. — **XII 3.** E. V. T. Ü. isiklik koosseis 1. dets. 1931. — **XIII 1.** Loeng. ja prakt. tööde kava 1932. a. I poolaastal. — **XIII 2.** Loeng. ja prakt. tööde kava 1932. a. II poolaastal. — **XIII 3.** E. V. T. Ü. isiklik koosseis 1. dets. 1932. — **XIII 4.** K. Schreinert. Goethes letzte Wandlung. Festrede. — **XIII 5.** R. Mark. Dotsent Theodor Korsakov †. Nekroloog.

**C XIV (1932).** Tartu Ülikooli ajaloo allikaid. I. Academia Gustaviana. a) Ürikuid ja dokumente. (Quellen zur Geschichte der Universität Tartu (Dorpat). I. Academia Gustaviana. a) Urkunden und Dokumente.) Koostanud (herausgegeben von) J. V a s a r.

**C XV (1932).** L. Villecourt. L'Université de Tartu 1919—1932.

**C XVI—XVIII (1936).** **XVI 1.** Loeng. ja prakt. tööde kava 1933. a. I poolaastal. — **XVI 2.** Loeng. ja prakt. tööde kava 1933. a. II poolaastal. — **XVI 3.** E. V. T. Ü. isiklik koosseis 1. dets. 1933. — **XVII 1.** Loeng. ja prakt. tööde kava 1934. a. I poolaastal. — **XVII 2.** Loeng. ja prakt. tööde kava 1934. a. II poolaastal. — **XVII 3.** E. V. T. Ü. isiklik koosseis 1. dets. 1934. — **XVII 4.** R. O u n a p. T. Ü. õigus-teaduskonna kriminalistikaõpetaja A. P. Melnikov †. — **XVII 5.** F. P u k s o v. Rahvusvahelise vaimse koostöötamise institutsioonid ja nende tegevus 1932—1933. — **XVIII 1.** Loeng. ja prakt. tööde kava 1935. a. I poolaastal. — **XVIII 2.** Loeng. ja prakt. tööde kava 1935. a. II poolaastal. — **XVIII 3.** E. V. T. Ü. isiklik koosseis 1. dets. 1935.

**C XIX—XXI (1939).** **XIX 1.** Loeng. ja prakt. tööde kava 1936. a. I poolaastal. — **XIX 2.** Loeng. ja prakt. tööde kava 1936. a. II poolaastal. — **XIX 3.** E. V. T. Ü. isiklik koosseis 1. dets. 1936. — **XIX 4.** V. P a a v e l. Inseneri tegevus, selle eesmärk, iseärasused, alused ja tulevikusihid. — **XX 1.** Loeng. ja prakt. tööde kava 1937. a. I poolaastal. — **XX 2.** Loeng. ja prakt. tööde kava 1937. a. II pool-

aastal. — **XX 3.** E. V. T. Ü. isiklik koosseis 1. dets. 1937. — **XXI 1.** Loeng. ja prakt. tööde kava 1938. a. I poolaastal. — **XXI 2.** Loeng. ja prakt. tööde kava 1938. a. II poolaastal. — **XXI 3.** E. V. T. Ü. isiklik koosseis 1. dets. 1938. — **XXI 4.** Vakantssele Tartu Ülikooli kirurgia-õpetoolile kandideerijate teaduslikkude tööde arvustused. — **XXI 5.** Vak. T. Ü. farmakoloogia-õpetoolile kandideerijate tead. tööde arvustused. — **XXI 6.** Vak. T. Ü. õpetatud sepa kohale kandideerija tead. tööde arvustused. — **XXI 7.** Vak. T. Ü. Eesti ja naabermaade muinasteaduse õpetoolile kandideerija tead. tööde hinnang. — **XXI 8.** T. Ü. vak. günekoloogia ja sünnitusabi professorile kandideerija tead. tööde arvustused. — **XXI 9.** T. Ü. vak. eugeenika professorile kandideerija tead. tööde arvustused. — **XXI 10.** T. Ü. vak. eripatoloogia, diagnostika ja teraapia (polikliiniku) professorile kandideerijate tead. tööde arvustused. — **XXI 11.** T. Ü. vak. füsioloogia ja füsioloogilise keemia professorile kandideerija tead. tööde arvustused. — **XXI 12.** Arvustajate hinnangud ja arvamused E. V. T. Ü. majandusteaduskonna vak. panganduse ja kindlustusasjanduse õpetoolile kandideerija tead. tööde ja sobivuse kohta. — **XXI 13.** T. Ü. vak. loomaarstiteaduskonna anatoomia prosektuurile kandideerija tead. tööde arvustused.

**C XXII** (1937). Teise Balti riikide vaimse koostöö kongressi toimetis 29. ja 30. nov. 1936 Tartus. (Actes du Deuxième Congrès Interbaltique de Coopération Intellectuelle tenu à Tartu les 29 et 30 novembre 1936.)

Eesti koha- ja tänavanimed peavad olema väljendatud maksvate eestikeelsete nimetuste järgi kõigis Eestis avaldatavais trükitooteis ja perioodilise trükitoote nimetuses. Erandina võidakse tarvitada Eesti koha- või tänavanime muukeelset väljendust trükis avaldatavais ajaloolistes ürikuis ja üldse kirjutistes, kus koha- või tänavanimi esineb ajaloolises käsitluses. (Riigi Teataja 2 — 1935, art. 12, § 13.)

Les noms de lieux et de rues de l'Estonie doivent être donnés dans leur forme estonienne officielle dans tous les imprimés publiés en Estonie, et aussi dans les titres des périodiques. Exceptionnellement, on peut employer les formes étrangères des noms de lieux et de rues de l'Estonie en publiant des documents historiques, et en général dans des écrits où le nom d'un lieu ou d'une rue est traité du point de vue historique. (Riigi Teataja 2 — 1935, art. 12, § 13.)

**TARTU ÜLIKOOI TOIMETUSED** ilmuvad kolmes seerias:

**A:** Mathematica, physica, medica. (Matemaatika-loodusteaduskonna, arstiteaduskonna, loomaarstiteaduskonna ja põllumajandusteaduskonna tööd.)

**B:** Humaniora. (Usuteaduskonna, filosoofiateaduskonna ja õigusteaduskonna tööd.)

**C:** Annales. (Aastaruanded.)

**Ladu:** Ülikooli Raamatukogus, Tartus.

---

**LES PUBLICATIONS DE L'UNIVERSITÉ DE TARTU (DORPAT)** se font en trois séries:

**A:** Mathematica, physica, medica. (Mathématiques, sciences naturelles, médecine, sciences vétérinaires, agronomie.)

**B:** Humaniora. (Théologie, philosophie, philologie, histoire, jurisprudence.)

**C:** Annales.

**Dépôt:** La Bibliothèque de l'Université de Tartu, Estonie.

---